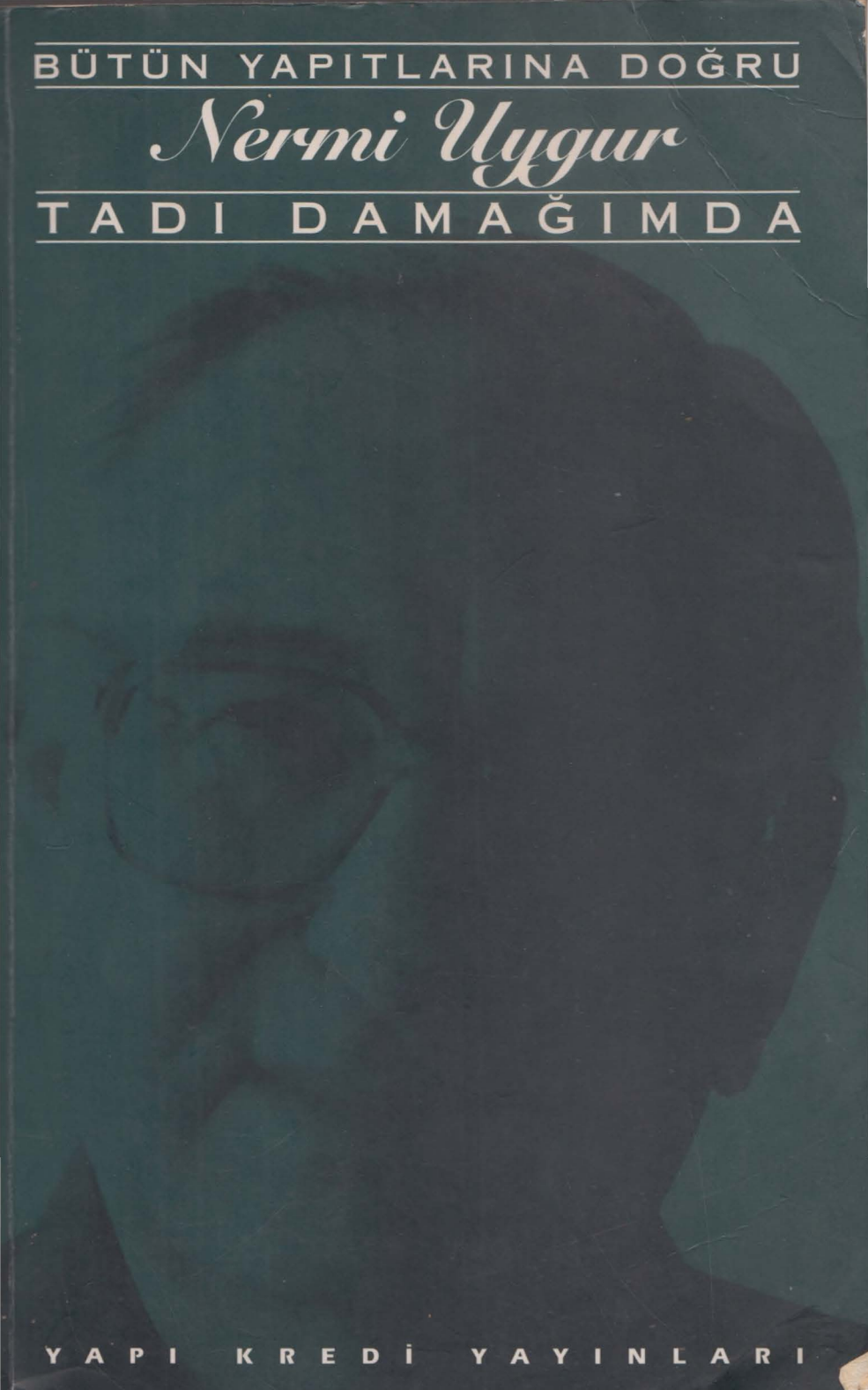
BÜTÜN YAPITLARINA DOĞRU

Nermi Uygur

TADI DAMAĞIMDA

YAPI KREDİ YAYINLARI

TADI DAMAĞIMDA

Nermi Uygur, 1925 yılında İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi'nin Latince Bölümü'nü bitirdikten sonra, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin Felsefe Bölümü'nde, Almanya'nın Köln Üniversitesi'nde okudu. 1952'de, kültür bilimlerine ilişkin bir yapıtla felsefe doktoru oldu. Avrupa'nın çeşitli ülkelerindeki öğrenim kurumlarında araştırmalar yaptı. 1963 yılından beri İstanbul Üniversitesi'nde Felsefe Profesörü olarak çalışmakta olan Nermi Uygur, Almanya'nın Wuppertal Üniversitesi'nde, birkaç yıl Mantık, Dil, Sanat, Kültür Felsefesi ağırlıklı dersler verdi. 1992 yılında emekliye ayrılan Nermi Uygur, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nde düşünce-sanat ilişkileri üzerinde doktora dersleri veriyor.

Türkçe, Fransızca, İngilizce ve Almanca yayın etkinlikleriyle yurt içi ve yurt dışında özgün bir düşünür ve denemeci olarak tanınan Nermi Uygur'un, kısa incelemeleri ile çevirileri dışındaki Türkçe kitapları:

Tadı Damağımda: Bir Okur-Yazarın Kitap Okuma Serüvenleri (1995); *Edmund Husserl'de Başkasının Ben'i Sorunu* (1958; Türk Dil Kurumu 1959 Bilim Ödülü; 1972); *Dilin Gücü* (1962, 1984); *Felsefenin Çağrısı* (1962, 1971, 1984); *Dünyagörüşü* (1963); *Güneşle* (1969, 1989); *İnsan Açısından Edebiyat* (1969, 1977, 1985); *Türk Felsefesinin Boyutları* (1974, 1988); *-Kuram-Eylem Bağlamı: Çözümleyici Bir Felsefe Denemesi* (1975); *Dil Yönünden Fizik Felsefesi* (1979, 1985); *Yaşama Felsefesi* (1981, 1984, 1989, 1993); *Kültür Kuramı* (1984); *Bunalımdan Yaşama Kültürü* (1989); *Çağdaş Ortamda Teknik* (1989); *İçi Dışıyla Batı'nın Kültür Dünyası* (1992).

NERMİ UYGUR

Tadı Damağımda

Bir Okur-Yazarın Kitap Okuma Serüvenleri

şiir-roman-deyiş-öykü
anı-tarih-bilim-felsefe
gezi-güldürü-özgeçmiş-deneme
ve daha başka şeyler

YKY

Cogito - 28
ISBN 975-363-365-3

Tadı Damağımda? / Nermi Uygur

1. baskı: 2000 adet, İstanbul, Nisan 1995

Yayına Hazırlayan: Selahattin Özpalabıyıklar
Tasarım: Mehmet Ulusel
Ofset Hazırlık: Nahide Dikel
Düzelti: Turgay Fişekçi
Yayın Koordinatörü: Aslıhan Dinç
Baskı: Şefik Matbaası

© Yapı Kredi Yayınları Ltd. Şti., 1994
Tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın
hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Yayınları Ltd. Şti.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi, No: 285 Beyoğlu 80050 İstanbul
Telefon: (0-212) 293 08 24 Faks: (0-212) 293 07 23

İÇİNDEKİLER

KİTAP KİTAPTAN KİTABA KİTAPLA • 11
Kitap • **13**
Kitaptan • **15**
Kitaba • **16**
Kitapla • **17**

BU KİTAP • 19

BENZETİŞLER • 27
Kitap Çağrıdır • **30**
Kitap Penceredir • **32**
Kitap İnsandır • **32**
Kitap Aynadır • **34**
Kitap Arkadaştır • **34**
Kitap Besindir • **36**
Kitap Gömüdür • **38**
Kitap Sağlık Yoludur • **39**
Kitap Ağaçtır • **40**
Kitap Denizdir • **41**
Kitap Evrendir • **42**

OKUMA GÖÇEBESİ • 45
Delidolu • **47**
Büyük Kitaplar • **71**
Heykel • **76**

İLK GÖZAĞRISI VE SONRAKİLER • 77

KİTAPLI KÜLTÜR • 91

KİTAPLI ANILAR • 105
Ayazağa Karanlığında Yıldızlar • **111**
Tüm Antik Dünya • **115**
Sarı, Yeşil, Mavi, Alaca • **118**
Elmalı'daki İskender • **121**
Kurutulmuş Ringadan Marx'a • **125**
Monsieur est en Vacances? • **128**
Felix Krull • **130**
Sibirya'yı Boyluyorum • **134**
Köpekli • **136**
İki İki • **139**
Büyücü Agrippa • **145**
Oblomov'un Hırkasından Akaki Akakiyeviç'in Paltosuna • **148**
Kitaplı Resimler • **151**
Kitabevlerinde Yitiklere Karışıyorum • **155**
Birlikte Okumalar • **160**
Lou'nun İzini Sürerken • **172**
Altınoluk • **178**

YAZARIN OKURLUĞU • 185

ALINTI ÇAĞLAYANI • 201
Lego • **207**
Bahçe • **209**
Don Quijote-Cervantes • **210**
Dağlarca • **212**
Festina Lente • **213**
Dorian Gray • **216**
Bana Dokunan, Bir İnsana Dokunur • **217**
Çuang Çe • **218**
Goethe • **220**
Salt Yapıt • **224**
Mega • **228**
Pessoa'nın Tedirginlikleri • **230**

René Magritte • **232**
Spinoza • **234**
Şiraz'lı Sadi • **236**
Nietzsche • **238**
René Char • **242**
Nizami'den İspanyol Yazınına • **243**
Hölderlin • **245**
Reich'ın Lange'si • **248**
Yunus Emre'nin Okur-Yazarlığı • **251**
Rilke • **255**
Lucretius • **258**
Boccaccio • **260**
Kâtip Çelebi • **262**
Lu Dağı'nda Puslu Yağmur • **266**
Konuşmalı-Alıntılı Refik Halit • **268**
Herakleitos • **272**
Sokrates • **274**
Buda • **277**

KİŞİSEL BİR SANAT • 279

İLKELİ İLKESİZ • 289

BİRKAÇ OKUMA ALIŞKANLIĞI • 307

HANGİ KİTAPLARI OKUMAYI SEVİYORUM? • 319
Anlatı Kitapları Okumayı Seviyorum • **324**
Şiir Kitapları Okumayı Seviyorum • **327**
Çağdaşlarımın Yazdığı Kitapları Okumayı Seviyorum • **332**
Eskimeyen Kitapları Okumayı Seviyorum • **337**
Bölük-Pörçük Kitapları Okumayı Seviyorum • **341**
Bilim Kitapları Okumayı Seviyorum • **345**
Bazı Felsefe Kitaplarını Okumayı Seviyorum • **356**
Hem Anadilimdeki Kitapları Hem Anadilim Olmayan Dillerdeki Kitapları Okumayı Seviyorum • **362**
Çok Uzak Uzaklardan Seslenen Kitapları Okumayı Seviyorum • **366**
Deneme Kitapları Okumayı Seviyorum • **372**

YAŞAMDAN KİTABA, KİTAPTAN YAŞAMA • 381

KENDİ KİTAPLIĞIM • 407

SÖZLÜĞÜMSÜ –DÖNE DOLANA KİTAPÇA– • 439
I. A'dan Z'ye • **441**
Açıklık • **441**
Başka • **442**
Canlı • **443**
Çeviri • **444**
Dünya • **447**
Ekmek • **450**
Fesleğen • **451**
Göz • **452**
Haber • **453**
Ikınma • **456**
İç • **458**
Jandarma • **459**
Kış • **461**
Lamba • **462**
Masal • **464**
Nermilemek • **467**
Okyanus • **473**
Ölüm • **474**
Pırıl Pırıl • **477**
Reçete • **480**
Sevişme • **481**
Şimdi • **482**
Tılsım • **485**
Umut • **486**
Üretim • **487**
Var • **488**
Yenilenme • **489**
Zıpkın • **490**
II. Ötelere • **491**

GÜZEL BİR GÜN • 499

AYRILMADAN ÖNCE • 509

Tüm kitap sevenlere, –
sevdikleri için.
Tüm kitap sevmeyenlere, –
sevmedikleri için.

KİTAP KİTAPTAN
KİTABA KİTAPLA

Kitap

Bir kitapsa elindeki
Sen sen değilsin artık

Bir gerçeklik yaşamında
Yapayalnızsın
Birliktesin gelmiş gelecek insanlarla
Gözlerin kımıl kımıl
Dikkat kesilmişsin
Ağzın kapalıysa da ses ses içlerin
Sarıl öpüş
Atla coş
Danış dinle
Ufuktan ufuğa gez dolaş gücün yettiğince
Yüklen üzül çek hafifle
İşte gökler dağlar sular
Kuşlar balıklar
Ben'leri siz'leri onlar'ıyla insan dünyaları
Görünür görünmez düzenler
Sonsuz düzensizlikler kaplayan
İnsana özgü dünyalar
Sokaklar evler
Kentler ülkeler
Dizi dizi çıkarım
Kuşkuyla yola koyulursun güvenle döndüğün olur
Tedirgin mi gittin
Sarmal sarmal kuramlar tüy gibi kuramlar
İnce ince olaylar taş gibi olaylar
Türküler düşler

Uzaylarla öteleri
Zamanda ön açıklığı nereye dönsen
Sor yanıtlan
Karman çorman dingin durgun
Güzelliklerle aydınlan
Dehalarla kolkola gir
Yıkımdan kurtuluşa
Gizem
Acı
Sevgi
Söylence
Erdem erdemsizlik
Kaygı kavga cansıkıntısı
Kin akıl umut aptallık
İnanç duygu istek sevinç mutluluk

Sen sensin artık
Bir kitapsa elindeki

Kitaptan

Bizi ordan oraya taşıyorlar çuval çuval
Postacıların elinden düşmüyoruz
Gene de
İnsanların çoğu
Döndürüp kafasını yüzümüze bile bakmıyor
Şakacıktan olsun sırtımızı okşamıyor
Hele içimizi görmeye
Değerimizden değerlenmeye gelince
Hiç mi hiç zamanları yok

Kitaba

Yanılsan bile
Sende yansımadıkça
Herşey ham yavan solgun
Ne varsa seninle anlamlı

*

Elden ele geçerken
Yeter ki el el olsun
Yörüngende yer değiştirir dünya

*

Mavi gökteki
O ışınlı sıcak bol armağanlı ortancasın
Verirsin
İstemezsin
Zorlamazsın

*

Bilginlerin sözünü ettiği
O ilk patlamanın
Kültürde vardığı bir doruksun sen

Kitapla

Şöyle sereserpe
Hiçbir amaç gütmeden
Tek kez olsun
Bir kitapla dalıp gitmediysen
En şaşılası yaşamdan beride yaşayıp gittin demektir
Habersiz
Bilinçsiz
Duygusuz

Kitaptan bana ne
Yaşam bana yeter deme
Yetmez
Kişi erişebildiğince kuşkusuz
Herkes herşeyden onunla
Haberli
Bilinçli
Duygulu

BU KİTAP

Bu şimdi oluşumunu sürdüren, okurun da okuduğunda tanıklık edeceği kitap nasıl bir kitap?

Gelişen kitabında binbir yöne pala sallayan çoğu yazarın gözden yitirdiği bir soru bu. Okursa, kitabın göstergelik ettiği yerlere dalmış gitmiş bir kez, "konu"da yitirmiştir kendini. Oysa hem okuru hem yazarı içten içe kımıldatan bir soru bu. Hele ben, okur da olsam, yazar da olsam, için için işler beni bu soru. Gel de soruyu yazıya-çiziye dökmeden et.

Herşeyden önce, yazarlık namusu gereği, sorunun bu bendeki ağırlığı. Yanlış anlaşılmasın: bu tür şeylerle oyalanmayan yazarları kınıyormuş gibi bir yöneltide değilim. Kendilerine çok şey borçlu olduğum, nicesine hayranlığımı gizlemediğim, bazıları olmadan yaşayamadığım yazarlar, bir bakıma, soluk alıp verdiğim hava. Gene de şöyle diyebilirim: hepsiyle değilse bile, onlarla koşut gitmeyen eğilimlerim var; eğilimime dudak bükenlerin beğenisiyle, bir tutarağım var: Kimsenin umurunda olmasa da, yazıp çizdiklerimin, bir deyime, ille de hesabını vermekle görevli tutuyorum kendimi. Yazarsam, yazarlığımı bilmek zorundayım, öyleyse *bu* kitabı neden, nasıl yazdığımı, dilim döndüğünce söyleyeceğim, gerekli bu benim için.

Neden? Yazarım ama okurum da. Yazar olarak okurum. Okur olarak da en çok merak ettiğim şey, okuduğum kitabın neden yazıldığı, dolayısıyla nasıl oluştuğu.

Örgüsünde rastlantısal kesimler de bulunsa, kitabın: hangi zorunlulukla, nasıl meydana geldiği, okurluğuma hep eşlik eden, okuduğumu anlamamda belirleyeci rol oynayan bir önlem-bağlamı benim için. Bu okurluk, yazarlığıma da sindiğinden, dönüp dolaşıp yazdığım kitapta konuya yönelttiğim bilinci, kitabın kendisini de bilince çıkarmaya yöneltmekteyim. Tam tamına bilemiyorum zaten, n'etsem hiçbir zaman bilemiyeceğim, kesin konuşmayı sev-

sem, kesin benim için diyeceğim: okur olduğum için mi yazarım, yazar olduğum için mi okurum? İkilemin kimi bir yanına, kimi öbür yanına takılı buluyorum kendimi.

*

Her kitap, kitap soyunun *yazgısını* paylaşır: gelmiş geçmiş kitaplar gibi, genellikle, kendisinin dışını, belli açılardan kendi içinde anlamlı bir bütün olarak yansıtmayı amaçlayan bir yazıdır, ya da bir yazılar toplamıdır.

Nitekim *bu kitap* da öyle. Ancak olanca yapısıyla bu kitabın konusu, sözü edilen yazgı. Başka türlü dendikte: bu kitap, kitapları konu almakta; yani kitaplar üstüne bir kitap. Bir deyime, kitabın kitap-olması, kitap varlığının kitapça varlığı, kitabın *kitap'lığı* bu kitap.

*

Bu kitap, okur-yazar olarak öğrenmek için çırpındığım bazı şeyleri deşme dileğiyle kendimi salıverdiğim kitap-üstü bir evrende kalemime takılanlar. Bu gibi şeylere ilgi duymayan okurlar (aklım ermiyor onlara, neyse, her yönden birbirimize benzeyecek değiliz ya) sözümona bildiğim şeyleri, bilmeyenlere öğretmek dileğiyle kaleme kâğıda sarıldığımı sanabilir. Gerçek başka oysa. (Ben daha hep öylelerdenim, daktilonun karşısına geçip yazmıyorum; hoş, onlar da gerilerde kaldı çok kimsenin gözünde, şöyle mi desem, bilgisayarın karşısına geçip satırları döktürüveren bir yazar değilim. Bir okur olduğumu unutuverdim, yazarlığıma bağışlasınlar bütün bu görüp gözlemleme uzanışlarımı yazıya dönüştürme çabalarımı. Bu çabalara aldırışsız kalan yazarlara gelince, okur olduğuma bağışlasınlar onlar da.)

*

Şimdi bu yazdıklarıma, tasarlanabilecek tüm kitapların vazgeçilmez "giriş"i gözüyle bakanlar haklı; yok, giriş değil yazdıklarım, olsa olsa rasgele "dipnotlar" gözüyle bakmak gerçeğe daha uygun gibime geliyor.

*

Kitaplar uzayında yerini yurdunu arayan bir gökcismi oluşturup pekiştiriyor bu yazdıklarım, – okurun kimi yıldız, kimi kırıntı kümesi diye adlandırsa da böyle.

*

Yazılması en zor kitap, belki de hiçbirzaman "İşte sonunda yazıldı!" sevincine erişemeyeceğimiz kitap: kitaplar üzerine yazılan

kitap. Ne de olsa, tüm-evreni, doğa-insan-kültürü konu alan kitap bu.

Yazılabilseydi, kitapların kitabı denilebilirdi böyle bir kitaba.

*

Gücünün üstündeki konulara elatan yazarlara acınırsa, başta bu kitabın yazarına acımak gerek. Böylesi ataklıklara girişenler çıkmasaydı, bazı kitaplar yazılmazdı. Varsın yazılmasın, demeye gönlüm elvermiyor ama.

*

Bu kitapta yaptığım ne benim: kitap üzerine tarihsiz bir günlük yazmaya girişip bir yere dek sürdürmek.

*

Toptancı bir çiziktirmeyle, kitaba, varlığın gölgesi denirse, bu kitap, gölgelerin gölgesi.

*

Tanıdığımız türden bir canlı olsaydı kitapların kitabı: at, kartal, karınca, solucan, tosbağa, tazı, kaplan, baykuş, kuzu, kurt, kırlangıç, atmaca – daha nice canlıların karması olurdu. Yok, olası değil böyle şey derseniz, o zaman da, bu olasılıktan ne daha az ne daha çok olasılıkla, özüne özgü yetisiyle, bir canlıdan öbürüne gelişip giden canlılığın ta kendisi.

*

Bu kitap: önceleri hiç yoktu, belki de var gibiydi de benim haberim yoktu bundan. Sonra birşeyler kımıl kımıl içimde, – yaşayan bekleyen, bekleyen yaşayan. Daha sonra, "ola-ki-olurum!" doğrultusunda dikine uyanışlar. Daha daha sonraysa, uzunca kesintilerle soluk alıp vermeler, yoğun-soluklar, ama hep kıvam kıvam sürüp giden iz iz bir yazı-çizi.

*

Bir bakıma, okumaya ilk başladığım günden beri yazmaktayım bu kitabı.

*

Gerçi kitap dışında da kitaptan sözedilebilir – resimle, heykelle, elkol oynatarak, sahnede, camda, duvarda. Kitaptan en iyi sözedebileceğimiz yer kitap gene de. Çoğu kitap-ötesi şeylere götürse bile, seyrek de olsa, *kendini* konu edinen kitaplar da tasarlayabiliriz. İşte onlardan biri bu kitap.

*

Kitap-kitabına ilişkin fırının her yerinde aynı ısı sözkonusu

olamaz: Fırının belli yerine somunlar, belli yerine peksimetler.

*

Bu kitaba kitap felsefesi, bibliyoloji, meta-bibliyoloji gibi bilimsel görünüşlü birtakım tumturaklı adlar takılabilir. Benim şimdi yaptığım: ta içimden gelen düpedüz bir okur-yazarlık.

*

Genetikçilerin düşü canlıyı canlıya çatmak. Bense kitabı kitaba çatıyorum.

*

Şeylerden birşey kitap. Oysa kitaptan sözetmek, herşeyden sözetmek.

*

Kitap, çoğun, kitap-olmayana götürür insanı. Bu kitapsa kitapta yoğunlaştırıyor bakışlarımı.

*

Beynin haritasını beyinden başka hiçbirşeyle çıkaramayız. Kitabın haritasını ancak kitapla çıkarabiliriz.

*

Tüm kitapların haritasını tek bir kitaba çıkaramayız. Oldukça güvenilir bazı çizimler deneyebiliriz gene de.

*

Tüm kitap ırmaklarını, delicesine, tek bir kitap denizine akıtmaya çalışıyormuşum gibi geliyor bu kitapla.

*

Aradabir, *bu* kitapla, kitap-*içinden* bir gözle tüm kitaplara bakıyormuşum gibi geliyor.

*

Okuyanların sayısıyla oranlandıkta kitap üzerinde düşünenler sayıca öyle az ki.

*

Çok kimse: *bu* kitapta, okuduğum tek tek kitaplara ilişkin izlenimlerimi dile getirmeye çalıştığımı sanacak. Bense: tek tek kitap-yaşantılarıma tutuna tutuna, öznellikten öte *kitap gerçekliğini*, gerçekteki gerçeğiyle görüp göstermeye çalıştığım kanısındayım.

*

Bilimsel gerçeklerle, varsayımlarla, felsefe gerçekleriyle, varsayımlarıyla çok işim oldu. Şimdi de işim: kitap gerçekleri, kitap varsayımlarıyla.

*

Ben sevgi denen şeyi A'sından Z'sine dek biliyorum, demek ne denli gülünçse; kitap nedir, kitap ne değildir, bu konuyu da bir ben bilirim, demek o denli gülünç.

*

Geniş anlamıyla kitaplar: insanı; toplumu, doğa ve kültürü yansıtıp yorumlamakta. Çok yerde buna "felsefe" dendiğine göre, *Kitap felsefesi*, felsefe üzerine bükülen bir felsefe. İşte bu kitap da, sözcüğün bu hiç de böbürsüz anlamında, kendince bir kitap felsefesi. Felsefeymiş, değilmiş, adların önemi yok ama. Önemli olan: çepeçevre *kitap gerçekliğini*, bu gerçekliğe uygun düşen tüm yapıları, bağlamları, değerleri ve yönelimleriyle, içten yaşayıp düşünmek; bu eylemi, dileyenlerle, seve seve paylaşmak.

*

Bazı dalları, yaprakları, kimilerin pek hoşuna gitmese de, havası, toprağı, özsuyu, çiçeği, meyvasıyla, bazı okurların, zaman zaman birlikte olmayı isteyeceği bir kitap gözüyle bakmak istiyorum *bu* kitaba. Gel gör ki, isteme başka, gerçekleştirme başka. İstemenin biriki ögesi elimde gibi geliyor; gerçekleştirmenin benim elimde olmayan öyle çok ögesi var ki.

*

Sevincime sevinç yok, bu kitabın, kendisine okumayı sevdirdiğini söyleyen biri çıkarsa. Zaten kitap seven biriyse beni okuyan, ama yazdıklarımdan ötürü kitapları başka türlü sevmeye başladığını söylüyorsa, uçarım diyorum.

*

Ne arıyorum ben bu kitapta? Kitabı; desene, bunca dile getirmelere karşın dile getirilemeyeni.

*

Yalnızca kendim için değil bu kitap. Yolu düşen her okur-yazara: birlikte yürüyelim, birlikte uçalım, birlikte çıldıralım, birlikte akıllanalım, birlikte acılanalım, birlikte tatlanalım çağrısı.

*

Bu kitap: çeşitli anlam-veriş yöneltileri; bellek kazıları; sonu gelmeyen sorular; kültür derinleşmeleri; gizemli açılımlar; birikmiş tatlar.

*

Kitaplar bitmedikçe, kitap-üzerine kitap da bitmez.

*

BENZETİŞLER

Oldumolası benzetmeler ortamındayım. Dıştan bir zorunluk değil, içten kaynayan bir yazgı. Oturduğum yerden bir baca mı ilişti gözüme, koca ev üstündeki küçücük bir ev o. Leylek mi gökteki, işte bir yelkenli. Kapalı bir havada içaçıcı bir oturma odasında mıyım, – aa Vermeer! Dere üstü bir köprücükten geçiyorum, insan sırtının üstünde yürüyorum, desene. Güneylerde gün kararmaya yüztutarken ışın saçan bir duvarla karşılaşınca, elimi, kuzeyli güzellerin yanağına değmiş gibi oluyorum.

Gerçekliği düşle birleştirmek, uyanı uymayana eş kılmak, dostla düşmanı barıştırmak, yakını uzakla nikâhlamak, yer zaman dinlemeden kendiliğinden yapıp ettiğim birşey benim.

Kitap da canımın canı olduğuna göre, benzetmeden benzetmeye atlayıp gitmek bir bakıma okumak. Yunus'la mıyım: sarı-pembe bir bozkır çiçeği elimdeki. Nâzım'la mı başbaşayım: kale kapılarını kırıp geçen bir topuza dönüşüyorum. Ataç'ın kitabı: düpedüz bir sapan. Gorki: bir çatana. Hamsun: yaban geyiği. Goethe'nin *İtalya Gezisi*: iki yanı ağaçlıklı toprak yollardan dolana dolana denize inen bir atarabası. *Gargantua*: kıkır kıkır gülüşler. *Oidipus*: delice bilge bir bağırış. *Kötülük Çiçekleri*: görünmez bağlarla bağlandığım eski püskü bir gelecek kenti. *Capricorn*: sevgi yatağı. Serin bir akarsu: Çuang Çu.

Okuduğum tek tek kitapları aşan; okumadıklarımı da katın, tüm kitapları kuşatan benzetişlerden yana da önüm açık. Kitap der demez: çağrı, ağaç, görnü, deniz, pencere gibi benzetişler, daha da başkaları var, sarıp sarmalıyor herşeyi, – renk renk göstergelerden belirgin biri, ya da birkaçı birden, bazan da bellibelirsiz hepsi, kitap olarak kitabı kaçınılmazlıkla düğümleyiveriyor.

Çoğun herkesle paylaştığımı sandığım benzetişler bunlar. Gene de kişisel durumum uyarınca: özlemlerim ile çaresizliklerimi, yatkınlıklarım ile rastlayışlarımı, gündüzlerim ile gecelerimi an-

lamlara büründüren benzetişler bunlar. Zaman zaman açık-seçik yüzleri görünse de, bir yerden sonra benim bile kendime yetesiye aydınlık kılamadığım öznel deyimler bunlar.

Böyle olmasalar da şaşılacak birşey değil zaten. Kesip biçen, tartıp ölçen aklın-deneyin açıklayıcı kavramlarına sığmayan konulara dolanan her yazarın, her düşünürün elatmadan edemediği yardımcılar değil mi benzetişler? Kendi durumumu en iyi ben biliyorum: önleyemediğim, önlemeye kalkışmadığım içten gelen bir eğilimle, gücümün üstündeki konularla uğraşmaktayım hep. Gel de şimdi kitaptan daha zor bir konu tasarla. İşim: çaresizliğin ite-lediği benzetişlerle öyleyse. Tek bir konu değil ki kitap – düşünülebilen, düşünülemeyen tüm konulara yönelen tüm konuların konusu. Benzetmesiz yürünür mü hiç: birinden öbürüne koşturuyorum işte.

Kitap Çağrıdır

Yalın bir bakışla: yazılı sestir çağıran; yazarın yazıya döktüğü sesi okumakla yazıyı seslenişe dönüştürür okur; çağrı, çağrı olarak amacına ulaşmış olur böylece. Çağrı, bir deyime, yazarın ağzı-eliyle okurun gözü kulağı arasında bir bağlantı kurulmasıyla gerçekleşir. Bir buluşma, çağrı. İki dünyanın, iki duyuş-anlayış dünyasının, salt yazıdan bir ses köprüsünde buluşması.

Türlü türlüdür daha dış belirlenimleriyle kitap çağrıları. Gürkısık, kuru-canlı, çelimsiz-tutkulu, kof-inandırıcı, – nitelemelerle tükenesi şey mi çağrı. Ne kadar kitap varsa o kadar çağrı var. Gene de hangisinin tekbaşına erdemi, gelmiş geçmiş kitapların oluşturduğu o bitimsiz yalımlı samanyolunun yapısını yansıtmaya yeter?

Kimi tam çağrı, kimi çağrımsı bir ürperti, kimi çağrıcık. Yeryer gerçek ya da gerçeğimsi boşluklara karşın; yeryer bulanıklıklar, açıklıklar, gürültüler, duruluklar, dolanıklıklara karşın, mürekkebin içtiği sesle okurun algıladığı sesin kesiştiği tek bir çağrı-sesi olduğu varsayımından kalkalım. Gene de kitap çağrısını, taşıdığı çağrı-değerleriyle apaydınlık bir öbeklemede sergilemek olanaksız, öylesine çeşitli çağrılar.

Çağrıların içine şöyle bir dalmamız gerekiyor. Çağrı özüyle çağrıyı azçok bilince çıkarmak için başka seçenek yok. İlk bir aydınlatışla, değerlemelerimizi yanyana iki öbekte toplayabiliriz.

"Gel bak!" çağrısı, kitap çağrılarının büyük bir bölümü. Her ki-

tap konuk çağırma, buyur etme, karşılayıp ağırlama eylemi. Söyleyebildiklerini, söylediklerini, söylemek istediklerini, yöneldiği kişiyle, kişilerle paylaşma girişimidir kitap. Yazarın gördüklerini, düşündüklerini, sorunlarını, gerçeklerini, vargılarını, bilgilerini içeren kitap: bir ortaya-koyma alanı, bir sunuş sahnesi, bir haber verme aracıdır. Yazar açısından bakınca kitap: "İşte benden sana bunlar, – hepsi senin olsun!" dileğiyle okura bir yöneliştir. Okur açısından kitap: "İşittim, işte burdayım, – aldığımı alıyorum!" dileğiyle bir yöneliştir. Dileklerin gerçekleşmesiyle de, hem bağış ortamı hem saygı ortamıdır kitap. Böylece kitap: söyleyen ile işitenin, eken ile biçenin karşılıklı selamlaşmasıdır. Böylece kitap: çağıran ile çağrılanın çağrıdaki birlikteliğidir.

Kitap çağrılarının başka büyük bir bölümünü de, tek tek davranışları ortalama doğrultuda toplayacak olursak: "sana gelmek istiyorum!" diye özetleyebiliriz. Deyimin tüm dalgalanışlarıyla çığlık türünden çağrılar bunlar: Kimi içten kimi yüzeysel dışa açılışlar; varoluşu yansıtma uğraşları; yankı bulma istençleri; yalnızlık çırpınışları; tiz tiz yardım isteyen ses-vermeler; "kimim ben?" "nasıl birşeyim ben?" türü canevinden fışkıran iniltiler; "bana beni anlatır mısın?" sorusuna yanıt arayışlar; başka-ben'in kapısını güm güm indirmeler, ya da yalan yanlış kapı çalışlar, – işte fokur fokur bunlar kaynamakta hep bu çığlıklı çağrılarda. Öyle çağrılar ki bunlar, kişinin iç-yaşamına, dünyanın nesnel yapısına ilişkin çeşit çeşit düzeydeki doğrular, algılar, gizlilikler içerir hepsi. Bir çığlık olarak yorumlanmaları, yazar ile okurun ortak eğitimine, soluk alıp verdikleri kültür ortamının niteliğine bağlıdır çoğu kez.

Böylece hangi öbeğe girerse girsin (bırakın ki, genellikle, ayrı öbeklerden sözetmek uygunsuz birşey bu bağlamda): gezginler, bilimadamları, filozoflar, özgelişim yazarları, dinadamları, romancılar seslenir kitaplarda, bir deyime, kitapların hepsi çağrı. Saymakla biter mi, düpedüz haber ileten heyecansız yazılı iletiden tutun da, duygusal basıncına kulakların zorlukla dayandığı iletiye dek, kitaplara, çağrı gözüyle bakmakta sakınca görmüyorum.

Yalnızca çağrı mı kitap? Hiç de değil. Onun içindir ki, beni zaman zaman doyursa da, tek bir benzetişle yetinemiyorum.

Kitap Penceredir

Odamın içinde dönenip dururken bana dışarıyı gösterir pencere. Kitap da öyle: beni dışarıya açar. Öylesine bir konumda ki, ordan dışa açılırım. Çıkıştır, ötedir, genişliktir. Kitap-penceresinden aydınlıktır sağladığım. Kim kapanık yaşama katlanabilir? Oysa pencereyle ufka uzanır belirtik sınırlar. Ufuk: uzağa, öne, arkaya, başkaya, bilinmeze uzanma olanağıdır. Kitap penceresiyle gerçekleşen bir olanak bu. Görünmezi görünür kılan bir atılım. Okuduğum kitapla, kitabın gösterdikleriyle: göğe, doğaya, geçmişe, geleceğe, kendime, topluma, nesneye, evrene, derine, yüzeye, yalına, karmaşığa gidebilirim. Canlı oyunlarına, insan düzenlemelerine, birlikte yaşamanın gerginliklerine, nice etkileşimlerle biçimlenen insanlı insansız uzay-zaman örgütlenişine uçurur gözümü anlayışımı kitap kitap pencereler. Okuma çabalarımı kitapların bakış öncülüğüne dayata yaslaya, kitabın götürebildiği yere giderim. Kitaplarda yitiklere karışırım bazan; bazan da, bir yere gitmemişim, hep buradaymışım gibi gelir bana. Gene de o pencereye yaklaşmadan önceki insan değilimdir artık. Işınlar insanı o pencere. Kitabı bir kez tattıktan sonra, onsuzken meğer iyi görmüyormuşum kanısına varırım, hep değilse bile çoğun gerçek bu.

Sayısız pencereler kitaplar. Vargücümle birinden öbürüne doğruluyorum. İyi ki var bu pencereler. N'apardık kitap pencereleri olmasaydı?

Kitap İnsandır

İçine eğilmeye gerek yok, daha fizik yapısıyla insan gibi bir varlık kitap: Onun da sırtı var, o da gömlek giyer; onun da adı, ekadı var. Dış görünüşüyle belli boy bosta bir birey. Her kitap başka bir insan sanki. Kiminin albenisine dayanamazsın. Kimiyse donuk mu donuk. Bazısı sürmüş sürüştürmüş, bazısı yalın. Çekicisine de rastlanır, iticisine de. Önce ilgini uyandıran, sonra yavan gelmeye başlar. Önce tatsız gelenin, bir de bakarsın ki, tiryakisi oluvermişsin.

Davranışları yönünden tıpkı insanlar gibi nitelendiği olur kitapların. Çeşit çeşit hepsi, hem de nasıl. Kestirme bir dökümle derleyip toparlayabileceğimiz birkaç karşıtlıkla, kitap da insan: delifişek durgun; öfkeli zararsız; aptal akıllı; nesnel duygusal. Her işe

burnunu sokanlara karşılık ne kokan ne bulaşanlar; çekingenlerin yanında yukardan bakanlar; lafebeleri yanında sözü dirhemle tartılanlar. Kırıcılardan geçilmez, yapıcılardan da. Sıcacık bakışlılardan da geçilmez, buz gibilerden de. Dostu olan da var, düşmanı bol olan da; yüzeyseller de çok derinler de. Pısırığına saygısızına katlandım, derken saldırganı kapıda; kapalısı akıl donduruyor demeye gelmez, açık-saçığı duyu kütleştirir. Gerçi insanlardan daha az çelişkili kitaplar, ne var ki çelişkiden ödü kopar onların da insanlar gibi. Kendini açmayı sevenlerden bıkarken, kendini gizlemeyi sevenler çıkar karşına. Karmaşıklıktan çok çektim derken, yalınkata tökezlenirsin. Bunun sorgulamaları kafamı bezdirdi derken, öbürünün merak körlüğü, gönlünü burup geçer.

Başa gelenler bakımından da özdeşliğe yakın bir akrabalık saptamadan edemeyiz kitapla insan arasında. İnsanlar da itilip kakılır, kitaplar da. İnsanlar da baştacı edilir kitaplar da. Övülmek, yerilmek; anlaşılmak, anlaşılmamak; yanlış anlaşılmak, doğru anlaşılmak – ayrılık gözetmeden insanların da kitapların da paylaştığı yazgı. Kof olsalar bile yere göğe koymayız bazan kitaplarla insanları; bitip tükenmeyen içerikleri bile olsa önemsemeyiz biz gene kitapları, insanları. Nice nice zenginlikler de içerseler, boyutsuz ve çelimsiz diye damgalamaktan yılmadığımız kitaplar, insanlar var.

Eyleme değin erdemleri insana taş çıkartan kitaplar tanıdım: yürekli, geçimli, alçakgönüllü, becerikli, haktanır, sapına kadar sözüne güvenilir. İnsan örneği erdemsizlik anıtı kitaplar da eksik değil: korkak, paf-puf atan, geçimsiz, beceriksiz, haktanımaz. Bazı kitapların düşünsel başarılarına hayranım: tek tek insanlardan daha arı duru, daha zeki, ölçülü, uzağı gören, sağı solu incelemeden yargılamayan, hoşgörülü. Bazılarıysa aman aman, ister kitap olsun ister insan: bön, ölçüsüz, çıkarcı, burnunun ucunu görmekten yoksun, bağnaz, yalapşap.

Öylesine özlü, öylesine özden ki zaman zaman kitap-insan arasındaki itici-çekici yakınlıklar: soyut yaşayan, ezbere yaşayan insanlar gördüm ama, onların boşluğunu dolduran, çevresine içten bağlı, şaşılası insan sıcaklığında kitaplar tanıdım. İçi geçmiş, canı çekilmiş insanlara karşılık, yeri geldi, etli canlı kitaplara sarıldım. Fırtına üstüne fırtına estiren insanlardan bıkınca, sütliman sayfalı kitaplara sığındığım oldu. Dörtyanı kırıp geçirdiği için, alabildiğine özçıkar uğruna türdaşları sömürdüğü için, beni nerdeyse insanlığımdan utandıran kitaplardan sonra tepeden tırnağa sevgi saygı

uyandıran kitaplara sevgiyle saygıyla bağlanmak bir zevk doğrusu.

Kitap Aynadır

Ne arkası sırlanmış demir, ne gümüşten, ne camdan bir nesne. Aynadan aşağı kalmayan görüntüleme gücü var gene de. Bir deyime, aynayı kat kat aşan bir güç kitabınki. Ayna, kendi görüp yansıttığını, kendine bakıp görene yansıtır; an an değişen, son derece gelip geçici bir yansıtma ayna yansıtması. Kitapsa, kendinde yansıyanı, bu yansıyan varolduğu sürece yansıtmakta; görüntülediğini sürekli saklayan bir yetisi de var kitabın.

Durumu çözümleyici bir yaklaşımla söylersek: içiçe giren aynaların bir bütünü kitap. Öyle ya insan: kendini, evreni, toplumu, kültürü, oylum oylum dilde yansıtır, dile çevirir; sonra da yazıya aktarıp kitaplaştırır. Diller, yazılarsa çeşit çeşit: tarihsel rastlantı ve zorunlulukların birbirine dolandığı karmaşık mı karmaşık gelişimlerin geride bıraktığı olanaklar. Ayrıca her yazarın öbüründen azçok başka bir bakışı, anlayışı, gücü, becerisi var. Böylece her kitap ayna ama düpedüz bir ayna değil. Bırakın ki, aynaları bile salt edilgin, yüzeysel nesneler diye niteleyemeyiz. Aynanın yapısı, duruşu, ışığın kırılışı, yönelinen nesne, – bütün bunlardaki özellikler, görüntüyü tam edilgin olmaktan epeyce uzaklaştırmakta. Kitabın aynasındaysa, görünenler, kat kat, dile yazıya ilişkin değiştirmelerin, yorumların, değerlendirme ve önemce düzenlemelerin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Sayfaların duyarlı düzeyi, ancak kavradığıyla, yakaladığıyla, içerdiğiyle aynalık eder. Nesne, aynada görüntülenen bir gerçeklik, ama aynaya özgü bir gerçeklikse, kitapta görüntülenenler de kitaba özgü bir gerçeklik. Kitap, yöneldiklerini evirip çevirip işleyerek kendine maleder, yöneldiklerini dil-yazıyla bozup çarpıtarak kendisine aktarır, diye bir sürçmeye düşmenin yeri yok burda. Böyle bir aktarmanın ötesindeki herhangi bir gerçekliğin de, çoğun, ancak bu aktarmayla, dilli-yazılı bir biçimde ayırdına varıyor insan; ancak kitapla varettiği kadar; ancak bu varlık kadar neyin ne olduğunu kendine açıyor insan. Buna göre, kitabın aynasında yansıyan, olsa olsa, asıl gerçekliğin yazılı görüntüleridir demek, bir yanlış-anlayışı sürdürmektir. Kitap kendine özgü bir ayna olduğu için, üstlendiği gerçekleri çarpıtmak zorundadır diyemeyiz.

Tam tersine, kitap kendine özgü bir ayna olduğu için üstlendiği gerçekleri algılanır kılan bir "aynadır" dememiz gerekir. Kitaplarda zaman zaman yakındığımız gerçekleri çarpıtmayı, salt kitap-ayna olma eksikliğinde değil, yazarın amaçladığı beceri tutumunda aramalıyız. Kuşkusuz, dil-ötesi, yazıdışı algı ve sezgilerin düşünsel kuvveti ve arayışlarımız, dile yazıya aşkın yaşantılarımız da önemli bizim için. Biricik gerçekliği yalnızca dil-dışında bellemek, ister sözlü ister yazılı olsun, dile yansıyana soluk-bozuk kopyalar gözüyle bakmak, insan yaşayışını yoksul-güdük kılmak; insanı, gerçek yaşamından uzaklaştırıp tasarlamak, böylece insanı insan olmaktan çıkarmaktır.

Konuştuğu yazdığıyla da insan insandır. Yanlışlar, eksikler, bozmalar içerse de kitabın aynası, bu ayna da insan varoluşunun yapıcı bir ögesidir. Gerçi kitap olmadan yaşayabilir insan. Gelgelelim belli niteliklerdeki bir ayna olmayan bir kitap, kitap olmaz.

Kitap Arkadaştır

Sayısı çokluğu bazan şaşırtsa da, epeyce insanın mutluluk diye yaşadığı bir arkadaşlıktır kitap-insan arkadaşlığı. Gerçek bir arkadaşlığın özünü oluşturan ögelerin hiçbirinden yoksun değil ki. Bir ben olan herkes için başka bir bendir kitap. Her ben'in en içten yöneldiği amaç, seçtiği bir başka-ben'le birlikte olmak. İşte kitap böylesi bir birlikteliğin doruğu, bir bakıma.

Yaşayan bilir, kitap-insan arkadaşlığında herşeyi dışta bırakan bir başbaşalığa kavuşulur: herşey biryana, kitap biryana. Bu durumun arı-duru havasını bozabilecek küçücük bir gölgeye bile yer tanımaz insan. Düpedüz arkadaşlık içgüdüsü bu.

Neler yapmazsın ki arkadaşın kitapla. Konuşursun, bol bol konuşursun. Ortada işitilen birşey yoksa da sürekli bir konuşma kitap okuma. Gerçi okuyan sensin. Ama susan birşey değil kitabın. Senin dinlemendir bu konuşmayı saran sessizlik. Hem konuşan hem dinleyen sensin ama, kitap olmasaydı, ne konuşabilir ne dinleyebilirdin. Öylesine içten bir konuşma ki, sen konuşurken o konuşur, sen susunca o da susar. Arkadaşı olarak sen onu varediyorsun, o seni: bir-ikilisiniz, ikili-birsiniz.

Dilediğin heryerde seni bekler bulursun kitabı. Yıllar yılı görmemezlikten gelsen; gözgöze gelince kafanı başka yöne çevirsen;

onu unuttuğunu unutacak kadar unutsan da, ne zaman kendisine gereksinme duysan, bağrını açar sana. Alınma, kırılma, gücenme türünden huyları yoktur. Arkadaşlık vericilikse, kendisini herşeyiyle veren ondan başka bir varlık bulamazsın. Elini uzatsan yanında; trende de olsan, gemide de olsan, göğsünde sıcacık; yolda, koltuğunda; odanda nereye dönsen, "işte burdayım!" diyor sana.

Birlikte gez toz kitapla. Kafa kafaya ver, sor soruştur. Bilgiden eyleme, yatkınlıktan beceriye katkılan ondan. Nesneyi-evreni, maddenin altını altını, masmavi gökyüzünden öte binbir güneşli samanyollarını görmek istiyorsan, ona güvenebilirsin. Kurdun kuşun, çiçeğin ağacın yaşamına karışmak için onu izleyebilirsin. Gizem seviyorsan, içiçe dolanan gizemler açsın sana. Kendini duygulara bırakmak için yanıp tutuşuyorsan, yalım yalım oysun gönlünü, insanı-toplumu-kültürü. Tüm ben'inle sen'lerle, bildikler yabancılarla, ondan başka kim sevebilir, kim anlayabilir özünü, içi-dışıyla insan-toplum-kültür evrenini?

Hem geçici-kesintili, hem sürekli-kesintisiz arkadaşlık kurmaya elverişli kitaplar. Yaşına havana, inancına dönemine uyan; içkımıldanışlarınla kafa durumunun suyuna giden; gerekince, talihli talihli rastlantılarla coşan, gerekince de talihsiz zorunluluklara sayfa sayfa göğüs geren eşsiz bir kitap-insan dayanışması var. Arkadaşlık dediğin şeyin özü de dayanışma değil mi zaten.

Gerçi bu bağlamda, bilge kitaplar öyle az ki diye bir kulp takanlar dikilebilir karşımıza, söylenmeye başlayabilirler. Bu gibilere kestirmeden yanıtım şu: Günlük yaşamda kimin arkadaşı bilge ki! Ben kendim bilgeyim, diyorsan, arkadaşı n'apacaksın o zaman. Arkadaşlık bilgeliğe götüremese de, yolları birlikte yürümek; arkadaş birlikteliğiyle en tatsız yolları bile güzel kılmak, işte bu en çok kitaplı yaşamla olanaklı. Bu arada, en sık, kitaplarda bilgeliklerin yüzü, izi, soluğuyla karşılaşma olasılığı var; en çok kitaplarla bilgeliğe doğru yürüme olasılığı var.

Kitap Besindir

Öncesi, bekleyiş tadı; benimsenişi, anlatılmaz bir tat; sonrası, bambaşka bir tat. Kitap karın doyurmaz, diyenler haksız; doyurur, – hem de nasıl. Kitapça yaşamada, kitap okumakla *kitap yemek* anlamdaş. Tanıdık tanımadık kitap okuyan herkesin yanına sokulup

en dost sesimle "yarasın!" diye fısıldamak istiyorum. Gözü gönlü, ağzı, aklı diliyle canlı bir varlık olarak insanın en çok gereksinim duyduğu; bir düzen çarpıklığı yüzünden duymuyorsa, varlığını özüne yakışır biçimde sürdürebilmek için, bu gereksinimi duyması gereken bir besin kitap.

Değil mi ki gerekli, saldır öyleyse, gelsin kitap üstüne kitap. Hiç umulmadık kişilerde rastladığımız bu yanlış tutumu ne denli yadırgasak yeridir. Her besine, uygun özeni göstermeli. Elinin uzanabildiği her yiyeceği yalayıp yutanla, elinin altındaki her kitabı yutan arasında ne ayırım var? Şişirse de doyurmaz, doyurduğu sanılsa da sağlığın hertürlüsüne güle güle demektir aburcuburculuk.

Kitap-besine özen göstermek zorunda insan. Tüm geçmişi, eğitimi, kültürü; olanca yetileri, özlemleriyle; kendine özgü duyum ve anlayışla okur insan. Birey olarak özünü bezeyen bütün bu donatımı, kitap-besinini, kendine en katkılı enerjiye dönüştürmek için hiçbir çabadan kaçınmaz. Kuşkusuz, dıştan-içe derlemek, insanın vazgeçilmez bir yapıp etmesi. Besin kitapsa, insan bu besinden devşirdiği enerjiyi: aklına çekidüzen vermede, duygularını derinleştirmede, doğa-kültür dünyasını zenginleştirmede bir başarı kaynağı olarak kullanalabilir. En gizli düşlerden en ortalıktaki nesnelere dek içten dışa insan-toplum-tarih dünyasına getirilebilecek her çeşit atılım ve iyilik, kitaptaki besinin yaşam-kültür enerjisine dönüşmesiyle olanaklıdır. Başka türlü dendikte: insan varoluşunun temel çevrintilerinden biri kitap-besin-kültür.

Besin değeri yönünden kitaplar: yanlışları umursamayan, yalan dolanla gözboyayan, çetrefil sindirim sorunları çıkaran yanetkisi bol kitaplar, kitap olarak kitabın değerini azaltmaz gene de. Uyumsuz bazı davranışların çelmesiyle tökezliyoruz diye, kitaptan büsbütün elçekmek, üzümün çöpü var, kitabın sapı var diye yemeden içmeden büsbütün elçekmeye benzer: aynı çılgınlıkta her iki tutum da. Herşeye olduğu gibi, besin olarak kitaba da özen ve ölçüyle yönelmek gerek. Kimimize kolay gelmese de, yeme edimlerinde olası aşırılıklardan, sürçmelerden kaçınmak, hani öğrenilmeyecek bir denge değil, yeter ki istenç olsun insanda.

Gerekli ortamda, gerekli kitaba, gerekli davranışla yaklaştığımızda, besin değeri bakımından sofraların en kutsalı kitap sofrası.

Kitap Gömüdür

Türlü türlü değerler barındırır kitap gömüsü. Kolay kolay bitip tükenmez bir zenginliktir kitap. Deştikçe, gizli-örtük katlar, katmanlar açığa vuran; insanın, uzun süreler yarar üstüne yarar devşirdiği bir gömü.

Altın, gümüş türünden maden kökenli topraksı nesnelerden oluşmaz kitaptaki gömü. İnsan yaşamının vazgeçemediği düşünceler, yöntemler, doğrular, bilgiler, bilgelikler, yapabilirliklerdir bu geniş-derin gömüler. Öyle şeyler ki, izine zerresine başka yerlerde rastlansa bile, gürgür damarlarla en yoğun, en bol rastlandıkları ortam kitaplardır.

Ancak şu var: hazırlop sunmaz kendini. Verimli bir kullanıma erişmek için: çaba, istenç, beceri, yılmazlık gerektirir. Arayan, soran, sorgulayan, kazan, deşen, işleyen okur olmadıkça kapalı-kapanık bir yokluktur kitabın gömü varlığı. Bu varlığı gün ışığına çıkarmak için: anlama sallantılarını göze almak; kıyı bucağın karanlıklarından ürkmemek; akla gelmedik sürçmelere dayanıklı olmak gerek. Soluk, incelik, kavrayış esnekliği, hayalgücü, duygudaşlık ister kitap gömüleri. Böyle bir gömü ne denli özlü ve derinse, o denli çok şey bekler insandan. Buna hakkı da var kitapların: sayısız öznel-nesnel dolulukların tınısına kulağı olmayanların önüne neye sersinler kendilerini? Nice uğraş ve özveriyle biriktirilen güzellikler hor kullanılıp çarçur edilsin diye mi?

Kitap gömüleri: *kültür* gömüleri. Doğal gömüler değil ama onlar da gömü. Doğal gömüler için geçerli olan pekçok şey kültür gömüleri için de geçerli. Gene de bir kültür birikimi olarak kitaplar özel bir konumda. İnsanın insana armağanı onlar. Her kitap (kuşkusuz kitapların hepsi değil ama, ne nerde, bir çırpıda kestirip atacak şey mi bu – öyleyse, araştırılmaya değer bir olasılık her kitap) oluşumundaki içistek uyarınca: kafaya yanıt, gönle sevinç sağlansın diye okura sunulan bir gömü. Hemencik görünmeyen genel durumu, bıraktığı ilk izlenimler ne olursa olsun, kitap gömüsü: insan-kültür dünyasına bilgiler, iyilikler, sağlıklar, güzellikler, coşkular, kıvançlar katan bir insan başarısı konumunda.

Hangi yazar böyle bir gömü kotarmayı istemez? Kendisi için nice tatlı-sıkıntılı uğraşlara malolsa da, hangi okur böyle esinli bir gömüyle zenginleşmek istemez?

Kitap Sağlık Yoludur

Sağlık: canlı bir varlık olarak insanın, kendisine "doğaca" biçildiğine inandığı yaşama-durumudur. "İnsan" derken herşeyiyle, her yönüyle insanı; yaygın bir anlatımla, ruhça-bedence insanı gözönüne getirmemiz gerek. Nitekim bu yönlerden hiç acısız sızısız geçen zamanını, hiç çekinmeden sağlıklı yaşam diye adlandırır herkes. Sağlığın karşıtıysa, kılıkırk yaran mantıksal incelikler biryana: hastalık. Hastalık deyince neler gelmez ki akla: hekim, ilaç, hastane, kimya, ecza, reçete, daha da başka şeyler.

Kitabı bir sağlık yolu olarak tasarlarken, işte bu andığım çeşit çeşit anlam-bağlamlarının içinden içinden esen bir benzetiş havası sarıyor ortalığı. Gerçi kitap hastane değil, yatağında yatasın. Eli neşterli hekim ile yazar arasında dağlar var. Ecza dolabından alıp azıcık suyla mideye indiremezsin kitabı. Gene de bir sağlık *yolu.* Apaçık bu, apaçık da bambaşka türden bir *sağlık* yolu kitap. Bir sağlık yolu olarak gücü nelere yetmez kitabın: göz gönül açar; kafa aydınlatır; acı azaltır; yüreksizlik giderir; dayanıklılığı artırır; karar pekiştirir; eylem gerekçesi sunar; içleri güzel inançlarla bezer; görüşe dinginlik getirir; bezdirici hüzünleri sevinçlere çevirir; yavantatsız zamanları mutluluğa dönüştürür; yaşama anlam sağlar... Uzmanlıklardan, araçlardan, gereçlerden öte bir yol.

Gel gör ki bazan tuhaf mı tuhaf değerlendirişler boşandırır kitap. Şöyle: kitabın sağlık yönünden neler gerçekleştirdiğini hakça bilip öğrenip ona göre davranmaktansa birtakım aşırılıklara saplanılır. Kitabın, her derdin çaresi olduğu görüşü ağır basar. Hasta mısın, kitap oku oku sağlığına kavuş. Zaten iyi misin, kitap oku sağlığını koru. Boşver hekime, ilaca, – yetersiz hepsi. Kitap gibisi yok. Hastanelerin birşey yapamadığı nice durumlarda eşsiz erdemini kanıtlamıştır o. Gereken kitaba gereken biçimde başvuran, hiçbirzaman hayal kırıklığına uğramaz. Umulmaz durumlarda bile biz ölümlüleri avutınada, kitaptan üstün sağlık yolu tasarlanamaz.

Sağlık işlerinde kitabın kesin yetkisine belbağlayan bu aşırılığın karşısında başka bir aşırılık yeralmakta: kitabın, sağlık-hastalık işlerinde hepten güçsüz olduğu, hattâ zararlı bir nesne olduğunu ileri süren görüş. Savunduğu, özetle şu: Kitap okumayla sağlık yitirme arasında dosdoğru bir ilişki var. Bir bakıma, neden-sonuç ilişkisi bu. Oku oku, ne kazanacaksın – hiç. Gözlerin bozulacak, miden kasılacak, aklın dağılacak, gönlün kararacak. Okuma yolunda

yeyip içmesini şaşıran, fıttıran fıttırana. Ahlakça düşmek, törelere yabancılaşmak, toplumsal çatışmalara dolanıp kalmak da var.

Oysa kitap-sağlık gerçekliğinin gerçeği şu: Kitabın çok kapsamlı, şaşmaz etkili, biricik güvenilir sağlık aracı olduğu ne denli yanlışsa; kitabı, sağlığın törpüsü, hastalığın kaynağı, genellikle insan yaşamının düşmanı saymak da o denli gülünç.

Yalnızca bedensel diriliği bakımından değil, parçalanmaz bütünlüğüyle birey-toplum-kültür varlığı olarak, sözcüğün kuşatıcı anlamında, insan sağlığında değerli ama sınırlı bir rol oynar kitap. Bu sınırlı oluş, değeri gözden düşürmez; hangi değer sınırsız ki şu yeryüzünde; sağduyulu hiçkimse yadsıyamaz bunu. Durum var; kitabın etki-alanına girmez; sözgelimi, bulaşıcı bir hastalığı ortadan kaldırmada n'etsin kitap. Gene de kitaptan öğrendiklerini uygulamakla, hastalığı önleyebilir, önleyemezsen yayılmasını azaltabilirsin. Durum var, kimyasal sanayi ürünlerinin üstesinden gelmede güç artırabilir. Durumdan duruma şaşılası bir sığınak, güleryüzlü bir iklim, umulmadık bir kurtuluş kitap. Talihli ve akıllı, akıllı ve talihliysek öyle kitaplara rastlayabilir, öyle kitaplar arayıp bulabiliriz ki, iyileştireceğine kötürümleştiren ilaçlara; yarayı silip yokedeceğine yenilerini ekleyen hastanelere; dinçleştireceğine hastayı daha da hasta edip bırakan hekimlere karşı cana can katar bunlar, hem de nasıl. Doğru, daha doğru; güzel, daha güzel; iyi, daha iyi yollar açar önümüze. Yeter ki bize kendini cömertçe sunan bu sağlıklı yollarda yürümesini bilelim.

Kitap Ağaçtır

Canlıdır da ondan. Yapyalını da var, dallıbudaklısı da. Derinlerden kaynayıp heryana dağılır. Kök, gövde, dal, kol, yaprak, çiçek, meyva. Ağaç da kitap da: bazan apaçık görünen bir fışkırma, bazan içerlerde gizli bir canlılık – renk renk, verim verim ilişki; bağlanış, etkileniş, etkilenme, döngü, dolanma; diri diri, örtük örtük, sessiz sessiz, atılım atılım bir canlılık. Ağaç topraktan, kitap insandan devşiriyor bu canlılığı.

Ağaçlar da kitaplar da: yakına uzağa, umulmadık ötelere, kıvrım kıvrım saçılan uzantılar: göze gönle kafaya katkı, sevinç; matematik dengeler, hayranlık uyandıran düzenler; albenili bir cümbüş, görkemli bir mimarlık. Gerçi her ağaç, her kitap böyle değil. Olsun.

Köke, havaya, suya bağlı; binbir emek, rastlantı, zorunluluk işin içine girmekte. Her ağacın-kitabın doğa-kültür ortamı başka.

Ağaçta da kitapta da hepimizi kapıp bırakmayan özellik: türyapı, etki-çevre koşulları uyarınca çelimsiz ya da dayanıklı olmalarında. Kitap var, allar pullar, bakar okşarsın, gene de pek iz bırakmadan siliniverir ortalıktan. Çelimsiz bir yazgısı varmış, demek zorundayız. Kitap var, öylesine insan-kültür-tarih birikimleriyle beslenip yaratılmış ki, tümen-tümen kişisel-toplumsal şıpsevdilikler, ince-ciddi bağlanışları sulandıran modalar, gözboyayıcı ya da çekici özlü devrimlere karşın yerliyerinde kalır hep, hiç olmazsa dizi dizi yüzyıllar okur-kuşaklarınca saygı sevgi görür. Tıpkı kısa-uzun aralıklarla doğal dengeleri allak bullak eden fırtınalara göğüs geren, bilge dirençli ağaçlar gibi.

Gel de hayran olma kitap gibi ağaçlara, ağaç gibi kitaplara.

Kitap Denizdir

İki avuçluk yer kitap, kupkurudur ama susuzluk giderir. Önü ardı, kısa kısa birtakım çiziktir ama enginlere yayılır. Gerçekten de engin kitap. Bu irdeleyişe, "abartılı" yaftasını vuranlara sözüm şu: ne de olsa az değil böyle kitaplar. Uçsuz bucaksız onlar da, okyanuslar gibi çevirirler okuru. Sayfadan sayfaya koş atla. Satırdan satıra in çık, satır aralarını, sayfa boşluklarını okuyabilirsin. Gönlün aklın çekerse, sözcüklerin dibine, ardına kulaç at.

Deniz çalkantılarını andıran bir gel-git kitaplarda. Bazı kitaplar kımıl kımıl. Bazılarıysa: durgun coşkun, sığı derin, çığlık çığlığa suskun, sessiz gümbür gümbür. Yelkensi soluğun güçlü, kitap teknen de elverişliyse, yar git dizeleri, denklemleri, kuramları, düşleri.

Beklenmedikler yönünden de, herhangibir ayrılığı yok kitabın denizden. Demir atıp eskisen de, şöyle bir uğrayıp gitsen de başka başka limanlar uzaklı yakınlı. Olursa kıyı kıyı gez dolaş; olmazsa, koylardan derinlere uzan. Kitaplar da denizler gibi atıklardan, batıklardan geçilmez, herbiri kendince şaşılası. Karşıtlıklar barındırma yönünden deniz, denizden de öte bir uzay kitap. İlkin superilerine rastlasan da, sonra canavarlarla karşılaşırsın. Tuhaf nesnelerden, bitkilerden, olaylardan yana yaşamadığın yön yörünge kalmaz. Çocuksu oyunlardan yana açık önün, insan boyunu aşan dal-

galanmalardan da. Seyrek de olsa, uzak derinlerde, bir de bakarsın, su bitmiş, göklerdesin, göklerde, masmavi, mutlu.

Kitap Evrendir

Türü, çeşidi, durumu n'olursa olsun, kitap kadar evrene benzeyen ne var, demekten zor alırız kendimizi. Orası öyle: kitap ıvucumuzda, evrense "işte bu!" diye dokunup gösterebileceğimiz birşey değil. Kabaca da olsa, tümüyle evreni algılayamıyoruz, algıya konu yapamıyoruz evreni. Çünkü evren demek herşey demek: her madde zerreciği, her madde-öncesi, her madde-altı, her canlı, yıldızlar, samanyolları, her kültür kımıltısı, her toplum kuruluşu, adlandırıp saymakla biter mi? Her varlığın, her konuşmanın tabanı evren, tasarlanabilen tüm benzetişlerin de. Bu arada, her tektek şey gibi, kitap da evrenin parçacığı. Gene de uzun uzun akıl yürütmelere ne gerek, kitap-evren arasındaki içyapısal akrabalığı çoğu sezebildiğim oranda, başka yol yordam olmadığına göre, deli-dolu bir yaklaşımla da olsa, şöyle dilegetirmeği deneyebiliriz.

Yanıp sönen milyonlarca güneşleri, gezegenleri; sürüp giden pıtrak gibi kültür biçimlenişleriyle hiçbir yere sığmaz evren. Herşey evrenin içinde, – neyin içine sığdıracaksın evreni. Sığsa sığsa, sığmaz ya, gene de en iyi kitaplara "sığarmış" gibi bir izlenime kapılırız. Kitap kitap olalı beri, yazarı okuruyla böyle düşünürüz hepimiz; herhangibir akıl yürütmenin, gerekçelemenin sonucu değil, bir kanı, duygu, anlayış. Kabaca bir anlatımla: kitabın evreni yansıtıp yankılayan kuşatımlı bir özelliğine dayanıyor bu. Tıpkı evren gibi bir düzen, çeşitlilik düzeni kitap. Kitap da evren de: çoklu-birlik. Kitap da evren de: birlikli-çokluk. Her kitap evrene ilişkin tek bir kesimi, kesimler öbeğini, bazan da evrenin tümünü, olanca karmaşıklığıyla açığa koymaya çalışır.

Kitap: istek yönelimi uyarınca, göğü yeri, bitkisi canlısıyla, insanıyla evrenin üstüne bükülme, evrenin insan açısından, bilinci olma dileğinde. Bu amaçla, evrendeki her karmaşığı, kargaşayı, çelişkiyi, çevrintiyi, bir bakıma, içine alıp işlemek eylemi; böyle evrensi bir çabanın ürünü işte kitap. Oylum oylum dünyalar, birbirine uzaktan yakından bağlı etkileşimler, görünür görünmez herşeyin, bitimli bitimsiz her uzay-zaman örgütlenişinin bağdaştığı bir bü-

tün. Kitaptan mı sözediyoruz, evrenden mi? Gerçekte her ikisinden de. Biri öbürüne gönderiyor çünkü.

Birbirinin içine kayıkayıveriyor "kitap" ile "evren". İkisini de oku, anla ya da anlama; ikisini de çöz çözümle, ya da çözüp çözümleyeme. İkisi de yorumlamanı beklemekte. Zorunlu da bu: yoksa, ne eylem ne anlayış. Eylem, anlayış olmadan da ne yaşam ne kitap. Evren ile kitap öylesine içten yapışık ki birbirine, kitaba evren, evrene kitap gözüyle bakmadığımız an yok, diyebilirim. Evrene yönelişlerde kitaba başvurmamak olur mu? Bilgininden günlük işi-gücündeki insana dek hepimize bir evren-açacağı kitap. Evreni de kitap gibi okuyanlardan geçilmez. Fizikçilerin, ozanların, filozofların sık sık ağzından düşmeyen bir deyim "evren kitabı".

Evren, kitaplaşmak için var, diyenlerden değilim. Evrenin bir amacı olup olmadığını, ola ki var, bu amacın tam da kitap olduğunu söyleyecek bir sözümona yetkiden, yetkinlikten çok uzağım. Bırakın ki, kimsenin böyle bir yetkisi olamayacağına inanmaktayım. Hattâ bu bağlamda "amaç", "yetki" gibi kavramların pek yerliyerinde kullanılamayacağı kanısındayım. Sağduyudan ayrılmazsak, kitap-evren yakınlığı için açıkça denebilecek şu: Kitaplar olmasaydı evren anlayışımız, evrenin canlı bir üyesi olarak yaşayışımız öyle güdük kalacaktı ki. Kitaplar olmasaydı, biz biz olur muyduk, bilmem, – başka birşey olurduk kuşkusuz.

OKUMA GÖÇEBESİ

Delidolu

Doğru dürüst okuduğum her kitapla varlıkta çadır kurmuşum gibi gelir bana. Sonsuza gidesi bir çadır değil, geçici. İyi ki öyle. Zamanı gelince çadırı söker götürürüm, kitaplarla yaşayıp deneyledikle-rimi de.

Okuma göçebesiyim ben.

*

Okuma göçebeliklerim, çoğun, okurken çiziktirdiklerim.

*

İyi bir okura, "N'apıyorsun?" diye sorulduğunda, o an okumu-yorsa bile, "Okuyup gidiyoruz işte!" türünden bir yanıt verecek ol-sa, hiç de yadırgayıp ayıplamam doğrusu.

*

Okuma denizinde bir balığım ben.

*

Sevilmek nasıl kişinin yaşamını beslerse, okumak da kitabın yaşamını besler.

*

Herkes kendi yaşam kitabının biricik okuru.

*

Yaşamın tüm gizemi okunmasında, kitabın da öyle.

*

Sevgi, sanat, yaşam, güzellik için durum neyse kitap için de o: kitap sözkonusu olunca gel de tut kendini.

*

Yalnızca bilgi fabrikaları değil, hayal kurma gökleri kitaplar.

*

Kitaplar – beni yakan tek kişilik yangınlar.

*

Dil, birkaç kitabın yalnızca adıyla yarattığı etkiden başka bir-

şey başarmamış olsaydı bile, durup durup hayran olunmaya değer bir güçtü gene de.

*

Bunca güzel kitaptan birtekini bile *görmeden* nasıl yaşıyorlar!

*

Bir çıpa attım mı kitaba, hiçbirşey oynatmıyor beni yerimden. Sonra sonra ne göreyim, kitaptan kitaba demir sürümekteyim.

*

Hey gidi kitaplar hey!

*

Eskisinden daha az okunduğu için mi ne, şimdilerde herkesin evinde dizi dizi kitap.

*

Bugün akıllı bir kitaba bayılıyorum; ille de delinin delisi gerekiyor bana başka bir gün.

*

Kimi kitap balpeteği; kimi kitap ağı; kimi kusmuk.

Kimi kitap coşku pınarı; kimi kitap korku ağı; kimi güneş dizgesi.

*

Eline ne geçerse okuyanın, uluorta aşı yaptırandan ne ayrılığı var?

*

Yüzdeyüz gerekmedikçe, "Şu kitabı oku!" "Bu kitabı okuma!" türünden buyruklar kadar kaçındığım şey yok.

*

Nasıl kılı kıpırdamadan yığın yığın insanı Öldürme Merkezlerinde yokolmaya gönderenler, insan ailesinin bir üyesi olmakta ayak direrlerse, gerçekten pis mi pis kitaplar da, kitap ailesinin bir üyesi olmakta ayak direrler.

*

Kitapları öldürmeden sofraya koyamadığım için eleştirmen olmadım.

*

Genellikle suskunlardan değilim ama boşzaman dolgusu yerine geçen sözümona kitap-konuşmalarında ipsiz sapsız övgülere ya da sövgülere dilini tutamayanları gördükçe, dilini yutmuş biri olup çıkıyorum.

*

Bu yayın hızı, yakında birgün gezegenimizi çökertecek, diyenlere omuz silkip geçmek istiyorsanız, gezegenimizdeki gelmiş geçmiş tüm kitapların, bir bakıma, irili ufaklı aralıklarla uzay-zamana serpilip saçılmış kâğıt-üstü-mürekkep-lekeleri olduğunu düşünmek yeter.

*

Kitap camekânları, baştan çıkma yerleri.

*

Okumak uygarlığın göstergesi. Okumaya uygarlığın biricik göstergesi gözüyle bakmak uygarlığa hiç uymayan bir tutum.

*

Gecenin biricik hışırtısı
Çevirdiğim kitap yaprakları

*

Kitap Don Juan'ıysan
Heyecanla bekliyorsun
Bakıyorsun hep aynı

Kitap Don Juan'ı değilsen
Heyecanla bekliyorsun
Bakıyorsun hep başka.

*

Kitap, yazarın tarlası. Okur, kitapta yazarın ektiğini biçer.

*

Deliler gibi sevip bağlanacağım pekçok kitap, bana bugüne dek tüm okuduklarımı unutturacak olan kitaplar, belki de henüz yazılmadı. Onlar yazıldığında ben *nerde* olacağım, peki?

*

Okurken okurken kimi zevkten, kimi sıkıntıdan başımı kaldırıp göğe bakıyorum. İyi ki gökler var. Ama kitaplar olmasaydı, nasıl varırdım göklerin tadına?

*

Başka hiçbir kitapla karıştırılamayacak kitap yok. – Var mı dersiniz, ama yok; olamaz.

*

Okunmayan güzel kitaplar: bakılmayan güzel görünümler. Sen görmedikten sonra, evinin önünde doyulmaz bir deniz uzanmış, ne alıp vereceğin var bu denizle.

*

Kitap-insan ilişkisinde bir altın kural var, hiçbirimiz dışında değiliz bu kuralın: Kitaplara yaklaşımımda değer-ölçeği benim ama, yalnızca benim kendim için geçerli bu. Kitapların bir de, benim değer-anlayışımdan bağımsız bir benimsenişleri olabileceğini hiçbir zaman gözden yitirmemeliyim.

*

İnsanlardan kaçınca kitaplar var, onlara sığın; kitaplardan bıkınca insanlar var, onlara sarıl.

Herzaman, heryerde insanlarlasın, desene: özlemle, basınçla, bilgi savaş, ölüm dostluk, korku sevgi.

*

Düşünme kültürünün yazgısı, nelerin neleri bastırdığına bağlı. Günlük güneşlik ortamı karartmaya yönelik kitaplar da çıkıyor, karanlık ortamı güne güneşe dönüştürmek isteyenler de.

*

O kadar çok kitap üretiliyor ki, tükendi gitti yazılacaklar, yinelemeden başka ne kaldı? – İnsan insan kaldıkça zaman zaman hep boygösterecek *bu* yakınmalar, gene de hepsi çoğun uyduruk kitapların ezbercilikleri. Yaşam sürdükçe, yenisi eskisiyle, izdüşümleri sonsuzca satırlarda yansıyacak.

*

Kuş şakımasına duyarsızsan, kanarya beslemezsin. Kitap sevmiyorsan da okumak zorundasın, – o zaman da öylesi işte.

*

Kitaplara gereksinim duyduğu oranda mistiklikten uzaklaşır din.

*

Kitaplar gökteki yıldızlara benzemez: parladıkça enerjilerini yitirmezler, artırırlar.

*

Söyledikleri önemliyse, hele söylediklerini uygun bir biçimde söylüyorsa, ölü değil artık o kitap, tıpkı yorumlanan müzik notaları gibi canlı.

*

Kitap: bellek kamçısı.
Kitap: bellek uyuşturucusu.

Kitap: tuzağa düşüş
Kitap: tuzaktan kurtuluş.

*

Seni, ne kitabın kafesine kapamak için, elindekini ardına koymayan yazar, yazar; ne de, kitabıyla seni hertürlü tutsaklıktan kurtardığını öne sürüp övünen yazar, yazar.

*

Bildiğimize göre üç-dört bin yıl yaşamış en uzun yaşamlı kitap. Herşeyin arapsaçına döndüğü günümüzün bu gürültü-patırdı ortamında, olsa olsa kitap müzelerinde bile o kadar yaşamayabilir kitaplar. Bu gidişle kitaba yer yok gelecekte, belki de yakın gelecekte. Oysa samanyollarındaki en kısa yaşamlı güneş, dört-beş milyon yıldan önce silinip gitmiyor. Gelgelelim kitap, insana özgü boyutların ortamında var: anlamı ve önemiyle bizim güneşimiz o.

*

Elimde değil, bazan gözlerim kapanıyor: başka güzel şeylerle birlikte güzel bir kitap geçiyor içimden. (Herkes kendi kendine sorsa yeridir: Ben gözlerimi kapayınca ne geçiyor içimden?)

*

Kitaplardan daha yalancı, kitaplardan daha doğrucu neyimiz var?

*

İçeriği saydam kitaplarla karşılaşınca, düşün: çok mu boş, – yoksa çok mu dolu?

*

Denizlerde denizkızlarının yaşadığını da, yaşamadığını da kitaplardan öğrendim.

*

Bolbulamaç bir furyanın ardından şıp diye kesildi mi sesi soluğu kitapların: kork o zaman, patladı patlıyor o toplum.

*

Umutlar, öfkeler, bekleyişler, sevgiler, avunmalar, – daha da başka şeyler kitap.

Bilgi, doğru, yanlış, iyi, kötü, güzel. – daha da başka şeyler kitap.

*

Kimi kitaba aldırışsız; kimi kitaba düşman; kimi, kitapla gelip geçici barışık; kimi de, kitapla sıkı mı sıkı bir gönül-kafa akrabalığı içinde.

*

Boyu-bosuyla oranlanmaz gerçekliklere yeraçar içinde kitaplar. Milyarlarca yıl öncelere, binlerce yıl sonralara, ilk patlamanın

ölçülmez sıcaklıktaki yalımlarından son büzülmeye, hattâ ondan sonralarına dek uzanır gökadaları, yıldızlar, güneşler, samanyolları, atomlar, atom-altı oluşumlar, Dünya, katılar, sıvılar, canlılar, insanlar, kültürler, düşünceler, duygularla, parmağına doladığı herşeyi öve övgüleye, satırlarla, ciltlerle kitaplıklarda.

*

Anlamlar açıyor sayfalarda
Başka çiçekler beklemiyordum zaten.

*

"Güzel kitaplara bayılırdı" diyen hiçbir mezartaşına rastlamadım. En çok rastladığım yazıt, özetle: "Yaşamı çok severdi."

*

Yaşamı çok severdi, anlatımında, binbir dolambaçlı bir olasılıkla, "kitapları çok severdi" de var.

*

Biryandan çiçekleniyor kitaplar, biryandan da kitap dökümü – sürekli sürekli.

*

İncir çekirdeği doldurmasa da kitap dediğin, bir emek dünyası, hem de nasıl.

*

Kitabın da (neden olmasın?): kurdu, yılanı, çıyanı, papağanı, böceği, kedisi, köpeği, aslanı, kaplanı, atı, fili, tilkisi var.

*

Bıcır bıcır kitaplar
Kısa günleri geçmeyegörsün
Unutulup gidecekler.

*

Kitap: insan. Tükenesi konu mu bu:

Kitaplara: kızar, öfkelenir, bağırırsın. Kitaplara alınır, gücenirsin

Kitaplarla: çene çalar, boğuşur, sıkılırsın. Kitaplarla yorulur, dinçleşirsin.

Kitapları: kendinden iter, aşağı görür, çekiştirirsin. Kitapları sever, bağrına basarsın.

*

Kitap sevmeyenler ne derse desin: kitap mezarlığı değil kültür.

*

Kimi okur, satırlar-arası okumada eğitmiş kendini. Kitaplar-arası okumalara da önem veriyorum ben.

*

Bir bakıma, kitaplar çevremiz; biz onların içine doğuyoruz.

*

Kitap okumak başka, bilgisayar kullanmak başka. Kitaplarla yaşanır, bilgisayarla işgörülür.

*

Benzerini doğurur canlı. Kitap da 'canlı'-varlık, kitaptan kitap ürer.

Bir roman geliyor dünyaya. Arkasından: eleştiri-kitapları: açıklama, taşlama kitapları, romanın kahramanlarıyla hesaplaşan kitaplar, başka anlatılarla karşılaştırma kitapları... Düpedüz sevinmeliyiz buna. Kitaptan dolayı cebine, kasasına para girenlere sözüm yok, bu durumlarda yazarların da, okurların da payına bazı güzel şeyler düşebilir.

*

Değer-açısından bakınca, azıcık durup düşünmemiz gerekir: Kitabın hemen doğurması, önemiyle ters orantılı. Önemli kitaplar, doğurganlıklarını uzun süreler sonrasının okur-yazar kuşaklarında gösteren kitaplardır.

*

Okuduğum güzel kitapların yazarları, en içten "Sağol!" dediğim insanlar.

*

Bazı kitap tapınak, bazı kitap dövüş alanı. Otursan da, koşursan da zinde kalacaksın.

*

Bakıyorum da, pekçok işteki tutum kitap yöresinde de güncel: "Kitap bu, alır okursun, ne var bunda" deyip geçiyor herkes. Oysa kitap ağırlıklı bir insan-kültür "olayı", oldu-bittiye getirip ıvır-zıvır doğrultusuna indirgenemez.

*

Özü biçimi eski-püskü kitap en son teknolojiyle pırıl pırıl yeniden basılmakla yenilenesi değil, – tıpkı özü biçimi yeni kalan bir kitabın eski baskısıyla bir değer-yitimi göstermediği gibi. Gözalıcı görünüşlerden kaçınma gereği pekçok kültür-kesimi için geçerli ama, kitap için özellikle geçerli bu.

*

İncir çekirdeği doldurmayan konulara yönelik "ciddi" kitaplardansa, gelsin işi alaya vuran kitaplar!

*

Belli bir doğa-toplum-kültür-teknik ortamında, kitapların geleceği hem yazarlara hem okurlara bağlı. Sözcüğün alçakgönüllü ama en geniş anlamında kitabı varetme, kitap varlığını sürdürme sanatı bu. Aynı durumu opera sanatında izlemedik mi? Resim sanatında da izlemiyor muyuz?

*

Einstein'ın salt bilim araştırmalarını anlayamıyorum. Bilimsel etkinliklere giren kültür-toplum atılımlarına saygım büyük. Herbiri başka bir uygarlık yürekliliği gösteren yazılı çıkışlarına insanlık anıtları gözüyle bakıyorum. Alabildiğine geniş kuşatımlı taşlamalarına doyamıyorum. Şiirlerinin inceliğine hayranım. Kemanı, yelkeni beni heyecanlandırıyor.

Gel de şimdi Einstein'a fizikçi de, matematikçi de; içimi darlaştırıyor böylesi darlaştırmalar.

Bilimsel yaratıcılık dehada ortaya çıkınca, sağınlık ile gözüpek davranış, derin sezgiyle yüce beğeni elele.

*

Her özgün kitap başka bir parmak izi.

*

Bana kitapları, çoğun kitaplar sevdirdi.

*

Okurken okurken, seyrek de olsa, kitaptan ışınlanan yakamozlarla kendimden geçiyorum. Altın kitaplarım bunlar.

*

Beni en çok şaşırtan, bende en çok hayranlık uyandıran: evren, doğa, canlı, insan, sevgi, akıl, sezgi. Bence en çok da kitaplar, özellikle başyapıtlar açık bu yüce gerçekliklere. Buna inanmasaydım canlabaşla sarılır mıydım kitaplara?

*

Edilgin kafaların büyük yanılgısı, kitap okumanın satırlara aynalık ettiğini sanmak. Oysa etkin kafalar için, kitap okumak: yazarın yarattığı dünyadan esinlenerek yeni dünyalar yaratmak. Ne mutlu böyle okurlara!

*

Kitap: anlam-fabrikası.

*

Kitap-hamalları bol bol abur-cubur okuyanlar.

*

İnanmak için okuyorum; inançlarıma ufuk açmak için okuyorum.

*

İnsan çekirdek, kitap meyva.
Kitap çiçek, insan meyva.

*

Burç yıllıkları, araç-gereç katalogları; kapı pencere tanıtımları; kapkaçak çizelgeleri; giyim kuşam dizinleri... – bunlar da kitap mı?

*

Tek sayfalık kitap evren.

*

Ana-sözcüklerimden biri *kitap*, – evren, insan, su, ağaç, toprak gibi.

*

İlk kez okuduğum kitaba, doğrusu başka türlü bağlanıyorum.

*

Kitap, insanı öyle sorunlarla karşı karşıya getiriyor ki, bunları çözse de çözmese de kitap için başarı bu.

*

Çalı-çırpı deyip geçmeyin, bunca orman kütükleri ıslak ıslak beklesin dursun, yalım yalım duygu düşünce yoğunluğuyla dizi dizi insan kuşaklarını aydınlatıp ısıtır bazı incecik kitaplar.

*

Kolay uğraş değil okumayı öğrenmek. Okumayı öğretmeye kalkışmaksa zor iş.

*

Sığ şeyler okuyanların küçücük tekneyle kıyı kıyı gezenlerden ne ayrılığı var?

*

Okuması gereken kitabı tam okuyacakken ıskalayan; okuması gereken kitabı tam anlayamayan; gerekli kitaba erişip anlasa bile gerektiği gibi değerlendiremeyen okur, gerçekten talihsiz okur.

*

İçinin gittiği bir kitapla karşılaşınca, ilerde okurum, diye erteleyenlerin, ama hiçbirzaman gerçekten okumaya girişmeyenlerin, küçükken heyecanla kaptan olmak, tiyatro sanatçısı olmak, cerrah

olmak isteyen, ama sonradan yaşamını bambaşka uğraşlarla geçiren insanlardan ne ayrımı var?

*

Bir deney, bir açılım, bir etki-tepki uzantısı, kişisel–toplumsal bir yaşantı, tarihsel bir geçip gitme kitap.

*

"Zamanını ciddi şeylere ver, kitap oku!" çeşidinden öğüdümsü buyruklar yağdıranlara pek kulak asmayın. Kitabı yalnızca ciddilik diye görmek, ne güdük kitap-anlayışı.

*

Durup durup şaşsa yeridir yazar: Yazdığı kitap canı onun; bir kez elinden çıkmayagörsün, onun değil artık; yazgısında varsa, kitap, okurun canı bundan böyle. (Çok yüklü bir deyimle buna "diyalektik" deyip geçmek, yazar olarak öyle ağırıma gidiyor ki.)

*

"Salt kitap" diye birşey yok. Kitap, önden bakınca, kitap, kitaplardan bir kitap.

*

Gezgin kitaplar, gezici kültürler.

*

Çoğu okur fırıldak gibi: bugün ilgilendiği kitaba, yarın omuz silkiyor; bugün tatsız bulduğu kitabı, ertesi gün başucu kitabı yapıyor.

*

Seninkinin çalımından yanına varılmıyor
Çok beklemeyeceğiz
Günün şarkısından da kısa o kitabın yaşamı.

*

Özvarlığı için büyük önem verdiği bir kitabın, tam anlamıyla hakkını verdiğini, gönlünce anlayıp değerlendirdiğini söylemeye yanaşamaz hiçbir okur. Tersini düşünmek, kitabın gerçekte büyük önemi olmadığını söylemektir.

*

Yenileri yazıldıkça sürüp giden bir tat kitap.

*

Kötü, iyiyi kovar. Doğru olmasına doğru da bu, para değil kitap. Kısa bir süre için doğru olsa bile, foyasını ergeç ortaya vurur kitap; parlak görünenin de özünü gizli tutamayan bir kokusu var.

*

Bazı kitaplar, önünde sonunda evren türküsü.

*

İlaç yönergeleri, matematik formül derlemeleri, boya katalogları, mobilya çeşidi göstergeleri, mutfak eşyası tanıtımları, taşıt tarifeleri kapsayan ciltlere de "kitap" deniyor. Onlar da basılıyor, satılıyor. Kitap gibi okunmuyorlar ama. İlle "kitap" denecekse densin, densin de, *bir bakıma* kitap değil onlar.

*

Yazarı insan, okuru insan. Gene de kim ne derse desin, yazılmış yazılacak, okunmuş okunacak tüm kitaplar:

evren şiiri
evren felsefesi
evren matematiği
evren dinamiği
evren dirimbilimi.

Gereken genişlikte bakılınca: kitabın odağı (insanlarla birlikte) evren.

*

Ne tuhaf, çok kişi, bile bile, en önemli kitapları birtürlü okumuyor, erteliyor da erteliyor. Ya ürküyor, ya da anlamayı kolaylaştırmak amacıyla sözümona "yardımcı kitaplarla" oyalanıyor.

Çok kişi için yaşamın kendisi gibi kitap okuma da, bile isteye ıvır-zıvırla geçip gidiyor.

*

Okuduğu *her* kitabı beğenenlerden de, beğenmeyenlerden de korkuyorum.

*

Kitap okumada buyruğa, buyrultuya gelemem.

Diyelim ki, oylumu, yazımı, okuma koşullarıyla demir bir yasa yürürlükte: herkes günde bir kitap okuyacak. – Öyle sanıyorum ki, ne yapıp edip bu yasayı çiğnerim, hem de nasıl, hiç mi hiç kitap okumam.

*

Dikdörtgen bir katı ama yusyuvarlak tekerlekleri döndürüyor kitap.

Kitabın kanadı yok ama uçaklar onun içinden havalara çıkıyor.

İnsan değil ama insanı biçimliyor.

Kâğıt üstü kâğıt ama kültürleri varedip yaşatıyor.

*

Bellediği tek bir alanın dışında gözü *başka* hiçbir kitap görmeyen, o tek alanda ne denli "derin" bir kültüre erişse de, dar mı dar bir sözümona uzmanlık çanağının içinde dönenip durur.

*

Dilimizin yoksulluğu zenginliği ile kitaplarımızın yoksulluğu zenginliği pekçok yönden örtüşmekte.

*

Elemek zorunda bırakılırsam, ya da bunu isteye dileye kendim yaparsam: bir yığın kitaptan hiç olmazsa birkaç taneye güle güle demeyeceğim inancındayım.

Gerçi herkese göre başka yapıtlar bunlar: benimkiler benim, seninkiler senin; benimkiler ben, seninkiler sen. Olası bir rastlantı ama aynı kitapları bile yeğleyebiliriz. Hiçbir zaman ben senim, sen bensin, demek değil gene de bu.

*

Kitabı *biricik* kılan, benimsenişindeki ayrımlardır.

*

Bazan bir uçurum kitap okuma: öteye beriye çarpa çarpa düşen düşene.

*

Yolunu kendin yap, kendin yürü: işte okuma.

*

Kitaplar beni sürdükçe bayındırlaşıyor kültür tarlam.

*

Kimi kitap, evrenler içeren evrenler; kimi kitap, kapağı sıkı sıkı kapalı küçücük bir tencere.

*

Okumaya karıştırılan en azman hile, yalancıktan okumak.

*

Olsa olsa, bir tek buyruğumsu öneride bulunabilirim okumaya ilişkin: içinden gelmiyorsa sakın okuma!

*

"Kötü kitap!" damgasını vururken, ne yapıp edip sormamız gereken, sorunca da yantutmadan yanıtlamamız gereken soru şu: Bu kitabın "kötülüğü" kitaptan mı, yoksa benden mi geliyor?

*

Dilediğimi okuyamadığım ortam kötü ortam.

*

Günün bazı saatlerinde, bir kitaptan öbürüne gidip gelen, gelip giden bir sarkaç gibiyim.

*

Kötü yazılmış kitap, yazılmasa da olur.

*

Gerçi insan yapımı kitap, o da birey; insanın doğurduğu birey, canlı bir varlık. Her birey gibi, o da türünde bir birey olarak, yaşar, ölür, kendisini izleyen bireye bırakır yerini.

*

Önünde sonunda dilin özelliklerini paylaşır kitap: hem yeterli hem yetersiz.

*

Kitap Tragedyası'nın *Hamlet*'ini yaratan Shakespeare olsaydım:

Kitaplar, kitaplar, kitaplar

diyecekti kahramanım,

Words, words, words,
Sözcükler, sözcükler, sözcükler

yerine.

*

Bilinçsiz okur, yuttuğu kitapların oyununa yutulan okur.

*

Kitap Konusu'nun Kant'ı olsaydım, "Kitapsal Aklın Eleştirisi"ni yazardım.

Kitabın Mozart'ı olsaydım, "Kitap Don Giovanni'si"ni bestelerdim.

Kitabın Monet'si olsaydım: "Kitaplar Nymphea"sını duvarlara bezerdim.

*

Yazılmış, yazılacak tüm kitapların yerine geçebilecek tek kitap tasarlayamıyorum, olası değil çünkü.

"Neden olmasın, olur" diyenler ayak diriyor, diyelim: *tek*-kitap, *yok*-kitap o zaman da.

*

Bir uğursuz ışın tüm kitaplardaki tüm yazıları birden siliverse ne korkunç bunalım!

*

Umut olmasaydı kitap olmazdı: en karamsar kitapları bile varedip sürdüren o.

*

Kitap: diriliğin çiçeği.

*

Olması gereken: düşünüşten yansıyan çaba; duygudan damıtılan derinlik, – işte kitap, olması gereken kitap.

*

Başkalarınca övülüp yerilmesine, kitabın iyilik-kötülük ölçeği gözüyle bakanların işi zor mu zor.

*

Okumalar birbirini kovar, çağırır.

*

Bir kez kötü kitap okuma alışkanlığına tutuldun mu, gittikçe daha kötülerini okuyacaksın demektir.

*

Her okur, aklını başına alıp "En çok okumam gereken kitaplardan, kaç tanesi benim kendi ülkemin yazarlarının kitabı?" diye sorduğu an, ulusçu boşgururlar erimeye başlar; yeter ki ayırımı olabildiğince hakça gerçekleştirsin.

*

Kitap var, anlamadın mı, çuvaldızı yazara, iğneyi kendine batırman gerek.

Kitap var, anlamadın mı, çuvaldızı kendine, iğneyi yazara batırman gerek.

*

Öyle çok şeye bağımlı ki kitabın iyisi – okuyan kişiye, araca, konuya, okuma zamanına, yazara, dile, yazıya, okuyuşa, kültüre, topluma bağımlı ki, birçırpıda saymakla bitesi şeyler değil.

*

Her sevdiğin kitap bir dağ ışığı, – ovadan vadiye, yayladan doruğa.

*

Kitaplar ülkem benim: kırı ovasıyla, gölü denizi, yılanı çıyanı, çirkini pisiyle, güzeli güzellikleriyle, görünür görünmez sevgiler, alışkanlıklarla bağlıyım bu ülkeye.

*

– Sen hiç kötü kitap okumaz mısın?

– Okuduğum olur, hem de nasıl.

– Nasıl?

– Anlayışım bağlanır, istemim güdükleşir.

– Eee...

– Eskiden öfkelenirdim böylesi kitaba, içimden silip kazımak için yapmadığım kalmazdı.

– Şimdilerde n'apıyorsun peki?

– Kendime kızıyorum. Artık kötü kitap okumayacağım, diyorum.

– Eee, sonra?

– Okuduğum oluyor gene de, ama daha seyrek, ya da ben öyle sanıyorum, bilemem.

*

Kitaplara birşey olsa da pekçoğu yokolsa, hangilerinin kalmasını isterdim? Bir çizelge veremiyorum, istemediğimden değil, veremediğimden.

*

Hiç-kitap-okumamayı 'mutluluk' diye bilmek, benim hiçbirzaman bilemeyeceğim bir 'mutluluk' türü.

*

Az kişinin okuduğu, çok kişinin okuyup anlamadığı kitaplar beni özellikle çekiyor.

*

Herkesin sevip okuduğu kitapları okumak, güvenli bir ortakdünya sağlayabilir bazılarına. Ne var ki, böyle bir dünya, çoğun, zevksiz, düzmece bir dünyadır.

*

Yetişimi, beğenisi ne olursa olsun, edebiyat öğretmenlerinin okulda salık verdiği kitaplarla örtüşmez, çoğun, okunması gereken kitaplar. Sınıf düzeyine, bilgi gereksinmesine, kitap düzeyine, okunacak kitabın değer ölçütü gözüyle bakmak çarpık bir bakış.

*

Kitap okumak, ders çalışmak değildir.

*

Çoğun bayıla bayıla okuduğum kitaplar, beni ayıltan kitaplar.

*

Gönlümün çektiği kitaba atlayıp açılmak için göze alamayacağım sıkıntı yok.

*

Bir kitabı okurken, "Ben bunları daha önce okumuştum" demeye başlayınca, o kitabın değeri de azalmaya başlıyor çok kez, giderek elimden bırakasım geliyor kitabı.

*

Daha önce okuduklarımı çağıran, onlarla hesaplaşan, onları yenileyen, onları unutturan kitaplara çok şey borçluyum.

*

Ne geç, hem de ne geç gelmiş bize Gutenberg'in buluşları. Hele İbrahim Müteferrika'nın ilk bastığı beş-on kitabın başına gelenler...

Şimdi, 1990'larda ne durumdayız, peki? Son kitabım zar zor 2000 basıldı. Basım dünyamızın ölçüsü, ölçeği değilim, kuşkusuz. 15 baskı yapan, bunun daha da üstüne çıkan, toplam 30.000, 40.000 basılan birkaç kitap var piyasada. Gelgelelim onlar da ölçü, ölçek değil.

Hoş, çok basılmış, az basılmış ne çıkar bundan. Önemli olan: iyi kitapların basılıp engelsiz yayılması, bol bol okunması, yeterince anlaşılması, kişide, toplumda, kültürde güzel etkiler yaratması, şimdinin ve geleceğin insanlarına verimli olanaklar sağlaması. – Gelgör ki, bütün bu nitelemeler, değerlendirmeler kaypak mı kaypak şeyler.

*

Boşu boşuna toz-toprak kaldıran kitaplar boygösterdikçe, o kitapların kirlettiği ortamı akpak edecek süpürge kitaplar da üretilecek.

*

Gönlüme göre kitaplar konuk ettim, diyene ne mutlu!

*

Yasaktan yana olmadığımıza göre, ceza yargıcının değil, 'barış' yargıcının önüne çıkarılsalardı, "kötü" denen kitaplar kendilerini nasıl savunurlardı? O kitaplara neler yapılırdı?

*

Şurası-burası zamanla aşınsa da, iyi bir kitap, kolay kolay yerinden oynatılamayan bir dağ.

*

Hızını ister çevreyi oyalayan modalardan, ister yazara duyulan hınçtan alsın, bir kitaba yapılabilecek en korkunç haksızlık: çarpık niteleme, önyargılı damgalama, dolayısıyla da kara çalma.

Ha insana kıymışsın, ha kitaba.

*

Henüz yazılmamış güzel kitaplara, henüz yazılmamış ağıtlardan bir tutam ön-esinti: Kolayca aşılabilecek birtakım aksilikler olmasaydı, şimdi biz de vardık! Olası yazarımız küçücük bir adım

daha atabilseydi, şimdi biz de vardık! Azıcık talihimiz olsaydı, şimdi biz de vardık!

*

Birini öbüründen ayırmak herzaman kolay değil ama, kitabı kitaptan ayırmayı bilmek, hertürlü çabaya değer. Kitabın hırsızını dürüstünden, gözboyayanını nesnelinden, kasıntılısını alçakgönüllüsünden ayrı tutmak gerek.

*

Evrende kaç atom olduğunu biliyoruz da, kaç kitap olduğunu bilmiyoruz.

*

Yeryüzüne kitap-mezarlığı gözüyle bakanların amacı ne dersiniz?

*

Kitap toprak gibidir: ufalanır, artımlanır, karışımlanır, durulur, – yaprak yaprak, çiçek çiçek, meyva meyva.

*

İnsanlaştırır,
Yabanlaştırır;
Sevdirir,
Tiksindirir;
Aklı açar,
Aklı kapar:
Bil bakalım, ne?

*

Kimseyi okuduğu kitap yüzünden kınayamazsın. Olsa olsa: gözü dönmüşçesine, ya da uyurgezer gibi, kötü kitaptan kötü kitaba koşana acırız, o kadar.

*

Eskiden: uzun uzun düşündükten sonra, bir yığın kitap okuyordum kitaplıkta. Açlar gibi hepsini okuduktan sonra, zaman yitirmeden, başkalarına yöneliyordum.

Şimdilerde: birinin harfleri gözüme göre değil; dipnot satırları içiçe geçiyor. Öbürünü okumuştum. Öteki kitaba gelince, okumasam da olur onu. Şu elime aldığımsa, öylesi birşey işte, ilk sayfalardan öteye geçesim gelmiyor.

Desene: hiç elden düşürmeyeceğim kitaplar yaraşır bana. Nerde ama bu kitaplar? Gene de umutsuz değilim. Kaç kez başıma geldi: güzel rastlantılar (güzel gereklilikler de diyebilirim buna) öyle güzel kitaplara götürdü ki beni.

*

Ortalığı "kötü" kitaplardan arındırmaya girişen her güç, ister kişisel, ister tüzel bir güç olsun, ergeç, pekçok "iyi" kitaba da kıyacaktır.

*

Bazı yaşam-kesimlerinde eşitlik güzel şey de, en güzel eşitsizlik kitaplar arasındaki eşitsizlik.

*

Ne çok kişi abur-cubura kaptırmış kendini. Yalnızca dostluk kurmada, alış-verişte değil, kitap okumada da durum böyle. En korkuncuysa, kitap okumada. Çünkü pekçok abur-cuburda çabucak silinip gider izler. Abur-cubur okumalarsa, kalıcı yarıklar bırakır çoğun içte: kararan kafalar, darlaşan gönüller öyle çabucak kendine gelmez.

*

Çok kitaptan bilgimsi şeyler derlemişsen, ayaklı kitaplıksın.

Çok kitap geçmişse elinden, kitap kurdusun. Aynı şey mi, başka başka şey mi "kurt" ile "bilgin"?

*

Dananın kuyruğu yazarda kopar: aynı etkilerden, aynı koşullardan ayrı ayrı kitaplar doğar.

*

Kitap kitabın önünü keser, soldurur, karartır, öldürür – kitap kitabı öldürür.

Kitap kitaba yolaçar, yeşertir, aydınlatır, kitap kitabı yaşatır.

*

Beton yıkılır, kitap yıkılmaz, deme. Yıkılmaz hiçbirşey yok: beton da yıkılır, kitap da.

*

Aman kalabalık okurları olmasın, diye bazı insanların, bazı kurumların önünü kapadığı bir kitap; dolayısıyla, yasak üstüne yasak koyduğu bir kitap, günün birinde ne göresin, uyuz uyuz durduğu yerde alıcı bekliyor.

*

Okuduklarının oyuncağı olma!

*

Kendinle sürdürdüğün biricik konuşma olanağı değil kitap. Öyle de, kitapla başbaşayken konuşmaların en güzelindesin, zaman zaman.

*

Acele bir yargıyla, acemi yapıtın hemen işini bitirme. Büyük mermer ustalarının, ilk yontuları balçıktan.

*

Okudukların canını sıkıyorsa, daha çok ver kendini okuduğuna.

Okurken canın sıkılıyorsa, canın çekinceye dek bırak gitsin.

*

Yeryüzü evrenle akıp gidiyor; biz de herşey gibi bir oyana, bir buyana koşuşturup duruyoruz, kitapların içinde, kitapların dışında.

*

Kendime yetmiyorum, öyleyse okuyorum.

*

Andırsa da, hep bildiğimiz yemekten başka türlü bir yemek kitap. O da emekle kotarılır, onun da tadı var; gel gör ki, doyunca unutup gitmezsin onu; paylaştıkça, azalacağına çoğalır.

*

Şeytan ne diyor, biliyor musun, al eline kalemi, "kötü" dediğin kitapların yazarlarına birbir yaz, çoğu ölülere. Dilin özensiz, savruksun, okurlarını adam yerine koymuyorsun, düzmece yanlarından geçilmiyor, kandırmacaların bol...

Hakseverlik, "iyi" dediğim kitapların yazarlarına da yazmamı gerektiriyor, onların da çoğu ölü. Ne var ki, bunlara mektup öbürlerinkinden de zor. Öbürlerin mektuplarını ters-yüz et, olsun bitsin diye geçiştiremezsin. Kitapta olumsuz hemen göze batıyor ama olumlunun görünür görünmez ögelerini "işte bu!" diye saptamak, kendi kendime de buyursam, öyle salına salına üstesinden gelebileceğim bir ödev değil.

*

Çoğu delilik, çoğu akıllılık gibi kitaplaşabilir.

*

Vermeer'in resmi ile Miro'nun resmi birbirinden ne denli başkaysa, bir kitap öbüründen o kadar başka olmalı.

*

Kitap dünyanın aynasıdır, benzetmesi hoşa gitmiyorsa; kitap dünyanın içine sıçrama tahtasıdır, denebilir; o da beğenilmezse, kitap, dünyadan ötelere götüren merdivendir benzetmesine başvurulabilir.

*

Hep kitap okunur mu:
şarkı söyle
dans et
çalgı çal
resim yap
gezin
söyleş
bisiklete bin
ye iç
uyu
seviş
seyret
uçurtma uçur
dinlen
şarkı söyle.

*

Başyapıt, hem kendisidir, hem kendisi değildir okundukça.

*

Gerçekliğe, yazılı yaklaşımla erişilmez bir varlık gözüyle bakılırsa, kitapların içermediği birşey gerçeklik. Kitap için durum böyleyse, radyo için, televizyon için, bilgisayar için durum nasıl, peki?

*

Bir bakıma, koku solumak: okumak, – içaçıcı, boğucu, cansıkıcı, serinletici, bayıltıcı, ayıltıcı.

*

Bazı kitaplar var, birşey demeseler de şöyle diyorlar bana: bizden başka kitaplar güzelse de, bizden ötürü güzel onlar; başka güzel kitapları okurken bizi unutma.

*

Yalapşap da okunmuş olsa, kitaptan umursamazca sözetmek bile, çoğun, politika yapmaktan, dedikodu etmekten çok daha iyi.

*

Boşgururun en boşlarından biri, kitap okumayla şişinmek.

*

Evrende varolan şeylerle oranlandıkta, en az varolan şeylerden biri kitap – tıpkı su gibi. Değerli diye nitelediğimiz madenlerden de çok, çok daha az kitap.

*

Zaman dolgusu yerine geçen sözümona kitap konuşmalarında, dilini tutamayanlara şaşmaktan dilimi yutuyorum çoğu kez.

*

Bir kitabı okumamak için sürüyle bahane bulunabilir. Ama bazan tek bir karşı-gerekçe, hepsini unutturup okumaya götürür.

*

Öyle kitaplarım var ki, böyle kitaplarım var diye benden talihlisi yok, diyorum. Ne güzel şey, herkesin böyle birkaç kitabı olması!

*

Bazı kitaplar var, kilitlenmiş aklı açar.

*

Bazı kitaplar var, açık aklı kilitler.

*

Kimi kitap, balpeteği.
Kimi kitap, ağı.
Kimi kitap, kusmuk.

Kimi kitap coşku pınarı.
Kimi kitap korku ağı.
Kimi kitap güneş dizgesi.

*

İlk bakışta, azgın köpek sandığın kitap, zararsız kuçukuçuymuş meğer...
İlk bakışta, mıymıntı solucan sandığın kitap, dağları yerinden oynatıyormuş meğer...

*

Yalan dağları bazan, bazan da yaşam ırmakları kitaplar.

*

Okumaya boşverenlerin evinde kitaplar: içi saman dolu kartallar, ya da süs kedileri.

*

Nice nice onyıllar süren öğrencilik-öğreticilik yaşamımda, birkezcik olsun, ne sıfır aldım, ne de sıfır verdim. İşte şimdi sıfırı hakettin, diyenler çıksa da, hiçbirşeye aldırmadan, bir tür kitapların tümüne birden kocaman bir O (sıfır). Sıfır verdiğim kitaplar: düpedüz ukalalık eden kitaplar.

*

Bazı insanlar, kitap okumalarında kısa yaz gezilerine çıkan turistlere benziyorlar: hızlı hızlı önünden geçtikleri görünümlere, kişilere yorgun gözlerle uzaktan uzaktan bakmakla yetiniyorlar. Onların görüp göreceği bu işte. – Çok kimseye göre, hiçten iyidir ne de olsa.

*

Önemli-önemsiz balbulamaç. Bazan en güzel şeyler, en iyi şeyler, en doğru şeyler bile kafa sıkıyor. Hem sonra, karnım acıktı. Şimdi de uykum geldi. Boşver kitaplara.

*

Herzaman değilse de, *kendine özgü* biçimde karın doyuruyor kitaplar.

*

Gün geçmiyor ki, saman yalımlarıyla tutuşan kitap piyasasında, kalıplaşmış bir soru kulakları tırmalamasın: "Bu kitap üzerinde ne düşünüyorsun?" Kitabı okusun okumasın, çok kimsenin olumlu olumsuz yanıtı hazır. Soranların istediği de bu zaten. İstenmeyen kişilerdenim ben: çoğun bu tür kitapları okumuyorum. Gene de o kadar can sıkmıyor bu. Ne soran, ne yanıtlayan, sözügeçen kitabın içeriğine önem veriyor özde. Asıl can sıkan yönüm, dobra dobra "Okumadım!" demem. Gerçi bu, kesenkes okumayacağım, anlamına gelmiyor; gelmiyor ama soranlar, böyle yorumlayıp içerliyorlar. Haksız da değiller, bir bakıma. Okuduğumda, sormayı gülünç kılan saptamalarla karşılarına çıkacağımı sezinliyor olmalılar. Öyle ya, çocuk mu onlar, en çok yalım veren kitapların abur-cubur kitaplar olduğunu, onlar da en içlerinden evetliyorlar.

Ah, şu kitap-merkezli rasgele gündelik konuşmalar!

Çok da hor görmeyelim bu konuşmaları. "Resim dünyası" gibi "kitap dünyası" da, alım-satımları körükleyip gerçek yazına, düşünmeye, sanata yardım edebilirler; nitekim ediyorlar da. Resim başka şey, kitap başka şey gene de. Bir kültür varlığı olarak resim kesimine yararlı davranışlar, kültür varlığı olarak kitap kesimine de yararlı olabilir. Bununla birlikte, kim ne derse desin, yazının sanatın anlam ve önemiyle ağırlığı gündelik konuşmaların, gündelik davranışların ötesinde.

*

Kitap uzun: söyleyecek şeyi çok sanmış yazar.

Kitap uzun: keşke daha uzun olsaydı.

Kitap uzun: yazılmasaydı da olurdu.

Kitap kısa: söyleyecek şeyi az sanmış yazar.
Kitap kısa: keşke daha kısa olsaydı.
Kitap kısa: yazılmasaydı da olurdu.
Ne uzun ne kısa kitap: usta kitap.

*

Kokuşmuş çöplük bazı kitaplar; bazıları da genç ormanlar.

*

Hiçbir kitap, tepeden tırnağa alçakgönüllü olamaz. Çünkü kitap, yazı, yani: umut, sav, coşku, deney, akılyürütme.

*

Matematik kitapları mı, hadi ordan, onlar da tartışma götürür: yapının üst-görünüşüne dokunulmazlık tanınsa bile, temeller, dayanaklar, başlangıçlar (özel adıyla söyleyelim, 'aksiyom'lar) herzaman tartışmaya açık, hem akıl, hem (şaşılacak ama söylemekte yarar var) beğeni yönünden.

*

Bazan öyle oluyor ki, o zamana dek okuduklarımın tümü önemsizmiş gibi geliyor bana: asıl önemli kitaplar, ilerde okuyacağım kitaplar, diye düşünüyorum.

*

Kitap-içi kat kat. Kitaplara kaptırdıkça, ben bir kitap arkeologuyum, diyorum kendi kendime.

*

En iç-yalnızlıkta, bazan, kitaptan başka hiçbirşeye yer yok. Peki, hangi kitaptan?

*

Hepimizi *bekleyen* şeyin beni de beklediği gerçeğinden bile bile yakınmam sözkonusu değil. Güzeldi kitaplarla geçen zamanlar, hele bazı kitaplarla geçen zamanlar, güzel zamanlar bunlar, hem de ne güzel.

*

Cırtlaklıktan bambaşka şey tektük kitaplara sinen kalıcı humor, çok kişinin ayırdına varamadan geçip gittiği o ince alay.

*

Ne felsefe, ne bilim, ne öğrenme kaygısı bende okurken. Onlar da var ama hepsinin hem öncesinde hem sonrasında, yaşam-duygusunun içime içime işlemiş bir ögesi okumak benim için.

*

Kişi var: zoraki okur; bense, gönüllü okurum.

Kişi var: çıkar derleyici okur; bense, gönüllü okurum.

*

Bazan bir kitaptan öbürüne geçince, yalnızca iklim değiştirmiş olmuyorum, evren değiştiriyorum.

*

Kitap okumak, zaman zaman, insanın kendi kendisine karşı amansız bir savaş kazanmak.

İyi ki, temelden temelden düşünüp eleştiren, düşünce yaratan, içten içten duygu arıtan, duyarlık artıran kitaplar var!

*

Bazı kitaplar kuru gürültü.

*

Okuduğum bazı kitaplar, kendimi kurmak için kurduğum iskeleler.

*

Bazıları için: sıkıcı, itici bir ad "kitap".

Bazıları için: güzel adların en güzeli "kitap".

*

Yolaçın, kitaplarım geliyor!

Büyük Kitaplar

Nerde, ne zaman olursa olsun, hiç gözden yitirmediğim kitaplar, benim büyük kitaplarım.

*

Her yerinde yazarın istediğini, istediği gibi anlamasam da, ne zaman başbaşa kalsak, tam da bana pekçok öz katar, özüme öz katar kitap. Böyle kitap, benim için büyük kitap.

*

Her okurla hep yeniden doğan kitap, büyük kitap.

*

Büyük kitap: isteklerim ile doyumlarım arasındaki uzaklığı azaltıyor.

*

Beni yetişemediğime götüren kitap büyük.

*

Büyük kitaplar
Büyük yazarlar
Büyük düşünürler
Büyük ozanlar

Büyük kitaplar
Zorbaların amansız karşısında
Bu başeğmeyenlerin
Önünde eğiliyorum

Büyük kitaplar
Sizlerle başladığım için olacak
Yaşlar geçip gidedursun
Hiç bitmezsiniz

Büyük kitaplar
Bilgi bulgu
Sezgi duygu
Bu tüten dil dil anlam kokusu

*

Okuduğum beni ne zaman altüst ederse, elimdeki kitaba "büyük kitap" diyesim geliyor.

*

Büyük kitaplar arasındaki savaşlar, büyük kültürler arasındaki savaşlar.

*

Lao Çe
Doluyum seninle boşum
En-İlk-Birlik, erdemli dinginlik
Dile getirilemeyen *Tao* hep özlediğim *Te*

Herakleitos
Değişen ama değişmeyen İlk'im
Günebakanlar gibi sana çevrilenleri
Aydınlattığın için mi "karanlık" diyorlar sana

Augustinus
Kendi kendisiyle boğuşurken
Öyle bir kor sıçrıyor ki içime
Bağıramıyorum derinlerden

Montaigne
Sana özene özene
Senin gibi değil de
Kendisi gibi olanlara ne mutlu

Rousseau
Yazıların
Göl kır ağaç çiçek
Okumak ne güzel ne güzel şey okumak

Hölderlin
Kendi deyiminle "kol kolaydın" Tanrılarla

Bence, yeryüzünde gerçekleşmesini özlediğim En-İyi, En-Doğru, En-Güzeldi onlar senin gözünde
Günübirlik türdaşlar sözüne kulak vermediği için dayanılmaz çiçeklerin

Baudelaire
İlk gençliğimin can arkadaşı
İyi üzgün gözüpek kötü acı
Ne "bu tuhaf hüzün" – 'semper eadem': hep aynı

Nietzsche
Yalım yalım yandım seninle
Kendimi yenip öteye aşmak için
Hep çabalıyorum

*

Hiçkimse "büyük" diye nitelenen kitapları, dolayısıyla da büyük kitapların yazarlarını sevmek zorunda değil. Değil de, kitap gerçekten büyükse, bu büyüklüğe tanıklık etmek istemeyenin, takındığı bu davranışa hiçbir gerekçe göstermemesi de anlaşılır şey değil.

*

İster "büyük" ister "küçük" diye nitelensin, ister kişisel ister toplumsal kapsamda olsun: bir kültür çökünce, o kültürü ayakta tutan kitaplıklar da çöküyor; bir kültür doğunca, o kültürü ayakta tutan kitaplıklar da birlikte doğuyor.

Ne talihli kitaplar, çöken kültürlerle göçüp gitmeyen kitaplar!

Önceki kültürün en iyi kitaplarını değerlendirme talihine erişen sonraki kültüre ne mutlu!

*

Evren açısından bakınca: bir varmış bir yokmuş, – herşey, okur da , yazar da, kitap da gelip geçici.

Orası öyle de, her okurun, *kendi büyük kitabını* çeşit çeşit değerlemelerle bezediği de bir gerçek. "Bu ölümsüz bir kitap" önermesi, kuşkusuz, bu tür bezemelerin doruğu. İşte bu, herşeyin ölümlü olduğunu bile bile okurun ölümsüzlükten payaldığını dile getirmekte.

Okur açısından bakınca: sevgiyle okurken okurun kitapla yaşadığı ölümsüzlük, yadsınmaz bir gerçek.

*

Sözcüğün pekçok bildiriminde, *bunalım* kitaplarıdır büyük kitaplar.

*

Okur uyurken küçük kitap da uyur.
Okur uyurken büyük kitap uyumaz.

*

Küçük kitabı bıraktın mı, o da seni bırakır.
Büyük kitap seni bıraksa da, sen onu bırakamazsın – daha doğrusu, bırakmaman gerekir.

*

Büyük kitabı: ille de ciddi yüzlü, tutkusuz, ölçülü bir yapıt gözüyle görmek yanlış.
Büyük kitap: akıllı usludur da, delidoludur da; iyi huyludur da, ele avuca sığmaz da; durmuş oturmuştur da, tedirgindir de; ağırbaşlıdır da, öfkelidir de.

*

Büyük kitap: güldürür, köpürür; yakar yıkar; sınırları hiçe sayar.

*

Başkaca alanlarda yargısına pek güvenmediklerim: bir doğa görünümünü, bir konaklama yerini, bir ilacı göklere çıkardığında, övülen şeylere isteğim azalıyor, övgünün tırmandığı oranda da sürüyor bu azalma.
Söz kitaba geldi mi, kim olursa olsun, övgüyü yağdıran, merakımı azaltmak şöyle dursun, övgü tırmandıkça sözü geçen kitaba doğru akışım da hızlanıyor. Ola ki tutarsızım, ola ki yanılıyorum, ama kitap bu, bakarsın hep hanım hanımcık, hep efendi efendicik oturduğu yerde oturmaz, kitap bu, bakarsın en önemlisi, genelde bir beğeni yoksununu almış kollarına dans ediyor.

*

"Sen büyük kitaplara, deli kitaplar, diyorsun. Deli gömleği giydirmeli sana!" – böyle bir savla (bunu "sav" diye nitelemek olasıysa kuşkusuz) karşıma dikilenlere, diyeceğim şeye kulak asacaklarını sanmıyorum, ama en az çatma içerse de hiçbir karşı-sav yöneltmeden, şunu söylemekle yetineceğim: Siz hiç büyük kitap okumadınız mı?

*

Pekçok önem ve değer verilen bazı şeylerin, gerçekte, birer hiç olduğunu gösteren kitaplara büyük saygım var.

Hep aynı saygıyı, bir hiç sanılan bazı şeylerin, gerçekten önemli ve değerli olduğunu gösteren kitaplar için de besliyorum.

Kitaba saygı özüme saygı; özüme saygı, kitaba saygı.

*

Büyük kitaplar: büyük delilikler, büyük bilgelikler.

Heykel

Kitap heykel.

Akıl akıl, duygu duygu eller kitaplar, yoğura yoğura içimi dışımı biçimliyor.

*

Bakmasını bilmeyene soğuk mu soğuk: bilene, sıcak mı sıcak bir heykel kitap.

*

Kitap da anlaşılmayı bekleyen bir heykel.

*

İçini okşamadan içine giremezsin, ne heykelin ne kitabın.

*

Okuduklarım, bitmemiş bir heykel içimde.

*

Etkisiz kitaplar: birşey söylemeyen heykeller.

*

Kitap var, alçıdan çatma heykel gibi, püf desen dökülür.

Kitap var, taş, mermer, şimşir heykel: insanlar yaşar göçer, kültürler çiçeklenir solar ayaklarının dibinde, – anlam-verişleriyle hep ordadır o.

*

Eski yıkık kentlerin ot bürümüş yollarında güç-anlam-güzellik ışıyan heykeller sürünüyor yerlerde, artık kimselerin dönüp bakmadığı yıkık kültürlerden arda kalan kitaplardan bir ayrılığı yok onların.

*

Türküler unutulsa da seslerden izler hâlâ büyülüyor bizi. Nice güzel kadınlar, erkekler çürüyüp gitti ama heykellerine hayranız hep. Yitip gitmiş bazı kültürler, olsa olsa, kimi eski, kimi yeni bazı kitaplarla ayakta.

İLK GÖZAĞRISI VE SONRAKİLER

Nerelerde rastlamıyoruz ki kitaplara. Kitabın taşınır bir nesne olmasından, genelde, kolayca taşınmasından ileri gelmiyor bu. Öyle ya, taşınır nice şeyler var, gene de kitap gibi heryerde karşılaşmıyoruz onlarla. Buna kültürce bir gereksinim yok ki. Kitap için durum başka ama. Deyim yerinde değilmiş gibi gelse de, tıpkı gittiği heryere enciğini taşır gibi, insan, gittiği heryere götürür kitabını. Kendinden ayırmaz onu; daha doğrusu, kitaptan ayrı kalamaz. Sevse de sevmese de, istese de istemese de bu böyle. Kültür gereksinimi bu. Kültürden kopamaz insan, görünüşün bu gerçeğe ters bir izlenim bıraktığı zamanlarda bile bu böyle. Bir kültür varlığı olarak insanın eşi, yakını, çevresi kitap. Şöyle de diyebiliriz: kitabın en yakını, çevresi, eşi insan.

İnsanın geçici konaklama yerlerinde, otelde, çadırda, yazlıkta, kışlıkta kitap. Yolculukta kitap: tren, vapur, araba, birşey değişmez. Çalışma yerleri: fabrikalar, işlikler, yazıhaneler, -- hep kitap. Oturma odalarından yatak odalarına evler kitap, kitap! Heryer üstüste raf: hepsi kitap dolu, kiminin önü cam kaplı, kiminin önü açık, dizi dizi kitaplar. Herbiri tek bir örnekle ortaya çıkmıyor ki, her kitap yüzlerce, binlerce kez yaygın, dağıtılmış. Diyelim ki hepsini yanyana dizdik: kimbilir yeryüzünü baştanbaşa kaç kez kuşatır kitaplar.

Basıldığı, ciltlendiği, satıldığı, onarıldığı yerler biryana, kitapların, şöyle ya da böyle, düzenli biçimde ortaya çıktığı yerler *kitaplıklar*. Tek tek odalarda olsun, yerin kat kat altından kat kat üstüne dek koca koca yapılar bunlar. Bir deyime, kitapların doğal yerleri. En eskiden günümüze niceleri gelmiş geçmiş, kiminin adı belleklerde, kiminden en küçük bir iz bile kalmamış.

Uruk kitaplıkları nerde? Ya Mısır rahibelerinin gizli kitaplıkları? Üstünde kartalların uçuştuğu, alımlı duvarlı Halikarnassos Mousaion'unun yükseldiği görkemin düzlüğünde kulübemsi birkaç albenisiz ev şimdilerde.

Bergama Kitaplığı'nın döküntüleri arasında dolaşırken, kimbilir ne zaman yanıp kül olan rafları, çarpık-çurpuk bazı deliklerin

yardımıyla bile gözönüne getirmekte zorluk çektim. Aşağılarda yetişen bitkilerden işlenen yapraksı şeyleri, kafamda kitaplayıp kimi dikine dikine, kimi yatık yatık yerleştirerek yükseltiler arayıp durdu boşboşuna gözlerim. Gymnasium'un yanından geçip Forum'u dolandıktan sonra Tiyatro'nun tepeden aşağı basamaklarını bir bir indim, düzlüğe varınca da kekik kokulu yeşillikler arasından doğru Asklepion'a yürüdüm, nice gönüllerin dinginliğe kavuştuğu kitaplığa. Oluklu sütunlarla bezeli kutsal yolun sapağında çukurumsu bir yer artık orası, koca koca taşlı bir duvar arkası. Yanyana dürülü kitaplar açılır okunurmuş bir zamanlar burda. Hekimi, hastası, konuğu, hepsi burdaydı, en çok sevilen yerdi kuşkusuz burası.

Bir zamanlar içleri, kıyıları, açıklarıyla, gücünü Ege'ye, Doğu Akdeniz'e yayan Pers'lerin bilgiden, hayalden yana ne zengin kitaplıkları vardı, kimbilir. Dizi dizi ozana, bilgeye, düşünüre otağlık ettiği çağda Atina'nınkiler de kendine özgü değerlerden yoksun değildi. Görkemli dönemlerinde yalnızca agora dolayında otuz kitaplık olduğu söylenir. 20.000'in üstünde kitap sunuluyormuş okumaya. Miş'li anlatımla yuvarlanıp giderken, İskenderiye'nin, yüzyıllar sonra bile akılları kurcalayan kitaplığını; yanışına tanık olmuşuz gibi yalımları hepimizi ürperten o ünlü kitap-sarayını anmadan nasıl geçeriz.

Eskisi olsun, yenisi olsun, kitaplık deyince, yalnızca kent-devlet kitaplıklarını gözönüne getirmek, haktanırlıkla bağdaşmaz doğrusu. Kişiye özgü özel kitaplıkları da unutmamak gerek. Pekçok şeyi ormansı karanlıklara bürüyen olayların yüzyıllarca içiçe girip algıdan uzaklaştırmasına karşın, Seneca'nın Roma Sarayı'na yakın o yerdeki kitaplığı durup durup aklımı kurcalıyor doğrusu. Cicero'nun Tusculanum'daki yazlık kitaplığı da kuşkusuz, bugün için yitik türlü türlü değerler barındırıyordu oralarda. Koca Roma İmparatorluğu'nun başındaydı ama, nerdeyse on yıl kitaplığından ayrı yaşamak zorunda kaldı düşünür Marcus Aurelius. Kimi Karadeniz'e bakan karlı tepelerdeki çadırında, kimi bataklıkların daha da kızgınlaştırdığı yaz ikindilerinde, dörtyanını saran savaşlar ortasında, sayısı az da olsa, kimbilir ne doyurucu kitaplığı vardı Aurelius'un. Plutharkos'un, ta Eski Yunanistan'ın kıyıbucağında da olsa, Roma okur-yazarlarının dilinden düşmeyen kitaplığında şöyle gönlünce konuk olanlara ne mutlu.

Hanımeli kokuları kaplamış heryanı. Başımı azıcık kaldırıp sola doğru baksam, epeyce aşağıda geniş basamaklarla uzanan çiçek bahçesini göreceğim. Orası bize yasak: ancak son sınıfta orda gezinebileceğim, – daha üç yıl var, desene. Oturduğum iskemle yüksek geliyor ama, altta ayaklarımı dayayacak bir tümsekçik var, rahatsız sayılmam. Sırtımı arkaya yaslayamıyorsam da aldırdığım yok, nasıl olsa kitaplara eğilmiş durumdayım hep. Kitaplara diyorum, öyle ya, o gün bu gündür birkaç kitap birden açık önümde.

Az önce *Le Horla*'yı bitirdim, yeni bir Maupassant'a başlamamak için zor tutuyorum kendimi. Gözlerim odada geziniyor. Bahçeye bakan koca koca üç pencere ile kapı biryana, tavana dek silme camlı dolap. İçleri: kitap, kitap, kitap. Tavan bembeyaz. Dolaplarla masalar açık mavun. Yerler, koyuca kahverengimsi muşamba. Karşı köşede 12'lerin matematik hocası, elinde mürekkepli kalem, birşeyler yazıyor. Bu akşamüzeri topu topu beş-altı kişiyiz burda. Genellikle pek kalabalık olmaz zaten. Yerim: hep aynı, kapıdan girince köşede dipte, arkam duvar, sol yanım pencere. Aydınlık kendine çekiyor beni.

Bakışlarım önüme çevriliyor gene. Hachette'in, tek tük de olsa renkli sayfalarına hayran olduğum gök gök *Le Ciel*'ine dalıp gittim bile. Kolumdan büyük sayfalar, ak mı ak gerdanlardan daha ak. İri iri satırlarla uzaydayım artık. Yakında değilse de, uzak sayılamıyacak bir gelecekte Ay'a bile gidebileceğini hayal eden yarı deli yarı akıllı bilimadamları bile varmış. Hiçbirinin adını anmıyor kitap, neden ansın ki, değer mi anmaya. Öyle de, birkaç gün önce tatilde obur gibi okuduğum Jules Verne hiç de öyle düşünmüyor. Bugün hiç konuşmadık, kalkıp yanına gitsem mi diye tam karşı köşedeki hocaya bakıyorum. Benim hocam değil daha, son sınıfı beklemem gerekecek, – of, ne çok var daha. Yarınki Latince çevirisine de zaman ayırmalıyım. Burası ders çalışmak için. Bense *Thibaut*'ların ikinci cildini bitiriyorum diye sevinmekteyim. Dört-beş cilt daha var sanıyorum; en son cilt hâlâ eksik, bir gelse. Arkamdaki dolapta da beni bekliyor *Jean Christophe*'lar.

Hic, ubi jam firmata virum te feceris altas

"Sonra pekişmiş yaş senden bir adam yapınca" – hem kolay hem zor şu yarının Vergilius çevirisi. "Firmata" "ferme"le ilgili birşey ama, tam nasıl çevireyim? Karşı köşeye yöneliyorum. Hocamlayım. Kitaplardan kitaplara söyleşi. Dediği çivi gibi saplanıyor kafama: yarından tezi yok *Le rouge et le noir*'ı okuyacağım. Bakalım hak-

lı mı? Ne diye yanlış olsun: her beş yılda bir yeniden okuyacağım bu kitabı – kendime bir ayna buldum işte. Ben değiştikçe hocamın dediği gibi, kitabın dediği, deyişi de başka başka kılıklara bürünecek mi, göreceğiz. Bu arada *jam firmata*'yı da kotarmış oldum: "l'âge affermi" derim, olur biter. Kapının üstündeki dev saata göre, daha yarım saat varmış akşam yemeğine. Şimdi artık, geçen gün bıraktığım o tutku, dostluk, gizem, sevgi, dirilik, ama bir o kadar da acı dolu serüvene dönebilirim. XII. yüzyıl Fransızcası tatlı mı tatlı ama, Ortaçağ sözlüğüm bir yere karışmış, bulamıyorum. Okumadan da yapamayacağım. En iyisi, aradabir başvurduğum yeni kitapla eskiye kolay kolay sokulayım: *Le Roman de Tristan et Iseult, mis en bon français.* Çağdaş Fransızcada bile içimi eriten bir sarışınlığı var Iseult'ün. – Biri elektriği söndürüp açıverdi: akşam yemeği!

Galatasaray Lisesi'nin Fransızca Kitaplığı burası. 50 yıl ötelerden bakınca, *benim için* kitaplıkların *başlangıcı*, kitaplıkların *arkhesi.* Daha sonra çeşit çeşit kitaplıklarda nice güzel zamanlar yaşadım, gene de benim için ilk yönelim burası: Alımlı, zengin, donanımlı, yetkin kitaplıklara yelken açtığım ilk iskele burası.

Hep elimin altında duran *Dictionnaire des idées suggérées par les mots* nereye gitmiş, bir türlü bulamıyorum. Anladım, yandaki odaya, Türkçe kitaplığa götürmüştüm dün, nedense ayağı buraya gitmeyen Türkçe derslerin öğretmen yardımcısına göstermek için, Türkçede de böyle birşey yapılsa ne iyi olur diye düşünüyorum da.

Peki, *Tuna Kıyılarından* son birkaç sayfayı bitirdikten sonra dün ne okumuştum orda? Falih Rıfkı'dan doğru Refik Halit'e atlamıştım: *Memleket Hikâyeleri*'yle dolanıp durmuştum. Hava değişimi amacıyla bir ara düzyazıyı bırakıp *Çocuk ve Allah*'ın diri dorukları-na sıçrıyorum Dağlarca'yla. Gelecek haftaya *Ben ve Ötesi*'ni ayırttım, ciltçiden daha gelmemiş. Sonra sıra *Frankfurt Seyahatnamesi*'nde. Dışarı pek kitap vermiyorlar ama, pazar günü *Dede Korkut*'u çıkarabileceğim. Pazarları burda kaldığıma göre kim ne diyebilir? Geçenlerde derste küçük bir parça okuduk *Dede Korkut*'tan; tümünü bir okuyayım diyorum. Parça başka, bütün başka; bütün parçadan başka birşey, gene de yararlı parça, ordan bütüne sıçrayabiliyorsun. Gelecek hafta alacaklar beni, okulda yasaksa da köyde okurum *835 Satır*'ı.

Fındıklı'daki Edebiyat Fakültesi'nin Felsefe Kitaplığı, adımını atar atmaz insanı, serinliğe buyur eden yüksek tavanlı, dikdörtgen bir oda, pırıl pırıl. Ortada boyluboyunca bir masa: uzun mu uzun, geniş mi geniş. Duvar yok, cam heryan: camların ardında ciddi, çekingen, saygılı, çekici, kahverengi, siyah, beyazımsı, bazan da renkli renkli çağrılar. Kendine güvenen ama çalımsız bir yönelişle, kitapların herbiri "ben bir evrenim, gel de gör!" diye sesleniyor sanki. Dipteki pencerelerde ışıl ışıl Boğaz, elini uzatsan ıslanacak.

Derslerde adı geçen filozofların kendi soluğuyla başbaşayız burda, – kimi bildik ama çoğuyla yeni tanışıyorum bu kitapların, öylesine heyecan verici birşey ki bu. Bütün bu kitaplığı okumam gerek: gencecik kafam için bundan daha doğal bir istek olamaz.

Türkçe azınlıkta: Milli Eğitim Bakanlığı'nın Klasikler Dizisi başköşede. Kitap değil, bizler için tutku herbiri. Fransızca kitapların büyücek bir bölümü liseden yabancım değil. Birbir içlere iniyorum. Başka türlü de diyebilirim: içlerde tırmanıyorum. Descartes'tan Bergson'a, Montaigne'den Pascal'a, – okuma salıncağında hızlı yavaş bir gel-gite çoktan bıraktım kendimi. Dingin bir çırpınışla ağır ağır yayılmadayım. Zamanı gelince Bacon'la, Locke'la, Hume'la kuzeylere çıkıyorum. Avrupa'dan sonra, William James'le Amerika'ya bile atladım. İngilizce düşünüp yazanlarla bambaşka bir havada buluyorum kendimi.

Gökten denize, ordan da odaya yansıyan ışınların en ak yeri benim yerim. Yeni yeni girdiğim Almanca da ne tuhaf: dünyanın *sch*'leri dizilmiş arkamda, üç sessiz bir *ş*, işte böyle. Sözlükle gramerle pala çala çala yolalmaya çalışıyorum bu ormansı dilde. Aradabir başımı arkaya çevirip, bekleyin geliyorum, diye fısıldamamak için zor tutuyorum kendimi: Bekliyoruz der gibi Scheler, Schlegel, Schlick, Scholz, Schopenhauer, Schrödinger. Az berideki sessizler uğultusu Nietzsche'yi gel de sonraya bırak. Verelini Fransızca çeviriler, neyse ki hepsi var, – emekleye emekleye Almancayla birlikte götürüyorum. Simmel'e dayanamıyorum. Alman felsefe tarihçimiz, dostuymuş, "bizim Georg" diyor ondan sözederken. Fransızcaya aktarılmış yazılarını verecek bana.

Burda hoşuma giden şey, birbiriyle kavgalı, ya da birbirine küs filozofların bile barış içinde bir söyleşi tutturmuş olmaları, yanyana, karşı karşıya. Bugün bayram: Sartre geldi, Liseden tanıyordum. Keyifle okumaya koyuldum. Puntolar küçük küçük, satırlarsa adamakıllı sık, sayfalar 700'ün üstünde diye yılacak değilim. Da-

ha gözlüğüm yok o günlerde. *L'être et le néant*'ı yarıladıktan sonra, yanılmıyorsam, o sıralarda taktım ilk gözlüğü.

Vapordan inerken vapora binerken hergün oyalandığım Karaköy iskelesindeki kitapçıda gördüm bu sabah, *Vazgeçemediğim* çıkmış. Oldukça büyük boyutta, az sayfalı bir kitap. Orhan Veli'yi de alalım, diyorum. Bak şurda Schiller var, az ötede de Shelley var, Orhan Veli ne diye olmasın. O da "dünya"dan sözetmiyor mu, Kant gibi, Husserl gibi. Bambaşka biçimde, orası öyle de hoşgörü sarayı değil mi burası?

Deli eder insanı bu dünya.

Birkaç yıl sonra Beyazıt'a taşıdık Fındıklı'daki bu cenneti. Bir tek oda nerde, içiçe, yanyana odalara sığmaz olduk zamanla. Onyıllarım geçti bu yeni kitaplıkta da. Okudum, çalıştım, düşlere daldım –aradığımı buldum sevindim, bulamadım üzüldüm. Bilgiler, bilgelikler, sevgiler, umutlar, bunalımlar– neler yaşamadım ki bu kitaplıkta. Türlü girdisi-çıktısıyla bezenip düzenlenişinde hep vardım. Küçücük bir gediğini kapayınca coşkuyla taşardım. Ne nerde, biliyorum. Burdaki kitapların, abartmıyorum, hepsi kimbilir kaç kez elimden geçti. Hepsini okumuş değilim. Hiç de gerek yok. Şimdi bu satırları yazarken elimi uzatsam, dilediğim sevgiliyle eleleyim. Bir ilk-alan kitaplığı olarak bu kitaplıktan açıldım, açıldığım her yöreye; zaman zaman, bir de ne göreyim, dönüp dolaşıp bu kitaplığa ulaşmışım gene. Kimi, eksikleri çok gibi gelse de bana, bellibaşlı filozof metinleri bakımından, bir felsefe taşrasında erişilebilecek güzel bir aşama gibi geliyor bana.

Kapalı bir oda bul, olabilirse birkaç oda ayarla, duvarlara raflar çek, raflara kitaplar yığ – işte sana bir kitaplık. Gel gör ki hiç de böyle birşey değil kitaplık denen gerçek. Bir bakıma canlı bir varlık o. Binbir özenle doğar, binbir özenle gelişir, binbir özenle sürdürür kendini. Tasarlanışından, elle tutulur gözle görülür biçimlenişine dek sallantılı bekleyişler, atılımlı serpilmeler, cansıkıcı kırıklıklar, başdöndürücü karşılaşmalar – sessiz duruşuna aldanmayın, gizem gizem bir kuruluş çoğu kitaplık.

Beyazıt'taki Edebiyat Fakültesi'nin Felsefe Kitaplığı da böyle bir yer benim için. Tam da karmakarışık esen Şubat yellerinin önüne gelen herşeyi uçurduğu bir öğle üzeri diktiğimiz incecik kavakların, mevsime göre, yapraklı yapraksız dalları sallanıyor geniş mi

geniş pencerelerin önünde bugün. Gürültü patırdıdan uzak bir içavluda, iki katı birden içeren aydınlık bir evren artık. Bir-iki candan insanla birlikte yıllarca uğrunda savaştık buranın, kimi açık kimi örtük savaşımlar odağı bu evren.

Öğretim ötesine taşan düşünce kitaplarını, türlü türlü yan-yollarına saptığım kültür-tarih-toplum-insan dünyasına ilişkin doyumsuzluklarımın çeşitli besinlerini biraraya getirmeye çalıştım bu kitaplıkta. Geçmişimden şimdilere doğru geleceğime dek dolanık izler taşıyor bu kitaplık. En önce ısmarladığım kitaplar arasındaydı *Loeb*'ler. Yeşil ciltler ile kırmızıları kolaycacık ayırıp dizerken o ne sevinçti! İlk gözağrım *Budé*'lere de yeniden kavuşmuştum. Ne de olsa *Collection Budé* ile *The Loeb Classical Library*, ikisi de hep aynı verimli kaynaktan, Antik Çağlardan fışkırıyor.

Beni birkaç onyıl öncesindeki durumumla iyiden iyiye tanıyan bu şimdi tıka-basa dolu kitaplığa ilk kitapları yerleştirdiğimiz günleri unutamam. Masasız orta alanı fırdolayı çevreleyen bomboş raflara anlamlı öbeklerle kitapları dizdikçe yüzlerce yalımıyla yavaş yavaş yerine oturuyordu sanki Güneşler. Gezegen gezegen, uydu uydu samanyolları oluşuyordu böylece. Hemen açıp Boethius'un *De Consolatione philosophiae*'sini okumaya başladım, ilk gün. Eve gelirken de, resmi yazım işlemlerinin yapılması için epeyce bekledim ama değdi, *Lyra Graeca*'nın ilk cildini aldım, Yunancayla İngilizce elele.

Hem öğrencilik hem öğreticilik yıllarımda; başka türlü dendikte, özce hep böyle sürüp gitmesini dilediğim okuma yıllarımda, uzun uzun oturmasam da, Fakülte içinde sık sık uğradığım Alman, Fransız, İngiliz Dili ve Edebiyatı Kitaplıkları, Tarih, Arkeoloji, Türk Dili ve Edebiyatı Kitaplıklarından da öyle çok şeyler edindim ki. Bu arada bir süre Şarkiyat Kitaplığı'nda otağ kurdum, üstten aydınlanan, ilkin ortası sobalı bu güzel onarılmış medresede, hem Fakülte-içi hem Fakülte-dışı sayılan, o her kıyıbucağına saygı sinmiş ortamda. Kapıları açıldığında, dipteki demir parmaklıklı küçük küçük karanlıkça yan odalarda Belh'ten Bağdat'a mutasavvıfların izini sürdüm gücüm yettiğince oralarda.

Nerdeyse yarım yüzyıldan beri, hayran ve çekingen, beni kendine bağlayan bir kitaplık da İstanbul Üniversitesi'nin Merkez Kitaplığı. Tek tek Fakültelerden ayrı, başlıbaşına bir yapı burası. Bana uçsuz bucaksız bir bahçe gibi gelen Üniversite Bahçesi'nin yüksek parmaklıkları boyunca giden sessiz bir sokakta taş duvarlı bir yapı.

Sanki devler girip çıkıyormuş gibi sağlam ağaçtan geniş, uzun kanatlı bir kapısı var. Hep kapalı durmak bu kapının kendine özgü geleneği; tokmağı daha tıklatırken açılıveriyor ama. Yüksekçe bir eşikten atlar atlamaz, mermer serinliği yayılır içinize. Dip ortada, sağa doğru döne döne yükselen geniş basamaklı merdivenler – buyur, sessiz adımlarla buyur... Bir zamanlar ne istesem vardı burda: Dilthey'lar, Renouvier'ler, Humboldt'lar, Hariri'ler, Karacaoğlan'lar... Odalardan birinde oturur okurdum. Başta Gölpınarlı, hep aynı yüzler: canlı, derin, umursamaz, dağınık, saygılı insanlar. Belli aşamalara ulaşınca sanatçı gözleri gibi bakıyor bilimadamlarının gözleri. Titiz mi titiz yöneticileri var buranın; çoğun kitaplıkta az görünen şey, onlar da okumada hep. Burda herkes kitaba özcanıymış gibi sarılıyor. Ancak o uzun törenlerden sonra eve kitap çıkarılabiliyor. Epeyce tanınmayı bekledim ben eve kitap almaya başlamadan önce.

Hep Beyazıt'ta kalalım. Atıf Efendi Kitaplığı'na da uzandım, öğrenciliğimden sonraki ilk dönemdi. Onaran, örgütleyen gücüyle oraya çağdaş bir düzen getirmişti bir arkadaşım. Yakın Türk Edebiyatından yana erdemli bir kitaplıktı Atıf Efendi. Neylersin ki çoğu kez oraya ya ısınmak, ya da günlük dersleri çalışmak için gelirdi gelenler, getirdikleri ders kitaplarına gömülürler, kafalarını kaldırıp arkalarında bekleşen gömülere bakmazlardı çoğu kez. O arkadaş görevle başka yere gönderildikten sonra, çabucak gözden düştü Atıf Efendi.

Süleymaniye Kitaplığı'nda da epeyce oyalandım. Nasıl mı zaman buluyordum, – bilmem. Zamanım vardı, yoksa da vardı kitaplar için, hep öyle oldu zaten. Eski harflerle yazılmış kitaplara sarmıştım bir ara. *Tazarruat-ı Sinan Paşa*'ya saplanıyordum. Ne ağdalı dil. Sözlükten sözlüğe koşturmam gerekiyordu. Okumak değildi bu benimkisi, kök sökmek gibi birşey. Okumada tekbaşına boyuna bosuna uymayan işlere kalkışırsan böyle olur işte. Yeterli bakımı gösteremeyince, sonra sonra, bu alanda bildiklerimi de unuttum. Ne var ki Süleymaniye'nin eski kitaplarına bayılıyordum. Özgün ciltleri seyretmek, fırsat buldukça okşamak, günübirlik algılardan bambaşka yörelere iletiyor insanı.

Beyazıt'tan ötelerdeyse, özellikle üç-dört yıl ayda birkaç kez Boğaz sırtlarına tırmandım kitap için. Dağcı değil miyim, çıkarken de inerken de kitap yüklüydü çanta. Dewey'i, Henry James'i, Peirce'i içtim, hem orada, hem oradan aldığım hızla.

Kimi yanardağdan fışkıran bir ateş, kimi tatlı tatlı akan bir dere okuma isteği, uzak yakın demeden alıp götürür insanı. Nitekim ben de, gün oldu, Bursa'nın gösterişsiz Kent Kitaplığı'nda, Çekirge'nin o sevilen Halk Kitaplığı Odası'nda; gün oldu, Ankara'da kuruluş atılımlarına yeni yeni girişen Milli Kitaplık'ta buldum beni ben kılan kendimi. Her yerin, her dönemin, her özlemin, her karşılamanın, her sezginin, her dileğin başka başka basınçlarına, hayallerine, çekimlerine bıraktım kendimi kitap diye diye.

Ardarda kaç okulu bitirmiş yüzmilyonlarca insan var, gözü pek kitap görmez bunların, gördü mü de, başını kaldırıp bakmaz. Herbiri tümen tümen gerekçe sayıp döker kuşkusuz. İş-güç çokluğu, zaman darlığı, isteksizlik, daha da bir sürü bahane. Öteyandan başka insanlar var, onların da sayısı hiç az değil, kitaplık diye çırpınıp dururlar ama nerde kitaplık. Seyrek de olsa, okuma dileğiyle kitaplığa girip çıkan insanlara da rastlanır. Öbürlerine göre küçük de olsa, ayrı bir öbeğe koyabileceğimiz bazı insanları da unutmamalıyız: salt kitap hatırı için kitaplıklardadır onlar, kitaplıklarda geçer gider yaşamları.

Bu öbeklerden hiçbirinde rahat edemem: canı istemeyince, kitaplıktan içeri girmeyen; canı isteyip girince de, orda kitaplarla yaşama-zamanını en iyi biçimde değerlendirdiğine inanan; gerektiğinde, tek bir kitapçık uğruna kitaplık kitaplık dolaşmaktan yılmayan; durum uyarınca, içine girmese de, kitaplık önünden geçerken, isterse en derme-çatma kitaplık olsun, heyecandan kendini alamayan biriyim. Aradabir gittiğim yabancı ülkelerde bile, bir daha nerede bulurum bu güzellikleri deyip, kimbilir kaç kitaplığa adadım, tam da kitaplıktan ötürü, en güzel zamanlarımı. İyi ki öyle oldu.

Köln Üniversitesi Kitaplığı geliyor bu kitaplıkların başında. 1952 sonbaharında tanıştık, Köln'e gittiğimin ertesi günü, o savaş sonrası yıllarında hem kent hem devlet işlevlerini kendinde toplayan bu kitaplıkla. Ayrı bir yapı değil, Üniversite'nin bir kanadı burası. Çevrede yeni yeni onarılan soğuk-sisli-geçitsiz yıkıntılar ortasında sıcacık-tertemiz-düzenli odalardayım. Başvuru bölümcüğünden geniş bölümlere dek, alacakaranlık ikindilerde bile, cömert ışıklarla apaydınlık okuma bölümleri. Yok, yok burda. Ortega'lar, Cassirer'ler, Marx'lar, Erasmus'lar, Hölderlin'ler, – hepsi hepsi burda. Batıyorum, yürüyorum, uçuyorum. Ama bazan, tam da Goet-

he-Eckermann'la özlü özlü söyleşirken öylesine parlak mı parlak bir güneşışını vuruyor ki kocaman sayfaya pencereden. Fırlıyorum dosdoğru. Kızlar yağmurlukları atmış bile, ceketleri de. Sarı-kiremitsi giriş alanının önü, yemyeşil uzanıyor karşılara. Davranmazsam kendime uygun yer bulamayacağım, çimenlere atıyorum upuzun kendimi. Yarın da burda kitaplar, ben de yıllarca burdayım nasıl olsa.

Bazan da, gece nasıl bastırmış, anlayamıyorum, basamak basamak yükselen bir dersliğin yanında kaynar kaynar kahvemi içerken, içi renk renk şişkin ekmekçiğimi atıştırdığım gibi soluğu Opera Salonu'nun balkonunda alıyorum; kentin ortasındaki yeni opera daha tasarı aşamasında.

Tutkuyla sarıldığım çalışmamın beni sık sık çağırdığı Husserl-Arkivi ise, hemen bir sokak önceki köşede. Buraya gelmediğim saatler orda geçiyor. Thomas-Enstitüsü'ne de açılıyor yan kapısı. Adı Enstitü, gerçekte kitaplık orası. Şimdilerde pek gözde değil Ortaçağ; olsun, biz kendi işimize bakalım; nicedir seminerde üzerinde çalıştığımız Cusanus'un *De docta ignorantia*'sını bıraktığım masada bıraktığım gibi bulmak başlıbaşına bir zevk. Zamanın nasıl geçtiğini anlayamıyorum. Yaya beş dakika bile çekmiyor oturduğum öğrenci yurdundaki kitaplardan burdaki kitaplar.

Yalnızca kitapların değil, Husserl'in henüz basıma hazırlanmamış tomar tomar yazılarına da kancamı attım. Sürüklüyor beni kavram burgaçları. "Genetische logik"ten ("genetik mantık"tan) "Urquelle"ye ("Enilk-kaynağa") dolana dolana yuvarlanıyor, "Seinsboden"a ("varlık-tabanına") ayakbasmak için yönelirken "Transzendentales Ich"in ("aşkın ben'in") başdöndürücü "Zeitstrom"una ("zaman-akımına") kapılıyorum durmadan "Zurück zu den Sachen" ("nesnelere dönelim") diye diye. Basmakalıp bilgi dağarcıklarını biryana bıraka bıraka, Husserl'in deyimiyle, "Ausschaltung" yapa yapa elyazması ormanlarda yolalıyorum.

Ne batıp çıkmalar! En ağır kavramlar, en şiirsel kavramlar. Ne batışlar, ne batıp çıkışlar benimki! Onyıllardan soṇra Husserl'le geçen o yıllardan beri, bir bakıma, artık hiçbir okuma zor gelmiyor bana; ya da, öyle sanıyorum, onyıllardan sonra nice nice Husserl-sonrası okumalara batıp batıp çıkamasam da, çıkıp çıkıp batsam da.

Düsseldorf'tan Giessen'e, Stuttgart'tan Marburg'a, Bonn'dan Trier'e değişik kitaplıklar tanıdım Almanya'da; kıyısından bucağından değil, içime sindirircesine. Yerin, adın ne önemi var ama;

önemli olan, *benim için* önemli olan, kitaplıklarda gönlümce, kafamca yaşadığım.

Gerçekten de, sözcüğün oldukça kuşatıcı anlamında, bir yaşama kitaplık yaşamım. Genellikle ilk gözönünde bulundurulan bilgi edinme kadar, başka şeyler de, çoğu kez bilgiyle ilişkili sayılsa da bilgiyi aşan bezenişler bunlar: değerler, yorumlar, yöntemler, yönelimler, esinler, yönergeler, özlemler, umutlar, istençler ya da bunlarla akraba insan-olma bezenişleri bunlar.

Almanya'dan açılmışken, bundan onbeş yıl öncesinin Wuppertal Üniversitesi Kitaplığı hep içimde, – altı yarıyıllık hocalığım süresince, beni her arayan yerimde bulamayınca oraya gelmek zorundaydı. Birinden öbürüne boru boru uzantılarla geçilen, uzun-yüksek üç-dört yapının orta yerinde ayrı bölük bir kale burası. Köln'den beri otuz yıl geçmiş. Çağla birlikte bilgisayarlı kitap arayışlarına atladım ben de. Herşey sereserpe artık, kapalı bölmeler ardında değil kitaplar; dilediğim yere girebiliyorum. Buluşlar, rastlayışlar, gözkırpışlar, sarılışlar – tükenmez kitap caddeleri buraları, ayaküstü söyleşmelere, köşelerdeki koltuklarda başbaşa oturmaya elverişli bir ortam.

Kitaplık sözkonusu olunca, Avrupa kazan ben kepçe diyemem. Yaşadığım nice kitaplıklara saygısızlık bu. Gene de kimi ay ay, kimi mevsim mevsim, beni kapıp götüren birkaç kitaplık canlı canlı hep aklımda, belleğimde. Münster Kent Kitaplığı'na gitmediğim aylar, Belçika'da, Vervier'deki Fenomenoloji Kitaplığı'na giderdim. Büyük kitaplıklar gibi dolup taşmazdı ama, kendine özgü uzmanca bir zenginlik, Vervier'de, Place Cardinal Mercier'deki bu kitaplık. Fenomenoloji diye ne varsa vardı orda: çok ünlü yok'ları da katın, dil, tür demeden aradığım her kitapla buluşma istasyonuydu orası. Merleau-Ponty'nin kendi eliyle kitaplığa armağan ettiği o çiçeği burnunda *Phénoménologie de la perception*'u, ilk kez orda okudum. Ne yoğun haftalardı sabahtan geceye. Yandaki kilisenin çan ustası, kimi müzikli kimi müziksiz seslerle sık sık kulaklarıma konuk gelse bile, kitabımdan ayıramıyordu beni.

British Museum'daki sessiz ama dalgalı aylara ne demeli. "Müze" nitelemesi yanıltmasın: yüzyıllar, ülkeler, çağlar barındıran kendine özgü bir kitaplık burası. Özlü özlü payımı aldım burdan da. Onyıllarca masamı kaplayan, ceplerimi fırlatan "bak!"lı kitap-çi-

zelgelerimin eridiği yer burası. En çok da Russell'ın, G.E. Moore'un, Austin'in, Wittgenstein'ın soluğuyla sarhoş olduğum, çözümleyici akıl yellerinin dinginliğiyle zevkten ne yapacağımı bilemediğim içiçe alanlar benim için, British Museum. Bu çok yönlü yerden sonra sözü mü olur deyip geçse de bazıları, Londra'da Nightbridge'de bir süre oturduğum ortası dizi ağaçlı çıkmaz sokağın çok yakınındaki Public Library'nin de damgası var okumalarımda. R. L. Stevenson'la Hazlitt'li ikindiler oranın armağanı.

Paris'in o beni kendimden geçiren hafif sisli sabahlarında girip çoğun öğleye doğru çıktığım Bibliothèque Nationale'daki pırıl pırıl okuma zamanlarımsa, belleğimin en keyifli yerine kazınmış eşsiz armağanlarım, armağanlarım, öyle geçerayak betimlenemeyecek eşsiz armağanlarım.

KİTAPLI KÜLTÜR

Kolumu azıcık uzatınca elimde. Ağır birşey değil. Başparmağım üstte, alt köşesi avucumun içine oturuverdi bile. Sertçe ama sert denemez; eğilip bükülmüyor ama yumuşak denemez. Eni bir karıştan küçükse de, boyu bir karıştan uzun.

Ne mi bu? Kim görse bilir, adını çoktan koymuşlar: kitap. Dünyamızın nesnelerinden biri. Pekçok nesne gibi o da yer kaplamakta. "Kitap" deyince tek bu kitap gelmez akla. Çok sayıdaki benzerlerinden yalnızca biri bu elimdeki. Kimilerine bir rastlantı gibi gelecek, oysa bana göre bambaşka durum, uzaklara gitmeye gerek yok, daha bu odada yüzlercesi var. Dizi dizi yerden tavana, karşımdaki duvarda, yanımdaki duvarda, arkamdaki pencere üstlerinde. Epeyce yaygın bir nesne bu *kitap* denen şey. Zaman zaman apacık ortada görünmeseler de bu böyle: kitaplar da, tüm nesneler gibi, dikkatlere odak olunca algılanıyorlar.

Elimdeki kitaba bakıyorum. İzlenimlerimi dilsel alışkanlıklar uyarınca yansıttığımda, bazı ögelerin oluşturduğu bir varlık bana kendini sunan. Yüzey: kapak. Önyüz bu. Doğrudan gördüğüm birşey. Bir deyime, bu önyüzle bana kendini veren, ama elimdekini büküp kıvırmadıkça önyüzle birlikte görmediğim birşey daha var. Tutmaktayım onu. Parmaklarımın değdiği birşey: *arka kapak*. O da algımda. Arka kapakla önkapağı kesintisiz birleştiren, dar uzun alansa, *sırt*, kitabın sırtı. Kitap elimdeyken çoğun farkında değilim ama, dikine tuttuğumda nerdeyse tüm algımı kuşatan bir önplan niteliği kazanıyor. Bu üç yüzeyde de birtakım yazılar var. Az mı az, iri mi iri, ufak ufak. Önkapakta koskocaman harfler; büyük aralıklarla birbirinden ayrılan birkaç dizi topu topu: koyu koyu şeyler, ille de göze çarpmak isteyen bir konumları var. Arka kapak daha dolu. Sırtsa önkapağın kısa soluk bir yansısı.

Dikdörtgen bir kutu gibi birşey kitap. Kutunun göstergesi tüm kapak. Hem kutuyu kutu olarak belirtik kılıyor, hem de kutunun birliğini sağlıyor, bu birliği derli-toplu tutup koruyor.

Gelin, kapağı açalım. Dipten kapağa bağlı, ayrılmazcasına birbirine bağlı bir sürü yaprak. *Sayfa* diye nitelenen kâğıtlar bunların hepsi. En ilk sayfa, kapağı andırıyor. Son sayfada pekaz çizik çentik. Ara sayfalarsa, başparmağımın etli yanıyla tutup uçlarını hızla şöyle bir kaydırdığımda: düzgünce altalta dizili lekeler, lekeler akıp gidiyor gözlerimin önünde.

Rasgele bir sayfada duralım. Herbirine olsa olsa birbuçuk parmak uzunluğunda ipler gerili sanki – yukardan aşağı 25-30 tane belki: yazılı sözcüklerin oluşturduğu *satırlar*. Birbirlerine saygı duyuyormuşcasına azıcık bir aralık bırakmışlar aralarına. Böylece rahat bir geçiş sağlanmış birinden öbürüne, gene de sıkı sıkıya bağlılar birbirlerine. Biriki satırda bir öbürlerinden daha büyük bir harf. Genellikle öbeklenmiş satırlar: satırbaşları öyle bir sıkıdüzenle sarıp sarmalıyor ki bu serpiştirilmiş öbekleri, sayfa değişse bile birşey değişmiyor bu düzene özgü istençte. Bazan sayfaların başında ya da sonunda boş yerler; bazan biriki sözcükle yetinmiş bir sayfa; bazan da bomboş koca bir sayfa.

Kuşkusuz rasgele bir kitaba, şimdi-burda elimdeki kitaba ilişkin gelip geçici bir algımın ilk saptamaları bunlar. Bu kadarcıkla kaldığımızda, şimdi-burdayı aşan durumlarda pek güvenemeyeceğimiz saptamalar. Nitekim kitap deyince elimdeki kitap gelmez akla. Binbir türlü kitaptan ancak biri bu kitap. Kapaktan sayfalara herbiri bambaşka görünümde nice nice kitaplar var. Kapakları, yazıları renk renk, içleri resimli çizimli kapaklar. Kimi ciltli, kalın, ince ciltli, kimi bez kimi deri ciltli kitaplar. Bazıları gömleğimsi bir giysiye gereksinim duymuş. Sayfaların kimi uzun, kimi kısa satırlı; irilik, koyuluk, dizilişçe başka başka harflerle bezenmiş satırlar. Sayfaüstleri ile alt bölümcükleri birbirinden başka kılıklara bürünmüş kitaplar. Değişken boşluklu kitaplar. Sonlarına doğru olanca yapısıyla sanki başka bir kitapmış izlenimi veren; "dizin", "açıklamalar", "kaynakça", "ekler" gibi başlıklar altında uzun suyollarını, ormansı sıkışıklıkları kapsayan kitaplar.

Boyasıyla, kesimiyle, şu-bu katkısıyla bazı değişiklikler gösterse de, birbakıma kitap: üstlerine çizik çizik birşeyler kondurulmuş birtakım kâğıtların birlikteliği.

Ağaç gövdelerini saran kabukların hemen altındaki katmanlara, eskiden görüntüler kazırmış insanlar. Latincede *liber* diye anılan

şeyler bu katmanlar. *Liber*: kitap. Nitekim Fransızcadaki *livre*, İtalyanca ile İspanyolcadaki *libro*, *liber*'den geliyor.

Sonraları, insan elinden geçmiş *papirüs* yapraklarını birbir çentikleyip birbirine eş etmişler, böylece kitap kitap olmuş. Birbirine yaslanmış, ya da çubuğa sarılmış yapraklarmış bunlar. 20–30 yaprak yeter de artarmış. Ne de olsa başlangıcındaymış kitap. Boy boşça günümüzdekileri andırıyorlarmış. Papirüs heryerde bulunmadığına göre hayvan derisine de başvurulmuş. Dana, kuzu, keçi, eşek – neye ulaşabildiyse onu kullanmış atalarımız. Deriyi kâğıtsı inceliklere dönüştürmek zor mu zor ama. Bitkilere başvurulmuş gene. Bergama, parlak bir ad: Türkçeye Fransızcadan aktarıp "parşömen" diye adlandırdığımız kitap kâğıdı türüne böylece gelinmiş. Babil'de, nice dillerde "kitap" anlamına gelen sözcüklerin kökü, kökeni *bıblos*, *biblion*. Yazılış çeşitli nedenlerle ayrılıklara uğrasa da söyleyiş akraba. Eski Yunanlılar için *biblos*'tur kitap, kâğıt da. Sözcük kökenlerinin dolanık izlerine kendimizi bırakmasak bile, İngilizcedeki "book" ile Almancadaki "Buch" da, nice nice öncelerde kitabın nasıl oluşup biçimlendiğine ışık tutabilir. *Book* da *Buch* da kökende kayın ağacı anlamındaki *boka*'dan türemiş.

Hiç kuşkusuz, binyıllarca süreye yaygın birtakım kabataslak değinmeler bunlar; özenli saptamalara yaslanan, buluşlara duyarlı ayrıntıların hakkını yemeyen, (çok kimse böyle bir uzmanlığı tanımak istemese de) kitap-tarihi uzmanlarının ola ki gülümseyip geçebileceği değinmeler bunlar. Ne de olsa sağlam bir tutamak edinmemize olanak sağlıyorlar. O da şu: günümüzün kitabı, daha dış görünüşüyle, ortada görünen kılığıyla eski kitapların aynı değil; günümüzün kitabı, bir gelişim süreci içinde günümüzün olmuş; elimizdeki kitap bir oluşumun sonucu.

Bugünün kitabı eskinin kitabı değil. En güzel kanıtı, kitabın vazgeçilmez ögeleri durumundaki çiziklerin, yani harflerin hep aynı harfler olmadığı; başka türlü dendikte, çağımızın unuttuğu bu gerçeğin, yazıyı yazı kılan ABC'lerin başka başka ABC'ler olması. Şimdiye dek 30 dolayında ABC kullanmış insanlar; konuştuğu dillerin yüzlercesini yazıya geçirmek için başvurmuş bu ABC'lere. Şimdi bu satırları yazdığım odanın raflarında çeşitli ABC'lerden, dolayısıyla çeşitli yazılardan örnekler kapsayan birkaç kitap var. Sözgelimi, çivi-yazısı bir-iki sözleşme parçası, aileden kalma Arapça bir Kur'an, Çince, Japonca kısa kısa şiirler.

Kitapla karşılaşan herkes, bu karşılaştığı gerçekliğin, eskiden

de bu görünümdeki kitapların aynı olmadığını; çok kez, yakın akrabası bile olmadığını bilinçte tutmak zorundadır. Ancak böylece, kitabın, *tarihsel* bir varlık olduğunu açık-seçik bilir. Buysa, genellikle kitap üzerinde rasgele bir bilgi değil, kitabın, düpedüz maddeyi aşan bir varlık olduğunu söylemek demektir.

Ağaçsı yüzeylerde renkli çiçekler, – işte kitap, kitap dediğin bu, başka birşey değil. Gel gör ki gerçek gerçekten böyle olsaydı, doğal bir nesne gözüyle bakmak gerekirdi kitaba. Doğa nesneleri sınıflamasında, her türün, her cinsin kendine uygun bir yeri olduğu gibi, kitap nesnesini de kendine uygun bölmeye yerleştirince aydınlığa erişilmiş olurdu. Oysa ne düpedüz ağaç, ne de düpedüz renkli çentik kitap. Ne denli yalına indirgense de, kitaba doğal nesne gözüyle bakmak yanlış, sağduyulu kimse bakmaz da zaten. İnsan olmasa da varolan bir "şey" değil kitap, insansız doğada kitap diye birşey tasarlanamaz. Kitap, –bu elimdeki kitap– kökende ağaç olmasına ağaç ama, tarih boyunca nice aşamalarla işlenmiş ağaç, insan elinin aklının binbir işlemeden sonra ortaya koyduğu bir başarı.

İnsan ürünüdür kitap: insandan *ötürü* vardır: insanın *yaptığı* birşeydir; kökeninde insana bağlıdır. İnsanın görünmesiyle kitap da görünmüş değildir ama. İnsanı ortaya çıkaran doğal ortamın bir parçası olurdu o zaman. Oysa ne toprak, ne çiçek, ne kuş, ne sürüngen, ne at, ne manda, kitap diye birşey ortaya koydu.

Kitap: kültür üreten bir varlık olan insanın, kültür kotarma sürecinde varettiği bir kültür ürünü. Böylece kitap: doğal oluşumunu kendi kültür oluşumları içinde sürdüren insanın bir katkısıdır. Kültür gelişmelerinin belli bir uzay-zaman kesitinde insanın varettiği bir üründür. Kuşkusuz, insan, bazı yetiler, beceriler, itilimler, gereksinimlerle donatılmış olmasaydı; sözgelimi, konuşmayan, iletişim kurmayan bir yaratık olsaydı, bildiğimiz insan, insan olmayacaktı, dolayısıyla bildiğimiz yaşadığımız kültür, kültür olmayacaktı. Böylece kitap: belirli-biricik-tarihsel süregelişlerin bir aşaması. Artık doğal yönüyle kültür yönünü birbirinden ayırmamamız gereken insanın; doğasını kültüründe kendi götüren insanın; yazan, yazdığını kitap adı verilen bir üründe ortaya koyan insanın bir başarısıdır kitap. Birbirinden koparılmayan, birbirinden koparılınca varlığı çarpıtılan üçlü bir damgayla sarıp sarmalanmıştır kitap: *do-*

ğa-insan-kültür damgasını taşıyor. Her zaman, her yerde, kitap denen herşey için geçerli bu üçüzlü damga.

Şaşılacak birşey ama, çoğun ayırdına varılmayan, ayırt edilince de savsaklanıp geçiştirilen bir özellik kitaptaki doğa-insan-kültür bileşimi, özellikle bu bileşimin en belirgin boyutu kültür, nedense unutulmakta; anımsansa bile yeterince önemle günışığına çıkarılmamakta. Gel gör ki kitabın kitaplığı kültürce konumunda. Nitekim görünüşü, etkileri, etkilenişleriyle, yani tüm varlığıyla kitap, *kültür açısından* elealınmadıkça varlığı-önemi-anlamıyla kendisine yakışan aydınlığa kavuşamaz. Bırakın ki, kitap-kültür ilişkisine eğilmek, yalnız kitap olarak kitabı değil. içinde yaşadığımız kültürü de aydınlatmada çeşitli yararlar sağlayabilir.

Kültürün *içi*: kitabın varolma ortamı. Konuşan insan, dil, yazılı söz – kitap, öyleyse kültür, önce kültür. Kitabın *öncesi* kültür. Eskiden yüzyıllar boyunca: kitap nedir bilmeyen, kitapların yazılmadığı, yazılsa da küçümsendiği kültürler, kültür kesimleri yok değil. Gene de gizlenip örtülemeyen gerçek şu: nerede kitap varsa, orda kitabı vareden, kitabın varlığını taşıyan, kitabın varlıkça dayandığı bir kültür var. Kitap daha varoluşuyla kültüre, tek tek insanların toplumun tarihsel durumuyla kültüre, belli bir kültür durumuna yaslanır. Kültür, kitabın yaratıcısıdır. Tek kişi de yazsa, kitabın yaratıcısı kültür, toplum olarak kültür. İnsanın, içinde yaşadığı ortam olarak kültürdür. Kitap, mantıkça: kendisini vareden kültüre göndermede bulunur. Kitap ile kültür arasında böyle bir bağ olmadığını önesürmek, gerçeklik yönünden düpedüz yanlış olduğu gibi, mantık yönünden de düpedüz saçmadır.

Kitabı taşıyan kültürdür ama kültürün önemli bir taşıyıcısı da kitaptır. Kültürün içindeki her kültürü içerme denemesidir kitap. Bu bağlamda, kitaba özgü eylemlerden birkaçına şöyle bir değinmek bile, kitabın kültürde ne yapıp ettiğine güvenilir bir tanıktır. Saptar, öğretir, değerler, açıklar, tasarımlar, düşler, örgütler, duyarlar, özendirir kitap. İşte bütün bu eylemler, kitabı oluşturan öbür eylemlerle akraba; insanı insan kılan dolayısıyla da kültürü kültür kılan eylemlerdir bunlar. Böylece kitap kültürün: dokuyucusu, belleği, düzenleyicisidir. En iyi kıvamda ancak kitaplarda, kitaplarla gerçekleşen bu eylemlerden yoksun bir kültür, yoğunluk ve güzellikten yoksundur.

İlk bakışta göze çarpan özelliklerinden ötürü, kitabın, kültürde yalnızca olumlu bir rol oynadığını sanmak yanlış. Kitap-kültür iliş-

kisinde tek yanlı davranmak, gerçekliğin hakkını yiyen yanılgılara yolaçar. İster dikkat, ister anlayış eksikliğinden türesin, bağışlanmaz yanılgılar bunlar. Aşırı belirlemelere takılıp kalır: Bunlar da, "kitapta kültüre *karşı* birşey bulunmaz" savında özetlenebilir. Ne var ki, kitap-kültür gerçekliğinden sözederken yürünen bazı doğrultuları unutmamalıyız. Bu doğrultulara göre, kitap: yakar, sömürür, bunalıma sürükler, aklı dağıtır, içi karartır. Bu eylemlerse kültürü çökerten eylemlerdir, bir deyime.

Gelgelelim, ilk izlenime aldırmamak gerekir. Kültüre "uyumsuzluk" salan kitaplar da kültürde, dönüp dolaşıp insana yakışan bir görev, bir zevk, bir sorumluluk yerine getirdiğini, getirebileceğini gözden yitirmek doğru olmaz hiçbir zaman.

Kim ne derse desin, kültürde kitaba son derece önemli bir işlev düştüğü kanısındayım. Kitapsız kültür ne denli kültür, bilemiyorum. İçinde neler yok ki kültürün. İnsan ne kadar ne yaparsa kültürde de o var: Yeme içme, oturup kalkma, giyinip kuşanma, gezip eğlenme; kent kurma, ölü gömme, tapınma; her konuda her türlü bilim, teknik, yönetim, eğitim, müzik, yazın, hukuk, düşünme. Bütün bu içerikler, emekler, eylemler, örgütler, işleyişler, kurumlar, ürünler, çeşit çeşit açılara, çağlara, amaçlara göre, değişik bir önemdeğer basamaklarında yaşanıp yorumlanabilir. Onun içindir ki, kitabı, kültürün tek doruğu, ya da kültürün dönüp dolaşıp varacağı en üst aşama diye değerlendirmek gerçeğe, kültür gerçekliğinin karmaşık yapısına aykırı. Gene de salt aydınlık sağlamak üzere ulu bir ağaç diye tasarlayabileceğimiz kültürün tepe dalları arasında düşünmemiz gerekir kitabı. Öyle ya tüm kültür özsuyuyla beslenen ağaçtan pekçok şey almakta, ağaca pekçok güzellik katmakta dal dal kitaplar. Nitekim dalları alaşağı etmek, nasıl ağacı güdükleştirmekse, kitapların serpilmesine engel olmak da, kültür ağacının gelişmesini engellemektir.

Bir değer, anlam, iletişim ve etkileşim nesnesi olan kitabın insan-toplum-kültür yaşamındaki kuşatımı, en iyi, kitaba ilişkin nitelemeleri şöyle bir anımsamakla önplana çıkarılabilir. Gerçekten de öyle umulmadık derinliklere köksalan nitelemeler ki bunlar, hangibirine elatacağını bilemiyor, anlam dallanıp budaklanmaları karşısında şaşırıp kalıyor insan. Öyle ki en az göze çarpan belirlenimler bile, kitabın, ne denli koparılmaz bağlarla insana özgü yaşamın

katmanları içine örülmüş olduğunu ortaya çıkarır. Gene de biz şimdi burda, kitabın kültürde ne tür yaşam çevrintilerini canlı tuttuğunu gösteren bir tutam nitelemeyi, zor-kolay, olumlu-olumsuz, yalın-karmaşık, sığ-derin ayrımı gözetmeksizin, rasgele yanyana dizelim. Kitap: güzeldir, çirkindir, iyidir, kötüdür, yararlıdır, zararlıdır, eğlencelidir, sıkıcıdır, yavandır, yüzeyseldir, soyludur, bayağıdır, bilgi verir, bilgi vermez, öğreticidir, aptallaştırır, bıktırır, oyalar, akıl karıştırır, dürter, arıtır, yüceltir, düşündürücüdür, ağılar, başarılıdır, çetindir, iticidir, gelip geçicidir, ciddidir, yılışıktır, alımlıdır, iticidir, akıl açar, ufuk zenginleştirir, kafa karıştırır, bunaltır, sorunludur, sevilmez, tiksindiricidir, suçlanır, yargılanır, karalanır, sevilir, övülür...

Sözcüklere sığdıramayız kitaba ilişkin nitelemeleri. Sanki sözkonusu olan kitap değil de insanın kendisi. Etiyle canıyla, ayağı kafasıyla, işiyle gönlüyle tüm insan karşımızdaymış gibi. Kitaba ilişkin hangi değinmeye elatarsan at, içiyle dışıyla insanın, kültürün candamarına dokunmaktasın.

Herbiri bir kitap-"felsefesinin", bir kitap-"sosyolojisinin", bir kitap-"psikolojisinin", bir kitap-"ekonomisinin" bölüm başları bu kavramlar. Kültür dokusunun olanca örgüsü kendini dışa vurmakta bütün bu nitelemelerde. Gel de şimdi ağırlıklı bir kültür gücü olarak kitabı yokumsa, önemseme. Gerçi yalnızca kitaba sığmaz kültür. İnsanı insan kılan nice gizemlerden yalnızca biri kitap. Gene de bilip yaşadığımız kadarıyla, radyosu, televizyonu, bilgisayarı ve benzeri incelmiş teknik başarılarıyla günlük yaşamın her kesimine damgasını vurmuştur kitap. Çağdaş ortamda kitabı özel bir kültür değeri diye tanıyıp tanıtırız genellikle. Nitekim hangi yana dönsek, zaman zaman gürültü patırdıyla, kimi de sessiz bir benimsemeyle "Artık kitap bitti!", "Kitap çağı kapandı!", "Kitap olmasa da olur!" diyenlerin çığlıkları, ya da mırıldanmaları çarpıyor kulaklarımıza. Tümen tümen çağdaş peygamberler dikiliyor karşımıza: "Kitap öldü!"

Devletten eğitim kurumlarına dek hiç umulmadık katlarda yankılar buluyor bazan saptama bazan saldırma biçimindeki bu görüşler. Yakın geleceğin, kitaptan tümden sıyrılmış bir insan-kültür evreni olacağı sanısı yayıldıkça yayılıyor. Biryandan da bol bol kitap üretiliyor, bu arada kitabın sonunu çabuklaştırmak isteyen kitaplar da kuşkusuz. Kimler yok ki bu sona inanmış olanlar arasında: tarihçiler, filozoflar, tasarımcılar, teknik adamlar, politikacı-

lar, eğitimciler. İnsanın kendi geleceğine ilişkin kaygılar taşıması; bu geleceği şimdiden biçimlendirmeye girişmesi kadar olağan birşey yok kuşkusuz. Çünkü özüyle geleceğe yönelik bir varlık insan: kendi varlığını tasarlayıp düşünmek, planlamak zorunda.

Şimdiye dek kitap-*filolojisi* diye adlandırılan bir araştırma alanı kurulmuş olsaydı, kitabın kültürle bağlarını ilginç yönlerden aydınlatmayı sağlayan bazı tutamaklara kavuşmuş olurduk. Bu yönde kendimiz bir-iki sezgisel izsürmeye şöyle bir girişsek bile, kitap-kültür birlikteliği ufkumuzun genişleyiverdiğini göreceğiz.

Uzaklara gitmeye gerek yok. Anadilim Türkçedeki bazı deyimler, kitabın, kültüre ne denli güçle damgasını vurduğuna tanıklık etmekte. Sözgelimi, bir savın, konunun, nesnenin, olayın önemini belli etmek; özellikle de, birşeyin, törelere, yasalara uygunluğunu belirtmek için: *bunun kitapta yeri var* denir. Nitekim çoğun suçlayıcı bir karşı-çıkışla, olumsuz durumları belirgin kılmak içinse: *bunun kitapta yeri yok* deyimine başvurulur. Sallantısızca benimsenmeyen birşeyi benimsetmeye, bazı dayanaklar bulup buluşturarak benimsetmeye de: *kitaba uydurmak* denir. Soluk almadan, nerdeyse kimseye söz söyleme hakkı tanımadan konuşanlara; bu arada kuralları aşırı özenle uygulayanlara; Türkçenin ince eleştirili bir anlatımıyla, diline kıl dolaşmadan konuşanlara: *kitap gibi konuşuyor* denir.

İnsanın, kültürün ne denli yaygın niteliği ki, başka dillerde de rastlıyoruz "kitap gibi konuşma"ya. Yapmacık yanını daha çok vurgulasa da, aşağı yukarı aynı şey Fransızcadaki *parler comme un livre*. Almancanın *wie ein Buch reden*'i ile İngilizcenin *to speak like a book*'u hep aynı doğrultuda. Hep aynı durumu, İtalyanca, kitabın tam da basılı olmasına dayatmakta: *parlare come un libro stampato*.

Türkçe kültür çevresinde kitabın büyük önemi, *Kitap* deyince, çok yerde, *Kur'anın*, milyonlarca kişinin kutsal bildiği kitabın ilk akla gelmesinden belli. Nitekim, *kitapsız insan*, bir aşağısama, bir dışlama olarak "dinsiz insan" anlamını içermekte. Buna karşılık, *kitaba el basmak*, en kutsal bilinen varlık adına, inançla andiçip bağlanmak demek.

Başka bir açıdan bakınca, *kitap* sözcüğü, kendine özgü bir çekicilik çağrıştırmakta. Tektük büründüğü kabalığı azıcık incelterek,

kitap gibi kadın, sayfa sayfa oku deyiminin tadına diyecek yok doğrusu.

Türk mutasavvıflarında *kitapla sağaltma* saygıdeğer bir hekimlik ve eğitim yolu.

Türkçede bir de *kitapçıbaşı* deyimi var ki, bu deyim, kitabın, kentte sarayda ne denli önemli yeri olduğuna göstergelik etmekte.

Artık önem vermeyişten dolayı bir işi bırakmayı sözle belgelemek, ya da herhangibir konuda artık söyleyecek birşeyi olmadığını bildirmek için: *ben o kitabı kapattım* diye kestirip atmak yeter.

Kitap sözcüğünü azçok bulaştığım öbür dillerde de odak yapan deyiş, söyleyiş, tekerleme ve atasözlerine şöyle bir gözatmak bile, kitabın pekçok dil-kültür ortamında ne denli ağır basan bir varlık olduğunu açığa vurabilir.

Eski Yunancanın en göze çarpan sözcüklerinden biriydi *biblos*: hem kâğıt, hem defter, hem yazı, hem mektup, hem kitap anlamına geliyordu. Nice tragedia'ların, felsefe öğretilerinin, şiirlerin, yasaların barınağıydı *biblos*.

İlk öğrendiğim Latince sözcükler arasında *liber*'in olmasına, yarım yüzyıl geçti, rastlantı deyip geçemiyorum bir türlü. *Liber*'in, hem "kitap" hem "özgür" anlamına gelmesini, kişisel-çağrışımsal bir birlik olmaktan çok toplumca-kültürce bir apaçıklık gibi yorumlamışımdır hep.

Almancada, gizemli karanlık,ürkütücü derinliğine inilemeyen, ama bir o kadar da saygı uyandıran konuları belirtmek için kullanılan *ein Buch mit sieben Siegeln*, "yedi mühürlü bir kitap" deyimi hep ilgimi çekmiştir. Ayrıca, çoğun kitapta pekçok şeyin derlitoplu, düzgün bir biçimde ortaya çıkmasından esinlenerek, iyi eğitilmiş bir kadından sözederken: *eine Frau, wie sie im Buch steht*, "sanki kitapmış gibi bir kadın" deyimi de hoşuma giden deyimlerden. Almanca, dedim de, şiirleri kitaba sığdırmayan bu dilde, *Buch*, "kitap" *hesap defteri* anlamına da geliyor. Nitekim "buchen" kayda geçirmek, hesaplamak, hesap işlemini yazıp bitirmek; bu bağlamda *buchführen* "hesap tutmak", *Buchhalter* "hesap görevlisi".

İtalyancada *libro mastro* usta yapıtı, başyapıt, büyük kitap anlamına gelse de dillerden düşmeyen nice operaların *libretto*'larına 'küçük kitaplar' diyemeyiz doğrusu. Benim iç kültür-sözlüğüme İspanyolların *librillo*'su, küçük kitaba çok daha uygun düşüyor.

İspanyolca dedim de, azıcık dalmaya göreyim, *la libreta*'yı *libro*'dan olacak, kitap'la özdeş tutuyorum, oysa defter, eldefteri, kü-

çük defter; defter'se bambaşka bir yazım ve okunuş gerektirmekte: *el cuaderno* – Bu sözcüklerin sayfasını çevireyim gitsin, *volver la pagina.*

Kültür evreni: içinde yeralan çeşit çeşit öge arasında sürekli bir al-ver, boz-yap, git-gel, etkile-etkilen evreni, kültür-evreni bir bağlam. Kültürün öbür ögeleriyle kitaplar arasında, dolayısıyla da kültür ögesi olan kitaplarla kitaplar arasında tükenmez bir kımıltı, bir dönüşüm, bir karşı-oluş, bir bağ var. Kültürün dinçliği bu.

Yalnızca bazı "olumlu" kitaplarla kendine çekidüzen veren bir kültür, yavanlaşır çok geçmeden. Kültürün örgülenişindeki diriliğin: "cansıkan", "eleştiren", "alaşağı eden" kitaplara da gereksinimi var. Böylece "olumsuz" diye nitelenen kitaplarla *da*, kitapların sürdürdüğü *çevrintilerle* kıvam tutan bir canlılık, atılım, yenileme kültür.

Bir kitabın yaptığını, çoğun, başka bir kitap bozar; onun bozduğunu da bir başkası yapar. Durmadan değişip oluşan; pekişken kofluklar gösteren; çöker gibiyken umulmadık güçlere erişen çevrintiler, çevrintiler: kültür-içi, kitaplar-arası.

Kültür-kitap karşıtlığı, kitap-kitap hesaplaşması: kültürü kültür kılan çalkantı. Böylesi çalkantılardan yoksun bir kültür olaysız, sığ, donuk, durağan. Böyle bir kültür yoz bir kültür, yakın ölüme eğimli bir kültür. Buna göre: ister "olumlu" ister "olumsuz" diye yaftalansın, önemli bir kültür *olayı*'dır kitap.

Kitap, tükenmez bir etkinlik olarak kültürü, meydana getirdiği çalkantılarla etkileyen, ama bu çalkantılarla kendi de etkilenen bir varlık. Kültür ancak böylesi çalkantılarla kültür olduğuna göre, çoğun bana olası birşey değilmiş gibi geliyor, kitapsız bir kültür tasarlanamaz. Başka türlü dendikte: kültür varlığında ağırlıklı bir değer kitap.

Kültür içinde kitabı yerli yerine koymamak, hem kültürü hem kitabı yorumlamada çarpık sonuçlara götürür. Kuşkusuz: bir kültür *değeri* olarak kitabın hakkını vermemek; kültür yönünden kitabı küçümsemek; hattâ, kimse üstüne alınmasa da zaman zaman, kitabı kültüre zararlı bir nesne durumuna indirgemek yanlış, hem de çok yanlış bir abartı. Gelgelelim, kültür tümüyle kitap değil, salt kitap değil. Kültür, yalnızca kitapta doruğa erişmez. Kültüre kitabın aracı gözüyle bakamayız. Böylesi bir bakış da abartılı. İlle de kitap,

yerin dibine kültür, – işte böyle demek de yanlış, böyle demek de abartılı.

Genellikle kültür-yaşamı kitaplı yaşam. *Birlikte* kültür ile kitap. Bir *kültür başarısı* kitap. Sözcüğün olanca kuşatımıyla kitabı *kitap* yapan da bu. Çünkü kitap: insan-toplum-tarih-kültür ortamındaki yeri, anlamı, önemiyle kitap.

Kültürce belirlenişin kitabı kitap kılmadaki temel özelliğiyse, kitabın *okunan* bir varlık olmasıdır. Öyle ya kitap; okunmak içindir; okumaya elverişlidir; okuma eylemlerinin odağıdır. Okunmayla bir alıp-vereceği olmayan, okunmaya elverişliliğinden sözedilemeyen, okuma eylemlerine tümden karşı gelen bir kültür varlığı, ne denli önemli sayılsa da "kitap" değildir. Okunma da okumayla var. İşte bu kitap okuma da, insana özgü bir eylem. Bir kültür varlığı olarak insan, kültür ortamındaki kitabı, bir kültür işleviyle okur. Yalın mı yalın bir nitelemeyle: insanın, yine insan yaratması bir nesneyle bağ kurması demek okuma. Kitap okumak, kültür yapan bir canlının, bir kültür yapımıyla kültürce bir alış-verişte bulunmasıdır. Hem kişisel hem toplumsal bir katkılanma sağlanır okumada.

Böylece kitap, pekçok yönüyle: değişik kültür işlevlerinin kesiştiği bir alan. Gerektirdiği, ulaştırdığı tüm aşamalarda kültürde oluşur, kültürde biçim kazanır. Önemi, değeriyle kitabın yeri yurdu kültürdür. "Kitap" sözcüğüne ilişkin akla gelebilecek tüm anlamlı söylemeler, yalnızca kültürün bağrında geçerlidir. Kültür gerçekliği dışında bir gerçekliği yoktur kitabın. Kitaba ilişkin tüm anlamlı konuşmalar kültür *içinde* olup biter.

Kimsenin gözden yitiremeyeceği sayısız ilişkilerin örgülediği bir kültür evrenidir kitap. Son derece içiçe dolanan kültür ilişkileridir bunlar. Kişi kendisiyle, başkalarıyla, toplumla, tarihle bağlar kurar kitaplarla, özellikle kitap okumayla. Gerçekte, okumayla kişi: kültürden alır, kültürde açılır, kültüre katar. Kitap okumakla, kültür içinde yaşar, kültürü yaşatır insan. Okumada nice görünmez bağlar insanı, kitabı, kültürü birarada tutar. Kat kat insan-kültür ilişkilerinin taşıyıcısı, adı, özeti kitap.

KİTAPLI ANILAR

Özünü anı üreticisi diye gören öyle çok insan var ki. Herşeye anı-değeri açısından bakıyorlar. Yaşam, anı-fabrikası sanki. Tüm yapıp etmeleri belleklerinin buyruğunda. Güzel anılar ardında koşan koşana. Kendi üretmeyense tüketmeye yönelmiş.

Okurlar anı-tüketicisi. Okumak, özellikle, biriktirmek onlar için. Her kitap bir anı bu birikimde. Kuşkusuz, okurların en sevdiği anılar kitaplara ilişkin anılar; açıkça dile getirmeseler de bu böyle. Kaynağı dürtüsü bir de bol, bir de bol ki kitap anılarının. Ülkeler, kentler, odalar, karlar, güneşler, yağmurlar – kitaplara yapışık bir yaşama-dünyası okurun dünyası. Okumanın nitesi, nicesi, nasılı, anı anı işlenmeye elverişli bir kumaş. Hangi yana dönsen, kolayca izleyebileceğin kitaplı bir anı.

Ben de ne zaman kendimden geçmişlerime uzanıversem, karanlığa oyulmuş alaca-karanlıkta ak ak çizgiler, ışıl ışıl yükseltiler, aydınlık aydınlık topaçlanmalar: nerdeyse hepsi kitap kitap. Başka şeylerle birlikte, "şey" demeye dilim varmayan şeylerle birlikte kitaplar, kitaplıklar.

Halamın kucağına yaslanmış, hecelerini sevinçle bastıra bastıra sözcükleri bağırdığım *ilk* okuma-günleri. Kendime göre, en eski kendimle oralardayım.

Nice sonra, amcamın kahvesinde toplanmışız. Denize bakan kapı açılıp kapandıkça, elimdeki o uzun dikdörtgen kara benekli ak-yumuşak-düz kâğıt, kıvrılıp kıvrılıp hışırtıyla düzeliyor. Okudukça ben, başlar eğik beni dinleyen sakallı bıyıklı balıkçılar, gözleri kulakları elleriyle saygılar sunuyorlar bana.

O birkaç kitabımı, benden başka kimsenin olmayan o birkaç kitabı, raftaki boş yerlere dizerken, akşamı karşılamak için yaktığımız küçük karınlı ince lambanın yanındaki boş yerlere birbir dizerken o ne sevinç ne sevinçti, – yücelme, güven, doluluk, umut, iyimserlik. Sonra sonra dizi uzayınca, lambayı değişmez tahtından alıp

ötedeki kancalı çiviye asan annemin, gözü gibi sevdiği tülbent elde kıyamıyorcasına özenle kitapların tozunu alırken, ciddi-şakacı yanyan beni, dile getirilemeyen birşey söylercesine, nasıl süzdüğünü hiç unutamayacağım. Bunca okumalara karşın, hangi söze, tümceye, hangi kitaba yansıtabilirim bu bakışı: "Sökemiyorum harfleri, ama ne çıkar, hepsi senin, sen onlarlasın, bizden ötesin artık..." işte böyle birşeyler bu bakışta.

Kurşun gibi çantayla Yüksekkaldırım'dan inmekteyim, Haydarpaşa-Pendik treninin vaporuna yetişeceğim. Birden çivilendim, kargacık burgacık yolda. Yeni başladığımız Latince dersinde, hocamızın sınıfa gelirken getirdiği o irikalıp Latince sözlüğün kardeşi camekânda. Dayanamıyorum, boşalttım cepleri. Haydi gerisin geri Galatasaray'a. Köyde telefon zorluğu var, daha doğrusu, Jandarma Karakolundan başka yerde telefon ne gezer; merak ederler diye göz kırpmıyorum o gece. Ertesi sabah erkenden karşımdaydı babam. "Sözlük" der demez sönüverdi kızgınlığı. "Ziyanı yok, haftaya çıkarsın" deyip çamaşır çantamla döndü köye. Ertesi yaz sonu, zonk zonk şakaklarım, gözlerim kan çanağı. Durduğum yerde titriyorum, hiç böyle üşümemiştim. Nöbet geldikçe sayıklıyormuşum. Sirkeli sular etkisini gösterir göstermez, çekine çekine: "Kim bu Titirtu?" diye soruyor annem. Kim olacak, *Bucolica*'nın daha ilk dizelerinde, doruklarda sivri sivri kucaklaşan bol dallı meşelerin dibinde kaykılıp yatan 'Tityre', Vergilius'un o her hafta bir parçasını ezberlediğimiz *Bucolica*'sındaki

Tityre, tu patula recubans sub tegmine fagi.

Hiçbiri tam belirgin değil bütün bu kıpır kıpır iç-görünümlerin. Hiçbirine karşıdan bakamıyorum; hangisini "İşte, bu o!" diye kendimden ayrı tutabilirim? Genellikle anı deyip geçilen iç'lerimi dışa-vurmaya yeltenmeyeceğim şimdi. Kitaplara tutuna tutuna anılar derleyip sergileme türünden bir yatkınlığım yok. Kitaba, okumaya bellek işi, diye bakamam, anısal anıtlar onlar. Kişiye özgü yapıtaşları durumuna indirgeyemem kitapları, okumaları. Buluştur herbiri, deneylemedir, derinleşmedir okumalarım, benim için. Okuduğum kitaplarla, kendimin bir ucundan öbür ucuna gidiyormuşum gibi geliyor bana. Tümüyle yaşamım, okuduğum kitap. Gel de belleğinde birbir anımsa yaşamını. Anıseverler alınmasın, kendim için geçerli bu söylediğim: Durup durup kitap anılarını dile dolamak düzmecelik gibi birşey. Okumalarımın özsuyu tüm yaşamımda. Ne diye bir de katılaştırıcı sayımlara girişeyim? İlerde

anlatacak şeylerim olsun diye okuyanlardan değilim ki. Hesap, düzen götürmez okuma. Yapaylık bulaştırır bu tür şeyler okumaya. Böylelikle kösteklenir okuma. Kitap okumayı kısıtlayan hiçbirşeyle alış-verişim olsun istemem doğrusu. Hele okumayı çalıma, gösterişe kurban etmek, insanın kendi eliyle kendi canına kıyması gibi birşey. Kitap anılarında yayılacağıma kitap okumayı yeğlerim.

Gerçek böyleyse de, daha doğrusu benim gerçeğim buysa da, kitaplarla ilgili *serüvenlerimden* birkaçına değinmeden edemeyeceğim; başka türlüsü elimden gelmediği için kuşkusuz. İlk bakışta, az önce düşündüklerime çelişik bir tutum bu. Orası öyle, öyle de, kendime karşı gene kendimden gelen nedenlerim var ama.

Genellikle okumaya yönelik bilinçli-bilinçsiz arayış ve yönelişlerim; tek tek okumalarımda yoğunlaşan yapıp etmeler; kısaca okuma yaşantılarım, bunlardan hiç olmazsa bazıları serüven benim için, – benim serüvenlerim. Serüvense, anlatılmadıkça tam oluşmamıştır. Çünkü serüven ergeç anlatıya dönüşen yaşama kesimidir.

İşte salt anı-bakımı amacıyla değil, kitap-okumalarının yaşamdaki yerine, kendi açımdan anlam ve önemce tanıklık ederek, günışığına getirmek amacıyla birkaç kitap serüvenimi anımsamaya çalışacağım. Aslında: kitaba, sözle yazıyla her bükülüşüm, doğrudan ya da dolaylı, türlü türlü somut kitap-anılarımla öztutmakta. Kitaplarla yaşamayanın, kitapları yaşamayanın, kitaplara ilişkin diyecek nesi olur zaten. Şimdi burda, şu-bu kaygıyla kitap çığırtkanlığı yapanlar var mı, yok mu demeyip kendi yolumuza koyulalım biz.

Beni ben yapan duyumları, düşünmeleri, bekleyişler ve duyarlıkları; başkalarıyla ilişkilerimi; ayık-uyanık kendi yazgımı örgütleyişimi oluşturmakta kitap-okumalarım. Şöyle de diyebilirim: tam da bunlarla oluşmakta kitap-okumalarım. Geçmişten bu günlere hep okumalar eşliğinde algıladığım için kendimi, dışarlardan yaklaşıp niteleyebileceğim, çoğun yapılageldiği üzere betimleyebileceğim anılar diye kestirip atamam kitap serüvenlerimi. Bu bağlamda, genel adıyla her anı, benim için, *adlandırılamayan kişisellikte* tarihsel-toplumsal bir kültür olayı. Kitaplarla birlikteyken, okumasam bile bu birlikteliğin dışında değilim zaten. Beni aşan, kitabı aşan, ikimizi de taşıyan, kımıl kımıl insan yaşamı tüten bir anlamlar-önemler örgüsü içinde yaşayıp gidiyorum.

Söz geldi, tektek anı-serüvenlerime, şimdi şuracıkta hepsiyle karman-çorman olduğum için belirgince birşey sunabileceğimi sanmıyorum. Bununla birlikte, dizgi, düzen, sıra, önem, gözetmeksi-

zin, rasgele birkaç anı-serüvenimi, herbirine özgü durumun olanca yapısını çarpıtmadan, herbirine özgü havanın ısısını değişikliğe uğratmadan, elden geldiğince birbirinden belirtik görüp göstermeye çalışacağım.

Ayazağa Karanlığında Yıldızlar

Sivri sivri çadırlar, ak kulaklar yağmış düzlüklere. Bazı saatlerde çıt yok, bazı saatlerse şamatadan geçilmiyor. 1945 yılının yazöncesindeyiz. Burası Ayazağa, İstanbul Üniversitesi Öğrencileri Kamp Eğitim taburu. Gündüz: toplan, dizil, dağıl. Sonra: tüfek as, tüfek çıkar. Yemek, eğitim, toplan, dağıl. Gece: öbek öbek çöküp laflıyoruz, ilkin çadır önlerinde, sonra çadır içlerinde, bazan kalk borusuna dek. Nöbet sırası gelen, gidiyor, nöbetini tuttuktan sonra yeniden katılıyor konuşmalara. Birbirimizi bulmuşuz bir kez, kolay kolay bırakır mıyız. Korku, umut, karanlık, bekleyiş damgalayıp sarmalamış hepimizi. Coşkulu bir dirilik hepimizde. Başımızın üstünde sabahlara dek parlıyor yıldızlar.

Bizi birbirimize böylesi birleştiren, böylesi içten bağlayan: şiir. Beşimiz de felsefeyle, edebiyatla, ama özde şiirle kendimizden geçiveriyoruz. Yanımızdaki çadırın Fen fakültelileri: "kültür mangası" adını taktılar bize. Manganın yarısı okuma tutkunu. Tıkız doldurulmuş yataklarımız yanyana toprağa serili. Giriş yırtmacının hemen sağında Shakespeare. Boyu uzun olduğu için ayakları hep yatağın dışına taşıyor. Çavuşumuz, – takım komutanının gözü önündeyken kuşkusuz; yoksa kim kime dum duma, herbirimiz bir sivri-akıllı. Varsa yoksa felsefe-edebiyat.

Shakespeare, gündüzleri sonelere sardı şu sıra. "Yüce sevgi" diye bir başlamaya görsün, "yenile gücünü, kimse, senin hevesin isteğinden önce söndü demesin".

Sweet love, renew thy force; be it not said
Thy edge should blunter be than appetite.

Geceleriyse: *A Midsummer Night Dream*, güngüne katmerleşen yaza uygun bir okuma. İnsanı hayran bırakan bir belleği var

Shakespeare'in. Hele Hamlet'ten açtı mı, çağlıyor. Ophelia'nın Polonius'a:

He comes before me
Mad for thy love?
My Lord, I do not know;
But truly I do fear it.
What said he?
He took me by the wrist, and held me hard

"Hamlet birden karşıma çıkıp bileğime yapıştığı gibi sıkıca beni kendine çekti" dizelerini okurken gözleri yaşarıyor. Ardından, kalın gözlüklerini çıkarıp küfür ede ede elinin tersiyle gözlerini ovalıyor.

Elisabeth Döneminin tarihsel tragedyaları üzerinde bir tez hazırlıyor bizim sırık. Ophelia'sını, onyıl sonra cenazede gördüm. Biz toprak serpelerken Shakespeare'in başucunda hayal gibi duruyordu. İngilizce öğretmeniymiş o da, Kartal yöresinde yeni açılan bir lisede.

Shakespeare'nin yanında yatan Eliot, en şakacımız. Ekadlarımız, bizlere onun armağanı. T. S. Eliot'un *The Waste Land*'i baştan sona belleğinde. Özellikle, akşamüzerleri, matarasındaki rakıyı kaçamak kaçamak çektikten sonra, "Şimdi n'apıym? diye öyle bir sarılıyor ki belleğindeki dizelere:

What shall I do now? What shall I do!

Canlı mısın, değil misin? – hiçbirşey yok mu kafanda?
Are you alive, or not? Is there nothing in your head?

Durdurabilirsen durdur artık.

Eliot'tan sonra Yahya Kemal var. Davud'un sesini hiçbirimiz işitmedik ama nedense Davud'unkine benzetiyoruz onun sesini. Yahya Kemal'den başkalarını da okuyor ama, sık sık coşkuyla:

Hafız'ın kabri olan bahçede bir gül varmış

diye başlayınca, kulak kesiliyoruz.

Bizim Yahya Kemal, daha birkaç gün önce, Kabataş'taki hoca-

sının aracılığıyla dinleyici olarak katıldığı tam aşağımızdaki Emirgân söyleşilerinin birinde gerçek Yahya Kemal'i görmüş. Yahya Kemal'in ayrılmasından sonra, okumuş da okumuş hocası "Şiir pınarı"; birini de o bize okudu:

Ninem beş yüz altına satılmış bir esirdi,
Dedem beş yüz altını sayan bir derebeyi:
Köpek kanı, kurt kanı birbirine girdi,
İkisinden meydana çıktı bir kurt köpeği.

Kazancakis'imiz de var. *Zorba*'yı çeviriyor Türkçeye. Sonra, çıktı nitekim; gerçekten güzel çeviri. İskeçe göçmeni Kazancakis. Bir yandan da İspanyolca çalışıyor. Dilimizden düşmeyen Lorca'yı aslından okumayı deniyoruz birlikte. Kampın sonunu getiremedi Kazancakis. Bir öğle dinlenmesinde, çadırdan alıp götürdüler; yasak kitaplar okuyor, Beşinci Kol'a, nasıl şeyse bu kol, nasıl şeyse solculuk propagandası yapıyormuş. Epey yattı içerde. Çıktıktan bir süre sonra çekip dışarlara gitmiş. Gidiş o gidiş.

Bana gelince, Denizci'yim: Denizci aşağı, Denizci yukarı. Gülünç gülünç sarkıyor üstümden asker ceketi. Olacak şey değil, sık sık yanlış bağlıyorum kayışımı. Cam matram kırık, neyse ki üstündeki siyahımsı kalın bez ayıbı örtüyor. En zoru da, sağ ayağımın arkasına vuran postal. Bir türlü aklım ermiyor: hem epeyce büyük, hem de vuruyor.

Denizci'liğim Valéry ile Necip Fazıl'dan geliyor. Aslında, ben Baudelaire'ciyim. Hep Baudelaire'ci kaldım, araya nice yıllar girse de. Fransızca pek gözde değil bizim çadırda. Gene de ben:

Vous êtes un beau ciel d'automne, clair et rose!
Mais la tristesse en moi monte comme la mer

der demez, siz diye seslendiğim kızıl bir güz başlangıcını andıran bir yüze, içimde hüzün dalga dalga kabarıyor derken kulak kesiliyor bizimkiler. Verlaine'i, Verlaine'le birlikte Yunus'u daha da başkalarını kitap kitap yanımda taşımama gerek yok. Nasıl oldu bilmem, yıllardan beri otağ kurdu hepsi belleğimde.

Denizci'liğim, özde, cebimdeki birkaç yaprak kâğıda dayanıyor. Kamp'a gelmeden önce Lise'den kalan Des Granges'ımdan bir-

kaç sayfa kopya etmiştim. Çoğun ezberimde ama, takılmamak için, arada bir kâğıda bakıyorum:

La mer, la mer toujours recommencée!
O récompence après une pensée
Qu'un long regard sur le calme des dieux

derken ben, çevremdekiler: şurdan ilk çıkışta aşağı inelim, bir güzel denize girelim, dercesine gözümün içine bakıyorlar, bakışlarında tanrısal bir sessizlik.

Nitekim son gün gerçekleştirdik dileğimizi. Üç haftanın coşkulu bekleyişleriyle, yokuş aşağı, ver elini Baltalimanı. Sürekli bir yanma ayağımda. Postal topuğu gül gül işlemiş, aldıran kim? Bu yüzden sonradan neler açılmadı başıma.

Öbür özü Necip Fazıl, Denizci'liğimin:

Hasreti denizlerin,
Denizler kadar derin
Ve o kadar bucaksız...
Ta karşımda, yapraksız,
Kullanılmış bir takvim...
Üzerinde bir resim:
Azgın, sonsuz bir deniz:
Kaygısız, düşüncesiz,
Çalkanıyor boşlukta.

Nerden bu özlem? Deniz kıyısında doğup büyüdüğüme göre, sözcüklerin özlemi bu, başka ne olabilir. Başta taşıma su, bazı yoksunluklara karşın, şiirle gürül gürül cennet bu bizim Eğitim Kampı. Başta taşıma su, bazı yoksunluklara karşın, şiirle gürül gürül cennet burası.

Şiirden öte düzyazılara da uzanıyoruz Ayazağa'da. Gene de şiir baskın, yanımızda kitap olmadığı için. Ne de kaygısızca gideriyor gündüzlerin kıraçlığını dizeler. Gecelerse, yıldızlarca hafifçecik gönüller. Özellikle geç saatlerde, uyku tutmayınca çadır yırtmacında gözler. Zaman zaman, korsan uçak arayan ışıldaklar göğün karanlığında birbiriyle buluşunca, şiirin birini öbürüyle parlatıyoruz biz de.

Tüm Antik Dünya

Küçük sayılmayacak bir yeraltı odasında dört kişiyiz: Epeyce büyüğüm bir arkadaşla ben; yeni gelen hoca ile eşi. Evsahibi kapıcı kadın girip çıkıyor. Şimdi de hoşgeldin-kahvelerimizi getirdi. Değdi doğrusu: İlkin saatlerce uçak bekle, sonra sağa sola koştur dur. Karşımda oturan temiz giyimli tıknaz yaşlıca adam, şaşılacak şey, burayı çok güzel buluyor. Tutuk Fransızcasıyla "superbe!" derken gözlerinin içi gülüyor. Uzun boylu, zayıfça karısı; ondan daha genç olmalı, öyle yıpranmış ki yüzü, elleri. Almancayı çok rahat konuşan arkadaşımla konuşuyor o. Evsahibi, elektriği yaktı, tavandan yayılan bir loşluk; daha da kötü olabilirdi, elektriğin gücü hep düşük bu aralar: Neyse ki uzunlamasına dar dikdörtgen bir pencereden, perdeler allahlık, sokak lambası, az da olsa yardım ediyor.

Gelen Walther Kranz, Antik Felsefe verecek.

Savaş bitmiş, ikinci sınıftayım ben. Arkadaş da dinleyici olarak katılıyor derslere; Avusturya Lisesi'ni bitirdikten sonra gittiği Viyana'da okumuş bir süre; kendi deyimiyle, yaşama koşulları elvermeyince, dayanamayıp dönmüş. Buralı o, Moda Burnunda oturuyor, bu odayı da o buldu zaten.

Havalardan, yolculuktan konuşuyoruz. Bir soruyu yanıtlarken Lise'den Latinceyle geldiğimi söyleyince "Tam bana uygun öğrenci" diye seviniyor Hocamız. "Yarından tezi yok, Eski Yunancada da sağlam adımlar atmanız gerekecek" diyor. Ben de öyle düşünüyordum. Kaynaştık bile.

Yeni hocayla birlikte kalktı arkadaş, köşedeki yüklüğümsü dolaba birşeyler yerleştiriyorlar; ben de elatıyorum, demir dolu sanki yerden kaldırdığım paketler. Düşüne düşüne, özenle yanyana diziyor hocamız birbir çıkardıklarımızı, kitaptan başka birşey değil bunlar.

İş bitince, "artık gitsek mi?" der gibi yüzüme bakıyor arkadaş.

Sonra usulca şöyle diyor bana: "Şimdi yemek yiyecekler, ayarladım herşeyi, kaçalım biz. Yarın sabah erkenden gelip Hocayı Üniversite'ye götüreceğiz." Bense kitaplardan gözümü alamıyorum. Sonradan yıllarca derslerini dinleyeceğim; Almancam ilerleyince de birkaç yıl derslerini çevirdiğim; kendisinden pekçok şey öğreneceğim; ilk basılan felsefe yazımın esini olan Kranz'a hem hayran hayran hem hayal kırıklığıyla bakıyorum. Kendisini yeni tanımama karşın senaryolar çatmaya başladım bile ben. Sert, biçimci ama anlayışlı, ilke düşkünü ama acıması bol biriymiş gibi geliyor bana hocam.

Kitapların çekiminde kalmam çok hoşuna gitti sanıyorum. Kendini tutuyor gene de. Kendini tutamayan benim. Işık azlığından sırtlarını tektek okuyamadığım kitapları göstererek, ikircil duygularla soruyorum: "Bu kitaplar..." Sözümü balla kesercesine: "Evet, bunlar bütün kitaplarım. Bir zamanlar epeyce büyük bir kitaplığım vardı, o zamanlarda bile, üçaşağı beşyukarı, asıl kitaplığım, işte bu gördükleriniz." Sonra ekliyor: "İzniniz var, istediklerinize açıp bakın." Rasgele bir kitap çekip uzatıyor. Açıyorum: Eski Yunanca. Bir tane de kendim alıyorum, Latince. Uzandığım başkalarıysa Latince, Yunanca kitaplar; kimi Almanca kimi İngilizce dipnotlarla bezenmiş hepsi.

Birkaç eksik varsa da, Antik Dünya'dan kalan bütün yazılı belgeler bunlar. Felsefesi, yazım tarihi, coğrafyasıyla işte tüm Antik Dünya. Kaynak-metin diye ne varsa, hepsi burda. Eşsiz bir gömü burası. Nice kuşakların yüzyıllarca eşelediği madendeyim. Bundan böyle benim de, bir bakıma, yerim-yurdum olacak bu metinler.

"Az, değil mi?" gibilerden bakıyorum hocamın yüzüne."Keşke daha çok olsaydı!" gibilerden bakıyor yüzüme: "Gene de dibine inilemeyen bir zenginlik. Uygarlık besleniyor burdan. Yetesiye kavrayamadık kuşkusuz." Gözleri hüzünlendi. Tiyatro sahnesindeymiş gibi ağır, yüce, bakımlı bir söyleyişle anlatıyor Kranz: "Bize Antik Dünya'dan kalanları, gereği gibi özümseyebilseydik başımıza gelir miydi bütün bunlar!" Başka ne olabilir, Savaş sözkonusu; acıyla içten yaşadıkları, bizlerin, dıştan da olsa etkisinde kaldığımız savaşa dayandı söz dönüp dolaşıp.

Arkadaşla, yarın görüşmek üzere, "İyi geceler!" diyoruz. O, Viyana'lılara özgü tutumuyla, Hanımın elini öpüyor. Uyurgezerdim, korkunç bir enerjiyle diriliyorum. Tüm Antik Dünya'yı 'algılamış' olmanın verdiği sevinçle yerimde duramıyorum.

Kuşkusuz, bu karşılaşmanın getirdiği hızla, o günden sonra

daha başka bir atılışla daldım Tüm Antik Dünya'ya. Nitekim şimdi, hemen yanıbaşımdaki birkaç rafta o Dünya. Haklıymış Kranz. On-yıllardır dönüp dolaşıp bu raflardan derliyorum besinimin önemli bir bölümünü. Nerde talihler, yardımlar, özverilerle mutlu bir buluşma varsa, ne gerçek istekler tükenir, ne gerçek kaynaklar. İstekle içtikçe kaynar kaynak.

Sarı, Yeşil, Mavi, Alaca

Orkestralar arasında mekik dokuyorum. En çok da: Sarı'dan Yeşil'e ordan Mavi'ye, Mavi'den de Alaca'ya. Baudelaire'li yıllarımda, kendiliğinden bir gelişmeyle Rimbaud ile birlikteydim artık. Yalnızca harfleri seslere indirgemiyor, nerdeyse doğal bir simgelemeyle yazarlarımı da renklerle tektek bakışımlılık içinde yaşıyordum.

İki-üç yıl öncesi lise hayranlığımın odağı Bergson'u, Sarı'dan başka neyle gösterebilirdim. Nazi askerlerinin, ele geçirdikleri Paris'te sık sık düzenlediği o kesin-ölüm sonuçlu Yahudi avcılığı sayımlarına, terliklerini sürüye sürüye gelip dondurucu soğukta saatlerce bekledikten sonra, koluna Yahudi yıldızlı sarı bezi taktıran çağdaş bilgem Bergson'u okurken sarımsı bir saygılı ayıklık kaplıyordu bilincimi.

Ne zaman Sartre'ı elime alsam, *La nausée*'nin etkisiyle olacak, bir bulantı yeşiline bürünüyordum.

Yumuşacık, derin, alımlı püfür püfür bir Kuzey Afrika limanı görünümündeydi her okuduğumda Camus, Mavi'nin ta kendisi.

Merleau-Ponty'ye gelince, durup dinlenmeden özlem ve istençle kıyı bucağına dek kavrayıp etkilemeye yöneldiğim Dünyayı, tatlar derleye derleye yürünecek bir taban olarak ayaklarımın altına seren oydu. O zamanlar bazı çevrelerin pek ayırdına varmadığı Merleau, alacalı bulacalı, zengin mi zengin somutluklar ortamına çağrıyordu beni tok sesiyle.

Sarı-Yeşil-Mavi-Alaca okuma orkestralarımın hem yöneticisi, hem izleyicisi, hem çalgıcısıydım. Bergson'un *L'évolution créatrice*'ini ("Yaratıcı Gelişme"sini), *Les deux sources de la morale et de la religion*'unu "Ahlak ile Dinin iki Kaynağı"nı) yanımdan ayırmıyordum. İlerde Çağdaş Felsefe Seminerlerimin bazı ana-metinlerini çekip çıkaracağım *La pensée et le mouvant*, ("Düşünce ve Devingen"i)

durup durup yeniden elealıyordum o ara. Bergson'un "açık toplum" önerisini yaşama geçirmeyi, insanlığa en yakışan erdem, en kaçınılmaz kültür görevi, en güzel eğitim ufku diye benimsemiştim. İnce dili, açık anlatımı, derine uzanışından ötürü bağlandığım Bergson'la çözülmezcesine kıyılıydı nikâhım. Rastlantıyla mı, yoksa PUF'un (Presse Universitaire de France'ın) ciltsiz olduğu için okuya okuya içini dışına çıkardığım için mi bilmiyorum, Bergson'u daha çok sabahları evde okuma gibi bir geleneğim vardı. O zamanki anlayışımla Sabah Müziğimdi Bergson, – sarı, sarımsı.

Öğleden sonraları birlikteyiz Sartre'la. Gallimard'ın *La nausée*'si küçücük, cebe sığıyor. Harflerin küçüklüğü sorun değil. Sorun parklar, – ancak gölgeli bir çardakta boş sıra bulunca, hele sırtımı duvarımsı bir yere yaslayabiliyorsam, hemen okuyorum. Kitabı, kendimce ses-iklimlerine ayırdım. *"Le galet"* ("Çakıl"): flütler. *"Pas de vie intérieure"* ("iç dünya geçitleri"): çello; *"Les Choses"* ("nesneler"): viola. *"La ville"* ("kent"): davullar. *"J'existe"* ("varoluyorum"): tüm orkestra. Biryandan cilt cilt *Situations* ("Durumlar") çıkıyor. İçercesine okuyorum. *L'être et le néant*'ıysa ("Varlık ve Yokluk'uysa) özenle, anlam-parçalarına böldüm kendimce; ancak böyle her gittiğim yere hafifçecik götürebiliyorum bu zor taşınır kitabı. Baudelaire de hep gündemde, kuşkusuz, onsuz yapamıyorum. Başka ozanlarım da var. Çığ gibi artımlanıyor okuma-dünyamda André Breton'la birlikte gerçeküstücüler. Verim üzerine verim yağdırıyor Sartre'sa. Gel de yetiş Sartre'a. Simone de Beauvoir'ı da zevkle okumaktayım. Bu gün bile bazılarının yaptığı gibi Sartre'dan ötürü değil, kendisi için okuyorum Beauvoir'ı. Başlıbaşına bir melodi o da. İçimde hep bir yeşil filizlenmekte varoluşçuları okurken, kusmuk yeşilini andırıyor, varoluşçu görüşün kaçınılmaz rengi bu bence.

Camus'yü Sartre'dan hemen sonra tanıdım. *L'étranger* ile *La peste*'i, ("Yabancı" ile "Veba"yı), ilk okuduğum Sartre'la oranladığımda, dilce daha başka tatlarla tatlanıyorum. *Le Mythe de sisyphe*'e ("Sisyphe Söylencesi"ne) başlıbaşına bir yaşama üniversitesi gözüyle bakıyordum.

O zamanki anlayışıma göre Camus: gönlüme Sartre'dan daha duygudaş, alçakgönüllükten yana birbirimizi iyi anlıyoruz. Doğa güzelliklerine açık Camus, yüklü kavramları sevmediği için dinginlik pınarı. Genç ama olgun, güç kaynağım o benim. Gündelik yaşamda düzmeceliklere karşı kendimce açtığım acılı savaşta, ödünvermeyen davranışıyla, en yakın duygu düşünce yoldaşım o.

Dürüst, güleryüzlü bir orkestra izlemek, Camus'yü okumak. Kendine özgü bir oda orkestrası Camus, masmavi.

Merleau-Ponty, daha adını sanını bizde kimselerin işitmediği bir ustam. Ben, kişi, başkaları, sanat, toplum, sezgi, doğa, diyalektik, özellikle de dil, algı, – Merleau'nun bütün bu doğrultulardaki sorgulamaları, beni de en çok uğraştıran düğümler, dikenler, beni de en çok gönendiren, benim de başımı en çok döndüren çiçekler, açıklıklar. Merleau'nun sorunsal kavramları kat kat çözümlediği fenomenoloji yöntemiyse kafama aydınlık sağlayan sıcacık bir güneş. Sartre'dan daha akademik ama Merleau. Sartre'ın darmadağın yayılışları yok onda. Camus kadar sanatla içiçe yaşamıyorsa da dünya-dostu o. İlk gözağrım Bergson'a saygısından ötürü ayrıca seviyorum kendisini. İzm'lerden, tekyanlılıktan uzak araştırıcı tutumuyla derin ve kuşatıcı bir gömü *Phénomenologie de la perception* ("Algı Fenomenolojisi"). Dibine zor inilse de, herçeşit çabaya değen bir okuma *La perception*, – buluş buluş mutlu kılıyor beni bu doyumsuz okuma.

Öyle bir coşkulu güç veriyor ki okuma insana, içiyle dışıyla kişiyi bir kez sarmaya görsün, kendi de ayırdına varamıyor, bir de bakıyor ki, kendini aşmış insan. Kimi kısa kimi uzun dönemler için olsa da herkese açık bir yaşama gerçekliği bu. İnsan varoluşunun tüm yönlerine, toplum-politika ötesi derinliklere, ufuk ufuk uzanıp gidiyorum okumalarda.

İşte böyle. Şimdilerden bakıyorum da, en küçük bir şişinmeye kapılmaksızın, ama gene de kıvançla söylüyorum: Yaşamaya ilişkin düşünsel-uygulamalı çıraklığımın ustaları bu orkestralar; öyle güzel sesler açtılar ki bana. Daha birkaç özlü okuma eylemleriyle birlikte, sarı-yeşil-mavi-alaca, – inanılır şey değil, bu andığım orkestraların hepsine birden nasıl yetiştiğime kendim bile şaşıyorum. Genç bir okur olarak: Bergson'a, Sartre'a, Camus'ye, Merleau-Ponty'ye rastlamasaydım, bu dört okuma evrenini, gençken, *birarada* yaşamasaydım, sonraları n'apardım, şimdilerde n'apardım ben?

Elmalı'daki İskender

Apaydınlık gözlerim. Şimşekler. Gökgürültüleri, uzaklarda. Uyandım. Birden anımsıyorum. Kocamustafapaşa-Eminönü otobüsünün en arka koltuğundan dikiliveriyor başım. Gül bahçelerindeydik dün gece. Nemli birşeylere dönüşen o diri-baygınımsı kokuların anısıylayım oysa şimdi.

"Nerdeyiz?" diye soruyorum. Elmalı'ya gelmişiz. Gün güneşlik ortalık. Dümdüz giden toprak anayolun sağı solu kavaklar, kimi dik kimi dal dal yücelerde. Ellerinde testere, renk renk giysili kızların erkeklerin; birkaç çocuk, hoşgeldiniz sevinciyle, oturduğu yerden zıpladığı gibi bağıra bağıra arkamızdan koşuyor.

Azıcık ilerde durduk. Tavanın üstündeki eşyaları bağlayan ipler çözülüyor şimdi; brandanın en son açılan kıvrımında benim tahta bavul. Koca bahçeyi geçiyoruz. Bardaktan boşanırcasına yağıyor yağmur. Zor attım kendimi sundurmanın altına.

Ortaokul burası. Sabahları ilkokulmuş. Önce soluklanacağız burda. Otuzumuz birden nasıl sığışırız bu yapıya? Nerde yatacağımız gündeme geldi bile. Finike'ye inen yollardaki kayamezarlarını görmeye gideceğiz yarın.

"İstanbul'daki Üniversiteden büyük hocalar gelmiş!" sözleri ünlem ünlem havada. Edebiyat Fakültesi'nin tarihçileri, arkeologlarıyız gerçekten de. Yabancılar da var aramızda. Ben amatör arkeolog olarak katılıyorum, aynı zamanda çevirmenim, Fransız kurulun çevirmeni.

Çabucak akşam oldu, günler uzamıştı oysa. Dün Isparta sıcacıktı, şimdiyse soğuk; kazağımı geçirdim hemen. Doğru Halkevi'ne götürdüler bizi. Sofralar hazır: Tam ortada kıpkırmızı kızarmış bir kuzu; çepeçevreyse otlu, yapraklı, yiyecekler, diri diri. Geç saatlere dek söyleşilerle sallandık durduk. Bir ara, yöre çocukları, hepimize şölen, ateşli bir horona kalktı. Sazlar sözler ortamında öyle kaptır-

dık ki kendimizi, Fransız Kurulu oyundaki bazı çizgileri Antik Çağa dek izleyen yorumlu betimlemeler sergiledi. Şişeler boşaldıkça tutuştu türküler. Artık kentlerden kasabalara sıçrayan radyolarla, dillerde yeni yeni dolaşan bir Bursa sevincini:

Hamamın ufak tefek taşları'nı

baştan sona çevirmem bile gerekti.

Fincanı taştan oyarlar
İçine bade koyarlar

derken derken ağzıma kadeh de götürecek fırsatları kaçırmıyorum.

Geç olmuştu. Haydi hepimiz bir yerlere. Bir elinde bavulum, evine götürdü okul bekçisi beni. Darca sokaklardan üşüye üşüye geçtikten sonra, iki katlı bir yapıya giriyoruz. Yerim yukarda. Öteberimi çıkarır çıkarmaz, iki bölük odanın sağına soluna bakınıyorum. Üşümem geçti, gençlik işte, yorgunluğumu unuttum gitti. Uykum yok. Gaz lambasını yükselttim. Raflara göz gezdiriyorum. Üçta bir kitap gözüme ilişti. İnce birşey. *Plütark: İskender.* Onyıl kadar önce çıkmış. Çevirmenin adı yazılı sayfa karalanmış, bumburuşuk; son sayfalarsa kopuk.

Sevinçle irkildim. "Ağabeyim" karşımdaydı. Ağabeyim! Açıklayayım: Amatör arkeolog olarak katıldığım Antalya Bölgesi Eski Yunan Tarihi seminerlerinde, hocamız Arif Müfit Mansel'in düzenlediği Büyük İskender çağına ilişkin ödev bana düşmüştü, aylar önce. Haftalar boyu neler okumamıştım ki İskender dönemine, İskender'in işlerine ilişkin. O kalın Droysen'in Fransızcasına bile uzanmıştım, Almancam ilerleyince yeniden okurum diye diye. Felsefemin içindeki düşünürlerden biriydi İskender. Kendimi bazan özdeş duyuyordum bu Makedonya'lıyla. Nerde "İskender" geçse, alay olsun diye arkadaşlar, "Ağabeyin bak gene neler yapmış" diye takılıyorlardı.

Bir dünya filozofuna dönüştürdüğüm Makedonya'lı, yalnızca ünlü bir asker değildi. Devletler yaratan, halkları kaynaştıran, kültür tarihini iyiye doğru allak-bullak eden, insan haklarını en kapsamlı biçimde ilk yazan etkili bir çığıraçıcıydı o benim için. Kaynakları yeterince içime sindirdikten sonra, günü gelince güzel bir kitapta birbir deşip anlatacaktım ben de kendi İskender'imi.

Nitekim, kimi uzaktan kimi yakından izledim durdum onu bugüne dek. Kitaplığımın bazan beni bile o şaşırtan İskender Bölü-

mü tanık buna. Onyıllar birbirini izleye dursun, artık yetti, yazmaya başlayayım, derken yeni bir İskender kitabıyla karşılaşıyorum hep. Dur şunu da okuyayım, bunu da okuyayım, derken – geçiyor zaman. İskender kitaplığıma en son kattığım kitap neydi bakiyim, ha: Stephan A. Schwartz'ın *The Alexandria Project*'i; altbaşlık *An Extraordinary True Adventure in Psychic Archaeology*'den de azçok belirdiği üzere, Kleopatra'dan da oldukça Eski Mısır'daki Yahudiler'e dek türlü türlü heyecan uyandırıcı yan-konulara değinen, Newyork 1983 tarihli bir "Delta" kitabı.

Ne diyordum, o gece Elmalı'da, İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne Bergama'dan getirtilen mermer anıt canlanıverdi gözümün önünde: Sarışın olduğu belli, uzun saçlı, geniş alınlı, belirgin çeneli, başı azıcık eğri duruşlu bir genç girdi odaya kükremiş atın üstünde, elindeki zıpkını saplamak üzere. Öfke kaplamış heryanı.

Daha gözlük takmamıştım Elmalı'dayken. Kaptığım gibi kitabı, nerden nereye, yazgıma bıraktım kendimi. Henüz ele geçiremediğim Plutharkos'un Türkçesiyle başbaşayım. Dil eski, bazı tümceler tatsız tuzsuz, – olsun; doyumsuz birşey, geceyarısından sonra, Elmalı'da *İskender*. Baktriana gidiyoruz, ordan Sagdiana, Afganistan'a, Gedrosya'ya, kayarcasına. İskender'in her gittiği yere "bilgem!" diye tanıttığı Homeros yanımızda.

Düşten düşe yarı-uyanık geçti o gece. Ertesi sabah, bir de gündüz gözüyle: Ben de bir İskendername yazacağım, bu kesin, diye aceleyle toplanırken, candan bağlılıkla yerine koydum derme-çatma Plutarkhos'u.

İskender'li Elmalı'mı nasıl anlatmış, çevirmenliğini yaptığım Fransız uzman? Sonradan "Felsefe Arkivi"nin 5. sayısında, 1947'de yayınlanan yazının Elmalı'da geçen 6-7 Hazirana ilişkin bölümcüğü o zamanki Türkçemle şöyle:

"Sabah, dağ yamaçlarına dayanmış güzel bir kasaba olan Elmalı'yı gezmekle geçiyor. Her yan çeşmeler, boylu boslu ağaçlar ve kasabanın önemli bir yol kavşağı olduğu zamanları anımsatan hanlar.

Saat onbirde Finike limanına yöneliyoruz..."

İskender'den hiç söz yok, kuşkusuz. O, benim içdünyam. Kitaplardan yoğurduğum, yaşamım boyunca düşler düşüncelerle işlediğim İskender benim içdünyam.

Kurutulmuş Ringadan Marx'a

Buralarda yeni sayılsam da havadaki kar öncesi kokusunu açık-seçik duyuyorum. Kısacık günün tenceresini birden örten akşamın kapağına tutuna tutuna, şurda burda soluk almaya çalışmaktan yorgun, Studentenheim'ın, Öğrenci Yurdu'nun tam köşesindeki aydınlık cam önünde duruyorum. Tepeden kıpkırmızı bir çelenk sarkıyor, 1953 yılbaşısı çok yakın. Balıkçı dükkânı burası, yeni açmış olacak, daha geçen gün gözüme ilişmişti, onarım vardı içerde. Tüm yol boyunca rastlanan türden bir gel-git, savaş yıkıntılarını olabildiğince kaldırma çabasında esnaf.

Kapının üstündeki çıngırak çalmıştı. "Guten Abend!" ("İyi akşamlar!") İçerden gittikçe yakınlaşan ayak seslerini bastıran bir erkek sesi, gür mü gür: "Guten Abend, was wünscht der Herr?" ("İyi akşamlar, bayımız ne istiyor?")

Önüne yaklaştığım yükseltiye doğru, içeri açılan camlı kapıdan kendi belirdi hemen: uzun boylu denebilecek, ablak-şirin yüzlü, Stalin bıyıklı, kalın gözlüklü, sağlam yapılı bir adam, elleri koca koca, altmışında ha var ha yok. Ben kasalardaki tütsülenmiş tuzlu balıklara bakınırken, dışarda boşanırcasına yağan yağmurdan sözettik azıcık. "Karides var mı?" Olmaz olur muymuş. "Was für ein Landsmann sind Sie?" ("Hangi ülkeden geliyorsunuz?") Söyleyince, "Şimdiye dek hiç Türk görmemiştim" dedi. "Belki başarılı bir örnek değil ama, işte ilki karşınızda" dedim, gülüştük. Sonunda bana, kendi geldiği kıyıların, Baltık kıyılarının ringasını öğütledi. Sarımsı, ışıltılı, iştah açıcı şeyler. Yarıdan uzunluğuna kesilmiş dört parça rica ettim. Güzelce sardıktan sonra, verdiğim parayı bozarken, dışkapı camekânındaki yazıyı tersten okumaya çalıştığım gözünden kaçmamış olacak ki: "Mein Name ist Radecki" "Adım Radecki, Lübeck'liyim, hiç oralara gittiniz mi?" Almanya'ya yeni geldiğimi; gezmek istediğimi söyledim. "Güzel yerler Doğu'da!" dedikten son-

ra, "Şimdi sıra en önemli şeye geldi" diyerek, çok tatlı, ricacı bir gülümsemeyle, para kasasının yanında duran koca kitaptan, iri iri harfli kitaptan, dikkatle, birkaç sayfa koparıp paketle birlikte verdi. Elimi uzatırken azıcık şaşırmış olduğumu anlayıp *Kapital*'imiz dedi. Daha çok şaşırmıştım. Anlatmaya başladı: Yeni kurulan Komünist Partisinin bölge kurulunda üyeymiş. Hep Parti'deymiş, nerdeyse çocukluğundan beri. Gel gör ki Parti, Bundestag'a ("Meclis'e") milletvekili göndererememiş; herkes zenginlik ardından koşmaktaymış; savaş sonucu böyle olurmuş; bu gidişle, Nazi bağnazlığının kesinlikle hortlayacağına inanıyormuş; insan gibi düşünmek gerekliymiş; onun için de, Marx'a dönmek kaçınılmazmış. Belli belirsiz duraksadıktan sonra, işte şimdi en önem verdiğim şeyi söylüyorum, ne denli kulak kesilsen azdır, dercesine patlattı: "Marx'ı okumak gerekli, başta *Kapital*'i, herkes okumalı!" Ardından içten gülücüklere boğdu heryanını. "Benden söylemesi, isterseniz, siz beni ciddiye almayın; verdiğimi dilerseniz okursunuz, okumazsanız, atın gitsin!" Ben de felsefeci olduğumu, çeşitli nedenler yüzünden, Marx'ı henüz doğru dürüst okumaya fırsat bulamadığımı; ama, ne rastlantı, *1848 Paris Yazmaları*'nı yeni edindiğimi, bugünlerde okumaya başlayacağımı söyledim. Bir sevindi ki, anlatamam. Para kasasının yanındaki kitabı kaptığı gibi masanın altına biryere koydu. "Bu sizin, *Kapital*'iniz her geldiğinizde burda, bölüm bölüm sizi bekliyor" dedi.

Gerçekten de öyle oldu. Üç yıla yakın bir süre haftada birkaç kez Herr Radecki'ye götürdü ayaklarım beni, – balıkçı olduğum için, ayrıca kendisini de sevmiştim, zamanla daha da sevdim. Zararsız bir insandı. Nazi'lerden çok çekmişti. "Çalışma kamplarında yaşlandım" diye içini döktü bir konuşmada. Marx yolunun insanlık için biricik kurtuluş olduğuna yürekten inanıyordu. Marx, onun gözünde, filozof değil, peygamber gibi acıması bol bir bilimadamıydı. Kim ne derse desin, Marx'çılığın, tartışma götürmeyen bir "bilim" olduğu kanısına belbağlamıştı. Aklını kullanmasını bilen herkesin, bu kanısını kolaylıkla paylaşacağı görüşündeydi. Marx'a ilişkin olarak kendi yaptığı şeyi de "halk eğitimi" diye niteliyordu.

Das Kapital'i Herr Radecki'den okudum. Son sayfaları vereceğini sandığım bir gün, tanışmamızdan aşağı yukarı, bir yıl sonraydı, "Okumadığınız belli, ama ben size başka bir 'oyun' hazırladım" dedi, gülerek ciltli bir *Das Kapital* armağan etti bana.

Parça parça nasıl okuyabilirdim ki: Ringa yağlı mı yağlı bir ba-

lık, Marx'ların içine geçiyordu. Ne zaman Herr Radecki'ye uğrasam, içim sızlaya sızlaya mutfağın köşesini boyluyordu Marx'lar.

Paris Yazmaları'nı severek okumuş, kalıcı pekçok şey öğrenmiştim. Dükkân boş olduğu zamanlar, yana dizili sandalyelere kurulup Marx'tan konuşurduk. Biz konuşurken biri girecek olsa, o daha davranmadan, "yeğenim" dediği bembeyaz önlüklü güzelce genç kız, Radecki'nin Marx tadını bölmemek amacıyla, uçarcasına hızla müşteriyi kendine çevirirdi. Tartışmaların kızıştığı bazı zamanlar, Radecki, omuzdan askılı yeşilimsi kahverengi önlüğü bile, "izninizle" diyerek bir çıkardı mı, zevkten yusyuvarlak, gözü müşteri falan görmezdi.

Das Kapital'i okumaya başladığımı işitince, çok sevinmişti ama, heryerinin beni aynı yoğunlukta sarmadığını görüyor, okumamın epeyce yavaş yürüdüğünü saptadıkça, doğrusu canı sıkılıyordu. Ama yapacak birşey yoktu. "Daha gençsiniz, ilerde!" diye mırıldanırdı bu durumlarda. Beni okumadan alıkoyduğu inancıyla, Karnaval'a, tatillere hafiften sövdüğü bile olurdu.

Günlerden bir gün, okuma hızımı kesen şeyin, tatil olayları değil de, kitabı yer yer sıkıcı bulmakta olduğum sanısı, çok üzüleceğini beklediğim bir an, ne denli sevindiğini görerek son derece şaşırtmıştı beni. "Gerçekten de okuyorsunuz, hem de özenle. Önemli olan bu. Sıkıcı, ona ne kuşku. Başka türlü de olamaz zaten. Eski ama sürüp giden temel gerçekler birarada sergileniyor da ondan. Gerçek zaten hep sıkıcıdır. Ürkü saldığı için öyle. Hep devrim, – önemli olan, sıkıcı gerçekleri iyice anlayıp onlarla geleceğe yönelik neler yapılması gerektiğini kotarmaktır." Bunları söyleyen halktan bir düşünürdü düpedüz.

Köln'den ayrıldıktan sonra, uzunca aralıklarla da olsa birkaç kez daha karşılaştık Herr Radecki ile. Hiç değişmiyordu bedence, özellikle de düşünceleriyle. Dünya koşullarıysa değiştikçe değişti, sanki hem ondan yana hem ona karşı. Sonra sonra, çevreye büsbütün ters düştüğü öfkesiyle içine kapandı gitti; neye yoracağımı bilemediğim tekerlemelere sardı.

Bir kez, son görüşmemizmiş,"Modalardan tiksinirim" deyip durdu. En son gidişimde, "yeğenim" dediği kız vardı dükkânda, olgunlaşmış bir kadın. Ölmüş Herr Radecki, "Nordische Seefrüchte" de ("Kuzey Deniz Ürünleri" de). Bazı şeyleri öğrenmek istediğimi anlayınca, azıcık bekleyin, der gibi el salladı, anlattı sonra: Yandaki ayakkabı onarımcısını da ekleyip işi genişletmişler. Çeşit çeşit spor

ayakkabıları satılıyor artık burda. Keyifleri yerindeymiş. Bana güle güle, derken "İşte böyle biz de kapitalist olup çıktık" diye fısıldadı gülerek.

Yıllar sonra uğradığımda yeller esiyordu orda. Bir tütüncü, bir sıkma portakalcı, bir de küçücük ütücü.

Gel zaman git zaman Marx'ı yer yer büyük bir katkılanımla, nerdeyse tümüyle okudum, diyebilirim. Herr Radecki'nin haberi olmadı ama.

Monsieur est en Vacances?

Hem öğrenciyken, hem sonraki yıllarda sık sık Paris'teyim. Birkaç günlüğüne gidişler biryana, uzunca süreler oturmak için gidiyorum Köln'den Paris'e. Bol bol okumak, bol bol gezip tozmak için Paris'teyim, keyfime diyecek yok doğrusu. Birkaç günlüğüne bile uğrasam, evim gibi bir yer Bibliothèque Nationale. İçerde ne nerde, dışarda ne nerde, avucumun içi gibi biliyorum. Hele bir kez, koca yıl iyiden iyiye yayıldım; Port Royal'da oturduğum Rue Nicole ile Bibliothèque arasında mekik dokuyorum.

Onsekizinci yüzyılda demir attım. D'Alembert, Rousseau, Sade, Voltaire, Diderot, – kıyıda köşede kalmış yazarlara dek okuyorum, doyamıyorum okumaya. Felsefelerden mektuplara, bildirilerden romanlara koşturuyorum. Tükenesi gömü mü Fransız Aydınlanmacıları?

Giriş kimliğim yanımda olduktan sonra, dilediğim gibi dolanıyorum içerde. Benim de masam var artık. Bugünden yarına kaldığım sayfalar açık, masada beni bekliyor kitaplarım. Görevlilerle de aram iyi, yandaki kahvede rastlaşınca birbirimize birşeyler ısmarlıyoruz.

Gene günlerden bir gün ordaydım. Erken davranmışım, kapılar kapalıydı, doğru kahveye. Ayçöreğimle sütlü kahvemi içerken, tek tük atıştıran kartaneciklerini seyre daldım. Görevli göründü; "Bonjour Monsieur!.." Buyur ettim. Az sonra birlikte içerdeyiz. O dağıtım yerinin arkasına. Bense, herzamanki gibi masama yollanacağıma orda duruyorum. Görevlinin sorucu gözleriyle karşılaşınca, nedense çekingen çekingen rica ettim: Balzac'tan *Illusions Perdues* ("Yitik Yanıltılar"). Balzac mı? Öyle bir şaşırdı ki. Tam istekle, "Evet!" der demez gevşeyip gülmeye başladı. Şaşırma sırası bendeydi. Duygudaş bir anlayışla: "Monsieur est en Vacances?" "Dese-

ne, tatildesiniz!" diye hüzünlü bir imrenmeyle dilek pusulama damgayı bastı.

Gerçekten de öyle. Onyıllarca yerim yurdum bileceğim Onsekizinci Yüzyılı, geçici bir süre için bırakıp daha sonra nice kez yapacağım şeyi ilk kez yapıyor, hava değişimi için, Ondokuz'a seğirtiyordum o gün.

Felix Krull

Köln'de öğrenciliğimin son aylarıydı. O zamanlar önemli toplum-kültür etkenliklerinin gerçekleştirildiği Hörsaal A3'un önünden, en büyük dersodamızın önünden geçerken, yıkıntıları toplanan Kent Operası'na bir ara sahnelik bile etmiş olan dersodasının tahta ana kapısı önünde duruyorum. Sıcacık ağaç üstüne iliştirilmiş kırmızı çerçeveli yeşilimsi bir duyuruyla karşılaştım: Thomas Mann'ın bir konuşması varmış ertesi günü. Boşum o saatte. Giderim. Lise'nin son yıllarından beri adı belleğimde. Savaş yüzünden sürgünde yaşayan Avrupa yazarlarının en ünlülerinden biriydi benim için Thomas Mann. *Venedik'te Ölüm*'ünü bile okumayı denemiştim. İçinden çıkamadıydım Türkçe çevirinin. Fransızcasını bulduğum *Buddenbrooks* bir türlü sürüklemediydi beni. Almanca öğreneyim, aslından okurum, deyip onu da biryana bırakmıştım. A3'teki duyum eşsiz bir fırsattı.

Ertesi gün, söylenenleri kaçırmayayım kaygısıyla, oda açılır açılmaz, en ön sıralardan birine oturdum. Kaşla göz arasında tıklım tıklım heryan. Rektörün birkaç tanıtma sözünden sonra, orta boylu, kırçıl bıyıklı, dinç görünmek isteyen yaşlıca bir adam kürsüye çıktı. Siyahlar giymişti. Sımsıkı kapalı kaldı hep ceketinin düğmeleri. Üstüme varmayın, buraya gelmeyi zorla benimsedim, havasında bir davranış içindeydi.

Konuştu da konuştu. Almanya'dan neden ayrıldığını; bu ayrılışın kendisine nelere mal olduğunu; ama asıl gerilemeye Alman kültürünün uğradığını; savaş yıkımının, düşünsel açıdan, kolay kolay giderilemeyecek korkunçlukta bir yıkım olduğunu çarpıcı bir anlatımla sergiledi.

Sözleri, çoğun, kişisel kırgınlık ve toplumsal kötüleme sözleriydi. Öngörüsüz yönetimlerin ne tür insanlık suçlarına götüren sorumsuzluklar içerdiğini, kavramların altını basa basa belirtirken,

sık sık alkışlandı. En sonda da *Dr. Faustus*'undan uzunca bir parça okudu. Özellikle okuduğu parçaya hayran kaldım. Konusuyla sarmaş dolaş, düşünsel bir müzikti dili. Çıkışta, Öğrenci Derneğimizin Yabancılar Görevlisi, usulca yanıma yaklaşıp Thomas Mann'ın, yabancı öğrencileri, Ana İstasyon'da yeni açılan Bahnhofshotel'de, görüşmek üzere beklediğini bildirdi; Üniversite arabası akşamüstü bizi topluca oraya götürecekmiş. Sevinmiştim doğrusu. Köşemizdeki Üniversite Kitabevine, Universitäts-Buchhandlung'a uğrayıp bir Thomas Mann aradım. Ne varsa bitmişti. Az ötede eldendüşme kitaplar satan tanıdık bir dükkân vardı. Sağlam ciltli, kalın kâğıtlı, lekesiz, çizgisiz, satırları rahat aralıklı uzunca boylu ince denebilecek bir Thomas Mann buldum orda, hemen aldım.

Otele vardığımızda, loşça aydınlanmış bir yemek odasına aldılar bizi. Yazarımızı beklerken kitabımı karıştırıyordum. *Felix Krull*'du elimdeki; daha doğrusu, *Bekenntnisse des Hochstaplers Felix Krull: Buch der Kindheit*'ti, "Dolandırıcı Felix Krull'un Özaçıklamaları: Çocukluk Kitabı"ydı elimdeki.

Çok geçmeden yanımda yine siyahlar giymiş, yaşlıca görünümlü, eli yüzü düzgün, uzunca boylu bir kadın belirdi. Hem eşi, hem sekreteriymiş Thomas Mann'ın. Tam yanımdaki boş yere oturmaz mı. Fransız, Japon, İspanyol, İtalyan, Finlandiyalı, çoğu kız, onbeş dolayında öğrenci vardık. Sonradan, biri Nijeryalı, öbürü Hintli iki öğrenci daha katıldı. Tek Türktüm ben.

Birlikteydik işte Thomas Mann'la. Kendisini dinlemeye can atıyorduk. Oysa o bol bol bizleri konuşturmayı yeğledi. Dışarlardaki savaşsonrası yazın durumunu; düşünsel gelişmeleri; kendi yapıtlarının nasıl benimsendiğini soruyor; yanıtları daha açık-seçik kılmak amacıyla, aradabir deşmelere girişiyordu. En sonra soluna, karısının oturduğu yöne, bana doğru döndü. Yönelttiği soruları, zaman epeyce geçtiği için, özetin özeti saygıyla, çabucak yanıtlamaya koyuldum.

Doğru dürüst tanımıyordu bizi Thomas Mann. Bizim onu pek tanımamamız da, doğallıkla, çeviri zorluklarından gelmiş olmalıydı. Kendi hesabıma, Fransızca üzerinden yaklaşmayı denemiş, gene de yakın bağ kuramamıştım. Açıkça söyledim. Okumayı ertelediğim ünü yaygın bir yazardı benim için. Dikkatle dinledi. "Geç oldu, isteyenler gidebilir; siz kalın, söyleşimiz yeni başlıyor" dedi bana. Kimse yerinden kıpırdamadı. "Haklısınız, zor okunuyorum, iyi Almanca bilmek gerek. Amerika'dayken bile böyle bir sorun vardı

başımda." Yanıtım: doktoramı Dilthey'ın kültür bilimleri yöntemi üzerine yaptığım; şimdi de zevkle, Husserl'i okuduğum; dil yönünden pek sıkıntı duymadığım yönündeydi. Aşağı yukarı şöyle sürdürdüm: "Ama sizi okumak büyük bir istenç işi. Proust gibisiniz. Gene de ondan bambaşkasınız ama, insanın önünde çok boş, çok keyifli zaman olması gerek. Sizi, döne dolaşa, yavaş yavaş okumam gerektiği kanısındayım. Okurken, uzun uzun durup beklemem gerek, herşeyi iyice sindirmem için belki..."

Ne dediğimi öyle iyi anlamıştı ki, hattâ benim kendime kapılı iç nedenlerimi bile. "Proust..." diye fısıldadı. Yakınlaştırmam öyle hoşuna gitmişti ki. "Neden, peki, bütün bu durup bekleme istekleri..." Soruyor sandım; içimde beliren yanıtı çoktan bulmuştu, kendi dile getirdi: "Bu da, belki, tüm Alman yazınındaki humor azlığı yüzünden" diye kestirip attı. Haklıydı da, daha ötelerdeydim ben. "Hiç humor yok ki!" demeyeyim mi. "Yani henüz rastlamadınız!" diye düzeltti beni. Kendimi kurtarmak istercesine, "Ciddi, ağır, derin felsefeler yüklü Alman yazını" sözleri dökülüverdi ağzımdan. Ne alındı, ne irkildi. Şöyle oldu karşılığı: "Ertelemeniz yerinde birşey. Kitaplar bekler. Okur gelse de, gelmese de bekler. Humor konusunda söylediklerinizoldukça doğru, tümüyle doğru değil ama. İlk bakışta, asık yüzlü bir yazındır bizimki. Köln Karnavalı'na bakmayın, 'humorist' değiliz. Ancak güzel bir humor geleneğinden yoksun sayılmayız. Jean Paul, Nietzsche, Goethe gizli humor gömülerimiz. Başkaları da var. Yaklaşım işi, değerlendirme işi. Almanlara özgü bir humor belki bizimki. Bilmeniz gerekir, Kant'ta bile özgün bir humor var." Sonradan gördüm, *varmış*; haklıydı Thomas Mann. "Nestroy'u okudunuz mu?" diye sordu. Tanımıyordum. "Zamanı gelecek" dedi.

Gözü masanın üstündeki kitaba çevrildi. "Güzel bir seçim yapmışsınız. İşte *Felix Krull*, işte humor! En sevdiğim yapıtlarımdan biri. İmzalamamı ister misiniz?" İmzaladı. Ne heyecan benim için: Sayıca çok değil imzalı kitaplarım. İmza biriktirmek gibi bir çabam olmadı hiç.

Gerçekten gönlüme göre kitap *Felix*. "Mutluluk" demek "felix" Latincede. *Felix Krull* da benim için öyle. İlk fırsatta öbür kitaplarını da okumaya giriştim. Rastlantı, ilk karşıma çıkan *Achtung Europa*! ("Dikkat Avrupa!") oldu: İnsanlaşma yolunda karşımıza dikilen savaş-barış ikilemine ilişkin önemli göstergeler içeren bir çağ eleştirisi. Daha sonra *Buddenbrooks*'a yeniden takıldım, eskisinden daha da

ileri gittim. *Dr. Faustus*'ta epeyce yol aldım; bir "felsefe" kitabı bu kitap. *Joseph und seine Kinder* ("Jozef ile çocukları") 1400 sayfa, gene de bakımlı dilinden ötürü, yer yer hayranlıkla okudum.

Gerçekten de büyük bir dil ustası Thomas Mann. Zevk bağışlayıp sabır bekliyor okurdan. Sabırsa bende var. *Zauberberg*'in yalnızca dili değil, dil ve iletişim üzerindeki derinleşmeleri de, yer yer, gönlüme göre. Neylersin ki usta, pekçok usta, aşırı diye niteleyebileceğim bir usta, ustalığı aşırı bir yazar Thomas Mann. Flaubert de azçok öyle, öyle de, azıcık başka o. Ama herşeyi böylesine inceden inceye kılıkırk hesaplayıp yazmak, güzel şey de, hep güzel mi bilemeyeceğim, varsın başkaları gerçekleştirsin bu güzel şeyi. Nerde Cervantes, nerde Balzac, nerde Dostoyevski?

Sibirya'yı Boyluyorum

Sokak lambalarının birinden öbürüne koşarcasına. Ellerim kopacak sanki. Yürürken el değiştiriyorum: sağdan sola, soldan sağa bir taşınma. Yağmur çiseliyorsa da şemsiye açacak zamanım yok. Son yeraltı trenini kaçırırsam, yandım. Koskoca *U* – göstergeli istasyon göründü işte. Soluk soluğa. Korkudan, en çok.

Haftada bir-iki yaptığım gibi "Berliner Ensemble"daydım gene. Giriş Salonunun ordaki ucuz lokantada birşeyler atıştırıp gelmişken bir kez daha Brecht'in *Übü*'sünü seyrettim. Brecht'i gerçekten yaşattı bu gece, başta karısı, rolleri paylaşan dostları. Gergin ama gülünç, acı ama keyifli bir oyun, yer yer şiir. Bugün asıl amacım kitap almaktı. Tiyatro'ya yakın bir kitabevi var, eski kitap satıyor, oysa hiçbiri okunmamış gibi gıcır gıcır. Aradığım Kafka'lar gelmiş, korsan basımı kuşkusuz. Olsun! bire-altı bozdular Batı Marklarımı. Siyah-beyaz birkaç resimli kitap da aldım: Karşılıklı sayfalardan biri doğadan bir gömü, öbürüyse tahta ya da demir işi sanat yapıtları. Açıp baktığım ilk resim canıma can kattı doğrusu: Bir sayfada oylum oylum dallar, karşı sayfada dal dal, yaprak yaprak inen demir bir kapı. Batı'da Dahlem korusundaki göle yakın odamda beni bekleyen kitaplı tatlara bırakacağım az sonra kendimi. Kitaplı tatlar olmasa çekilecek dert mi bunca taşıma.

Birden, yanımda sepetli bir motosiklet belirdi. Subay kılıklı bir polis. Yasakların başını çekiyor Kafka burda. Daha geçenlerde gazeteden duydum: Duvar'a yakın bir sokakta, cebinde Kafka bir genç vurulmuş. Kafka kurbanı olmak istemiyorum. Korkudan tıkanacak gibiyim. Türkiye ile Doğu ülkeleri arasındaki siyasal ilişkiler gergin. Elimde mi, 'Sibiryayı boyluyorum' diye mırıldanıyorum kendi kendime.

Şimdi de yağmurluğumun iç yanına kaçmış olan pasaportumu bulmaya çalışıyorum. Yere koydum kitap torbalarımı; siyahlı be-

yazlı kitaplar taşıyor dışarı. "Neredensiniz?" "Türküm". "Nereden geliyorsunuz?" "Brecht Tiyatrosu'ndan". Pasaportumu çıkartmaya davranıyorum. "Gerek yok! Tiyatrodaydınız!" "Son trene yetişeceksiniz. Keşke yan sokaktan gitseydiniz. Bu yolda çok benzin yutuyorsunuz diye uyarmak istemiştim sizi." Hava kirli olsa bari, ayaktopu alanı gibi yollar. (Oysa bugünküler...) Gözü paketteki kitaplarda, selam verdi giderken: "Hadi geç kalmayın. Güzel okumalar! Ben de çok severim."

Bir sevinç, bir sevinç bende. Uçar gibi istasyon'dayım. Rahat rahat yetiştim trene. Elimdekileri eve bırakır bırakmaz, o gece Kranzler'de aldım soluğu. Her bölmede bir dans orkestrası. Cıvıl cıvıl ses, güven, özgürlük gerekti bana. Pipo dumanı, sigara dumanı heryan. Olsun. Bir sigara da ben yaktım. (Bırakmamıştım oralardayken, bazı yan etkiler içime batmıyordu daha.)

Şimdi ne zaman taşıtların vızır vızır geçtiği yol kenarlarında yürümek zorunda kalsam, Kafka ile o motosikletli polisi anımsıyorum.

Köpekli

Kitap, kitap, – şurama geldi. Durmadan yağan yağmurlar da bıktırdı artık. Birkaç günlüğüne paydos. British Museum falan yok. Bundan böyle tatildeyim. Havalar da iyiye gidecekmiş, sanmıyorum ama radyonun yalancısıyım. Nitekim düzeliyor gibi. Güneşte kimbilir ne güzel bahçeler. Geççe kahvaltıdan sonra, oturduğum çıkmazı hızla aşıp caddeye, ordan da hemencecik Hyde Park'a! Gözalabildiğine yemyeşil sağım solum. Patikalardan Serpentine'a yöneliyorum. Epeyce yürüdükten sonra, kalabalıklaşmaya başladı ortalık. O-bu derken, yandan birşeyler, ayağımın altında, bir köpek. Dalmaçyalı. Oyun çocuğu, belli. Eğilip tasmaya bağlı uzun kayıştan tuttum. Geçme geçme örgülü, kara, güzel bir kayış. Dalmaçyalı beni götürüyor. Az-uz derken, çekiştirmeye başladı. Bir tutam ağacı geçer geçmez, bir zenci el sallıyor bize. Sahibi. O da ben yaşlarda, otuz dolayında, belki daha genç. Hoşbeşten sonra açılır-kapanır iki sandalyesinin birini bana sundu. Oturdum. Sarıyor bizi söyleşi. Batı Afrika'lı. Fildişi Kıyıları'ndan geliyormuş. Türk olduğumu öğrenince, övünçle "Ben de müslümanım" deyip daha da yakınlaştı. Umduğumun üstünde gelişmiş bir ortamda yetişmiş. Fransızcası çok iyi. Monrovia'da, bir İngiliz okulunda da okumuş. "Avrupa'yı gezmeye geldim. Geçen yaz Paris'teydim; şimdi de Londra'dayım." Yere serili, ilginç dokulu boz yaygıya çeşit çeşit belkayışları, taraklar, irili ufaklı çantalar dizilmiş. Hepsi kendi doğduğu yerlerin buluşu, kendi becerisi.

Havalar döndüğüne göre sık sık Afrika'lının önünden geçiyorum, o hergün orda. Dalmaçyalı da kuşkusuz. Yanında köpek olmazsa içi rahat etmediği için, başka Afrikalılarla birlikte oturduğu Brompton Road'daki köpek bakım yerine uğrayıp hergün bu Dalmaçyalıyı buralara dek gezmeye getiriyor, akşam dönerken de bırakıyormuş. "Siz de çok seviyorsunuz, değil mi?" diye sordu. Du-

raksadığımı görünce anladı. O aradabir Dalmaçyalıyla ilgilenedursun, Afrika ormanlarından, ırmaklarından, yöresel boylara özgü törelerden konuşuyoruz. Daha doğrusu kendinden geçercesine o anlatıyor.

Epeyce okuyor Afrika'lım, en çok da gezi yazıları, doğa betimlemeleri. Söyleşiler katmerleştikçe bağlanıyorduk birbirimize. Alışveriş için gelenler yaklaşınca, Fransızcayı bırakıp İngilizceye dönüyorduk nedense. İkimize de yabancıydı İngilizce.

Bir gün, yeni okuduğum bir Japonya gezisi kitabı verdim, çok hoşuma gitmişti benim. Öyle sevindi ki. Birkaç gün sonra, o da bana bir kitap verdi. "Bir eğitim kitabı!" Ben bambaşka şeyler tasarlayıp umarken ekledi: "Dalmaçyalı dolayısıyla alıp okudum".

Konrad Lorenz'in bir kitabı bu: *How man came upon dogs, Wie der Mensch kam auf den Hund*'un İngilizcesi. Öyle zevkle okudum ki. Köpekçe-insanca neler öğrenmedim ki bu kitaptan. Köpeklerle birlikte yaşamaya; yani, bir bakıma, insan-olmaya ilişkin öyle bilgince araştırmalarla ama bir o kadar da pratik gözlemlerle dolu ki. Hoşgörü, bağlılık, dostluk, sevgi, ölüm, – herşey var içinde. Nerden nereye, bir bilgeyle tanışmış oldum Afrikalı'mın aracılığıyla.

Adını daha önce işitmiştim ama, "biyoloji felsefesi" diyebileceğim bazı konulara ilişkin bir-iki yazısından öteye geçmemiştim Konrad Lorenz'in. Afrikalımla benim için son derece verimli olduğuna inandığım bir dünyaya girmiş oldum. Ogün bugün Lorenz'i okuyorum. Karşılaştırmalı davranış bilimlerine giren, dolayısıyla da insan-toplum-kültür sorunlarının pekçoğuna ışık tutan yazılarının tiryakisiyim. Nice yıllar sonra, Nobel aldı Lorenz. Hemen Afrikalımı andım, nerelerdeydi bilmiyorum. Afrikalımdan sonra Lorenz'ten edindiklerim benim için ne denli değerli olursa olsun, Dalmaçyalıdan ötürü okuduğum kitabın adını hiç unutamıyorum.

Köpeklerle birlikte-yaşamada uygulamaya geçirmesem de, ogün bugün kişisel-sözlüğümde "Köpekli" diye geçen Afrika'lı dostumdan ötürü kazanımlarım en içime yeretmiş durumda. Kendim köpek alıp beslemedim ama, zaman zaman, bahçemizde köpeğimiz oldu. Ayrıca, köpeklere, köpekler dolayısıyla da tüm canlılara, canlılarla birlikte hem doğal hem toplumsal çevreme açılımım gerçekten zengin bir görünüme büründü zamanla. Tüm doğaya saygım arttı, sevgiyle. Bilgi ile sezgi, gözlem ile gizem elele verince, doğa-insan anlayışımız devrimsel bir gelişime yöneliyor ister istemez. Köpeklere, köpek severliğe, köpek-insan bağına rasgele bir heves

gözüyle bakmak, yanlış doğrusu. Günümüzden dirimsel kökenlere indiğimizde, şaşırtıcı oylumlu anlamlar kazanıyor canlı-doğa-bilincimiz.

Tüm gerçekliğe ne uygun düşen bir rastlantı: Okunanın niteliği kadar insan-insan okuma koşulları da önemli bir katman okumanın değer yargısını oluşturmada.

İki İki

Tuhaf bir kitap yaşantım var. Az kitapla tedirgin gibiyim; değişik zamanlarda okuduğum çeşit çeşit kitapları kuşatıyor yaşamım. Okumalarımla birlikte gelişe gelişe giden bir yapıda kitap-yaşantım, – bu yaşantılarım, desem daha doğru olacak sanıyorum, herbiri içiçe örülen okumaların oluşturduğu canlı bir anı-akışı. Bazı nitelemelerde toplaşıveren bambaşka iklimdeki kitaplardan salkımlar bu anılar.

Sözcüğün en güzel anlamında oyalayıcı erdemlerinden ötürü, hiçbir zaman aklımdan çıkmayan kitaplarla bezenmiş bir yaşam yaşamım. Darısı herkesin başına. *Don Quijote de la Mancha*'sıyla *Moralia*'sıyla olan biri, yaşam boyu sıkıntı nedir bilmez. Daha başka talihli karşılaşmalar da var, çok şükür, yalnızca Cervantes ile Plutarkhos bile çoğun yetse bile insana, – yetmez ama yeter. Zaman zaman okuma eylemini kesip atmaya sürükleyen burgaç burgaç bunalımlara düşse de, diyecek yok yaşama keyfine. Okuya okuya keyiflen, ana ana keyiflen daha ne istersin!

Bunlardan birkaç tanesini şöyle bir belirtmeyi deneyeyim. Özgeçmişim bakımından herbiri nice yaşama ögeleri içeren bu kitapların hepsini anmaya girişmeyeceğim ama. İki iki anı-bütünleri kitap salkımlarım.

Ne zaman olsa okuduğum kitaplar var.

Nerde, ne durumda olursam olayım, rasgele açtığım her sayfasıyla, içindeyim o kitapların. Tüm varlığımla o sayfadayım artık. Üzgünmüşüm, sevinçliymişim; yorgunmuşum, dinçmişim; gürültü patırdı varmış, yokmuş; sabahmış, akşammış; zamanım azmış, çokmuş: hiçbirşey, *bu* kitaplara yönelmemde olumlu ya da olumsuz bir rol oynamıyor.

Ne zaman olursa olsun, hemen içten bir bağ kuruveriyorum

bu kitaplarla. Gerçi bu tür kitapları okuyuşum hep aynı mutlulukla gerçekleşmiyor. Olsun, yer-zaman-koşul özde değişikliğe neden olmuyor. Öylesine uzun ve yoğun birliğimiz oldu ki, şu-bu türden hazırlık-girişleri olmadan da buyur ediyor bu kitaplar beni. Başka bir deyişle: canım çektiği zaman: "ben geldim! diyebiliyorum bu kitaplara.

İşte iki ad: *Nietzsche* ile *Valéry*, – bu iki imzayı taşıyan tüm kitaplar: ne zaman olursa olsun okuduğum kitaplar.

Bir çırpıda okuyamadığım kitaplar var.

Bir kitaba başlayınca, ille de hemen bitirmek amacıyla dört duvar arasına kapanıp dünyayı unutanlardan değilim. Doğrusu, okumaya indirgenemez acısı-tatlısıyla dünya. Öyle de, çoğun, beni bekleyen başka kitapları özlediğim için şöyle yapıyorum: Kendiliğimden, parça parça okurum okuduğumu; böyle oldu hep şimdiye dek. Hiçbir sakıncasını da görmedim. Kuşkusuz, her kitapta başka başka gerçekleşse de, bölük-pörçük bir okuma tutumu bu. Kimi okuduğum bir hafta sürer, kimi bir yıl... Daha az, daha çok sürdüğü olabilir. Zaman belirleyici bir kuralı yok okuyuşumun. Sevinerek söylüyorum, benim için güzel olan şu: bıraktığım yerden bıraktığım gibi, hiç bırakmamışçasına okur giderim kitapları. Çoğu kez, kitaptan ayrı geçen zamanım, okumamı daha verimli kılan bir zaman niteliğine bürünmüştür. Bu süre, okuduğumu daha iyi özümsediğim bir zaman kesitine dönüşmüştür. Okumada kesinti, kesilme değil güçlenme benim için.

Her kitap kendine özgü ayrılık zamanları buyurur bana. Ben de seve seve uyarım buna. Ne var ki, ayrılık zamanları uzadı mı, kopuyorum kitaptan; döndüğümde, okumaya en baştan başlamam gerek artık.

Araya, alıştığımdan uzun aralıklar girse de, kopmadığım kitaplar da var. Sözgelimi: *A la recherche du temps perdu* ("Yitik Zaman Ardında") ile *Der Mann ohne Eigenschaften* ("Niteliksiz Adam").

Öbürleri biryana, Proust ile Musil yıllarca süren okumalar benim için. Yavaşlık bekleyen yazarlar, kitaplar bunlar. Bu yazarları, bu kitapları okurken, okumamı yıllar yılı sürüklediğim duygusuna kapılmıyorum doğrusu. Tam tersine: bazı kitapların tadı, bir çırpıda okunmayışlarıyla düzorantılı. Okumayı salt biçimsel zaman kaygısıyla çabuklaştırmak, düpedüz zorlamak okumayı; okumayı zorlamak, düpedüz zedelemek okumayı. Okumayı zorlamak: oku-

run, kitaba saygısızlığı, dolayısıyla da okurun okur olarak kendi özüne saygısızlığı. Okumayı gereksizce uzatmak ne denli uygunsuz bir davranışsa, okumayı gerektiğince uzatmamak da o denli uygunsuz bir davranış. Genelgeçer ölçüsü yok bunun; ancak, ölçü-ölçek yoksunluğu anlamına da gelmez bu. Pekçok alanda olduğu gibi bu alanda da: neyin ne kadar yeterli olduğunu bilmek bir erdem, okurun erdemi.

Her okuyuşumda kendi içime daldığım kitaplar var.

Ben'imde yitip gidiyorum her okuyuşumda kendi içime dalıp gittiğim kitaplarla. Ne güzel şey, kendine kavuşması insanın! Böylesi özlenen bir kavuşmayıysa başkalarına borçluyuz. Nitekim beni bana götürdü bu kitaplar. Sözgelimi: *Yunus Emre Divanı* ile Lao Çe'nin *Tao Te King*'i. Yunus'la Lao Çe ile ben ben oldum. Olup bitme diye birşey içgerçekliğime aykırı düştüğüne göre, şöyle diyorum: Yunus'larla Lao Çe'lerle kendimi okuyorum yavaş yavaş.

Başkalarının açtığı yollardan kendime doğru gidiyorum. Zaman zaman biraraya geldiğim, konuşup görüştüğüm nice insanlardan çok daha önemli benim için bu türden *başkaları*. Bu *sen*'ler olmasaydı, benim ben'im olmayacaktı; olsa bile, nasıl bir ben olurdu, bilemem. Yalnızca belleğimde değil, bilincime yaygın, bilincimi oluşturan kitaplar bunlar.

Adının çekiminden kurtulamadığım kitapların da özel bir yeri var anılarımda.

Ne yapıp edip okumuşumdur bu kitapları. Bazan yüklendiğim zahmete değmese bile, okuma öncesi kurduğum hayallerden ötürü, belleğimden hiç kazıyamamışımdır bu adları.

Gerçekte, adlardan dolayı çoğun hayal kırıklığına uğramamışımdır. Yeradlarından daha talihliyim kitap adlarından yana. (*Güneşle*'de değinmiş olmasaydım, bu iki ad öbeği üzerinde daha çok durmam gerekirdi şimdi.) İyi ki adın izini sürüp okumuşum, dediğim iki kitap: Supervielle'in *La fable du Monde*'u ("Dünya Masalı") ile Matematikçi Jacques Roubaud imzasını taşıyan ∑.

Neyle nasıl belirteceğime bir türlü karar veremediğim; böylece, niteleyişlerimin kısa düştüğünü gördükçe yeniden sarıldığım bazı kitapların tiryakisiyim.

Bunlar, neyin ne olduğunu bilemediğim, şu-bu derken, yok

öyle değil, diye vazgeçip başka anlayışlara seğirttiğim kitaplar.

Hangi nitelemeye başvurursam vurayım, aldığım tadı anlatamadığım bu kitapları, sık sık anmak istiyorum ama anamıyorum. Olsa olsa bir ad, o kadar. İçi-biçimiyle bir türlü anlatamıyorum kitabı. Anlayamadığımı söyleyemem, anlayamasam okuyamam ki. Çepeçevre kitabın ne olduğunu dile getirmek olası değil.

Pessoa'nın *Livro do desassossego*'su ile ("Tedirginlik Kitabı" ile) Michaux'nun *Plume*'ü gibi kitaplar bunlar.

Yazarlığım da bu doğrultularda. Yazdıklarımın karşılaştığı omuz silkmelerden belli bu. Okurların tek-oylumlu benimseyişleri yeğledikleri için olacak, – neyse.

Gel gör ki, tam da açık-seçik bir tek nitelemenin, ya da birkaç nitelemeden oluşan bir nitelemenin açık kılmadığı kitapların ardından koşmaya bayılıyorum. Bu çeşit kitapların, kuşatıma meydan okuyan yayılımında yayılmak, tadına doyulmaz bir duyma, düşünme serüveni benim için. Çoğu yapayalnız da kalsam, bu serüvenler için doğmuşum gibime geliyor. Belki de bundan, sık sık anmak istediğim bu kitapları, ne yapıp edersem edeyim belirgin sözcüklerle anmaktan yoksun kalıyorum. İşte bu mutlu kitapların okuru bağlayan güzelliği bu zaten.

Kendi kitaplığımdan uzaktayken, özellikle yabancı ülkelerde çok zorluk çektiğim bir okuma sorununa da değinmeliyim burda.

Shakespeare gibi, Valéry gibi yazarlarım var, zaman zaman okumalıyım onları, özlem bastırdı mı, dayanamam. Bir tutarağımı da gözardı edemem bu bağlamda: Aslından okumadıkça, bir bakıma, okumamış gibi oluyorum. Gel gör ki, heryere taşıyamazsın *Shakespeare's Complete Works* ile *Valéry*'nin (*Cahiers*'ini, "Defterler"ini de katın) *Oeuvres Complètes*'ini. Avrupa'da bile sorun: İngiltere'desin, diyelim, gel de bul Valéry'yi. Bölük-pörçük çeviriler ile rasgele birtakım seçmelerden ötesi kapalı sana; Londra'nın göbeğinde bile yaşasan, British Museum'a kapanman sözkonusu olmadığına göre, Valéry'nden uzaksın. Öteyandan, diyelim ki, Paris'tesin, canın Shakespeare'den bir yer çekti, çabucak eriştiğin çeviri kandırmıyor seni; diyelim ki, İngilizce metne de eriştin eriştin de, o yeri okurken başka Shakespeare dizelerine bakasın geldi: kıvran dur. Bencileyin okurun yazgısı bu bazan.

Kitaplara ilişkin anılarımda kara kara çizikler böylesi yoksulluklar. Bazı yazarlarını hep yanında istiyor insan.

Kitaplarını heryere taşıyamazsın ama. Bir bakıma, iyi birşey. Öyle ya, eğrisi doğrusuna varıyor, yoksun olduğun kitapların acısını, salt evinden ötelerde olduğun için yaşadığın güzel karşılaşmalarla, bol bol giderebiliyorsun.

Hem acılı hem şölenli bir yaşam okurunki.

Öyle yoğun ki bazan kitaplar, özellikle şiir ve felsefe kitapları, gıdım gıdım okuyorum onları.

Niceleri var ama, ipucu olarak bu iki adın örnekliğine sığınayım şimdi: Ovidius'un *Tristitia*'sı ile Kant'ın *Kritik der reinen Vernunft*'u – yoğun yapıtlar işte böylesi yapıtlar.

Dilsel, duygusal, düşünsel zorluklarla yüklü oldukları için, belleğimde yeretmiş değiller. Bu yanları da var ama, okumamı epeyce yavaşlatan etmen: okuduğumu iyice özümsemeksizin okumayı ileri götürmekten çekinmem. Okuduğumu gerçekten okumayı istemesem yapamam bunu. Ne var ki, deyim yerindeyse, durup durup zinde kılmam gerek istenç-soluğumu. İşte bundan dolayı, çoğun okuyuş durumum uyarınca, kendi içine kapalı küçücük bölümleri benime iyice katmadıkça daha öteye geçmem. Ters tutum, kitaba da kendime de kıymam demek.

Soluğu duruma uygun ayarlayınca da, eşsiz katkılar edindiğim yoğun kitaplarla geçen zamanları her andığımda, böyle kitapları yeniden okuyasım geliyor.

Oku oku, bir türlü bitiremediğim inancındayım bazı kitapları.

Sayıca çok değil okuya okuya *bitiremediğim* kitaplar; – keşke çok olsaydı! Ne içerikleri karmaşık, ne de okumaları zor. İki örnekse: Biri *Tao*, öbürü *Odysseia.*

Yavaş bir okuyuşla, Lao-Çe'yi üç saatte bitirirsin; Homeros'u da dinlene dinlene üç günde bitirebilirsin. Bir bakıma böyle bu. Başka bakımlardan, önemli olansa, bu kitapların *tükenmezliği.* Senin duygun bu; gerektiği gibi okursan, bitirirsin; bitirince de kapat gitsin, bir daha da açma, – gel de böyle kandır kendi kendini, olası değil, hiç değil, hem de nasıl.

Ne zaman okusam, eksik birşeyler yapmışım, okunmadık şeyler kalmış gibime geliyor. Yeniden okurken; nitekim, bu duygumun şaşmazlığını görüp şaşırıyorum. Her okuyuşta, daha önce algılayamadığım yönlerle karşı karşıyayım *bu* kitaplarla. Okuyuştan

okuyuşa anlayışım değiştikçe yeni anlamlar akıyor bu kitaplardan içime.

Bu kitapların *özelliği* tükenmezlik. Böyle bir belirtme, çelişmenin *tâ* kendisi ama ağzımdan çıktı işte. Tıpkı yaşamanın tükenmezliğine parmak basınca, bu tükenmezliği tüketmiş olmadığımız gibi.

Aslında, bu tür kitapların anısı olmaz; bu tür kitapları anmak diye birşey olmaz. Yaşamın, Tüm-yaşamın anısı olabilir mi? *Yaşamı* anabilir miyiz? Gerçekte, tükenmez kitapların ötesine atlayamıyorum ki, ordan yöneleyim onlara. Başka kitapları okurken bile onlara ilişkin bir çizgiciği deşiyormuşum gibi geliyor bana. Öylesine tükenmez bir kavrayışla yöneliyor ki bazı kitaplar yaşama.

Büyücü Agrippa

Kitabın, özde, çıkar-gütmez bir insan başarısı olduğu görüşündeyim. Şimdiye dek hiçbir karşı-sav bu görüşümden vazgeçiremedi beni. Ucuz sınamalara papuç bırakanlardan değilim. En büyük güvencem, aşırılıklara düşmemem sanıyorum. Haklı gerekçelere seve seve uyup görüşümü onarmaktan çekinmem.

Doğruyu aradığıma göre: kitap yazarlarının kendine yaraşır biçimde ayakta kalmasına; kitap alım-satımıyla uğraşanların zarara uğramamasına; kitap okurlarının kandırılmaması için paraca, düzenlemece, özgürlükçe hertürlü güvencenin sağlanmasına açığım. Beğenmeyip eleştirdiğim şey: Kitabın kitap olarak sağladığı sanat-yazın-bilim değerlerinin sömürülmesi. Kitabın, baskı gücü, zenginlik aracı yapılması; hele böylesi bir kullanımda, kitabın, "kitap" olmaktan çıkması, – işte bana korkunç gelen bu. Ne yazık ki, sık sık tanık olmaktayız bu tür korkunçluklara. Kişi, kurum, toplum, devlet olarak ne denli titiz davransak yeridir. Bu düşünceler, kuşkusuz, bir kitap okuru olarak nice gözlemlerden sonra, zamanla dile getirdiğim düşünceler.

Bu bağlamda, ilk okumaya başladığım günden beri, ne olduğunu tamtamına adlandıramadığım bir sezgiyle, içimden gelen bir sezgi-duygu-saygı karışımı, apaçık doğru diye benimsediğim birşey var. O da şu: kitaptan çıkar sağlamayı hiç aklımdan geçirmedim. Seyrek de olsa, bazı sınamalara kapılır gibiyken kendiliğinden diyebileceğim bir karşı-koymayla silkinip uyanıverdim. Yüksündüğümü de anımsamıyorum doğrusu. İşte bu bağlamda, 30 yıl kadar önce, şöyle bir olay geçti başımdan.

Galatasaray'daki kısa pantolonlu ilk yıllarımla birlikte, önceleri haftada bir-iki, sonraları nerdeyse hergün uğradığım Yüksekkaldırım'daki levanten kitapçıların hemen hemen hepsiyle iyi ilişkiler içindeydim. Bunlardan biri, beni heyecandan heyecana salan bir

özellikteydi. Yukardan aşağı inerken, sağ koldaki yedinci dükkân sanıyorum. Sahibi orta yaşlarda ciddi ama anlayışlı bir Rumdu. Aynı yaşlarda İtalyan bir kadınla birlikte bakıyorlardı dükkâna. Camekân, eldendüşme kitap satan yerlerin birincisiydi benim gözümde: Enli boylu pırıl pırıl bir cumbaya zevkle yerleştirilmiş toplu yapıtlar, seçme yapıtlar. Başlangıçta, hepsi Fransızcaydı kitapların, zamanla Almancalar göründü; 50'lerdeyse çeşit çeşit İngilizce kitaplar ağırlık kazandı. Derslerde okuduğumuz, okuyacağımız Fransız yazarlarının geçit yeriydi o camekân. İçeri girmeden, içerde uzun uzun kaldıktan sonra da, kendimden geçercesine çakılırdım o camekâna. Zamanla benden iki-üç yaş büyük, alımlı bir kız belirdi kitapçının yanında. Hızla olgunlaşan kız, boylu boslu, akgerdanlı, kumral saçlı bir madonna olup çıktı yıllar geçtikçe, hani o kilise duvarlarını bezeyen uzunca yüzlü bir madonna. Zamanla işleri o ele aldı dükkânda. Birkaç onyıl kitap dünyamın en orta yerindeydi artık. Kitaptan çok iyi anlıyordu. Uzunca parmaklarını şöyle bir fiskeyle dokundurup uzattığı her kitabı alasım gelirdi. Seçimlerinin, hiçbir nesnel değerlendiriş karşısında fire vermeyeceğine yürekten inanmıştım. Bunu bildiği için olacak, hep ölçülü davranırdı bana. Önce anne, sonra baba eksildi dükkândan. Uzunca bir süre sonra da camekân bakımsızlaştı, azaldıkça azaldı kitaplar.

Bir akşamüstü uğradığımda: tozdan gözgözü görmüyordu. Boyca birbirini tutan ciltli ciltsiz kitapları sütun sütun üstüste koyup çamaşır ipiyle bağlıyordu iki hamal. Ben daha kapıdan girerken, önceden hazırlığını yapmış olacak, usulca yanıma yaklaştı evde kalmış matmazel. "İşte sonunda geldiniz..." diye söze başlayınca şaşkınlıktan alamadım kendimi; son derece az konuşan, genellikle sessiz bir heykeldi o. Arkada bir yere seğirtti hemen. Kitap yığınları yüzünden onyıllarca varlığından haberim olmayan bir masaydı burası. Üstü Almanca bir kitabı alıp rasgele bir gazete kâğıdına sardığı gibi elime tutuşturdu: "Bunu sizin için ayırmıştım. Nicedir ayırmıştık daha doğrusu." Güzel Fransızcasına uygun vurgulayışla: " 'Bibliophile' olmadığınızı biliyoruz. Bu kitap çok değerli. Sizin hakkınız. Ünlü bir baskı. Bir büyücü kitabı. Açıp okuyabilene, ne getirir bilemem. En iyisi, ucuz-pahalı hemen elden çıkarmak. Ama siz karşılığında gene kitap alırsınız, orası belli..." Ne tür duygularla altüst olmuştum, anlatamam. İlk ve son kez el sıkıştık. Kesik kesik teşekkürlerimi, hüzünlü bir sevinçle dinledi. Heyecanı içe bastıran donuklukla dinlerken, sivri çenesi hafif-hızla titriyor gibiydi.

Aşağı inerken, yırtarcasına açtım katkat sarılı gazeteyi. Ciltli kapakta, kocaman bir: *Agrippa*. 18. yüzyılın sonlarında basılmış. *Agrippa*'nın yanında *Cornelius* da yazıyor. Adın altında Latince bir sürü sözcük: "Occulta philosophia", "Gizli Felsefe" deyimi geçiyor sık sık. Son sayfalar, gotik harfli çıkmalarla dolu.

Birden çaktı: birkaç haftadır *The Times Literary Supplement*'ın duyuru sayfasında, kalın çizgili bir dörtgen içinde, arandığı bildirilen büyücülük kitabı olmasın bu? Zengin oldum gitti! Alacağım kitapları çiziktirdiğim kalın defteri tek tek kitaplara çevirdim gitti demektir. Kalan parayla da, vur patlasın, çal oynasın!

Birden matmazelin soluk fildişi yüzü belirdi gözümün önünde. Vapura yetişecektim zaten. Aceleyle örttüm kitabı gazetesiyle. Yürüdüm. Vapur kalabalığında açıp bakma fırsatı olmadı. Sonra da, dayanılmaz bir dürtüyle, ne zaman açasım gelse, açmadım, açmamak için de epey zorlandım ama. *Supplement*'ları karıştırır karıştırmaz buldum Agrippa-duyurusunu. Bendeydi Cornelius Agrippa'nın ünlü büyücü kitabı, hem de aranan baskılardan biri. Şaşıyorum şimdi, inanılır şey değil çünkü: gazeteyi bir daha açmamayı nasıl becerdim, – şaşıyorum.

Ertesi yıl sanıyorum, bir arkadaş gidiyordu Londra'ya; kitap nedir bilen biri; Londra'yı da biliyor, orda okumuş. Elden çıkarsın, diye kitabı ona verdim. Kitabı verirken, kolay taşınsın diye, gazeteyi çekip aldım üstünden. İşte o sırada, içkapaktan sonraki sayfada, başındaki siperliği uzunca kasketi andıran tuhaf başlıklı, koca ağızlı, belirgin burunlu, ellerini birbirine kavuşturmuş, geniş yakalı yağmurluğumsu bir giysiyle, adamın biri yan yan bakıyor bana, apaçık gözleri. Onaltıncı yüzyıldan bir taşbaskısı bu. Hemen kapatıp uzattım arkadaşa.

İki ay sonra, bir mektup aldım Londra'dan. Okunaklı yazısıyla, aşağı yukarı şöyle diyordu arkadaşım: "İşte böyle, Nermi'ciğim. Çok para etti senin kitap. 'Satın, yeyin' diye neden and içirdin bize? 'Bana tek bir kitap getirin, yeter!' demiştin. Bir tomar güzel kitap postalıyoruz biz sana. Biz de karı-koca, o büyücünün okuyup üflemesiyle, self-service'lerden kurtulup doğru dürüst lokantalara kapağı attık. Kadeh kaldırırken Agrippa! diye bağırıyoruz artık." Birkaç hafta sonra, tüm G. E. Moore'lar geldi. Arkadaşlar döndüğünde, ne denli sevdiğimi bildikleri Charles Lamb'ın toplu yapıtlarını da getirdiler.

Oblomov'un Hırkasından Akaki Akakiyeviç'in Paltosuna

İki-üç-yılda bir, Rus tutkusu kasıp kavurur beni.

Dirimsel bir başıbozukluk kendini belli etmeyince, kendiliğinden kalp atışlarının nasıl ayırdına varmıyorsam, genellikle, okuma etkenliğinin alıştığım akışında yaşayıp giderim. Bu ortamda bazan beni bile şaşırtan çeşit çeşit, yoğun yoğun okumalarda, herşeye karşın, herhangibir aykırılık olduğu aklımın ucundan bile geçmez. Ne var ki, bu arada, önceleri belli belirsiz ama zamanla hızlı hızlı birşeyler topaçlanıp çekiştirmeye başlar içimde. Bir süre geçince de, önüne gelen herşeyi kasıp kavuran yeller eser de eser. Rus yazınından kopan yellerdir bunlar. Gerçi tüm okumalarımda hiç eksik olmaz Ruslar. Başka şeylerle birlikte Rus ozanları. Rus tiyatro yazarları okuma gündemimdedir hep. Sözgelimi, Puşkin'den şiirsiz, Çehov'dan oyunsuz yapamam. Ama başka okumaların *yanında,* onların bir bölümü olarak onlarlayım.

Ne var ki sözünü ettiğim, daha doğrusu, nasıl sözedeceğimi bilemediğim Rus yelleri esmeye görsün, tüm düzenini yitiriverir okurluğum. Artık ne Diderot, Lamb, Konfüçyüs; ne Sterne, Basho, Unamuno; ne Valéry, ne de Schopenhauer, – kime tutunursam tutunayım alır götürür beni Rus yazınının ovalarından, ırmaklarından, evlerinden, sokaklarından esen soğuk-sıcak, deli-akıllı yeller. Tasarlanabilecek herşeyi kuşatan; kendi çevresinden başka yazınları dışta bırakan bir anlatı akışıyla, okurluğumu öyle bir önüne katıp sürükler ki Rus yazarları, okuyan iki gözümle okuyabildiğim kadar onlarınım artık.

Güle güle eski mantığım! Sen, derli-toplu kendi yolunda yürüyen ey bilim, hoşça kal! Çıkarımlarını özenle izleyip sonuçlarının altını çizmeden geçemediğim felsefeler umurumda değil bundan

böyle! Şiirde olsun, düzyazıda olsun, canıma can katan besinleri içim kaldırmıyor artık.

Anlatı, bitmez tükenmez çağlayışlı anlatı gerek, Rus ustalarının anlatıları gerek bana. Soyutluklar gibi başı-sonu belli söz-düzenlemeleriyle ilgim ilişiğim yok, – sonsuz uzaylar, günübirlik yaşayışıma hepten yabancı tutkular, tuhaf mı tuhaf ama gene de insana özgü ilişkiler, sapmacalar, taşkınlıklar, sizinim artık, sizlerle birlikteyim bundan böyle.

İlk bakışta ne denli başka görünse de, anlayışımın zorluk çekmeden kavrayabileceği insan-görünümlerinin, toplum-görünümlerinin çok ötelerinde buluyorum kendimi Rus yazarlarıyla. Onlar gür gür anlattıkça: soğuk, bambaşka kıvamda gerçek soğuk; üzüntü, bambaşka kıvamda gerçek üzüntü; çılgınlık, bambaşka kıvamda gerçek çılgınlık; sevgi, bambaşka kıvamda gerçek sevgi. Dostoyevski'yle: tıkış tıkış trenlerde, günler geceler, konuşuyorum da konuşuyorum sağımdakiler, solumdakilerle; haksız tutsaklıkta ezilip çile dolduruyor; tadılmadık sevgilerin avucunda burulup büzülüyorum. Tolstoy'la: uzun bekleyişlerin işlediği gülünç acılardan payalıyor; dolu dolu yazgılarla, koyu yeşil ağaçlı vadileri dolduran akpak insanlar tanıyorum. Çehov'la: yaşamın Asya'ca derinlerini evim biliyorum. Gorki'yle: dere tepe, kent deniz demeden ateşli gönlümü dolaştırıyorum. Şolohov'la: ırmak kıyılarının dondurucu kışını; doyumsuz baharı, o güzelim insanlarla birlikte varlığıma katıyorum.

Hele sekiz-on yıl öncesi, hiç belleğimden silinmeyecek. Kışbaşıydı. Elim kafam, azıcık kendimin, pekçok da işimin-gücümün önüme dizdiği izlencenin, bir bir maddelerini, gerektiği gibi yerine getirmek üzere saat gibi kurulmuştu sanki. Yazın güneşli günlerinde yazmış çizmiştim aralıksız. Daralan göğsümde tık-mık, – sonradan o yüzden neler gelmedi başıma. Ne diyordum, kışa doğruydu.

Soğukla uyandım bir sabah. Yorgun mu yorgundum. Kışlıklar dolabından koyu sarı hırkamı çıkarıp giydim. Uzun kolların uçlarını kıvırdım, öndüğmeleri iliklerdim. Sımsıcak. Yapacak öyle çok işim var ki. İşte gene koşturma başlıyor, derken – duraladım. Çalışma masama değil de tam karşıki kanepeye oturdum. Orta sert yastıkların içine bir güzel kaykılırken – esti kuzey yelleri: Başkaca hiçbirşeye yer yoktu artık yaşamda. Zor alabildim elime Gonçarov'u. İlya İlyiç Oblomov'dum artık, haftalar süresince yalnızca Oblomov. Dalgın, uykulu, kararsız. Tüm Stolz'lara döndüm sırtımı. Anis-

ya'yla, Zahar'la, bir de Olga'mla birlikteyken, hiçbirşey görmez gözüm. Daldım gittim.

Göğsümdeki karmaşayla başaçıkabileceğime güvendiğim gün, sokağa ilk adım attığımda, İlyiç'ten Akaki Akakiyeviç'e geçmiştim Gogol'la. Öyle, – masa başında, işine dörtelle yapışmış, kâğıttan kalemden başka bir dünyası olmayan Akaki Akakiyeviç'e dönüşmüş olduğum dank ediverdi kafama. Hızla dank etti diyemeyeceğim, rahatım kaçmıştı bir kez göğsümdeki karmaşayla. Gene de hızla kalın paltoma sarındıktan sonra sokakta buldum kendimi. Gel de hızlı yürü; birden esti Rusya'dan o yeller. *Palto*'yla birlikte bıraktım kendimi Gogol'a. Dinçliğim Gogol benim. Göğsümde o yanma, Gogol olmasa kimbilir ne bitkin düşerdim.

Pekçok okur yazar, kendi iç-saati uyarınca, zaman zaman Rus yazınından, esen yellere kapılır. Oblomov'ca bile avucunun içine alsa, insan-olma doğrultusunda dinçlik yelleridir Rus ustalarından esen.

Kitaplı Resimler

Yeryüzünün neresine gidersen git, değerinden ötürü sonradan anımsamayı diledikleri yaşantıları, yazı-çizgiyle, görüntüyle saptamaya eğilimli insanlar. Durumu elverenler, eskiden bunu, ünlü-ünsüz ressamlara başvurarak gerçekleştirirlermiş. Aşağı yukarı yüzyıldır, hemen hemen her isteyenin, fotoğraf makinesine şöyle bir dokunması yetiyor, – gelsin renkli renksiz boy boy resimler.

Birbirinden güzel binlerce saatini kitaplarla başbaşa geçirmiş bir okur olarak kendi kendime soruyorum şimdi: hani benim kitaplı saatlerimin fotoğrafları? Masa çekmecelerinden dolap içlerine dek heryana saçılmış bir sürü fotoğraf, patlayacak gibi şişik karınlı zarflara tıkıştırılmış hepsi, yarım yüzyıldan daha ötelerin renksizleri ile son yılların renklileri karman-çorman, bazan yapışıp kalmışlar birbirlerine. Acele acele de olsa, üşenmeden karıştırıyorum: tek bir kitaplı resim bile bulamadım. Bazan rastladıklarımı kitaplı resim saymıyorum, ne de olsa arkaplanda gözüküyor hepsi. Ellerin gözlerin çalışmasındansa, belleğime yükleneyim şimdi.

Kim çekmiş, bilmiyorum: yolda yürümekteyim, uzaktaki alçak yükseltiler hafif karlı. Sağ kolumdan sarkıyor çanta. Ona ne kuşku, kitap dolu içi. Ne mi? Köln'ün heryerinden olduğu gibi arkalarda Katedral göründüğüne göre, Dom'daki Bücherstube'den geliyorum, geçen gün ısmarladıklarımı yüklendim, gözüme çarpan bir-iki kitabı da katmışımdır, başka türlüsünü düşünemem. Paltomun iç cebi tümsekçe, – yanımdan hiç ayırmadığım Rabelais olacak. Gerçekten de, tuhaf bir huyum var: Almanya'da Fransızca'yı özlüyorum, tıpkı Fransa'da Almanca'yı özlediğim gibi. Kitaptan yana özlemli bir bütün yaşamım, ya da bütünlü bir dağınıklık. İngiltere'de aklım Fransızca kitaplarda: Türkiye'deyse İtalyanca burnumda tütüyor. Dünkü gibi aklımda: İngiltere'de çift katlı otobüslerin cam kenarına kurulur kurulmaz Keykâvus'un *Kabusname*'sine dalı-

yorum. – Hadi şimdi beni nerden nereye dolaştıran o resmi bulup bakayım. Vazgeçtim, başka resimlere kayıyor aklım.

Bazı fotoğraflarda, masada çalışırken görünüyorum. Çıfıt çarşısı masanın üstü, gene de bir tek kitabın adı seçilmiyor. Anlaşılan yok, kitaplı resim hiç yok bunca resim arasında. Oysa bol bol Cervantes'le, Shakespeare'le, Villon'la, Goethe'yle birlikte olmalıydım bugün eski resimlerde. Okurluğumun kitaplı resim yazgısı buymuş, desene. Şimdi karşımda pekçok resimli kitap duruyor oysa, resim değil ama onlar kitap.

Doğrudan uzaklaştım birdenbire. İşte kitaplı bir fotoğraf. Elimde kalem. Kendi kitaplarımdan birini imzalıyorum tanımadığım birine. Sözkonusu olan, yazarlığım değil ama şimdi.

İyi ki durup düşünüyordum, buldum işte: bahçemsi bir yer burası; çaprazlama bir sıra, iki asker oturuyor. Gencecik ikisi de. Kafaları sıfır numarayla kazınmış ikisinin de. Capcanlı gözümün önünde herşey: Ankara'da Balgat'dayız iki arkadaş. Fakülteden tanıyoruz birbirimizi. Hem okuyor, hem *Yedigün* dergisinde çalışıyor o, fotoğrafçı. Yedek Subay Okulunda geçen en ilk haftamızdan sonraki pazar Ulus'ta emanetçiye bıraktığımız bavulları son bir kez gözden geçirip beş ay sonra almak üzere kapattık az önce. Yazlık ceketimin geniş cebinden *Abdullah Efendinin Rüyaları*'nı aldım, karıştırıyorum. Hocamız Tanpınar gözümün önüne geliyor. Daha onbeş gün önce onun Tünel'de Narmanlı'daki çembersi pencereli düzayak odasındaydık. Kocaman kültablasını izmaritlerle dolduradursun, uzun uzun konuşmuştuk. Heyecanla, yazmakta olduğu *Tanzimat Edebiyatı*'ndan sözetmişti; bense okumakta olduğum Camus'den. Hoca-öğrenci değil, iki arkadaştık sanki. Ayrılırken vermişti *Abdullah Efendi*'yi. Hemen okumuştum. Hemen okumaya koyulmuş, askerlik işlemleri gündeme gelince cebimde unutmuşum demek. "Haydi, bir resim çekelim" diyor arkadaş; üçayağı, kurulabilen bir makinası var, işte o resim bu. Sımsıkı kapalı dik yakalar. Açık-seçik okunamıyor elimdeki kitabın adı. Resmin arkasına: "1949, sonbahar-kış, Ankara" diye yazmışım. Yüzlerimiz ile kitap dışında herşey kapkara. *Abdullah Efendi*'yi, o günlerde Orhan Veli'nin, ilk sayısı çıkan, "Yaprak" dergisinin uzunca tek yaprağıyla iki kat örtüp bavula yerleştiriyorum.

Başka bir resim: uzun süre oturduğumuz Aşağı Ren başlangıcındaki Rodenkirchen iskelesindeyim. Sık sık gittiğim kahvenin önündeki iskele burası. Uzun bir tekne de var. Basel'de boşaltmış

taşıdığı odunları, kuzey yolunda şimdi. Geçen günden beri burda; onarılacak. Yeşil boyalı güverte, bordaysa lâcivert. İri iri harflerle PAUL VALÉRY yazıyor. Sabahtan beri, bilmem kaçıncı kez NRF'ten, Valéry'nin *Leonardo*'sunu okuyorum; daha doğrusu, Valéry'ye yakışan titizlikle söyleyeyim: *Introduction à la méthode de Léonard de Vinci*'yi, "Leonardo da Vinci'nin Yöntemine Giriş"i okuyorum.

Gövdesi yuvarlağımsı, burunla kıç upuzun bu yük gemisinde PAUL VALÉRY adını ilk gördüğümde nasıl heyecanlandığımı anlatamam. Kahvenin setinden hızla merdivenleri inip aşağı koşmuştum. Ters akıntıların burgaçlaması yüzünden keyifle kayamayan tekne, tam önümden geçerken; bir yandan el sallıyor, bir yandan da sesim çıktığı kadar Paul Valéry! diye bağırıyorum. Talihe bak, usul usul az öteme yanaşıyor tekne. Sancakta, az önce yıkamış olacak, çamaşır asıyor genç bir kadın. Sesimi duyar duymaz, elindeki renkliyi leğene bıraktığı gibi o da el sallamaya başladı. Bana doğru sesleniyor, ben onu duyamıyorum ama.

Çıpalar suya indirilip incecik çelik halatlar babalara bağlanır bağlanmaz, güvertedeyim. Kaptan, kadının arkadaşı. Birlikte felsefe okumuşlar Liège Üniversitesinde. Bitirememişler, canları sıkılmış. İmrendim ikisine de. Ortaklaşa zevkimiz, okumak; Valéry'ye tutkunuz üçümüz de. Kaptan belgesi alır almaz, bir gazete duyurusundan bulmuşlar işi; ince eleyip sık dokumadan benimsemişler. Bir ağızdan yapıştırıyorlar: "Ne de olsa PAUL VALÉRY teknenin adı." Daha doğrusu, onların koşullarıymış, tüm işlemleri üstlenip sevgililerinin adını takmışlar tekneye. "Malsahibi kovsa da bu tekneyi bırakmayız" diyorlar. Yıllardan beri Ren'de gidip geliyorlarmış. Şaraplı peynirli masada benim de dilim açıldı. Ben anlattım, onlar anlattı. Kimbilir, kaç kez daha buluştuk. İşte bu fotoğraf o buluşmaların birinden geldi bugüne.

Turgutreis'in Anıt kıyısında kıraç yamaçlardan Akdeniz'e bakan mutluluk taraçasındayım. Koyu sarı, açık kırmızı çiçekler sarkıyor ak duvarlardan. Heryan parlıyor. Çatalada bile yeşilimsi. Geniş mi geniş güneşliğe karşın ışın ışın gözü alıyor masanın üstü. Yanduvara dayanmışım. Elimde bir kitap: *Herodotos Tarihi*. Nasıl unuttum? Oniki yıl önceydi. Turgutreis'e ilk geldiğimiz gündü. Uzun, yorucu bir yolculuktan sonra, masmavi denizi izleyen bu yapraksız yamaçlar (o zaman öyleydi, çeşit çeşit ağaçlarla donan-

mış durumda bugün), düşlerimdekinden daha tatlı bu eylül sıcağında.

Herodotos'a gelince, buralarda okunacak kitap bu doğrusu. O gün bugün gelenek oldu, ne zaman güneylere insem Herodotos yanımda. Sağduyuyla bilgi, söylence, bilgelik: örgü örgü doyumsuz bir oyalanma Herodotos.

Şimdi de masanın önündeyim. Yanımda sevgili Bertan Onaran. Geçen yıl, bizi ailece görmeye geldikleri gün, önce sesle görüntülerimizi videoya buyur ettik. Sonra, "bugünü bir de resimleyelim" dedik. Masaya azıcık dikkat edince Laborit'nin nicedir orda duran, o okumaya doyamadığım *L'Homme et la ville*'i ilişiyor gözüme, Bertan'ın o gün getirdiği *Kent ve İnsan*'ı hemen yanına koyuyorum. Laborit'yi ne denli sevdiğimi bilen Payel Yayınevi Türkçeye katkılarına Bertan'ın kalemiyle bir de Laborit'yi katmış. Ben de gülümseyerek Türkçe Laborit çiçeğini aldım elime. Öylecene çıktık bu kitaplı resimde.

Ola ki atladıklarım var, ama başkaca kitaplı bir resim anımsamıyorum.

Kitabevlerinde Yitiklere Karışıyorum

Birkaç yıl önceydi. Evimize ilk kez gelecek konuklar bekliyorduk. Erkenden kalktım. Azıcık okuyayım, dedim; baktım yazmaktayım, biryana bıraktım 'okuyacağımı'. Zamanım kısıtlıydı ama. Birşeyler donatmış olmanın sevinciyle dışarı fırladım. Öteberi gerekiyordu, bütün öğleden sonra da oturucuyduk, anlaşılan; yalnızca kâğıtlar değil, ayaklar da ödüllenmeliydi. Çarşıda önce çerezciye gittim. Aldığımı elimde sallaya sallaya, gelmişken beş-on adım atayım, dedim, azıcık ötedeki kitapçıya doğruldum. İşgünü, aysonu, öğle üzeri, bomboştu heryan, bana kalmıştı kitapçı. Bu da mı burda! Şu da mı çıkmış! Ne çok abur-cubur ortalıkta! Uyduruk bir cilt geçirip ederleri artırmışlar! Aa, ben bunu görmemiştim! Bir de aşağı kata gözatayım... Sonunda, bu kadar kaldığıma göre bari bir kitap alayım, – nitekim alıp çıktım.

Buradayım, hadi kapalı alandaki sağlı sollu eski kitap satan dükkânlara da uğrayayım, dedim. Uğradım da. Gözler öyle bir yapışıyor ki kitaplara, kolay kolay ayrılamıyorsun. İstemeye istemeye, elimi gözümü ayağımı çabuk tuttum. Gene de daracık dönüş yolunda, dolmuşla hep önünden geçtiğim, ama dilediğimce sık gidemediğim o eski tarih, eski yazın, özellikle de divan yazını kitapları satan karanlığımsı dükkânlara da bir girip çıkarım, diye düşünüyordum. İlki şöyle böyleydi; ikincisi epey oyaladı beni. O-bu derken, birden bambaşka bir uzaya-zamana uyanıverdim: *ev*.

Koptuğum gibi kitaplardan... Gel gör ki, hep dolu geçiyor dolmuşlar, taksi diye birşey de yok. Neyse, ilkin yokuş aşağı, sonra düzlük, yürüyebildiğimce hızlı tuttum evin yolunu.

Saatlerdir, başlar pencerelerden dışarda beni bekliyorlar. Karakol, hastane – aramadık yer bırakmamışlar. Söyleyecek söz bulamadım, – üzüntü, sevinç, utanma, cansıkıntısı kapladı yürekleri. Söz verince sözünü tutan biriyim. Başka türlüsü gelmez elimden,

yoksa bir diken batar da batar içime. Düpedüz geç kalmıştım oysa, hem de nasıl. Üstüne üstlük, çerezciden aldığımı da biryerlerde ekmiştim, yalnızca kitaptı eve getirdiğim.

Böyleyim işte. Kitap satan, kitap sergileyen bir yere girdim mi, kendi buyruğumdan dışarı uğruyorum: *onların* eline geçiyor denetimim. Hiç görmediğm, işitmediğim sevgililer önümde, boydanboya, sırtsırta, yanyana uzanmış hepsi. Bendense onlara, süzüm süzüm: bakışlar, seyirler, günaydınlar, dokunuşlar.

Aradan onyıllar geçmiş olsa da, aklımdan çıkmayan bir kitapserüvenim daha var. Kadıköy Çarşısındakine taş çıkartır doğrusu: *Number One*'da başıma gelen şey.

Charing Cross'tan beri yürüyorum. Anıt-kilise göründü. Londra'ya ilk geldiğim günler. Kaldığım pansiyonu işleten kadın, titiz bir İrlandalı. Sanat Tarihi okumuş. Kahvaltıda elimi çabuk tutuyorum: biryandan gözüm kent planında, öteyandan yol soruyorum. Evsahibinden az rastlanır bir öneri: Öğleden sonra ben de o yöredeyim, görülecek bir işim var, dilerseniz Anıt'ın çevresini size ben gezdireyim, akşam birden çöker burda, 'rush hour'da yeraltı trenine binmek kolay değil. Anlaşmıştık.

Yeryüzünün bir numaralı kitap ülkesi burası! Durur muyum, daldım *Number One*'dan içeri, buluşmaya daha epeyce zaman var. Ötesini anımsamıyorum. Kat kat, geçit geçit, içiçe kitap cennetleri. Adını sanını bilmediğim; nicedir adını işitip de göremediğim sevgililer, – güneşsi aydınlıklara uzanmışlar boydan boya, kimi yanyana, kimi sırtsırta. Bakışlar, seyirler, günaydınlar, dokunuşlar, okşayışlar benden onlara. Yaşam nasıl yetsin ama. Yavaş yavaş karnım kazınmaya başladı, daha yeni İngiliz kahvaltısından kalktım, heyecandandır. Bir kat daha varmış! Aa bu uzun aralıktan başka yapıya geçiliyor! Şu merdiven de nereye? Hangi rafın önünde oyalansam, bir kız beliriveriyor yanımda, yardımcı olmaktan başka bir dileği yok. Soracaklarımsa, yıllarla ağdalanmış, tükenesi şey mi. Bazan, görevliler eşliğinde bölümden bölüme gidiyorum. Bir ara çay bile sundular, erken bir-saat-beş-çayı, "an early five o'clock tea".

Birdenbire çanlar çalmaya başladı kafamda, boğuk boğuk, – kilise çanları bu, yapıdan yapıya yaklaşmışım, anlaşılan. Sokağa dar attım kendimi. Anıttayım. Ne pansiyoncu, ne kimse. Şemsiyelerini sallaya sallaya önümden geçiyor çevredeki işyerlerinden birbir çıkıp evine yerine seğirtenler.

Ne mi oldu, sonra, – günlerce süren açıklamalar, bir dizi gö-

nülalma çabaları. Kitaplarla doğal ilişkilerim çevremde belirginleştikçe, yani epeyce süre sonra aklanabildim.

Peki, yıllarca sonra Münih'te başıma gelenlere ne demeli? Çoluk çocukla birlikte yurttan ilk çıkışımız. Ana istasyon yakınındaki Goethe-Schiller sokaklarının nerdeyse kesiştiği bir yerde, kâğıt üstünde önceden ayırttığımız rahat bir odaya yerleşir yerleşmez, üç günlük tren yolculuğu uçup gidivermişti üstümüzden. Yemeğe dek hadi şöyle bir çıkalım, dedik. Sıcak İstanbul'dan sonra buranın karlı dingin havası diriltiyor insanı. Bir de ışıklar yanmaya başlamaz mı, bayram ediyor gözlerimiz. Ortasında renk renk fıskiye, çekici dükkânları, canayakın duvarlarıyla kapalı denebilecek dikdörtgen bir anıt-alandayız, gözleri okşuyor eski Belediye'nin önyüzü. Bir oyuncakçı camekânının önünde mıhlandı bizimkiler; girdiler girecekler. "Siz içerlere bakınırken, ben de şu karşıda görünen kitapçıya birşey soracaktım. Soğuk, hemen şuracıktaki kahvede oturun, az sonra ordayım" deyip ayrıldım.

Daha ayağımı atar atmaz, sağa sola bakınmadan Novalis'le karşı karşıya gelmeyeyim mi! Bıkmıştım bölük pörçük okumaktan, işte yeni çıkmış, küçücük, altı ciltlik Toplu Yapıtlar. Mavi ciltlerin birinden öbürüne... Hele hiç umulmadık bir an, "Maria", ilk gözağrım çıkmasın mı karşıma:

Wenige wissen
Das Geheimnis der Liebe...

Azdır bilenler
Sevginin gizemini...

Öyle yavaş, öyle dura dura kımıldanıyorum ki. Kimler, kimler yok *burada*. Birden, yan camdan sokağa bakmamla: "Bizimkiler!" Neyse, kasanın önü dolu değil, Novalis'lerle kolkola kahveye koştum. Nerdeyse iki saattir bekliyorlarmış. Bizimkilere hizmet eden kız, çocuksever biri, resimli bir oyuncak-kitap bile getirmiş masaya, gözlerse merakla kapıda. Daha çok elli-kollu bir konuşmadır gidiyor.

Masayı pastayla donattım. Kapanış kahvesini içtikten sonra, kocaman bir oyuncakla tatlıya bağladık artık yabancımız sayılmayan olayı.

Ne bu böyle kitaplar, beni ben olmaktan ötelere sürüyorlar. Nasılsın? Sen de mi burdasın? Yeni mi geldin? Ne rastlantı! Sen yeni misin! Olur şey değil, neler görüyorum! Ardı arası kesilmiyor kitaplar karşısındaki çaresizliğimin, – bunca kitapta kana kana içtiğim sözcüklere karşın başka bir sözcük bulamadığım için böyle diyorum: çaresizlik bu benimki. Gizemli heyecanlarla örülü, tuhaf mı tuhaf birşey. Sürdü gitti; sürüp gidiyor.

Öyle baştançıkarıcı bir yer ki, şu Köln'deki kat kat Buchhandlung Gonski. Nasıl olsa daha zaman var. Olan oldu gene. 20 dakikada bir kalkan tramvayların birini daha kaçırdım kaşla göz arasında, ikincisine yetişeceğim. Ders odasına girdiğimde, hocanın yüzünü unutamam. Nasıl özür diledim, nasıl yerime oturdum, bilemiyorum. Talihim: tutkularımı bilen biri hocam. Olup biteni düpedüz anlattım. Ne kızma, ne gücenme. Yüzyıl başlangıcının kitap kenti Leipzig'de okurken onun da başına gelmiş benzer bir durum. Herkes anlamazmış ama. Haklı. Ne yapıp edip "dikkati", onun bazan gizemleşiveren diliyle "Wachsamkeit"ı hiçbir zaman elden bırakmamam gerektiği apaçık ortadaydı. İstemek başka şey, yapmak başka şey ama.

Nitekim bu olayın birkaç ay ardından Paris'teyim, Seine kıyısı boyunca eski kitap satanların orda öyle bir tökezlendim'ki, 15 günde bir Köln'den Sorbonne'a Fenomenoloji Semineri'ne geliyorum. Dönüş günüydü o gün. Paris'te zamanım hep kısadır, ne denli uzun kalırsam kalayım, hep içimde zaman-kısaydı duygusu. O gün de öyle olacağa benziyordu. Gecikmeyi güvenceye almak için, sabah erkenden Gare du Nord'un karşısındaki emanetçiye bıraktım eşyalarımı. Son bir kez Seine kıyısına uzanmam gerekiyordu. Boul' Mich'teki Gibert'in Pléiade dolabında beni çarpan bir cilt gördüm, çiçeği burnunda. Ederiyse, bir aylık kiram. İyisi mi, benim bouquiniste'e uzanayım; bunu bana üçte-birine sağlar, dedim. Talihliymişim, gerçekleşti de umudum."Onbeş gün sonra görüşürüz!" Tam ayrılırken, kucak dolusu kitapla göründü benimkinin kızı. Bir gözatmadan nasıl giderim. Tren aklımda ama. Gece Belçika'da, Verviers'deyim. Ertesi sabah Husserl Archiv'de seminer var. Ödev sırası bende. Gönlümce hazırlandım, nasıl olsa. Oturumdan sonra Öğrenci Şöleni var, nicedir beklediğimiz bir şenlik bu. Tren aklımda! Çabuk çabuk bakıyorum kitaplara. Trende yer kapmam da gerekmiyor, biletten başka yer-kâğıdı aldım bu kez. Ayakta zor oluyor, şöyle insan gibi yolculuk olmalı, dinç varmalıyım seminere. Gel

gör ki, tam da bana göre kitaplar bunlar. Biri bilmiş de hepsini toparlayıp önüme getirmiş şimdi.

Bizim tren kaçtı. Kitaplara bile kızdım. Dinçlik nerde, uyurgezer gibiydim ayakta sallana sallana, zar zor yetişebildim seminere. Çok şükür, yüzüme gözüme bulaştırmadım ama, akla karayı seçtim o gün. Acısı Şölende çıktı. Sen bekle bekle de, sonra birşey anlama. Artık kendine gel arkadaş!

Sayıp dökmeye gerek yok. Tetikte olmak zorundayım kitapçılarda. İçkili içkili arabanın başına geçen, sonradan bunu nasıl acı acı öderse, benim gibi kişiler kitapçılarda ayıklığı elden bırakmamalı. Orası öyle de, kitapçılarda yitiklere karışıyorsam, elimde mi bu benim?

Birlikte Okumalar

Yanımda başka biri olsa bile tek başıma kitap okurum genellikle. İş yerimde ders-öğretim görevimin gerektirdiği kısa süreli okumalar biryana, onyıllardan beri bir yanlızlık başarısı benim için okumak. Hep böyle değildi ama. Özellikle gençlik dönemlerimde, birlikte-okuma şölenlerinden nice tatlar düştü payıma. Herbiri üç-dört yıl süren birkaç okuma dönemim var ki, herbiri kendine özgü duygu, heyecan ve sevinç havasıyla, bugüne dek dipdiri yaşamımda.

Okula ilişkin en güzel saatler Fransızca hocamın Voltaire'den, Rabelais'den parçalar okuduğu saatler, Türkçe hocamızın Yunus Emre ile Karacaoğlan'ı seslendirdiği saatlerdi. Kuşkusuz tadı, topluca dinlemeden gelen zaman-kesimleriydi bunlar. Ne var ki, herkesin dinleyişi aynı yoğunlukta olmadığından, bir bakıma, boşluklarla, gevşekliklerle zedelenmiş okumalardı bunlar.

İlk yılı birlikte-okuma diye birşeyi olmayan üniversitenin ikinci yılsonu, Ayazağa kampında, birlikte-okumanın tadını tatdırdı bana. Gerçi Kamp'ta türlü türlü ortam elverişsizliğine karşın, yorgunluğa, uykusuzluğa, yasaklara göğüs gererek sürdürmüştük okuma oturumlarımızı. Gelgelelim, her oturumda, genellikle, ilkin tek kişinin yüklendiği okumadan sonra, çoğun ateşli tartışmalar yapılır; ardından da, içimizden başka biri, duruma uygun düşse de, düşmese de, okuma özleminin dayanılmazlığıyla, cebinden çıkardığı kitaptan bir parça daha okurdu. Böylece, dönüşümlü de olsa, katılan herkesin etkin rol aldığı birlikte-okumalardı bunlar.

İşte "gönlümce" diye niteleyebileceğim ilk birlikte-okuma yaşantım Ayazağa'daki yazı izleyen kışla başladı. Orda birbiriyle buluşan biz yedi okur, epeyce azaldık tatilde. İçimizden biri hapsi boylamıştı; öbürü üniversiteyi bıraktı, öbürü de kapağı yurtdışına attı; biri de, nereye bilmiyorum, uzunca bir süre gözden yitip gitti. Kaldık biz üç kişi. Arkadaşlardan biri, o zamanki ekadlarımızla ni-

teleyeyim, Çengelköylü bizim Shakespeare, her çarşamba akşamı Çengelköy'de buluşmamızı önerdi, iskele yanındaki kapalı yerde. Olmaz denir mi hiç, hepten hazırdık. Akşamı beklemeden buluşuyorduk. Daha biz masaya çökmeden, tabaklarımızı donatıyordu çirozla, midye dolmasıyla adamımız. Shakespeare dışında söyleşi rakıcısıydık biz ikimiz. İyi içiyordu; dayanıklıydı Shakespeare.

Dr. Johnson'la geçti ilk yıl. Boswell'ın biyografisini kana kana içip sindirdik doğrusu. O da vardı, bu da vardı, derken, Dr. Johnson'ın en güzel denemelerini, şimdi bakıyorum da, güzel olmayanları da, o günün argosuyla "yuttuk", – kışın içerde yazın dışarda, püfür püfür Boğaz'a karşı.

Önce, hava uygunsa, üstümüzdekileri çabucak çıkarıp denize dalıyor; değilse, bakışlarımızla şöyle bir denize daldıktan sonra sofraya geçiyorduk. Gece yarılarına dek bizimdi zaman. Eve dönemeyince, Shakespeare'in annesi seriyordu yukarı odaya şilteleri. Hoş, uyuyan kim, evde de sürerdi konuşmalar. Sonraki iki yıl, nerdeyse tümüyle Huxley, Hazlitt yılı oldu. Ben Huxley'ciydim. *Olive Tree*'yle bir girdik ve de çıkamadık. Zamanla, bizim Marlowe, Hazlitt'i kattı oturumlara. Sonraki yıl da Quincey ile *gene* Shakespeare, – kim tüketebilir ki Shakespeare'i. Bize hiç de tuhaf gelmeyen dönemler yaşıyorduk: ilkin uzak durduğum Hazlitt'e tutkuyla sarıldım zamanla; o arada Huxley'ci oldu Marlowe. Sonra, sonra ne demek, hepimiz Shakespeare'ciydik.

Üç-dört yıl sürdü Çengelköy'de birlikte-okumalar. Shelley'dim ben. Shelley aşağı Shelley yukarı. Azıcık geç kalsam, "Desene, vaporu kaçırdın, Shelley! diye sesleniyorlardı daha ben iskelede görünür görünmez. Hemen hemen her buluşmada, 'açış' olarak bir Shelley okurdum. Shakespeare'in sesi hep kulaklarımda: "Patlat senin Shelley'i de işe koyulalım!"

Sonlara doğru, Hayyam'ı getirdim masaya. Ne de yakışıyordu:

Hep bu çember, dolanıp durduğumuz!
Ne önümüz belli, ne sonumuz.
Kim varsa bilen, çıksın söylesin:
Nerden geldik? Nereye gidiyoruz?

Kısa bir süre Hayyam'a dönüşür gibi oldu adım. Aslında Shelley'dim ben.

Bir gün de, Çengel'e Shakespeare geç kalmasın mı! O gün işe

girmiş meğer. Polly Nermiley ("Polly": önümdeki geleceği alacakaranlık görür görürken özlemli bir Polly Anna iyimserliğiyle bekleyişimden olacak; "Nermiley", kuşkusuz, uzun süreler boşuna çabayla kendisininkine özdeş bir yaşam yaşamaya yöneldiğim Shelley'ce romantikliğimden olacak), – "Polly Nermiley: bu sana – "*Complete Works of Shelley*! Marlowe, bu sana!" – Onun *Complete Works*'ü Hazlitt. Yapıştırdı Shakespeare: "Böyle işte, millet ilk aylığıyla kurban kesermiş eskiden, annem gene nasıl olsa diretecek, kana bulanmadan bizim yüzlük..."

Ne günlermiş, İngilizce ülkede daha yeni boy gösterirken "Pocket book"lar, "Pan Book"lar, "Signet Book"lar, dizi dizi "Complete Works" heryanda. Şimdiyse: herkes İngilizce bilirim diyor; uyduruk aylıklar beş-on milyon; sürüyle kitabevine karşın, doğru dürüst kitap satan yer yok, varsa bile yok. Öyle ya, gel de bul aradığın 'yabancı' yayını.

Çengelköy'ün çok özel bir yeri var birlikte-okumalarımda. Seyrek gerçekleştiği için, tadanlar bilir: öyle içli-dışlı bir bütün ki arkadaşlık ile kitap okuma.

Her Çengelköy'ün ertesi gün, asistanlık yüzümü takınıp Fakülte'ye giderken, şöyle söylenirdim kendi kendime:

Gece Shakespeare gündüz Hume
İşte böyle ben buyum..

Kitaplar açısından özgeçmiş yazmaya kalkışsam, yurtdışında geçirdiğim ilk üç yıla, pekçok yönden büyük ağırlık tanımam gerekecek. Özellikle kitap yönünden bu böyle. 1952 yılının son aylarında Köln'de, Lindenthal'da kaldığım öğrenci yurdunda payaldığım yoğun okuma şölenleri: insan, dünya, bilgi, acı, tat, görgü bakımından, canlılığını hiç yitirmeyen verimli bir etkilenim-kaynağı benim için, zamanla pekişip değerlenen bir yaşam-kitap birlikteliği.

Birinden öbürüne geçilen geniş mi geniş iki odanın açık ilk kapısından mukavva bavulumu sürüye sürüye içeri girdiğimde, okur buldum üç kişiyi, daha doğrusu biri okuyor, öbür ikisi dinliyordu.

Den Geist des Alls und seine Fülle
begrüsste –

Evren bütününü, bütünü dolduran Ruhu selamlıyordu birileri.

Okuyan, okumasını kesip "Hölderlin'in bir övgü şiirindeydik, hoşgeldin!" dedi. Birbirimizle tanıştık. Bana ayrılan masanın başına geçer geçmez, okumayı sürdürmelerini önerdim, yeni yeni işlemeye başlayan Almancamla. Hele bir getirdiklerini aç, sonra, dediler merakla. Gerçekten kitap sevip sevmediğimi öğrenmek istiyorlarmış gibi geldi bana. Bu öğrenme işi de zaman alacak, gibilerden bir hava sezinledim. Bavulumdan önce kitaplar, sonra gene kitaplar çıktığını görür görmez, bavuluma elatan oda arkadaşının yüzündeki sevecenliği unutamam. Bu da bizden, ağırlığından anlamıştım, der gibi birşeyler mırıldandı öbürlerine. Birbir diziyordum kitapları masaya, – Sözlüklerim, Fransızca bir Rilke, *Vergers*, Shakespeare, Goethe, Valéry...

Daha o akşam çoktan kaynaşmıştık birbirimizle, – güzeller güzeli okuma çevresinin içindeydim ben de. Aşağı yukarı bir aydan beri kendiliğinden oluşmuş bu okuma-çevresi. Üyelerden biri Alman, o gün okur bulduğum. 1.90'lık bir Eğitimbilim öğrencisi. Tek kollu. Öbürü tıknaz bir Alman. Sağ bacağı yok onun da. Aynı tanktaymışlar, Stalingrad'a çok yaklaşmışken olmuş olan. Üçüncü arkadaş İtalyan. Alman Dili ve Yazını okuyor. Dördüncü İspanyol, Klasik Diller okuyor. Beşinci bir Hint'li, ince soluk bir delikanlı, en gencimiz. Almanlar benden iki yaş büyük. Biz Akdeniz'liler, yaşça yakınız birbirimize. Beşincimiz Norveç'li, en uzunumuz. Heykel'ci, biryandan da Ekonomi-politik okuyor. Odayı paylaşıyorum onunla, yeni taşınmış. Öbürleriyse, Yurt'un eskileri. Tekkişilik odalarda herbiri. Sonra sonra, yukarı katlardan aramıza bir Romen katıldı, dinbilimci.

Beş-altı ay geçmeden kendi canına kıyan dinbilimci biryana, nerdeyse ikibuçuk yıl birlikteyiz. Karnaval zamanı ile yılbaşı tatillerini saymazsak, haftada en az iki kez, daha çok geceleri, biraraya gelip okuyorduk, saatlerce, hem de nasıl! Çoğun, kitabı hepimiz birden alıyor, alamıyorsak kitaplıklardan ediniyorduk. Böylece birimiz okurken, öbürleri gözle izleyebiliyordu okunanları.

Neler okumadık ki, saymakla bitmez. Ortalama, ayda bir okuma sırası geliyordu herbirimize. Okumaya sunduğu kitabı herkes derinden gelen bir dürtüyle seçiyor, – güzel yan, tutkusunu çoğun tüm çevreye aktarıyordu. İlgileri bakımından, kimi birbirimize yakın, kimi uzaktık ama. Titizlik bakımından, düzmeceden-öte yaşam bakımından akrabaydık. Doğrusu hepimiz uzun solukluyduk okumada. Hem merak genişletmede, hem yorgunluğa aldırmamakta

örnekti herkes birbirine. Çoğu kez, tartışmalarda konular konulara dolanır, sorular soruları çağırır, olaylar olayları sürükler, böylece kimi Yurt'ta kimi Yurt dışında bol biralı sofralarda bulurduk kendimizi.

Bir tutamak olsun diye, herbirimizin, Çevremiz'e getirip gerçekleştirdiği bir okumayı, içimde yeretmiş bir okumayı anmak istiyorum şimdi burda.

Varna'lı arkadaşla, Leskov'un *Der verzauberte Pilger*'ini, ("Büyülenmiş Hacı"'sını) okuduk. Kesik kesik okurken, bazan sevinçten, bazan da üzüntüden epeyce titrerdi sesi. Anadili Almancaymış. Romen ordusunda subaylık yapmış; sonra Nazi'lerin yanında işçilik; Rus ordusunda çavuşluğu da var; sonra gene Nazi'lerin eline geçmiş; Çekoslovakya kamplarında başına neler gelmemiş ki. Gerçekten sevdiği Alman arkadaşlara durup durup "İşte böyle, ben de şimdi kalkmış, okuya okuya, Nazi beylerimizi eğlendiriyorum!" derdi, sonra da kendine, geçmişine, hepimizin durumuna güler de gülerdi. Üstüne başına özen göstermez, bu yüzden epeyce dikkat çekerdi. Sibirya mistiklerine düşkündü. Zaman zaman borç isterken, "Hergün onlara daha çok benziyorum, değil mi?" diyerek hiçbirimizin ad koyamadığı birşeyleri tuhaf bir olgunlukla yumuşatmaya çalışır gibiydi. "Biz mistikler..." diye söze başladı mı, anla ki para istiyor. Korkunç şarap tüketimi, hep darda bırakıyordu kendisini. Rilke okurken, hem bir duadaymış gibi olanca varlığını okumaya verir, hem de bu kendini-verişten utanmışcasına, fırsat buldukça, ortalığa alaycı laflar fırlatmaktan çekinmezdi.

Alman arkadaşların ikisi de, Savaş yüzünden yarıda kalan yetişimlerini elden geldiğince çabuk bitirmeye bakıyorlardı. Ayrıca, Almanya'nın uzun süre kapalı kalmış olması, *dışarda* olup bitenleri öğrenme isteklerini burarak biçimleyen savaş damgasının izi belirgin belirgindi. Tüm yapıp etmeleri gibi okumalarında da, hem çokşey görüp geçirmiş birer erişkindiler, hem de birçok çağdaş konudan somut somut payalamamış birer çocuk gibiydiler. Hem hanyadan-konyadan benden iyi haberleri vardı, hem de birçok şeyin yabancısıydılar. Kuşkusuz bu nedenlerle, okumaları daha çok bizlerin seçimine bırakıyorlar; özellikle de Almanya dışından yapıtlara yönelmemizi yeğliyorlardı. Kendi seçimleriyse, genellikle, askere alınmalarından önce adını işitip okuyamadıkları kitaplara eğilimliydi. Bu kitaplarsa, tam da bizdeki boşlukları doldurur nitelikte olduğu için, çağ, konu demeden ateşli bir merakla sarılıyorduk hepi-

miz Alman geleneğine ilişkin, çoğu savaş havasındaki kitaplara.

Sözgelimi, Çevre'deki ekadıyla Kleve'li Tahtabacağın *Edda*'ları haftalarca oyaladı hepimizi.. Kuzeyli tanrılar ile Kuzeyli kahramanların hayal hayal yaşamını gerçekçi-yüceltici bir anlayışla yansıtan Odin'li, Gudrun'lu, Brünhild'li savaş ve sevgi türküleri, sağımıza solumuza baktıkça içimizi karartan yıkıntılara karşın, sardı gitti hepimizi. Hele bir yerde

Glücklich ist, wer sein ganzes Leben
Achtung und Einsicht hat

Ne mutlu ona, tüm yaşamı boyunca
Sağlıklı ve anlayışlı olana

dizesi okunur okunmaz, umulmadık bir depreme uğramış gibi nasıl da sarsılmış, ama hemencecik nasıl da tuhaf bir hayranlıkla sevinmiştik biz biziz diye hepimiz.

Tekkollu'ysa, uzun rahat anlatılara; tarihsel töresel kargaşa çağlarına, ama kargaşanın hertürlüsüne karşın, arkadaşlığın erdemini vurgulayan, –kendi deyimimizle "cermen ruhlu"– kitaplara önem ve değer veriyordu. Bu bağlamda, kitap uzun olduğu için seve seve sıklaştırdığımız okuma-oturumlarında kendi okudu *Simplicissimus*'u bize. Tadına doyamadık, doğrusu. Hele ben, Çevre'de yorulma başgösterince ısmarladığım biralarla, güzel okuyuşu uzatmadan yana hiç de başarısız değildim.

Sonradan Bologna Üniversitesi'nde tanınmış bir Trakl uzmanı olan İtalyan arkadaşın, hepimizin birden yine kitaplardan esinlenmiş bir yakıştırmasıyla, Don Camillo'nun seçtiği Trakl'larsa, dilseldeneysel yoğunluklarından dolayı; bitmez tükenmez tartışmalar doğuruyor, zaman zaman akıl erdiremediğimiz derinliklere salıyordu bizleri. Hiç unutmam, meyva yüklü, dolu dolu karanlık sonbaharı betimleyen o şiiri.

Der dunkle Herbst kehrt ein voll Frucht und Fülle

diye başlayan şiiri yorumlarken: "Sen amma da kötümsersin!" bağrışlarıyla millet bana saldırınca, nasıl da yaya kalmıştım özsavunmamda, öylesine özdeştim okuya okuya şiirle.

Takılırken dört adının dördünü birden söylediğimiz İspan-

yol'umuzsa, Ortega y Gasset'le, annesi dolayısıyla, uzaktan akrabaymış. Genel istek üzerine, Çevre'mize, bir Kitap Kulübünün o sıralarda çıkardığı koca bir Ortega cildinden seçme yazılar getirdi. Adı Avrupa'da yeni yeni duyulan Ortega'yı yaşam boyu kazanmış oldum böylece: Sonradan derslerime bir esin kaynağı: keyifli zamanlarımda, okur-yazarlığıma keskin görüşlü bir arkadaş edinmiştim böylece. Hele Ortega, yanında doktora yaptığım hocamın öğrencilik arkadaşı çıkınca, somut mu somut bir bağ sürdürdüm kendisiyle, bir yazısından öbürüne.

Yılbaşına rastlayan tatil döneminden yeni dönmüştük, Euskirchen'de oturan tekkollu arkadaşla. Ailesi orda pastane işletiyordu. Savaş yıkıntıları onarılmış, daha yeni açılış yapılmıştı. Ben geceleri, mutfağın en üstüne rastlayan tavanarasında kalıyordum. Gündüzleyin renk renk sofraya dek, ava çıkıyorduk. Eifel'in yaylaması koruluk ovalarında, yanımızda tilkimsi bir köpek, korkunç ayaza boşverip dingin karlara bata çıka avla doluyorduk, hem de nasıl. İşte o dönemde buldu buluşturdu, Ortega'nın *Av Üzerine* denemesini okudu bize arkadaş. Tadına doyulmaz bir insan-kültürtarih okuması oldu bu. İlk sayfayı kaç kez okuduk bilmiyorum. Döne dolaşa deştik didikledik Ortega'nın "meşgul olma" diye Türkçeleştirebileceğim "occupar" kavramını.

İşletmeye sarmış olan Norveçli arkadaş, en bölük-pörçük katılan üyemiz. Nişanlı; yakındaki kentlerden birinde oturuyor nişanlısı. Gerçi motosikleti var ama, evde de sorunları var, anlaşılan. Yüksek sesle okuyuşu, okunanları kavrayışı; tartışmalara özgün açılar sağlayışı bakımından, hepimizin hoşuna giden dinç bir kafa olduğu için, aksatmalarına ses çıkarmıyoruz.

Uzunca bir aradan sonra okuma sırası ondaydı, erteliyordu durmadan. Tüm yapıtları elimden düşmeyen Hamsun'u çok sevdiğim için olacak, havada bir başka türlü Hamsun essin diye, "Sen de Hamsun'u okusana!" doğrultusunda öneriler yöneltiyordum kendisine. "O, iyi ayakkabı değildi" gibilerden verdiği yanıtın, ne anlama geldiğini pek iyi anlayamıyordum, doğrusu. Nasıl anlayayım, Hamsun'un vatanı Almanlara sattığı, bence, karalayıcı bir söylentiden başka birşey olamazdı. İşte o sıralarda Margret Bovery'nin oylumlu bir yazısını gördü birgün bende: *Der Verrat im XX. Jahrhundert* ("Yirminci Yüzyılda İhanet") başlığını taşıyan düzeyli bir gazete-yazısı. Yakın tarihimize ilginç bir ışık tutuyor. (Nitekim bir-iki yıl geçmeden aynı başlıkta dört çekici kitap yayınladı Bovery.) Ben-

deki yazının belli başlı altbölümlerinden biri Avrupa ülkelerindeki işbirlikçilere ayrılmıştı. Bu arada Quisling Bilmecesi de epeyce ayrıntıyla işlenmişti.

"Ne okusam? ne okusam?" diye günlerden beri kafa yoran arkadaş, hem hüzün hem sevinçle atıldı yazının üstüne. Bir rastlantı, tam da rastlantı mı bilemiyorum, nişanlısını da getirdi – kendi okuduğu oturuma. O sukatılmamış Hamburg'lunun pişirdiği kahveleri içtiğimiz akşam, geç saatlere kadar, soğuk birşeyler yeyip içkiyle sürdürdük Norveç İşgaline ilişkin sayfalarla yargılama sahnelerini. Meğer arkadaşın babası bir işbirlikçiymiş, yüksek yargı kurumlarında herşeyi Nazi'lere yontan 'önemli' bir rol oynamış o da.

Epey dağıttık o gün. Norveç'li arkadaşın, çeşitli içbaskılardan kurtulmasına gerçekten yardımcı olduğumu sanıyorum o gün. Güneyli aklı işte, böyle düşünüyorum.

Benim okumaya sunduğum kitap: *Kriegsbriefe gefallenen Studenten* ("Savaşta Ölen Öğrencilerin Mektupları"). Almanya'ya ayak bastığım günlerde çıkmış, kalın bir kitap. Okuması dilce rahat. Kitabı derleyen Dr. Bahr 22000 dolayında mektup arasından seçmiş bu uzunlu kısalı mektupları. Savaşiçi bunalımlı durumlarda, ölümün kaçınılmaz öncesinde, bir bakıma, 'son' mektuplarınızı yazın, doğrultusunda bir komut üzerine, gencecik insanların, yakınlarına yazdığı satırlar, – çığlık, acı, sevgi, başkaldırı, korku, heyecan, aşağsama, küfür, dinginlik taşan mektuplar. Çocukluktan gençliğe giden yolda, savaş yaşantısı, bazı güncel yasak ve yoksunluklardan öteye geçmeyen ben, Avrupa'nın ortasına gelir gelmez türlü türlü yıkıntılarla karşılaşmış olan biriydim. Beni kuşatan çeşit çeşit sıkıntı ve umutlarıyla, ilginç karşılaşmalarla savaş yıllarını sonradan-yaşamak dileğiyle yanıp tutuşuyordum.

Pekçok şeyi anlamama yardımcı oldu *Kriegsbriefe*. Okuma çevremizde, savaş nedir *bilen* üyeler için de gerçekten çekici yönler içeriyordu. Doğu Cephesi'nden bir dinbilim öğrencisinin yazdığı son mektup, aklımdan çıkmıyor o son mektup. Özetle: 'Tanrıya bağlılığımı yitirdim; Rilke gibi çıtkırıldımları yıllar yılı okumakla gençliğime yazık etmişim; bizi burda kendi yazgımızla başbaşa bırakanlar utansın. Yalan bu dünya. Yarın öleceğim. Hoşçakal anne, hoşçakal baba'. – Ne korkunç çığlıklar bunlar böyle. İyi ki kurtulmuş mektup sansürden; desene, karşılıklı kıyım başlarken kapatılmış zarf.

Kendiliğinden daha ilk oluşmaya başladığı günlerden beri, ya-

ni Köln'e gelişimden aşağı yukarı dört-beş hafta önce Okuma Toplantılarına katılan Kalküta'lı arkadaşımız, benden de sonraya kaldı ilk sunuşunda. Nerdeyse anadili gibi İngilizce konuşan bu arkadaş, Almancasını vargücüyle pekiştirme diłeğiyle, "Azıcık daha bekleyin!" diye geciktiregeliyordu.

Norveç'li arkadaşın okuması bittiği gün, "Gelecek oturumda artık sıra bende!" demesin mi Hintlimiz, şaşırdık da sevindik de. İki ayı aşkın süre *Upanişad*'dan seçtiği bir parçayla büyüledi bizi.

Benim ilk "guru"m o oldu, diyebilirim kırk yıl sonra bugün sallantısızca.

Beş-altı milyon insanın fırınlarda yokedilişini bir türlü unutamaması mı, yığın yığın Avrupa'lının gönlünü yakıp ocağını söndüren ihanetler karşısındaki ürpertisi mi, Norveçli arkadaşımızın gizli gizli çilesini çektiği iç-yırtılmaları açık-seçik algıladığı için mi, kesin birşey söyleyemeyeceğim, okumaya başlamadan önce, zor duyulur bir sesle, "İhanetlerden aldığım esinle *Upanişad*'ları getirdim" dediydi.

Ogün bugün elimde *Upanişad*'lar. İki ayda, topu topu "Mandukya Upanişad" ile "Amrtabindu Upanişad"ı okuyabildik – hepsi hepsi onbeş sayfa. "İşte Upanişad!" sözleriyle okumaya yöneldiğimiz gün, hepimiz, kendimizce bambaşka bir kimliğe, kendimizden ötelere seğirtmekte olduğumuzu sezer gibiydik. Hele ben kendi kendime şöyle sesleniyordum sanki: Başkalaştın yahu, sen kalk, Avrupa'nın göbeğine gel, orda da Doğu'nun en uzaklarıyla böylesine sarmaş-dolaş bütünleş, olacak şey mi bu, yazgı ama, oldu işte.

Odamız *darşana*'ya dönüştü yavaş yavaş. *Darşana*: "dersane", – görme, bakma yeri, bakış, dünya-görüşü Sanskrit'çede. Eski Hint kültürünün tüm geleneksel kavram ve eylemleri, tüm *vedanta* ile *yoga*'lar orda buluşmuş, orda oluşmakta bilgelikler, bağsızlıklar. Sözcüğün en geniş kuşatımıyla, gerçeği görüp açıklama, felsefeyle, bezeme ortamı dersane, – yani tatlar tatma yeri. Orda başladım işte Doğu'nun ilk tatlarını ayırt etmeye.

Yücelikler besinimden bir damlacık *Amrtabindu Upanişad*. Önce: tasarlanabilecek her türlü safradan arındırıyor. Sonra da: hafif mi hafif, kendi özüne götürüyor insanı. Bir özgürlük eylemi *brahman*. Gerçi: "Bu Vasudeva!" diye bir aşamaya erişemedim Köln-Lindenthal'da, gene de herzamankinden ötelere bir anlamda "Ben buyum" demeye doğru yelken açar gibi oldum, diyebilirim sanıyo-

rum. Zamanla, olayların akışı, kimi gevşetti yelkenleri, kimi gerdi yelkenleri, hiç o yelkenliden inmedim ama bugüne dek.

Yurda döndüğümde en çok özlemini çektiğim şeydi birlikte-okumalar. Ne yazık ki, Çengelköy yoktu artık! İşyerimde düzenlemeye giriştiğim okuma toplantılarıysa, akademik çizgi gereği, meslek-içi okumalarda yoğunlaşıyor; buysa, ister istemez, patlak veren çalım, kasıntı, yarış, etkileme türünden yönelişlerle okumayı bulandıran ortamlara sürüklüyordu zar zor birarada tutmaya yöneldiğim çevreyi. Kendi başıma sürdürdüğüm özel yazı-çizilerle de öylesine doluydu ki benim gündemim, bir süre sonra, canı değildim artık bu can verdiğim canım birlikte-okumanın. Söndü gitti. Yarı-resmi çevre, tüm zorlama girişimler gibi, – bazılarımız, kurtulduk diye sevinçte, bense anlatılmaz üzüntüde.

Yıllar geçedursun, – birlikte-okumasız pek geçmiyordu gene de: bir bakıma, zaman zaman tatsız, tuzsuz bir izleyişti bu. Yeniden kolları sıvadım. Bu kez, daha akıllı, daha yumuşak, daha heyecan yaratıcı. Çevre oluşturmaya yatkın gördüğüm kişileri, birbir tartıp seçmeye, çekici kitap anlatıları ve kitap armağanlarıyla içten kımıldatmaya çalıştım. Başarısız olmadım. Öyle ki, toparladığım birkaç kişi, duygu ve anlayışıma uygun birkaç kişi kazandırdı bizlere. Böylece oluşan uyumlu bir topluluk, Şişli'de Samanyolu Sokağı'ndaki eski bir tahta evde (orda oturuyordu arkadaşlardan biri) okumaya başladık iki yıl boyunca haftada bir gün.

Beş kişiydik. İçimizden ikisi gazetede yazı yazıyor; birimiz dergi çıkarma hazırlığı yapıyordu. Evsahiplerimiz, karı-koca, üniversitede ikisi de. Hepimizin Fransızcası vardı. Paul Claudel'in en son kitabını okumaya koyulduk, *Les Souliers de Satan*'ı ("Şeytanın Papuçları"nı) gazeteci arkadaşın isteği üzerine. Herkes bir rol benimsedi, böylece hepimiz eylemle katılıyorduk okumaya. Hafta içinde kendi kendimize metni okuduğumuz için, özel bir okuma-tiyatrosunun temellerini atmıştık sanki. Haftalar geçtikçe, o günlerde pek tutmasam da, Claudel'in din-felsefe yüklü oyununda temellenen güzel bir birliktelikti bizimki. Bir sonraki oyunu ben seçtim: Montherlant: Tadına doyamadık Montherlant'dan bazı sahnelerin. Gazetecinin çevremize soktuğu bir Fransız konuğun katkısıyla o zamanların düşünce gündeminde önü çekenlerden Jean Wahl'ı aldık okumaya. Sonra da, Kierkegaard'a geçtik, aylarca, aylarca.

"Existentialisme", varoluşçuluk benim sevgimdi, istekli bir arkadaşın da önerisiyle, oybirliğine varıp *Günlükler*'den okuduk yoğun yoğun. (Yalnızken: *Enten – Eller*'e *Ou Bien Ou Bien*'e – "Ya Bu... Ya Öbürü" – adıyla Fransızcaya aktarılan başyapıta bırakıp gitmiştim kendimi.) Kierkegaard'a epeyce dalmıştık ki *Salambo*'yu getirdi dergici arkadaş. Tutkuyla giriştik Flaubert'e: "C'était à Carthage dans le jardin d'Hamilcar..." Gerçekten de Kartaca'da Hamilkar'ın bahçesindeydik artık, birbirine karıştı Afrika'lar, Avrupa'lar. Birlikte okumamıza gerçekten elverişli bir yapıttı Flaubert Ustanınki.

Okuduklarımız üzerinde uzun uzun konuşurken, çoğun birbirimizinkinden apayrı yorumlar geliştiriyor, birbirimizle çatışan değerlendirmeler öne sürüyorduk. Okumaya ilişkin dikkatlerimizin, yöntemlerimizin, alışkanlıklarımızın, beklentilerimizin, birbirleriyle hem özce hem biçimce bağdaştığı söylenemezdi. Yetişimce başka başka geleneklerden gelmemizin, kuşkusuz, büyük payı vardı bunda. Ne var ki, tartışmalar ne denli karşıt yalımlara bürünürse bürünsün, hoşgörü ve anlayışla birbirimizi dinlerken doruklara çıkıyordu kitap sevgimiz. Özlenecek bir topluluktu bizim bu kitap okuma topluluğu.

Samanyolu'ndaki ev, arka odalardan birinde oturan ninenin ölümü üzerine, kaşla göz arasında yıkıcıya verildi. Gene oralarda oturan yeni bir tanıdığın evine geçtik. Geçtik de, birlikte-okuma uğurumuz, evle birlikte yıkılıp gitmişti sanki. Birkaç kişi daha katıldı aramıza. Rastgitmedi ama yerdeğişimi. Abdülhak Şinasi Hisar'dan, Nâzım Hikmet'ten, Necip Fazıl'dan, Yahya Kemal'e Türk yazınını dolaştık bir süre. Şaşılacak birşey yok: zamanla sayımız arttıkça, okuyuşu kulağı pek okşamayan bazı kimselerin şiir dinletme heveslerini giderme alanına dönüştü bizim yeni çevre. Üyelerin birbir eksilmesi, hele Samanyolu'ndaki çekirdeğin hızla dağılması, doğallıkla sona erdirmiş oldu okuma-çevresini benim için. Sonradan işittiğime göre, kısa bir süre, bizsiz süren çaylı-kahveli toplantıların ağırlığı, 60'lara seğirtmekte zaman, okumadan iç-politika konuşmalarına kaymış. Toplantılar, nasılını bilemiyorum, seyrekleşmeden kesilivermiş.

Şişli deneyi son atılışım oldu. Bir daha birlikte okumalara kalkışmadım. Bu tür etkinlikler bizde yürümez, düşüncesiyle kestirip atmış değilim. Ev-yer-düzen, bir; kentin dağınıklığı iki: önemsiz görünüşlü önemli sorunlar, hepsi, hele istekler gevşemeye yüztutunca. Şöyle ki: kahvelerde toplansan tıkış tıkış. Evlerse dar; ayrıca,

görünür görünmez yükler yükleniyor evdekilere. Sudan nedenlerle gelmeyenler arttıkça bir tuhaf oluyor insan. Ortak gidişe ayak uyduramayanlar özetlerden özetler çırpıştırmaya başlayınca, böyle olacağına, üzüle üzüle, hiç olmasın diyesi geliyor insanın. Sayı arttıkça sulanıyor okumalar. Sayı az olunca da, okumayı daha sonraki toplantıya erteleme eğiliminde herkes. Biryandan da yazma-yayma eylemim kıvam bulmayı aramakta. Kesinlikle tek başıma okumam gereken kitapların sayısı arttıkça da, evdışında buluşmalar için gidip gelmelere yetmiyor zaman. Öylesine zor boyatan bir çiçek ki birlikte okuma!

Baktım ki, kendi kendime okuyorum artık. Birkaç yılda bir yurtdışına gittikçe, evinde kaldığımız Euskirchen'li arkadaşla yaptığımız okumalar, o İstanbul'a geldikçe gene onunla bizde yaptığım o tadına doyulmaz okumalar biryana, kendi başıma okuyan bir okurum, pekçok okur gibi ben de.

Lou'nun İzini Sürerken

Ne de yavaş gidiyor bu yandançarklı, sözümona en hızlısı. Boş küfeleriyle Büyükada'dan binen pazarcılar dışında bir-iki memur var. Üst bölüm sessiz. İşte geri dönüyor bizimle nicedir yarışan yunuslar, sular sığılaşıyor. Geldik, diyemiyorum gene de. Puslu kıyıdaki iskelede çok gacır-gucur dinleyeceğiz. Sıkıldım artık. Gözüm çantada. Kâğıt türünden üç şey var içinde. Dün aldığım çiçeği burnunda Liseyi Bitirme Belgem, sarı karalama defterim, bir de *Zarathustra.* Rastlantı işte: önceki gün Yüksekkaldırımdan inerken gözüme çarptı. Anlaşılan: Fransızca hocamızın "Niç" diye hayranlıkla andığı Nietzsche'den başka kimse yok yanımda Çekirge'deki evde.

Yolculuk, İstanbul'dan Yalova'ya. Oradan da ver elini Bursa. Pek kalabalık olacağa benzemiyor otobüs. Bilinmez ama. Tırmanışlarda motoru soğutmak için dur-kalk, çekilinez şey. Şimdi gemide Nietzsche'ye başlasam mı? Yok, olmaz: şöyle soyunup döküdükten sonra evde; aldığımda ayaküstü gözgezdirmiştim, aceleye getirilecek kitap değil bu.

Bizi yalayıp kızgın ovaya esen Uludağ yelleri, saçlarımı dağıtmaya başlarken Nietzsche'ye başlıyor, karanlığa dek okuyordum, sık sık verdiğim uzun aralıklarda dalgın, düşünceli. Yüzüme savurduğu sözler kadar Nietzsche'nin *kendisi* de yakıyordu beni. Kitabın sonunda kişiliğiyle ilgili bilgiler var, okuyorum: Çılgınlık patlak vermeden önce evlenmeye bile kalkmış. Gel de gülme. Kızın adı geçiyor ama çıktı gitti belleğimden. Sen, hem kadınlara giderken elinde kamçı olsun de, hem de evlenmeye kalk. Öyle buruyordu ki beni okuduklarım: Daha başka kitapları da var, Fransızca çeviriler iyi ama, çeviri. Nasıl olsa ilerde Almanca öğreneceğim, Rilke'yi, Goethe'yi okumak için kuşkusuz; Nietzsche'yi de aslından okurum o zaman. Tuhaf biri bu Nietzsche; desene, bu gidişle kırk yıl sonra, aşağılarda yeşil yeşil bahçelerden geçilmediğine göre,

kim kıyabilir ki bu yeşilliklere, yeşillerin biter gibi olduğu çok çok uzaklardaki küçücük evlere yerleşen emekliler gibi ben de buralara gelince, yeşilliklerin içine kurulup Nietzsche okumayı sürdüreceğim...

Geleceğe ilişkin, yani bugünüme ilişkin o kesik kesik gördüğüm gündüz düşleri hem tuttu hem tutmadı, diyebilirim. Gözalabildiğine koyu yeşillerin yerinde boydan boya beton yükseltiler şimdi. Bursa'da da oturmuyorum ama birzamanlar o çok çok uzaklardaki emeklilerden biriyim ben şimdilerde. Düşten gerçeğe dönüşen önemli oylumsa şu: Kırk yıldır okudum, hâlâ da okuyorum Nietzsche'yi. Nietzsche Kitaplığım, karşı raflar. Ustanın konuşup yazdığı dille içiçe yaşamaktayım. Beklenmedik ama zorunlu birşey de gündemimde onyıllardır. O Nietzsche'ye ilk içerlediğimde, bir rastlantı, kendinden sözedilen kız ilerki yaşlarda sık sık çıkmaya başladı karşıma. İçten gelen bir itilimle, ölümüne dek kitap kitap izledim onu. Onyıllardan beri yakın mı yakınız birbirimize.

Şöyle oldu, – daha doğrusu, nasıl olduğunu bilmeden şöyle oldu: 6-7 yıl sonradayım. Nietzsche üzerine yaptığım yazılı Bitirme Çalışmasıyla Felsefe Bölümünü bitirmiş, Nietzsche eşliğinde, ama Nietzsche'den ötelere uzanıyorum özel okumalarımda. Hızla gelişip pekişiyor Almancam. Rilke'yi de olanca yoğunlukla gündemime almıştım. Şiirleri ile düzyazılarından başka mektuplarına büyük önem vermekteyim. Rilke'yi çeşitli açılardan işleyen biyografilere de düşkünüm. İşte bu bağlamda yeniden karşılaştım *onunla.* Adı sanı belliydi artık benim için. *Lou-Salomé*'ymiş meğer Nietzsche'nin "kadını", – Rilke'nin şimdiki Lou Andreas-Salomé'si.

Nietzsche 1882 yılının Nisanında, Lou ile karşılaşıyor, biricik arkadaşı Rée'nin çağrısı üzerine gittiği Roma'da. 38 yaşında Nietzsche; Lou, 21. Nietzsche, yüzyılını sarsmaya başlar gibi olan 10 kitap yazmış bir deha. Lou Salomé, giysilerinden davranışlarına taşralı bir Rus kızı, – çekici, anlayışlı, gözlemci. Roma'da, eskiden bildik bir ailede konuk. O ailenin dostu Rée biraraya getiriyor onları.

Sekiz ay kadar sürüyor Lou Salomé-Nietzsche arkadaşlığı. Mektuplar gezmeler birbirini izliyor. Nietzsche'nin ablası kıskançlıkla araya girmese azıcık daha uzun sürerdi belki. Derin, sıcak, hayranlık taşan bağlara karşın bozuşup ayrılıyorlar sonunda. Çünkü Nietzsche, Nietzsche, Lou-Salomé de Lou-Salomé. Tam da bu dönemde, 83'le birlikte Nietzsche'nin ruh-beden sağlığı tepetaklak bocalarken, İtalya'nın Rapollo kıyılarında *Also Sprach Zarathust-*

ra'nın Birinci Kitabı noktalanıyor. Ardından gür gür önemli yapıtlar ile *Zarathustra*'nın tümü. Birkaç yıl geçmeden, yapıtlar az az da olsa görkemli ışınlarla bezene dursun, Nietzsche karanlığa gömülüyor.

Yankılarını hâlâ yaşadığımız, daha nice yaşayacağımız bütün bu olaylar, hep Nietzsche-Lou Salomé karşılaşmasının ardından çıkıyor. Bu karşılaşma Nietzsche'nin yazgısına, dolayısıyla Nietzsche-sonrası kültüre, bir bakıma hepimize silinmeyen bir damga vurmuş gibi geliyor bana.

Rilke'nin yaratı ve yaşam çevresine gittikçe artan bir merak ve tutkuyla sokuldukça, Lou-Salomé'yle yakınlığım korkunç arttı.

Nietzsche-yaşantısından nerdeyse onüç yıl sonra Rilke'yle buluşuyor Lou Andreas-Salomé. Göttingen'de, bir haziran günü, Rilke otuzunda, Lou Andreas-Salomé ise ondan yaşlı. Andreas'la evlenmiş. Türkçe-Farsça uzmanı bir profesör Andreas. Lou hem iyi arkadaş kocasıyla, hem de çeşitli sorunlara dolanıyorlar birlikte. Yazan-çizen, kişilikli bir kadın; kültürce özlü dostluklara, aydından aydına güzel ilişkilere bakım gösteren bağımsız, zeki, anlayışlı bir kadın. Kendini sevdirmeye çalışmasa da, kendiliğinden sevilen bir kadın. Her türlü özgürlüğe açık. Tiyatro düşkünlüğü; özellikle kadının bedence özgürlüğünü vurgulayıp savunan yazılı-sözlü çıkışları; birbirine benzemeyen değerli insanlarla, bu arada erkeklerle kurduğu arkadaşlık yaygın bir ün sağlamış kendisine. Yazın-toplum eleştirileriyle çekici bir ad çağın kültür dünyasında.

İşte bu ortamda çok özgün sevgi bağları birbirine yaklaştırıyor Rilke'yle Lou'yu. Şiirler tanık buna, Rilke'nin gönüllerde en çok yer eden şiirleri. Mektuplar tanık buna, Rilke'nin Lou'ya, Lou'nun Rilke'ye yazdığı mektuplar. Her okuyuşumda yeniden okuyasım geliyor bu şiirleri, bu mektupları. Duino'daki eşsiz yaratı ile *Orpheus Sone*'lerinde de, bence, belirgin izleri var bu bağın. Bir çırpıda anlatılamayacak inişli çıkışlı aşamalar geçiren bir sevgi-arkadaşlık-dayanışma içli-dışlılığı Rilke ile Lou arasındaki bu. Öyle çok anılmaya değer önemli ayrıntılarla bezenmiş ki, hangibirine değinebilirim burda? Hiçbir gerçek Rilke-okurunun bir-iki dokunuşla geçiştirmeye katlanamayacağı yaşantılar bunlar. Çeşitli uzaklıklarla zaman zaman gevşese de, okurlar için, unutulmaz bir birliktelik Rilke'yle Lou'nun birlikteliği.

Tolstoy'u görmeye Sen Petersburg'a gitmeleri mi, orda paylaştıkları gerçek-yaşam sahneleri mi, gündüz bile gördükleri ortaklaşa

düşler mi; Rilke'nin, durup durup Lou'ya yazılı-sözlü "Geliebte!" ("Sevgilim!") diye seslenişleri mi: "Lös, meinen Faden lös" ("Çöz, yumağımı çöz") diye Lou'ya yalvarışları mı? Bunalımlara düştüğü bir dönemde, tam psikanaliz oturumlarına başlayacakken, "Sakın psikanaliz yaptırma!" diye psikanalizci Lou'nun Rilke'ye sevgiliceablaca-anaca çektiği telgraf mı?

İşte böyle Nietzsche ile Rilke'nin Lou'su, benim de Lou'm.

Birbirine örülen yazgı, daha da kapsamlı bir düğümlenişle birbirinin içine örgüledi yazarlarıyla okurunu. Türlü türlü nedenlerle, ilkin çekingen, sonra sonra tutkuyla ama hâlâ süregiden kaygılarla daldım Freud'a. Başka birşey düşünemezdim zaten. Çağımızı çağımız kılan bir güç Freud. Bu büyük istasyona uğramayan okumatreni tasarlamak olası mı hiç?

Beni hem şaşırtan, hem şaşırtmayan durum şu: Lou'muz Nietzsche'li, Rilke'li birlikteliğimizin Lou'su Freud'un da Lou'su.

Lou'nun Freud'a ilk mektubu 1912 Eylülünün sonlarında yazdığı kısa bir mektup. "Çok Sayın Bay Profesör" diye sesleniyor bu mektup. Bir hafta geçmeden Viyana'dan, Bergstrasse'den iki tümcelik yanıt geliyor "Sayın Bayan"a. Lou'un öldüğü güne dek süren sıcak, düzeyli, yakın mı yakın bir dostluk başlamış oluyor böylece bu iki sıradışı insan arasında, karşılıklı sevgi ve hayranlıkla pekişen bir dostluk. Hemen hemen hepsi elimizde bu mektupların. Lou'nun, ustaya, yolladığı son mektup, "Sevgili Profesör Freud'a" 80. doğum günü kutlaması, "Tüm içten, tüm içten duygularla, – Lou'nuzdan" diye bitiyor. Bu mektubun yazıldığı günlerdeyse, Freud'dan Lou'ya giden satırlar "En sevdiğim Lou'ya" seslenişiyle sımsıcak.

Yaşlılık ile olgunlukta ortaklaşa bir yaşam Lou-Freud ilişkisi. Yanyana, kolkola deneyimler, bilgiler, acılar, sevinçler paylaşıyorlar yıllarca. Heryandan boşanan düşünsel-duygusal saldırılara çoğun birlikte karşı koyuyorlar. Lou'yu Freud'dan ayıran ölüm, iki yıl sonra da, Londra sürgününde Freud'u alıp götürüyor.

Kim bu Lou? – Bazılarının "cadı", bazılarının "en güzel insanların güzeli" diye nitelediği bir kadın. Kendisine yakın olanların, " O odaya girdi mi, güneş doğar" dediği Lou, çağdaş Avrupa kültür ortamına parlak bir armağan *Lou* adı. Gözüpek, sezgili, değer gören, değer bilen, değer bulan, değer dağıtan, bilgili, olgun, etkili, şakadan anlayan, ne-derler-ıvır-zıvırına boşveren, başkaldırıcı bir doğa kültür bileşimi. Çok sevinçler yaşadı, çok mutluluklar tattı, çok

üzüntüler çekti. Dengeli bir psikanaliz kuramcısı ve uygulayıcısı. Büyük acıların, büyük coşkuların insanı, – güzel insan. Ne yazık ki, hemen hemen hiç görmüyordu gözleri, öldüğü zaman. Yazı-çiziden çok kişiliğe, yaşamaya önem veren bir can Lou: 25 kitap, 150'ye yakın yazı, tomar tomar mektuplarıyla pırıl pırıl bir kafa.

Kim bu Lou? – Düşünceleri, duyarlıkları, eleştirileriyle; bulguları, öngörüleriyle, bilgileriyle; yüreklilikleri, yolaçıcılıkları, yaratıcılıklarıyla çağımızı biçimleyen üç büyük insanın yaşamında etkili, hem de son derece etkili rol oynamış insan o. Çağımızın biçimlenişinde, onun da ağırlıklı bir payı var. O olmasaydı, çok önemli bazı yönleriyle, dolayısıyla da yapıtlarıyla: ne Nietzsche, Nietzsche; ne Rilke, Rilke; ne de Freud, Freud.

Kim bu Lou? – Herbiri kendi yönünden eşsiz üç dil-ustasının sevgi-sıcaklık devşirdiği duygu-'bilgi' ortağı. Böylece çağdaş kültürün olanca yapısı: temeli, harcı, konumu, donatımıyla çok şey borçlu Lou'nun etine, kanına, soluğuna, düşüncesine.

Kim bu Lou? – Benim yaşamımın vazgeçilmez bir ögesi. Daha adını bilmeden, kendisinden esen yellerin duyumuna kapılır kapılmaz çarpılır gibi olduğum o günden beri yörüngesindeyim onun. Varlığının izini sürüyorum olanca varlığımla. Avrupa'nın neresine gittiysem, ondan kalan yazıların, ilişkilerin ardındayım, bir bakıma; birçok yöreye de salt onun için uzandım. Dünyanın neresini dolaştıysam, çoğun, ona ilişkin bir yazı yanımda. Roma, Berlin, Viyana, Londra, Stuttgart, Köln, Bonn, Zürich, Göttingen – sokaklar, insanlar, kitaplıklar, eski dergi tomarları, yıllıklar, gazete kesikleri, adım attığım heryerde kitap kitap, yazı yazı onu arayıp araştırdım, ona ilişkin ne bulduysam içime çektim, baştanbaşa içimi gönendirdim onunla.

Anılardan denemelere, öykülerden taşlamalara, eleştirilerden romanlara, bilimsel yazılardan mektuplara – nerdeyse 40 yıldır okurluğuma eşlik ediyor Lou. Bir-iki pusulacıktaki çentikle kımıldanmaya başlayan Lou'ya ilişkin yazı-çizilerim, sonra sonra birbirine geçen kâğıt bahçelerine dönüştü; sonra da bahçeler, ev-düzeninden taşmaya başlayınca hatırı sayılır bir sandıkçığa doldurmaya başladım Lou'mu.

Kim bu Lou? – İlk rastlayıştan bugüne dek bir zorunluluk diye benimsediğim *öbür-benim*. Kendisinden ötede tasarlayamıyorum kendimi. Düpedüz ilgilendiğim, dolayısıyla da bilgi edinmeye çalıştığım bir "konu" gözüyle bakmıyorum ona. Çok kişinin yabancısı

olmayan türden bir bilgilenme kaygısıyla yönelseydim, genellikle herkesin omuz silkip geçtiği ayrıntılara dek uğraşır mıydım Lou'yla? Oysa ona ilişkin ne varsa herşeyin: sevgi ve saygıyla, hayranlık ve özlemle izini sürdüm hep, sürüyorum da.

Lou'ya ilişkin, imzamı taşıyan bir yazı, bir kitap falan yok ortada; bu gidişle olacağı da yok, gene de bilinmez ama. Okuduğunu, hemen kitaba dönüştüren kitap-makinelerinin kulakları çınlasın, yazarlık aracı değil Lou benim için. Amaç-sız götürdüğüm okurlük yaşamım o. Salt kendisi için sarıldım Lou'ya. Bu bağımı bilen yakınlar, "Senin Lou" diye sözediyorlar artık ondan. "Lou n'apıyor?" "Şu sıralar ses yok Lou'dan!" Oysa özde hep gündemde o. Kimi de bu gibiler, beni pek bilmeyenler kuşkusuz, ama nedense Lou'dan haberi olan, ya da bir rastlantı, Lou'yu benden duyanlar kuşkusuz, "Hani senin tutkun olduğun, senin tutuklusu olduğun biri vardı, neydi onun adı?" diye sesle gözle sorgulu bir dokunduruşa kalkışıyorlar bazan. Ben "Lou!" der demez, "Gerçekten, oydu, bir yerde çarptı gözüme, nerdeydi unuttum" deyince tükenip bitiyor zaten onlar için Lou-yaşantısı.

Benim Lou'm değil, başkalarının rasgele sözünü ettiği Lou, büyük bir olasılıkla değil. Gerçi herkesin bir Lou'su var – her ozanın, yazarın, her sanatçının, her düşünürün. Hattâ, gizemli bir rastlantıyla, adı gerçekten de "Lou". Hepimizin Lou'su kendisinin, – *benim* Lou'm, benim *Lou*'m.

Kim bu Lou? – Nietzsche'nin, Rilke'nin, Freud'un 'artığı' değil hiçbir zaman. Başka birkaç kişiyle birlikte, bana çok şeyler kazandırmış olan yaşama-ustalarımdan ötürü tanıdığım bir can. Onlardan ötürü bulup buluştuğum bir can Lou benim için.

O benim, çünkü okurum. Okuduğum için o var. Okurluğum olmasaydı, Lou da olmayacaktı. Okurluğun bir armağanı Lou bana.

Altınoluk

Çocukken evcek bir yere gittik mi, ovasında tepesinde durup durup havayı içimize çeker, rastladığımız her çeşmeden törensi bir saygıyla avuç avuç su içerdik. Son birkaç onyılda "şey" durumuna düşüverdi bu büyük yaşam gerçekleri. Delikanlılığımla birlikte, azıcık daha sonra, bir büyük yaşam gerçeği daha kendiliğinden katıldı bu sürüp giden gerçekliklerime: Kent kasaba nereye gitsem, kitap satan dükkânlara, kitap sergilerine uğrar oldum ne yapıp edip. Kimi talihli, kimi talihsiz, birarada götürdüm bu üç ögeyi.

Altınoluk'taki ilk haftam şöyle gitti oysa: Havadan, sudan yana bol bol yüzümü güldüren talih, ne yazık ki kitaptan yana sıktı da sıktı canımı. Dediğim gibi, ilk hafta böyle oldu; ikinci hafta değişti herşey.

Birkaç yıl önce, Haziranın ortasından sonraydı, kafalar güncelliklerle yorgun, gönüller özlemlerle gergin, azıcık güneylere uzanalım, dedik; belli bir erek gütmeden, neresi olursa olsun bıraktık kendimizi. Taşıtların pek tutmadığı bir yoldan Malkara-Keşan-Eceabat derken, sağlı sollu deniz yelleri üzüntüleri yıkadı. Bir öğle üzeri Çanakkale'de bulduk kendimizi. Karınlar yakınmaya daha başlamadığına göre, Truva, Ezine üzerinden ovalar, yaylalar, bayırlar aşıp Atina'dakinin atası Olympos'a sardık. Ova, yayla, bayır: görkemli serin bir tırmanıştayız, demeye kalmadı, tepeüstündeyiz. Solumuz deniz. Haritaca Ege ama Akdeniz'in derinlerine bakıyormuşuz gibi geldi bize. Alabildiğine gökmavisi, oylum oylum uzak ufuklara giden, hiç görmediğim, hayal bile edemeyeceğim bir güzellik. Düpedüz Unutulmaz'ı yaşıyorum. Duralım, dedik, durduk.

Soluk alıp vermeme gerek yok, aşağılardaki yelkenli benim, uçuyorum. Hep "burdayım!" diyen kalbim, havada süzülen kuştan hafif. Olası değil ama gerçek: hiç iz bırakmadan yokolmuş son haftaların sırtımdaki eşek yükü. Çeşmenin tam önündeyiz. Yandaki

yüksek taşın üstüne arkada görünen bol yapraklı bodur ağaçların bademlerini sermiş bir çocuk. Zeus'le yakınlarının içtiği sudan içtik; tüm tanrıgillerin sofrasını bezeyen bademden yedik. Aşağılardan alamıyorum gözümü. Puslar aralanır gibi olunca birkaç ev damı ilişti gözüme, Küçükkuyu'ymuş orası, hemen ardındaki parlak çizgi, Altınoluk. Kesinlikle belliydi artık konaklayacağımız yer, Mıhlıçay'ı geçer geçmez dorukları birbirine karışan birkaç çınarın oracıktaki sessiz bir çatıaltı bulduk kendimize. Üç adım öteden hışırtıları gece gündüz kulak okşayan kavakların hemen ardındaki sazlık denize açılıyor. Dilersen, kıyı kıyı Ören'e dek yürü git. Suyumuz, yamaçlardaki köyden. Baba Burnu'ndan, balığımız; iskelede canlı canlı bizi bekliyor her sabah. Elle sızma zeytinyağımız tepeye dayalı taşevden geledursun, serviler arasındaki kırlık bahçeden, nerdeyse diklemesine denizi seyrediyoruz. Cumartesi renk renk donanıyor pazaryerimiz, kırdan kentten. Çayına diyecek yok iskeledeki ağaçaltının. Denize girince, açıl azıcık canın isterse; yangözle karayı izleye izleye yüz, canın isterse. Yüksele alçala birbirleriyle oynaşan tepelerin yeşili bol, günün her saati. Deniz yetti, deyince giyin Akça'ya gezmeye git. Dönüşte, gece yarılarına değin bir git bir gel balıkçı limanındaki doğal yel otağında. Bir uçtan öbür uca esenle, dağları yerinden oynatacakmış gibi güçlüsün artık. Yatasın gelince koy yastığa başını: nasıl yatarsan öyle kalkıyorsun, dingin, umutlu, esinli.

Peki ya kitap, o *yok* işte. Yalnızca hava ile su yetmiyor sana. Nasıl olsa iki günde döneceğim, diye, sonuna yaklaştığım bir tek kitabı atmıştın çantana, ne aceleydi öyle, bir tek o. Çoktan bitti. Çarşıda pazarda bakınıyorum, kitapçı diye birşeye rastlamadım. Fırıncıya sordum, gazete satan bakkalı gösterdi. Bakkala sordum: "Akçay'a gideceksin, belki orda..." demesin mi. İstemeye istemeye vazgeçtim aramaktan, gene de vazgeçemiyorum ama, – sevgilini buluncaya dek arayacaksın, bulduktan sonra bile.

Bu olmasın! Şurda da olabilir! Bir de öteye gözatayım! diye üçüncü haftayı dolduruyoruz. Kalabalık bugün burası: pazar kurulmuş gene. Ara sokaklardan yürüyorum. Kocaman kara ekmeğimizi hergün sıcacık aldığım fırının köşesindeyim. Küçücük bir "kitapçı" karşımda. Çocuğun biri, okuduğu masalları, öyküleri, dergileri, önceki yılın ders kitaplarıyla birlikte satılığa çıkarmış. Konuşuyoruz: İlkokulu yeni bitirmiş. Babasının zeytinliğinde çalışacakmış. Okumayı seviyormuş. "Okuduklarımın hepsi değil bunlar. Arka-

daşlarla kitap değiş-tokuşu yaparım hep. Sana göre birşeyim yok ama" diyor. Belli olmaz. Önceden tasarlanamayan şeylere açık bir evren gizem gizem okurluk uzayı.

Birden, şişkince çocuk kitaplarının şişkince tomarı üstündeki sık satırlı, irice harfli; büyücek bir çizgi çizgi aklığa kayıyor gözüm. İpince bir kitap. Düzenli de olsa, sırtsırta birbirine zımbalanmış kâğıtlara ne denli kitap denirse, öyle birşey işte. İlk sayfa: yalın bir Kuzey Batı Anadolu kıyıları haritası. Çanakkale'den İzmir'in güneylerine doğru, irice girinti-çıkıntılarıyla kentler, kasabalar, köyler. Ortalara düşüyor ALTINOLUK. Tırnak içinde (Antandros) yazılmış küçükpuntolarla alta. Suyolu gibi iki çizginin birleştiği kavşak orası. İçerden yukarı gidenin ucunda Truva; kıyı kıyı gidenin ucunda Assos. Herşey tamtamına yerinde değilse de, kaba-ince çevre-konumuyla Altınoluk yerli yerine oturmuş diyebiliriz. Sayfanın dibinde: -5-. Ne ön, ne arka kapağı var "kitabın". Son sayfa boş. Son sayfanın bir öncesi: -45-. Satır genişliği epeyce enli; aşağı yukarı 50 satırlık dolu dolu sayfalar bunlar. Siyah-beyaz, yirmiye yakın fotoğraf var. Altınoluk'ta oynanan sazlı sözlü oyunlar sayfasıysa, notalarla bezenmiş. Davul-zurna eşliğinde oynanan bir güvende, bir düğün alayı başlangıcı.

"Kaça?", diye soruyorum çocuğa. "Satılık değil. Sayfaları eksik zaten. Babam Belediyede çalışıyor. Ona vermişler. Kitapları getirip götürürken, tomarı ile bağladığım yere koyuyorum, birşey buruşmuyor böylece. Sergiyi yayınca da kitaplara altlık yapıyorum."

Ben diretince, azçok şaşkın, "Para istemez!" diyorsa da, henüz siftah etmediğini anımsatınca, ikimizi de sevindiren alım-satım gerçekleşiyor sonunda.

Umulmadık yaşantılar dünyası okurluk. Yeter ki rastgitsin: Herzaman, heryerde hayal etmediği *karşılaşmalar* beklemekte okuru. Ne imza, ne ün, ne övgülü öneri gerekli. Kitapla mutlu olması için okurun, uygun yerde uygun kitapla birleşmesi yeter. Ötesi, aldatıcı bir talih değilse onunki, – ötesi onun elinde. Okurluğun en kısır zamanları en mutlu dönemlere dönüşebilir bir kitapçıkla.

Altınoluk, gerçekten bir altın oluk oldu, akıyor gürül gürül, ben de onunla. Dörtyüz yıllık geçmişi var. Bir ara "Mersinlik" diye biliniyormuş. Eski adının "Papazlık" olduğunu öğreniyoruz. Bahçe işlerinde çalıştırılmak üzere Midilli'den getirtilen Rumlar, zamanla, bir kilise kondurmuş köye. Kiliseyi gören çevrenin köylüleri "Aa burası Papazlık olmuş!" ünlemiyle dışavurmuşlar şaşırmalarını.

Söylentiler içiçe dolandıkça, buraların, İsa'nın en yakınlarından Paulus'u dinleyen keşişlerin uğrağı olduğu sanılmış. İzmir'in kurtuluşuyla Altınoluk adıyla yeniden kurulmuş köy. Bu ad, o yıllarda Çam Mahallesi'ndeki çeşmeden pırıl pırıl akan sudan ötürü verilmiş köye.

Gel zaman git zaman büyüyüp serpilmiş, gelişip zenginleşmiş Altınoluk. Camiler, köşkler, mezarlıklar; karakoldan Belediye'ye yapılar, 60'lara doğru ilk seçilen belediye başkanından, şimdi tam karşımızda oturan bir önceki belediye başkanına dek tüm başkanların görev süreleriyle birbir adları, kıyıdaki alımlı görüşlü PTT'nin öyküsü, Sağlık Ocağı'nın araç-gereç donanımı... – Neler, neler yok ki kitapta. Yeraltı madenleri, yerüstü bitki örtüsü. Hele o çeşit çeşit yellere ne demeli. Poyrazların, çıkıntı çıkıntı esiş kıvrımları; yüksekten alçacık yerlere doğru uçuşları; tepe derelerinin güney yellerini nasıl oluşturduğu, Midilli yönüne seğirtirken Altınoluk yönüne nasıl dağıttığı; gündüzden geceye, mevsimden mevsime, yaz lodos'ları ile kış yıldızlarının nasıl biçimlendiği ince ama uzmanca bir anlatışla betimlenmekte. Çaylar, değirmenler, arıcılık, zeytinlikler özel özen görmekte kitapta. Tarımından sebze türlerine, geçim olanaklarından eğitim düzeyine dek başlıbaşına bir kültür evreni meğer bizim küçücük Altınoluk.

Evlenme törenleri, gelinlikler, damatlıklar; genç evlilere uğur getirsin diye, oğlan yanından birilerin kız ayakkabısına para koyması; rengine kalınlığına dek damat kuşağı – neler, neler tat tat sergilenmiyor ki kitapta.

Eğlentilerde söylenen maniler bile unutulmamış. İşte size bir örnek:

Yarim zeytin topluyor
Ceylan gibi hopluyor
Gönderdiğim gülleri
Bana bakıp kokluyor

Verelini ardından kadınların oynadığı Dere Geliyor Dere. Bağyüzünün çamlarından subaşına, fidanlıktan dipleye dek yok yok! Diple mi? Çarşıdaki şekercinin camekânında görüp geçmiştik. Oysa kitapla gözümüz açıldı. Başka yörelerin pek bilmediği bu diple başlıbaşına bir sanat: süt ile yumurtayı yoğurup hamurlayın; sonra, ipince yuvarlak yuvarlak kesip sarmalayın; sonra da doğru şeker

şurubuna yatırın. Unutmayın: şurup hem ılık hem kestirilmiş olacak. Akşama diple var bizde. Şu dokunur, bu dokunur türünden mızıkçılıklara kapalı tüm kapılar, yaşam boyu tadıp tadacağımız ilk diple bu.

Sağol kitap! Seninle daha güzel yaşam. Algı, anlam, değer, önem, eylem, – varoluş ufku seni bulmadan öncekinden bambaşka çünkü. Sağol yazar! Yaşıyorsan, dert görmesin elin, aklın! Sağ değilsen de, yaşattığına göre, yaşıyorsun bir bakıma.

Altınoluk'a ilişkin yapıtıma can veren yazarın adını bilmiyorum, dörtyana sordumsa da öğrenemedim. – "Belediye'den bir görevli, ya da ilkokulun eski öğretmenlerinden biri böyle birşey yazmış diye kulağımıza çalındı" gibilerden öteye geçemedi araştırma sonuçlarım. Yazar ile okur birbirimizin yabancısı değiliz gene de.

Elime eksik geçen yapıtının en son sayfalarında, yörenin ün salan söylencesini anlatırken Homeros'u unutmamakla beni ne çok sevindirdiğini bilemezsin, yazar. Gel gör ki, Aphrodite ile Sarıkız'ı tam birbirine bağlayacakken, sözü sözüne şöyle diyorsun 40. sayfanın altlarına doğru: "Şunu hemen belirteyim ki bu efsanenin bizimle hiçbir ilgisi yoktur. Yunan mitolojisinde Homeros'un anlatımından kaynaklanan bir efsanedir. Bizim yörelerde sözünün edilmesi olayın bulunduğumuz yörenin topraklarında geçmesidir. Esasen olayı tüm dünya da bilir."

Kuşkusuz, düpedüz nesnel bir yöre-tarihi değil seninki, ne de turistlere yönelik bir kılavuz kaleme aldığın. Hiçbir eksiği gediği kalmasın diye elinden geldiğince özenle yoğunlaştırmışsın dikkatlerini Altınoluk'ta. İnsanı, taşıtoprağı, geçmişten günümüze suyu havasıyla eğilmişsin Altınoluk'un üstüne. Her satırı sevgiyle kotarmışsın, belli. Ne var ki: arada neden-sonuç türünden belgelenmiş bir bağ bulunmasa bile, İda'dan başka birşey olmayan Kazdağı'nın güzeller güzeli Sarıkız'ını Aphrodite'den getirmemeni yadırgadım doğrusu. Nereli Sarıkız? Altınoluk yöresinde Güre köyünden. Güzel mi güzel bir Aphrodite o da. Tüm köyün gönlü onda. Kibirli ama Aphrodite gibi. Zamanla adı kötüye çıkıyor; kötü-yola-düşmüş lekesini sıçratıyorlar o güzel yüze. Neden olacak, tıpkı Aphrodite gibi, sağa sola evet demediği için. N'apıyor utançtan baba, odun yarma bahanesiyle Kazdağı'na çıkarıp kurda kuşa bırakıyor Sarıkız'ı. Bırakıyor da, özlüyor zamanla. Dönüp arıyor, arıyor, buluyor sonunda. Sevinçle coşkun yüreği, namaza duruyor bir ara. Su gerek. Sarıkız ibriği deniz suyuyla doldurduğu gibi uzatınca, baba,

tuzlu diye geri çevirirken, bu kez, güzel kız, parmaklarını yere daldırdığı gibi tadına doyulmayan bir pınar oluşturuyor kuru toprakta. Su fışkıradursun, kızının ermişlere karıştığını hemen anlıyor baba. Anlıyor ama, o an ölmüş Sarıkız. Acılı yüreğine taş bastırıp kızını oracığa gömen baba da ölüyor az ötede. İşte böylece Kazdağı'nın bir doruğu Sarıkız Tepesi, öbürüyse Baba Tepesi.

Doğru, namaz yok, İslamca ermişlik yok Homerosgilde. Aphrodite Türkmen değil. Orası öyle de, özde birşey değişmiyor ki bu tür ayrılıklarla. İda-Kazdağı, güzeller, güzellikler beşiği. Aphrodite'den Sarıkız'a, ordan da günümüze geleceğe. Zaman hep zaman, ne denli başka başka görünümlere bürünse de, çünkü insan, insan tarih boyunca ne denli değişse de, kendisiyle, türdaşlarıyla çevresi, doğasıyla birlikte. Ölümlülerin de ölümsüzlerin de en güzeli bu yöreden. Troia Kralının dağlarda yaşayan Oğlu Çoban Paris, bugün de ağızlara bayram Elmayı, Bayramiç'ten geçip Kumkale'de denize dökülen çayın kaynadığı yerde Hera ile Athena'ya değil de çırılçıplak yıkanan en güzel'in simgesi Aphrodite'ye vermedi mi? Ne Hera'nın yeryüzü egemenliği, ne Athena'nın üstün bilgelik çağrısı kandırdı Paris'i, Sarıkız-Aphrodite'yi kaynaktan salına salına çıktığı sırada seyretmeye doyamadıydı çünkü Paris.

Bu yöreyi Altınoluk kılan toprağa, havaya, suya, yel yel, ışın ışın sinmiş doğa-insan güzellikleri, bu eski bu yeni, bu bizden bu bizden değil diye ayırmaya katlanamıyor gönlüm. Dışlamaktansa içlemekten yanayım. İç ile dışı kucaklayan da, yazarım, senin dediğin gibi, "yöre toprakları". Sürçmeler biryana, biz okur yazar birleşiyoruz, değil mi? Kitap birleştiriyor bizi.

Altınoluk'tan ayrılacağımız günün sabahı, tez dönelim diye, az sonra arkamızdan kocaman bir kova su boca edecek olan komşumla günaydınlaştık. Simitçi çocuk da nerde kaldı, çaylar soğuyacak. İşte geliyor, bu onun sesi.

Kulağım onda. Satış çağrısını bellibelirsiz değiştirmiş bugün. Kulağıma çarpanları, hep masanın üzerindeki Altınoluk kitabımı alıp sondaki boş sayfaya yazıyorum:

Balıkesir unundan
Altınoluk suyundan

duyulmuyor öbür dizeler, apaçık duyamadığım dizeleri kendim

dolduruyorum. Böyleçe, karınca kararınca, yazar-okur birliği gerçekleşiyor kitapta.

Balıkesir unundan
Altınoluk suyundan
Ağza mideye bayram
Sıcacık çay simidi

Tüm kitaplar: altınoluk.

YAZARIN OKURLUĞU

Yaşı başı, yeri yurdu, neler yazdığı, nasıl yazdığı, neler yazmayı tasarladığı, – işte yazar olarak yazara ilişkin en çok merak edilen konular. Bana gelince, benim yazara ilişkin en çok merak ettiğim özellik: yazarın neler okuduğu. Merakımı azıcık daha geniş dile getireyim: yazarın neleri nasıl okuduğu, okumalarından ne tür etkilendiği, bundan böyle neler okumak istediği, işte bunlar benim yazarda ne yapıp edip öğrenmeyi dilediğim özellikler.

Bu tutumumu, okumanın, yazmayı düpedüz bir nesnellik çizgisinde belirlediği anlamına çekmek yanlış. Gerçekte, yazarın yazarlığının, doğrudan doğruya yazarın okurluğuyla açıklanabileceğini öne sürenlerden değilim. Okumak başka, yazmak başka, kuşkusuz. Gene de yazarda yazmak ile okumanın birbirine içten bağlı olduğu yadsınamaz hiçbir zaman. Bunu, ben kendim, yazarlığıma okurluğumun, ne denli etkili bir kaynak olduğunu içtenlikle biliyorum. Kendini azıcık dinleyen her yazarın, bu olaya çekinmeden tanıklık edebileceğini sanıyorum.

Gelgelelim, sözünü ettiğim yazarlık-okurluk ilişkisini; yazarı besleyen, yazarı yazar yapan yalnızca okuduğu kitaplardır, savına indirgeyenler, sayıca öyle çok ki. Oysa, dediğim gibi, yazarın, yazdıklarını, okuduğu kitapların şurasından burasından derledikleriyle oluşturduğu savının, iler-tutar bir görüş olduğu kanısında değilim.

Okuma-yazma bağlılığında, yazarlık yönünden, benim vurgulamak istediğim şu: Kendi okuma doruklarından aldığı tatlara benzer tatları, kendi kitaplarını okuyanların da almasını istemeyen, ya da böylesi bir tada boşveren yazar, çok şey başaramaz bence. Tüm beğeni donatımıyla yazara özgü okuma estetiği, tüm tatlarıyla yazarın yazma etkinliğine içten bağlıdır. Kolay kolay ayrılmaz birbirinden bu iki estetik; okuması, yazmasıyla, ikisiyle birlikte tek bir estetik oluşturur yazar.

*

Yazarlık okurluk arasında sıkı bağlar var. Bu varlıksal bağların her yazar için geçerli olduğu inancındayım. Bu saptamamda başkaları konusunda yanılsam bile, kendim için yanılmadığım kanısındayım. Nice yazarlar tanıktır bu kanıma. İşte Plutharkos, Cicero, Augustinus, Abelardus, Descartes, Montaigne, Shakespeare, Goethe, Puşkin, Kant, Kleist, Breton, Sartre, Camus, – daha nice nice ünlü adlar.

*

Hem bilgi, hem hayal, hem mantık, hem uyduruk, hem gerekçeleme, hem uçup gitme. – İşte böyle yazıyorum ben. Bazı uzmanca araştırma vargılarını kendi durumuma uygulayınca beynimin hem sağ hem sol yarıküresiyle yazıyorum, diyebilirim. Belki de bunun için, okurlarımdan, en çok beklediğim şey, okurken, sürekli bir gelgitle beyinlerinin her iki yanını işler tutmaları.

Bu doğrultuda hiçbir yaptırımım yok, kesinlikle. Biricik dayanağım, yazdığım yapıt. İyi ki öyle. Yalnızca bana özgü birşey değil bu, her yazar için durum aynı: varını yoğunu yapıtına koymak demek yazarlık. Bir bakıma, sözcüğün kök-anlamıyla öz-veri. Yazarsan, okura sunacaksın özünü.

Bazı yazarlar şöyle düşünüyor: Ben okurken başka, yazarken başkayım. Yazarlığım ciddi iş, okumalarımsa birçeşit oyalanma. Okumalarım yüzeysel olsa da ne çıkar, yazarken özenli yazıyorum ya. Okumalarım başkalarını ilgilendirmez, yazdıklarıma baksın herkes. Benim için önemli olan okuma değil, yazma...

Oysa ben: aşağı yukarı böyle diyen, açık-seçik demese bile, böyle düşünen bir yazara kuşkuyla bakıyorum. Bence: ya iyi bir yazar değil, o zaman da bana ne ondan; ya da, iyi yazar ama kendisini yanlış yorumluyor, azıcık daha dikkatli olmak yaraşır ona. Yok, benim ilgimi çekmek için böyle yapıyorsa, başvurulacak yol mu bu?

*

Neyi, nasıl, hangi amaçla okuduğunu söyle; neyi, nasıl, hangi amaçla yazdığını söyleyeyim, savı genelgeçer bir sav değil doğrusu; azıcık deşmeye gör, eksik-gedikle karşılaşırsın. Hiç de zor sayılmaz yazarın okuduğu ile yazdığı arasında çelişmeler bulup ortaya çıkarmak. Öyle olsa da, sözkonusu savın, yapıtlarıyla birlikte bazı yazarları bilip tanımada gerçeğe uygun düşen dayanaklara vardır-

dığı; hiç olmazsa bu yönde araştırmalarda değerli birtakım ipuçları verdiği bir gerçek.

*

Okuduğu kitaplarla sevinen yazarları seviyorum.

*

Yazamadığı kitaplara üzülen yazarların nedenlerini beğeniyorum. Yazdıkları kitapların, büyük bir olasılıkla, beni hayal kırıklığına uğratmayacağı umudundayım. Okuduğu kitaplardan ötürü alkışlanan iyi okurlar, kimbilir ne çok sıkılırlar.

*

Okudum, yazdım
İşte özetim – diyenlerden değilim.

Okudum, yazdım
Başka şeyler de yaptım
Birçok şeyi de yapamadım – diyenlerdenim.
Gerek de yok zaten
Yapabildiklerimi de
Şu-bu yönden yaftalamak saçma.

Ola ki bundan sonrası da var
Nice yapıp etmeler
Nice yapamayışlarla birlikte
Okumalar, yazmalar, desene şuna.

*

Yazar yapıtlarından sorulur.

*

Yazmayı okuya okuya
Okumayı yaza yaza
az çok öğrendim.

*

Kafanda, gönlünde, çevrende tasarla bul buluştur, kur, yaz, düzelt, yaz, binbir çabayla yaz, içine siner gibi olunca, epeyce sinince de, yepyeni emekleri göze alıp ortaya çıkar yapıtını, – bütün bu uğraşlardan sonra, yapıp ettiğinin değdiğini görüp sevinmene diyecek yok doğrusu; hele yaşarken, okurca talihli biri olduğunu görürsen, senden mutlusuna rastlanmaz. Bakıyorsun ki, sayıları az mı az mutlu yazarların; bir de bakıyorsun ki, sayıları çok mu çok mutlu yazarların.

*

Ne okuduğu kitaplarla böbürlenen okurları, ne yazdığı kitaplarla böbürlenen yazarları gözüm tutuyor.

*

Yazar kitabında yaşar.
Yazar kitabıyla yaşar.

*

Kitap taş, yazar canı.
Yazar iskelet, kitap canı.

*

İpe-sapa gelmeyen boş şeylerle oyalanan, söylediğini çarpuk-çürpuk söyleyen, anlatışı inandırıcı olmayan, yazı-kişiliği kalıplara takılıp kalan sözümona yazarların, yığın yığın okurlarca okunmasına hiç mi hiç sevinmiyorum doğrusu; kör talihin cilvesi deyip geçiyorum.

Beni asıl imrendiren: özde dolu dolu konuşan, değerli, erdemli, etkin bir söyleyişe erişmiş, özgün davranışlı yazarların, az mı az okurla mutlu olmaları; başka yerlerde sabırlı olmasalar bile, kendilerine yaraşan okurları sabırla bekleyişleri.

*

Yazar, kitabın parçası.

*

Bugün ne okudum? Sabahleyin, bilmem kaçıncı kez, C. G. Jung'un Anı'larını okudum. Sonra başka şeyler girdi araya. Yeniden kitaba sarıldığımda, bir de baktım ki, Eski Mısır'dan derlenmiş mezar yazıtları elimde. Daha sonra Wang Wei ile zamanın nasıl geçtiğini anlamadım. Demin Schopenhauer'le birlikteydim. Birara neyi okuyayım, diye düşünürken dalıp gitmişim.

Bunlar kuşkusuz, bugünün tatları. Bırakın ki, daha gün sona ermedi. Gel de şimdi yalnızca bunlara bakıp benim neler okuduğum üzerinde açık-seçik bir yargı ver. Dün başkaydı kitaplarım, önceki günler de, zaman zaman aynı kitaplara elatsam da. Yarın keşke daha çok, daha gönlümce okuyabilsem. Öbürgün, öbür günler de.. Hep başka başka kitaplar, başka başka okumalar diliyorum kendime!

*

Yalnızca, boşzamanlarını değerlendirmek için yazan yazarlar; yalnızca, boşzamanlarını değerlendirmek için okuyan okurlar var. Yaşam onların kendi yaşamı, gene de ben olsam, "boşzaman" söz-

cüğüne böylesi takılıp kalmazdım. Bunu yapamıyorsam, ne yapıp edip boş-zamanları alışkanlığa dönüştürmemeye çalışırdım.

*

Yazar, okur, konu, koşul – herbiri ayrı bir rol oynamakta okumada. Her durumu, her durumda, her yönden ayrı ayrı gözden geçirme gereği var gene de.

*

Yazar, okurun işini kolaylaştırmalı mı, kolaylaştırmamalı mı?

Başta yazar, okur, konu, koşul – öyle çok etmene rol düşüyor ki bu ikilemli sorunun yanıtlanmasında.

*

Hep yazmayan yazar, nasıl hep yazarsa, hep okumayan okur da hep okur.

*

Okuru için yazmayan yazar olur; *kendisi için* yazmayan yazar olmaz. Yazar, yazar olarak okurdur.

*

Beni okurken hep dikkatli, aradabir hoşgörülü olsa okurlarım, daha ne isterim.

*

Beni nasıl okusunlar? – Nasıl okurlarsa okusunlar, yeter ki tat alsınlar.

*

Çift-amaçlı bir dünya kitap, hem yazarın hem okurun amacı yoğunlaşır orda.

Yazarın ne yapmak istediği kadar okurun da ne yapmak istediği önemli. Amaçlar birbirinden ne denli uzak kalırsa, o denli boşlukta kalır kitap, gerçekte pek boş olmasa da.

Yazar amacı ile okur amacının birbiriyle çakışması, büyük talih kitap için.

*

Yazar da, okur da yalnız, iki yalnız onlar; biri yazan öbürü okuyan iki yalnız. Kitap: iki yalnızın buluşma yeri. Yalnızları buluşturmuyorsa, yazı yazı değil, kitap kitap değil, bir bakıma.

Sözümona yazı diye, kitap diye birşey görünse de ortada, okurla yazar buluşması gerçekleşmiyorsa, ne yazar var ne kitap.

*

Sırnaşmalarından, bana dalkavukluk ettiğini görsem de; yüzeyselliklerinden, bana saygısızlık ettiğini görsem de, kolay kolay

vazgeçmem okuduğum kitaptan. Ama ne zaman yazarın, sözümona daha iyi yazma uğruna: keyifsiz zorlamalara düştüğünü görürsem; düzeltmelerinin küt durduğunu görürsem; etkimelerinin yapay etkiler olmaktan öteye geçmediğini görürsem, o zaman yazarla işim bitti artık, kaldırıp atıyorum kitabı.

*

Düşünme ve eylemede, etkin ve dengeli kılmaya gereksinim duymayacağımız yeti, değer-yargıları biçme yetimiz. Değer–yargılarımıza en önemli katkılardan birini, en çok okumalarımızdan devşirebiliriz. Ne var ki, hababam okuyanlar da, hiç mi hiç okumayanlar da kendilerine, çevrelerine ilişkin ölçülü yargılara ulaşmaktan uzak; tam tersine, büyük bir olasılıkla, çarpık birtakım önyargılar beslemekteler.

Öyleyse, ortakarar mı okuyalım? O da kurtuluş değil. Üstü, altı var mı ki, ortası olsun okumanın!

Doğru dürüst okuyalım yeter, – yani azı, çoğu, ortasıyla okumanın hakkını verelim. Gel gör ki, ne doğuştan armağan bu bize, ne de çabucak öğreniliyor. Tüm önemli başarılar gibi okumanın da canla-başla hakkını vermemiz gerek.

*

Meslek olarak yazarlık da sıkıntılı, okurluk da. Yakışıksız ama ikisini de kendisine yakıştıranlar var. Öyle kolay ki, sağduyuyu elden kaçırmak. En iyisi, olabilirse, ikisini de zevk için yapmak; olamıyorsa, zevke dönüştürme yollarını arayıp bulmak.

*

Bir bakıma, kitap kazma. Yazar, her kitabıyla, sallıyor taşa toprağa, insana topluma, içe dışa. Biter mi taşlar topraklar, tükenir mi içler dışlar?

*

Salt yargılamak için okuyacaksan, okuma..
Hiç yargılamayacaksan, okuma.

*

"Ben artık okuma işini kapattım" diyen biri (sözgelimi Faust), "Ben artık yaşamayı kapattım" gibi birşey diyor. Böyle demekle birlikte, canına kıymıyorsa, kitaptan eletek çekmiş birinin başına gelebilecek her yıkıma boyuneğmek zorunda (sözgelimi Faust).

Daha önceleri okumuş olsa bile, okumayı sürdürmeyen (sözgelimi Faust), yaya kalır çok yerde. En iyisi mızıkçılık edip okumak, – en iyisi, başka yapıtları başka türlü okumak. Böylesi bir mı-

zıkçılığı gözealamıyor ama çok kişi (Faust gibi), alamayınca da Faust'laşıyor. (Belki de, yeryüzünde ilk kez bu anlamda "Faust'laşma" deyimini kullandığım için, karmaşık yönleriyle bu deyim benim de aklımı şaşırtıyor ama hangi nitelemeye uzansam, durum aynı.)

*

Dikkat kesilmiş sıralardaki öğrencilere, kürsüden ders veren profesör tutumuyla yazılmış kitapların karşısındayım, – ister bilim, ister felsefe, ister şiir, ister roman olsun bu kitaplar. Kırkbeşi aşkın yılım kürsüde, en az onyılım sıralarda geçti üniversitede, – hesabımda yanlışlık yok; desene, durumum uyarınca bilirkişi sayılırım, dobra dobra söyleyebilirim öyleyse: Ders verir gibi yazılmış kitapların her sayfası, okuyanı, kendi yanına çeken kitaplar, tez yanıp yokolan saman yalımlarıdır.

Sözünü ettiğim kitaplar, okuyanları, daha ilk izlenimde başını döndürecek ağırlıkta bilim, sanat, edebiyat, felsefe gerçeklikleriyle avucunun içine alan kitaplar. Öyle kitaplar ki bunlar, amaçlarına erişince, hem yazarın kendisini kendisine hayran eden, hem okurun kendisini kendisine hayran eden, bu hayranlığı da, en son sözcüğüne dek sürdüren kitaplar.

İşte ne yapıp edip *bu* kitaplardan sakınalım, diyorum – hem yazar hem okur olarak özümüzü koruyalım! Epey çaba gerekse de, hem yazar hem okur ne yapıp edip aşalım bu kitapları.

*

"Çok okumuş" – anlaşılan, aklını kafasını bulandırmak için elinden gelen herşeyi yapmış.

"Çok okumuş" – yeterince okusaydı, aklı başına gelirdi.

"Az okumuş"– anlaşılan, aklını bulandırmak için elinden gelen herşeyi yapmış.

"Az okumuş", – yeterince okusaydı aklı başına gelirdi.

*

İlk kitabımı okuyormuş gibi tatlı bir heyecan içindeysem, "bu, gerçekten güzel bir kitap" diyorum kendi kendime.

*

Kitap üzerinde yargı-vermede yansızlık diye birşey tasarlayamıyorum. Her kitap yargısı, büyücek bir olasılıkla, yanılmalı yargı. Her türlü kitaba şaşmazlıkla uygulanabilen nesnel ölçek olmadığı, olamayacağı için bu böyle.

"Yaz gitsin!", "Oku gitsin!" mi öyleyse? Tam tersine: kolay uy-

gulanır ölçekten yoksun olduğumuza göre, ne denli titiz davransak yeridir.

*

Cıyaklayan yazarlara gülegüle!

*

Okuduğum kitabın yazarı, yaşıyormuş, ya da çoktan ölmüş; çoğun hiçbirşey değiştirmiyor bu. Ama okumakta olduğum kitabın yazarı birden ölünce, ya da yeni ölmüş bir yazarın kitabını okumaya başlayınca, öyle çok şey değişiyor ki.

*

Başkalarının okumasına yardım etmekten kaçınan okura, iyi bir okur denemez.

*

Okurun talihi kendine uygun kitaba rastlamak. Başıboş bırakılası şey mi bu talih, okuya okuya artırmak, bakım göstermek gerek.

*

Ne korkunç şey olurdu kitap kendi kendini yazsaydı, kendi kendini okusaydı.

Ne tatsız tuzsuz şey olurdu, yazarın yazdığını yalnızca kendisinin okuması.

Kitabı *kitap* yapan, yazan güçle okuyan gücün birbirinden ayrı olması. Meyvayı ortaya koyan başkası, derleyen başkası. Bu bağlamda, Latincenin olaya ettiği tanıklık ilginç doğrusu: yazar, *auctor*, *varedici*; okur, *lector*, *toplayıcı*.

Yazarlık-okurluk güçler-ayrılığına dayanan en eski demokratça kurumlardan biri. Üstelik durmadan şurası-burası onarılmayı isteyen yönetim kurumlarından ötede, yalın-açık kendiliğinden oluş yazarlık-okurluk.

*

Itırdan portakal çiçeğine, akasyadan mimozaya, iğdeden hanımeline, gülden karanfile koşar gibi kitaptan kitaba koşuyorum.

*

Özlü özlerinden başka ne çok gelip geçici köpüğü var kitabın. Doğrudan doğruya kitabın kendisindense, çok kez, yazarda, okurda açığa çıkıyor bu.

*

"Ben yazarım, kitap okumam" diyen yazar, kim olursa olsun, kendince ne tür güvenilir gerekçeler önesürerse sürsün, evetlenecek bir davranış değil bu.

Bu bağlamda en son akla gelebilecek soruyu en ilkin soralım: bir tek onun yazdıkları mı okumaya değer sanki?

*

Sevgi, dostluk gibi temel yaşama ögelerinin en yakın akrabası okuma. En soylusundan kültür enerjisi var okumada.

*

Kitaptan en iyi yazarlar anlar diyemem, okurlar da anlar, hem de nasıl.

*

Yalnızca öncü yazarlar değil, öncü okurlar da kültür büyükleri.

Okuma dehaları, öncü okurlar. Yeniliklere, atılımlara, özel birikimli, özel anlayışlı gözleri, kulakları var onların.

*

Yazar var, hesap çizelgesi çiziktirir gibi yazar. Yazar var, deftere ambar girdi-çıktısı işler gibi yazar. Yazar var, nüfus kütüğü düzenler gibi yazar.

Ama bir de yazar var, besteci: kafaya gönle, göze kulağa bayram türküler, ağıtlar, şarkılar, sonatlar, konçertolar, oda müzikleri, orkestra müzikleri ortaya koyar.

*

Akıllı okur: söylemek istediklerini, ama nedense söyleyemediklerini, kendi söyleyebileceğinden daha iyi söyleyen yazarların tiryakisidir.

*

Okuduğunu kitap kitap kusan yazarlara acıyan bir okurum ben.

*

Mutlu yazarlar, mutlu inci yetiştiricileri: okuya okuya, içlerine buyur ettikleri seçkin kitapları, *yaşamalı beklemelere* yatırmayla başarabiliyorlar bunu.

*

Yazarlık da, okurluk da firesi çok eylemler. İkisi de kültür işi çünkü, yani sürekli çaba, bakım isteyen işler.

*

Tekyanlılığa kaçtığımı bile bile şöyle düşünmekten alamıyorum kendimi: Büyük adam, büyük yazardır. Eline kalemi kâğıdı alıp kimi dümdüz yazsa da, kimi düpedüz yazmasa da. Devlet

adamı tarih yazar; heykeldi, resimdi, sanatçının yapıtı da bir tür yazı.

Nerden bakarsak bakalım, "büyüklük" yalnızca yazma'ya indirgenemez ama. Okuyup yazmaya yönelik dileğimi yazmayla giderememeyince de okumaya elatıyorum. O zaman da şöyle düşünmekten alamıyorum kendimi: Büyük adam, sözgelimi büyük devlet adamı, tarihin toplumun gidişini *okumada* ustadır. Büyük sanatçı, sözgelimi büyük ressam, heykelci, insanın, eşyanın yazgısını *okumada* ustadır.

*

İster okuyayım, ister yazayım, durup durup kendi kendime dediğim şu: Böyle okumasaydım, böyle yazar mıydım? – Böyle yazmasaydım, böyle okur muydum?

*

Yazarın istedikleriyle okurun istedikleri, kuşkusuz, başka başka şeyler, kimi özce, kimi ayrıntıca. Yazar ile okurun birleştiği temel bir istek var, hem de ikisinin birden büyük önem verdiği bir istek bu: Yazar yazdığının iyi okunmasını; okur okuduğunun iyi yazılmış olmasını ister.

*

Kendisi yazmayan, okumaktan anlamaz, tıpkı kendisi resim yapmayanın resimden anlamadığı gibi – bazı kulaklara hoş gelse de, birtakım ayrıcalıklara karşın, yanlış mı yanlış bir sanı bu, ne denli yaygın olursa olsun.

Uzun uzun kanıtlara gerek yok, bir-iki gerçek yeter de artar bile: Nedense okuması güdük, aksak, özensiz yazarlar hiç de az değil. Şaşılacak şey, yaptığı resmin anlamını önemini, resim yapmayan başkalarından aldığı değersel-eleştirsel güçle sürdüren sanatçılardan geçilmiyor.

*

Okuma, yazmayı bütünler; yazma, okumadan öğrenir.

*

Yazarken okumayı özlüyor, okurken yazmayı özlüyorum.

*

Okurken yazarlığını, yazarken okurluğunu uyanık tutmaya özen göstermeyen yazar, öyle çok şey yitiriyor ki.

*

Bazı konular, yazmak için okumayı, hattâ bol bol okumayı gerektirir. Gel gör ki, okumayı yazmanın buyruğuna, hattâ boyundu-

ruğuna sokmak, ne tat ne tuz bırakır yazmada, bir yerden sonra okumada da kuşkusuz.

*

Sevgi, sanat, güzellik, hayal, gerçeklik, doğruluk için durum neyse kitap için de o: – daha çok, daha çok, daha çok...

*

Okuduğu kitabı "yanlış" okuyan okurun, hesap yapmaya kalkıp da, o kitap, gündeminde kaldığı sürece, toplama çıkarma, bölme, çarpma bilmeyen kişiden ne ayrıcalığı var.

*

Yazar olmasaydı kıraç bir topraktı dil tarlası.

Okur olmasaydı, darmadağınık bir tarlaydı kitap.

*

Okurken: kimi, verimli bir tarlayı süren çiftçiyim; kimi, uğurlu bir elin ektiği tarlayı biçen çiftçiyim.

*

Yazar, ille de okuru etkilemek için yazar, diyorlar. Her yazar için, heryönden doğru olmasa bile, genelgeçer birşey içeriyor bu sav: Her yazarın, yazdığıyla, kimi az kimi çok, okur davranışlarını etkilediği açık-seçik bir gerçek.

*

İyi yazar, dile, iyi soluk alıp vereceği ortamı yaratan yazardır.

*

Kitaba inanmayan, yazmaz.

Kitaba inanmayan, okumaz.

Gizemli, buyurucu, ürkütücü anlamda bir inanma değil bu. Güç verici bir inanma. Tek tek yazarların da, okurların da, kitapların da değeri, önemi, mutluluğu hep burdan kaynaklanmakta.

*

Yazar olarak sık sık kendimden sözediyor gibi görünüyorsam da, kimseyi yanıltmasın bu. Söylediklerimin sorumluluğunu taşıdığımı anımsatmak *için* hep bu ben-ben-diye-konuşmalar. Sık sık kendinden çok okurlarını düşünmeyen sanatçı, bilgin, düşünür ne denli yüce değerler yaratırsa yaratsın, okurlarca bağışlanmaz.

*

Okurların ardından koşmayan, sessizce okurlarını bekleyen yazarlardan biri olduğum için, mutlu muyum, mutsuz muyum, dersiniz?

Yazarlıkta, birbakıma, mutluluğun mutsuzluğun pek önemi yok ama.

*

Okursuz yazar, eşten yoksun insan. En imrenilecek nikâhlar okurlarla kıyılan nikâhlar.

*

İneceği alanı kendi kurmak gereğini duyan zor mu zor görevi var bazı yazarların.

*

Yazarın iki tatı var, okur tek tatlı: yazar, okur-yazar; okur okur.

*

Bir bakıma herkes yazar; günlük yaşam yazı yazı kıvam tutmakta; günü gününe yaşamak, yani sözcüğün sözlük-anlamında "yazar" olmadan yazmak bir bakıma.

Nasıl mı? – İşini-gücünü düzene koymak için çiziktirirsin; önem verdiğin birşeyi unutmayım, diye bir köşeye çentiklersin; birine acele bir pusula karalarsın; bir mektup kaleme alırsın; işyerinde yazışmalara girişirsin; Muhtarlığın gönderdiği çizelgeyi doldurursun; İl Başkanlığına bir dilekçe yazarsın; otel demirbaş kütüğüne, adını, soyadını, geldiğin yeri, gideceğin yeri kendi elyazınla işlersin; kafa defterini, günlüğünün sayfalarını çeşit çeşit kaygılarınla, sevinçlerini, çekincelerini, özlemlerinle bezersin; ölümünden sonrasını bile biçimlemek amacıyla yazılı istekler, öneriler, ricalar, buyruklar bırakırsın.

*

Pazarlayıcı yazarları al, pazarlayıcı okurlara vur!

*

İlle de kitap üreteceğim diye yıllar boyunca mutsuz olanlar, yazdıklarıyla okurları da mutsuz kılıyorlarsa, onlardan daha mutsuzu yok gerçekte.

*

Yazar olmak ne zor şey: Kitabın çok çok satıyorsa, korkman gerek; kitabın çok az satıyorsa, korkman gerek.

Okur olmak ne zor şey: Çok çok okuyorsan, korkman gerek; çok az okuyorsan, korkman gerek.

*

Kitabıyla kültür uzayında kendine yeraçmaya yönelmiştir yazar.

Peki, ya tıkabasa doluysa bu uzay, – olsun. Shakespeare'e, Cervantes'e, Dostoyevski'ye, saymakla biter mi sayıları, bitmesin de, daha nicelerine karşın heryanda yazan yazana. Anlaşılan, yazın-uzayının gelip geçici bir geometrisi olduğu inancındalar.

Gelip geçiciyse, ne diye yazıyorlar peki?

N'olursa olsun, gene de yazıyorlar, yazıyoruz, yazıyorum işte.

*

Son derece baştan çıkarıcı bir etkenlik okumak. Resim seyreden, hemen fırçaya; müzik dinleyen, hemen kemana sarılmıyor. Gel gör ki, iyi bir kitap okuyanın içinde, bastırılmayan bir istek beliriyor hemen: iyi bir kitap yazma isteği. Kaleme kâğıda sarılanlarsa, çiziktirdiklerine son noktayı koyar koymaz, yayınevlerine seğirtiyorlar.

*

Keşke dizenlerin, basanların, satanların, yayanların çoğu iyi kitap okuru olsalar.

Birçok yazarın, birçok okurun, gerçekte, kitap okumaya yetesiye önem ve değer vermediği; eleştirmenlerin doğru dürüst okumaya zaman bulamadığı bir ortamda yaşadığımızı unutmayalım ama.

*

Aranızda gerçek sevgi varsa, ne olursa olsun, kitaptan ayrılamazsın; sen onu boşasan da, o seni bırakmaz.

*

Okumaktan eşsiz tat almalarına karşın yazarlığa girişmeyenlerin, kendilerince haklı ya da haksız birçok nedeni olabilir. Benim onlar için tasarladığım en güzel nedense, okumanın tadına, dolayısıyla yazının yüceliğine besledikleri eşsiz saygı. Büyük saygım var böylesi saygıya.

*

Okumaktan tat almayan yazara aklım ermiyor.

*

Ne çabuk zorunluluğa dönüşüyor rastlantı. Okuduğumuz kitaplar *içimize* işlediyse onlar bizim, biz onların.

*

Yazar olarak şöyle diyebilirim: bir bakıma, atalarım benim okuduğum kitaplar. Başka atalarım olsaydı, başka olurdum. Ama başka biri olmadığım için o ataları seçtim kendime.

*

İster yazar, ister okur ol, kitaplarla içli-dışlı olmak, ne deli-do-

lu şeyler söyletiyor insana. Hem çocuğuyum, hem babasıyım okuduğum kitapların, – yazdıklarımın da.

*

Fırta-zırta kitap yasaklanmıyor diye, hemen alkışlamaya kalkmayalım devleti. Bakarsın, kitap yasaklamıyorum, diye böbürlenerek, çocukları, gençleri, sözümona kurumları, töreleri, tarihi, toplumu, kültürü kollayıp koruma dileğiyle, kitap yazmaya, yazdırmaya, seçmeye, ayıklamaya, tanıtmaya, salık vermeye yeltenir. O zaman insanlar da, kitaplar da, toplum da, devlet de yandı demektir.

*

Okumada, yazmada, alım-satım, dağıtım, dolaşımda, etkileşimde kitabın önündeki türlü engelleri kaldırsın devlet, yeter, – başka hiçbirşey, ama hiçbirşey gerekmez.

*

Denemeci bir *yaşama*-yazarı olmasaydım, bunca okur muydum?

*

Kitap delisi, kitap sarhoşu, kitap züppesi, kitap kurdu, kitap faresi, kitap hastası – kulağı az az okşayıp çok çok tırmalayan damgalamalar bunlar; bazı okurların da çilesi böyle işte. Oysa nice pırlanta insanlar var aralarında.

*

Çifte umut kitap: hem yazarın hem okurun umudu.

*

Bir taşla birçok kuş vurmak isteyen, kitap okusun.

*

Kitap sende *hep*-istekse, iyi bir okursun.

*

Kendisi okumanın tadına varmayan bir yazar, okura tat sağlayamıyorsa, çok seyrek gerçekleşebilen başkaca mutlu talihler dışında, hiç yazmasa da olur.

*

En büyük umudum, kendim değilim, okurlarım. Onlar beni bırakmadıkça yaşıyorum demektir.

ALINTI ÇAĞLAYANI

Yazmakla bitmez anılar. Herbiri özel bir serüven dizisi. Dipnotlar için de benzer şeyler söyleyebirim. Alıntıların durumu başka gene de, yalnızca benim için değil, pekçoğumuz için böyle sanıyorum. Belki de bundan, onyıllar önce, *Güneşle*'de, öbür serüvenlerim gibi, uzun uzun dilime doladığım alıntılar yeniden gündemde, ne zaman gündemimden çıktı zaten. *Güneşle*'den bugüne yıllar geçti, kitaplardan gürül gürül boşanıyor alıntı çağlayanları. Öbür serüvenler işlenişlerini bekleye dursun, alıntı'da şöyle bir derlenip toplanayım, diyorum.

Kaçınılmaz bu. "Kitap" dendi mi, çoğun, alıntıda yoğunlaşıyor dikkatler. Öyle ya, kimi, alıntıdan ötürü kitaba gidiyorum; kimi, kala kala birkaç alıntı kalıyor kitaptan. Alıntıya ilişkin, nicedir renklenip çeşitlenen yaşantılarımı sergilemeye gelince, gücüm yetmez buna. Alıntıları, değişik anlam-önem açılarından, ortak yönlerine göre bölge bölge ayırmak; bölgelerin azdan çoğa benzemezliklerini saptamak, kuşkusuz, zevkli mi zevkli bir uğraş. Ama şimdi alıntılar beni kitap-okuma olarak ilgilendirdiği için, tüm yapabileceğim, bir tutam alıntının altını çizmek.

Desene, daha önce temellerini atıp çıkmaya başladığım Alıntı Yapısına kat ekleme gibi bir dileğim yok. Amacım, gönlümce bir alıntı yapısı kurmak olsaydı, ilkin, eskiden yaptığım ne varsa hepsini yerlebireder, sonra, *Güneşle*'yi izleyen onyıllarca süren okumaların sağladığı görgü-deney malzemesiyle yepyeni bir Alıntı Yapısı geliştirmeyi denerdim. Sözgelimi toplu alıntıların yaşam, eylem ve kültürdeki işlevine önemle sarılır, bu işlevin hem yararlı hem zararlı sonuçları üzerinde gereğince oyalanırdım. Bu arada kulaktan kapma yüzeysel eğitime; kullanıla kullanıla kemikleşen deyimlerin, düşünceyi duyguyu güdümlemeye yönelen uzunlu kısalı sözöbeklerine geniş yer ayırırdım. Ayrıca, bilgisayarların o işlem çabuklaştırıp kolaylaştırmasıyla yığınlara ulaştırılan boş kalıpların uğrattığı değer-düşüşlerine epeyce zaman ayırırdım.

Burda şimdi, daha çok, kitap okuru olarak konuştuğuma göre, kendime özgü okumaların şurasına burasına ışık serpeceğine inandığım bir tutamak alıntıyı sergilemek istiyorum.

Birkaç bireysel görüş ve duyuşla sunacağım alıntılarla, onlarla akraba sayısız niceleriyle ne yaptığıma gelince, bazılarının gözünde ağırlığı olan birşey sergileyeceğimi pek sanmıyorum. Öyle ya başkaları, yazar olsun okur olsun başkaları, sözcüğün tam anlamıyla alıntı tüketicisidir. Çok kimse: bilgiçlik taslamak, çalım atmak, düzmeceliği gizlemek kaygısıyla tepe tepe alıntılar 'kullanır'. Böylelikle kendisine karşı koymaya kalkışanları yetkiyle sindirdiğini; çıkarımlarını gözkamaştıracak biçimde güçlendirdiğini; savlarını dayanılmaz bir haklılıkla kanıtladığını sanır.

Bense: çoğun kitap özetlerini, bazan da kitabı şöyle bir gözden geçirenlerden; bu arada çarpıcı bir iki yere çentik atanlardan; fırsatı yakalayınca da "Gel buraya, sen bana gereksin!" diyenlerden; iş bitince kitaba da, alıntıya da sırt çevirenlerden değilim. Akıl genişletmek; arkadaş arkadaş konuşup dertleşmek; sıkıntıları, dostlarla omuz omuza çözmek; güzeli, iyiyi, doğruyu dayanışmayla arayıp paylaşmak; başkalarıyla gülüşüp sevinmek için başvururum alıntılara. Alıntıları birtakım araçlar durumuna indirgemem. Canım onlar benim. Sıkıldım mı, oyalanırım onlarla. İçime mi inceğim, onlara tutunurum. Dışıma mı yöneleceğim, onlar yolgösterir bana. Nereye çevrilsem, onlardan bir ize rastlayınca, diyecek yoktur özgüvenime. Onlardan yansıyan ışıltıyla aydınlığımın arttığını duyarım. Üzerlerine titrerim: Elim ayağım, gözüm kulağım onlar benim. İncinmelerine katlanamam. Bunca katkıları var bana, onlardan ben sorumluyum. Onlara uygun olmayan ortamlarda ortaya çıkmamalarına özen gösteririm. Kabasaba bakışlar onlara değecek diye ödüm kopar. Duyarsızlıkla kösteklenmeleri, anlayışsızlıkla boğulup gitmeleri mutsuzluk benim için, çünkü onlar mutluluğum benim.

Bütün bu yaşama zenginliklerini kitaplara borçluyum. Okuduğum kitapların en değerli armağanları alıntılar. Koca bir kitaptan gönlümce tek bir alıntı bile derlesem mutluluğuma diyecek yoktur. "İyi ki okudum!" diye sevinçten ne yapacağımı şaşırırım. Hele bazıları var ki, özlerin özü kitapların özü onlar. Yükte hafif pahada ağır bir taşı öve öve bitiremediğimiz bir dünyada, dilgücüm yetse de sözlüklerde özel niteleme dorukları yaratıp onlara oturtsam alıntılarımı, olanca varlığıma eşlik eden bu yaşama-enerjilerimi.

İşte şimdi, benim için böylesi değer verdiğim varlıkları başkalarıyla tanıştırma zamanı geldi. Öyle bir dalgalanıyor ki içim. Çeşitli nedenleri var bunun. İlkin: onları tanıştıracağım kişileri tanımamanın bunalımı çöküyor üzerime. Yazarlığımın okurluğuma oynadığı bir oyun bu. Yalnızca okur değilim ki, yazarım da. Yazarım: bendekileri seve seve vermek; benim-için-değerliyi senin-için-değerli kılmaya çalışmak benim çağrım. Kimseyi zorlamam. Benimki: salt öneriler sunmak. Uygun ortam bulduğumda önerilerimin azçok dikkate alınacağı inancındayım. Temelde kötümser olamaz yazar. Okura güvenmek, yazarın güzel yazgısı. Nitekim şimdi de yazar olarak okur-dünyamın bir tutam alıntısını açığa vuruyorum.

İçim dalgalı, bir neden de şu: Hangi alıntılarımı günışığına çıkarayım? Kuşkusuz en güzellerini, en özlülerini, en etkinlerini, en anlamlılarını, en belbağladıklarımı. Peki, hangileri bunlar? Allakbullağım. Bu desem, öbürünün hakkını yiyorum. Buna değil öbürüne elatsan, başkaları da var, onlar n'olacak? Hem sonra değişik zamanlarım, birbirine ters düşen dönemlerim, birbirinden uzak sevgilerim var. En sürekli alıntılarıma mı sarılsam? Azıcık durup deşince, hiçbirşeyin sürekli olmadığını görürüz. Artık geçmişte kaldığını sandığım nice alıntılar, öyle bir fışkırıyor ki. Çıkar yol belki de hepsini birden sunmak. En çıkmaz yol ama bu. Ne zaman yeter bu yola, ne de kitaplara sığar. Okumam, yazmam gerek; işim çok. Bırakın ki çıkmaza girdim yürüyorum, diyelim; kitaplar birbirini kovaladı; gerçekleşmesi olası değil ama, günün birinde yolun ucuna da eriştim, diyelim, – ya bu arada unuttuklarım? Biryandan da okuyacağıma göre; arttıkça artacak alıntı tanışlarım. Desene, durumum: gezegenleri, güneşleri, samanyollarıyla tüm gökkonuklarını birbir sayıp dökmek tutkusuna kapılan bir tutkulunun durumunu andırıyor. Sözkonusu, sonsuz uzay olduğuna göre, hangi yönteme başvururursa vursun, hiçbirinin sökmeyeceğini anlayınca, ne yapar insan. Tutku bu, zora takılınca silinip gitmez ki, o zaman rasgele biryerden dalar, her dalış doğrudur çünkü. Öyle ya, başı sonu var mı uzayın, her yer merkez. Ben de öyle yapıyorum şimdi.

Rasgele bir alıntı tutamı sunuyorum. Ne önem-dizisi, ne anlam-ardardalığı umurumda. Hemen şimdi burda gözüme takılan birkaç alıntı bunlar. Artık ne rastladıysa. Ha bunlar, ha başkaları, "Alıntılarım işte bunlar!" diye sunduğum her tutam, önünde sonunda, bir örnekçik, örneklerden bir örnek.

Kişisel bir görünümü var nice okuduğum kitaplardan kafamın, gönlümün seçtiklerimden oluşan bu tutamın. Milyonlarca yılları kapsayan oluşumuyla dış evrenin bir dökümünü yapmak gibi bir delilik benimki. Kişisel-kısacık bir yaşama özgü alıntıları eksiksiz derleyip toplamak da öyle, delilik mi delilik. Öyle de, gökkonuklarının neresinden sergilemeye girişirsen giriş, bu nasıl hem rastlantısal ama hem zorunlu bir girişimse, benim şimdi sunduğum alıntılar da öylesine zorunlu-rastlantısal işte. Rasgele ama tümden bağsız, birlikten yoksun bir tutam değil. Zorunlu ama okumaya ilişkin, kişiye özel dolanıklıklardan yoksun değil. Zorunlu yapısı da, rasgele yapısı da, kitap okumalarıma yapışık. Okuduğum kitaplarla varlıksal karşılaşmalarımın içime kazıdığı anıtlar alıntılarım. Benim talihim bu anıtlar. Kimi doğrudan doğruya, kimi dolayısıyla okurluğumun, okurluğumdan, kitaplardan, benden, bizlerden, herşeyden rasgele-zorunlu birşeyler işte.

Lego

Hiç hesapta yokken, zaman zaman, gözümün önünde: Karış büyüklüğünde bir kitap açılıveriyor, yanyana iki sayfa. Kapağı epeyce su yemiş, sırtı boydanboya sıvayan tutkalları zedelenmiş bir kitap bu. İnceli kalınlı enine dikine çizgilerin dikdörtgen kutulara, içi kısa kısa satırlar dolu kutucuklara böldüğü sayfalar. En tepede, belirtik: *Lego*. Satır tamtamına şöyle:

Lego, is, legi, lectum, legere.

(*Lego*: okuyorum; *legere*: okumak.)

İlk Latince dilbilgisi kitabımdayım. (Paul Crouzet: *Grammaire Latine*, simple et complète, Paris, Didier Editeur, trentième édition, 1940.) Gerçekten yalın ama, temelde, eksiksiz denebilecek bir dilbilgisi kitabı, yıllar yılı *bu* en yakınımdaki kitap. (Legere'yi, *ge* kısa seslendirildiği için, alışkanlık otursun diye legère diye yazıyorduk başlangıçta, unutmuşum.)

Crouzet'nin ilk basımını yüzyılın ilk yıllarında yaptığı bendeki bu kitabın kapağı, aldığımda tatlı mı tatlı bir yeşildi, yeni kesilmiş çimenler gibi, – dün gibi belleğimde, sırt pürtüksüz, önyüz dümdüz, kenarlar sert keskin. Sonra sonraysa, hiç elden düşmediği için kuşkusuz, renk beyaza çaldı, kenarlar incelip yuvarlandı, yumuşadıkça yumuşadı sertlik.

Zamanla orası burası aklımdan çıksa da, öyle çok şeyler edindim ki bu kitaptan: Nice sözcük davranışları, kökene ulaşma serüvenleri, nice zorluk çözme yöntemleri, nice dil-düşünce bağlantıları. Bu kitaptan bana akan birşey açık-seçik aklımdan çıkmayan birşey. Ne okursam okuyayım, *lego, legis, okuyorum, okuyorsun* diye başlayıp giden bir fiil çekimi lık-lık içime yayılıyor. Şimdi biri bana, "Peki, *legissem, legisses* ne demek?" diye sorsa, eskiden hastalanıp ateşlenince yaptığım şeyi yapıp hiç düşünmeye gerek kalmadan "*okumuş olacaktım, okumuş olacaktın*" diye fiili çekip götürece-

ğim gibime geliyor, bilmem, belki yanılıyorum, kendimi sınamıyacağım. Gene de kesinkes rahat bir yatkınlık içindeyim, ne zaman okusam, *lego*, *legis*'in, tüm öteleriyle birlikte hakkını veriyorum, ya da şöyle söyleyeyim, *lego*'nun, *okuyorum*'un hakkını vermedikçe dinginliğe kavuşamıyorum.

Lego: okuyorum. Başka neler peki? *Lego*: toplamak, derlemek, koparmak, katlamak, dürmek, seçmek, almak, izlemek, anlamak, öğrenmek, açıklamak, yorumlamak, anlamlandırmak.

O dilbilgisi kitabımın *lego*'sundan sonra, zamanla, derskitapları geçmişte birbir silinedursun, iyi-kötü hep okudum. *Lego*'nun içerdiği sınırsız zenginliklerden payımı ala ala hep. *Lego*'da mıyım, okuyorum, bir tek değil birçok işlem birden gerçekleşiyor kendiliğinden.

Okumanın derinlemesine bir eylem olduğu; bu eylemin, tatlı bir yaşayışa dönüştüğü bir yaşam benimki. Hangi kitaba elimi uzatsam, artık değerse de değmese de, dikkat kesiliveriyorum. *Lego* bu: şöyle bir göz gezdir, olsun bitsin, diyemem. Nitekim onyıllar onyıllara dizildikçe türlü türlü yayılışlar ve derinleşmelerle yeni yeni tatlarla tatlandı *lego* benim için. İçiçe kitaplar boyunca sürüyor canım *lego*'m. Ayrılışlı dönüşlü sapmalarla (sözgelimi, *dirno*'yu, *yıkmayı*; *salvo*'yu, *erite dağıta çözmeyi*) oylum oylum verimlendiren bir *okuyorum* süreci, bir bakıma, yaşamım.

Bahçe

Kitaplarla ilgili gönlümce bir atasözü var:

> *İnsanın cebinde taşıdığı bir*
> *bahçe gibidir kitap.*

Onyıllarca önce edindiğim bir derlemede görmüştüm, ogün bugün içimde bu Arap atasözü.

Çölde bahçe neyse, çoğun, yaşamda kitap da o, diye düşünüyorum. Üstelik, yanında götürebileceğin bir bahçe. Kendiliğinden kumda bitmiş serin bir yeşillik değil, insan aklının yaratısı, insana özgü duygu ve becerinin ürünü; insanın varettiği bir yaşama ortamı. Gezin, otur, kalk, düşün, seyre dal, hayaller kur orda kendi kendinle başbaşa. Sevdiklerine kavuş, yabancılarla kucaklaş.

Bahçenin böylesinden yüce bahçe olur mu? Başkalarının sana armağanı bu bahçe. Senin de elin üstünde olacak. Okurluk bu.

Don Quijote-Cervantes

"Her okurun beğendiği kitap henüz yazılmadı." – Ne zaman doğrudan doğruya bu sözde, ya da bu söze akraba sözlerde dile gelen bir düşünceye başvursam: "*Don Kişot* (benim *Don Quijote* diye adlandırdığım "Don Kişot") ne güne duruyor, türünden bir karşı-çıkış beklerim. Gel gör ki bol bol fırsat düştüğü için sık sık andığım bu sözlere, şimdiye dek kimsenin birşey dediğini duymadım. Andığım sözler, aslında Cervantes'in, *El Ingenioso Hidalgo Don Quijote de la Mancha*'sında geçiyor.

Nerde, peki? Azıcık düşüneyim. Beni bilip de bilmeyen yok, *Don Quijote* en çok sevdiğim kitaplardan. Çok yeri belleğime kazınmış. Beni tanıyanlar tanığım: belleğimden yana yakındığım görülmemiştir; gene de şimdi şuracıkta tam yerini söyleyemiyorum o yerin. Bakışımı yoğunlaştırdıkça, sislere bulanıyor sayfalar. Hem sonra ne o öyle, kısaldıkça kısalıyor o yer. En iyisi, yarım kol boyu ötemde duran *Don Quijote*'ye uzanıyorum.

Unuttum neyi aradığımı, *Don Quijote* bu, oradan oraya götürdü beni. Ne yazık ki, okumayı kesmek zorundayım, alıntıma çevriliyorum. İkinci Cildin Üçüncü Bölümünde Sancho Panza ile Okullu Sanson Carrasco, Don Quijote'yi evinde görmeye gelirler. Gel de sen o eşsiz konuşmayla kendinden geçme. Çok bilmiş Carrasco, binbir dereden su getire getire, kimi iğneleyici, kimi göklere çıkarıcı dolambaçlarla *Don Quijote*'nin Birinci Cildini överken, sevgili Bertan Onaran'ın Türkçeleştirmesiyle şöyle diyor:

> *Herkesi hoşnut edebilecek bir*
> *kitap yazmak gerçekten olanaksızdır.*

Kendine özgü eleştiri ve kırılganlıkla ülke ülke, kuşak kuşak yüzyıllardır okuduğumuz Cervantes böyle diyor. Ama gerçek şu:

herkesin heryönden evetleyeceği kitap nerde? Carrasco'nun andığı bir atasözünün dediği gibi, Homeros'un da bir güzel uyuduğunu söyleyen dillerin kemiği yok.

Nitekim ben de okurların zaman zaman oluşturduğu övgü korolarına güvenmem. İster serüven anlat, ister bilgi sapta, ister şiir düz, herkesin beğenisini toplayamazsın. Ne denli yetili, ne denli titiz yazar olursan ol, okurların da özgür varlıklar olduğunu gözden yitirme. Gelgelelim, yazar yetisi nasıl sınırlıysa, okur özgürlüğü de sınırlı. Ne birinin matematik tartı ölçeği var, ne de öbürünün beğeni ölçeği.

Söz, bir bakıma, *Don Quijote*'ye gelip dayandığına göre (kendimi başka türlü tasarlayamıyorum zaten) bir kez Mancha'lıyla başbaşayım ya, unutuyorum kendimi, hazır kitap elimdeyken, kim kınayabilir böyle bir mızıkçılığı, bir alıntı daha:

> *... en kötü kitapta bile iyi şeyler vardır.*

Yine alaycı ama akıllı Okullu'nun bir sözü bu, – demin andığım satırlardan önce, onlara yakın bir yerde.

Haklısın Carrasco, haklısın da, Don Quijote'nin yanında daha akıllı olmak gerek, hepimiz, bir bakıma, yarım-akıllıyız onun yanında. Neden mi? Hemen yapıştırıyor (her çağda laflarla öne çıkan çalımcıların kulakları çınlasın) hemen yapıştırıyor o kendine özgü çevik aklıyla Don Quijote'm:

> *... karalama durumunda elden ele dolaşan yapıtlarıyla haklıymış gibi gözüken bir ün kazanan pekçok kişinin, bunlar yayınlandığı zaman bir balon gibi söndüğü, hiç olmazsa eski ününü yitirdiği de görülüyor.*

Dağlarca

Dağlarca, *Betik Sevgisi*'nde:

Hepsini alsan
Betiklerin duvarlara sığmaz
Ama doldurur seni
Biri bile

diyor. Ben de öteden beri böyle düşünürüm. Gönüldeşim Dağlarca'yla bu yönden aynı kafada olduğumuzu saptamak sevindirdi beni. Bazan bir alıntıcık, sarsılmazlıkla döşüyor insanın içini dışını. Gerçekten de bir kitabın yaptığını bin kitap yapamıyor, tıpkı kalabalıkların sağlayamadığını tek bir dostun sağladığı gibi.

Gene de tek bir kitapla tüm yaşamı doldurmaya yeltenenleri, tüm yaşama tek bir kitapla yön vermeye kalkışanları hep kınamışımdır. Bizi bambaşka konulara götürebilecek bir konu bu, ama burda tek-kitap bağnazlığını kınarken, Dağlarca'nın beni yalnız bırakmadığı inancındayım.

Tek kitapla içi dolmayan, okumasın. İçi tek kitapla doldu diye başka kitap okumayansa, hiçbirşey okumamıştır aslında; bir bakıma, bomboş içiyle kalakalır.

Festina Lente

Festina lente, kendi kendime okudukça sık yinelediğim bir deyiş. *Erasmus*'un, atasözlerinin anlamı ile yaşamına ilişkin o hiç doyamadığım *Adagia*'sından alıp benimsedim bu tatlı tekerlemeyi. Bazan kendimi tutamayıp başkalarına da anımsatmam gerekiyor. Duruma yaraşan bir çeviriyle yetiniyorum o zaman. Latinceden çıkar çıkmaz, kimi, Türkçeyi geçip giderken amacını buluyor mutlu ok; kimi de yarı mutlu yalpalaya yalpalaya amaç dolayında biryerlere rastlayıp tükeniyor: *Hızlı git, yavaş ol! Hızlan, yavaşla! Hızlı hızlı, yavaş yavaş! Hızlı ve de yavaş!* Hani şu bazan tekyanlı bir çekiştirmeyle olumsuzlaştırıp *Hızlı giden tez yorulur*, ya da *Hızlı işe şeytan karışır* anlatımıyla yalnızca yarısını yansıttığımız hızlı-yavaş. Öbür yarısı, belki de, "Yavaş giden, amaca varamaz" anlatımıyla dile getirilebilir. Ne var ki, *Festina lente*'nin özelliği yarımyamalak bir bilgelik olmaktan çok, yarımları uyumla birbirine bağlayan bir bütün oluşturması.

İlk bakışta, uzlaşmaz izlenimi uyandıran bir karşıtlığı birbirine çatıyor *Festina lente*, hem hızlı hem yavaş. Anlayışla gözlendikte herşeyi, tüm yaşama, belirgin kısalığıyla insan-yaşamına uygulanabilecek bir bilgelik sözü bu. Şimdi burda tüm insan yaşamına değil, bu yaşamın yalnızca bir yöresine, kitap dünyasına yöneldiğime göre, hızlı-yavaş'la ilgili duygumu oldukça dar bir oylum içinde özetleyebilirim sanıyorum.

Festina lente gibi kapsamlı ama alçakgönüllü bir uyarı-sözcüğünü, öyle yorum ve değerlendirme türünden tumturaklı doğrultulara dalmayı gerektirmediği inancıyla, yalnızca duygumu azçok sergilemek için, bir benzetmeye başvurarak yansıtmayı deneyeceğim ilkin. Nitekim eskiden, Akdeniz'in bir Latin gölü olduğu çağlarda, uçları kancalı yayın tam ortasına diklemesine inen demire kıvrıla kıvrıla başaşağı dolanmış yunus balığı biçiminde tasarlana-

rak görselleştirilirmiş *Festina lente*. Çoğun teknelerin pruvasına, denizi köpük köpük yaran önuca yerleştirilirmiş çıpalı yunus, ya da yunuslu çıpa. Ne de olsa, yunus suda hızlı kaygan yaratık, çıpaysa durdurup dinginleştiren ağırlık, – çabuk-yavaş, yavaş-çabuk. Çocukluktan ilk çıktığım yıllarda, hem ders gereği hem de o zamanki dağarcığımda bıraktığı tattan ötürü, ezberlercesine okuduğum Vergilius'un ozansever dostu Augustus da, bazı mektuplarından öğrendiğimize göre, dilinden düşürmediği *festina lente*'nin bu çarpıcı görselliğinden çok hoşlanırmış. Benimse teknem yok, çoğun deniz dere kıyılarıyla yetiniyorum. Çıpaya pek belbağlayamam, çocukken Pendik koyunda vapurla yarışan yunusların arkasında yüzdüğüm günler de tarihe karıştı, yunuslar silindi, kulaçlar eskimiş soluklara eşlik ediyor artık. Ben en iyisi, özüme yaraşan hızlı-yavaşı kendimce görselleştireyim: Kanatlı bir takoz düşünüyorum. Kitaplığıma böyle bir simge yaptırasım geliyor. Engel tanımadan uçmayı da, durarcasına sürmeyi de başarmalı okuma; öyle ki, biri aşırıya kaçarken öbürü kendiliğinden yardıma koşup dengeyi sağlamalı. Güzel Sanatlar'daki Tasarım Ürünleri öğrencilerime çıtlatsam mı?

Benzetmeler biryana, okuma duygum uyarınca düpedüz söyleyebileceğim şu: Gerçekten de ölçülü hızlılık gerektiren bir eylem başarısı okuma. Hemencecik eklemek zorundayım: ölçülü yavaşlık gerektiren bir eylem başarısı okuma. Kitap okumak yavaş ile hızlı, hızlı ile yavaş arasında uzun mu uzunca bir yumuşak gerilim. En uygunu şöyle demek gibime geliyor: Nesne olarak kitap, algılanmasına bir anda algılanabilir ama, hem yapıt hem okuma olarak bir zaman süreci gerektirir. Ne var ki, her kitap kendince bir birey olduğu için, biryandan yaratı, öteyandan okuma olarak her kitap, ancak belli bir zaman süreci sonunda oluşur, kitap olur. Gelgelelim adı üzerinde, birey o. Bundan dolayı, kendi bireyselliğine uygun düşen bir zaman gerektirir, hem yapıt hem okuma olarak. Kitabın hakkı bu. Çiçek ağaç, börtüböcek, ikiayaklı dörtayaklı her canlı varlığın kendine özgü hakları var, kitabın neden olmasın? Çoğu canlıya cansıza nasıl böyle bir hak tanıyorsa, kitaba da böyle bir hak tanımalı insan.

Nitekim ben de, yalnızca okur olarak, duygumu dışlaştırdığımda: okuyuşumu yeterince, yani ne aşırı ne az dinç tutacak, yavaş-hızlı-hızlı-yavaş bir davranıştan yanayım hep. Böylesi bir okuma ölçeğine gelince, hem doğrudan doğruya kitaptan, hem okurun kendisinden kaynaklanan koşul ve etkenlerin bir bileşkesi. Ne ya-

pıp edip çocukça bir bekleyişle, çalışkan bir direnişle yetkin tutmayı dilediğim bu bileşkenin tek bir uzmanı, tek bir bilirkişisi var, o da okurun kendisi: başkaca kimseye söz düşmez bu bağlamda.

Öbür gönüldeşler adına birşey diyemeyeceğimize göre kendim için konuşuyorum şimdi. Genellikle aceleciliğe yatkınım; doğrunun doğrusu, eskiden öyleydim, sonra sonra epeyce durulduğumu sanıyorum. (Hoş, tüm o aceleler ne içindi? Okumaya yazmaya daha çok zaman kalsın diyeydi, – neyse.) Kitap okumaya gelince söyleyeyim, hep şöyleyim: ne yavaş, ne aceleci:

Tüm okurluğum boyunca okumamı yoğurdu, okumamla yoğruldu *festina lente*'m. Onyıllar dizi dizi dizilirken, özbenimden çıkıp bu özbene bükülen kitap okuyuşum: yerine göre çeki-düzenli, yerine göre dağınık-gevşek tutumlara da bıraksam kendimi, özentisiz bezentisiz bir *hızlı-yavaş* hep, *festina lente* bir gidişte hep okuyuşum.

Dorian Gray

Hem yazarlar hem okurlar kesiminde kitap-*olayı*'nın herzaman gürültü çıkaran önemli bir bölümü var: kitap-ahlak ilişkisi. Nice düzeyli-düzeysiz kitapların, dolayısıyla da okur-yazarların, bir deyime, övünü bu konu. İster derinliğine deşilsin, ister yalapşap değinilsin, bu hep-güncel konuyu temelden aydınlatan bir tümcecik savdan yoksun değiliz oysa:

> *Ahlaka uygun ya da ahlaka aykırı kitap diye birşey olmaz. Kitaplar ya iyi yazılmışlardır ya kötü.*

Böyle diyor *Dorian Gray*'in "giriş'inde" *Oscar Wilde*. Sevelim sevmeyelim, beğenelim beğenmeyelim, yalnızca bu sözlerinden ötürü uzun bir yaşamı var Oscar Wilde'ın. Epeyce meydan okuyan, hertürlü tartışmayı kesip atan, oldukça şımarık bir izlenim uyandırsa da, kulaklarımıza küpe olması gerekiyor bu çarpıcı sözlerin. "Moral-immoral" ikiliğini, bazı açılara göre daraltıp genişleterek: Wilde'ın "a moral or an immoral book" ("ahlaka uygun ya da ahlaka aykırı kitap") deyimini "töreye adım uyduran ya da töre-dışı kalan kitap" diye yorumlasak da, durumda pek birşey değişmez; alıntı, gücünden birşey yitirmez inancındayım.

Gerçi şurasına burasına dokunmadan edemeyiz çoğun, nitekim ben de *Güneşle*'deki "Töre Bekçileri"nde kimi dolaylı kimi dolaysız Wilde'la hesaplaşmış sayılırım. Gene de abuk-sabuk baskılar karşısında, ne yazık ki, azalacağına gittikçe artan bağnazlıkların ateşlediği gözü dönmüş topluluklardan, darkafalı yöneticilerden başalamıyoruz.

Türlü türlü tarih-kültür gerçeklerinin basıncıyla, yeri geldiğinde, bazı tanımsal-içeriksel onarımlara itelese de, Wilde'ın sözü hep yankılanacak kulaklarımızda.

Bana Dokunan, Bir İnsana Dokunur

Arkadaş, kitap değil bu,
Buna dokunan, bir insana dokunur.
(Walt Whitman, *Çimen Yaprakları*, "Ayrılış Şarkıları".)

Bir kez daha, bu kez de doğrudan doğruya ozanın soluğundan içimize çekelim:

Camerado, this is no book
Who touches this book touches a man.
(Walt Whitman, *Leaves of Grass*, "Songs of Parting; "So long!"

Okur olarak duyduğum en güzel seslenişlerden biri dile geliyor bu iki dizede. Keşke her okuduğum kitabın başında yeralabilse bu dizeler! Her kitaba uymaz, derseniz, tartışacak değiliz, paylaşamadığımız ne var ki, okuruz hepimiz, kimimiz aynı zamanda yazar olsak da, – şöyle diyorum: uygun olan her kitabın başında, Walt'ın bu dizelerini görmeyi istiyor gönlüm.

Okurlardan bir okur olduğuma göre, bu bağlamda pek birşey gelmiyor elimden. Olsa olsa Walt Whitman'ın o gür gür, içten içten çağlayan sesine yankı veren kitaplar bulup okurum, okuduklarımı gereği gibi okur, gönenirim. Ne güzel şey, okurken okurken Whitman'laşmak: ayık algılamayla, coşkulu yaşamayla özümü sayfalarla birleştirmek!

Neyse ki, yazar olduğum için başka bir olanak daha açılıyor önümde: bilimmiş, şiirmiş, denemeymiş, felsefeymiş, – yazdığım herşeyi, başa Whitman'ın dizelerini koyabilecek kıvamda yazma olanağı bu. Gerçi bu yolda derlenebilecek mutluluk yalnızca benim özenime, çaba ve istencime bağlı değil; yapıp ettiğimde, elimde olmayan nice gizemli talihlerin ya da talihsizliklerin payı var. Gene de ben, herşey benden sorumluymuş gibi davranıyorum çoğun.

Çuang Çe

Yaşamı gerçekten anlayan kişi, yaşamının hiçbirşey yapamayacağı şeyle uğraşmaz.

Uzak uzakların Doğu kesiminden bana seslenen kitapların özü özeti diye niteleyebileceğim bir anlatım bu. (Unesco'nun Paris'te yayınladığı *Çuang Çe* Toplu Yapıtlarının *Liu Kia-hav*, L'oeuvre Complète çevirisinden aktarıyorum.)

Kitaplarla ilişkinin ne ilişkisi var, denebilir. Öyle ya, neresinden baksan, bir bilgelik yönergesi. Kişisel yaşamın tümüne ilişkin bir sav; yaşamı çepeçevre kavramaya yönelik. Nitekim çok eskiden *Ta*, betimlediği resimli göstergeyle, Çince'de, heryana çıkan yol demekmiş. Alıntının içimde yeretmesinin nedeni bu zaten. Çünkü bence en uzakların yüce kaynağı *Lao Çe* ile birarada anmayı sevdiğim *Çuang Çe*'nin değerli bir armağanı bu alıntı. Seyrek de olsa, bu tür armağanları Batı'dan da edinebiliriz. Gel gör ki, Batı kitaplarının özelliği, Doğu'dan bambaşka yöne çekip iteliyor insanı.

Birşey yapamayacağını bile bile insanı savaşa iteliyorsa, kitap deyim yerindeyse, Batı Aklı'nın kitabı. Bu akıl trajik bir akıl – ölesiye vuruşuyor. Doğu'daysa, nerdeyse ayrıcalıksız tüm doğuca kitaplar, heryanı sarmış bir anlayışla, yazgıya boyun eğmeyi öğütlemekte. Genellikle Batı kitaplarındaki dış dünyaya yönelik o kökten çalışıp çabalamaya düşkünlük yok Doğu kitaplarında. Buna Doğu Aklı demekte bir sakınca olduğunu sanmıyorum. Bu arada Batı Doğu'ya, Doğu da Batı'ya yaklaşıyor zaman zaman.

Kimimiz bir Akla, kimimiz öbür Akla yapışmışızdır. Tüm yaşama gidişim biryana, okur olarak sağduyum beni, sözcüğün daha başka bir anlamında trajik bir kargaşaya götürür sık sık: İçten gelen bir kanıyla, hem Doğu'nun hem Batı'nın vazgeçilmez olduğuna inandığımdan ikisinin de hakkını vermek istiyorum. İki Akla yapı-

şık Aklın ikisinden de vazgeçemiyorum. Bazan çıldıracak gibi oluyorum. (Hep değil ama: derin-tatlı gerginliklerden de payalıyorum bazan.) Bu doğrultuda sürekli yalnız olmadığımı gördükçe daha da bir pekişiyorum.

Goethe

Kuşkusuz, engin bir bal gömüsü Goethe'nin toplu yapıtları. Kuşaklar kuşakları izleyedursun, sayısız okur-yazar oradan derliyor balını. Öyle ki belli bir kültür-çevresinde yeralmanın göstergesi gözüyle bakılabilir, hiç olmazsa alıntı düzeyinde, Goethe'ye uzanmaya. Çoğu kültür kesimlerinde olduğu gibi burada da işi kolayından kotarma yolları çırpıştırmış insanoğlu. İlgilenenleri, 'Goethe Toplu Ormanlarında' bir oyana bir buyana seğirtmekten kurtarmak amacıyla, gün gün, mevsim mevsim, takvimli, resimli resimsiz, aptalları bile zeki kılacak çeşit çeşit dizinli, türlü türlü adlarda "Goethe'den-Alıntılar" düzenlemiş. Alıntı olabilecek özlü sözlerden, kısa parçalardan yana öyle zengin ki Goethe, sanki tâ baştan bunu kendi dileyip istemiş de ona göre davranmış gibi bir izlenim uyanıyor insanda. Nitekim Goethe'den aktarılan alıntılarla apartopar döşenmiş yazılar, kitaplar döktürenlere rastlanıyor sık sık.

Bütün bu durumlardan az çok haberli bir kişiyim; alıntıyla yazı döktürme becerisinden yoksunum ama. Gel de şimdi Goethe'den *kitaba ilişkin* alıntı yap, yapınca da tek bir alıntıyla yetin. Neyse ki, tek bir alıntıya iznim var, ötesi yasak gibilerden bir sınır buyurmuş değilim kendi kendime; bilinçaltından böyle bir eğilimim olsa bile, Goethe uğruna mızıkçılık, mızıkçılık sayılmaz doğrusu. Asıl güçlük Goethe'den basmakalıp alıntılara düşmemekte. Bu bağlamda şu da sözkonusu: Çarpık gözlerin basmakalıp diye nitelediği bir alıntı bile kaleme takılsa, o alıntıyı algılama biçiminin basmakalıp olmaması benim için önemli. Bu doğrultularda pek talihsiz sayılmam sanıyorum. Ne de olsa yarım yüzyıldır dolaşıp duruyorum Goethe ormanlarında, Goethe bahçelerinde. Şimdi bana en zor gelen şey, iki-üç Goethe alıntısından öteye geçmemek: talihim varsa, bunun da üstesinden gelirim inancındayım, – göreceğiz bakalım.

Goethe'den ilk alıntım şu:

Etkisi büyük olmuş bir kitap üzerinde
artık yargı verilmez.

Goethe'nin Von Müller'e yazdığı 11.6.1822 tarihli mektupta geçiyor tümce.

Yerden göğe haklı Goethe. Azçok uygun bir geçit bile bulsan, kalk da Shakespeare'e, sanki sana gelinceye dek kimse okuyup tanımamış gibi, sakar sakar övgüler yağdır, ilk sen bulup ortaya çıkarmışcasına, Shakespeare, ah Shakespeare diye diye. Kalk da şimdi, hop dur hop oyna da, Platon'un çelimsiz yönlerini ilk sen görüyormuşsun gibi yergiler düz Platon'a.

Klasiklere dokunulmaz, demiyorum. Başta Goethe kendisi, onlara da dokunulur, gerekli bu, yoksa nasıl yaşarız, nasıl yaşatırız onları. Yerine getirmeden edemeyeceğimiz birşey var yalnız: Klasiklerin *etkisine* saygı duymamız gerekir. Klasik bir kitabı, kendimden önceki okurlara hiç uymayan bir açıdan sevesim tutabilir, ya da hiçkimseye uymayan bir açıdan sevmeyesim tutabilir. Öyle ya, "klasik" diye nitelenen kitap da önünde sonunda 'kitap'. Herkesi başka türlü etkiler kitap, herkes başka türlü etkilenir kitaptan. Klasik de olsa, okuduğumuz kitap üzerindeki düşüncemizi açık açık söylemekte hiçbir sakınca yok. Okur yürekliliği gereğidir bu. Orası öyle de, klasik bir kitabın geçmişte *yaşanmış* etkilerini görmezlikten gelmek, ya da bu etkilenişleri gerçek değilmiş gibi hırpalamaya girişmek düşüncesizlik doğrusu. Olmuş, olmuştur, yani bir bakıma gerçektir, geçmişin gerçeğidir, gerçekleşmiştir, – kitap etkileri için de geçerli bu.

Dillerde, yazılarla pek öyle bol bol salındığını duyup görmediğim bir alıntım daha var Goethe'den. Goethe ile Eckermann'ın 25 Ocak 1830 Pazar günkü konuşmasından aktarıyorum:

... İnsanın okumayı öğrenmesi ne kadar çok zaman
ve emek istiyor. Ben bu işe 80 yıl harcadım, şimdi bile
amacıma ulaştığımı söyleyemem.

O çok önem verdiği okuma olayını bilmeyenleri "die guten Leutchen", "saf insancıklar" diye niteliyor Goethe. Kimbilir ne anlamlı bir vurgulamayla söylüyor ki söylediklerini, bu kez de "lesen zu lernen" diye, "okumayı öğrenmek" diye söylediklerinin altını çiziyor Eckermann. Doğru dürüst okumanın güçlüğünden her sözaç-

tığında, bu güçlüğü hem ağır-ciddi hem alaylı-iğneleyici bir biçimde sergilemek gerçekten yaraşıyor Goethe gibi bir okur-yazara.

Eckermann dedim de: Eckermann'ın *Gespräche mit Goethe*'si başkitaplarımdan. Sözü kitaplara getirip de bu bağımı, bağlılığımı belirtmemem, özvarlığımı yadsımak olurdu benim için.

Sıra geldi tragedyaya: İlk Bölüm, İlk Sahne. Gece:

Habe nun, ach! Philosophie,
Juristerei und Medizin,
Und leider auch Theologie!
Durchaus studiert, mit heissem Bemühen.

Faust, – virgüllere, ünlemlere dikkat ede ede, kendi kendine öfke ve üzüntüyle konuşan. Felsefe, Hukuk gibi şeyler "ve de ne yazık ki" Tanrıbilim okuduğu için, "binbir çabayla, derin derin" okuduğu için (hepsi boşboşuna), yakınıp dövünüyor Faust. Sahne duruma upuygun: Yüksek kemerli, dar, gotik bir oda; Faust tedirgin, ve üzgün, kürsünün başında sandalyesinde oturmakta.

Ah! diye sızlanmakta Goethe-Faust, izm'lere sığmayan Aydınlığın insanı. Ne körlemesine sezgiler, ne dar akıl yeterli onun için, Latince kökenleri zedelemeden söyleyip yazayım: ne rationalist, ne de irrationalist. Duyguların kabarttığı Saldırı ve Atılış Çağı'nı da, Salt Akılcılığın 'ahmaklığını' da aşan bir insan Goethe-Faust.

Yüzeysel gözlere, okumaya karşıymış gibi görünse de, özde, okumaya karşı değil Faust: Yaşama kapalı okumayla özlemlerini gideren yalın bir yaratık değil o. Okuma edilginliğine sığınmıyor; yaşama etkini Faust. Okumayla başlamışsa da, kitap-okumada son bulmuyor Faustluk. Bilme uğraşını, yani kitapların dindiremediği susuzluğunu "Ayışığıyla", yani Doğa'da gidermeye yönelen soydan bir enerji Faust.

Kitapların büyücek bir öbeği, özellikle Ortaçağ kafasının üretimleri "kokuşmuş bir çöptenekesi, tıklım tıklım bir kiler" Faust için. Oysa: Yaşam-Eylem-Doğa, – işte Faust'ça varoluşumuz.

Almancayla bozmuş, demelerinden çekindiğim için değil, bilenler azaldığı için; başta Almanya'da, sonra da başka yerlerde Faust'u Almancasından sereserpe okuyanlar güngüne azaldığı için, bu kez de Türkçe üstünden Goethe-Faust'un soluğunu içimize çekelim, diyorum, – nerden belleğimde kalmış bu dizeler:

Ah! atılıp üstüne dağların, tepelerin,
Sevgili ışığında gezinebilsem senin,
Uçabilsem canlarla mağralar dolayında,
Dolaşsam çayırların olanca ışığında,
Bütün bilgi işinden sıyrılabilsem bir hem,
Senin taze çiğinde sağlam yıkanabilsem!

Görünen köy ("köy" olmadı, "evrenler" demem gerek) kılavuz istemez. Şimdi burdaki değinmelerim, Faust'u pek öyle tümüyle anlayıp anlatan bir yorum değil. Böylesi bir sav güttüğüm yok zaten. Dileğim, Faust'un, bir bakıma hepimizin içindeki kitaplara ilişkin kıpır kıpır bir inancı bir-iki çizgicikle dışavurmak.

Bu tutum, bir bakıma, genellikle alıntının yazgısı; özellikle de benim alıntı yazgım: Kimden ne aktarırsam aktarayım, bazan öyle oluyor ki, uyardı uymazdı hiçbirşeye aldırmadan, içinden fışkıranı söylüyorsun, söyleyeceksin çünkü. Şimdi burda Faust'la ilgili olarak gerçekleştirdiğimi sandığım sözümona yorum, azıcık bile olsa, yapıtın engin bütününe biryerlerden şöyle elatan bir sokuluş, – bir alıntı-yorum işte. Mutluluk doğrusu, hem yazar hem okur için, hele bu hem-hem tek kişide birleşiyorsa, keyfine diyecek yok insanın.

Salt Yapıt

Görüyor musunuz, aslında, dünya güzel bir kitapta sonuçlanmak için yapılmıştır.

Au fond, voyez-vous? Görüyor musunuz, aslında, ... diye sarıcı izlenimde bir uyarıyla içkanısını dışavuruyor Mallarmé. Aslında hiç de görmüyoruz. O da, bir bakıma, biliyor bunu, bildiği için böyle konuşuyor zaten.

Salt kitap'tan yana Mallarmé: Herşey, tüm evren kitap için var onun gözünde. Bir insan yazarlığı, okur-yazarlığı tasarlanabilecek en aşırı aşamaya götürüp dayatırsa, kaçınılmaz bu. Önü ardıyla tüm yaşam, çepeçevre insan yaşamı, olsa olsa kitap için, kitabın varolması için bir koşul, kitap için bir hazırlık durumunda öyleyse. Düşünce tutarlıkla çıkarımlanırsa, mantıkça böyle bu. Gelgelelim, böylesi bir mantık uyarınca, olay, okur-yazar bağlılığından başka birşey değil. Gene de benim, mantıkça: öyleyse, demek ki öyle, deyip işin içinden sıyrılmaya katlanmıyor gönlüm. "Salt kitap" olayını anlamak, şimdi kendime verdiğim görev.

Ancak bu yaşamdan kitaba gidişi, kitaptan yaşama gidiş diye tersten alıp yaşamı kitapla varolan, kitaba dayanan bir ara-yer, bir geçit-yeri diye görmek, düpedüz varolan dünya-kitap dengelerini bozmak, kitabı yücelteceğim diye kitap olmaktan çıkarmaktır. Öyle ya, sonuçta "kitap varolsun diye dünya yokolsun!" demeye gelir bu. Kulağa hoş gelse, hattâ kulağı kahramanca okşasa da, kimileri *kitap mistikliği* diye övücü olduğuna inandığı bir nitelemeyi kulaklara küpe etse de, iler tutar bir yan göremiyorum ben böylesi bir haksızlığa yolaçan kitap sarhoşluğunda.

Evrene, yaşama, kitabın mantıkça-gerçeklikçe doğal öncesi gözüyle bakmakla yetinmiyor Mallarmé. Ayrıca, yaradanın damgasını yineleyen, bu damgayı, Tanrıya karşı gelmek pahasına, yani

Tanrının kitabını, bir kez daha yansıtma gözüyle de bakmıyor kitaba.

Sözcüğün en geniş kuşatımıyla, yaşadığımız dünyaya kitap gözüyle bakanlar olmuş eskiden. Uzun bir geleneği var bu tutumun. Ta Herodotos'tan, Homeros'tan beri, dünyada olup bitenlere, haklı olarak kitapların dürtüsü, denmiş. Nitekim Homeros *Odysseia*'nın VIII. Bölümünde Odysseus şerefine düzenlenen şenlikleri, ince ince betimleyen bölümde:

> *Tanrılar istemişler de dokumuşlar yıkımını insanın*
> *Gelecek kuşaklara söylence konusu olsun diye*

kendi çağının çerçevesinde bir kanı sunuyor, en son dizelere doğru. Nitekim Halikarnassos'lu Hesiodos:

> *İnsanoğlunun yaptıkları zamanla unutulmasın;*
> *gerek Yunanlıların gerekse Barbar'ların meydana*
> *getirdiği olağanüstü şeyler bir gün adsız sansız kalmasın*

düşüncesiyle sunuyor daha ilk satırında o ünü yaygın yapıtını, sözü çokça edilse de okuyanları az, ama, tadanlar bilir, tadı tuzu yerinde, o keyifle okunan, hem de ne keyifle okunan başucu kitaplarımdan birini.

Yadırganacak birşey yok, ne Homeros'ta ne Hesiodos'ta. Çünkü dönüp dolaşıp yaşama dayanır kitap: özü biçimiyle, herşeyini yaşamdan devşirir, yaşamı işler kitap, tüm gelmiş geçmiş kitaplar için bu böyle. Kitap yüceltme geleneğini Homeros'la Herodotos'tan başka bir bağlamda sürdürenler de var, Renaissance'ta, Yeniçağ'da.

Bu geleneğin çözümlerinden biri *Campanella. Modo di Filosofare* başlıklı yazısında; "Evren önsüz sonsuz Aklın, kendine özgü düşünceleri yazdığı kitaptır" diyor. Descartes'tan Goethe'ye, Novalis'ten Schlegel Kardeşlere dek, ogün bugün evrende Tanrının izlerini bulan, bu izleri anlamlandırıp okuyan okuyana. Evreni, Tanrının imzasını taşıyan kitap diye algılamakla, tanrısal bir kutsallık yansıtmış oluyoruz böylece evrene.

Bu çizginin de dışında kalıyor Mallarmé'nin bakışı. Yazarın elatmasıyla, Mallarmé, evrenin rastlantısal önemsizliklerden sıyrılacağı; evrenin, kitapla, ıvır-zıvırdan kurtulup zorunlu yapıya dönüşeceği; bunun, en iyi, söz ustası ozanın, sözcükleri en yetkin bi-

çimde, ne eksik ne fazla bir özle, kılıkırk yara yara birbirine çatan ozanların, dolayısıyla da kendisi Stephane Mallarmé'nin, gerçekleştireceği inancında. Mallarmé'nin ülküsü: *Le Livre*: *Kitap*. İşte onun için herşey.

Herşeyiyle Dünya'yı kitabın *aracı* saymak, ne denli kitapsever olursam olayım, birtakım kınayıcı nitelemeler getiriyor aklıma: Amma da boşgurur! Böyle şey olur mu! Delilik bu! Öyle de, Mallarmé gibi bir ustayı kurtarma kaygısıyla değil, okur-yazar olarak elimden geldiğince salt-kitap-savını azıcık daha deşmeden edemeyeceğim.

Genelde, yazar, kitabıyla, olabilen en iyiyi kotarmada yoğunlaştırır tüm yetisini, çabasını. Genelde, okur, okumasının en iyi kitap-okuması olmasını diler. Ne var ki, ne yazarın, ne okurun, evreni, *Kitabın* aracı diye algılanması; dolayısıyla da değeri varlığıyla evreni, ancak kitap'ta doruğuna erişen bir düzlük, ya da yokuş diye yorumlaması; evreni, evrenin bir parçası olan kitaba indirgemesini gerektirmez. Kitap sevgisi, kitap saygısı dünyayı, bir bakıma, aşağısayıp değerinden etmeye götürmemelidir. Birşeyi kutsallaştırmak uğruna, başka birşeyi batırmaya kalkışmak ölçüsüzlük doğrusu. Sevgi, saygı kör etmemeli gözleri. Hiçbirşey, ama hiçbirşey, kitap bile sözkonusu olsa, "tüm kutsallıkların" anatabanı Dünyanın üstüne konamaz.

Mallarmé "*Le Livre Absolu*" ("Salt Kitap") diye adlandırdığı bir başyapıt kaleme almak istiyordu. Kısmet olmadı. İlle de "salt" nitelemesine yaraşır bir yapıt yaratmak istiyorsa insan, Descartes gibi *Le Monde* adında bir kitap yazmaya yönelmeli, böyle bir *Dünya* yazmak Descartes'a da kısmet olmadı ama.

Bense kendi payıma: dehalarla akraba olmadığıma göre, olmadığıma da biryandan seviniyorum ya, böylece ölçüsüz atılımlarda yitirmiyorum sınırlı gücümü, bense, ne diyordum, hiçbir saltlık amacı gütmeyen alçakgönüllü *Bir Dünya Kitabı* yazabilsem, mutluluğuma diyecek kalmazdı inancındayım. Bu tasarımı gerçekleştirmek, bu gidişle bana da kısmet olmayacak gibime geliyor. Belki de bilinçaltımda gizli gizli filizlenen saltlık yönelişleri yüzünden gerçekleşemiyor dileğim.

Tuhaftır, sürçmelerle akıp gitse de, kendine özgü karınca kararınca bir sağduyusu var bazı yaşamların, benimki de onlardan biri sanıyorum, kendime ilişkin duyu bu olduğu için, hertürlü değersellikten uzak söylüyorum bunu. Yazar olarak şurası-burası düz-

günce *bir* kitapçık yazabilmek, bir *kitap* ama, beni mutlu etmeye yeter bu. Epeyce yolaldığımı sandığım bu eldeki kitap da öyle olsun isterim. Okur olarak istediğimse: bazan kendimi tutamayıp daha çoğunu istesem de, düzgünce bir *kitap okumak,* kitaplardan bir kitap, bir *kitap* ama. Gel de sevinçten sıçrama o zaman.

Mega

Genellikle Gutenberg'le birlikte kitaplar hızla irileşmeye başladı. Gutenberg'den eskiye gittikçe de, tek-tük ayrıcalıklara karşın, o denli kısalıyor ki kitaplar. Kısa-uzun, göreli deyimler kuşkusuz; ancak, kitaplar için kısalık-uzunlukta, yaprak, sayfa sayısı kadar sayfa başına yazılı satır çokluğu da önemli. İşte bu anlamda kısalık ile uzunluğun, ya da büyüklük ile küçüklüğün, yazım-basım tekniğindeki güçlüklere, kolaylıklara bağlı olduğu apaçık bir gerçek. Sözgelimi, Platon'un birçok yapıtı 30-40 sayfa; en büyük yapıtı *Politeia*'ysa, *Devlet*'se, çeşitli dillerdeki çeşitli nüshaların kitaplığımdaki kabataslak ortalamasıyla 400 sayfa; öyle de, unutulmaması gerek, Platon'un sağlığında yazılıp yayınlanması nice yıllar almış olan 10 kitaplı bir kitap. Zamanla, teknikteki ilerlemelerle, kitabın nesnel oluşumu kolaylaştıkça, kitabın nesnel oylumunda da belirgin artışlar gözlemliyoruz. Artık sık sık rastlanan kalın mı kalın yüzlerce ciltlik dizileri şöyle bir anımsayıp geçelim.

Bütün bu verilerin günışığına çıkardığı gerçek şu: Eskiler küçük kitapları yeğtutuyordu. Büyük kitaplarsa, binbir dert, binbir yıkım demekti. Yalnızca nesnel oluşum, dağıtım bakımından değil, sayısı zaten sınırlı olan okurlarca anlaşılıp değerlendirilmesi bakımından da.

Baskın bir olasılıkla, bunun içindir ki, kitapsever Eski Yunanlılar:

Mega biblion, mega kakon
("Büyük kitap, büyük kötülük.")

diye düşünüyorlardı.

Bir tekerleme cildinde ilk gördüğümde, bu deyimle ilgili olarak sonra sonra izleme fırsatı bulduğum tuhaflıklar aklıma uğramamıştı doğrusu. Dediğim gibi, işler çelişkilere büründü sonra sonra.

Kimi kalın kitapların, kimi de ince kitapların ilk sayfalarında tek başına boygöstermeye başladı *mega biblion, mega kakon.* (Talihim varsa, *mega kakon* denmeyecek olan bu kitabın başka yerlerinde de yaptığım gibi, şimdi de Latin harfleriyle yazıyorum Yunancayı, α'lı ß'talı yazmaya kalkışsam, doğrusu oydu ama, yayıncımın başına dert açmaktan çekindiğim için buna katlanıyorum. Yalnızca yayıncımın mı, kendi başıma da, düzeltiler düzeltisizler birbirine eklenince kimbilir ne elim-gözüme yanlışlar çıkacak ortaya. İyisi mi ... neyse...)

Çoğu kimsenin acelesi var, kitabın hemen hemen ilk sayfasındaki tek bir satırcıkla geçirecek zamanı yok, "asıl metnin" dışında oyalanmayı nerdeyse ayıp sayıyor çok kimse. Benimse, nedense bir sismograf yapışık içime, minicik söz-yazı lekeleri bile deprem göstergesi bende. Ne diyordum, *Mega kakon* (daha doğrusu, kaynaklara boşverme heryana sindiğine göre, modern dillere, çoğun böyle üstünkörü aktarılan) *Mega biblion, mega kakon* açmazlı açmazlı dikiliyor önüme.

Kimi kalın kitapların başına konan *Mega*'lı-deyiş, fırdolayı kötülüklerin toplamı anlamına gelen Kakos'tan ötürü, çoğun "dert", "belâ" diye yansıtılıyor. Bana kalırsa yazar, kalın kitabın başına kondurduğu bu sözcüklerle, seslendiklerine, genelde meydan okuyor: Kitabım: okkalı ama kaçınılmaz birşey bu; konu gereği böyle; isteseydim kısa yazardım ama, senin iyiliğini düşündüm de istemedim, asıl o zaman dert açardım başına... der gibilerden bir sesleniş.

İnce kitaplara kondurulan *mega*'lı-deyişi ise, yanılıyor muyum bilmem, (ayrıcalıklı kitaplar vardır, sözüm onlara değil) şöyle yorumlamaya eğilimliyor. Bu durumda, bana kalırsa yazar şu doğrultuda bir düşünce güdüyor: kitabımın çelimsizliğine bakma; uzun yazmak, benim için işten bile değil. Seni düşündüğüm için uzun yazmadım; eh, ne de olsa bazı yetilerim var. Çalışmadan yana da diyecek yok dinçliğime; çetrefil konumuzla boğuşa boğuşa bu elindeki kitabın arı-duruluğuna eriştim işte.

Desene, iri laf, iri bela!

Pessoa'nın Tedirginlikleri

Fernando Pessoa'nın (daha doğrusu Alvaro de Campos olarak onun diyebileceğim, bu kat kat gizemli düşünür-ozanın) iki dizesi var ki, bir tek sözcük değişikliğiyle pekçok okumamda işbaşında:

Güçlü benim isteğim
Ve benim isteğim, güçlü olduğu için,
dünyanın özünü delip geçiyor

Fernando (ya da Alvaro), belki de Alvaro (ya da Fernando) benim "kitabın" diye söylediğimi "dünyanın" diye söylüyor. Önemli olan, isteğin gücü. Dünyanın tâ içine girebildikten sonra, ne diye kitabın içine girmesin, hattâ kitabı delip öteye geçmesin.

Ateşle yönelmediği kitabın yüzeylerinde kalır okur. Ateş, kitaba olan bağ. İşte bu bağı serinkanlı anlamanın kösteği diye yorumlamak hepten yanlış. İstediğin kadar serinkanlı okusun, okumak istemiyorsa, ne yapıp ederse etsin, gevşek-uyuşuk-uzak duyuyorsun, sen kendin anladığını sansan bile, anladığını sansalar bile, sözümona anlıyorsun: sönmüş gözle okumak, okumak değil. Sayfaları aydınlatan, içten gelen ateştir.

"Dünya"nın yerine "kitab"ın demekle dizeyi bozdum mu? Olabilir. Biliyorum, ozanı, yazarı çarpıtma hakkı yok okurun. Gelgelelim binlerce sayfasında, okuru, ben seni dilediğim yere çekip götürüyorum, sen de beni dilediğin yere çek götür, diye durmadan özgür oyunlara çağıran bir yazarı başka türlü okuyamam doğrusu.

Şimdi burda işime geldiği için çekip çekiştirmeye kalkışmış değilim Alvaro'yu; daha ilk okuduğumda, Pessoa-Alvaro gibi puslarda dolanır olacağım,

... dünyanın özünü delip geçiyor'u
kitabın özünü delip geçiyor

diye okumuştum, şimdi de öyle gidiyor dize-yaşantım.

Alıntıların da kendine özgü yaşantısı var. Hiçbiri kâğıtta durduğu ilk yerdeki gibi durmuyor. Kimi okur, alıntıyı boğazından keser; kimi sevmediği sözcükleri atar; kimi, ince dengeleri umursamaksızın, noktalamayı kendine göre serpiştirir; kimi, aktardığı ile aktardığını sarıp sarmalayan anlam-ortamını hiçe sayar; kimi, yazarı yıpratmak amacıyla kullanır alıntıyı; kimi de, alıntıladığı yazarı, rasgele birkaç alıntıdan öte tanıma zahmetine yanaşmaz.

Okur, düpedüz alıntı-taşıyıcısı değil, alıntı-*yoğurucusudur*. *Okuma hakkına* ilişkin bir özgürlük bu. Yoğururken alıntıya kişiliğinin damgasını vurur okur. Gene de *yazar hakkını* çiğneme anlamına gelmez bu. En iyisi, türlü türlü işleyişlerle alıntıyı yaşayıp yaşatan okurun: alıntıyla neyi amaçladığını, özel-nesnel gerekçelerle kendine, başkalarına açık kılmasıdır.

Her okurla ayrı bir serüven alıntı.

René Magritte

Bir okurun tıpkı kitaptaki durumuyla Racine'i baştan sona sevmesi olanaklı birşey mi? Hölderlin'i, peki? Ya da Baudelaire'i? Ya da Verlaine'i, ya da Rimbaud'yu?

Ta içime batıyor René Magritte'in bu sözleri. Racine'ler, Rimbaud'lar, Baudelaire'ler, Hölderlin'ler, – ne zaman sevdiğim ozanları saysam bu adlara da yer var. Gel gör ki filozofların ressamı, ressamların filozofu Magritte bu andığı ozanlarımızdan, çok çok rasgele derlediği bir-iki dizeyle yetinmeyi yeğliyor.

Genelde yapıldığı üzere: bir ressamın düşüncesi bu; çoğu ressam gibi sussun o; çizsin, boyasın yalnızca, herkes kendi işine baksın, deyip geçiştiremeyiz Magritte'i. Tüm yazılarından mektuplarından biliyorum, iyi bir yazar Magritte: ne yazık ki çok kişi bu yönüyle tanımıyor onu. Peki, nasıl oluyor da ozanlarıma, Rimbaud'ya, Hölderlin'e kıyıyor?

Önce aklımı başıma toplamam gerek. 'Üzgünlüğe' bırakamam kendimi: Yazarları, beğenip sevmek zorunda değil. Okumaları paylaşmak güzel şey ama kuralı yasası yok paylaşmanın.

Sonra şu da önemli: yazarı sevmek, her yazıp çizdiğini sevmeyi gerektirmez. Okur olarak sevmede ayıklığı elden bırakmaya gelmez. Yoksa tek bir sevgiye sıkışıp kalır insan. Oysa bir tek sevgiye değil, birçok sevgiye birden kafada gönülde uzay-zaman açmanın yollarını arayıp bulmaktır okurluk.

Bir de şu var, en önemlisi, – Magritte'e kıymak diye anlaşılmasın: Bir tek sözünü, bir tek dizesini sevdiğim yazarı, sevebileceğim başka şeyleri de var mı, diye sürdürmem gerek. Çoğun önüne ge-

çemediğim bir eğilim bu bende. Belki de, kendimden başka okurlarda görmeyince, çarpıklık bir tek bende mi diye açık-seçik söylüyorum. Gerçekte haktanır olmalıyız biz okurlar, bize karşı da haktanır olunmasını isteriz kuşkusuz. Gerçek şöyle: gündemler öylesine dolu ki, hele Magritte gibi yaratıcıların gündemi, bilerek bilmeyerek nice güzellikleri atlamak durumundayız. Bizi gönendirecek nice kitap güzelliklerine inemiyoruz; azıcık ordan azıcık burdan sürüp gidiyor okurluğumuz. Gene de her okurun kendine özgü bir *azıcığı* var.

Spinoza

Bana ağaç gibi bir kitap göster, – capcanlı. Zaman zaman kurumaktan yana dönüyor gibi görünse de, gövdesi, dalı, yaprağı, çiçeği, meyvası, yolyordamla zorunlu kılsın birbirini, hiç doğallıktan şaşmadan; görünen görünmeyene, görünmeyen görünene sarılsın, her öge birbirini bütünleye bütünleye.

İşte *Spinoza*'nın *Ethica*'sı.

Az, az ama ne güzel, böyle yapıtlar var. Bazı yönleriyle kafadaş duygudaş anlaşamasan da, üstüne titriyorum böyle yapıtların. Hayranım *Ethica*'ya, bu yapıtı yaratana.

Ne diyor Spinoza bu tümcesinde:

> *Sed omnia praeclara tam difficilia quam rara sunt.*
> (*Tüm güzel şeyler zordur, bir o kadar da az bulunur.*)

Bütün güzel şeyler gibi seyrek rastlanır güzel kitaplara, tüm güzel şeyler sayıca azdır da ondan.

Okur olarak, her kitap bizim için yetkin bir kitap olsaydı, umursamazlıktan anlayışsızlığa, cılkı çıkardı kitap okumanın. Gene de hep, ya değerliyse diye dikkat kesilip özenle sarılmamız gerekir kitaba. Her kitap keşke öyle olsa, kendine göre değerlidir ama, aradabir karşılaşsak bile, eşsiz değerde kitaplar okuma talihine erişiriz.

İşte *Ethica ordine Geometrico demonstrata, et in quinque Partes distincta*: "Geometri Düzeniyle Kanıtlanmış Ahlak Felsefesi". Beş bölümden oluşması biryana, daha bu başlığı uzun uzun durup düşünmelere konu yapmamız gerekir. Yeniçağı *yeni*çağ kılan o gürül gürül akılcı oyluma olanca önemiyle parmak basmakta. Descartes'çı düşünüşle yöntemini bulan Batı kültürünün, günümüzde

artık tüm yeryüzünü içten içe yoğuran kültürün anıtsal bir göstergesi. Nice başarı programları, nice verimli-güdük tartışmalar sarmaş dolaş bu başlıkta.

Alıntılamak istediğim *Ethica*'nın adı başlığı değil ama, en son tümcesi. "İnsan aklının gücüne, ya da İnsanın Özgürlüğü"ne ilişkin V. Bölüm. Spinoza'nın, o arı-duru Latincesiyle, "De Potentia Intellectus, sive de libertate Humana" adlı bölümün en son tümcesi.

Spinoza'dan bize esen geometri esiniyle, şunu da ekleyebiliriz: Değersiz birşey sayıca az olsa da, mantıkta başka türlüsü tasarlanamaz zaten, gerçekte daha da değerli.

Denecek ki, herkesçe bilinen şeyler bütün bunlar. Orası öyle de, az olanın değerli olduğunu, değerli olanın değerli olduğunu, değerli olanın az olduğunu çoğun çok kişi unutuyor ama. Çeşitli zamanlarda, çeşitli kılıklarda dile getirilen bu önemli gerçeği, eşi benzeri olmayan bir kitaba nokta koyarken az bulunur biçimde söylüyor Spinoza.

Böylece çağlar-*ötesi*, kültürler-*arası*, uluslar-*üstü* kitaplar için geçerli bir kuşatıcı gerçeğe parmak basma fırsatı hazırlıyor bize Spinoza. İster çileyle ister sevinçle olsun, özde ve benimsenişte talihli kitapların imrenilecek yazgısı: sayıca az o pırıl pırıl varoluş.

Gerçi değerli mi değerli yapıtlara, değerce örnek kişilere de kuşkusuz, kulp takmaktan kolay şey yok: Özellikle, yapıtıyla birlikte Spinoza'nın çektikleri hep ürpertir beni, bir o kadar da ona duyduğum saygıyı, sevgiyi arttırır. Ne var ki gerçekten değerli yapıtlara kulp takılsa bile, değerinden birşey yitirmez onlar. Hele sayıları azsa, hep öyledir nitekim, takılmak istenen kulplar daha da güzelleşmelerini sağlar o benzersiz güzellerin. Öyle ya:

Sed omnia praeclara
tam difficilia quam rara sunt.

Tüm güzel şeyler zordur,
bir o kadar da az bulunur.

Şiraz'lı Sadi

Fransa, İngiltere, Almanya, Rusya, İran, Hindistan, Çin, Japonya, Amerika, – nereye uzanırsak uzanalım, ülkeye çağa özgü kültür ortamları uyarınca, okumaya, epeyce önem ve değer verildiğini saptama mutluluğuna erişiriz günümüzde. Özellikle alıntı ve özdeyiş derlemesi durumunda kitaplar elden ele dolaşır kültürlerin uzayında. En çok bizim "Doğu" diye adlandırdığımız yerlerde bu böyle. Japonya'da Zen Yol'una ilişkin derlemeler; Çin de Lao Çe ile Konfüçyüs geleneğinin başvuru kitapları; Brahman'lıktan Buda'cılığa Veda'lı, Rigveda'lı Hint gömüleri heryandan çağırmakta talihli okurları.

Bu aradaa günümüze değin yüzyıllarca Türkçe okuyanları bolluk içinde beslemiş olan Arap-İran kaynaklarını unutmamak gerek. Nedense birden *Şehname*'siyle Firdevsi aklıma geldi ama gönlüme çok daha yakın *Sadi. Bostan*'ın, *Gülistan*'ın bilge sanatçısı, tüm Doğu'ya simge olan yüzlerce odaklı Sadi'de oyalanmak istiyorum azıcık.

Gülistan'ın elimdeki nüshasında, "Söyleşi Kurallarına İlişkin Sözler" başlıklı bölümün 226'ncı özdeyişi şöyle:

> *Bilip öğrenip bildiğini yapmayan*
> *Çift sürüp de tohum ekmeyene benzer.*

Doğu bilgeliğini yansıtan ne anlamlı bir benzetme. Tasavvufa gönlü akan, geziye düşkün, sevgi nedir bilen, kalemi güçlü, töre gözlemleri keskin, ince bir yaşama filozofu dile gelmekte bu benzetmede.

Bence, burcu burcu bir güzellik yayılıyor bu benzetmeden. Bilgi, tek tek edinilip sıra sıra düzenlenen başarılarla oluşturur bilimi.

Bilimle bezenmenin en etkili yoluysa söyleşi, özellikle de söyleşileri unutulmaktan kurtaran kitaplar. Ne var ki, kitabı okuyup geçmek yaraşmaz *gerçekten* öğrenmek isteyen okura.

Gerçek okuma: okunanı yaşama geçirmektir. Kimselerin gözüne çarpmayan bir kitabımın adından aldığım esinle söylüyorum, göze çarpmadım diye üzüntü duyduğum için değil, artık duymuyorum, içimden geldiği gibi öylesine söylüyorum: kitap kuram; yaşam, eylem. Okurluk, kuram-eylem birlikteliğiyle amaca varmış olur; okur, ancak o zaman "bilime" varmış olur.

Nietzsche

Okurlarına *yapacak çok şey* bırakan yazarlardan Nietzsche. Hiç kimse, ben Nietzsche'yi "okudum", diyemez. Onu: belli zaman-aralıklarıyla okumak zorunda okur, burgaç burgaç toparlanan belli yaşantı-birikimlerinin içinden içinden, yeniden yeniden okumak zorundadır okur. Nitekim ben de, başka türlü olmuyor, Nietzsche'yi okuya okuya "kendim oldum" – neysem ne oldum, olup gitmekteyim ama, gene de dilediğim gibi bir Nietzsche okuru olamadım. Bir bakıma, iyi ki olamadım, işte öylecene bir tek Nietzsche'ye saplanıp kalmam gerekecekti o zaman. Tek yazarlı, tek kitaplı bir okur olmaktan hep uzak durdum, yalnızca Swift'in "beware of the man of one book" ("tek kitaplı insandan sakın") uyarı-buyrultusuna bağlandığımdan değil, gönlümden kafamdan öyle geldiği için. Gene de okudum da okudum, okuyorum da okuyorum Nietzsche'yi. (Günün birinde ilgilenen çıkarsa, bu yönden ben de okurlarıma birbiriyle karşılaştırılacak epeyce su yolları bıraktım sanıyorum.) – Bu durumda Nietzsche'den nasıl birtek alıntıyla geçiştirebilirim?

Başlayayım öyleyse:

Ein Buch für alle und keinen.

İlk izlenim bu alıntının kolay bir alıntı olduğu. Nietzsche'ce söylenmiş kısa, özlü, apaçık bir anlatım:

Herkes için, kimse için bir kitap.

Öyle de: tükenesi, hele şuracıkta tüketilesi bir alıntı gözüyle bakılamaz gene de.

Nietzsche, *Also Sprach Zarathustra*'nın ilkbaşına koymuş bu sözleri. Aslında Nietzsche'nin tüm yapıtlarının başında yeralması gerek. Ben de yazdığım herşeyin, ister kitap ister teközdeyiş olsun, önsözü, temel-sözü gözüyle bakıyorum Nietzsche'den andığım bu alıntıya. Bir deyime: aşama, sınama, dönüşüm, çevrinti, program bu. Yazarlığım biryana, Nietzsche'yi bata çıka okuyan bir okur olarak böyle düşünüyorum. Ben okuduğumu tutkuyla okuyorum.

Keşke, sayıları o kadar önemli değil, okurlarım da beni tutkuyla okumaya yönelse diye hayal kuruyorum bazan. Yönelmek onlardan, tutkunun besiniyse, karınca kararınca, benden.

"Sert dağlar" insanı Nietzsche'nin *Ecce Homo*'daki bir açıklaması, onyıllardan beri aklımı kurcalamakta:

> *Yazılarıma herzaman olanca yaşamımla olanca kişiliğimi koydum. Katışıksız düşünsel sorunların ne olabileceğinden haberim yok.*

İlk zamanlar, bu alıntıyı oluşturan iki önermeyi de onaylıyordum. Sonra sonra, ilk önermenin doğruluğuna daha çok bağlanmakla birlikte, ikinci önermeyi tutmamaya başladım. Öyle ki artık konu ne olursa olsun, ilk önermenin geçerliğine inanıyor; ikinci önermeyiyse "altüst" ederek okuyorum. Dobra dobra şöyle bir kılığa dönüşüyor Nietzsche'den alıntım:

> *Yazılarıma herzaman olanca yaşamımla olanca kişiliğimi koydum. Katışıksız kişisel sorunların bile ne olabileceğinden ancak o zaman haberim olmaya başladı.*

İşte Nietzsche, işte ben! Okurum, böyle konuşmaya hakkım var öyleyse. Yazar olarak konuşsaydım: Nerde Nietzsche, nerde sen! demekte haklıydı okurlarım. Kendi gerçekliğimde, okur olarak Nietzsche'nin dehaca yürekliliğine, ya da şöyle diyeyim, yürekli dehasına hayranım, hayranım ama, Nietzsche'den sonra yazıp çizen her yazar gibi, Nietzsche hepimize en unutulmaz uyarılardan biri olduğuna göre, ne denli zorsa da başarabileceğimizce Nietzsche'den daha ayık davranmak görevimiz, yalnızca görevimiz değil zevkimiz de.

İster istemez uçurumlu dağlara götürüyor, Nietzsche'deyiz, başka türlüsünü tasarlayamayız zaten; hoş, tasarlayan tam-ayıklar çıkabilir içimizden, ama onlar Nietzsche'de mi diye sorarsak uykunun rahatlığına bırakmış sayılırız o zaman kendimizi.

Hep uluorta değil ama, *bazan* kendini övüyor da övüyor

Nietzsche. Bendeki dokuz ciltlik Toplu Yapıtları, övgünün kaba dalgalarıyla, kimi belli belirsiz övgü dalgalarıyla kabarıp kabarıp söner gibi oluyor. Söz *Ecce Homo*'da. Bu en büyük patlayıcının ilk üç bölüm başlığına bir gözatmak yeter kanısındayım.

Warum ich so weise bin
("Neden böyle bilgeyim")
Warum ich so klug bin
("Neden böyle akıllıyım")
Warum ich so gute Bücher schreibe
("Neden böyle iyi kitaplar yazıyorum.")

Genelde, bir yazarın işlediği konu çerçevesinde, bir punduna getirerek kendisini övmesine dayanamam. İtici buluyorum böyle şeyleri. Nedensiz alıngan olduğum söylenebilir belki: Okur-özgürlüğünü zedeliyormuş gibi geliyor çoğun. Çünkü okur olarak duygum şu: Her kitap, bir bakıma, itici olmamaya dikkat ede ede yazarın bir çeşit özünü övme çabalarının bileşkesi. Gerçi öyle çok katkılarla bezer ki yazar bizleri, kendini tutamıyorsa, varsın aradabir açık açık övsün özünü. Övgünün haklısı pek olmaz ama, varsın övsün kendini. Ola ki, kendi özünün okuru olarak bükülüyor kendine. Bizler okur olarak kendimize tanıdığımız yazar-övme hakkını, yazarın kendisine tanımazsak, övgü odağımıza haksızlık etmiş oluruz doğrusu.

İşte Nietzsche bu tür bir yazar. Gene de herkesin harcı değil Nietzsche'ye benzemek. Ben kendi hesabıma –, hani okur olarak konuşuyordum, sus!

Susuyorum, susacağım, Nietzsche'ye hiç benzemeyen, bambaşka bazı yazarlarım var, öylesine övmüşler ki kendilerini, övgülerine diyecek birşeyim yok, "övgü" denebilirse, kuşkusuz, bu özövgülerine. Özellikle Cervantes'i, Gogol'u gözönüne getiriyorum böyle derken. Peki, ya Swift: Nietzsche'ye hiç mi hiç benzemeyen Swift bile Nietzsche'leşiyor, yaşamının sonlarında:

What a genius I had, when I
wrote that book

Swift, o eşsiz *The Tale of a Tub* için, o kitabı yazarken "ben ne dehaymışım" diyor. Yok, –biyolojik koşullar,– ah *bios*! ah dirim: herza-

man *logos*'la, Akıl'la uyumlu gelişmiyor. Ne var ki, aklı yumuşadığı zaman bile Nietzsche gibi Don Quijote değil Swift, Nietzsche gibi övgünün dobra dobra üstüne üstüne gitmiyor. Şöyle yandan yandan, iğne iğne, alay alay bir övgü onunki. Nietzsche'nin, bunu, İngilizlere özgü "cant" ile, "ikiyüzlülük'le" nitelendireceğine kuşkum yok. Olsun, herkesin kendine uygun bir övgüsü var. Nitekim Gogol Gogol'ca, Cervantes Cervantes'çe över kendini, kendini övünce. Peki şimdi kimi övdüm ben? Neyi? Nasıl?

René Char

Özvatanı, elegeçirenlerden kurtarmak için dağa çıkan; başka vatanlar barışa kavuşsun diye yollara düşen; doğayı, kimselerin anlamadığı gibi içten anlayan; olaylardan derlediği sonuçların eşiğinde oyalanmayan, her sözü güneş cömertliğiyle yaşatan düşünür-ozanlardan biri *René Char*.

Baktım ki tek tek ciltlerle olmuyor, Pléiade'daki Toplu Yapıtlarıyla dolaşıyorum aylardır. Hem çağımızın gürültü patırdısında önaydınlatan, hem eski çağlara yetesiye ışık saçan bir görüşü var Char'ın, ozanca-düşünürce bir görüş, tam gönlüme göre:

L'essentiel est sans cesse menacé par l'insignifiant.

L'essentiel: önemli olan, tüm önemli şeyler, yani öz.
L'insignifiant: önemsiz olan, hesaba katsak da katmasak da durumda birşey değiştirmeyen ne varsa herşey, yani özün karşıtı.
Böylece:

Öze ilişkin olan, durmadan önemsiz şeylerce
tehdit edilmekte.

Gerçekten öyle: kitapların dışında, kitaplarda, bazan birinin yaptığını öbürü bozduğuna göre, kitaptan kitaba, en çok da günümüzde: yüzeysellik, özü kemirip yiyor durmadan.

Char'dan andığım bu alıntı, tüm varlığa bir dalış, Toplu Yapıtlarının bir yerine özgü tekil bir başarı değil, Toplu Yapıtların heryerini oylumlandıran temel görüş.

Nizami'den İspanyol Yazınına

Nizami diyor ki:

> *Kendi başına birşey yapamazsan,*
> *kendine bir dost ara.*

Tepeden inme oldu, durakladım: Böyle diyen Nizami değil miydi yoksa? Feridüddin Attar'dı belki, Doğu bilgini Ritter'ın "Canlar Denizi"nde gözüme çarpmış olabilir bu gönderme. Nereye mi? Tanrıya bir gönderiş, ona ne kuşku. Gene de ben Tanrıdan çok kitaba bir başvuru diye anlıyorum Nizami'nin bu sözünü. Belleğimde giriştiğim karmaşık arkeoloji işlemlerinden sonra, Nizami'de karar kıldım, bu anlatımın kaynağı o. "Tanrı" dedim de, öyle bir sözcük ki bu, 'fırta zırta' dilinde çoğu kimsenin, benimse kırkyılda bir sesli yazılı dağarcığımda. Ne diyordum, Tanrıdan çok kitaba başvuru çağrısı diye anlıyorum Nizami'nin çağrısını. Öyle ya, kitabını buldun mu, "Tanrı" diye adlandırsan da adlandırmasan da, "kutsal" bildiğin varlığa gitmek kolaylaşır; yok, sen önce, doğrudan doğruya kutsalını bulduysan, kitaba ne gerek o zaman.

Nizami haklı, kitap dost, dostlar dostu. Tekbaşına ne denli güdükse, sayıp sevdiği dostu kitapla o denli gürül gürül insan okuduklarıyla. Üzüntülü-düşündürücü de olsa, değil mi ki kitap güven kaynağı, gönendirici bir gerçek bu dolaylı dolaysız.

Aslında Doğu'dan Batı'ya, Batı'dan Doğu'ya, herzaman heryerde hep dost gözüyle bakılır kitaba. Nitekim Batı'da Antik Çağdan çağlaya çağlaya kopan ama Yeniçağla birlikte coşkulu-köpüklü dönemeçler çizen bu kitap-dost benzetişi Calderon'da görkemle ortaya seriliyor:

Los cuerdos amigos son
El libro mas, entendido
De la vida, si, porque,
Deleitan aprove chando

Bakalım içinden nasıl çıkacağım, – olduğu kadar işte:

En bilge dostlarımız,
Yaşamımızın en iyi kitapları.
Çünkü onlar hem biler
Hem tatlandırır yaşamı.

Yoksa şöyle mi:

Yaşamda kitaplar
En can dostlarımız
Hem bizi ileri götürür
Hem hoşumuza giderler.

Hepsi kararlamadan olduğuna göre, şöyle mi desem:

En bilge dostlarımız
Yaşamın en iyi kitapları
Çünkü onlar hem biler
Hem hoş tutar yaşamı.

Gerçi kitap insan değil, insan da kitap değil. Kitap ile insanın ortak bir yanı var yalnız, hepsinin değil kuşkusuz, talih yüzümüze gülerse bazan, hem yıkımlı hem sevinçli dönemlerde dayanışma pınarımız onlar. Belki de bundan, zaman zaman veryansın ediyoruz ikisine de. Lope de Vega'nın dediği gibi: hem onlarla konuşup onlara danışıyor, hem de gizli gizli onları suçluyoruz:

Un amigo que acouseja
Y reprehende en secreto

La Viuda Valenciana'da değilse, öyle çok çırpıştırmış ki de Vega, öldürallah yerini çıkaramayacağım. Anlaşılmadık ne var, yerini yurdunu tam belgelemeyince diken gibi içime batıyor alıntı. İyi ki, bilimsel bir kılıkırk yarma içinde değilim şimdi.

Hölderlin

Ayağını sağlam yere basmak isteyen her okur: hırçın diye nitelenen, bozguncu diye dışlanan, deli diye sırt çevrilen yazarların, ozanların, düşünürlerin hırkasını, eteğini bırakmasın, – tekerlemeden etek demedim, yolgösterici büyükler yalnızca erkekler değil, kadınlar da var.

Dikkatleri Hölderlin'de yoğunlaştırayım şimdi, – Topluluklardan uzak kırlarda koşturan, insan ayağı basmamış adaları hayal hayal işleyen, Hades'in karanlıklarında çığlıklar atan, Elyseum'da sevinçlere batan, Platon'ca idea'lar evrenine evini yapan Hölderlin'e çevriliyoruz:

Hyperion'dan yüce bir sesleniş kulaklarımda:

Ihr wandelt droben im Licht
Auf weichem Boden, selige Genien!
Glänzende Götterlüfte
Rühren euch leicht
Wie die Finger der Künslerin
Heilige Saiten.

Schicksallos, wie der schlafende
Säugling, atmen die Himmlischen:
Keusch bewahrt
In bescheidner Knospe,
Blühet ewig
Ihnen der Geist,
Und die seligen Augen
Blicken in stiller
Ewiger Klarheit.

Tadı Damağımda

Doch uns ist gegeben,
Auf keiner Stätte zu ruhn,
Es Schwinden, es fallen
Die leidenden Menschen
Blindlings von einer
Stunde zur andern,
Wie Wasser von Klippe
Zu Klippe geworfen,
Jahr lang ins Ungewisse hinab.

Yankılansın istiyorum Türkçede ozan sesi; ne oranda başardım bilemiyorum:

Yukarlarda ışık içinde dolaşırsınız siz
Yumuşacık tabanda, siz mutlu hayaller!
Pırıl pırıl Tanrı yelleri
Hafif hafif okşar sizi,
Tıpkı sanatçı kadının parmakları,
Kutsal tellerde gezinir gibi.

Yazgıdan arınmış uyuyan
Bebek gibi, Göklüler;
Lekesiz yaşarlar
Çalımsız gonca içinde,
Sessizce çiçeklenmiştir
Onların ruhu,
Mutlu gözleri
Bakar dingin
Sonsuz durulukla.

Oysa bize biçilen
Hiçbir yerde durup dinlenmemek,
Parçalanıp düşer
Acılı insanlar
Körükörüne bir saatten
Öbürüne,
Tıpkı su gibi kayadan
Kayaya sürüklenip giderler
Yıllar boyunca bilinmeyene doğru.

Hyperion Bellarmin'e yazdığı son mektuplardan birinde, "Schicksalslied", "Yazgı Şarkısı" diye sunuyor bu şiiri.

Gerektiği zaman kendi kendime yorumladığım bu şiirle ilgili olarak söylenecek o kadar çok şey var ki. Tek bir çizgiye değineceğim burda. İlk altılık ile ikinci dokuzluk dize-bütünlüğü, Hölderlin'in çoğu kez yapmadan edemediği gibi Tanrılardan sözetse de, asıl amaç, insanın çağlar boyunca büründüğü çeşit çeşit görünümlere karşın, değişmez yazgısına parmak basmak.

Tanrılar kımıltısız, pürtüksüz mutluluk içinde varlığını sürdürür gider. *Oysa* insan, – Hölderlin'in sesini soluğunu ancak kendi sesi soluğu verebilir:

Doch uns ist gegeben
Auf keiner Stätte zu ruhn,
Es Schwinden, es fallen
Die leidenden Menschen
Blindlings von einer
Stunde zur andern,
Wie Wasser von Klippe
Zu Klippe geworfen,
Jahr lang ins Ungewisse hinab.

Oysa bize biçilen
Hiçbir yerde durup dinlenmemek,
Parçalanıp düşer
Acılı insanlar
Körükörüne bir saatten
Öbürüne,
Tıpkı su gibi kayadan
Kayaya sürüklenip giderler
Yıllar boyunca bilinmeyene doğru.

Pekçok romanın, öykünün, şiirin, bilginin, felsefenin, söylencenin soylu gerekçesi ve özeti gözüyle bakıyorum bu dizelere.

Reich'ın Lange'si

Friedrich Albert Lange'nin *Geschichte des Materialismus und Kritik seiner Bedeutung in der Gegenwart* ("Maddeciliğin Tarihi ve Günümüzdeki Öneminin Eleştirisi") adlı kitabı oldukça geç okuduğum bir kitap. 1866'da yayınlanmış, 1000 sayfanın üstünde iki ciltlik bir kitap. Birinci cilt, maddeciliği, Kant'a kadar izliyor; ikincisi, Kant'tan 19. yüzyılın üçüncü çeyreğine gelip dayanıyor.

Lange, eski kuşaklardan Marburg'lu bir felsefeci, 47 yaşını aşmadan ölen, korkunç çalışkan bir araştırıcı. Çok okumuş, iyi anlamış, derinlemesine düşünmüş bir insan. Sözü tok, dili esinli, aydınlık sever, hem çözümleyici hem bileşimci, yoğun mu yoğun bir kafa. Tanır tanımaz çekimine kapıldığım biri: çok şey öğrendim kendisinden. Tüm özlü öğrenimlerde olduğu gibi verimlene verimlene sürüyor bu öğrenim. Kitabın, özellikle ilk cildi sardı beni, yani Marx'tan önceki maddeciliğin bol sonuçlu zenginliği.

Başlangıcından bitimine dek okuyor, şurasına burasına kancanı atıp alabildiğine derinleşiyorsun, sonra sonraysa, keskin-silik, soluk-renkli anımsamalar... O kadar, – başka şeylere, yaratıcı düşünürlere, kaynak ozanlara filozoflara yöneliyorsun, zamanın pek kısıtlı çünkü, dehalarsa dört yandan kendilerini özellikle okumaya çağırıyorlar.

Böyle bir ortamda, Lange'den epeyce sonra Reich'a elattım. Reich'ı *Die sexuelle Revolution* kitabı dışında, eski öğrencim, sevgili dostum Bertan Onaran'ın Türkçe'ye kazandırdığı kitaplardan okudum yer yer. Özgün adı: *Ether, God and Devil: Cosmic Superiumposition* olan, Bertan'ın *İnsanın Doğadaki Yeri* başlığıyla Türkçe'ye çevirdiği kitabı okurken "Esir, Tanrı ve İblis" adlı anabölümün "Canlılık, Gizemcilik, Makinacılık" başlıklı bölümünde pat diye Lange'den bir alıntıyla yüzyüze geldim. İzleyelim alıntıyı:

Eski Yunanlılar'da da gerek kendini beğenmiş dinadamlarının çıkarlarına, gerek kurtarılmaya susamış halkın inancına dayanan katı ve bağnaz bir katı ilkecilik vardı. Sokrates zehir tasını kafasına dikmeseydi, bugün bunu kimsecikler anımsamayacaktı; kent düşünbilime karşı ikinci bir suç işlemesin diye, Aristoteles Atina'dan kaçmıştır (Eski Yunan'da, "düşünbilim" (felsefe) bugün bilimlerin gördüğü işi görürdü.) (W.R.) Protagoras'da kentten kaçmak zorunda kaldı ve Tanrı'larla ilgili kitabını devlet yaktırdı. Anaxagoras zindana atıldı, kaçmak zorunda kaldı. "Dinsiz" Theodoros'la Apollonyalı Diogenes, büyük bir olasılıkla, zındık diye zulum gördü. Bütün bunlar, insancılığıyla tanınmış Atina'da oluyordu! Halkın gözünde herhangibir düşünür, giderek en ülkücüsü bile dinsizlikle suçlanabilirdi, çünkü söz konusu bilginlerin tanrılar hakkındaki düşünceleri dinadamlarının zorla kabul ettirdikleri gelenekten ayrılmaktaydı.

Wilhelm Reich, bilimadamlarının, felsefecilerin, öyle dikkatle yöneldiği bir yazar değil. Olur olmaz çevrelerde ileri geri tartışılan; çoğun, deli dolu bir akıl hekimi gözüyle bakılan, kendine özgü bir çile insanı. Oysa yüzyılımıza yaygın Faşist korkulukları, uğradığı haksızlıkları da katarak, uzmanca deşen; Freud'un, bazan katı akılcı tekyanlılıklarına başkaldıran; özgürlük çığlıklarına karşın seks konusunda çeşitli yönlerden baskılarla itilip kakılan insancıklara kurtuluş ufukları sunan yürekli bir çağdaşımız Reich.

Döndüm dolaştım: İşte bu Reich'ta, bilginlerden alıntılar yapmayı pek sevmeyen Reich'ta, Lange'den koca bir paragrafla karşılaştım. Eline akılına sağlık Reich'ın, şundan ötürü: Küçük yaştan beri Yunan-Roma Antik Çağı metinleriyle içiçe yaşıyorum. Bu metinlerin eski dillerdeki kaynaklarına dek inip beslenmek; bunu gönlümce beceremediğim durumlarda, Batı'nın kültür dillerine yansıyan güvenilir çeviri ve açıklamalara başvurmak bir alışkanlık benim için. Antik Çağdan kalan gömülerle bilinçlenmeye sonu gelmeyen bir ödev gözüyle bakıyorum. Özellikle Sokrates öncesi kırıntı-kaynakları hep yeniden verimlendirmeye yönelmek zorunda olduğum inancındayım. Bilgilenme, okulca öğrenimden çok yaşama gereksinimi olunca, başka yolu yok bunun.

Nitekim Antik Çağa yönelik okumalarımın bilgece yoğun mu yoğun bir özetini Reich'ın Lange'den aldığı alıntıda bulunca nasıl heyecanlandığımı anlatamam. Oysa ne denli tadını çıkara çıkara okumuştum Lange'nin kendisini. Atlayıp gitmiştim. Ayrıntılardan sıyrılmış özlü mü özlü bir Antik Çağ düşünce özeti işte karşımda

Reich-Lange, – nice yan-ritimleri sezdiren kısa ama çarpıcı bir orkestra-yapıtı.

Alıntı çağlayanının, daha doğrusu alıntı çağlayanlarının, kitaplardan kitaplara hoplaya zıplaya içiçe akıp giden alıntıların böylesi cilveleri de var. Bu durum başkaları için de pek başka değil sanıyorum. Ne kuşatımlı aydınlanma yoluymuş zorunluluk-rastlantı birlikteliği. Alıntıyla, bu Lange-alıntısıyla bir kez daha varıyorum bu birlikteliğe. Lange'yi okurken gözümden kaçan satırlar, nerden nereye, hem de nerden nereye, bana Reich'ta *gösterdi kendini.* Geçmişte de varolan, ama benim için yok olan, yeniden varoldu benim için. Hangisi rastlantı, hangisi zorunluluk?

Okur olarak kendime, tüm öbür okurlara, bu arada yazılarımın da okurlarına güzel alıntılar!

Yunus Emre'nin Okur-Yazarlığı

Güzel talih: sık sık birlikteyiz Yunus Emre'mle. Bu az rastlanır sağduyulu coşkudan, bu zengin birikimli bilgelikten payıma düşeni, gücüm yettiğince devşirme mutluluğuna erişiyorum her kez. Bizler geçeduralım, nerdeyse yedi yüzyıldır hepimize cömert, – senden beni, benden seni ayrı tutmadan.

Birşey aklımı kurcalıyor yalnız, hem de nasıl: bir türlü kavrayamıyorum Yunus'un kitaplarla ilişkisini

Biçare Yunus ne bile
Ne kara okudu ne ak

dizelerinden beri, okumaz-yazmaz Yunus geleneğinde buldum uzunca süre kendimi. Sonra sonra

Ne elif okudum ne cim

dizesiyle rahatlar gibi oldum gelenekte. Çok kişi gibi ben de, okuyup yazması olmayan, eski ama dimdik bir ermişin doğuştan dehasına özgü gizemle açıklar oldum kendisinde adımbaşı rastladığım şaşılası yücelikleri. Sokrates de, Buda da birşey yazmamıştı; okumayı biliyorlarsa da, onların binyıllara örnek yaşamında kitapların pek öyle önemli bir rolü yoktu, yoktu da n'oluyordu sanki, boletkili örnek kişiliklerinden birşey eksilmiyordu ki bu yüzden. Böylelikle bazı üstünlükler bile kazandıkları söylenebilir. Nitekim Yunus konusunda, okur-yazarlığa bulaşmamış olmayı bağımsızlığın, tam da bağımsız bir dervişliğin önkoşulu diye yorumlama eğiliminde kuşaklar.

Bu tür yorumlar epeyce beni de besledi beslemesine; gene de sorucu yanımı büsbütün uykuya yatıramadı hiçbiri. (Az mı uğraştım *Güneşle*'de Yunus'un erik dalına çıkmasıyla.)

Kimi:

Bir serçenin kanadın,
Kırk kağnıya yüklettim.

Kimi:

Bir sinek bir kartalı,
Salladı vurdu yere,
Yalan değil gerçektir,
Ben de gördüm tozunu.

Gördüm de gözüm açıldı. Çünkü erikli-serçeli-sinekli-kartallı mantık açmazlarında tökezlenmeyen alay seven bir dialektik ustasını okumasız-yazmasız tasarlamak, mantığın her türlüsüne aykırıydı. Özellikle bencileyin, Üniversitede nice onyıl mantık okutmuş olan biri için.

Nitekim *Yunus Divanı*'na bir daha çıkmamacasına girer girmez, gerçek dank etti kafama. Onun okur-yazar olup olmadığı kuşkularından arındım, gönlüm dinginleşti. *Divan*'ı oluşturan ağır bilgileri, bilginci anlatışları, kulaktan dolma haberciliklerle açıklamak, aklımın kolay kolay yutacağı birşey değildi benim için.

Ne var ki, dünden bugüne püfür püfür esse de, eline-kalem-almadı doğrultusundaki gelenek yelleri, soruculuğumun dürtüsünü örter gibi oldu bir süre. Gerçi aradabir,

Ne ilmüm var ne tâatum
Ne gücüm var ne tâkatum

doğrultusundaki kanıma aykırı yönde değerlenebilecek soluklarla karşılaştım. Gene de yardımıma koşuyordu Yunus kendisi:

Ümmi benem Yunus benem
Dörttür anam dokuz babam.

Artık ne de olsa tâ içindeydim Antik Felsefenin. Her fırsatta özgün metinler okuyor, ders odalarından ev odalarına dizi dizi kitap raflarımda Antik dünyayla dolup taşıyordum. Böylece dört'e, dokuz'a, çevredeki yüzeysel yaklaşımlarla değil, Antik besinlerin

sağladığı dinçlikle sokuluyordum. "Ümmi benem", – hiç de değil; okur-yazarlıkla ilgim ilişiğim yok, demiyordu böyle derken Yunus. asıl köklerinin Sokrates-öncesinde bulunduğunu, kökenlerinin hava, su, toprak, ateş olduğunu söylüyordu Yunus. Dokuz babam, derken de, kendi çağının kotardığı gökbilimindeki göğün dokuz 'kat' olduğunu dile getirmek istiyordu. Yeri göğü, bilgi olarak, kitaplardan okuyup öğrenmiş, öğrendiğini de şiire dönüştürecek kadar özümsemiş bir okurdu Yunus.

Anladım: insanı darlaştıran, bağnaz kılan, uyduruk bilgili, yani kısıtlayıcı kitapların *karşısında* Yunus. Okumuyor onları, başkalarına da salık vermiyor. İşte *bu* kitapların, *yalnızca* bu kitapların, ağdalı maskesini her fırsatta indirmek, bu kitapların yalınkat içeriğini göstermek istiyor.

Bakışı çarpıtan, gönlü karartan kitaplardan elçekmek gerek. Yunus'un can gözü özlü kitaplarda:

Okuma bu ilmün yüzün
İlim amel ile güzin

Özlü kitaplar "aşk" kitapları, öyleyse onları okumak gerek, ötesi boş.

Kitap hod ışk kitabıdur
Bu okunan varak nedür.

Yunus'a göre: uyduruk kitaplara, sözümona "alim kitaplara" uzak kalmak yaraşır insana. Akla gönle *uygun* kitaplar arı-duru kişilerin yazdığı kitaplardır.

Alimler kitap düzer
Karayı aka yazar
Gönüllerde yazılur
Bu kitabın suresi.

Öyle ya:

Okudum bildüm deme
Çok tâat kıldum deme.

Çünkü:

İlim ilim bilmektir
İlim kendin bilmekdür
Sen kendini bilmezsen
Ya nice okumaktır.

Yunus'ça şöyle diyeceğim: Kitap iyi ola, uygunsuzu yerin dibine bata; kitapların en iyisiyse *gönül kitabına* götüren kitaplar.

Yirmidokuz hece
Okursun uçtan uca
Sen elif dersin hoca
Ma'nîsi ne demektir

Yunus Emre der hoca
Gerekse bin var hacca
Hepisinden eyüce
Bir gönüle girmektir.

Bekleyen derviş muradına ermiş. Sonra birgün birdenbire, bu işleri gerçekten bildiğini bildiğim bir tanıdığın kitabı, dağınık çalışsa da özlü çalışmalarıyla, nice yerlere uzanmış olan Abdülbaki Gölpınarlı'nın *Yunus Emre ve Tasavvuf* adlı kitabı elime geçti. V. bölüm "Yunus okur-yazar mıydı-yoksa-değil-miydi?" sallantılarımın tümüne tümden son verdi.

Yunus, iyi tahsil görmüş bir adamdır. Fakat sıralı bir tahsil mi gördü, yâni devrindeki medrese tahsilini tamamladı, icâzet aldı, ihtisas yaptı mı? Bu soruyu kesin olarak cevaplandıramayız. Yalnız şurası muhakkak ki Yunus, okumuş, yazmış, dil bilir, zamanının bilgilerini elde etmiş bir adamdır, ümmî oluşu, bir masaldan ibarettir. Bu masalı uyduranlar, onun sözlerindeki anlamı anlamıyan kişilerdir.

Bu satırları okur okumaz bir hafifledim, bir hafifledim ki: "Biçare" Yunus biçarelikle ilgisiz bambaşka bir "biçare" artık benim için. – Bazan, apaçık söylemek zorunda kalıyorum diye utanca kapılır gibi olsam bile, bağnaz kitapların karşıtı, gönül kitaplarının dostu olarak, ben de "biçareyim" sevinciyle kendimden geçiyorum.

Rilke

Büyük melek Cebrail, – durmam gerekiyor, hani tektanrıcı din kitaplarından alıntı yoktu! Gökten inmedi bu buyrultu, kendi kendime böyle sözvermiştim çağlaya çağlaya akan alıntıların sayısız kıvrımlarından birine çökerken. Neden mi? Apaçık: din kitaplarından alıntılar, gürül gürül, sessiz sessiz bir boşandı mı, başkaca hiçbir alıntıya zaman kalmaz artık. Çünkü yeryüzünde en çok alıntı yapılan kitaplardır din kitapları, hem bu-dünyaya hem de öbür-dünyaya ilişkin din kitapları, tektanrıcı dinlerin anakitapları: *Eski Sözleşmeme*, *Yeni Sözleşme*, *Kur'an*. Biryandan, elealınan konuların, insan yaşamını oluşturan en önemli olaylara değinmesi, öte yandan, bu değinmelerin, her durumda anılmaya elverişli bir anlam-alacakaranlığına bürünmüş olması, bu kitapların alıntı-değerini son derece artırmakta. Buna göre, dinsel kaynaklardan bir kez alıntı devşirmeye başladın mı, bir daha kolay kolay sıyrılamazsın. Alıntı çağlayanındaki tektanrıcı kolların birinden ötekine seğirtir durursun, tümce tümce tükenmez gel-gitlere bırakırsın kendini, nice güzel tatlar devşire devşire kuşkusuz. Oysa başka havalardayım şimdi burda.

Ne diyordum, bazı dinler düzeyinin büyük meleği Cebrail, tam tam o değilse de onun çok yakın bir akrabası, Rainer Maria Rilke'nin meleği, hani şu "*Mohammeds Berufung*"da, "Muhammed'in Çağrısı"nda, Hıra Dağı'ndaki ünlü mağarada birdenbire yere inip Peygambere "Lies!" ("Oku!") diyen Cebrail, *Duineser Elegien*'in, *Duino Ağıtları*'nın birincisinde:

> *Wer, wenn ich schriee, hörte mich den aus der Engel Ordnungen?*
>
> *Kim duyar, ses etsem, beni melekler katından?*

diyen Cebrail, – ne diyeyim, "her melek ürkütücüdür" "ein jeder Engel ist schrecklich". Peygamber de olsa, yutkunmaktan başka n'apabilir insan.

O kahverengi kalın cildimin, kapağında, eğik yazıyla koca koca R.M.R. yazan kitabımın, ülkeden ülkeye benimle gelen şiir gömümün "Die erste Elegie" sayfasından işte birkaç dize:

Ein jeder Engel ist schreclich.
Und so verhält ich mich denn und verschlucke den Lockruf
dunkelen Schluchzens. Ach, wen vermögen
wir denn zu brauchen? Engel nicht, Menschen nicht,
und die findigen Tiere merken es schon,
dass wir nicht sehr verlässlich zuhaus sind
in der gedeuteten Welt. Es bleibt uns vielleicht
irgend ein Baum an dem Abhang, dass wir ihn täglich
wiedersähen; es bleibt uns die Strasse von gestern
und das verzogene Treusein einer Gewohnheit,
der es bei uns gefiel, und so blieb sie und ging nicht.

Turan Oflazoğlu'nun Türkçesiyle:

Her melek ürkünçtür.
Kendimi tutar bu yüzden, yutkunurum
baştan çıkaran çağrısını karanlık hıçkırığın. Ah, kim var ki
kullanalım? Ne melekler, ne insanlar;
kurnaz hayvanlar bile farkındadır ki
pek rahat değiliz bu yorumlanan dünyada biz. Olsa olsa
yamaçtaki bir ağaç kalıyor bize
her gün görülecek; dünün sokağı kalıyor bize
ve sarsılmaz bağlılığı bir alışkanlığın–
bizi seven ve kalan ve gitmek istemeyen.

İşte bu alışkanlık, kitap-okuma-alışkanlığı benim için. Ozanın kendince anlamlı soluğunu, dinsel kitaplar örneği, çekiştire çekiştire kendimce yoğurup anlamlandırdığım söylense de, ne çıkar. Şiir-sözü din sözünden daha mı aşağılarda ki!

Gerçekten de biz okurların, sevdiğimiz, sevdiğimiz için de bağlandığımız birşey değil okuma; yalnızca böylesi birşey değil, bu tür tek yönlü bir bağ değil Rilke'nin dediği gibi: biz okurken bize

sarsılmazlıkla bağlanan, bizde kalan, bizden gitmek istemeyen bir alışkanlık okuma alışkanlığı. İyi ki öyle, okumasız çekilir miydi bu dünya? Okumasız n'apardık bu dünyada? Gerçi kitap da yorumluyor dünyayı, yorumlanmamış ne var ki zaten dünyada.

Varoloşumuzun dayanağı bu okuma-alışkanlığını en iyi nasıl besleriz, peki? Bence: bizi dünya gerçekliğinin dışına götüren kitaplarla değil kuşkusuz. İçinde yaşadığımız dünyanın her anını, kendine özgü değer ve önemle bize tattıran gerçeklik kitapları, – onlar, onlar kitap okuma alışkanlığımızın asıl besini. Sözünü ettiğim, ıvır-zıvır gerçeklikler değil kuşkusuz, önemli değerler.

Tüm gerçekliğin gerçekliği şu gibime geliyor: Dünya gerçekliğini bir kez yaşıyoruz, kesin olan bu, bir ikinci kezin olanaksız olduğunu bilmemiz gerek. Daha doğrusu kesin olarak bildiğimiz bu, işte iyice bunun bilincine varmamız gerek.

Dokuzuncu Ağıt'a atladım bile:

Aber weil Hiersein viel ist, und weil uns scheinbar
alles das Hiesige braucht, dieses Schwindende, das
seltsam uns angeht. Uns, die Schwindendsten. Ein *Mal*
jedes, nur ein *Mal.* Ein *Mal und nichtmehr. Und wir auch*
ein *Mal. Nie wieder. Aber dieses*
ein *Mal gewesen zu sein, wenn auch nur* ein *Mal:*
irdisch *gewesen zu sein, scheint nicht widerrufbar.*

Burda olmak çok şey de ondan; ve burda ne varsa
hepsi iğreti, bizi ister gibidir de ondan; ve bir tuhaf
ilgilendirir bizi. Bizi, en iğretiyi. Bir *kez her şey,*
yalnız bir *kez.* Bir *kez, o kadar. Biz de*
bir *kez. Yok bir daha. Ama bu*
bir *kez olmuş olmak, yalnız* bir *kez de olsa:*
bulunmuş olmak yeryüzünde, – *hiç değişir mi bu?*

Lucretius

Shakespeare'le Whitman, Cervantes'le Lorca, Rilke'yle Hölderlin, Baudelaire'le Rimbaud, Yunus'la Nâzım dışında en çok andığım ozan Lucretius, – yanıldığımı sanmıyorum, Lucretius. Çıldırtıcı bir tat: tek bir yapıtı alıntılama olanağım olsaydı Lucretius'un *De rerum natura*'sını sunardım baştanaşağı. Ama Lucretius'tan yalnızca bir yer yansıtma doğrultusunda bir istekle kendi kendime yönelince, kitabın.926. dizesiyle başlayan dizelerle sürdürürdüm okumamı. Ama şimdi, –alıntı keyfi değil mi, böyle esti bu kez–, tek bir dizeden, o dizenin de bir bölümcüğünden öteye geçme izni vermiyorum kendi kendime: *Suave...* diye, *ne tatlı ...* diye diye başlayan ilk dört dizenin dördüncüsü:

... ipse malis careas quia cernere suave est.

Türkçemizin Lucretius'u yok henüz. Hoş hangi dilde var ki, -sakar-sallantılı bir tutumla da olsa, iş başa düştü, desene:

Nice kötülüklerin dışında kaldığımı görmek ne tatlı.

Bu sözcükler, en çok, bol bol insan canına kıyan çağımızda, Avrupa'nın, Asya'nın Öldürme Merkezlerine ilişkin yapıtlar okurken içten içe eşlik ediyor bana. Dönüp dolaşıp okurluğum beni, olaylardan onyıllar sonra okunması bile gönlü kafayı paramparça eden insanlık suçlarını okumaya götürünce, Lucretius'un dizesi içimi kaplıyor herzaman. Ben o gençlik yıllarımda, bazı bireysel açmazlarda bir oyana bir buyana sallana sallana gezip tozarken, milyonlarca kişi yokediliyormuş meğer o güne dek işitilmemiş insanlık suçlarıyla.

En son okuduğum bu tür kesin-yokediş kitabı: Yevgenia Gins-

burg'un, Stalin zamanında Sibirya'nın öte ucundaki Kolyma bataklıklarında çektikleri: "Bir Yaşamın Yürüyüş Yolu".

Kitabı okurken herzamankinden daha çok Lucretius'laştım çaresizlikten:

> *Nice kötülüklerin dışında kaldığımı görünce*
> *sevindikçe seviniyor, sevindikçe utanıyorum*

İçime oturdukça oturuyor Lucretius.

Boccaccio

Doğrudan doğruya bilgeliklere parmak basmakla bir alıp vereceği olmayan vur-patlasın çal-oynasın sevgi serüvenli alıntılarda bile, yalnızca oyalayıcı öyküler konuşmalar yok; okumayı gereğince gerçekleştirenleri bekleyen nice kazançlar beklemekte oralarda.

Örnekse, işte *Boccaccio*'nun *Decameron*'u. Kuşaktan kuşağa okura eğlenceli zamanlar armağan etmiş olan bu yapıt, azıcık durup *bakanlar* için türlü türlü yaşama ipuçlarıyla dolu bir gömü. Daha "Başlangıçta" ("Proemio"nun) ilk sözcüklerinde gel de sendeleme:

> *Umana cosa è aver compassione*
> *degli afflitti; e come che a*
> *ciascuna persona stea bene...*

Dilin eski havasından belki, o çın çın tatlı İtalyancayı yardımla okuyorum.

Evet: herkes acımasını bilmelidir, hem de nasıl. Yarası olanlarla duygu ortaklığı gerçekten insanca birşey.

> *Acı çekenlere acımak insanca birşeydir;*
> *her kişiye yaraşır acımak.*

Tek tek öyküleri zamanla birbirine karıştı; ballı ballı, kaygan bir lokma damağımda. Önsöz'ün ilk tümcesi açık-seçik hep aklımda.

Hangi kitabı okusam, özellikle şiir, anlatı, insan-töre felsefesi, toplumbilim kitapları okuyunca, hem okumayı sürdürürken hem kitap sona erdiğinde, sık sık sorarım kendi kendime: Acıma yönünden neler edindim bu kitaptan? Duyarlığım, kitapla nasıl bir değişikliğe uğradı?

Sanatın, düşünmenin, bilimin, dolayısıyla da kitapların, duyarlığımıza, duygudaşlığımıza yararlı olması gereğine inanmışımdır hep. İnsanlığımı pekiştiren kitaplara en içten teşekkür borçluyum. Acının böylesine yaygın olduğu bir dünyada, duyarlığa boşveren, hattâ duyarlığı körleştiren kitaba "kitap" diyemem. *Compassione*: başkalarının çekmekte olduğu acıları duygudaşça paylaşmamı sağlayan bu kavramı, "İnsanlık Okulu" diye adlandırasım geliyor.

Kuşkusuz, bunun için her kitabın ah'lar-vah'larla dolup taşması gerekmez. Çoğun ters teper o zaman kitap: sulana sulana acılıktan çıkmış sözümona acılarla duyguları yüzeysel kılabilir, duygulanmayı kütleşmeye bile götürebilir. Okuru duygudaşlıkla dünyaya açıp bağlamak için konu kadar, konudan da çok yaşantı yoğunluğu, bu yoğunluğu sunuş, bu sunuştaki dil ustalığı, bu ustalıktaki sezdirme becerisi önemli. Bazan acıdan bambaşka şeylerin sözünü eden kitapların bile böyle doğrultuda bir yapıt olduğunu görmek, gönendiriyor insanı.

Orası öyle, salt kitap okumakla insan olunmaz. Gerçekten yaşanan duygular, düşünceler, eylemler, özlemler, katılmalar, paylaşımlarla insan-olma yoluna girilir. Öyle de, bu yolu gösteren, bu yolun güzelliğini sevdiren, bu yoldaki yürüyüşü güçlendiren her türlü yardıma, bu arada kitaplara bin kez "Sağol!" demek gerekir.

Kâtip Çelebi

Çokyönlü yazarlardan yana yoksun bir ülke gözüyle bakılmamalı Türk yazınına. Yeterli çaba ve merakla sokulduğumuzda, yalnızca ozanlar katında değil, düzyazı yörelerinde de kültür evrenine olanca gücüyle açık kafalar bulup çıkarabiliriz.

İlgi çeşitliliğiyle, ama bir o kadar çalışma gücüyle beni hayran bırakıyor *Kâtip Çelebi*. Gerçekten "Çelebi" bu adla tanıdığım kişi. Anlatışı tatlı, yargıları ölçülü, şakaları seçkin, yaşama yönergelerindeki kılavuzluğu güvenilir bir yazar, – tarihçi, coğrafyacı, toplumbilimci, filozof, biyograf, bibliyograf. 17. yüzyıl ortalarının hiç yabancısı değil; çağdaş Aydınlanmacılarla, Batı'lardan Doğu'lara uzanan çevresinin dürüst ve alçakgönüllü bir aynası o. Özellikle, Osmanlı İmparatorluğunun çalkantılı bir döneminde, bağnazlığın her türlüsüne savaş açmış bir yiğit.

Kendi açımdan baktığında: bana keyifli zamanlar armağan eden, gönlüme göre bir dost, Türk-Arap-Fars Müslüman dünyasının örtük kalmış nice ilgilerini, kendisiyle paylaşmama açık bir konuksever. Onun emeğiyle hoşgörüsünden yararlanmasaydım, nasıl sereserpe oturup kalkardım bazı düşünce-duygu gömülerinde? Ortak iki çizgimiz var ki, deme gitsin. O da Latinceye iyiden iyiye bulaşmış; bir de, bencileyin, kitaplara yatırıyor elindekini avucundakini.

Alıntı cenneti Kâtip Çelebi'nin yapıtları. Eline aklına sağlık, Orhan Şaik Gökyay'ın Türkçeleştirmesiyle erişebildiğim kadar, *Fezleke*'lerinde, *Cihannüma*'sında, *Nizamü'l'Hakk*'ında, *Keşfüz-zunûn*'unda, kısa adlarıyla andığım bu kitaplarında, yalnızca bunlara mı, daha nicelerinde, zamanının tüm ufkunu kuşatan pekçok konuya derinliğine bakım gösteren bir kültür bahçıvanı Çelebi'miz. Zaman zaman El Kuşeyri'den, Muhiddin İbn-i Arabi'den, Keykabus'tan daha çok şey öğrendim tattım onunla. Her kitabı bilgelikler, şiirler,

betimlemeler, her kitabı gönle kafaya armağan. Ehramlardan İskenderiye Fenerine, *Kelile ile Dimne*'den gizem bilimlerine, tembellikten Aristoteles'e, ırmaklardan hanlara, yasalardan Lefkoşe kuşatmasına, Hint elçisinden Müneccimbaşı Hüseyin Efendi'ye, Kaf Dağı'ndan kahve içmeye dek her konuya dokunmuş, – yok, yok onda.

Kitapları az rastlanır bir tutkuyla seven, sevdiği için okuyan, okuduğu için yazan Kâtip Çelebi'nin kitapla ilgili evrensel değinmeleri var:

> *Çocuklarınıza en büyük iyilik,*
> *onlara okuyup yazma öğretmektir.*

diyor *Tuhfetü-l-ahyâr*'da.

İnsan özellikle konuşup okumasından ötürü insandır onun gözünde. İnsanı hayvanın üstüne çıkaran en büyük ayrıcalık, insanın dilidir, insanın konuşmasıdır. Hele kalem,

> *Kalem söz ordularının donatımıdır*

Çelebi için.

> *Gel gör ki, odun pazarında cevher*
> *satılmaz; öküz ahırlarından*
> *gübre toplayan kimse, anberin*
> *değerini bilmez.*

Nitekim *kalem*, Çelebi'ye göre, Musa'nın olağanüstü güçteki değneği gibidir:

> *Sert taşlara vurulduğu zaman*
> *yeraltında yitip gitmiş tatlı su*
> *ile taşlar onun seslenişine*
> *karşılık verir.*

İsteyince de:

> *Kalemle denize vursan deniz kurur.*

Kâtip Çelebi başkalarından alıntıladığı sözlerde bile kitabı yü-

celtenlere özel yer ayırır. Nitekim Curcanlı'nın:

Evde olup da yanımda kitap
olmayınca yaşamdan hiç zevk almıyorum

düşüncesi ile

ben kitaptan başka bir arkadaş istemem

düşüncesini, onayla vurgulardı..

Şeyh Ali Ramini'den aktardığı şu deyiş de ilginç doğrusu:

Tüm kolaylıkların özü kitaptır,
kitap. Bilgi ve olgunluk ocağında
beceri gömüsüdür; tüm eksiklikleri
bütünlemede öz maya kitaptır kitap.

Kitaplar bize:

geçmişimiz üzerinde bildiklerini
söylerler. Onların bize
külfet yüklemelerinden de,
kötü arkadaşlık etmelerinden de korkulur.

Onlar için canlı desen, yalan söylemiş olursun;
ölüdür, desen yine yalancı çıkarsın...

Özetle:

Okuyup yazmak insanın en önemli işlevlerindendir.

Her bağlamda, canının canı kitapların (benim de öyle, başka türlü değilim ki) ya doğrudan doğruya güzelliklerine dokunur; ya da dolaylı bir anlayışla gözkırpar onlara. Bir örnekse, nerden nereye, işte: *Tuhfetü'l-Kibar Fî Esfari'l Bihar*'ın, *Deniz Savaşları Konusunda Büyüklere Armağan* durumundaki kitabın, bir bakıma, son sözleri. Savaşlara ilişkin armağanı sağlayan ne, peki, birkaç yüz sayfalık, birkaç yüz sayfalık kitap, kitap. Bir bakıma son sözler, demiştim, Kâtip Çelebi'nin deniz-donanma korsanlarına öğütleri bunlar, kaç tane olabilir ki, topu topu kırk.

Çelebi'nin şöyle bir kalem dokunuşuyla:

Kırkıncı Öğüt *budur ki eski padişahların sefer ve fetih olayları, kapudanların denizde sefer ve savaşları üzerinde anlatılanlar, yazılanlar görülüp kıssadan hisse alına, gaflet olunmaya vesselâm.*

Daha nice tatlı tatlı uzatılabilecek söz, birden kesiliyor: "İşte bu kadar, artık bitti!"

Lu Dağı'nda Puslu Yağmur

Lu Dağı'nda puslu yağmur
Çe Kiang'dan dalgalar yükselmekte
Henüz oraya gitmemişsen
Üzülüp durursun sen
Bir kez orayı görüp evine döndün mü de
Ne olağan görünür herşey sana
Lu Dağı'nda puslu yağmur
Çe Kiang'dan dalgalar yükselmekte.

Sung Çağının önde gelen okur-yazarlarından Sotoba böyle diyor.

Hangisinde bilmiyorum, nicesi elimden geçti, İngilizceye aktarılmış Zen kaynak-yazıları sunan kitaplardan birinde ilk karşılaştım ilk Lu Dağı'yla; sonra Suzuki'de, onun 40-50 yapıtından birinde; daha sonra, başka yerlerde, seyrek de olsa karşılaştım bu dizelerle.

Doğu'ya özgü çok-boyutlu, dolayısıyla da belirsiz bir yaşama bilgeliğini sarıp sarmalıyor bu sözler. Her kez başka başka aktarılsa da, o ilk gözağrım biçimiyle Türkçeleştiriyorum Lu'yu:

Lu Dağı'nda puslu yağmur
Çe Kiang'dan dalgalar yükselmekte...

Olası yaşama-bilgelikleri biryana, Lu Dağı'nın yağmuru ile Çe Kiang'ın dalgalarını kitap-okuma çevremize alıp değerlendirdiğimizde, şöyle bir durum çıkıyor ortaya: Okumaya meraklısın, okuyunca da kendiliğinden giderilir merakın: üstün-önemli yitiriverir önemini, üstünlüğünü. Eskisi gibi mi ama herşey? Kuşkusuz eskisi gibi, neyse o herşey: Lu Dağı'nın puslu yağmuru da Çe Kiang'ın

dalgaları da. Gelgelelim: okudun, gördün, sen kendin eskisi gibi değilsin artık. Deneylendin, bilincin değişti, anlayışın başka, bambaşka:

Lu Dağı'nda puslu yağmur
Çe Kiang'dan dalgalar yükselmekte...

Konuşmalı-Alıntılı Refik Halit

Altmışlara doğruydu, ilk Türk PEN'inin başlangıç toplantılarını düzenliyorduk. Heyecanla paylaştığımız akşam yemekleri güzel bir gelenek kıvamı tutturmuştu bile. İstanbul Üniversitesinin Edebiyat Fakültesinde hocalık yapan Halide Edip'in yazılı çağrısıyla katıldığım bileşimlerin en genç üyesiydim. İçimizden birkaç kişi, çoğu akşamüzerleri, genel yazmanımız Fikret Adil'in yönetimindeki Sanat Dostları'nda buluşuyorduk. Karışık etle kızarmış patatesli kocaman bir tabak, yanında renk renk salata, birkaç bardak şarap ve bol şiir. Kimler yoktu ki: özellikle düzgün takım giysisiyle yakışıklı Orhon Murat Arıburnu, bazan çekingen davranışlara bürünse de, kırıp geçiriyordu sofraları.

Bir gün, baktım, yaşlıca bir adam, oldukça dinç duran tıknaz biriyle masamızda; aralarında, konuşmaları güleryüzle dinleyen bir hanım. Beni görünce, hele benden hemen sonra Haldun Taner merdiven başında belirince, Fikret Adil beni masadakilerle tanıştırır tanıştırmaz eğilip: "Refik Halit Bey; kendisini ne denli dikkatle okuduğunuzu biliyor, az önce söylemiştim" dedi.

Canlı söyleşilere bana bana, yeni şiirimizin, gencecik başlatıcılarıyla kolkola, okulötesi okur-yazarlığın bol bol tadını çıkarmaya seyirttiğim ilk dönemlerdeydim o sıralarda. Şiir şiirdi de, biryandan da gözümü düzyazıdan ayırmıyordum. Yoğun okumalar sürdürürken, genişçe bir topluluk içinde Sait Faik'le yakındık birbirimize; İstanbul'a geldikçe Ataç'ı görüyordum. Yazdıklarını hiç kaçırmasam da Falih Rıfkı'yla yüzyüze gelmemiştik. Eskilerden de Refik Halit okuma gündemimdeydi hep. Hattâ arkadaşlarla söyleşirken, bir gün, Refik Halit'i uzun uzun övmüş, dolayısıyla çok kişiyi şaşırtmıştım: tuhaf, her söylenene, "Yok yahu!" diye karşı koyanlar bile sesini çıkarmamıştı ama sevinçten gözleri parlamıştı herkesin. Ne var ki, Refik Halit karşısında, ikircil bir tutumda salla-

nıp duruyordum içten içe. Biryandan: arı-duru Türkçeye doğru gidişte, Refik Halit'in, bir bakıma örtük kalmış özlü bir katkısı olduğundan en küçük kuşkum yoktu. Öteyandan: devrimciliğine candan sarıldığım Türk Dil Kurumu'nda kurucu Atatürk'e karşı anlayışsızlığı yüzünden kırgındım Refik Halit'e, – Atatürk 150'liklerle birlikte onu da bağışlamış olsa bile, gençlik, elimde değildi, kırgındım işte.

Rastlantıya bak, yaşıyorsa, nerde yaşadığından haberim olmayan Refik Halit, çevremize doğal uyumlu bir davranışla, karşımdaydı; rahatça ayak ayak üstüne atmış konuşuyordu, hepimiz zevkle dinliyorduk kendisini. Zeki bakışları aradabir bana yöneldikçe hem azıcık irkiliyordum, hem de neden bilmem, küt küt atıyordu kalbim. Bir ara, çok özel birşey söylemeye hazırlık niteliğinde bir yaklaşma dileğiyle, bana doğru eğilip önce Reşat Nuri Darago'yu, sonra Fikret Adil ile Haldun Taner'i göstererek "Burda beşimiz de Galatasaray'lıyız dedi ve ekledi "Bizim zamanımızda Mekteb-i Sultani'ydi", sesi daha sıcak titreyişe bürünüverdi: "Biz 'rigolo' bitirdik orayı. Boğuntuya geldi okul gibi şeyler. Çok sarsıntı yaşadık. Sizlerse Latince falan..." Desene, Fikret Adil epeyce sözetmiş benden. Hoştu da, gergince hüznü yumuşatırım düşüncesiyle: "Okuyup yazacak zaman da buldunuz ama. Hele siz..." "Öyle" dedi "Sürgünler bile düştü payımıza. Sizin deyiminizle, çoğul söyleyim, sürgünler. Bildiğinizi sanmıyorum. Padişah da sürgüne yolladı beni. Hep dilimin belasını çekmişimdir." "*Sürgün*'ü heyecanla okudum, hem de beğendim. Öbür romanlarınızı pek..." Sözümü özür dilercesine keserek: "Ekmek teknesinin somunları, geçim için, anlarsınız, 'jeune homme'", ama yok, bugün anlamak güç. "Öykülerinizi çok seviyorum. Romandan başka yazılarınızı daha çok." "Evet, epeyce yazdım." Sonra durdu. Üstüne basa basa: "Dediğiniz gibi *okumadım ama*." Kavrayamamıştım.

Kendi alacakaranlığımı dağıtmak istercesine, nasıl oldu bilmiyorum. "Ama siz *denemeci* gibisiniz..." sözleri dökülüverdi ağzımdan, hem övercesine, hem de övgüyü yarı yolda kesen azçok yergiyle sanki. "Denemecilik mi? İlerde göreceksiniz, sizlerin işi o, gerçekten güzel işler. Sizlerin, sizin, çünkü okuyorsunuz. Bizse, bense kulaktan dolma okumaların ötesine geçemedik, pek geçemedim. Doğu Akdeniz kıyılarında bile "(*Sürgün*'ü yaşadığı yıllardan sözediyordu) zaman olmadı, ekmek ardında koştuk." Sonra acılı bir yüzle: "Hayat mektebi bizimki!" Birden anımsadım: Çocukken Pen-

dik'te amcamın işlettiği kahveye evden birşeyler götürdüğüm zamanlar, giyimi, saçı sakalıyla epeyce ilgimi çeken, hep yarı dalgın Neyzen Tevfik de, bazan beni farkeder: "Sen mektebe gidiyor musun, a çocuk?" diye sorar, sorar sormaz da, amcamın, az çok gururla, "Bize, her hafta Karagöz'ü o okuyor" yanıtını alır almaz; "Öyle mi, bilesin çocuk, ben de, biz burda gördüklerin de, biz hepimiz Hayat Mektebi'ni bitirdik" der, ardından kahkahayı basardı.

"Sizler felsefe falan da okudunuz, okudunuz, değil mi? Ne iyi!" "Falan" derken, alaydan çok saygı-çekingenlik-utanma türünden birşeyler elinde, yüzünde. Refik Halit'e, yanıt diye olmasa da şöyle dedim: "Rıza Tevfik gibi 'filozof' değiliz ama." Kat kat anlamlar dışa vuran bir gülüşle güldü: "Orası kesin. Şimdilerde Avrupa'dan kimleri okuyorsunuz?" "Voltaire, Montaigne... okuyorum." "Size söyledim, ordan burdan işittiklerimle işgördüm ben. İşimize uygun şeyler, doğrusu işimize göreydi bizim okumalar." Durdu. Artık önem verdiği şeyi nasıl beklettikten sonra dışavurduğunu öğrenmiş gibiydim: "Fıkracıyım ben."

Sonra düşündüm, bazı yazılarını yeniden okudum. Haklıydı Refik Halit. Bir yazarın özünü tanımlaması, özünü yorumlaması kendi sorumluluğunda. Ne var ki bizim de bir okur olarak kendi sorumluluğumuza giren değerlendirmeler yapmamızı önlemez bu. İlle de tanımsal bir yerleşim gerekliyse, bence, fıkra ile deneme arasında bir yerlerde Refik Halit'in öykü-roman yapıtları dışında kalan yapıtları; tıpkı günümüzün az sayıdaki iyi köşe yazarlarının bazı yapıtları gibi.

Ay Peşinde kitabındaki "Kendime Dair" adlı yazısında da açıkça şöyle diyor kendisi üzerinde: "Ukalâlığı sevmezsin, allâmelik taslamazsın, öyle güdük ve çürük bir tahsile güvenip de eski, yeni birçok muharrir arkadaşlarının yaptığı gibi içtimaiyat, felsefiyat bahislerine dalmaz, falso yapıp ikide bir kan ter içinde kalmaz..." (Biliyorum, kimimize, haklı olarak, "eski" gelecek bu dil, bir zamanlar, epeyce "temiz Türkçe" diye övgüyle nitelemekten çekinmediğim bu dil, 70-80 yıl öncelerinin en arı-duru düzyazı Türkçesi belki de. Öyle hızlı değişti ki Türkçe. Gene de Refik Halit'ten kalanlarda eskimiş olan tek tek sözcükler, soluksa da çoğun Türkçe.) Refik Halit kendinden sözederken "en iptîdaî tahsilden mahrum ne güzide gençler tanırız ki kalemlerinden ilim ve fen oluktan yağmur boşanır gibi taşa taşa, köpüre köpüre kâğıtlara dökülür, yeni yeni fen ve ilim nazariyeleri bile vazederler, kürsülere geçer, üstat bile olurlar"

iğnelemesiyle başkalarından ayrı tutuyor kendini. Bunu da "Azizim, zekânı tebrik ederim, ayağını yorganına göre uzatıyor, gülünç olacağına gülünç ediyorsun, işte meziyetlerinden en mühimmi bu!" sözleriyle pekiştiriyor kendine. Hattâ o tür "muharrirlerden olmadığına bir yaz, bin şükret!" diye özetliyor durumunu.

Güncel yaşam çabucak eskiyip unutulan olayların akışına ayak uydurmakla görevli görüyor kendini. Yazarlığın tadı tuzu da büyük ölçüde burda, fıkracı için. Böylece okumalar yardımıyla derinlere gitme gereksinimi duymuyor genelde fıkracı; kimi de, gücünü azıcık aşacağı inancıyla, kalkışmıyor çoğun okumalı derinliklere.

O ilk söyleşimizden sonra bir daha görüşme fırsatı çıkmadı; Ben yurtdışında kaldım uzunca, döndüğümdeyse dünyada değildi Refik Halit. İlk ve son görüşmemizde kendisine soru kılığında yönelttiğim bir saptamaya verdiği yanıt taptaze kulağımda. Saptamam aşağı yukarı şöyleydi: İçkiye meyvaya, suya sabuna, çiçeklere, üzüme, akraba ilişkilerine, bahara, işten ayrılan bekçilere, süslü kocalara, yaz akşamlarına, Kadıköy-Karaköy arası işleyen gemilere, parasızlığa, patlıcana, sivrisineğe, – daha nice nice akla hayale gelmeyen konulara dokundunuz yazılarınızda. Daha nice konulara elattınız, çağınızın gazetelerinde, dergilerde, özellikle 1920'lerin, 21'lerin, 22'lerin o çok okunan günlük gazetelerinde, haftalık dergilerinde. Ama bildiğim kadarıyla hiçbir yerde kitaplara, okumaya, okurluğa ilişkin konulara eldeğmediniz.

Refik Halit'in sözlü yanıtını aktarıyorum:

Yüzeylerde oyalandım, oyaladım.

Şimdi Refik Halit'i biryana bırakalım. Okur olarak kısaca şöyle düşünmeye eğilimliyim: Yaşam okul, ama kitaplar da okul. Tek okulla olmuyor. Tek okulla kalmak çok şeye kapalı kalmak demek. İkisine birden yetişmek ne denli zorsa da, en iyisi ikisinde birden *okumayı* sürdürmek gerek. İkisini birden bitirmek diye birşey de olası değil. Birinden öbürüne gidip geleceksin öyleyse; zaman zaman ön kapılardan, zaman zaman arka kapılardan gireceksin, çıkacaksın. Yaşam okula, okul yaşama, yaşam okula, okul yaşama dönüşe dönüşe geçip gidecek. Yerine göre, yaşama okumadan; yerine göre, okumaya yaşamdan güçlü kaynaklar sağlamak gerek. Bir deyime denemecilik bu, denemecilik bir deyime bu.

Herakleitos

Çağlaya çağlaya alıntılar akarken bir ses hep kulaklarımda: Herakleitos'un sesi bu. Herşey onunla akıyor, durduğunu sandığımız şeyler bile akıyor onunla.

Olacak şey değil ama, ben de az kaldı Herakleitos'u anmadan Alıntı Çağlayanı'na: "Sen ak gitsin, benim akacağım başka yerler var, haydi sağlıkla!" demek üzereydim nerdeyse. Yanardım o zaman.

Ne alayım, peki, Herakleitos'tan? Ne yazmışsa hepsini! Olanaksız bu, yazdıklarının çoğu elimizde yok çünkü. Elimizdekilerin tümünü, öyleyse! Bu da çılgınlık. Kimi birkaç sözcük, kimi birkaç sayfa tutan 50 dolayında özdeyişi nasıl aktaracaksın?

Koca koca *Fragmente* ciltlerini sürüklemeyim diye Diels'teki kırıntıları eski Yunancasıyla birlikte cep defterime tek tek yazmıştım. Gözlerimi kapayıp rasgele açıyorum: 22. kırıntı – Türkçeleştiriyorum:

Altın arayıcıları çok toprak kazar
ama az şey bulur.

Ne tuhaf, kitaplarla kolayca bağ kurabileceğimi sandığım başka kırıntılardan birine düşeceğimi umuyordum doğrusu, hiç hesapta yoktu altın arayıcıları:

Herakleitos'tan bize kalan o 50 güneşle ayrı ayrı ısınmak amacıyla, kendime göre dize dize gerekçeli gerekçesiz okuduğum başka başka dizgeli evrenler oluşturmuşumdur yaşamım boyunca; kendime göre bir yaşama mantığıyla seçip seçip hep yeniden düzenlemişimdir Herakleitos'tan oyuncaklarımı. Hiçbir zaman altın arayıcılarıyla başbaşa bir evrenim olmamıştı. Herşey sürekli aktığına göre, şimdi de onun zamanı geldi demek.

Arayıcılar ile kitaplar akadursun, aralarında köprü kurduğu-

muzda şöyle bir durum beliriyor önümüzde: Altın arayıcılar, – bilgelik sevenler, şaşmayı unutmayanlar; filozofça deşmeye, ozanca derinleşmeye, bilgince çıkarımlamaya meraklı olanlar. Okurlar bunlar, okurlar. Eksikliğini duyduğu şeyleri gidermek için okuma çabasını göze alanlar, emeklerinin verimli sonuçlar vereceğini bekledikleri için (yani Herakleitos'un D 18'deki bir sözüyle "elpistai"), umut içinde oldukları için okuyan kişiler okurlar. Onca çabalara karşın, çoğun elde ettiğimiz ne, peki? "Oligon", "pek az şey". Gene de değer ama. Okuduğumuz değerliyse; bizler de değere uygun davranıyorsak; az da olsa, – koşul üstüne koşul, sonuçta altın elimize geçen, az da olsa. Okuma altını, yani: bilgi, bilgelik, erdem, bakış, duygu, düşünüş, beceri. Okumayanlarsa altın-sız; büyük bir olasılıkla, yoksun kalıyorlar bilgiden beceriye.

Çalışıp çabalamadan altına kavuşsaydık daha iyi olmaz mıydı? Olmazdı! Altın arayıcılarının tüm tadı, arayışta; dağcıların akrabası onlar, tek ayrılık, tırmananların yukarı doğru "deşmeleri". Ortak yönse: asıl tadın doruktan, altından çok, doruğa yansıması; altın tadına götüren zamanda serüvenden serüvene yansıması.

Bu bağlamda Herakleitos dehasına yaraşan oylumla şöyle düşünüyor gibime geliyor: Çalışıp çabalamadan olmaz, çünkü gizlenmeyeni sever güzellikler, tüm okuma güzellikleri, tıpkı "kendini gizlemeyi seven Doğa" gibi, "Physis" gibi.

Gerçekten de, örtü kaldırmaktır okumak. Herakleitos'tan kopup bizlere dek ulaşan güneşli Logos'la söyleşmek: Kitaplarda harflere bürünerek önümüzde biçimlenen şeyleri (daha kapsamlı bir sözcüğüm olmadığı için "şeyleri" diyorum) gizemler doğrultusunda açа açа özümsemektir okumak.

Sokrates

Sokrates'siz okurluk, dolayısıyla da Sokrates'e yervermeyen bir alıntılama tasarlanamaz. Çünkü okumak, temelde sözcüğün en geniş anlamında sorgulamaktır; sorgulamaksa Sokrates'in izinden gitmek, Sokrates'çe davranmak, bir deyime, Sokrates'le özdeş olmaktır. Soru-yanıtla kıvam bağlaya bağlaya olgunlaşan saygılı merak ve şaşmanın kahramanı Sokrates doğrultusunda olgunlaşmaya yönelmektir okumak.

Öyle de, Sokrates'ten ne kitap, ne yazı elimizde. Tek satır yazmadığına göre, Sokrates'i okumaktan yoksunuz; ondan alıntı da yapamayız kesinlikle. Neden yazmadığı hep ilgi çekmiş olan, başlıbaşına bir olay. Tuhaf şu düşünürlerin durumu, yalnız onların değil ama: yazsalar bir türlü, yazmasalar bir türlü. Yazmak için özünü sıkboğaz edenlerin kulakları çınlasın, "kitapsızın" teki Sokrates.

Bütün bunlar doğru da, Sokrates'ten bir "alıntı" yapmadan edemeyeceğim gene de. Öyle çok şey borçluyum ki ona, derslerimde, düşünmemde, günlük yaşamımın çeşitli kesimlerindeki yönelişlerimde hep Sokrates: "Kendini tanı!" "Bildiğim birşey varsa, o da hiçbirşey bilmediğimdir!" "İncelenmeyen yaşam yaşanmaya değmez!" Batı kültür çevresinin uzay-zaman enginlerinde başıboş şamandıralar gibi ordan oraya sürüklenen Sokrates'e özgü bu ve benzeri yolgöstericileri, gücüm yettiğince, sözlü-yazılı eylemli davranışlı yorumla değerlendirip kendi özüme uygun bildiğim yazgıyı yaşam boyu örgülemeye giriştim gidiyorum, diyebilirim.

Gel de şimdi Sokrates'ten alıntısız geçiştir? Yazılı kaynağı kendi yazı-çizisine dayatamazsam da, gönlüme göre kanıtlayamasam da alıntı gibilerden bir dayanak oluşturmam gerekiyor Sokrates'ten. Neyse ki, Sokrates'le ilgili her konuda, belli ölçülerde de olsa, güvenilir bir yardımcımız var, Platon bu yardımcı. Kendine öz-

gü kurgusunu felsefesini, varsayımlarını çıkarımlarını paylaşsak da paylaşmasak da, Sokrates için vazgeçilmez dayanağımız Platon. Kuşkusuz onunki de gerçek Sokrates değil: öyle de, hangi Sokrates "gerçek", peki? "Tarihsel" gerçekliğiyle Sokrates, olsa olsa, öyle şey olur mu gene de bilmeyiz, herbiri ayrı bir doğrultudaki öğrencilerinin "ortalaması" durumundaki Sokrates. Önderlerini anlatan öğrencilerden sağladığımız bu tutamakların sağduyuya yatkın bir bileşimi bu sözü geçen "ortalama". İşte bu ortalamada en ağır basan tanık Platon. Ben de ondan çekip çıkarıyorum:

Ey sevgili Pan, ey bu yerin tanrıları! Bana iç güzelliği verin ve dış yaşamımı içimle uyumlu kılın! Bilgenin zenginliğini en büyük zenginlik bileyim! Servetim bana gerektiği kadar, ölçülü adamın birlikte götüreceği kadar olsun yeter!

Pek öyle göze çarpan bir alıntı değil bu. Hiçbir yerde aktarıldığını görmedim nitekim. Oysa benim tasarladığım, dolayısıyla da içten dıştan etkilendiğim Sokrates'i, gönlüme kafama en yaraşır biçimde özetleyen bir-iki anlatımdan biri Platon'un *Phaidros*'undan alıntıladığım belge. Birkaç nedeni var bunun. Şöyle özetleyebilirim:

İlkin, Sokrates, söylediklerini bir dua çerçevesinde söylüyor. Bu, dostları öğrencileriyle keyifli bir konuşma yaptıktan sonra, konuşmanın önemini bir kez de kutsallığa varan saygılı bir havada öğrencilerine, kulaklara küpe olacak biçimde vurgulamak amacıyla özetlemek istediği zamanlarda başvurduğu bir yöntem. "Ey sevgili Pan..." – Sokrates'in yakarışla yöneldiği, tek-yanlı, tek-güçlü, tek-kuşatımlı bir tanrı Pan. Bütün'ü, Tüm'ü, Pan'ı bir bakıma, "tanık" gösteriyor Sokrates. Öğreticilik karışımı bir 'humor', Sokrates'e özgü o çok sevdiğim alaysı-şakacı bir tutum bu.

İkinci olarak: Sokrates'in "efendiliği", *authentikos*-kişiliği dile geliyor bu anlatıda. İçi-dışı Sokrates kadar birbiriyle uyumlu kaç güzel var? Gerçekten de, nerde içi-dışı birbirine upuygun, içi-dışı birbiriyle sarmaş dolaş güzellikte bir insan varsa, bir Sokrates ordaki. *Bu* Sokrates'e hayranım ben.

Üçüncü olarak: ölçülülüğe büyük değer biçmekte bu parçada. Antik dünyada, daha da sonralarda ölçülülüğe, Sokrates'ten başka böylesi büyük değer veren kaç düşünüre rastlıyoruz? Örneğim benim bu ölçülülük. Dostlar-alışverişte-görsün ölçülülüklerle en küçük ilişkisi olmayan bir ölçülülük bu. Yaşadığım modern ortamda,

hattâ modern-ötesi ortamda gönlümce gerçekleştiremesem de, benim örneğim bu ölçülülük. Biz öğrencileri, kendi amaçlarımız doğrultusunda çoğun birbirimize karşıt yönlerde yorumlayıp gücümüz daha fazlasına yetmediği için bölük-pörçük biçimde yaşama geçirmeye kalkışsak da, zengin kuşatımlı bütünlükte, tıkız bir ölçülülük Sokrates'inki, özellikle bu alıntıyla tasarımında perçinleşen bir ölçülülük Sokrates'in ölçülülüğü. Binyıllara örneklik eden kişiliği de burda işte: bilgiden varlığa aşırılıklar ötesi bir ölçülülük; kişisel çabayla yoğrulan, çalımdan kasıntıdan arınmış bir ölçülülük onunki.

Ey Sevgili Sokrates, senden birşeyler gerek *her* insana, hepimiz senin öğrenciniziz; bu yolda özümüze uygun güzelliğe, ölçülülüğe, bilgeliğe erişebilsek keşke! Her alanda özlediğimiz bu. Şimdiyse okurluğumuz sözkonusu olduğuna göre: ne çok ne az, kendimizle uyumlu ölçüde güncel okumalardan yana bol bol akıl, talih esin, bol bol esin talih akıl bize!

Buda

Buda da Sokrates gibi, kitabı yok, hiç yazmadı. Salt bağsızlığa karşı olduğu için böyle yaptı inancındayım. Kâğıt üzerindeki çizgiciklere bakmayı değil, içimize bakmayı salık verdi hep, canlı sözleriyle de yaşamıyla da. Kitaplara bağımlı kılmanın, insanı bağnazlığa sürükleyebileceği kanısındaydı. Nitekim eşsiz devrimsel kurtuluş Nirvana, özde hepten-kurtaran bağımsızlık apaydınlığından başka birşey değil. Kitapsı öğretilerin, zaman zaman kof yetkelere, dolayısıyla da insanı doğru yoldan saptıran tapınmalara sürüklediğini söyledi Buda. Nerde kitap varsa onun gözünde, orda çabucak: bencillik, böbürlenme, boş bilgi, anlamsız istek üreyiverir.

Sessiz ya da konuşmalı tüm davranışlarında dönüp dolaşıp şu bildiriyle ortaya çıkıyor Buda:

Kendinden başka hiçbirşeye, ama hiçbirşeye güvenme!

Akla gelebilen pekçok şeyi, tümen tümen kültür ürünlerini, böylece kitapları umursamayan uygulamalı bir yaşama felsefesinden yana o.

Ne talihli bazılarımız, gerçek Buda'yı azçok görebiliyorlar! Başkalarının adına konuşamam, kendim için söyleyeyim, karşılaştığım bir-iki usta dışında, okuyup anlamaya çalıştığım bir-iki kitapla Buda'ya yöneldim. Buda "Okumayın!" diyor ama, iyi ki *bu* kitaplara yöneldim, ne çok şey borçluyum *bu* kitaplara. Böylesi çizgide epeyce yardım sağladığım bir kitabım var. Oldenburg'un, Buda'ya mal edilen en önemli sözleri ve söylevleri derleyen ünlü yapıtı. İşte bu sözlerden Buda'ya en çok yakışan söz:

> *Yaşamak için, gerekiyorsa,*
> *ağaç yontularımı yak, ısın!*

Okuduğum hiçbir kitap tümcesi, *okur olarak bana* Buda'nın bu

sözündeki kadar saygı göstermemiştir. Yalnızca bana değil, hepimize, gelmiş geçmiş tüm okurlara. Ağzından arada bir "Beni unut!"lar çıkan Nietzsche'nin Zarathustra'sı bile sığılarda dolanıyor, diyesim geliyor bazan.

Heryanda, yaşama düşmanı diye bilinir Buda. Vazgeçmelerin en kökteniyle, dünya yaşamından vazgeçmeyle özdeş tutulur Budacılık. Oysa Buda'ya özgü yaşama felsefesiyle ilgisi yok bu yanlış sanının. Birtakım kitaplarda yazsa da, yanlış yanlıştır. Doğru dürüst kitaplar başka ama. Onlardan öğrendiğime göre: yaşam kutsal, Buda için. Bazı kitapların Buda'sı "Öyle şey olmaz!" dese de *içimdeki* Buda'ya uygun düşen kitaplar tam tersini yazmakta.

Kitaplardan öte temel-gerçek. Ne var ki, Buda'dan özümsediğim yüreklilikle söylüyorum: *bazı* kitaplar olmadan bu temel-gerçeğin sesi soluğu işitilmiyor. Bu ses, bu soluk bir kez içinden seni sardı mı, kitaba gereksinim duymayabilirsin o zaman. Temel-gerçeğe yaygın acı senin acın artık. Ola ki hep kitap okumayı sürdürdün. O zaman, o bazı kitaplarda, binyıl yaşasan da içinde doğmayabilecek bir Buda-sözüyle daha karşılaşabilirsin.

Yeryüzündeki son insan da Nirvana'yla
aydınlanmadıkça, kendimi
Nirvana'ya varmış saymayacağım

doğrultusunda bir söz, örneğin.

İşte o zaman henüz Buda-katında olmadığını anlarsın. Anlarsın da: bunca yaygın acıya karşın böylesi bir güzellik içeren dünyaya, yalan da olsa böyle bir dünya, bu ne güzel bir dünya demekten alamazsın kendini.

Buda'ysan okuma!
Buda değilsen oku!

KİŞİSEL BİR SANAT

Epeyce uzaktan bakıyorum da şimdi: zaman zaman bunalımlara bata çıka, zaman zaman şöyle böyle düzlüklerde şöyle böyle dingin süregiden şu yaşamın pekçok bilinç arayışlarında durum neyse, kitap okumanın nasıl birşey olduğunu bilip anlama bakımından da durum o. Çevremde iyiden iyiye belirgin iki tutumun ikisinden de ayrı bir tutum içindeyim: Biryanda umursamazlığın rahat döşeğine kurulmuş kişiler; öbüryandaysa iğneyle kuyu kazan kişiler.

Umursamazlar, açık-seçik dilegetirme sıkıntısını yüklenmeseler de, bir insan başarısı olarak kitap okumanın ne olduğunu sorup sorgulama gereğini duymazlar. Sıkıştırılınca, şunları söyleyecekleri ortada: alır okursun kitabı, işin bitince de bırakırsın. Kimse yabancısı değil bu işin. Çoğumuz okulda okuma öğrendik, şimdi de uyguluyoruz. Önemli olan okumayla neler yaptığımız. Kitaptan sağladığımızla mesleğimizde ilerliyor, dolayısıyla dünyayı kurmada katkımız dokunuyorsa, yararlı işlerden yararlı bir iş kitap okumak. Boşzamanlarımızda bile, oyalanmak için kitap okuduğumuz oluyor. Uygarca yaşamın doğal denebilecek bir işi kitap okumak. Bir kitabı okuruz, anladığımız kadar anlarız; yeri gelince özetleriz; ya da pek iyi anlayamayız, boş veririz özetlemeye, hepsi bu. Bir bir değil de genellikle kitap okumaya gelince, da da ne demek! Evirip çevirerek bu işi zora itelemek saçma.

Öbür yandakilerse, sayıları azsa da, çok alanda olduğu gibi kitap okuma konusunda da, kılıkırk yarmaktan başalamıyorlar. Okumanın bedensel koşullarından fizyolojik işlevlerine, psikolojik görünümlerden psiko-analitik uzantılara, pedagojik çözümlemelerden metafizik öğretilere dek koşuşturup dururlar. Gözlemler, varsayımlar, deneyler, açıklamalar, bilim-içi, bilimler-arası kuramlar... Gelgör ki, çoğun, bu bilimsel uğraşlar ortamında okumayı okuma kılan o hepimizin yaşadığı, o parçalanmaz birlik ufalanır gider; okumanın öznel tadına, kişi-toplum yaşamındaki tektek

önem ve değerine, dolayısıyla da kitap okuma bilincine ilişkin somut verilere, vargılara güle güle denir çoğun.

Bense, düpedüz kendimden sözetmem gerektiğine göre, duygumu düşüncemi ben diye diye dile getirebilirim artık; sözünü ettiğim iki tutuma da, bir bakıma, karşıt bir yolda kımıldanıyorum kanısındayım. Başka birçok yönlerimde olduğu gibi, kitap okumada da öyleyim: Ne vurdumduymazım, ne de sözümona bilimsellikler çeker beni. Dosdoğru yaşadığımı içten bilip öğrenmekten başka bir kaygım yok. Bunu da, hangi kitabı okursam okuyayım, kitap okumaya çevrildiğimde, bakışlarımı, kitap okuyan kendimde yoğunlaştırdığımda: ne görüp bildiğimi, okumaya ilişkin olarak bende, benden öte ne olup bittiğini saptamakla yapabilirim en iyi,

Okumayla sarmaş-dolaş bir yaşam benimki. Bilinç-gözüm, en ilk okumaya açılmış gibi. Belleğimi derin derin eşelediğimde, şimdi hangi kattayım diye şaşırıp kalıyorum çok kez. Gene de okuma odaklı anılara batıveriyorum.

Yaklaşık zamanını, oranlamalarla, sonradan saptadığıma göre beş yaşlarında varım: Öyle ya, Çorlu Askeri Mızıka Takımında askerliği sona eren saksofoncu ortanca amcamın kaçırdığı yenge adayımızla sofrada gülüştükten sonra şimdi n'apayım diye duraksıyorum. Türkü söyler gibi uzata uzata yüksek sesle anlamadığım birşey okuyor babaannem karşı odada. Öbür odaya gireyim öyleyse. Sıvışıyorum. Üçyanı pencere cumbanın ortasına kurulmuş halam, gözlüklerini taka çıkara başını aşağı yukarı sallıyor hafifçe. Sağ elinin işaret parmağını usulcacık dudaklarına dikey tutup sayfayı çeviriyor. Apaçık önünde iki sayfa birden: altı üstü nokta nokta diziler, iskeleye bağlı bizim sandalın şişkarnını andıran çizgilerle dolu diziler, sayfaların yanlarında boş yerlerdeyse, evgirişiyle mutfak arasındaki tavandan aşağı sarkan avizeye benzeyen renkli yazılarresimler sarkıyor. "Sen de kitabını al, benim gibi içinden oku!" diyor halam. Benimkinin yazıları başka ama ne çıkar.

Çocukluğumdan beri hep kitaplarlayım. Kitapsız bir yöresi var mı yaşamın? Okumaların oluşturduğu nice nice akışlar, karışımlar, dizilişler, katlanışlar. Okuma okuma birikimlerden öte tasarlayamıyorum geçmişimi geleceğimi. Kendime bir aydınlık sağlamak için ne ad versem bunlara, bilemiyorum. Açık-seçik söyleyebileceğim, bilip inandığım birşey var ama: Yalınkat bir nitelemeye, bir ada indirgeyemiyorum kitap okumayı. Büyük bir haksızlık olur böyle bir indirgeme – hem okuma gerçekliğine, hem özyaşamıma karşı bir

haksızlık. Hiçbir zaman yapamıyacağım bir haksızlık bu: baştacı ettiğim varlıkları ayaklar altına alıp çiğnemem demek; ayrıca, kendi kendimi aşağılamam, şimdiye dek dolu dolu geçtiğine inandığım yaşama-zamanımı boş, yavan, anlamsız diye yaftalamam demek; bir bakıma, özyaşamımı yaşanmamış kılmam demek. İşte bunun için: ne bir iş gözüyle bakıyorum kitap okumaya, ne de herhangibir okumaya ilişkin iş açıklamasını yeterli sayıyorum.

Zorumuza giden bir görev; toplumda meslek diye tanınan bir geçim biçimi; belirli bir amacı, bir çıkarı sonuca bağlamak için bir yükleniş; başı sonu belli bir yapıp etme; kuvvet uygulamakla, salt çaba sarfetmekle elde edilen bir verim – işte bütün bu doğrultuların hiçbiri kitap okumanın özünü-anlamını yansıtmıyor. Öyleyse bir iş gözüyle bakamayız genellikle kitap okumaya. Kuşkusuz yayınevi düzelticisi, sabah evinden çıkarken, "İşe gidiyorum" demekte serbest; kitap okumaktan yorulan öğrenci "Bıktım artık bu işten" derken, dili yanlış kullanmıyor; aylak aylak otururken çetrefil bir kitap okumaya girişen kişiden sözettiğimizde "Durup dururken kendine iş çıkardı" dediğimiz zaman çarpık bir yanı yok konuşmamızın. Gelgelelim bütün bu söyleyişlerdeki "iş", günlük yaşamdaki işten uzak mı uzak, o işle ancak benzetmeli bir ilişkide; çünkü hiçbirinde saata bağlı emek, karşılık ödentisi, çalışmayla elde edilen verim diye birşey bulamayız. İş'in ne işi var kitap okumada. Kitap okumak bir iştir, diye yalınlayıcı bir kestirip atmak yanlış birşey. Böylesi bir yanlışla, kitap okuma gibi dallıbudaklı bir yaşantının açık-seçik aydınlığa kavuştuğunu ummak boşuna bir bekleyiş.

Peki, nedir bu kitap okuma denen şey. Döne dolaşa nicedir aklımı kurcalayan bir soruya yeniden vardığım için hafiflemiş gibiyim. Eskidenberi içimi kaplayan bir kanıyı artık hiç çekinmeden dobra dobra dile getirebilirim. Yüzeysellikten de bilgiçlikten de kaynaklansın, yanlış anlaşılma çekinceleri yüzünden duygumu düşüncemi daha da bastıramam. Kuşkusuz ilk ben böyle düşünmüyorum, ama böyle düşünmeyenler de çok. Bu bağlamda güzel birşey varsa, o da, kitap okumayı *sanat* diye anlayıp yorumlamanın, bu büyük insan olgusunu az rastlanır bir aydınlığa çıkarma fırsatı vermesi. Gene de yalnızca bir fırsat: yeterince değerlendirilmedi mi elden kaçabilir. Onun içindir ki, genellikle sanatla birlikte duyumlanan rasgele bazı nitelikler ile kitap okuma arasında ilişki kurmaktan öte bir dikkat gerekiyor burda. Ne var ki, yüklü mü yüklü bir kavram olan "sanat"a götürdüğüne göre, ergeç "sanat nedir?"

soru-ormanına itelenip yiter gideriz. Onun için en iyisi, sanat-okuma bağlılığını, okumanın yapısal özelliğini günışığına çıkaran önemli bir-iki belirlenimiyle yetesiye sezip görmek.

İster okuma durumunda beynindeki elektrik akımlarını ortaya çıkarsın; ister sinir-dizgesi, ışık, algı, göz gibi ögeleri çeşitli ölçümlerle birbirine bağlasın; ister çeşit çeşit psikolojik kavramları ölçüp biçmelerle birbirine çatsın; ister ülke ülke, çağ çağ, yaş yaş, topluluk topluluk okuma alışkanlıklarını istatistiklerle önümüze sersin, hiçbir bilimsel yaklaşım kitap okumayı gerçekten yaşadığımız biçimde yansıtmaz sanıyorum. Bilimlerden kitap okumaya ilişkin bazı olgular öğrendiğimiz meydanda. Ne var ki bu bilgilerle yetinip kitap okumak demek buymuş diyemeyiz. Bu tür bilgisel donatımımız ne denli artarsa artsın, kitap okumanın somut gerçekliğini kendine özgü yaşam içeriğiyle anlamaktan uzak kalıyoruz gene de.

Nasıl "Bu müzik!", "Bu sevgi!", "Bu acı!", "Bu arkadaşlık!", "Bu oyun!" dediğim yerlerde, neden sözettiğimi biliyorsam, ama yaşantımı çepeçevre anlayıp anlamlandırmaya gelince, nasıl dilim dolanıyor, aklım tökezliyorsa, kitap okumanın bir sanat olduğunu söyler söylemez, bu doğruluğuna inandığımız şeyi de açık-seçik ortaya koyamıyorum bir türlü. Gönlümce başaramasam bile deneyeceğim gene de.

Hiç sallantısız söylüyorum: kitap okumak sanat, *kişisel* bir sanat ama; yalnızca kitap okumayı yaşayanın, yani kitap okuyanın kendisine özgü bir sanat. Coşku, sevinç, kin, korku, dua, özlem ve benzeri şeyler gibi (daha yerinde bir sözcükten yoksun olduğumuz için "şeyler" diyorum), kitap okuma da son derece kişiye özel birşey, sanat türünden, sanatça birşeydir. Ne yapıp etsek gizemindeki örtüyü kaldıramıyacağımız bir sanat. Baştanaşağı bireysel bir sanat okuma: Birey olarak yazgım, mutluluğum, mutsuzluğum gibi bireysel; yaşam duygusu gibi bireysel. Birtakım dilsel-toplumsal uzlaşımlarla başkalarına bildirip onlarla paylaşılsa da, özde, hep kişiye yapışık, tıpkı her soluk alıp verme gibi, her an kişiye özgü nitelikte birşey. Bir sanat, kitap okuma: ancak okuyanla, okuyanca, okuyan için, okuyanda gerçekleşen bir sanat.

Böyle sanat olur mu? Kitap okumanın nesi sanat? türünden sorular karşımıza çıkabilir şimdi burda.Yanıtım şu: Neden olmasın! Öyle bir sanat ki okuma, her "sanat" dediğimiz şeyde bulunan önemli ögeler onda da var, bir bakıma.

Nitekim her sanat gibi: bir etkenlik kitap okuma. Resim, hey-

kel, müzik, şiir bir etkenlik, bir yapıp etme, bir gerçekleştirme kuşkusuz, işte kitap okuma da öyle, – bir eylem, belli bir zaman-uzay bağlamında ortaya çıkmakta. Her sanat için geçerli temel özellik, kitap okuma için de geçerli: Bir sanat olarak okuma, insansız doğada kendiliğinden olup biten birşey değil. Özlemler, duygular, itilişler, patlayışlar, arayışlar ve benzeri doğrultuda kımıldanışlarla insanın varettiği bir başarı okuma: nice hazırlanışlar, seçimler, buluşlar, akılyürütmeler, karar verişlerle ortaya konmakta. Olumsuz yönden bir deyişle: şu-bu tutamağa göz-kulak olmakla, şu-bu kuralı öğrenip uygulamakla olup bitmez okuma; "şunları yap, şunları izle, kitabı okudun işte" demek, iler tutar yanı olmayan bir sav. Her kişinin yalnızca kendisine özgü bir işleyiş; kişinin kendisine bağlı dikkatler, bekleyişler, anlayışlar, alışkanlıklar ortamında biçimlenen bir başarı okuma. Bu başarıyı bir sanat başarısı kılan ögeyse, önceden bilinen ilke-kural-yönergeyi aşan kişisel bir başarı olması.

Bir sanat ürünü olarak kitap okumanın ne tür bir ürün, bir sanat ürünü olduğuna gelince, ilk bakışta, öyle bir ürün yokmuş gibi gelir; ürünü olmayan bir başarının sanat diye nitelenemeyeceği öne sürülebilir o zaman. Gelgelelim, sanat ürünü deyince, ille de taş, boya, ses, yazı gibi nesnel dayanakların anlamlı yapıp etmelerle bezenmesini düşünmek sanatın kapsamını daraltmak olur gibime geliyor. Gerçi okumada: keski, boya gibi araçlar kullanılmaz; duvar önünde, boş alanda algılanan oylumlu bir nesne söz konusu değildir; armağan edilen, ya da para karşılığı el, yer değiştiren bir mala da rastlanmaz. Gene de, sanattan başka birşey diye tasarlayamayız kitap okumayı. Çünkü *bu* sanatın da bir ürünü var; insanın kendisi.

Kitap okumakla kendini biçimler, kendini yaratır insan. Bilinen türden bir sanat nesnesi değil diye, kim, insanın kendisine bir sanat ürünü, okuma sanatının ürünü gözüyle bakmaktan çekinebilir? Böyle bir çekiniş, genellikle yaygın bir davranışsa da, yerinde bir davranış değil bu. Kitap okuyan, bu okumasındaki sanatla: özvarlığını oluşturur; dünyayı, kendini, toplumu, başkalarını algılayışını, ilişkilerini, görüşlerini, yönelişlerini, düşüncelerini, eylemlerini oluşturur. Buysa insan-*olmak* demektir.

Yalnızca doğal bir ürün olmaya kapayamayız insanı: Kendi kendisinin de ürünü insan; bir toplum-kültür-tarih ürünü. İşte bu bağlamda, insan, okumanın, bir sanat olarak okumanın da ürünü. Bir anlamda, tüm sanat ürünlerinin yoğunlaştığı ürün insan. Söz-

cüğün günübirlik kullanışıyla, tek tek sanat ürünlerinin amacı: insanı yoğurup biçimlemektir, sanatın sağladığı yaşam içeriklerle insanı katıklandırmaktır.

Ne var ki okuma sanatının insana kazandırdıklarını, tıpkı herhangibir sanat ürününde olduğu gibi, "Bu, bu" diye görüp göstermek hiç de kolay değil. Her sanatta olduğu gibi okuma sanatında da, bireyi bireyden ayıran duyguların örgü-kıvrımlarını; bireyi kendisi kılan bilgeliğin belirtilerini, bireye özgü yaşama üslubunun görünümlerini kavrayıp adlandırmak her türlü bilgi, anlayış ve duygudaşlığa değer doğrusu.

Tüm gerçekler gibi kitap okuma gerçeğinin olanca varlığıyla örtük kalmaması gerekir. Hangi gönle, hangi kafaya yakışmaz ki bu. Ne yönden gelirse gelsin, gerçeğin tanınmasına yardım eden her duyuş-anlayış ayıklığı yararlı bir katkı. Önemli bir çizgiyi gözden yitiremeyiz ama. Okuma oldu olalı, yüzlerce yıldır kuşaktan kuşağa kitaplar okundu okunalı, her okumanın belli bir sanat olduğu söylenemez kuşkusuz. Yalnız şu da gözardı edilemez: Sözcüğün bilinen anlamında bir sanat yapıtı olmasa bile, okunması, önemi ve iç-kuruluşuyla bir sanat olmayı gerektiren nice nice kitaplar var. Sözcüğün bilinen anlamıyla bir sanatçı olmasa da, okuduğu kitabı, tüm yeti ve becerisiyle *bir sanat olarak* gerçekleştiren nice nice insanlar var.

Birbirine kıyıdan ortadan dolana yaslana çeşitli kesimlere ayrılabilir insan yaşamı: özel yaşam, kamu yaşamı; toplumsal yaşam, bireysel yaşam, iş-güç yaşamı, boşzaman yaşamı, iç-dünya yaşamı, dış-dünya yaşamı. Nasıl tanımlarsak tanımlayalım, akraba deyimlerle adlandırılan benzerlerini de katın kimi duya duya, kimi ayırdına bile varmadan bunlarda bir gel-git hepimizin yaşamı. İşte bir sanat diye anladığım kitap okumanın, önem ve değeriyle, daha çok tek-kişinin, özel-bireysel yaşamında yeraldığı kanısındayım.

Özel yaşama gerçekten de özelliğini veren; özel yaşamın ötesinde düşünülemeyen bir varoluş kitap okuma. Öyle ya, hiçkimsenin kitap okuyuşu başkasınınkine benzemek zorunda değil: kimse kitap okurken başkalarının okuyuşuna uyma gereği duymaz. Ayrıca toplum yaşamını bilince çıkarmaya yönelik gözlemlerin ve incelemelerin hiçbiri: şu-şu-ülkede şunlar okunuyor; şu yaştaki insanlarda şu-şu okuma yönelişleri var; çeşitli meslek, geçim ortamların-

da, kitap okumaya ilişkin enerji durumu şu-şu düzeylerde türünden saptamalarla, özel bir yaşam etkinliği olan kitap okumayı içten yakalayamaz. Herkesin okuyuşu kendinin. Her kitap okuyuş, okuyanın damgasını taşımakta.

Gene de, kitap okuma çok kimsenin özel yaşamını örgüleyen nice yaşama zamanlarını oluşturduğuna göre, ortak birtakım çizgiler barındırır. Ona ne kuşku: kitap okuyan herkes bazı ortaklaşa soruları kendi bireysel okuyuşunun yapısını yansıtacak biçimde yanıtlar; daha doğrusu, yanıtlamakla aydınlığa kavuşturabilir.

Kim nerde kitap okuyor? Ne zamanlar okuyor? Ne gibi hazırlıklarla okuyor? Okuma seçimlerinde neler ağır basıyor? Okuma amacı ne? Ne gibi okuma alışkanlıkları var? Okuduklarını nasıl değerlendiriyor? – İçiçe giren bütün bu sorular, aynı doğrultudaki başka sorularla birlikte, kitap okumanın, her ayrı birey için, kişisel bir sanat olduğunu içten görüp anlamada birbir izini sürebileceğimiz vazgeçilmez tutamaklar. Herkes için tutamaklar aynı ama yanıtlar apayrı. Herbiri her ayrı birey için ayrı niteliklere parmak basmayı gerektirmekte. Böylece, pekçok okuma, kişisel bir sanat olarak türlü nitelikleri oluşturduğu kendine özgü biricik bir niteliklerkarışımı olarak görünmekte. Yanlızken benliği kaplayan karmaşık duygu ve düşünceler, ev yaşamının gözden uzak iş-ötesi yapıp etmeleri, dosdoğru yaşayandan başka kimsenin bilip öğrenemeyeceği düşler eylemler, – her tek-insanın başkalarıyla karıştırılmasını alıkoyan bütün bu yaşantılar kişisel-özgün yaşamın, nasıl ilgiçekici ögeleriyse, kitap okuma *da* öyle, her özgelişimi kendisi kılan bir belirlenim.

Herkesin kitap okuması kendisinin. Bir sanat olarak okuma, kimseninkinden ne daha az ne daha çok değerli – kendisi için değerli, o kadar. Bu bağlamda, kitap okumaya, kişisel bir sanat gözüyle bakmakta hiçbir sakınca yok.

Özel bir niteliği olan okuma sanatını ölçmeli-biçmeli niceliksel deyimlerle açıklayamasak da, anlatıyla sergileyerek aydınlığa çıkarmayı deneyebiliriz. Bunun için de herkes, öznelliği elden geldiğince zedelemeyen bir yaklaşımla, kendi okuyuşunu, gücü yettiğince kendine ve başkalarına anlatmayı deneyebilir. Sanat sözkonusu olduğuna göre, hele bu sanat dosdoğru kişisel yaşamanın bir ögesi olduğuna, dolayısıyla bir *yaşama-sanatı* sözkonusu olduğuna göre, zevkli mi zevkli bir anlatı uğraşı bu.

İLKELİ İLKESİZ

İnsan yaşamının o bitip tükenmeyen gürültü-patırdısında en yetkin ögeler, genellikle "ilke" adı verilen şeyler, – böylesi bir ortamda "İşte bu!" diye görüp göstermek ne denli olasıysa o oranda kuşkusuz. İnsan-toplum evreninin, kimi açık kimi örtük zembereği ilke: düşünme, bilme, değerleme, sevme, savaşma gibi herçeşit yapıp etmeyi yönelten temel. İnsan, yılmaz bir ilke üreticisi. Yüce görünümlerinden günübirlik oldu-bittilerine dek yaşam-kültür ilkece donatımıyla çağ çağ, dönem dönem biçim ve içerik kazanmakta. Gerçekten de matematik, mantık, ahlak, eğitim, ekonomi, hukuk, politika belli ilkelerin özel işleyiş alanı olarak ortaya çıkmakta. İri deyimlere elatmaya gerek yok, yaşamın her yeri kıpır kıpır ilke.

Bu arada hemen akla gelmese bile, kitap okumanın da taşıyıcısı durumunda ilke. Ne de olsa ilkeci varlıklar insanlar. Nitekim kitap okurlarının çok büyük bölümü, okur olarak birtakım ilkelere sarılmıştır, kimi sımsıkı kimi gevşek. Bu ilkelere azıcık dikkat edince de bazı özellikler seçmekte gecikmeyiz. Kişiden kişiye benimsetilmek istenen bir zorlama değildir ilke. Okul-içi okul-dışı bazı eğitimciler; birtakım eleştirmenler, devlet dernek yetkilileri böyle bir zorlamaya girişse de, okumaya ilişkin ilkelerin asıl etkisi, kişinin bunları (deyim yerinde sanıyorum) kendi kendisine buyurmasından kaynaklanmakta. Okuma ilişkisinin belirgin kılınması gereken bir özelliği de, okurun bunları, bir bakıma, kendisinin kendisine buyurması. *Kişisel* ilkeler bunlar, her okurun ilkesi başka, her ilkenin kişiye özgü bir geçerlik alanı var. Gelgelelim kişinin okuma-ilkesini kendine ya da çevresine açık-seçik söylediği, ya da yazı-çiziye döktüğü sanılmasın, böyle durumlara rastlansa bile az mı az, hattâ tuhaf kaçan durumlar bunlar. Okurun kafasında gönlünde, arayışlarında, alışkanlıklarında, bilinçaltında ilke, onu içten içe gütmekte. Herkeste ayrı bir kıvamda, güçte. Bazan: anayasa, yasa, kural, uyarı, yönerge, itiş, çekim. Bazan: "Bunu oku, onu okuma!"

"Şöyle oku, böyle okuma!", "Okuduğunu şöyle değerlendir, böyle değerlendirme!" doğrultusunda bir buyruk niteliğinde. Bazan da: "Bu kitap tam sana göre, gene de sen bilirsin!", "Şu tür kitaplarla boşuna zaman yitirmezsen iyi edersin!" – tümden anlayışla bir sesleniş, dostça bir çağrı.

Sözcüğün hangi kullanımında olursa olsun, ilkeci diye niteleyebileceğimiz okurların ortaklaşa yanlarını şöyle özetleyebiliriz: Okumayı başıboş bırakmak istemeyen kişiler bunlar, herşeyden önce. Kanılarınca: okunacak öyle çok kitap var ki, işten değil yol şaşırmak. Koştur da koştur o zaman kitap ormanlarında, ya da yerinde say dur. Yaşama-zamanıysa kısa mı kısa. En iyisi, planlı programlı okumak. Herkes amaçları, olanakları doğrultusunda bir okuma çizgisi saptamalı kendine, uygulamaları da bu çizgiye bağlı kalmalı. Bunun için en akıllı davranış, bireysel açılara uygun kitap sınıflamaları kotarmaktır.

Bense, ötedenberi yerimin, ilkecilerin yeri olmadığı inancındayım. İlkecilerin, yaşama-zamanının kısalığı üzerindeki saptamaları bile, doğruluğuna doğru ama, gerçekliği duyup duyumlayışıma pek uymuyor. Onlar, ilkeciliklerine gerekçe diye gösteriyor bu doğruları; ben, herçeşit akılyürütmeden önce ilk-gerçek diye bilip algılıyorum bu sarsıcı temel gerçeği. Okunacak kitapların çokluğuna gelince, bu da olaylardan rasgele bir olay değil benim için: hiçbir zaman gözden yitirmemem gereken bir "varoluş-yöneltisi", özümün özüne ilişkin bir acı ve tat kaynağı. Bırakın ki, yaşam-kısalığı ile okuma-uzunluğunun ilkecilikle doğrudan doğruya alıp vereceği yok. Benim birtürlü benimseyemediğim şey, yaşam ve kitap ilişkisi, deyim yerindeyse; niceliksel durumun, insanı ille de ilkeci olmaya zorlaması. Ben kendi hesabıma, taban tabana ters yönde düşünüyorum.

Tam da yaşama-zamanımız kısa, okunacak kitaplar da öylesine çok olduğu için, ilkeciliğe açık-seçik güle güle dememiz gerekir. Öyle ya, sözkonusu yaşam-kitap olunca, hangi ilkeye, hangi kurala "doğru" diye belbağlayabilirsin? Kim olursan ol, aradabir şu-şudur, bu-budur diyebilsen de, hiçbir tutamakta toplayamayacağın başsız sonsuz bir değişkenlikler içinde yuvarlanıp gitmektesin. Döneklik etmeyip nice özverilere son derece titizlikle katlandın, böylece bir kez bellediğin ilkeyi onyıllar boyu götürdün, diyelim ama günün birinde ne görüyorsun, sökmüyor artık, n'aparsın o zaman? Doğrusu yanlışı olur mu ilkenin? Özde bir eylem başlangıcı, bir yaptırım-

yöneltisi ilke; yani, bir öneri ilke, ne yanlış ne doğru öyleyse, olsa olsa belirli bir süre için, belirli bir alanda, belirli bir durumda, sınırlı bir yürürlükte, o kadar.

Ne yaşam ne kitap, – ikisi de türe, öbeğe, sınıfa sokulamadığına göre, ilkeci olmak kimseye birşey sağlamaz. Dörtelle sarıldığı ilke yüzünden, bilerek bilmeyerek, kendine başkalarına kötülük eden ahlak sertleri; hak uğruna haksızlık eden sözümona hakseverler; halkı gönendireceğim diye halka acı çektiren politikacılar; mutluluk uğruna mutsuzluk saçan eğitimciler, – işte bütün bunlarla akraba, bence, kitap okumada ilkeci kişiler.

Çeşit çeşit görünümlerle ortaya çıkan kitap-okuma ilkecilerinden şimdiye dek tanıdıklarımdan edindiğim genel izlenim şu: Bazan ödlekliğe vardırmasalar da, çelişmeden kaçıyor, "mantıkçı" yönleri ağır basıyor, bilimce bir mantıkçılık falan değil, düpedüz bilimsel bir akılcılığa düşkünler; okumalarına, kendilerince sımsıkı tutarlı bir yoğunluk kazandırma, böylece yaşamlarına tıkız bir çekidüzen verme kaygusundalar. Genişçe baktıkta, kitap okumada, şaşırmalara pek önem ve değer vermiyorlar. Bu yaptıklarını, kendi açılarından, hem-çok-hem-iyi kitap okumayı güven altına almak için yaptıkları inancındalar. Gel gör ki, dar kalıyor okuma kuşatımları. İlkeye uyacağım, çizgiden dışarı çıkmayacağım diye, okumada yeniliklere kapamış oluyorlar kendilerini. Katkılı dağınıklıktan, ufuk açan buluşlardan yoksun kalıyorlar. Plan program, önlerini kesiyor çok kez, böylece *çok*-okuma yerine, bir bakıma, *az*-okumaya sıkışıp kapamış oluyorlar kendilerini.

Kitap okurlarının büyücek bir bölümünü meydana getiren okuma ilkecileriyle aynı öbekte kapansam, boğulasım gelir. Gerçi ben de onlar gibi, okuma zamanında titizim; zamanımın abur-cuburla yitip gitmesine gözyumamam. Kitap seçiminde özen ve dikkati eksik etmeyişim, beni onlarla aynı potaya koymaya yolaçabilir. Ne var ki, okuma ilkesinden dolayı yapmam bunu. Gene de güdücü okumadan yana bir ilkem olduğuna inanmıyorum. Kimilerinin kalıtıma, kimilerinin yetişime bağladığı genel tutum gereği, yaşamımın pekçok yönüne yaygın bireysel bir davranışım gereği böyleyim. Herşeye, herşeyime sinen genel tutumumun, okumamı da belirleyip yönlendirdiği kanısındayım.

Bütün bu dediklerim, okumada ilkesizin biri olduğum kanısını uyandırabilir. Nitekim, ilkeci-değilsen-ilkesizsin, çıkarımı uyarınca, çok kişi benim, kitap okuma ilkesizlerinin yazgısını paylaştı-

ğım sanısına kapılabilir. Haksız da sayılmazlar, bir bakıma. İlkesiz insan, büyük söylemeyen insansa; yaşam olayları karşısında, ayrılamayacağı bir yol tutturup gitmiyorsa; kitabı seçişte, okuyuşta, değerlendirişte kendini tam bir özgürlük içinde duyuyorsa, yani kitap işlerinde sırtında yumurta küfesi taşımayan hafif-esnek bir insansa, ilkesizlerden yanayım kuşkusuz. Onlarla birlikteyken, daha gönlümceyim gibime geliyor. Kitaba gitmede, kitabı okumada, kitabı verimlendirmede, duruma göre davranırım, esneklikten, genişlikten, hoşgörülükten yanayım. Kitaba yaklaşırken, öyle türdü, sınıftı gibi yaftalamalara aldırmam. Katı nitelemelerin son derece yanıltılara sürükleyebileceği kanısındayım. Kapağında "roman" yazan bir kitap, eşsiz bir "deneme" olabilir. Bir anı kitabının, gönendirici bir felsefe yapıtına taşçıkarttığını yaşamak ne unutulmaz bir tat. Gel de şimdi roman okumam, anı okumam, diye bir ilkeye bağla kendini; bir saplantı gereği kendi kendini ipte sallandırmaktan ne ayırımı var bunun.

Gene de, okumada ben hepten ilkesizim, diyemiyeceğim. Kitaba sereserpe açık-olma anlamında ilkesizim de, eline ne geçerse okuyan, sünger örneği her kitabın suyunu emiveren, dörtyanı korumasız yumuşakçalardan değilim. İlkeci olmasam da, bulaşıksı, vıcık vıcık kitaplarla karşı karşıya gelince toparlanıveririm. İlke-kural tutsağı olmak kadar sakıncalı birşey yok okur için. Kitap olsun da ne gelirse gelsin, kapım açık, dedin mi, aptal bir çöplüğe dönüştün gittin bile. Yaşamadan, kitaptan en iyi biçimde tatlanmak için körükörüne katılığa gerek yok ama salt edilginleştiren yol-yordam düşmanlığına da gerek yok. İlkecilik korkusuyla, ilkesizlik bozkırına düşüp bocalamak neyse, ilkesizlik korkusuyla ilkecilik hapishanesine düşüp bocalamak da o.

En güzeli başka pekçok yaşama kesiminde olduğu gibi, kitap okumada da sağduyuyu elden bırakmamak, uyanık ama sert davranmamak – işte benim kendime özgü okuma-biçimim.

İlkeciliğin, ilkesizliğin ötesinde birşey bu. Bazan bu uçlardan birini andırsa bile, kendibaşına bir tutum. Gerçi böyle bir tutumu hiç şaşmadan, sürçmeden sürdürmekteyim, işte böyle bir donatıma eriştim diyemem. Erişmeyi istemiş de değilim zaten. Yaşamla, kitaplarla yalpalanmaya bıraktım özümü: *kendimce* yaşayıp gidiyor, okuyup yaşıyorum işte.

Bir günde olup bitmiyor insan; nice yıllar, yani zorunlu rastlantılı karşılaşmalar içinde, karşılaşmalar içinden yavaş-hızlı biçim

biçim biçimleniyor. Soyut-somut kavramlarla dile getirilemeyecek dolanık mı dolanık, kıvrım kıvrım bir süregidiş, yaşam da, yaşamla birlikte okuma da. Oldumolası böyleymişim gibi geliyor bana; nicedir artık öyleyim diyebilirim: yerine göre, uçlara selam vere vere, yerine göre, iyiden iyiye kendi okumalarıma dalmış yaşıyorum işte.

Yalnızca ciltli kitaplar okuyanlara, yalnızca ciltsiz kitaplar okuyanlara; uzmanlık kitaplarının ötesine uzanmayanlara; kadın yazarlara küskün okurlara; erkek yazarlardan kaçınanlara; anadilinde yazılmayan kitapları okumayanlara; yalnızca çevirilerle yetinenlere – ilkeci-kuralcıların herçeşitine rastlıyorum sağımda solumda. Ben ilke-bağnazı değilim diye, ilkesizliği, tıkabasa kitap okumaya vardıran kişilere de rastlayınca aldırmayıp geçiyorum. Beni kendi açılarından, ilkeciyim diye kınayanlara da, ilkeci değilim diye kınayanlara da selam! Herkesin yaşamı kendisinin, herkes kendine göre okur.

Kökünü dalını, toprağını suyunu, yelini güneşini yetesiye tanımadan, meyvesini yemeden ağacı bilmek neyse, kat kat, oylum oylum okumadan, kitabı yargılamak da aynı şey. İster ilkecilik, ister ilkesizlik adına olsun, kitabı kaldırıp atan ya da kitabın rasgele içine giren okur, hem kendisine hem kitaba haksızlık eder, hem de nasıl. Ne yandan baksan, okuma bilinciyle bağdaşır şey değil bu. Düpedüz aydınlığa, bilinçli yaşamaya aykırı doğrusu. Bilinç olmazsa n'olur, diyemeyiz. Öyle ya, bilinç, bilinç artırmak, dönüp dolaşıp okumanın ayrılmaz ögesi. İlke adına kitapları okumadan eleyen okur, kendi önünü kesmekte, tıpkı birini öbüründen ayırmadan okumaya koyulan okur gibi. İlkecilik, çoğun beğeni ve anlayış köreltip önyargılı kılar okuru; ilkesizlikse, çoğun beğeni ve anlayış köreltip yargıdan yoksun kılar okuru. Böylesi bir durum da bilinç-karartısı demektir. Bilinç karardı mı da, okur okurluktan çıkar.

İlke, ilke diyoruz ama, ilkenin sayısı da önemli. Unutmamamız gereken birşey daha var: ilkesizlik, hiç-ilke ise, ilkecilik çok-ilke. Okumanın gerçekliğiyse şu: Yalnızca ilkeyle olmuyor, yalnızca ilkesiz de olmuyor. Hem ilkecilik hem ilkesizlik de, aynı kişinin aynı zamanda gerçekleştirebileceği tutumlar değil. Güzel yönleri yanında çirkin yönleri de var her iki tutumun.

İşte o zaman, kurtaran bir "buluş" çıkıyor ortaya: ilkeleri alabildiğine çoğaltmak, böylelikle de ilkesizlik ile ilkeciliği birleştir-

mek. Bu buluş'u bir çıkış gibi görmenin olası yanı yok oysa. İlkeleri azaltmak, azalta azalta teke indirgemek de bir çıkış gibi görünebilir. Gel gör ki ilke azlığı, dolayısıyla da tek-ilkecilik, okuru, bağnazlıkların en yakışıksızına sürükler. Okurluğu yokeder böylesi bir yanıltı. İnsan ilişkilerinde, sözgelimi, ahlak, hukuk, bilim işlerinde yaşamanın kanını kurutan tek-ilkecilik, kitap okumada korkunç başarısızlıklara götürür insanı. İlkede tekçilik; özü uyarınca yaşamla, bilgiyle, beceriyle zenginleşmeye yönelen okuru, kaba, hoyrat, güdük, yavan, acımasız kılar, hem de kısa sürede. Böylece bir kültür işlevi olan, kültürün ayrılmaz bir ögesi olan, kültürde değerli bir aşama olan okumayı; kültüre-karşı, kültüre-karşıt bir darlaşma aracı olmaya dönüştürür. Buysa, sözcüğün en pırıltılı anlamıyla bir kültür insanı olan okuru, tuhaf gelecek ama gerçek, salt okuması yüzünden (tanıdığım tüm tek-ilkecilerin kulakları çınlasın) "kültürsüz" kılar.

Nerde benim yerim? – Hemen hemen herkes, özellikle önem verdiği işler bulanmaya başlayınca ortada belirgin bir ölçüt varsa, ergeç bu soruyla, kendi durumunu, dolayısıyla da başkalarının durumunu aydınlık kılma eylemine girişir. Benim de şimdi burda kalkıştığım, okuma yönünden böyle bir belirleme denemesi. Nedense, kolay sağlanacağı sanılan aydınlığın uzağında kalmış gibiyim. Apaçık: Okumada ilkeci değilim; ilkesiz de değilim; birinden birinde yerleşemiyorum. İkileme takılıp kalmanın ne anlamı var zaten. Pekçok durumda olduğu gibi, okumada da, gerçekten bir yer gerekiyorsa, iki ucun içinde dışında nice kişisel yerlerden birine, işte burası benim yerim, diyebilir insan. Ezbere yaşamıyorsa, böyle bir olanağı var. Başkalarınca bilinip tanınan, adı sanı önceden belli-belirgin bir yer olması da zorunlu değil bu yerin. Gereken: yerin kişiye, kişinin yere yakışması; duyu, düşünce ve eylemin orda kişiye uygun biçimde gerçekleşmesi. Yapay-mantıksal geometrilerle ilgim ilişiğim olmadığına göre; ille de okumada kendime kurulu-düzenli bir yer bulmak gibi bir kaygıdan arınmış olduğuma göre, okuma*durumuma* sereserpe ışık tutacağını umduğum bir-iki saptamaya seğirtebilirim şimdi. Bunu da, ilkin, en iyi, genellikle neleri okumadığımı dobra dobra söylemekle yapabilirim sanıyorum.

Okura saygısız kitapları elime alamıyorum. Okumadığım, okumak istemediğim, daha doğrusu zorlanmadan okuyamadığım

kitapların başında geliyor bu tür kitaplar. Ne denli çekici kapları, albenili sayfa düzenleri olursa olsun, kandırmıyor bu tür kitaplar beni, ne de olsa onyılların pişirdiği bir okurum. Bu tür kitapların sık sık elde dolaştığını gördüğüm için üzülüyorum doğrusu.

Okura saygısız kitap, herşeyden önce: dilce tatsız-tuzsuz, yalapşap kitap. Savruk, beceriksiz, baştansavma yazıcıların (nasıl "yazar" diyebilirim onlara?) sözümona ürünü bunlar. Hele bunlar: halkın düzeyi bu, halka yaraşan bu, türünden bir kaçamağa dayanıyorlarsa, apaçık söyleyeceğim, tiksintiye benzer birşey duyuyorum bu kitaplar karşısında, – kitabı kitap olarak ne çok sevsem de, söylemeden edemediğim bir gerçek bu. Tıpkı insanlara davrandığım gibi davranıyorum belki kitaplara: hep birbirinden güzel duygudaşlıklar uyandırmayan nice nice insan var, herbiri, bir bakıma, başka, bambaşka öbüründen. Gene de örtbas edemiyeceğim: olayların itelemesi, aklımın seçimimin yanıltmasıyla, bazan saygısızlarla birlikte oluyorum, – insanlarla, kitaplarlayım. Bir-iki şey edinsem de onlardan, çoğu olumsuzluk yığıyorlar önüme. Ne denli az karşılaşırsam o denli iyi.

Kuşkusuz, dile saygı öyle düpedüz birtakım kurallara uymak demek değil. Sözlüğü yut, dilbilgisini ezberle, yazıma azçok özen göster, gerisi kendiliğinden gelir, okunur kitaplar yazan iyi bir yazar oldun bile, – hiç de değil, çünkü gerçekte kural-uygulama ile özdeş kılamazsın iyi-yazmayı. Dile saygılı duyarlık, dilin iskeletini, eklemlerini bilmeye indirgenemez hiçbir zaman. Belli bir çabayla edinilen dil egemenliğini aşan türlü türlü katmanları var yazarlığın. Derinlerde durulaşan iç-kuruluşu, gizli gizemli akışları, kendini özel sezgiye açan incelikleri barındırır içinde. Rasgele zekâlar, dille zararsız bir geçim tutturabilir. Oysa dehalarla kolkola dil, koyun koyuna. Her kitap, dil dehasının kaleminden çıkmalı, demiyorum. Okura kıymaktır bu. Öyle ya okuyacaklar çok aza iner o zaman. Özü biçimiyle`amacından uzak düşmeyen bir dil saygınlığıyla, dili içten dıştan savsaklamıyan bir saygıyla, yazılmalı gene de kitap adına yaraşan kitap, yani "bir okusam!" diye özlediğim kitap.

Kitap dille örgütlenmekte. Kitap, yazılı dil. Yetesiye dil donanımı sağlamayan, kitap yazmasın daha iyi. Güçlü bir buyurgan değilim, yoksa savruk yazarların kitap çıkarmasına, şöyle ya da böyle engel olurdum. Önünde sonunda, dil öğrenimini hep sürdüren bir yazar olduğuma göre; okumasını, kendi sınırları içinde sürdürüp giden bir okur olduğuma göre yapabileceğim hiçbirşey yok bu

bağlamda. Demin söylediğimi yinelemekten alamıyorum kendimi: Saygısız kitaplarla ne denli az karşılaşırsam o denli iyi.

Dil yönünden sakıncalı bulduğum kitaplardan başka, uzak durduğum kitaplar da var. Daha ortalığa çıkmadan övülmeye başlanan, çıkar çıkmaz dörtbiryanda alkışlanan kitaplar bunlar. Kendimi tutmasam, daha kapağını açmadan "Okunmaz!" diye itesim geliyor bu kitapları. Kitap itilmez ama beni iten onlar. Bir de milyonları aşmıyor mu bu kitabın satışı, inanın, böğüresim geliyor. Okuyan *herkesin* baştacı edercesine beğenmesi, bir kitabın, doğrudan doğruya değilse de, "iyi" bir kitap olmadığına iyi bir tanık gibime geliyor. Özce, içerikte gerçekten yeni ve doyurucu bir donanımı olsa, uzunca bir süre içinde, sessiz sessiz, yavaş yavaş benimsenirdi; kendini böyle toptan boca etmez, gıdım gıdım sunardı birbir yayardı güzelliklerini, – böyle bir inançla yoğrulmuşum işte.

Biliyorum, bu aşırı çok-okunan kitapları, baştanaşağı kötü diye damgalamak insafsızlığın en acımasızı. Aradabir iyiler de çıkıyor içlerinden, neden olmasın. Nitekim ben de, sayısı pek az da olsa, bazılarını okuyorum bunların. Yayın gürültüsü patırdısı geçtikten epeyce sonra, üstünkörü ilk izlenim heyecanları unutulduktan nice sonra.

Bu bağlamda canım *Don Quijote*'ye kıymış değilim. Yüzyıllarca önce daha çıkar çıkmaz kapış kapış gitmişti. Doğru da, kâğıt öpe öpe ciltleniyor, Gutenberg'in buluşu basımla evren kutsama evresini yaşıyordu o zamanlar. Günümüzdeyse kâğıt çarçur; Gutenberg dizgi-basımı geleneği nerdeyse tarih-öncesi; halk sağduyusuna gelince, kitle aracı adı verilen şaşkınlaştırıcılarla ezilip gitmiş sağduyulu beğeniler. Hem sonra, yayın dünyasında kolgezmiyor *Don Quijote*'ler, – dilin güçlerini, olanaklarını işlek kılan tam tam söyleyeyim: *Ingeniosus Hidalgo Don Quijote de la Mancha*, – anmak bile zevk. Her yönüyle olduğu gibi, okurlarca benimsenişiyle de kendine özgü bir deha yapıt, bir "ingeniosus" o.

Anlaşılan çalıma gelemiyorum. Özellikle nerde kitap çalımı varsa, orda yokum. Ençok da, gözkamaştıran, kulak gıdıklayan kitaplarla karşılaşınca ürküyorum. Kafamın içi tırmalanmaya başlıyor, güvensiz yapaylıklar, kandırmacalar kuşatıyor sanki varlığımı.

Bir türlü ısınamadığım, gözlerimin önüne dikilse de, başımı öteyana çevirdiğim bir kitap öbeğini de anmadan geçemiyeceğim. Bilgi verme savı güden kitaplar bunlar. Yanlış anlaşılmasın: bilgiye karşı değilim. İnsan çağı, sözcüğün en geniş anlamında bilgilenme

çağı. Çocukluktan beri, hele sonra sonra bilincim genişleyip görgüm arttıkça, yetişimim gereği, cansızdan canlıya, tarihten toplu-ma, çeşit çeşit bilimlere ilişkin kitaplar elimden düşmedi. Uğraşı-mın felsefe olması (ne denli "meslek" diye adlandırılırsa adlandırıl-sın bu etkenlik) değişik zorunluluklar, değişik hevesler, özlemler değişik bilgi-kitaplarına götürdü beni. Ne var ki *hep*, çekincesizce "bilimsel" diye nitelenen kitaplar okuduğumu söyleyemem. Sık sık, bilimsel araştırmalara bazı bilim dallarına, olanca varlığıyla kendi-ni bırakmış biriyim. Bilimlerin iç-işleyişini, uygulamalarıyla verim-lerini dürüstçe yansıtan; geçmişteki önceleriyle birlikte en yeni bi-lim-aşamalarını uzmanca dile getiren; tek tek konuları, çarpıtıp ba-yağılaştırmadan bilim-"dışındakilere" aktarmayı ödev edinmiş olan kitaplarla işim.

İşte bu nedenle, sözümona bilimlerden haberler aktaran, bi-limlere ilişkin sözümona bilgiler veren pekçok kitaplarla alıp vere-ceğim yok. Elden ele dolaştığına tanık olsam da, hiç mi hiç çekmez bu tür kitaplar beni. Çoğun ikinci elden (abartısız söylüyorum: üçüncü elden) devşiren, kimi güncel yaldızlamalarla "yeni" damga-sı vurulan, heyecan uyandırsın diye epeyce bezeklere bürünmüş olan bu tür "basılı şeyleri" okuyacağım da n'olacak. Başkalarını bil-mem, hiçten iyidir demiyorum bu gibi şeyleri okumaya. Her bilgi-lenme kitabını Einstein, Durant, Gamow, Sagan, Asimov imzalaya-maz ne yazık ki. Ödevleri başından aşkın dehaların. Gene de, sözü-mona bilgi-kitabı yazarlarının, sözedilen konuları iyice sindirme-den kaleme (tüketim pazarı gittikçe genişlediğine göre, bilgisayara) sarılanlarına, bu tür üretimlerin tümüne, soğuk mu soğuk davra-nan biriyim. Varsın, kapalı açık yerlerdeki kültür gösterimlerine uzak düşeyim. Özgürlük, aydınlık sayıyorum bu durumu kendim için. Bilgilerin, dolayısıyla olayların hakkını yiyen, sığlıklarda yitip giden bir sürü özet özetine bilgi gözüyle bakamıyorum, bu tür "bil-gileri" içeren kitapları, doğrusu sevmiyorum.

Bilim ve felsefe ağırlıklı açıklama ve saptamalardan çok, ha-yalgücüne dayalı anlatı ve irdelemelerle örgülenmiş öykü-roman-söylence kitaplarına gelince, bunların da *hepsine* kucak açtığımı söyleyemem. Gene de, okuduklarımı seçerken kantarın topuzunu kaçırmadığım kanısındayım. Bunları söylemekle, okurlarıma hak-sızlık ettiğimi sanmıyorum. Tam tersine, davranışımın onlara katkısı bile dokunabilir, aşırı iyimserlik sayılmasa gerek bu.

Kitap, hayalgücüyle yoğrulmasın da, nasıl yoğrulursa yoğrul-

sun diyenlerin karşısındayım. Önemli olan bu yoğruluş, yani hayalgücünün sunuluşu, dilsel anlatış gücü bence. Çiğnenmiş konular, bıktırasıya yinelenmiş düğümler, beylik benzetişler, basmakalıp söyleyişler hiç mi hiç çekmiyor beni. Eleştirici ne denli göklere çıkarırsa çıkarsın, yazıcı ne denli şişirirse şişirsin, bazan akılçelen giysilere de bürünse, hiç çekmez bu kitaplar beni. Yeni yayınlanmışlar, – yayınlansınlar, "yeni" oldukları anlamına gelmez ki bu. Nice eskiler, özellikle klasikler – asıl yeni olan onlar, eskiden, çok eskiden yayınlanmış da olsalar. Al birini vur öbürüne düzmece yenileri. Hangisini açıp okumaya girişsen, "ben bunu daha önce okumuştum" inancıyla biryana koyasın gelir, – kaldırıp atasın gelir, demeye dilim varmıyor, ne de olsa kitap elindeki, sen yüzçevirsen de, başka bir seveni olabilir.

Demeden edemeyeceğim ama: gerçekten güzel nice nice öyküler, romanlar var, azıcık çabayla, hangisine istersen kavuşabilirsin; yeter ki azıcık ara. Değer de. Zevkli birşey böylesi bir arayıp sorma, duygu-bilgi devinimi. Hem sonra okurluk sözkonusu olan: yani kişi, insan, ben sen, herbirimiz, kendimiz. Herşeyde olduğu gibi okumada da, özümüze yakışanı arayıp bulmak yakışır hepimize. Homeros, Manzoni, Balzac, Dostoyevski, Camus, daha da başkaları dururken, gel de sen "yeni" birşeyler okuyayım diye önüne ilk çıkan öykü çırpıştırmasına, roman bozmasına sarıl. Müzeler, sergiler, evler, işlikler canım resimlerle ışıldarken, gel de sen, çarşıları pazarları dolduran, züppe, acemi, beceriksiz gözboyayıcıların vıcık vıcık ürünleri karşısında kendinden geç.

Şimdi burda, uzun uzun sözünü etmek istemediğim bir kitap türü daha var. İnsanı insana düşman eden, kişiyi kişiye kırdıran, cana kıyıcılığı kışkırtan, gönül sömürüsü yapan, tekyanlılığı körükleyen, bağnazlık saçan, kin aşılayan, kafa karartan kitaplar bunlar. Hiçbiri olmasa daha iyi diyorum. Sağduyulu herkesin bu batasıca kitaplara karşı elele vermesi gerektiği kanısındayım – yasakla, yakmayla değil, özgürce tartışmayla, gözüpek doğruyu gösterme ortamında. İşte bu davranış, tükenmez güçlüklerle boğuşmak zorunda. Bağnazlığın çeşitlerinden, çeşitlerin de çeşit çeşit maskelerinden geçilmiyor gerçekte. Ilımlı görünüşler, kardeşimsi yüzler, kandırmacı sunuşlar kaplamış piyasayı. Korkutamadığını satın alan, iyi istençleri tepe tepe kullanan, okura tatlı yedirip ağı kusturan yakın uzak akrabaları da var bağnazlık kitaplarının. İnsan işlerinin pekçoğunda olduğu gibi, bağnaz kitaplar konusunda da, özler, biçimler öyle-

sine bulamaç, kulaklar öylesine uğultulu, gözler öylesine dönmüş ki!

Sık sık gerçekleşen, adımbaşındabir rastlanan tutumlar değil nesnel-serinkanlı yaklaşımlar. Hem sonra, algılama denen, yorum denen davranışların da sağı solu yok hani. Öylesine ormansı bir dünya ki kitap dünyası; birinin "bağnazlık" diye damgaladığına, "kurtuluş" diye sarılıyor öbürü; birinin "yüzkarası" diye tiksindiği kitaba, "değerbilirlik" gözüyle bakıyor öbürü; birinin insanlık suçu diye ayaklar altına aldığı kitabı, insan olmanın yüce hakkı diye baştacı edip kutsallaştırıyor.

Kitap okumada, çoğun yaptığımı yapıyorum ben: binbir tuzaklı bağnazlıklar ortamında, olanca eleştirsel gücümü toplamaya bakıyorum, olmaz şey değil bu. Bu bağlamda iki şeyi gözardı etmemek gerek. Biri şu: hep tetikte durmak, hep uyanık kalmak. İkincisi de şu: nedense, pıtrak pıtrak dikenlenen bir tarla bağnazlık kitaplar tarlası.

Gözüme görünmesin dediğim kitapları azçok belirgin kıldım sanıyorum. Bunları birbir anmaya güç mü yeter. Durmadan üretiliyor, üretiliyor çünkü, dörtyanda okundukları için olacak. Ben kendi tutumumu dışa vurdum. Bundan bir pay çıkarılmazsa, üretenlere de okuyanlara da, daha-iyi düzeyler dilemekten başka yapacak birşey kalmıyor.

Hangi kitapları okumaya eğilimliyim. Biçimsel açıdan bakınca gerçek ortada: sözcüğün tam bildiriminde, okumaya karşı olduğum o kitaplara benzemeyen, o kitapların niteliklerini paylaşmayan, kısaca o kitapların dışındaki kitapları okumaya eğilimliyim. Doğru ama dolaylı, kestirmeden söylenmiş toptancı bakışla kotarılmış bir gözlem bu. Olumlu denebilecek birkaç çizgiyle daha yakından nitelemem gerekiyor.

Tek bir sözcükle dile getirmeye kalksam, okumaya yöneldiğim kitapları şöyle niteleyebilirim: okumaya yöneldiğim kitaplar, anlayışımı genişleten kitaplar. Pek çarpıcı bir kavram değil anlayış; tekbaşına açıklayıcı bir yönü yok. Dilediğime tam da uyan bir tutum bu. Parlak sözcükler diken gibi batıyor içime; kestirip atan sözcüklerse önümü keser. Oysa "anlayış", alçakgönüllü olduğu kadar, bir bakıma, açılmaya elverişli. Bir bakıma, diyorum, ne de olsa anlayış, yüklü mü yüklü bir felsefe kavramı. Antik Çağdan günümüze

uzun bir tarihsel gelişme göstermiş. Özellikle Yeniçağın, anlayış kavramına yönelik çözümsel irdeliyici çalışmalarla özdeş bir gidişi olduğunu söylemek, düşünce tarihinin gerçekliğini abartısızca yansıtan bir saptamadır. Onyıllardan beri tutkuyla okuduğum; sonra sonra, fırsat buldukça, işyerimde de okuttuğum vazgeçilmez birkaç adın kitaplarına içten bağlıyım. Bacon, Descartes, Spinoza, Locke, Voltaire, Hume, Diderot, Rousseau, Leibniz, Kant, Hegel, Schopenhauer, Nietzsche, – daha da başkalarının yazdıklarına akar da akar gönlüm kafam. Gerçekte hepimizin anlayış çabalarını, çeşitli açılardan, yoğuran adlar bunlar. "Anlayış"ı odak edinen alabildiğine gözüpek ve yaygın hesaplaşma günümüzde de sürmekte. İşte bu yönden, günümüzün bir çocuğuyum ben de, yaşım-başım ne olursa olsun öyleyim. Bu sözlerin, çoğun boynu bükük görünüşlü böbürlenme sözleriyle ilişkisi yok. Anlayış yönündeki tüm kişisel çabalarım, konunun ne denli üstüne üstüne gitsem de hep eksikmiş gibi geliyor bana. Bazı önemli kavram-alanlarında çocukluktan çıkmak çok zor.

Şimdi uğraşım, ne felsefe ne de iç dökme türünden birşey; kitap okumaya ilişkin kişisel tanıklıkla bezenmiş birkaç tutamak derlemek istiyorum. Doğruca anlayış'ın içine dalıyorum öyleyse, – hoş, herkes gibi ben de, ne yapıp etsem, anlayışımla, anlayış için, anlayıştan kalkıp anlayış uzantılarım boyunca düşünüp eyliyor, karınca kararınca kendi anlayışımın içlemi-kapsamı çerçevesinde yaşayıp gidiyorum. Yaşamım, bir deyime, özellikle de bile isteye gerçekleştirmelerim, anlayışımla eş olduğuna göre, anlayış üzerinde ne denli yayılsam yeridir doğrusu.

Artık besbelli: ne bir anlayış tanımından yola çıktım, ne de sonuçta bir anlayış tanımına doğru yürüyorum. Çünkü hiçkimse önsüz, öncesiz bir saflıkla sıfırdan kalkıp anlayışı çevreleyemez, eksiksiz bir anlayış tanımına varamaz. Anlayış'a her bakış anlayışın bir bakışıdır da ondan. Tanıma koyulurken de, tanımı bitirdiğimizi sandığımız yerde de, hertürlü belirgin kılmalarımız, anlayışın kendisiyle, anlayışın içinde gerçekleşebilir de ondan. Sözü (gerekmeseydi, bu kadar bile oyalanmazdım) daha çok dolandırmadan: kitap-okuma ile anlayışımı nasıl katkılandırmayı tasarladığımı hemen söyleyeyim.

Okumayla: anlayışımı artırmak, genişletmek, keskinleştirmek istiyorum. Okumaktan amacım bu. Okumanın en yüce erdemi bu benim için. Okumanın, sözcüğün tüm kuşatımıyla, anlayışımı iyi-

leştirmesini dilemekteyim. Bu gibi şeyler çok kişinin umurunda değilse de; çok kişi "okuma" ile başka türlü amaçlar gütse de, *her* okurun, bilinçli bilinçsiz, hep bu dilekle okuduğu kanısındayım. Kuşkusuz, anlayışı iyileştirmeyen; tam tersine, anlayışı, kimi azıcık kimi epeyce küçültüp darlaştıran okumalar, okuyuşlar var. Böylesi olumsuzluklara düşmenin sorumluluğunu, doğrudan doğruya "okuma" adını verdiğimiz eyleme dayatmak yanlış ama. Okurun kitap seçiminde, okuma koşullarında, yayın dünyasında, yazarda aramalı aksayan yönü. Sağduyuyla davranılan bir ortamda, kitap okuma ile anlayışı iyileştirip geliştirmek düz orantılı genellikle. Yalnızca benim için değil, her okur için, hepimiz için gerçek bu. Çünkü herkes kendi anlayış oylumunda, anlayışında iyiye, daha iyiye doğru bir iyileştirme sağlamak ister okumasıyla. Buna göre, okur, okumasını anlayışça değiştirmeye, anlayışını iyi, daha iyi olduğuna inandığı bir içlem ve kaplama ulaştırmaya yönelir. Apaçık bu, çoğun apaçık görünür kılınmasa da.

Nasıl şey, peki anlayışı iyileştirmek? Ne değil ki, pekçok şey, herşey hem yapıca hem önemce. Anlayışın kapsamadığı şey yok da ondan. Bir deyime, anlayış, insan için, düpedüz yaşama. İnsan yaşamının etkin tarlası, hasatı ve harmanı. Herkesin *kendisinin* olanı, kuşkusuz. Anlayışımda, okumayla, en çok gönendirmeyi umduğum: algım, gözlemim, sezgim, duyarlığım ve akıl-yürütme gücüm. Bu da, nasıl olup bittiğini açık-seçik ortaya çıkaramasam da, görgü ve bilgimi artırmamı sağlıyor inancındayım. Böylece değerlendirme, çözümleme, yaratma yönünden katkılandığım kanısına varıyorum. Her okuma aynı yararı sağlamasa da, okumanın sağladığını, her kez bir "bu, bu" diye saptayamıyorsam da, söylemekten çekinmeyeceğim bir gerçek var: Çoğu kitap okumadan sonra, ben artık daha önceki insan değilim; bu kitapla bende birşeyler değişti.

Pat diye söylemesem de durum epeyce belirgin: *değişmek* amacıyla okuyorum. Okumanın, anlayışıma değişiklik *getirmesi* öyle çok sevindirir ki beni. Kitapla ne denli değişirsem, o denli "Sağ ol, kitap!" diyorum, içten içe. Diyorum ama bazı soruları da birlikte sürüklüyor sözünü ettiğim değişme. Birkaçını anmak yersiz sayılmaz gibime geliyor. Şöyle ki: Olası şey mi anlayışın değişmesi? Ben anlayışımdan hoşnutum, diyen birinin, bunca okuma çabasıyla anlayışını değiştirmekle uğraşmasına ne gerek var? Anlayışımı değiştirdim, diyelim, o zaman n'olacak, peki? Anlayış değişikliğinin, sana bana ne tür katkısı dokunur? Kişiye özgü anlayış, öyle eften-

püften birşey mi ki, kitap okumayla değişiversin? Hep yararı mı dokunur bu değişmenin, zarar, ya da zararları yok mu? Azıcık deşmeye görelim, başka sorulara da yolaçan bu soruların, özde birbirlerine bağlı oldukları meydanda.

Başkalarının özanlayışına elatacak değilim şimdi burda. Herkes, kendi özanlayışıyla kendisi için düşünüp taşınsın, kendi içine bakıp vargılarını ona göre kotarsın. Ben burda yalnız kendim için konuşuyorum. İnsan kendisi için konuşunca da, ne diyeceğini şaşırıyor doğrusu.

Özanlayışımla ben kendim, öyle bir varlığım ki, varlık denebilecek bir tıkızlıktan yoksunum – akışlı bir oluşum, bir 'şey' diye niteleyemeyeceğim birşey, yolumsu, yelimsi, sert ama kaçıcı, belirgin ama belirsiz, toplu ama çözülücü... Şöyle de diyebilirim: yumuşak ama kımıltısız, dirençli ama maymun istekli, saydam ama kat kat. Olmuyor, başka türlü de deneyeyim: istençli ama tuhaf istençsizlikleri var, ne olduğuna, ne olmadığına, nasıllığına ermiyor anlayışım, anlayışıma erişmiyor anlayışım.

Gelgelelim, apaçık bir durum dışlaşıyor davranışlarımla, davranışlarımda: değişmek için çırpınıyor anlayışım. Öylesine kaldırıp kaldırıp vuruyor ki kendini yerden yere içim-dışım, kabuğum özüm, kirim pasım, yosunum incim çıksın meydana – dolanıklar, yatkınlıklar, eğilimler, yanılgılar, kandırmacalar, savsaklamalar, sivrilikler, kısalıklar, üşengeçlikler, önyargılar... Anlayış benimse (sanki, benim diyebilecek birşeyim var artık) ille de kral bir anlayış olacak değil ya. Tüm kendini beğenmişlikler, boğum boğum özgüvenceler, içten taşan boş boş şişinmeler, ben-ben'ler – nerdeler bunlar? Çağır çağırabildiğin kadar – birşeycikler yok ortada: kıyıbucağa saklanmışlar, türlü türlü erdemde görünümlerim kıvrımlarına gizlenmişlerdir. Tüm-Anlayışım ama ben, herşeyin efendisiyim, kendime ilişkin hiçbirşey gözümden kaçmaz benim, kaçamaz. Hangi kıyıbucağı kaldırırsam kaldırayım, aksayan birşeyle karşılaşmıyorum orda. Demek ki, yok. Kendime kara çalacak değilim ya. Olanca istencimle üstüne üstüne vardım işte. Eleştiriyse eleştiri, anlatımsa anlatım – hiçbir ters gidiş, izi bile yok, değişikliğe gereksinim yok, desene. Boşuboşuna rahatımı bozduğum söylenemez gene de. Özgüvenim arttı. Durup dururken olmadı bu.

Böylesi birşey işte, bile isteye kendini birbaşına değiştirmeye girişen özanlayışın yaşadığı serüven. Gel de sen, kitaplara yönel: Çekinecek ne var bunda, onlar da sencileyin anlayışlar. Konuşma-

lar, akıl-yürütmeler, arayışlar oralarda. Anlayışı bunaklaştırmayan kitaplar gerek sana. Onları nasıl ayıklarım, deme, anlayışsın sen, senden başka ne yapabilir bunu?

Bırak kendini kitaplara. Dağılırım, özümden uzaklaşırım, kendimi yitiririm, deme. "Ben özümü bilmek istiyorum, başkalarından bana ne" diye diretip içine kapanma. Dışta dolaşmadıkça içini tanıyamıyor anlayış, – kısır döngülerini, yalanlarını, kendine attığı çelmeleri, ikiyüzlülüklerini, uyuşukluklarını tanıyamıyor dışta dolaşmadıkça. Bunun böyle olduğunu özanlayışından ötürü sen de biliyorsun, içinden görüyorsun. Bak işte, "*Başka* şeyler" diye nitelendirdiklerinle öğrenmeye başladın bile. Nice güzelliklerinle katmer katmer örtük açmazlar işlemekteymiş içinde. Aksayan yönlerine karşın, işte dik, sağlam, yakışıklı ama sınırlı bir anlayışmışsın meğer. Bütün bunlar kitaplarla kurduğun bağın, onlara gitmenin, onları kendinde konuk etmenin katkısı. Bir de bakıyorsun ki, en çok özdenetimi bırakmış gibiyken yabancı anlayışlarda yitiklere uğramamak için zorlanırken; nerdeyse kendi izini özleyesi olurken, bir de bakıyorsun ki anlayışın, bilincin, aklın başın yenilenmiş, bir güzel yoğrulmuş alttan alta.

Meğer dışla hesaplaşmalardan oluşuyormuş anlayış. Tekbaşına birşey: özünü bir güneşler-dizgesi gibi duyup yaşasa da, kapalı varlık. Başkalarıyla duygudaşlık, birlikte-yaşama, bireysel anlayışı vareden anlayış bu. Böylesi bir açılıma erişiyor insan değişimle, hep-değişimde. Hemen ayırtetse de etmese de bu böyle. Bir gidipgelme anlayış, ufuklana ufuklana. *Başka* karşıtlıklarla, *başka* açıklıklarla, *başka* duygularla, *başka* akıllarla, *başka* güçlüklerle, *başka* deneyişlerle, *başka* çözümlerle karşılaşmadan nasıl genişler anlayış ufku?

İki kitap okumakla olup bitecek iş değil bu, ona ne kuşku. Anlayış sürekli: oylum oylum filizlenme, kıpır kıpır uyanış, bitmez tükenmez fışkırma, başsız sonsuz canlılık. Kendimi aşacağım, diyen bireysel anlayış: öyle yetkinlikler, sürüngenlikler, uçarılıklar, güçler, terslikler, eksikler, bütünlükler, düzlükler, erdemler kapsıyor, içeriyor, yetiştiriyor, kaynatıyor, damıtıyor, uyguluyor, yaratıyor ki, gel de kıvrım kıvrım kıvrım tutmuş anlayışı, yalınkat birşeymiş gibi bir çırpıda kavra. Lao Çe'ler, Yunus'lar, Shakespeare'ler, Balzac'lar, Dostoyevski'ler, Nietzsche'ler, Nâzım'lar, Dağlarca'lar, daha nice nice dostlar, dönüp dolaşıp anlayışı işliyorlar – anlayışımı, anlayışını, anlayışımızı. Öyle çabucak üstesinden gelinecek konu-

lardan bir konu olsaydı, çoktan üstesinden gelmiştik.

Oysa anlayış: herşey, – sürüp gidiyor herşey de. Kişiler, kurumlar, toplumlar, kültürler, çağlar içinde, onları biçimleye biçimleye, onlarla biçimlene biçimlene. Anlayış: insan, yazgı, kültür, yaşam, evren.

Hepsi dehaların elinden çıksa bile yalnızca kitapların yardımıyla, yalnızca kitaplarla sunulan irdelemelerle, çözümlemelerle, buluşlar, değerlemeler, varsayımlar, yaratılar, oranlamalarla iyileştirilebilir mi anlayış? İnsanın insanla, insanın doğayla, insanın hem bireysel hem ortaklaşa geçmişiyle, geleceğiyle iletişimde olması gerek. Düpedüz bir alış-veriş değil bu, – duygu, bilgi, güven, görgü, düzeltim, eleştiri, pekiştirme işi.

İşte bu doğrultuda küçümsenmeyecek payı var kitapların. Gene de hiçbiri düpedüz yol değil. Herşeyi-olduğu-gibi-al-uygula türünden tüketim araçları değil çünkü kitaplar. Savaşlar kitaplar: haber alıp unutmak için değil, herşeyi göze alıp katılmak için. Müzikler kitaplar: dolu ya da boş kulakla dinlemek için değil, ses-anlamlarını içe çeke çeke bezenmek için. Danslar kitaplar: seyirle yetinmek için değil, kalkıp gerçekten dans etmek için. Düşünceler kitaplar: arttan yineledikten sonra geçip gitmek için değil, yükleri yüklenip hafifletmek için.

Alsın götürsün böylesi kitaplar beni. Onları buldum mu, kendimi bulmaya başlıyorum. Kitaplar: işte acılar, kıyımlar, yalnızlıklar, bunalımlar. Kitaplar: işte sevgiler, çekidüzenler, birliktelikler, mutluluklar. Kitaplar: anlayışı açan, anlayışı kımıldatan, anlayışı yenileyen yeller.

Ne ilkecilik ne de ilkesizlik, – ne birtakım ilkeler kotarma, ne de ilke-tanımazlık, ikisi de yetersiz, anlayışın, kendine yaraşan bir anlayış olarak oluşmasında. İlkeci de olsam, ilkesiz de olsam pek umurumda değil bazan ne olduğum. Önemli olan şu: özlediğim kitaplar, anlayışımı geliştirmek için özlediğim kitaplar, öyle hemencecik bulup çabucak okuyup işini bitirdiğim kitaplar değil.

Firesi bol, güzelliği çeşit çeşit, anlayışın, tıpkı evren gibi. Kitap okumak da öyle değil mi?

BİRKAÇ OKUMA ALIŞKANLIĞI

Ne zaman okuyorsun? Böylesi kolay görünümlü bir soruya yanıt vermek bile oradan oraya koşturuyor beni. Ne zaman mı? "Ne zamanlar?" demek daha doğru – tekdüze bir zamanım yok, çeşit çeşit kitap okuma zamanlarım var; çoğul konuşmadan yanayım bu konuda da. Soru da yalın değil aslında. Nerde-ne-zaman-nasıl okuyorsun? oylumunda dal dal bir karmaşaya çevirmek gerek dikkatleri. Soruyu, "Hergün şu saatta kalkıp okurum" diye karşılayanlara, hele bu tür yanıtlarla işin bittiğine inananlara gel de imrenme. Bu tür durumların varsaydığı şey şu: az oku; belli türden şeyler oku; okumayı, başı sonu belirgin, genellikle kısa bir zaman içine sıkıştır, olsun bitsin.

Öyle değil benim durumum: belli, belirgin bir okuma zamanım yok, hiç olmadı, diyebilirim. Kendimi bildim bileli hep okumak istemişimdir, okumaya bol bol zamanım olabilmesi için seve seve nelere katlanmadım ki. Yaşama zamanımı gereksinmeler uyarınca düzenlemede, bilinçli-bilinçsiz hep önlerde gelmiştir kitap okumak. Bu yüzden kimbilir kitap-dışı ne güzel şeylerden yoksun bıraktım kendimi. Gene de hoşnutum, bir bakıma, ne doyulmaz güzelliklerle bezendim kitaplardan ötürü. Hüzünlüyüm: okuma-zamanlarımı keşke daha arttırabilseydim. Diyelim ki zamanımı çarçur etmedim (ne de iyimserim, "diyelim-ki"ye ilkin kendim gülüyorum, diyelim-ki "diyelim ki" ne de olsa), bundan sonra zamanıma daha dikkatli olmak zorundayım (hoş, benim elimde mi herşey, olsam da çok-çok mu kalan zaman). Ne yapıp edersek edelim, hem sürçen-yanılan, hem sonlu-sınırlı varlıklarız hepimiz. İnsan gerçekliğimizin birbirinden ayrılmayan iki yönü zaten bunlar. Öyle ya, en uzun yaşayanımız bir tek ışık yılı yaşıyor, bu yaşamın büyük bölümüyse uyurgezer geçip geçip gidiyor şu yeryüzünde. Bazı bazı, "Herşey saçma, sana biçilen zamanına ister savurgan davran, ister tutumlu ol, önü sonu ne ki bu zamanın" türünden duygular,

kurgularla uçurumlara yuvarlansa da, ben gene yaşama-zamanımızda okumaya yeraçanlardanım. Gel gör ki, haklı haksız ne denli yırtınırsan yırtın, her zaman her yerde kitap okunmaz.

Kitap okumadığım, okuyamadığım öyle çok zamanlar var ki, – yer-zaman-durum demek daha doğru olacak. Gel de oku gecenin ileri saatlerinde gözler uykuluyken. Eskiden, epey eskiden, geceymiş, gündüzmüş birşey değişmiyordu; yatıncaya dek okurdum, canım isteyince ya da gerektiğinde. Unutmasam da yürürlükte değil artık bu tutum.

Yatakta okuduğumu anımsamıyorum. Evdışında gecelemem gerektiğinde, başucuma konan okuma-lambalarına aldırmadan geçerim. Yatarken lambalar söndürülür: tüm gazlambalı çocukluğumun geleneğiydi bu. Sonradan teknik olanaklar değişti ama yatakta kitap okumayı pek denemedim. Daha doğrusu, denediysem de tutmadı, direnmedim ben de. Yatakta neler yapılmaz ki, hepsi de kitap okumadan öncelikli. Daha yatak dışında kitapla başbaşayken bir gidip bir geliyor yorgun gözleri küçülte küçülte tatlı uyku. Herşeyin yeri-zamanı var deyip yatağa almadım kitabı. Hoş, nice nice kitaplar, renk renk düşlerde benimle aradabir – çiçek çiçek sevinçli, orman orman karanlık, içerik içerik bal, sorun sorun dalbudak...

Sabahlarıysa, ne denli-özlemiş olursam olayım, hemen kitaba saldırmam. Dünyayla *birlikte* çekici kitap, dünyasız değil. Aydınlığa yön yön hayranlığımı *söylemeden* kitaba elatmam. Ev, yol, gök, güneş, insanlar ortamında kitap kitap olur. Kendine çeker çeker beni. Birleşmeyi geciktiriyorsam, bunu, pek bilinçli yaptığımı sanmıyorum, birlikteliği daha da gönlümce kılmak için yapıyorum diyebilirim. Sonra aceleyle masabaşındayım. Masa bahane, kuşkusuz. Dün okuyup da raftaki yerine koyamadığım; daha doğrusu, birkaç adım bile uzaklaşmaya kıyamadığım kitapların yeri masa. Ağırlıktan sık sık çökecek gibi olunca ancak başkalarına yer açmak için "Size şimdilik güle güle!" diyorum bazılarına; özümde zaten çoğu, hep birlikteyim onlarla. Bazan yer olsa bile, kitabı masanın üstüne serip başyukarda, bakışlar aşağılarda kitap okuduğum yok. Tam da benden yana, dışa doğru, tek bir noktadan dikine masaya değse olur. Aradabir yalnızca bileğim dokunur masaya. Yüzüm de masaya dönük değil ki, yanlamasına otururum, azıcık da sandalye de (sandalye dayandırmak sözkonusu olmadığına göre de, daha dayanıklı bir yerde) kaykıldığım gibi... Gittim işte, hiçbirşey yok artık, sayfalarlayım satır satır, ben bile yokum bazan. Kitap var, Ben'siz

birşey tasarlanır mı, diyenlere, şöyle diyeyim: ben içinde olduğuma göre, kitap var artık yalnız; sonradan ayırdına varıyorum, bazan bazan o da yok.

İvedilik isteyen yazı-çizi görevi, gece aklıma takılan bir yazar, bir akım, bir düşünce, bir sözcük, bir dize beni alıp belli bir kitaba götürmediyse, sabahları genellikle: bilgi, bilim, felsefe dünyasındayım. Sabahları kavramlarla işim. Kalın kitapların, büyük boyutlu sayfaların, iri olsa daha iyi ama küçük yazılı dipnotların, sonu dizi dizi çıkmalı, bol kaynakçalı kitapların yeline bırakıyorum kendimi. Kuramsal dağlardan ırmaklar da çağlasa, fizikötesi göklerden kutsalımsı yağmurlar da boşansa, mantıksal caddelerde, sezgisel patikalarda uyanığım. Ağır kavramları ne denli yüklensem o denli havamdayım. Kuramdan kurama koşmaktan, alıntılar altında ezilmeden eleştirmek dinçliğini ayakta tutmaktan yana zorluk çekmem genellikle. Baktım ki ağırlaşıyorum, merak, kitabı elden bırakmamı önlese de, artık-yeterince-hafif-değilim bilinci aklımın ucuna gelir gelmez kalkarım yerimden. Öyle ya, anlamadan okumak, insanın hem kitaba hem kendisine saygısızlık – aptallık herşeyden önce, en güzel yaşantıları yavanlaştırmak değil de ne?

Çoğu öğle öncesinde, elimdeki kitabı bırakasım geldi mi, azıcık bir dinlenme giderir yorgunluğumu. Bazan masanın ucuna uzanmak, ya da raflardan birine gidip gelmek kadar kısa bir süre bu. Dinlenivermiyor bu arada gözler. Yeter ki *başka* bir kitap olsun, merak merak istekli bir anlayışla yeniden okumaktayım. Sanki benim değil kitabın dinlenmesi gerekiyormuş gibi. Ama bazan da, kitaba göz kalmayınca, doğruluveriyorum oturduğum yerde, havaçevre durumunun elverişliliği oranında, evdışına atıyorum kendimi – yürümeliyim. Deniz kıyısı, dere kenarı, az taşıtlı sokak, dere tepe dışarlar gerek bana. Unuttum bile gözlerimi, ayaklarım var artık. İlkin hızlı hızlı, sonra daha yavaş, ama sonra sonra kimi hızlıca kimi daha da yavaş ordan oraya. Yer çeker, gök çağırır, yel iter, ağaç oyalarken sıcak soğuk demeden, nereye gideceğini benden iyi bilir ayaklarım. Hem çevreyi seyreder, hem de okuduklarımı, okuyacaklarımı, yazacaklarımı düşünürüm. Gerçekten de hangisi hangisinden ayrılabilir? Görüp tasarladıklarımı, eleştirip özlediklerimi, düşleyip seçtiklerimi, – balbulamaç hepsi yürüyüşlerimde kitaplarla keskinleşmiş dikkatlerle, kitaplardan armağan meraklarla, kitaplardan tüten ilgilerle. Böylece, kitaplarla açılır, uzar, kıvrılır yolum. Eve döndüğümdeyse, sabahleyin okuduklarımdan arınmışımdır

bir bakıma. Pırıl pırıl beklemekte kitaplar – "Buyur!" "Buyur!"; gene de hiçbiri öne çıkmaz, "Sen bilirsin!" der gibidir hepsi.

Kitaba kavuşma isteğiyle bazan yemeği yavaştan almasam da, her öğleden sonram, tıpkı her sabahım gibi kitapla geçmez. Kısacık bir süre için de olsa, şöyle ayaklarımı uzatıp gözlerimi kapasam bile, kimi bir yere koşturmam gerekir kimi de gelecek biri vardır. Ama güzel şey, hep böyle geçmez hafta, bazan ardarda üç-dört gün benimdir tüm öğleden sonralar: Kitaplar uyarınca gürül gürül, sessiz sessiz kitaplar benim, yani bizim bitimsiz saatler, bir deyime sonsuzluk apaçık önümüzde: çağla; gezin, duy, düşün sayfa sayfa, sayfadan sayfaya, bilgiyle sanatla kucak kucağa; bu dilden sıkılınca öbürüne, başkasının tadını özleyince o dilden bir kitapla kucak kucağa.

Hava soğuksa oda senin, sıcaksa taraça senin. Ev ortamında okumaya alışmışım. Başkaları için başka kuşkusuz. Neme güneşe, gelene geçene, sese gürültüye aldırmadan kent bahçelerinde okuyanlara, otobüste tramvayda okuyanlara imrenmişimdir hep. N'etsem başaramadım. Kuşkusuz açıkhavada okuyanlar da var. Pek aklım ermiyor ama, onlar her koşulda, hem de en üstün verimle kitap okuyabiliyorlar. Dehaysalar, Proust'un bile itiş-kakışlı bir otobüste tadına varabilirler. Sense, en kolay özümseyebildiğin türden kitapları bile okuyamıyorsun otobüste, otobüsten geçtim, trende, gemide, otelde. Yalnızca sesçe, ışıkça okuma ortamını yadırgadığım için değil, okumadan başka yapacak pekçok şey bulduğum için; öyle ya evde oku, dışarda oku, n'olur sonra? En güzeli, gün akşamüstüne yaklaşırken, okuyup yazma gönlümce aktıysa, kimi evde, kimi dışarda söyleşili kahveli çaylı uzun soluklar alıp verdiğim o durgunluk saati. Kitaplarla geçen zamanın armağanı bu.

Gecelere gelince, kitapsız geçmiyor hiçbiri. Neylersin ki şimdilerde, gecenin oldukça alt dallarına şöyle bir kondu mu, hemen ürküp uçuvermesin diye en küçük ürküden kaçınır oldum. Daha çok şiir kitaplarını konuk ediyorum geceleri sık sık. Bu gel-gitlerin de vazgeçilmez bazı koşulları var, eskiden yoktu ama artık var: Harfler irice olmalı; çok şükür, genellikle öyle, olmasa da, sayfa boşlukları pek yormuyor gözleri. (Bazan o ince kâğıda çift sütunla dizilmiş küçük harfli *Shelley's Poetical Works*'le bile buluşuyorum.) Düzyazılar için daha katı gözlerin buyruğu. Sızlar gibi olmaya başlarken, söndürüyorum lambayı. Gene de talihliyim aradabir: kendimi gönlümce yazmaya kaptırıp gündüzün hiç okumadıysam, özlem

öyle bir iteliyor ki, şiirden başka bir kitaba, çoğun, evren oluşumuna, özellikle canlı varlıkların tarihi ile yapısına ilişkin kitaplarımdan birine gömülürüm.

İster gece ister gündüz, okurken hep bir kalem var kitabı tutan sağ elimde, kitap büyük ve ağırsa, ya da parmaklarımın keyfine esmiş de bir an için kalemi hemen oracıkta yakın bir yere bırakmışsam, o başka. Kalem, dedim de, çoğun genellikle kurşun kalem elimdeki; on-onbeş yıldan beri öyle, bunun gerekçesi falan yok, öyle işte. Oysa eskiden mürekkepli kalemdi, bazan renkli kalemdi kitap okumalarıma eşlik eden.

Beni okurken gören biri, ne yapıp ettiğimi iyice saptamadan, okuduğum değil, yazdığım sanısına kapılabilir çoğu kez. Azıcık dikkat eder de birşey yazmadığımı anlayınca, kitaptan birşeyler aktardığımı düşünebilir. Ne yapıp ettiğime zaman ayıran biriyse, kimi kısa kimi uzun uzun aralıklarla, kitapta bazı sözcüklerin, satırların altını çizdiğimi; sayfa kenarlarını, bazan yinelenen bazan birbirine benzemeyen birtakım çentiklerle bezediğimi görür. Neyin ne olduğuna da kolay kolay pek akıl erdiremez, hele ilk bakışta hiç mi hiç. Öyle ya, içinden yalnızca kendim çıkabileceğim suyolları çiziktiririm, hem keskin bir bilinçle hem kendim de pek ayık bilmeden. Neler yok ki çentiklerde: Belirtik çizgiler, belli-belirsiz düzçizgiler; göze batarcasına çift çizgiler, seyrek de olsa üçüzlü çizgiler; dalga dalga çizgiler. Kıyı kıyı noktalamalar; bazan apaçık "!'ler" "?'leri" bazan da ( ) ler, [ ] ler, yer yer içiçe parantezler bile var. Tek tek sözcükler konduruyor bazan kalemim: İçten fışkıran, ya da en içlerde çekingen çekingen biçimlenen ünlemsi sözcükler bunlar: *Olmuyor! Bu da mı! Nerden çıktı? Tam gönlüme göre!* Aradabir, genellikle paragraf başlangıçlarında, satırların yanında yazarın sözcüklerinden birini yinelerim: bir özet, bir anımsama, bir yönerge göstergesidir bu benim için.

Belki de yarım yüzyıl başvurduğum çentiklerden birkaçına değinmeden geçemeyeceğim. *D*: tanım demek okuma sözlüğümde, – *Definitio*, Latincemden bir anı; düpedüz göründüğü yerler az kuşkusuz, çoğun eşsiz edemiyor *D*'lerim: *D*?, *D* !. Bir de *N*'ler var. Çok önemli okuyup yazma, yaşayıp düşünme dünyamda *N*, genellikle: kitapta bırakamayacağım; kitabı kapayınca kendimden uzak tutamayacağım; ille de yanımda görmek istediğim: o an için, özümseyip benliğime katmayı dilediğim yazı-kesitleri, kimi birkaç sözcük, kimi birkaç satır, bazan daha da uzun yazı-bölümcükleri

bunlar. Birer alıntı olarak bunların hepsini alıp götürüyor muyum, nerde. Kitap bitince yeniden gözgezdirdiğimde, ola ki kitabın sağladığı olgunlukla, o ilk parlaklığını yitiriveriyor çoğu *N*'ler. Öyle ya *N* bu: iç-arkeolojim uyarınca "Nermi tam sana göre!" "Nermi keşke sen yazsaydın bunu!" türünden birşey. Oysa hem geniş hem dar, hem çok-şey-isteyen, hem az-şeyle-yetinen, hem bilge hem sakar ölçekler dengesi gibi bir dengeli dengesizlikte, ya da dengesiz-dengede benim beğenim de. Sayım suyum yok bir seçme yöneltisi benimki: takır-tukurları öğütüp ipince özler çıkarmayı bilen, ama bazan güzeller güzeli başarıları nedense gözden kaçıran bir özel-algılayış. İkinci okuyuşumda, bir de bakıyorum ki, uçup gitmiş bazı *N*'lerin rengi ama daha sonraki bir okumada yeni yeni *N*'lere gerek duyduğum oluyor bazan.

Kimine kaba-hoyrat bir tutarak gibi görünebilecek olan bu kalemli-okuma, ya da kalemsiz-okumama alışkanlığı, son derece "doğal", doğal değilse bile vazgeçilmez bir okuma-*durumu* benim için. İkinci bir göz, bir pekiştirici, bir anlayış uzantısı kalem benim için. Okuduğumu en çok onunla belirgin kılıyorum. Elimde kalem olmadı mı, sanki dört bir yana dağılıveriyor yazılı sözcükler. Başkalarını bilmem ama bencileyin okuma çobanı, kalemsiz derleyip toparlayamıyor önündekileri. Kendine özgü bir bir-arada-tutma oysa bu okuma. İzlediğim yazılı sözcük, iz iz ardına düştüğüm sözcüklerin izini en iyi kalemle sürüyorum. Bazıları, herkesten bir ayrılma gözüyle baksa da ("sapıklık" demeye dilim varmadığı için böyle diyorum anlaşılan) kalemsiz edemiyorum okurken.

Alışkanlıkları sözümona akılcı gerçeklere dayatıp ille de açıklamaktan yana değilim; alışkanlıkların, canlı varlığın türsel gelişimindeki birtakım rastlantı ve zorunluluklara dayandığına; bu arada, kişiye-özgü gizemli sayılabilecek bazı yaşantıların etkin özeti olduğuna inanıyorum. Gene de şimdi burda, zarzor da olsa, beni gizemlere doğru itekleyen eğilimi durdurup kalem-kâğıtlı okuma tutumumu, pek yüzeysel kalmayacağını umduğum bir aydınlıkta anlamaya çalışıyorum.

Bana öyle geliyor ki, doğru dürüst okumaya başladığım zamanlar, ders kitaplarının dışına taşmaya başladığım zamanlar, ancak kitaplıkların, sonraları kitaplıktan kitaplığa göçebelik ettiğim zamanlardan çok izler taşıyor bu bendeki kalemli-kâğıtlı okuma alışkanlığı. Onyıllar ötesinden serinkanlı bakışla nitelendiğinde; ta o günlerde okuduğum bazı kitaplarla öylesine birleşiyordum ki,

n'etsem ayrılamıyordum. Okuduğumla hep birlikte olmayı; okuma tadını yitirmemeyi istediğim için de, kitabı tümüyle özümseyemediğime göre, hiç değilse bazı dorukları, ilginç engebeleri, belleğime kazırcasına, cebimdeki deftere aktarmaktan başka bir çare yoktu.

O cebe sığan defterin bir benzeri şimdi önümde, dışarı çıkarken yanıma alacağım, okumaya değil gezmeye de çıksam. – O gündemdeki, yakın-uzak geçmişteki özlemini çektiğim kitaplar, bir bakıma yanımda böylece. Evden eve taşınırken yitirdiklerim biryana, onyılların defterleri kolayca erişebileceğim bir yerde. Hoş, artık yer kalmadı diye, kimi sözümona haberli, kimi benden habersiz, eksiliyor sayıları. Zaten, gittikçe daha uzun süreler gerekiyor bir defterin dolmasına. Bir ara kendim bile defter arıtma eylemine giriştim. En eskilerden yola çıkıp ilk gözağrısı kitaplarımın birinden öbürüne seke atlaya, sonra uça uça, kuşbakışla bir seçme-alıntı girişimiydi bu. Yeni okumalar beklerken, uzunca sürdüremedim ama. Kitaplar bir kez evi sardı mı, başka şeylere yer mi kalır: Üstköşeden tutun da, çamaşır dolabı izlenimi uyandıran arka dolaplara dek, işte defterlerin, kitapların buyruğunda her-yer. Bir de şu var: seçmeler, hele yıllardan sonraki seçmeler ilk tatları, heyecanlı duygu ve özenleri çarpıtıyor. Yaşamımı renkle, ışıkla, can, üzüntü, çaba, sapma, arayış, derinlik, dolulukla bezemiş bu defter-kitap bahçelerini, bütün bu can dalları, yaprakları, çiçekleri öz toprağından ayırıp budamaya kalkışmak, kolay kolay evetlediğim birşey değil doğrusu.

Ne diyordum, başka birine, bölük-pörçük, başsız-sonsuz, karma-karışık yığınlar gibi görünse de, benim yaşama özsuyum, okurken okurken kalemle kâğıda aktardığım birikimler. Yabancı bir göze, çarpık ölçekli içinden çıkılmaz kitap paftaları, ya da müzelerdeki karanlık yeraltı odaları gibi gelse de, özüme özgü yaşama yapımın kurucu temelleri, taşıyıcı duvarları, görkemli tavanları, alımlı kuleleri bunlar – yaşayıp gittiğim alanlar oraları, aklım duygum oralarda bilenir, oralarda yakamozlanır düşlerim, açlığım oralarda giderilir, sevinçlerim oralarda coşar.

Gel zaman, git zaman, önceleri az az, sonraları çok çok kitaplıklardan bağımsızlaştım. Daha doğrusu, kitaplıklar anayurdum, nasıl koparım onlardan. Gene de kitaplık yörüngesine uymak hep zoruma gitmiştir. Başkaca çekidüzenler biryana, bu saatte açılır, şu saatte kapanır. İşte bu kısıtlamalar bezdirir insanı. Tam daldın, yoruldun, azıcık gezineyim desen, iki koluyla kıskacına almış karşı

duvardaki dev saat seni. Ya da tam daldın, "Kapanıyoruz!" fısıltıları vıy vıy kulağında. Neyse ki, müze eşyası değil kitaplar, müzeyi eve getiremezsin ama, kitaplar, bir bakıma, evlerin sıcacık ögesi, şöyle ya da böyle dilediğini alır eve getirebilirsin. Başını sokacak bir yerin varsa; sağlığın için gerekeni azçok yapabiliyorsan; gönlünce değilse de, emeğinle şöyle-böyle geçinebiliyorsan, evinde kitabın önemli bir payı olduğu apaçık bir gerçek. Rastladın, al. Buldun, kap. Ara, getirt. Bir türlü erişemiyorsan (ne mutlu, nicedir fotokopi kolaylığımız var) çektir, kavuş. Kesen ipince de olsa, kitaba harcanan para, yerini bulmuş paradır. Paranın en iyi değer bulduğu yerlerden biridir kitap. Ne yaptırım, ne süs evdeki kitap: içimin döşemesi, dünyamın döşemesi.

Ne eşsiz bir zaman kazancı kitabı alıp eve getirebilmek. Kitaplığın zaman basıncı altında ezilme dönemi geride kalınca kâğıtlı-kalemli okumam da hafifledi. Kâğıtlardan çok, okuduğum kitapların sayfalarını çizilerle yazılarla bezemeye başladım. Yalnızca kalemli-okumaya dönüştü okumalarım. Hızım da arttı. Deyim yerinde sanıyorum: çok eskiden, kitaplıkta kitap okurdum, sonra sonra evde kitaplık okumaya başladım. Canın istediği zaman al eline kitabı, uzat ayağını, aç gözünü, ya da yeri gelince yum gözlerini, ister içinden ister sesli, oku, kaleminle damganı vura vura. Kitaba değen her kalem ucu: kat kat, renk renk, sim sim akışına benim kendimin bile aklı ermeyen fışkırışlar, soluklar, duygular, duygudaşlıklar, karşı koymalar, heyecanlar, düşünceler, hayranlıklar. Böylece, basılı sözcüklerin yanını, yamacını, altını, üstünü kendi ellerimle yol yol, bahçe bahçe örgülerim istediğim zaman, istediğim yerde, – hiç de yabana atılacak birşey değil böylesi bir özgürlük.

Şimdi gel de bu şurasına burasına değindiğin bu alışkanlıkları önemsiz şeylermiş gibi unutup başka okurlarla bir tut kendini. Olacak şey mi? Herkes başka türlü okur, bu böyle. Zorlanınca, ne bileyim ben, dara düşünce, şu-bu yandan kıstırılınca, ben de kendime hiç uymayan biçimlerde okuyorum okumasına. Anlayışım, tadalışım, baştanbaşa çarpılsa bile, dikenlere bata bata. Böylesi okumalar bir türlü sinmiyor ama içime. Daha okumaya başlarken, sonra da kimbilir kaç kez, "Yeniden okumam gerek!" demeden edemiyorum. İlle de okuyacaksan, ayaküstü okunacak şeylere ayır sen de bu tür zamanları! Ciddi okumaları, ciddi koşullara bırak! Bak işte böyle düşünemiyorum. Otobüsle geçerken bakkal-çakkal levhası okur gibi okunacak sözümona kitaplardan bana ne. Yaşama kısa: ıvır-zıvır

kitaplara savrulası değil doğrusu. Yanıldığım olmuyor mu, oluyor kuşkusuz. Yanıldığımı anlamam içinse, aceleye getiremem okumayı. Her okumaya hakkını vermek isterim. Şıpın işi okumam, kendi kendime kıymam demek.

Ne tuhaf: birşey bitirmeye kalkışıyorsun, kaş yapayım derken, bir de bakıyorsun ki, kübist bir Picasso'ya dönüşmüş gerçeklik: ön arkada, yan dipte, alt üstte, yüzeyler ufka sığınmış, çevreler ortalarda dolanıyor. Azıcık daha duralasam, başkalarını haydi haydi, kendimi bile çarpuk-çurpuk görünümlere batırıp tanınmaz olacağım. Durayım, iyisi mi.

Alışkanlık diye niteleyip anaçizgilerini sözümona belirtik kıldığım kişisel okuma tutumum, ne denli esnek davransam da, okuma-sanatımı, "içi-dışıyla işte bu!" türden günışığına çıkaramaz. Herşey önemli sanatta. Herşey de dille sergileniyor. Gene de nice aydınlanma uzanışlarımdan sonra kendimle ne denli çelişmelere düşersem düşeyim, sonuç olarak diyeceğim şu. Benim de tam aklım ermiyor okuma sanatına. Evde kitaplıkta, kalemli kâğıtlı, tıkız tutarlı bir kitap okuyuşunun efendisi değilim hiç mi hiç. Her sanatçı gibi benim de, kimi kendime-gizli, kimi kendime-açık bazı tutamaklarım, tutaraklarım, yollarım, düzlüklerim, dolambaçlarım var. Saptayabildiğim şu, o da sisli, buğulu: Kitapla karşılaşınca, ayaklı elli, yüzlü başlı, gözlü dudaklı bir insanla karşılaşmış gibi oluyorum. Merak sevgi, tedirginlik dayanışma, istek çekingenlik, ürkü sıcaklık, – bir heyecan bir heyecan sarıveriyor heryanımı. Direne yaklaşa, kaça sığına birlikteyiz işte – okuyorum.

Her karşılaşma hep aynı gibi gelse de bambaşka. Okuma kalıbı diye birşey yok elimde. Her kitapla okuma-zamanıma özgü bir kaynaşma içindeyim. Her kitap kitap ama her kitap *başka*; ben hep aynı benim ama, böyle diyorum ama, her zaman başka benim. Önceki okumalarımdan, önceki benlerimden irili ufaklı kalıntılar, belli belirsiz savruntular, görünür görünmez itişler çekimler – bir bakıma, her kitap okuyuşum, yalnızca o kitaba özgü bir yöntemle gerçekleşen bir sanat yapıtı. İlle de okuma-yöntemi diye birşey sözkonusuysa, gerçek şöyle: her okuyuşum başlıbaşına bir yöneliş, birtek, biricik bir sarmaşdolaş.

Şurasından burasından deştim, yetti yetiyor dedim ama, kitap okuma bir sanat olduğuna göre, hep yeniden eğilmesem içim rahat etmiyor. Daha niceler gerekecek. – Sıkılan çıkarsa ne yapacağını biliyor, boynumuz kıldan ince.

HANGİ KİTAPLARI OKUMAYI SEVİYORUM?

Çizelgeye yer yok kişinin dünyasında. O da neymiş? Birkaç sözcüğün yanına kısacık bir ek düşüp başlık başlık altalta diz, ne çıkar bundan? – İticiliği biryana, tasarımda bile dalaşmalara harcayacak zamanım olmadığı için, böylesi umursamaz davranışa karşı söyleyecek birşey bulamıyorum. Çizelge tiryakisi değilim: çizelgelerin bazı erdemleri olduğuna da inanıyorum ama. Paraca güçle uzmanca bilgiler üretimine yönelişleri hesaba katmadan söylüyorum, bu yönelişlerle ne alıp vereceğimiz var şimdi.

Yaşamı, kısa-uzun çizelgelere sığdırmaya kalkışmak hem gülünç hem sakıncalı, – benden uzak! Gene de çizelgelerin bazan bana: gerçeklere, düşlere, düşüncelere, duyumlara, duygulara, özlemlere, eylemlere sağlanan anlayış-açıcı sıçrayışlar olduğundan kuşkum yok. Özellikle kitaplarla ilişkilerimde, sık sık bir çizelge çiziktiriveririm. Cebimde, çantamda "Hep burdayım!" der bu çizelgelerin her biri: Geçen ay okuduğum kitaplar – Şimdi okumakta olduğum kitaplar – Elimdekileri bitirir bitirmez okuyacaklarım – Aradığım kitaplar – Bugünlerde edinmeği düşündüğüm kitaplar – Yurtdışından ısmarlayacağım kitaplar – Evdışı kitaplıklarda bakacaklarım – Yeni getirttiğim ama şöyle rahatça elealamadığım kitaplar...

Başkaları da varsa da, bunlarla yetiniyorum. Durum belli: kimi kısa bir süre için, kimi uzunca bir süre masamın üstündeler, ceplerimde, çantamda, hep gündemimde bir kâğıt akımı kitap çizelgeleri. Çiziklerle azalan, çizikler arttıkça karışan, karışınca yeniden düzenlenen çizelgeler bunlar. Heyecanlar, uğraşlar, seçmeler, tatlar herbiri. Birşeyi gözden uzak tutamam bu bağlamda: Hiçbiri kesin değildir kitap çizelgelerimin. Eksiği gediği bol, durmadan onarım isteyen, öz değiştiren karalamalar onlar. Okuma yaklaşımlarıma eşlik eden çeşit çeşit ölçekli haritalar hepsi.

Peki şimdi çizelgelere ilişkin birkaç ataklık ile uygunsuz birkaç çekinceye şöyle bir değindiğime göre. "Hangi kitapları okumayı se-

viyorum?" sorusuna yakışan çizelgeyi kolayca kotarabilirim gibilerden bir kımıltı beliriyor içimde. Belirmesiyle birlikte sönüp gidiyor. Yeni bir soru tırmalıyor aklımı: "Hangi kitapları okumayı seviyorum?" da ne demek? Çoğumuza açık-seçik gelen, nitekim bana da öyle görünen ilk soru, birdenbire kaypak mı kaypak bir soru olarak dikiliverdi karşıma. Sorunun anlamı yeniden bir sallantıya kapıldı. Yanıtladığım şeyin ne olduğunu; başka türlü dendikte, ne gibi bir yanıtın soruyu gidermeye yeterli olduğunu bilemiyorum. Önce, kendime sorduğum ilk soruyu aydınlatmaya yönelmeliyim.

İnsan yaşamının heryerinde olduğu gibi kitap okuma sevgisinde de, "sevgi": kat kat, karmaşık, renk renk içerikli, çokanlamlı bir kavram özellikle bencileyin çeşit çeşit ilgilerin, kaygıların, özgürlüklerin, çeşit çeşit merakların, bağlılıkların, özlemlerin dürtüsüyle, bazan birbirinden bambaşka yapıda kitaplara sarılan biri için, açmazlar dolu bir kavram "sevgi". Nasıl Dede Efendi ile Çaykovski'yi, New Orleans Blues ile Rumeli türkülerini, Bach ile Schubert'i, Vivaldi ile Mahler'i, Mozart ile Napoli şarkılarını birlikte seviyorsam; nasıl tarih-öncesi mağara resimleri ile Klee'yi, Mısır kabartmaları ile Hollandalı ustaları, Eski Çin suluboyaları ile Leonardo'yu, Vermeer ile Monet'yi, Cézanne ile Magritte'i *birlikte* seviyorsam, tıpkı onun gibi, serüven kitapları ile koşma derlemelerini, ağır felsefe kitapları ile tekerleme sözlüklerini, Alman özgeçmiş kitapları ile Ortaçağın gezgin söylence deyişçilerini, Fransız ozanlar ile Türk şiirini birlikte seviyorum. Erişebildiğim her dilden, her yöreden, her ülkeden, her çağdan, her kültürden birbiriyle hiç mi hiç bağdaşmaz gibi gelen nice kitaplar *sevgilim* benim, – hepsi de, birarada, hem de nasıl. Ne denli çabalasam da, olası şey mi tüm sevdiklerimin bir çizelgesini düzenlemek. Gel de dağları bayırları, çiçekleri enginleri, özetle özetle, sonra da bir ipliğe diz. Diyelim ki, iyi-kötü becerdin, ne var elinde peki?

Şuna da dikkat: "Okumam!" dediğin kitapları, gün geliyor okumak zorunda kalıyorsun, sevmeden, görev zorlamasıyla ya da tatsız ama önüne geçilmez bilgilenme amacıyla. Şöylesi de olmuyor değil: okurken sevmediğin kitaplar, bir de ne göresin, en gözde kitapların oluvermiş. Gün güne mi uyuyor, yıl yıla mı eşit? Yaşam bu: tatlar, bağlar, çekimler, istekler boyunca akıyor da akıyor. Sevdiğin, sevmediğin oluyor; sevmediğin, sevdiğin, – büsbütün değilse epeyce öyle.

N'olursa olsun, gene de "Şu-şu kitapları seviyorum" demeye

canatıyorum doğrusu. Böylelikle kendi kendimi azıcık daha açık-seçik tanıyacağım kanısındayım. Herkes gibi ben de, bir bakıma, hem özünü bilen hem bilmeyen bir benim. Oysa özümü daha iyi tanımanın, kendime türlü türlü yararlar sağlayacağı meydanda. Dünüm, bugünüm, yarınımla içten içe örgü örgü özgeçmişim. Hele kitap okumadaki yeğleme ve sevgilerim, okumada kitaplara tanıdığım öncelikler, kitaplar karşısındaki davranışlarım: kimi doğrudan doğruya, kimi dolaylı dolaylı, kimi hemen kimi sonradan sonraya algılarıma, düşüncelerime davranışlarıma, giderek tüm yaşamıma ışık tutmakta.

Hangi kitapları sevdiğim, özüme özgü kültürü, hepimizi kuşatan nesnel kültürdeki yerimi, bu iki kültürü birbirine dolayan büyük küçük çevrintileri ortaya koymakta. Böylece, kitap okumaya eşlik eden sevgiler, bir bakıma, yoğunlukça değişse bile, birlikte olmaktan hoşlandığım, "İyi ki okudum!" diye kendi kendime sevindiğim kitaplarım var. İşte bu kitapları seviyorum ben. Tam da sevdiğim için, adlarını birbir anmıyorum, anamıyorum işte. Gene de, beni-seni oldukça aydınlığa kavuşturacağını umduğum bu sevgilileri, birkaç öbekte görüp gösterebileceğimi sanıyorum. "Öbek" sözcüğü yersiz mi yersiz, biliyorum, – derinlerde, doruklarda sevdiklerimiz. Sözün gelişi işte, başvuracağım öbür nitelemeler de öyle nitekim.

Anlaşıldı: bir çizelge olmayacak benimki. Gene de çizelge gibiymişcesine yorumlayana, bir diyeceğim yok doğrusu. Çizelgeymiş, değilmiş, ne çıkar. Bıkmadan bilip görmeye, bıktırmadan tatlanmaya götürse bizi daha ne isteriz. Onun içindir ki, dizgelere düzenlere, sınıflama inceliklerine ilkelerine, mantık-anı-etki yönünden önceliklere sonralıklara boşverip "Hangi kitapları okumayı seviyorum?" sorusuna, sorunun, nerdeyse doğallıkla aklımıza gönlümüze getirdiği birkaç başlık ve niteleme doğrultusunda, niteleyişle, yalnızca birkaç başlık ve niteleme doğrultusunda bırakıp gidelim kendimizi.

Anlatı Kitapları Okumayı Seviyorum

İnsanın anlatmaya gereksinimi olmasaydı, dil de olmazdı diyorum bazan. Her canlı gibi, insan, düpedüz varolmasıyla, bakışı, duruşu, kımıldanışıyla bile birşeyler *söyler*, ister konuşsun, ister konuşmasın, kendisini algılayıp anlayan olmasa da. Öbür canlılarınkiyle oranlandıkta, karmaşık bir görünümde insan anlatması, çünkü insan, kültür varlığı, doğanın hazırlop verdiğiyle ayakta kalamıyor, kendisini ve çevresini kendi eliyle aklıyla biçimlemek zorunda. Böylece, dilsiz insan tasarlamak olanaksız; dilse, en büyük işlevini, anlatmada bulan vazgeçilmez bir oluşum. Nitekim, şöyle bir durup dolayımıza bakalım, gördüğümüz şu: konuşan insanlar, konuşan insanlar, – yani anlatan, anlatan insanlar. Birbiriyle nerdeyse eşdeğer ayrılıkta konuşma ile anlatma. Bu genel gerçek, büyük oranda kitaplar için de geçerli: Kitapların pekçoğu anlatı kitapları. Hem yazmaya hem okumaya yansımakta bu durum. Çoğun anlatı kitapları kaleme alır yazarlar; okurların elindeki kitapların çoğu da anlatı kitapları.

Ben de, sözcüğün geniş anlamıyla, en çok anlatı kitapları okuyorum okur olarak. Bazan iş-güç gerektirdiği için, kimi seve seve, kimi pek o kadar değil. Bazan da bayıla bayıla, – ne eşsiz bir tat böylesi okumalar. Bu anlatı kitapları, günübirlik anlatımların alışılmış pasını, özensizliğini öyle bir aşıyor ki, dil yazı yazı satırlaştıkça ballanıyor, bal kıvam tutukça, kitabın sürüp gitmesinden başka birşey istemiyorsun.

Romanlar, öyküler, masallar, geziler, anılar, tarihler, günlükler, söylenceler... – neler gelmiyor ki gözümün önüne, anlatı deyince. Çok kişi, anlatıyı darca bir çerçeveye sıkıştırmakta; roman geliyor akla, kısa öyküleri katanlar da var. Bense, uzunmuş kısaymış, şu türmüş bu türmüş, aldırdığım yok. Önemli olan: şöyle bana uygun

bir anlatı olsun kitabım, yeter. Kulağa tuhaf gelecek ama, bana uygun anlatılar, beni yaşama-akışımdan çıkaran, beni kendi dışıma süren, beni altüst eden anlatılar.

Başka türlü dile getirmeyi denesem iyi olacak: "Uygunsuz" anlatılar, beni, çevremi uğraşımı, bildiğimi bilmediğimi karmakarışık eden, alışık olduğum dünyayı yeryerinden oynatan anlatılar. Kuşkusuz, bana uygun uygunsuzlukta olması için, ille insanı şaşırtan serüvenler, olağanüstü uyduruklar sergilemesi gerekmez anlatı kitaplarının. Başlangıçta çekingen davransam, bilinçli bilinçsiz bazı nedenlerle direnir gibi olsam bile, yaşama-dünyamı genişletiyorsa anlatı, dayanamıyorum. Duyarlığımı artırma oylumlarında bir genişlik bu, duyarlıkça zenginleşmek denebilir buna, sözcüğün geçerakçe anlatımından bambaşka anlamda. Düpedüz bilgice, genel kültürce bir artım, bir şişme falan değil; yaşama-*açılış*, yaşamda renklilik, yaşamın yoğunluğu bakımından bir katkılanma. Beni sevgiden bitiren albenisiyle öyle bir içine buyur ediyor ki, bu anlatı kitapları; ya da, öyle bir benimsiyorum ki (ben'imsiyorum, diye yazabilirdim, zorda kalıp bunalınca, yazım kurallarının zaman zaman orasını burasını patlattığım gibi), sevgi bu işte, daha doğrusu, bu havalarda birşey. Yalpalıyorum: sevgiyi tanımlarcasına çevrelemeye kalkışmak, sevgiyi çarpıtmak. Sevgi alır götürür, sen de götürdüğü yere gidersin. Anlatılarımın çekici gizemi bu götürüşte zaten.

Anlatı yazılarından umduğumu vermesini beklerim, bu da, bir bakıma, umduğumu vermeyince, beni beklediğimden başka şeylerle karşı karşıya getirince gerçekleşir. Yazar, anlatı kitabında: dilediğini dilediğince anlatsın; ister başından geçenleri işlesin, ister düş düş kurgulasın; anlatı kısa da uzun da olsa, aldırmam. Anlatı kitabında: betimlemeler uzunmuş, konuşmalar kısaymış; dil şiirselmiş, dil kabaymış; tümceler kesik kesikmiş; kahraman varmış, yokmuş; kahramanlar kadınmış, erkekmiş; tek tek nesneler, olaylar, eylemler gülünçmüş, hüzünlüymüş; konular, düğümlenmeler olasıymış, olası değilmiş; gelişimler gerçekçiymiş, simgeciymiş; öykü eskiymiş, yeniymiş; yazar gençmiş, yaşlıymış; anlatım bizdenmiş, başkalarındanmış; öfkeliymiş, pısırıkmış; güdücü düşünceler ağırmış, yumuşakmış... – kısıtlayıcı birşey değil bu karşıtlıklar benim için. Anlatı kitabı: düzyazıymış, dizeliymiş; anlatı, yazarın ilk kitabıymış, ortanca ürünüymüş; kitap, başyapıtınış, sonyapıtmış; anlatıda konuşan, yazarın kendisiymiş, kendisinden başka biriymiş; kitap şu okula, bu okula giriyormuş; kitap, ne şu akıma, ne bu akıma gi-

riyormuş.. – bu ögelerin hiçbiri bağlamaz beni, çünkü güdümlü bir sevgi değil benimki.

Anlatı kitabı nasıl olursa olsun, o yazarın bileceği şey; yazar o, anlatı onun; ne denli onunsa, iyi kuşkusuz. Benim bildiğim şeyse, sevmek; okurum ben, benim yetim sevgiye, sevgi azçok benim yetkimde, ne denli seversem, daha ne isteyeceğim, o denli iyi benim için.

Şöyle gönlümce bir anlatı olsun, başka birşey istemem. Hangi anlatı gönlümce? Yolu-yordamı olur mu, gönül bu. Gene de birşey eksikse, sevemiyorum anlatıyı; okunur olsun istiyorum anlatı, yani yazar *anlatmayı bilsin.* Ben sevmeyi bilmiyorsam, yazık bana; o anlatmayı bilmiyorsa, yazık ikimize de. Bundan, ille de ustaları sevdiğim çıkmaz. Anlatı yazarı ustaymış, çırakmış, ikinci derecede özellikler bunlar benim için. Yeter ki anlatıyı yaşayayım, anlatımı yaşayayım, anlatımla yaşayayım – sevdim bu kitabı, hem de nasıl!

Şiir Kitapları Okumayı Seviyorum

Benim kutsal kitaplarım şiir kitapları. Herkesin kutsal diye adlandırdığı din kitaplarının da bazı yerlerini şiir diye okuyorum. Öyle bir sevgiyle, saygıyla bağlıyım ki şiir kitaplarına, kutsal diye nitelememek elimde değil. Kutsal, yani: okumalarımın ortası, dönüp dolaşıp oraya başvuruyorum. Gittiğim her yöne oradan bir gözkırpışla uzanıyorum. İçte dışta nerde derinlere varmış gibi oluyorsam, nesini nasılını bilmesem de, şiir kitaplarından aldığım güçle ordayım. Kendime çevreme tüm anlam-verişlerimi her deştiğimde, şiir kitaplarından yansıyan bir solukluk ya da parıltı buluyorum orda. Okumadığım zamanlarda bile, günlerce süren bir tren ya da gemi yolculuğundan sonra yere yeni inmişim gibi, günlük yaşam ineçıka süredursun, şiirler, dizeler, şiir sözcükleri dalga dalga belleğimde.

En güzel kitaplarım şiir kitapları. Ciltten, süsten, resimden ötürü değil, tam tersine, genellikle bu kitapların büründüğü soyluiçli yalınlıktan ötürü. Dizeler-arası ya da dize öbekleri arasındaki boşluklar yok mu, büyülüyor, ayıltıyor, dinginleştiriyor, coşturuyor beni bu boşluklar. Tıpkı Çin doğa-resimlerinde dereler ile bulutlar arasındaki gizemli boşluklar gibi; dağlar ile gökler arasında yüzen boşluklar gibi; tek-tük kır çiçekleri ile sisler ötesi köyler arasındaki düşlü boşluklar gibi.

Şöyle desem nasıl olur: şiir kitaplarım yükte hafif pahada ağır yazılı-varlıklarım benim. Hep üstüne titremişimdir onların. Sonradan değmediğini görünce de, birinin yerini başka biri alır zamanla, zenginliğim arttıkça özenim de arta arta. Nerdeyse hiç değişmeyen büyücek bir şiir varlığıma yeni yeni şiir katkılarıyla geçiyor yaşama-zamanım. Sık sık, Goethe gibi: *Verweile doch! du bist so schön! Öyle güzelsin ki, gitme dur!* diye seslenesim geliyor şiirle geçen zamanlarıma.

Belki de bundan, şiir kitabı okuyan kişiye, çok seyrek rastlasam da, hem sevinç hem hüzünle şaşkınlık uyandırır bende. "Ne diye az bu insanlar!" diye yüzümü ekşitirken "Gene de var böyle insanlar!" diye içim içime sığmaz.

Nice onyıllar gerekse de, zamanla görüp öğrendim: Bir-iki büyük ayrıcalık ile gelip geçici özentiler biryana, hep az okunan kitaplar şiir kitapları. Saptamam, daha ilk bakışta kanıt diye benimsenmese de, iki yaygın gerçekle pekiştirebiliriz. İlki şu: ister özel ister genel olsun, kitaplıkların en yoksul bölümleri şiire ayrılan rafçık. Yayın edinmede şiir kitaplarına öncelik tanındığı, öncelikten vazgeçtik, bu kitaplara hakettikleri ağırlıkça yer ayrıldığı pek işitilmiş şey değil. Bir de şu var: Kendisinden sözedilen bir ozanın şiir kitaplarından tek bir şiir okuyan, çekinmeden, o ozanı artık tanıdığını söyleyip kitabını almaya kalkışmaz. Oysa, başka yazarlar için bambaşkadır durum; sözgelimi, bir romandan hoşuna giden bir parça okuyan, kitapsever biriyse, ilk fırsatta romanı alıp okur.

Benim en çok ardından koştuğum kitaplar, şiir kitapları. İyi şiire artık daha az rastlıyorum, diye yakındığım dönemlerimde bile, ozanları kitap kitap izlemekten vazgeçmiyorum. Nedense birtürlü silinip gitmeyen bir iyimserlik yemyeşil hep içimde: sevdiğim ozanların her şiiri nasıl başyapıt değilse, beğenmediğim ozanların her şiiri de, düpedüz kötü değil. Şöyle böyle bir ozanda birtek doyurucu dizeyle, beni bazan yıllarca besleyen bir tek deyimle karşılaşsam, yeter de artar bana, yetmese de.

Biliyorum, adımbaşında boy atan bir çiçek değil şiir, hele iyi şiir. Yalnız şiir mi, iyi yazının her çeşiti için bu böyle. Gene de şiirde durum başka. Öyle olsa da, "Ben şiir kitabı okumam" diyenleri hiçbir zaman haklı çıkarmaz bu. Şiir kitaplarına sırtını dönenlere nedense kızıyorum. Kimseye zararı yok bu sertçe tutumun. Var, kendime. Öyle kaptırıyorum ki kendimi, şiir kitabı okumayanların tersliği doğrudan doğruya banaymış gibi "yanlış" duygular yiyor içimi. Çabucak kendimi toparlasam da, bir alınganlıktır gidiyor. En çok sevdiğim anlarsa, hiç beklemezken: birinin bir şiire unutulmaz bir yaşantı gözüyle baktığını görmek; ummadığım bir kimsenin, bir şiir kitabını açıp "Kendimi tutamadım, sana da okuyacağım" çağrısıyla bir şiiri seslendirdiğini görmek. Önemleri anlamları kendince belirterek şiir, güzel şiir okuyanlarla geçen anlar, doyum yok böyle anlara, okunanlar, insanlarıyla güzel bir dünya bu. Beğendiği şiirleri, bir defterde toplayanlara rastlıyorum bazan, çoğun özenti, öze

çevreye caka olsun diye bir süre günlük tutmak gibi birşey. Ama gerçekten özenti olmadığını saptayınca uçarım sevinçten.

Çoğu insan gençken şiir okur (yazar da, o başka konu), oysa ben, çocukken başladım kitap kitap şiir okumaya, bugüne dek sürdü, nicelikçe nitelikçe arta arta. Nasıl başladı, neden sürüyor, açık-seçik hesap verecek durumda değilim, gerek de yok zaten. Şiirle bu yoğun bağlılığım, beni ben yapan birkaç tuhaf özelliğimden biri. "Tuhaf" diyorum, şundan: hiç sınanmadı bu bağ, meslek uğraşları, başkaca uğraşlar – tam tersine işime daldığımda şiir de yanımda. Romanlara, gezilere, resimlere batıp gittiğim zamanlar şiirden kalkardım sık sık, dönüp dolaşıp şiire varırdım, şiire varıyorum gene. Mantık-bilim kaygılarımdan ötürü yer yer şiirden uzaklarda, şiire karşıt değilse bile şiire yabancı yörelerde dolaşan felsefem, engellenmek şöyle dursun, beslendi hep şiirle. Ölümcül bunalımlara düştüğümde de, bir yerden sonra, ozan dizelerinden öte tutunacak bir dal bulamamıştım, bunalım bu, daha sonra dizeler de sislere bürünse, bana güç veren birşeyler kalıyormuş gibiydi hep ozanlardan.

Bakışlarımı her çevirdiğimde, "İşte orda, başka türlü olamaz ki!" doğrultusunda olan bir kanı var içimde. Başka türlü olamayan ne? Gönlümün kafamın şiirle döşenmişliği. Bir okur için: şiir kitaplarından yoksun bir dünya, gerçekten yavan bir dünya.

Okur-yazarlık gözönüne alındığında: Matematik, bilim, müzik, felsefe olmasaydı, nasıl olurdu dünya? Tasarlamak bile güç, nice güzellikleri olmazdı böyle bir dünyanın. Gel gör ki, şiir kitapları olmasaydı nice yönüyle yaşanmaz bir dünya olurdu böylesi. Ne yazık ki, böyle bir dünya çok kişinin dünyası, – yaşamak deniyor buna.

Kimseler tınmıyor çoğun olup biteni. Şiirden bambaşka şeylerle dolu gündem, güncel ilişkiler ötesinde doğru dürüst düzyazı kitabına bile barınak yok. Hattâ bazılarımız, aşırılık diye yaftalansa da, tüm şiir kitaplarını okumaya yönelik bir deliliğe tutuluyor gibi. Ben de onlardanım sanıyorum. Gelmiş geçmiş tüm yeryüzü şiiri benim olsa keşke! Kimbilir ne sofralar bulacağım bütün bu kitaplarda? Dingin bir bakışla izledikte, gönlüme göre şiir diye kala kala ne kalacak elimde, bilemem. Gel de sıyrıl şiir tutkundan, olacak şey mi bu. Tatların en büyüğü, o benim aramaktan hiç bıkıp usanmadığım tatlar doruklarda, yani bazı kitapların bir-iki şiirinde ama, yalnızca o doruklarla olmuyor. Onlara erişmek için, oralara

vardıran kırları, yamaçları, sesleri, ışıkları da yaşamak gerek. Tekbaşına değil doruk. Doruktaki tat yandaşlardan yansımada. Halka halka akraba oluşumlarla özüne biçimine erişir doruk-şiir. O da nerden çıktı, bir bakıma, doruk-şiir diye birşey yok; bugün doruk, dün yamaçtı, yarın yayla, – dünün ovası zamanla dorukça tatlara bürünmüyor mu?

Öyleyse gelsin – tek tek değil, *kitap kitap* şiirler. Bir deyime, her şiir kitabı, şiir şiir oyulan tek bir şiir; tüm şiir-kitabı, çok-bakışa çağıran tek bir şiir-heykeli. Pattadak ayrımına varılmayan ama öbürlerinden azçok başkalığı olan bir tek şiir bile eksik olmamalı şiir kitabından. Hiçbirinden vazgeçemem, doruk olsa da olmasa da.

Elimde değil, tek şiir, tek kitap için düşündüğümü şiir kitaplarının tümü için düşünüyorum. Hiçbirini atlamaya kıyamıyorum. Gel gör ki, her ozanın dili başka; her ozan ayrı bir "dil"; her şiir ayrı bir dil. Gel de yetiş dilden dile, ordan da dillerden dillere. Aklımı başıma toplayabildiğim zamanlar, yaşamın, tek bir ozanı okumak için bile kısa olduğunu anlamıyor değilim. Anlamasına anlıyorum da, anlamak başka uygulamak başka. Şiir deliliğine haksızlık etmeyeyim, hiç zararını görmedim *bu* deliliğin. Savunu falan için söylemiyorum, kim kimi suçluyor ki, kimi kime karşı savunayım, çekinmeden söylüyorum: bazan, delilikle pekçok iyi şeyler gerçekleştiriyor insan. Başka alanlar için şimdi-burda birşey diyemeyeceğim ama şiir için, yanılıyor olsam da, çekinmeden şunu diyeyim: sürekli açıla saçıla şiir kitaplarına uzanışlarım öyle umulmaz okuma genişliklerine götürdü ki beni, kendim bile şaşıyorum, – oysa şaşılacak ne var bunda.

En, en çok hangi şiir kitaplarını seviyorum? Durup dururken bende: sesler, simgeler, olaylar, düşler, benzetmelerle hep kıpırkıpır, hep beni çağıran, hep özlediğim şiir kitapları var, onları seviyorum. Kimi baştan-sona kimi bölük-pörçük belleğimde kalıyor. Kitabı elime alıp kimini içten içe, kimini kendi kendine yüksek sesle okuyorum, ister anadilimde, ister bulaştığım bir dilde; ister ozanın dilinde, ister başka bir ozanın sesiyle.

Şiir deyince, bazı çevrelerdeki zor-kolay karşıtlığının, hiçbir anlamı yok benim için. "Zor"dan "kolay"dan daha kaypak bir kavram var mı: kişiye, duruma, çağa, yaşa, kültüre, eğitime, yetişime öylesine göreli kavramlar ki bunlar. Özellikle şiirde, zorla-kolayla oyalanmak boşuna zaman yitirmek.

Şiir "lirikmiş", koşmaymış; şiir ayaklıymış, uyaklıymış; şiir di-

zelerle kurulmuş, düzyazı tümceleriyle oluşmuş – sınır, koşul diye birşey tanımıyorum. Herzaman, heryerde, her durumda şiirle başbaşa kalmak olağan birşey benim için. Engel tanır mı sevgi?

Şiirim yoğun olmalı. Olmayınca şiir değil. Aklına gelen şeyi gevşek söyleyen ozan, belki birşey söylüyor, şiirce değil ama bu söylediği. Orayı burayı yapay yapay düzenlemek şiir değil. Sözcükler uzayına yontulan bir heykel şiir, sesçe-anlamca nasıl gerekiyorsa öyle upuygun bir oylum. Ozan orda dışavurmuş en değer verdiği yaşantılarını. Bu heykeli *okuma* mutluluğuysa: içten içten serin-sıcak bir evreni, yeniden duyumlayıp yaşantı yaşantı gerçekleştirmek.

Çağdaşlarımın Yazdığı Kitapları Okumayı Seviyorum

Doğumdan ölüme herkes kendi yaşama-zamanında sürdürür yaşamını. Sözcüğün gevşek bildirimi uyarınca, insanın yaşama-çağı kendi yaşamı. Çağımız: biz yaşarken, doğrudan dolaylı haberimiz olsun olmasın, yakın uzak çevremizle, uzak yakın çevremizle yeryüzünde olup biten tüm doğa-insan-tarih-kültür olaylarıdır. Buna göre çağdaşlarımız: biz yaşarken yaşayan herkes; yani yaşama-zamanının uzun kısa bir bölümü benim yaşama-zamanımla örtüşen herkes benim çağdaşım, seninkiyle örtüşen herkes senin çağdaşın. Böylece, içerikçe son derece bulanık bir kavram "çağdaş" kavramı, yalnızca içerdikleri bakımından değil, kapsam sınırları bakımından da. Şöyle ki, çağımızdan önce yaşamış kişilerin, önem ve etkileri benim yaşamında da şu-bu biçimde sürüyorsa, genelllikle, "çağdaşım" demeye eğilimliyiz onlara. Bu anlam-bağlamında, bizden önce olup biten bazı olaylara da, bunlar ister kaynakça bizim toplumdan ister başka toplumlardan ortaya çıksın "çağdaş" olaylar demekte pek bir sakınca görmeyiz.

İşte sözcüğün en kuşatımlı bildirimiyle, çağdaşlarımın yazdığı kitaplar büyük yer tutuyor okumalarımda. Nasıl olduğunu açık-seçik anlayamadan bir de bakıyorum ki, bir çağdaşımın kitabı elimdeki. Bir çağdaştan ayrılınca öbürüyle birlikteyim, çoğun birkaçımız biraradayız. Görünür görünmez öyle çok nedeni var ki bunun: çeşit çeşit güdüler, itkiler, basınçlar, çekimler buluşturuyor bizi.

Haber gerek her bireye, çağdaşlardan haber, yaşamını sürdüremez yoksa. Bilmesi eylemesiyle, dünya ile ilişki candamarı onun. Haberin en yoğun, en önemlisi, en etkini de çoğun çağdaşların imzasını taşıyan kitaplarda. Algılar, gerçekler, yorumlar, yargılar, yönergeler, değerlendirmeler: kimi korku, üzüntü, tiksinti, tedirgin-

lik; kimi sevinç, umut, övünç, özlem; kimi yeğleme eleştiri, güzellik. Öykü, bilim, şiir, felsefe, günlük, gezi kitaplarında, daha nicelerinde bütün bunlar: etimiz, kafamız gönlümüzle. Çağımızın bir parçasıyız, bir bakıma, tek tek hepimizin yazgısı bunlar. Öyle ya, elimiz kolumuz herşeyimiz, bir deyime, çağımız-vücudumuza bağlı. Her insan, çağının merkezi, hem de kıyıbucağı. Ben de yaşadığımca dipdiri bir yönelme-merkeziyim. Özde ayrıcalık yok, hepimiz aynıyız, aynı zamanda, küçücük bir kıyıbucağım çağımın içinde. Hangi nitelemeyle bezenirse bezensin, herkes gibi ben de, her kımıltımla yapışığım, çağıma koşulmuşum. Ne denli becerikli bir bilgisayar tasarlanırsa tasarlansın, gene de ben beni çağıma dolayısıyla da çağımı bana bağlayan bağların dökümünü yapamam. Açıya, birimlemeye, adlandırışa, dizime göre sonsuzca sürer bu işlem. Yalnızca benim için değil, hepimiz için geçerli bu.

Nitekim, uzun uzadıya düşünüp taşınmadan, "okuma" deyince, ilkin, çağdaşların yazdıkları, özellikle çağdaşların kaleminden çıkan kitaplar gelir gözönüne. Bu kitaplar, bir bakıma, en eşsiz okuma olanağı her ben için: Bir tek yaşamım var, öyleyse doğrudan doğruya "benim" diyebileceğim bir *tek* "çağım" var, bana çağdaş bir tek zamarı-uzay-yaşam kesiti bu. Tanıyayım tanımayayım, beğeneyim beğenmiyeyim, çağdaşlarımdan başka çağdaşım yok. Olsa olsa dolaylı-benzetmeli bir söyleşiyle, başka çağdan yazarları "çağdaşım" diye kendime yakın görebilirim. Kuşkusuz, onlarla bağ kurmam gerekli, onlara içten gelen bir duygudaşlıkla sarılmam gerekli. Yapmacık olmaktan öteye geçemez çağdaşlığın başka türlüsü.

Çağdaş dünyam, benim biricik dünyamdır. Adı sanı, değeri ağırlığı ne olursa olsun, birşeyin benim için varolması demek, o şeyin, sözcüğün hep bildiğimiz anlamında, benim için canlı olması, benim çağdaş dünyamda yeralması demektir. Çağım, *yazgım* benim; herşeyin içinde anlam kazandığı sınırsız varlık alanı, varolma uzayı. Buna göre *çağım*: koşulları, sorunları, birikimleri, olanakları, zevkleri, yönelişleriyle en iyi bilmeyi, en doğru tanımayı, en beceriyle etkin olmayı dilediğim çağ. Rasgele bir dilek değil, yaşamın kaçınılmaz isteği bu.

Daha başkaları da var ama, işte bu ölüm-dirim nedenleriyle çağımın yazarlarına dörtelle sarılıyorum. Çünkü onların kitapları tüm yaşamımı belirleyen dünyayı, en doğrudan doğruya bana açan açılar. Her kitap, bir çağdaşımın sesi. Çağdaşımın kaleminden

çıkan kitap, başarısı ne olursa olsun, çağımdan bir durum: çağıma, birtakım kapalı belirtik değinmeler, dokunmalar, göndermelerle dolu. Çağdaş kitap: çağımın bir kesitini bana açan, açıklayan betimlemeler, düşünüşler, duyuşlar, seçişlerle dolu. Her çağdaş kitap: çağımdan bana yönelen bir "Dikkat!"

Duyumlarıyla, saptamalarıyla, uğraşları, görüşleri, kurguları hayalleriyle çağımın her kitabı, bir bakıma, *beni* amaçlamakta. Gelgelelim hepsini okumak zorunda değilim. Aklım, ilgim, seçimim, bekleyişim gütmekte beni; bu arada rastlantıların da payını unutmamam gerek. En önemli özellikse şu: okuduğum çağdaş yapıtlardan gerçekten okumam gerekenler tüm anlam-değer varlığıyla vazgeçemeyeceğim kitaplar. Düşüncemde, eylememde çepeçevre bana ve dünyama ışık tutabilecek kitaplar. Yerinde zamanında okumadıktan, kitap-durumumun istediği biçimde okumadıktan sonra, şunu okumuşum bunu okumuşum, çok okumuşum, az okumuşum ne sağlar ki böylesi okumalar bana.

Zorluğun en büyüğü burda işte. Dörtyandan bizi kuşatan olanca gürültüsü patırdısıyla çağdaş yaşamın, tam da bana uygun kitaplarına nasıl erişeceğim? Herbirinin kapağında, görünür görünmez "Senin için!" diyen bir çağrı ama, *hangisi* benim için? Dıştan öğütler, itmeler, göndermeler yanıltıcıdır çoğun. Nice umut ve tutkuyla okumaya giriştiğimiz çağdaş kitapların, özümüze ne denli aykırı, ne denli ıvır-zıvır çıktığını bilmeyenimiz var mı? Yaşama zamanımızı çalıyorlar, bizi kendimize yabancılaştırıyorlar, öyleyse çağdaş kitaplara paydos, denenmiş kitaplar okuruz biz de, – böyle diyemeyiz işte. Böyle demek, düpedüz yaşamaya sırt çevirmek. Çağdaş yayınlar, çağdaş yaşamın ağırlıklı bir kesiti çünkü. Zaman zaman sürçüyoruz diye yaşamaktan vazgeçiyor muyuz?

Herkes kendi yaşamına uygun yapıtı bildiğince arayıp bulacak. Buna ne denli özen gösterse yeridir doğrusu. Yaşam-anlayışının, dünya-görüşünün oluşumunda değerli bir katkıdır uygun çağdaş okumalar.

Bu konuda kendimize en büyük yardımcı gene kendimiziz. Herşeyden önce, kendi sağduyumuza güvenmeliyiz. Kafa bulandıran, duygu gıdıklayan, etkileme ve güdüm araçlarının basıncından sıyrılıp elden geldiğince özgür yeğlemelere yönelmeliyiz. Zor olduğu kadar zevkli bir yaşam görevi bu. Apaçık: konu, kimsenin, kimseyi zorlamaması gereken bir konu. Kimse kimseye tamtamına örnek olamaz. Herbirimiz ancak kendimiz için konuşabiliriz.

Ben kendim için, geçerayak, şöyle diyorum: İçinde yaşadığım çepeçevre dünyada beni bana açan yaşama-dünyamla birlikte beni bana tanıtan çağdaş kitapların, ulaşabildiğim en iyilerine dörtelle sarılıyorum. Yeni çıkmış, çok ilgi çekiyormuş, okumayan kalmamış türünden kitap yankılanmalarına karnım tok. Olanca varlığımla başka doğrultulardayım ben. Beni ben yapan algıları bilgileri, tatları bağları, duyguları sorumlulukları, değerleri ödevleri görüp anlayıp ona göre davranmamda *bana yaşama yoldaşlığı* eden kitaplar bunlar, kimi az kimi çok, kimi kısa süre için, kimi uzun süre için. Bilim kitabıymış, felsefeymiş, romanmış, şiirmiş, günlükmüş, mektupmuş, anıymış, belgeselmiş, – hiçbirini öbüründen ayırmam, biçimcilikle alıp vereceğim yok, yaşam sözkonusu, kendi yaşamım, bana özgü o biricik yaşam-zamanı, bir de kısa, bir de kısa ki, hangi kitabı sığdıracaksın, hem sonra birtek kitap-yönü yok ki yaşamın, gelde şaşma gene, istenirse, talih de yardım ederse, nelere yer yok ki yaşamda.

Bazı tedirgin edici açmazlarıyla birlikte, ama güzel ufuklarıyla birlikte, durum oldukça belirginleşti sanıyorum: Her "çağdaş" kitap, herkes için çağdaş değil. Firesi bol girişim, çağdaş kitapları okuma girişimi. Kimi çağdaş kitabı okumak, yaşamı boşuna harcamak. Üstelik, çağdaşlık savıyla boygösteren her kitaba çağdaş gözüyle bakmak, yanlış. Yayın tarihi, ilgi çeken konu başlığı, ya da şuraya buraya serpiştirilmiş birkaç albenili veri 'yeni' kitabın çağdaşlığına ölçek olamaz.

Benim çağdaş kitaplarım: en son yılında gözlerimi dünyaya açtığım Yirminci yüzyılın ilk çeyreğini yaşayan yazarların kitapları. Ülkemde ve dışında İkinci Dünya Savaşından önceki onyılları yaşayan yazarların kitapları. Çalışma Kampı adı altında kurulan Öldürme Merkezlerini uzaktan yakından yaşayan yazarların kitapları. Bu savaş boyunca, bu savaş sonunda ve Hiroşima'yla payına düşen çekiyi yaşayan yazarların kitapları. 1950'lerden sonraki kargaşa ve yapılaşma onyıllarını sömürü ve mutlulukla yaşayan yazarların kitapları. Benim çağdaş kitaplarım, şu son yılların düşüş ve atılımlarını, dönüşüm, umut, acı ve özlemlerini yaşayan yazarların kitapları.

Kuşkusuz, kendimce çağdaş bulduğum kitapların, ille de bu andığım ya da anmadığım nitelemeleri olay olay, süreç süreç işleyen kitaplar olması gerekmez. Önemli olan, kitaptaki konu başlığı değil, yazarın yaşama *dağarcığı*; bu dağarcığın yoğurduğu bir yazar

olarak, dilediğini dilediği gibi yazıya dökmesi. Benim çağdaş kitaplarım, şiirden bilime, masaldan güldürüden felsefeye, anıya, öyküden denemeye, daha nice oylumlara dek çağ, çağını kendi açısından dolu dolu yaşayan insanların serüvenleri, – ister hayal ister gerçek olsun.

Kitaplarda çağdaşlığı yapan, birtakım çağdaş konulara dokunmak, şöyle ya da böyle, bu konuları işlemek değil. Kitabın çağdaşlığı, çağı *yaşayan* ozanların, romancıların, bilimadamlarının, filozofsanatçıların, çağın *içinden* seslenişleri. İşte ben, kimi sürçsem de bu tür seslenişlere yöneliyorum, düzmecelikten öte kitapları elimden geldiğince duygudaşlıkla bulup okumaya çalışıyorum.

Dediğini herzaman onaylamasam da, beğenilerini herzaman benimsemesem de, gösterdikleri yolları herzaman gidemesem de çokşey borçluyum çağdaşlarımın kitaplarına.

Tükenmez bir gömü çağdaş kitaplar. Çağdaş kitaplar olmasaydı n'apardık?

Eskimeyen Kitapları Okumayı Seviyorum

Çağdaşlar olmadan olmaz. Yalnız çağdaşlarla da olmuyor. Eski kitaplara da uzanmamız gerek.

Ne yapar eder, gelir bizi bulur çağdaş kitap. Onun amacıyız. Bizlerse, kendi amaçlarımız ne olursa olsun, gider onu buluruz. Tamtamına uyuşma gerekmez. Çağdaş yazar ile okur, istekler yönünden birbirlerine açıktır çoğun. Yazar istediğini, ilkin, yanındaki yamacındaki çağdaşına açar. Okur da istediğini, ilkin, çağdaş yazardan edinmeye yönelir. Varolma ortamları, genelde, hep aynı ortam olduğu için, onları birbirlerine birleştiren iletişim ve anlaşma da, arkaplan açıklamalarına gereksinim göstermez. Öylece, çağdaş yazar ile çağdaş okur, çabucak birbirine kavuşur. Kitabın en büyük *isteği* bu değil mi zaten?

Şu var ki okur, kendini çağına ne denli açarsa açsın, yalnızca çağdaş kitaplara açıksa gözü kulağı, gene de "kapalı" bir dünyada dönenmekte. Kuşkusuz, çağdaş dünya genişçe bir zaman-uzay kesiti. Bazan çok önemli doğa-kişi-toplum-kültür-tarih olayları kapsayabilir. Ayrıca, aklını gönlünü oylumlu tutmaya önem ve değer veren her birey, çağdaş yaşama-dünyasını, gücü talihi oranında bilgi ve görgü yönünden yayılımlı ve derinlikli bir okuma evrenine dönüştürebilir.

Bir gerçeği gözardı edemeyiz ama. Sınırlı bir dünya çağdaş okumalar. Salt çağdaş kitap, hep çağdaş kitap, konuca çeşitlemeler de içerse boğar insanı. Önünde sonunda çağdaşlık tenceresinden, oraya buraya kaysan da, çağdaşlık kapağı üstüne indi mi, tıkanır gibi olursun. İşte bundan, başlangıçlarda bu tencerenin dışına sıçramayı kollamışımdır. Sonra sonra, *dışarısının* sağladığı, sağlayabileceği soluk olanaklarını yaşadıkça, bir alışkanlığa dönüştü okumalarda çağdışına seğirtmelerim. Dışarılar bazan öyle büyüledi ki beni, çağdaş evimin ötelerinde de evimdeyim.

İlk gördüğüm dışarlar, eski kitaplar oldu, – "eski'ler", çağımdan *önce* yazılmış kitaplar. Eski meraklısı değilim. Dilesem de, her eskiye erişemem zaten. Eski kitaplar, çoğun, yitiklikten sıyrılıp gün ışığına getirilirse, okunmayan, yani geçmişte bir yerlerde kalakalan kitaplardır. Benim okuduğum eski kitaplarsa, *benim için*, eskimeyen kitaplardır. Benim için *eskimeyen*, diyorum; elimdeki "eski" kitaba kapağı, kâğıdı yeni de olsa, "Bu eski püskü şeyi nerden buldun?" gibilerden önemli sorularla da karşılaşıyorum. Bir kez "eski" damgasını yemiş geçmişin kitapları, eskiyse "okunmazla", "okunmaya değmez'le" anlamdaş sanki. Eski kitapların, bir zamanların çağdaş kitapları olduğu ne çabuk unutuluyor. Bu aslında, herşeyin unutulması, herşeyle birlikte kitapların da unutulması demek.

Benim şimdi özellikle üzerinde durduğum şu: Okuduğum eski kitaplar, eskiden yaşayıp göçmüş olan okurların, kendilerine özgü çağdaş yaşamda beğenip sevdikleri, okudukları kitaplar değil ille de. Öyleleri var, öyle olmayanları da var. Yayınlandıklarında, önem ve değer bulmayan, ancak daha sonra dikkati çeken kitaplar da var. Kendim için, çağın, çağdaşlarım için yazılmış kitaplar bunlar. Okuduğum eski kitapların geleceği benmişim gibi geliyor bana. "Çağdaşlarım!" diye sarılıyorum bu kitaplara. Öylesine kafamı gönlümü gönendiren bir genişlik kazanıyor ki çağdaşlık ufkum. Soluğum hafifliyor, daha özgürleşiyorum. Çağdaşlığım *bambaşka* "çağdaşlarla" zenginleşiyor eski kitaplarla. Yaşattığım bu eski kitaplarla yaşamım artıyor. Zaman zaman çölümsü bir kuruluk, ıvır-zıvır dolu bir kuruluk, ıvır-zıvır dolu bir havasızlık diye göğsümü bastıran çağdaş yaşam, yepyeni kırlar, ovalar, dağlar kazanıyor o "eski" denen kitaplarla. Kimi seyrek, kimi daha az seyrek de olsa içine sıkıştığım çağdaşlık vadisinde bunalır gibi olduğum durumlarda: *açıklığım* benim eskiler, – yaşama vadimden öncesinin nice otlakları ırmakları: vadimin üstünde nice yıldızlar, güneşler. Şimdi-burdaki varlığım, uzuyor öncede-ötede.

Durumuma üstünkörü bir bakış fırlatanın nasıl karşı çıkacağı belli: Günün dertleri yetmiyormuş gibi bir de geçmiştekiler! Şöyle olacaktı yanıtım: baştanaşağı süregelen geçmiş, düpedüz dert olsaydı, gerçekten de tatsız olurdu hep dert yansıtan geçmiş kitapları okumak. Ne eski zamanlar ne eski kitaplar öyle ama.

Eski kitapları, eskiye duyduğum merakı gidermek için okumam. Arada bir böyle bir meraka kapılsam da kendi özyaşamım, çağımda akıp giden kendi yaşamım, kendi çağdaş doğa-toplum-ta-

rih-kültür gerçekliğim benim için önemli olan. En çok kendi gerçeklerimi, yapabilirliklerimi, kendimi başkalarını bilmeyi, verimlendirmeyi isterim. Kendi dünyamı tanıyıp öğrenmekte, anlamlandırıp biçimlendirmek amacıyla yöneltmekteyim hâlâ yaşadığına belbağladığım kitaplarla. Kuşkusuz böylelikle, eldeğdiğim her kitabı, bir öğrenim aracına çevirmeye yeltenmem: yoksa, okuduğumu saptırır nice tatlardan yoksun kalırdım.

Eski kitapları: çağıma, yani kendime çepeçevre bilinç derlemek için okuduğuma göre, yaşama anlayışımı, düşünce ve eylem olanaklarımı her türlü darlıktan kurtarmak, özüme çevreme hoşgörü, esin ve güç katmak için okuduğuma göre, geçmişten kitap kitap gelen hiçbir uyarıyı kaçırmak istemem. Demir çağından, demokrasiden habersiz toplumlardan, buzdolapsız dönemlerden, kölelik ortamlarından, şimdilerde kimsenin anmadığı savaşlardan, artık gülüp geçilen erdem arayışlarından da arda kalmış olsalar, gene de bana söyleyecek çokşey kapsadığı inancıyla seve seve okurum eski kitapların *bazılarını*, eski olmasına eskiyseler de, eskimemiştir onlar benim için. Gerçekleri, soruları, düşleri, yorumları, özlemleri, değerleriyle yerine göre vazgeçilmez dayanaklarım onlar benim.

Eskimeyen eski kitaplarda insan-toplum-tarih gelişiminin öncelerine ilişkin bilgilenmelerden çok, çağdaş yaşamın karmaşık ortamında yürüdüğüm yolu görmek, kendimi çevremi tanımak, düşünce ve eylemlerime çekidüzen vermek yönünden sayısız tutamaklar derlerim. Dilce beğeni örnekliğiyle tutkuda dürüstlüğü, hayal kurmada üstünlüğü, yaşam sorunlarına parmak basmada ustalığı, yaşama yepyeni çözümler sunmada dehasıyla bir gömü eski kitaplarım. Bunalımları aşmadaki becerileriyle, mutluluk olanaklarındaki ileri gidişleriyle atılım dürtüm onlar. Onları gözden uzak tutmak, bir bakıma, çağdaş yoksulluğa boyun eğmek demek. Abartıyorum gibi bir izlenime karşı şöyle diyebilirim: Eskimeyen eski kitapları okumamak, çağdaş yaşamı eksik-güdük yaşamak demektir. Öyle ya insan hep insan, ne denli değişse de. Eski kitapların eskimeyenleriyse, insan-olma yolunda varılan aşamalardır. Bu aşamaları özümsemeyeceğiz de n'apacağız? Eski kitaplar: yaşama pınarlarımız bizim.

Nitekim pekçok kitap, kendini yalnızca çağdaşlara adamakla yetinmez. Gelecekte de bir yeri olsun ister. Bu da gelecektekilerin çağdaş dünyasına *girmekle* gerçekleşir. Nice dolanık rastlantılardan başka, yazar kadar okurun da başarısıdır bu.

Şimdi okur olarak konuşuyorum da, kendimi tutamıyorum; yazar olarak bir dileğimi açığa vurmadan edemeyeceğim: gelecekteki okurların eskimeyen eskileri arasında benden de bir-iki kitap olsa! Ne tuhaflıkları var şu yazarlığın, yalnız okurluğun mu olacak, yazarlığın da var işte: tekil tekil konuşmanın bile az rastlanır bir talih olduğu gerçeğini çiğneyip "gelecekler" "kitaplar" diye çoğul çoğul hayal kuruyor insan. Gene de belli olmaz, – olınaz da, ben yokken bu doğrultuda neler olup biteceğinden, olup biteni ben bilemeyeceğime göre bana ne şimdi bunlardan.

Yazar mısın, okurun hakkını okura bağışlamak gerek. Okur, bir yerden sonra, senden güçlü, hem de nasıl. İyi ki düpedüz yazar değilim, okurum da. Okuduğum sürece, eski kitaplardan hangilerinin eskidiği, hangilerinin eskimediği benden sorulmakta. Okumalarımda, çağdaşları okumalarımda, onlar tümen tümen okunduğuna, hattâ değmese bile, göklere çıkarıldığına göre, bu tür okumaların seve seve dışına çıkarım. Özellikle eski kitaplara canverici okumalarıma hem yazar hem okur olarak özenle sarılırım. Bu doğrultuda başkaları da ne denli anlayışlı davransa yeridir diye düşünüyorum.

Bölük-Pörçük Kitapları Okumayı Seviyorum

Herbirimizin payına düşen yaşam oldukça kısa. Öylesine çileli, güzel, öylesine yalın, karmaşık ki, nerden bakarsan bak, tek bir yaşama-zamanıyla yetinmek istemezsin, hele bunca okunası kitap pıtrak pıtrak yol boyunca bizi beklerken. Gel gör ki bir yerde, özellikle senin için bitiyor herşey, öteye geçemiyorsun. Tam da bundan, ne yapıp edip fırsat varken: başı sonu belli, doğru düzgün yazılmış, olgun yetki kitapları okumaya yöneliyorsun. Okullar, öğretmenler, yetkili yetkeli kaynaklar hep böyle istiyor, böyle öğütlemiyor mu? Nitekim yazarı okuruyla çepeçevre "olmuş bitmiş" yapıt ardında koşuyor herkes. Kitap deyince, hemen hemen herkesin gözönünde bulundurduğu şey: biçimi çeşiti bakımından yazılı bütünler, eksiği gediği olmadığı öne sürülen belli oylumdaki yazılı bütünler.

Oysa ben tüm yaşama uğraşımda, düşünmem eylememle, olabildiğince bölük-pörçükten yanayım. Özellikle de yazmam okumam her yönden, bitimsizliğin, bitmemişliğin damgasını taşımakta. Bireysel-toplumsal zamanımın, denemeci-özdeyişçi yazarlığımın yetesiye belgelediğini sandığım gerçek, en belirgin görünümüyle okumalarımda ortaya çıkmakta. Bir sona ulaşmamış kitapların tiryakisiyim. Öyle çekici ki benim için bitmemiş bir kitap. Kalınca kitaplardan uzak kalmak isteyişimin nedeni bu. Kuşkusuz, kalın kitap, konuyu tüketesiye sayfalara yaymış kitap; konusunun, işini bitirinceye dek işlemiş olan kitap, bir bakıma. Gene de, sayfadan yana bol bir kitap, "İşim bitmedi ama son gelmedi, sonunu getiremedim" dedi mi, ne denli kalınsa o denli yeğliyorum o kitabı.

Nerde yarıda kalmış bir kitap elime geçse; nerde kırıntılardan, kalıntılardan, yazıcıklardan oluşmuş bir kitap elime geçse; nerde

yazarın tüm çabalarına karşın, bir türlü dağınıklıktan kurtulamayan düzensiz kılıklı bir kitap elime geçse, "İşte kitabım!" diye sarılıyorum o kitaba. Çünkü çoğun usta yazarın, sorumluluğunun bilincine ermiş yazarın, düzmecelikten uzak yazarın ürünüdür böyle bir kitap. Hile, yanılma heryerde var; kansam, aldansam da vazgeçemiyorum bölük-pörçük kitaplardan. Bunlar kitap değil, kitap-dışı, kitap-karşıtı şeyler, denecek. Densin, belki de haklı böyle diyenler. Gerçekten de geleneksel anlamda "kitap"tan başka bir nitelikte bu benim kitaplarım; olsun, kalıplara geleneklere kulak astığı görülmüş mü sevginin? Astığı olsa bile rastlantı.

Deyim yerindeyse, bir bakıma, parça parça kitaplara düşkün olmamın neden, genellikle, kuraldan, biçimcilikten yüzçevirmemle ilgili gibime geliyor. Törede, yönetimde, eğitimde biçimciliği gerçekten sıkıcı ve tehlikeli diye nitelemekten çekindiğim yok. Hele savaşta barışta harıl harıl çalışan Öldürme Merkezlerinin, kural-biçim yönünden, ne denli fire vermez kuruluşlar olduğunu öğrendikten sonra, görünen yüzleri ögeleriyle bitimli, düzgün, düzgünlü kitaplar tedirginlik yaratıyor çoğun bende. Okuyup sevdiğim nice güzel kitaplarımın düzgün kitaplar olduğunu bile bile söylüyorum bunu. Duygulu düşünceli el yazmamışsa, ilk bakışta gözü tırmalamasa bile, yalancı bölümler, yapıştırma alt-bölümler, doldurma alt-alt-bölümler de kapsar böylesi kitaplar. Ben yokum işte o zaman.

Elsiz ayaksız heykeller, yarım kalmış duvarlar, döşenirken döşenirken vazgeçilmiş yollar, yani hep böyle şeyler mi hoşuma gidiyor, kitaplarda bile böyle şeyler mi arıyorum? Hastalık değilse, bir tür bağnazlık ille de böylesi bir arayış. Bazılarının sapıklık diye niteleyip geçeceği böylesi tuhaflıklardan uzağım oysa. Kendimi yanlış anlamıyorsam, durumumu şöyle dilegetirebilirim: Belli kitaplara olan sevgim dünyagörüşümün bir gereği. Kendime özgü kitap sevgisine dünyagörüşü gibi yüklü ve tumturaklı bir kavramla açıklık getirmeye çalışmam yadırganabilir. Gene de dünyagörüşünü işe karıştırmadan edemeyeceğim. Şöyle ki, dünyam, elimde olmayan rastlantıları da katın, bana özgü koşullarıyla ilk izlenimde: yapıca, herkesin dünyasını andırmakta, tıkız bir bütün. Gelgelelim, daha şurasından burasından azıcık deşmeye kalkarken dağılıveriyor, dokunurken dökülüyor. Değerce bir saptama değil, varlıkça bir saptama bu. Tutarlı bir dizge olmaktan çok, yer yer birbirine sokulan ögelerin oluşumu dünya: saçılmaya hazır, firesi bol bir birliktelik. Zorunluluklarına, rastlantılarına azçok alıştığım, özüne özgü daya-

nıksız bir dünya işte. Kitap deyince, yazdıklarım böyle de, okuduklarımın da böyle olmasını istiyorum. Benim için kitap: bölük-pörçük bir dünya-*dalı*; bölük-pörçük dünyayı görüp anlama denemesi; bölük-pörçük dünyayı dile çevirerek yaşanır kılma çabası. Ne var ki çoğu kitap uzağından geçiyor bu gerçeklerin.

Genellikle kitaplar, temelde tasarlanan düzgün kuşatımlı bir dünyanın bütünlüklü yansıları durumunda. Yazarlar, yapay bütünlere eğilimli; ellerinden çıkanın, kopuk birşey içermesine dayanamıyorlar. "Kendime verdiğim ödevi yerine getiremiyorum; meğer kaldıramayacağım bir yükün altına sokmuşum kendimi: tüketti beni yöneldiğim konu; tüm yapabildiğim, parçacıklar ortaya koyma türünden birşey" – öyle az, öyle az ki böyle diyen, böyle davranan yazarlar. Tükenik, tıkanık aşamaları gizleyip örten kitaplardan geçilmiyor. Yazan da satan da, bölük-pörçük kitapların alıcı bulamayacağını sanıyor.

Bense, tam tersine kopuk kopuk kitaplara canatıyorum. başkalarının "okunmaz!" diye biryana fırlattığı kitapları görünce sevinçten başım döner gibi oluyor. Bu "okunmaz" damgalarıysa, kitaba, ya gerçekte varolduğuna inanılan bütünlüklü bir dünya-aynası gözüyle bakmaktan; ya da, kitabın, paramparça olduğuna inanılan bir dünyanın çekilmezliğini kâğıt üstünde onarması gereğine belbağlamaktan ileri geliyor sanıyorum. Gerçi bazan ben de elime alır almaz bırakıyorum bölük-pörçük kitapları. Beklentilerime uygun düşmedikleri için kuşkusuz, yani düzmecesinden bölük-pörçük oldukları için, özentili, gevşek, özsüz sırıtıveriyorlar çabucak.

Gerçekten bölük-pörçük kitabın erdemine hayranım. Özellikle, türü konusu ne olursa olsun, tek tek deyişlerden bir derlemeyse, hemen bağlandım gitti. Tükenmez bir tat kaynağım var artık. Her deyiş başlıbaşına bir yapıt, başlıbaşına bir kitap. Desene, tek kitap değil, bir kitaplık her deyiş. İçine fazlalık geçirmeyen bal bal bir dil, zekâya şölen, yoğun yoğun bir derinlik çoğu deyiş. Bir kitap yerine, nerdeyse aynı kıvamdaki mutlu dengeli tek bir deyiş kaleme alan yazar, böylece okura gösterdiği saygı oranında kendisine de saygınlık kazandırmış olur. Dolguya doldurmacaya yüzvermeyen bölük-pörçük kitap, salt düzyazı kitabı da olsa dili işleyişindeki bu yürekli dürüstlüğüyle şiirdir benim için. Hele tek tük iyi dizeler arasına bolca geçiş dizeleri serpiştiren ozanlarla oranlandıkta, şiire taş çıkartan yüce esinler anıtıdır deyiş kitabı.

Bıkmak nedir bilmediğim kitaplar bölük-pörçük kitaplar. Her-

zaman, her durumda okuyorum onları. Hangi durumda olursam olayım, neresinden olursa olsun, atlayıveriyorum bu çeşit bir kitaba, – tatlana, tatlana! Sağından solundan, yandan köşeden seyrettiğim bir heykelle başbaşayım. Her görünüm ayrı bir çağrı, iklim iklim, müzik müzik. Hayalden hayale, bilgiden bilgiye uzan, herbirinde dur düşün düşündüğünce. Bu kitapların bir güzelliği de, her okuyuşta *başka* güzel olmaları. Ne de olsa iki okuma arasında geçen zaman, yaşantı yaşantı değiştirdi seni; buna göre okuduğun da değişti.

Uzun yazıların dönemeçlerinde oyalanmadığından, genç kafayla, genç gönülle bırak kendini deyişin büyüsüne. Eskisinden başka türlü sokuluyor, başka türlü anlıyorsun deyişleri; deyişler de başka kılıkta açıyor kendini sana, başka kılıkta buyur ediyor seni içine.

Tam yapıt, tüm yapıt, olgun tatlı, anlatılmaz tatlı yapıt: bölük pörçük yapıt.

Bilim Kitapları Okumayı Seviyorum

Eskiden beri akıl erdiremediğim bir okuma tutumu var: bilim kitaplarına "okunur" kitaplar gözüyle bakılmıyor. Bilime biçilen değer, genelde, durmadan artadursun, bilim kitabı "okuma", yayın sayısındaki bazı kımıldanışlara karşın, kendine yakışan yeri bir türlü bulamadı kanısındayım. Bunda, kuşkusuz, bilimadamlarının bilimi yazıyla sunuşundaki takır-tukurluğun olumsuz etkisi var. İzlenen gelenek şu: bilim kitabının iyi yazılması gerekmez, bilimselliğe aykırı birşey bu. Özellikle geçmişte ustaca yazılmış örnek bilim kitapları biryana, dile, söyleyişe önem verdiği yok çoğun bilginlerin araştırıcıların, – bir çalakalem yarışıdır gidiyor. Böylece büyük bir okur çevresine kapanıyor bilim. Şimdi doğrultumun dışında kalsa da değinmeden geçemeyeceğim: okumada yazmada bilimin içi ile bilimin dışı öylesine birbirine sırt çeviriyor ki, kulağımla sık sık duydum, bilimadamları da bilim kitaplarından başka birşey okumuyorlar. Kimi bu tür kitapları okunmaz şeyler diye damgalıyorlar; kimi de, bilim ötesinde okunur şeyler olsa bile, bilime ayırabilecekleri zamana kıyamadıkları için, meslek dışına çıkamayacaklarını söylüyorlar. Neyse ki hepsi böyle değil, özellikle de en iyileri.

Genellikle "Edebiyat" ve "Felsefe" diye adlandırılan kitapları okumaya ne denli tutkuyla dolandığımı bilenler, bilim alanına giren kitaplara da sevgiyle sarıldığımı görünce, zaman zaman, şaşırıp kalıyorlar kuşkusuz. Bana öyle geliyor ki, bilim okumalarıma bakıp beni kendilerinden sayan bilim adamlarıysa, şiir ile roman okuduğum için, doğru yoldan sürçtüğüm kanısındalar sanıyorum. Yandan yandan gözlerini gözlerime çevirip şu-edebiyatla-özüneyazık-ediyorsun, der gibi bakıyorlar. İşte benim anlayamadığım, onaylamadığım bu, diyerek savunmalara kalkışmıyorum. Gücenmeyle karışık bir öfkeye kapılır gibi olsam da, dalaşmalara ayıracak zamanım yok.

Kendi kendime baktığımda aykırı birşey görmüyorum okuma tutumumda: Benim için doğal okumalarım, ister "edebiyat", ister "felsefe", ister "bilim" diye nitelensin. Birbiriyle mantıkça bağdaşmaz kesimler mi bunlar? Bunların tek kişide rastlaşmalarını önleyen bir gerçeklik yasası, bir mantık kuralı mı var? Ne biri ne öbürü. Canlı kanıt ben kendimim. Daha çocuk denecek yaştan beri içimde kıpır kıpır gereksinimler – hem edebiyata hem bilime, hem felsefeye, beni çeşitli yönlerin hepsine birden çekip götüren meraklarla birlikteyim.

Unutan kim, sonsuz bir engin bilim, açık kapalı denizleri, okyanusları var. Birtekini şöyle bir tanımaya bin yıl okumak yetmez bile. Bir de başka şeyler okuyacaksın, olası mı bu. Ben de zaten bilimadamı olma çabasıyla, ya da bilimadamı olduğum için bilim kitabı okumuyorum. Öyle olsaydı, bilime yeni yeni bilimsel bilgiler katmaya adardım kendimi. Bırakın ki, birçok bilim dalında yalnızca okumayla gerçekleştirilecek birşey değil bu, okumanın yanında, hattâ bazan daha çok, belli yöntemlerle belli gözlemler yapmak, kılıkırk yaran deneyler düzenlemek, dolambaçlı çıkarımlara girişmek, matematikle bezenmiş yasalar, kuramlar kotarmak gerekli. Bense, bilim diye, bilimlere değgin kitaplara başvuruyorum yalnız, onların da süze eleye bazılarına.

"Meslekçe" bilim okuması denemez benimkine. "Yüzeysel" bir okuma, bir "alaylı" okuması diye de nitelenemez.

Bilim çerçevesine giren okumalarım, birbirine sıkıca bağlı iki yöne uzanıyor: ya sağı soluyla bilimin bilimce işleyişini öğrenmek istiyorum; ya da, bilimde varılan aşamalardan güvenilir bilgiler, haberler edinmek istiyorum. Bu uğurda hiçbir zahmetten kaçındığım yok. Doğrudan doğruya bilimin sınırlarını genişletmekten çok, kendi kişisel bilim-ufkumu genişletmeye yönelik benim uğraşım. Buna göre, bilginlere özgü okumalardan daha yavaş, daha keyifli, daha başka bir tutkuyla, daha başka bir sevgiyle okuyorum bilim kitaplarımı.

Çıkarmayı tasarladığım bilim kitabına, kaynakça ya da tartışmaca dayanak olsun diye, bilim kitabı okumuyorum. Özüme özgü bilimsel yetişim dürtülerim, bazan öyle derinlere köksalar ki, türlü türlü arkaplan eksiklerim yüzünden sendelerim zaman zaman. Çabucak yılmam ama. Başka kitaplara, başvururum. O da sökmeyince sora danışa sürdürürüm okumamı. Ne yazık ki belli bir yere dek. Karmaşığından denklemler, ince kavram tanımları, önkoşulla-

rı bana kapalı deneyler, tarihsel gelişmelerine yabancı olduğum varsayım tartışmaları, salt benim yüzümden üstüme çökünceye dek. Gene de büsbütün bırakmam: bilimden, bilim dışındakilere düzeyli haberler veren; bilime katkısı olmasa da, bilimsel yöntem ve içeriği çarpıtıp bozmadan, ilgililerin kafasına bilinç ve aydınlık getiren nice özlü bilim-aktarma kitapları var. Onları arayıp bulurum. Yeter ki aradığımızı bulalım. Böylesi arayıp bulmadaysa da (tekbaşına bir erdem olmadığı için çekinmeden söylüyorum) benim gibisine az rastlanır doğrusu.

Böylece, kendilerince haklı bazı bilimadamlarının "sınırlı", bazı bilimadamlarının "sulandırılmış" diye nitelendirdiği belli kuşatımlı bir "bilimsel" okumalar eylemine hep açık tutmaktayım kendimi. Gerçi bu "kuşatımın" ötesine de sıçrıyorum aradabir, kimi bile isteye, kimi ayrımına varmadan. Öyle görülmez geçişlerle birbirinin içine dolanmış ki bilimsellik; ister uzmanlara, isterse bencileyin uzman sayılmayan kişilere seslensin. "Böyle birşey olmaz!" diye kestirip atsa da bazı bilginler, bence, bir bütün bilimler. Yalnız bu, herbirinin kendine özgü yöntemleri amaçları, sıkıntıları, başarıları olmadığı anlamına gelmez.

Dokunduğum birkaç ipucu içinde kalarak ben şimdi bilim okumalarımı, kendimce, beş öbekte toplayıp ne yapıp ettiğimi azçok aydınlık kılmaya çalışacağım. Böylece, okuma yaşantılarıma uygun düşen bilim kitaplarını okumayı beş başlıkta derleyebileceğim kanısındayım. Evrenin fizik yapısına ilişkin kitaplar; canlı diye adlandırdığımız varlığa ilişkin kitaplar; kültürü ve tarih kuruluşunu yansıtan kitaplar; sanata ilişkin kitaplar; dile, dillere ilişkin kitaplar.

Gevşek tutulmuş bir sayım bu. "Fizik", "canlı", "kültür", "sanat" ve "dil" sözcüklerini, bu kavramların en geniş anlamlarında kullandığım belli. Başlıklardan herbirini birkaç çizgicikle daha da belirgin kılmaya girişti̇ğimde ortaya çıkacak kullanışım. Ama önce, hepsi için geçerli bir-iki çizgicik bile öbekleyişimin bireyselliğini azçok aydınlatacak sanıyorum.

Sözünü ettiğim beş bilim öbeğiyle, herhangi bir mantık ya da varlık düzeni gözetmiş değilim. Böyle bir düzenin bilimce temellendirilmesi gerekir; buysa, gücümü kat kat aşan bir görev. Başkaca: sunuşumu, yanıltıcı bir izlenime bürümeye elverişli. Özgeçmi-

şimin evrenden dile doğru bir okuma eğimi gösterdiği sanılabilir. Hiç de öyle değil. Önce cansız doğaya, sonra canlıya, en sonra da dile ilişkin kitaplara elatmadım. Tam tersine, baştanberi içten bir akışla dile, dillere yönelik okumalara sarılıverdim. Kültür-toplumtarih kitaplarıma uzanır uzanmaz canlı'yı konu alan kitapları işe karıştırmadan edemedim. Canlı bir kültür varlığı olarak hem kendimi hem türdaşlarımı çepeçevre anlamak için de, baştan günümüze, evrenin yapısını açıklamak isteyen kitapları, gücümün yettiğince kattım okumalarıma. Bu arada, kolaydan zora, yalından karmaşığa doğru bir okuma gözettiğimi söyleyemem. Sağlayabileceği bazı yararlardan ötürü, bunu ne denli dilesem de gerçekleştiremezdim. İçyapısı gereği varlığın her kesimi, sonsuzca dolanık; bazı pedagojik kaygılarla, varlığı, dolayısıyla da kitapları dizgeleyip düzenlemeye yeltenmek, önünde sonunda gülünç bir çaba. Sen kendin de olsan, sen de insansın, kendi kendine söz geçiremiyorsun bazan, özellikle kitap okuma eylemlerinde.

Birinden öbürüne gidiş-gelişli bir bilim okuması benimki. Bir kitap öbeğinden öbürüne gönderildim durdum, gönderen kim, gönderen ne, kimi bildim kimi bilemedim. Apaçık bildiğim şu: hep koşuyor, koşturuyorum, koştukça da artıyor anlayışça dinçliğim. Bazan derinlere dalış, bazan yüzeylerde yayılış bu etkenliğim, bazan ikisi birden.

Tüm okumalarımın geniş bir parçası durumundaki bilim okumalarımın ortak özelliği: beş öbekte birlikte dans etme alışkanlığım. Birinin güzelliği yeter, öbürleri oturduğu yerde otursun, diyemiyorum, – orkestrada hangi çalgı dinlenmeye bırakılıyor.

Zaman zaman kendi geleneklerimi çiğnediğim oluyor: bir de bakıyorum ki, nasıl olduğunu anlamadan, öbeklerimin kıyıbucağındayım, hattâ bambaşka yerlere, adısanı yabancı alanlara uzanmışım. Beni ürkütmüyor bu, tersine bir sevinç bir sevinç. İçten içe bana hep heyecan vermiş olan bir duygu pekişip pekişip coşuyor böylece. Varlığın temeldeki birliği, akıl ermez bölünmezliği, dolayısıyla da kitapların birbirinden kopamayacağı, koparılamayacağı inancı, gizemli bir dinginliğe bürüyor herşeyimi.

Okur-yazar çevrelerinde, bilim kitaplarına, çoğun, "genel kültürün" bir süsü, bir eki gözüyle bakılır, belli bir bilime uzmanca bulaşmamış her bireyin, vazgeçilmez bir eğitim-öğrenim gereği olarak, bilimin, bilimlerin gidişinden azçok haberi olması istenir. Okuldan, işten, toplumdan gelen bir istektir bu. Bilimin başarıları

arttıkça, bu isteğin yoğunluğu da artar. Herkesin evetlediği bir çağdaşlık göstergesi bu.

İşte böyle bir ortamda, bilim okumalarımla, tuhaf bir duruma sokuyorum ben kendimi. Genel kültürün ne ögesi, ne süsü, ne eki benim için bilim-okumalarım. Bilim: dünya-görüşüm, yani varoluşumun vazgeçilmez temeli. Bir bilimin içinden bilimin uzmanı olmasam da, yalan yanlış "haberlerin" bilimlerle aramda bir bağ kurmaya yeterli olduğuna inanmıyorum. Beni ben yapan çağrılar bilim okumalarım. Bu okumalardan yoksun kalınca, önemli bir gereklilikten uzak kalmışım gibi gelmiyor bana, yaşamıma özgü duyuş görüşüm koflaşıyor inancındayım. "Genel"ine, "özel"ine bakmadan bırakıyorum kendimi anlayışça erişebildiğim bilim okumalarına.

"*Evren*" deyince, tasarlayabildiğim, tasarlayamadığım "herşeyi", ama "herşeyi" anlıyorum. Kendimi bildim bileli hep sorguladım bu kavramı; neyin sözünü edersem edeyim, düşünmeme, duymama, eylemime, dönüp dolaşıp hep bu temel kavramın eşlik ettiğine tanık oldum. Saygı ve ürperti dolup taşan sorgulamamda, en çok yardımını gördüğüm kaynak uzay fiziğine ilişkin kitaplar. Özellikle, üstünde yaşadığımız heryerine kökbudak saldığım Dünya gezegenine, dolayısıyla da bu gezegenin bağlı olduğu Güneş'e, Güneş Dizgesine ve öbür gökcisimlerine uzanmak için canatan bir okurum. Gevşek bir niteleyişle, "bilimsel" dediğim okumalarımda, gündem, o akla hayale sığmayan başlangıçlardan günümüze, çeşitli yapıları oluşumuyla evrenin gelişmesini: karanlıkları, kargaşalıkları, gürültü-patırdısı, korkunçluğu, güzellikleri, düzeni, düzensizlikleri, rastlantıları, kaçınılmazlıklarıyla hep dert edindim kendime. Zevkim benim bu dert. Şurasından burasından da olsa, evrene ilişkin: varsayımlar, gözlemler, açıklamalar, buluşlar, – öğrendikçe öğrenesim gelen konu-gömüleri bunlar. Benim için en güncel konulardan daha güncel bu konular. Nice romanlara, şiirlere, felsefe öğretilerine değişmem. Gönlümce yazılmış özlü ve çağdaş evren kitapları, hele okurken aşırı zorlanmıyorsam, bir bilgi şöleni benim için, bir bilgi şöleninden öte, yaşam şöleni evren kitabı benim için. Bu kitaplara özgü konuları, yeniden yeniden ama başka başka inceleyen hiçbir kitaptan en küçük yüksünlük getirdiğimi anımsamıyorum.

Evren üzerindeki kitaplardan edindiğim "haberler"i varoluşuma anlam, anlayışıma anlam, değerlendirişime anlam, eyleyişime anlam diye yorumlamaktayım. Düpedüz bilimsel birikimin gösterge taşları gözüyle bakmam evren üzerindeki okumalarıma. Bu kitapları okumasaydım, bir "dünyam" olmayacaktı inancındayım. Evrenin bir kırıntısı olan dünyanın, dünyamızın, ne denli engin-gizemli birşey olduğunu, bir bakıma, kitaplarla kurduğum akrabalığa borçluyum.

İster bilim çevrelerince tanınan adlar altında, ister bilim-dışı çevrelerin yakıştırdığı adlar altında toplayalım: Fizik, Kozmoloji, Atomaltı Fiziği gibi kitapları, ya da bu alanlara ilişkin kitapları ne zaman okusam, düşünüşüm, bilgilenişimle birlikte heyecanlarım, hayalgücüm de zenginleşir. Gerçi böyle bir zenginleşme, birçok bilim uzmanını gülümsetecek türden birşey. Başka dürtülerle de olsa, romancıları, felsefecileri de benzer bir gülümseme sarar zamanla. Herkes gülümsemesinde özgür. Tepeden inme bir söyleyiş sayılsa da, fizik evrene ilişkin kitap okumak: öbür okumalarımla elele, insan-olma okuması benim için.

Ortalama son otuz yıl, *canlı'yı*: evrende doğuşu, türeyişi, evrimi, kalıtımı, özellikleriyle inceleyen kitapları okuma bakımından unutulmaz yıllar elediyor geçmişimden. Bu hiç kuşkusuz, kendimi bulup tanımaya yöneldiğim gençlik çabalarımın Biyoloji bilimlerindeki çığıraçan atılımlara çağdaş olmasına bağlı. "Ben insan olarak neyim? Ben kimim?" diye içimi dışımı, ateşli bir istençle, araştırmaya koyulduğumda, yeni yeni kurulan Moleküler biyoloji ile Genetik bilimlerinden gelen esintilerin çok yardımını gördüm. Bunlara sonradan, Çevre biyolojisini de kattığımızda, özvarlığımın dayandığı, özvarlığımın içinde köksaldığı canlı-cansız evren tabanını tüm karmaşık katmanlarıyla, hiç elimden düşürmediğim kitaplarda, gücüm yettiğince kavrayıp anlamayı saygı ve sevgiyle görev edindim kendime.

Sözcüğün heryanda benimsenen tanımıyla bir bilimadamı olsaydım, biyolog olurdum, diyorum. Hoş, olabilir miydim, olsaydım bile olduğumla yetinir miydim, bilmiyorum. Bildiğim şu: Bir canlı-bilimcisi olsaydım, insan-olma bilincimde canlıya ilişkin kitaplardan aldığım katkıların bana sağladığı katkıya n'etsem erişemezdim gibime gelmiyor. Öyle ya, anagörevim, tanım gereği, bi-

limadamı gibi uzmanlık doğrultusunda davranmak olacaktı o zaman. Gözlemdi, deneydi, önemli ayrıntıydı, dirime özgü tabanda özenle kımıldanırken, kitap tatlarından derlediğim epeyce tatlardan yoksun kalacaktım. Oysa bu tatlarla canlı bir varlık olarak kendime kavuştum; yani doğamı doğaya, doğayı doğama çepeçevre açma fırsatına kavuştum. Çoğunu sevip saydığım biyologlar için, bir uzmanlık olan biyoloji, benim için bir *bilinç*-yolu oldu. Onların binbir zahmetle deştiği dirim bölgelerini, verimlerini, elden geldiğince çarpıtmadan, insan-olma bilincimin doğrultusunda verimlendirdim. Benim açımdan biyoloji kitaplarının mutluluğu bu.

Herşeyden önce canlı bir varlık olduğum bilinci, insan-olma bilincimi *heryönden* belirledi.Beni ben kılan en önemli bilimsel bilgileri biyoloji kitaplarından edindiğimi söyleyebilirim hiç çekinmeden. "Ben tek bir bilim kitabı okuyacağım, ağırlığı hangi bilim-kesitine vereyim? diye bir soruyla karşılaşsam, bu gibi sorulara öğütsü yanıtlar vermekten kaçınmakla birlikte, bir kez kaçınmayıp şöyle derim: "Biyoloji okumalarına önem ver! Eğilimin seni başka bilimlere çekse de, biyoloji gerekli!" Biyoloji dolayısıyla, ana konu canlıvarlıksa da, nasıl olsa, hem cansız evreni, hem de insan-toplum-tarih-kültür evrenini bilmeye uzanırız. Değil mi ki insanız, sözcüğün en geniş kuşatımıyla, pıtrak gibi bilim ve uzmanlıklarının onsuzolunmaz bilgisalkımı Biyoloji.

Kendim için açık seçik şunu diyebilirim: Biyoloji kitapları okumasaydım, dar, orantısız, güdük, özyaşamımla ufuksuz bir özbilincim olacaktı. Bundan da, kendimi, dünyayı, etkime ve etkilenme bağlarımı, çevremi, türdaşlarımı, tüm oluşumlarıyla, kimbilir ne gerçek-dışı havalarda anlayıp yorumlayacaktım.

Biryandan kavrayış olanaklarımı kollaya kollaya, öteyandan insan-olma-bilincimi gözden yitirmemeyi amaçlaya amaçlaya sürdürmekte olduğum biyoloji okumaları nerelere götürmedi ki beni: mikroplardan, hattâ tüm canlıları canlı kılan olası mikropların öncesine dek 'canlıların' ortak yapılarına; tek tek canlı gömülerinin çeşitlenişlerine; canlıya özgü yaşam ortamı ve davranış biçimlerine gittim geldim, gidip gelmekteyim. Karşılaştıra verimlendire insana, kendime, ya da türdaşlarıma ilişkin ne gibi sorunlar, açmazlarla karşılaşsam, gereğine inandığım için, Biyoloji'yi yardıma çağırabilecek bir dağarcığım olsun istedim hep, istediğimi gönlümce gerçekleştiremesem de, bu güzel yolda yürümekteyim. İnsan-olmada merakımı çeken bellibaşlı durumları, sözgelimi: sevgi, kavga, seks,

erdem, saldırı, şiddet, dayanışma ve benzeri nice birey-toplum-tarih-kültür gömülerini karman-çorman yaşarken, bunların hepsiyle hesaplaşmaya çalışırken, bir gözüm hep biyoloji okumalarımda.

Doğumuma rastlayan yıllarda, kapıdaki toplumsal bunalımları görmezlikten gelen vur-patlasın-çal-oynasın Avrupa'nın, Amerika'nın, düşünsel ufkunda kendini iyiden iyiye benimsetmeye başlayan bir alanda, *kültür-bilimleri* alanında dönenmekteyim gençliğimden beri. Kültür yapan, kültür taşıyan, kültür yaşayan insana, topluma, tarihe ilişkin dallıbudaklı birçok bilimin ortak adı kültür bilimleri. Benimse, özden, çalışma-alanım: düşünme ve eylememe güç ve esin devşirdiğim alan.

Baştan sona Üniversite öğrenim ve öğretiminde, özellikle Felsefedeki iş ve yaşam ortamında, kimi yazıya döktüğüm araştırma ve incelemelerimin gerçekleştiği odak kültür bilimleri. Oldukça yoğun geçen onyıllarım, daha çok "*kültür felsefesi*" diye adlandırılan çalışma yöresinde geçti diyebilirim. Başka bir deyimle, kültür gerçekliklerindeki, kültür bilimlerindeki, keyifli keyifli, açılıp saçılmalarımın derlenip toplandığı yer kültür-felsefesi. Öyle zamanlar oldu ki, yapıp ettiklerimin "felsefe" mi, "bilim" mi olduğunu ben kendim bile birbirinden ayıramadım.

Kültür-bilimleriyle bu kesintisiz içiçelik: tarihsel gelişimi, çağdaş durumu, geleceğe götüren süreçleriyle "kültür" dediğimiz herşeye ilişkin bilgi ağırlıklı kitaplarla sarmaşdolaş bir yaşam kıldı özyaşamımı Mitoloji'den Toplumbilim'e, Düşünce Tarihi'nden Törebilim'e, Psikoloji'den Teknik Tarihi'ne dek pıtrak gibi yağan çeşit çeşit kitaplardan erişebildiklerime sarıldım.

Özellikle de: doğa-kültür, insan-toplum, töre-değer, ödev-yaptırım ilişkilerine, sorunlarına; değişim, ölüm, gelenek, devrim, bunalım, yaratıcılık gibi kavramlara yönelttim dikkatlerimi. Bu kavramlar ile gösterdikleri gerçeklikleri yapısal, gelişimsel, karşılaştırmalı açılardan en çok da, birlikte-yaşamayı ayakta tutan güçleri, birimleri, eğilimleri inceleyen kitaplara, çoğun içinde yaşadığım çağ ülke-toplum gidişlerine düşünsel yönden katkılı olmayı amaçlaya amaçlaya yelken açmış biriyim. Dönüp dolaşıp kültüre ilişkin gözlemler, çıkarımlar, varsayımlar, kurallar, kurgular, öngörülerle, renk renk gönendirici, düşündürücü okumalar oldu bunlar benim için. Başka yöndeki okumalarımla sık sık bağlar kurmayı; bu oku-

maları, kendim ve çevrem için uyanıklık, hoşgörü, tat ve derinlik kaynağına dönüştürmeyi gözönünde bulundurdum hep. Yanıldığımı sanmıyorum: bu keyifli çabalarımın, varlığıma genişlik getirdiğini rahatlıkla söyleyebilirim şimdi.

Her zaman, her durumda, bir günebakan gibi *sanata dönük bir yaşam* diye anlıyorum kendi yaşamımı. Felsefece bir uğraş adamı olmasaydım bile, sanatsız yapamazdım gibime geliyor. Karşımda, dışımda birtakım kültür yaratıları olmaktan önce, içinde yaşadığım, yoksunluğuna kolay kolay katlanamayacağım bir varolma boyutu sanat benim için. Ayrıca işi gücü gereği düşünen, düşündüğünü, gerektiğinde yazıya döken biri olarak da, içten dürtüyle, sanatı ayık bilince çıkarmaya yöneldim eskiden beri; böyle de gidecek, ben ben olduğuma göre başka türlü olur mu hiç?

Şiir, düzyazı, tiyatro, sinema, resim, müzik, heykel – daha da başka kollarıyla, dal dal yaşamın soylu anlamı sanat. Kılıkırk yaran mantıkçılar ne derse desin, "anlamı", "soylu anlamı" diyorum, çünkü gücüm yettiğince sanattan payıma düşeni almak büyük bir önem taşıyor benim için. Oyalayan dinlendirmesiyle insanların gününe gecesine zaman zaman giren sanat, *yaşama eşim* benim: tat kaynağım, düşünme ve bilgilenme kaynağım. Salt görmede, seyretmede, dinlemede olduğu kadar okumada da sanatla birlikteyiz. Deyim yerindeyse, çoğun hızımı alamıyorum ama: sanata da, okurluğuma da bağlılığım hep artarak sürmekte. Sanatı düşünen, yorumlayan, değerlendiren kitaplara karşı önüne geçilmez bir duyarlığım var.

Hemen söyleyeyim: sanata ilişkin kitaplarımı, çok kişinin "mesleğim" saydığı felsefeye bakarak "sanat felsefesi" çerçevesinde toplamıyorum. Gerçi başlangıçlarda, genellikle sanat etkenliğinin, yaratıcısıyla yaratısıyla kendi sanat anlayışımı çepeçevre öğrenmeye kalkıştığımda sanat-felsefesi kitaplarına daldım epeyce. Filozofların sanat açıklamaları, felsefece aydınlık bilince çıkarma çabaları bir süre beni uğraştırmadı değil. Zor diye nitelenen filozofları derinliğine okumaya giriştim. Kavramların, kuramların soyutlamaların yükünü yüklenmekten çekinmedim; bu doğrultuda, zamanla güzel bir yol aldım sanıyorum. Bu tutumun güzel yararlarını gördüm. Ne var ki, salt felsefeden, salt felsefe kaygısıyla sanata çevrilen bakışların, çoğun, sanatı "dıştan", yani sanata yabancı bir açı-

dan değerlendirdiği kanısına vardım. Bu kanıyı içime sindirmem hiç de kolay olmadı, kuşkusuz, ne de olsa zamanımın çoğunu adadığım işim-gücüm felsefe. Sonra sonra, okumalarım durukça, bu tür okumaların sanat yöresinde anlayışımı karartmadığı gibi bana birtakım düşünsel beceriler sağladığı inancına ulaştım. İşte bu inançla, sanata ilişkin kitaplarımı: tek tek somut sanat yapıtlarına, sanatı daha içten yaşatan kaynaklara dönüştürme yoluna koyuldum.

Sanatın ağırlığını sanat dışına kaydıran; sanatı sanat kılan herşeyi sanatın ötelerinden devşiren filozof kitapları yerine, sanatçı kitaplarıyla başbaşayım nicedir. Bu kitaplardan da, felsefenin bilinçli bilinçsiz dümen suyunda gitmeyenleri gönlüme kafama yakın bulmaktayım. Kendi gerçekleştirdiği sanatı gözlemleyen, sanatını sorgulayan ressam, ozan, heykelci, müzikçi kitaplarından ayrılamıyorum artık. Onlarla tatlanıyor, onlarla tartışıyor, onlarla anlamlanıyorum. Okur okurken onların bazı yaklaşımlarını eleştirdiğim, bazı kuramsal sıçrayışlarını kendimce onardığım olmuyor değil. Gene de sanata yönelik beğeni ve duyarlığım, bilgilenme ve bilinçlenmem, *sanatçı* kaleminden çıkmış kitaplarla okur-yazar olarak yaptığım konuşmaların ürünü çokça.

Sanat dendi mi, sanat yapıtları ile sanatçı kitapları yerim yurdum, ufkum anlayışım benim. İster anı, ister günlük, ister özgelişim, ister başka türden şeyler olsun, sanatçı kaleminden çıkan yazıların çekimine dayanamıyorum. Ne zaman yaşamışsa yaşasın, yetkin bakışlı, hilesiz yaklaşımlı, cakasız kalemli bir sanatçı olsun da, mimarmış, heykelciymiş, ressammış, kim olursa olsun, her sanatçının kitabına yer var masamda, ya birer birer ya da birarada.

Dile ilişkin bilgince, uluorta, her türlü bilgi, esin, deney, heyecan; bildik, tanıdık *her dile ilişkin her ipucu*, gerçekten önemli benim için. Özüme yapışık dil-duyarlığı.

Herkes gibi ben de, konuşma yetimi, doğarken getirdim kuşkusuz. Bireysel özelliğimse, dile duyarlığım. Dil diye ne varsa, bir çeker bir çeker ki beni, ergeç göze çarpar bu, "aşırılık!" damgasıyla 'ödüllendirenler' bile çıkıyor zaman zaman. Gerçekten de ben hiç oluruna bırakmadım dil duyarlığımı. Gücüm yettiğince, dile bakım gösterdim; gücüm yetmeyince, yetişemeyince de, başkalarının dile ilişkin kitap gömülerini kazıp durdum, kazıp duruyorum. Bitme-

yen bir süreç dile ilişkin etkenliklerim. Dil sözkonusuysa, iki elim kanda da olsa, yaşam boyu elimden düşmedi dil-bilincini oluşturup geliştiren kitaplar.

Yanlış anlaşılmasın dileğiyle, şöyle diyebilirim: hem okumada hem yazmada dil benim en ağır basan yanım. Onun içindir ki, başta anadilim, okuyup yazdığım, derinden ya da sığıca bulaştığım eski yeni her dili, hiçbir ayrılık gözetmeden duygudaş-keskin bir dikkatle özümsemeye çalışıp izlerim. Çok kişinin, "Bu da hastalık artık!" diye damgalayabileceği ayrıntılara inerim, bu ayrıntıların bilgelikleriyle kendimden geçerim çoğun.

Bunlar öznel-kişisel davranışlar, deyip başını çevirmeye hazırlananlara ya da nesnellik severlere diyeceğim de şu: Kuşkusuz öyle, özel bir bağlılığım var; dil, bir bakıma, *benim herşeyim*. Ama herçeşit sallantının içinden dimdik çıkan bir kanıyla güvendiğim bir doğru var: ayrıcalıksız *hepimizin* insan olarak en belirgin *en önemli özelliğimiz* dil. Dile ilişkin kitaplara düşkünlüğümün dürtüsü, gerekçesi bu. Benim olduğu kadar hepimizin herşeyi tanıyıp öğrenmemizde vazgeçilmez ortam dil. İnsan-olarak-kimim-neyim doğrultusundaki soruya aydınlık getirmeye yönelik dikkat gündemimin en önünde dil geliyor. Şöyle ya da böyle, kültürde yaşayan, kültürle yaşayan canlı varlık olarak biz insanların bir canı da dil. İnsanı dil-siz tasarlayamıyorum; dil olmayınca kültür yok, kültür olmayınca da insan, insan diye tanımlanan bir canlı da yok. Dil özbilinci, insan varlığının temel katmanı.

Bütün bunları, uçan bir hızla söylediğim için, çarpık bir sanı uyandırabilirim. Dilin ne olduğunu kavramak isteyen, dil-bilimleri okusun, yeter, türünden bir sanı bu. Oysa dil okumalarımı hiç de böyle yorumlamıyorum. Bu okumaları, yalnızca dil-bilimi kitapları içine kapamak doğru değil. Dil bilimleri de önü sonu bilim, bilimsel denen yöntemlerin, alışkanlıkların ve uzlaşımların ürünü. Dile yönelen öbür bakışaçılarının ne yerine geçebilir, ne de unutturabilir onları.

Öylesine bitip tükenmez bir alan ki dil, insan tükenir mi dil tükensin? Ya da şöyle diyeyim; dil tükenmedikçe insan tükenir mi hiç! Birbirinden güzel dil kitaplarının birinden öbürüne bir serüven dil-okumalarım. Yaşam boyu yoğun dil-okumalarıyla besledim kendimi, – yaradı da. Bu okumaları kendi gözlem, düşünce ve değerlendirmelerimle yoğurup yazıya dönüştürdüğümde başkalarına da yaradıysa ne mutlu bana.

Bazı Felsefe Kitaplarını Okumayı Seviyorum

Nerden çıktı şimdi bu "bazı"? Hangi toplayıcı niteleme başlığıyla belirtirsem belirteyim, sevdiğim kitaplar *bazı* kitaplar zaten. Sevgi, ne denli tüm kitaplara geniş kuşatımlı bir açılım olursa olsun, gerçekte somut sevebildiğimiz kitaplar, her niteleyiş için, bir tutam, bir kucak, birkaç kucak. Oysa felsefe kitaplarını sözkonusu ederken, sınırlı sevgi durumunun, bir de *bazı* ile bir kez daha altını çiziyorum, ne gerek var buna? Yaptığımı görünce, kendim de şaşırdım. Öyle sanıyorum ki, felsefe ile çok özel bağımdan geliyor bazı'lı konuşmam. Felsefe, heryanda kullanılan deyimle, bana yapıştırılan "mesleğim" benim. "Felsefe bir meslek midir?" sorusunu yıllar yılı sorgulamaya çekmeme karşın, ben de şimdi, burası durumu arapsaçına döndürme yeri değil, deyip felsefeye mesleğim diyorum. Yalnızca, etkenliğimin yaftası "felsefe" olduğu için değil, yapıp ettiğim pekçok şeyi, çoğun kendim de, başkalarından başka anlamlarda da olsa, "felsefe" diye adlandırdığım için. Yaşamca bağlıyım felsefeye, herşeyime sinmiş felsefe, neye elatsam felsefe olup çıkıyor. Felsefeyse büyük ölçüde, kitaplardan geçiyor. Felsefe, bir bakıma: bu kitaplara bir gidiş-geliş. Bu kitapları sevmeden felsefeyi sürdürmek olası şey değil. Felsefeci, saygı dolu sevgiyle, sevgi dolu saygıyla, felsefe kitaplarında yaşar genellikle. Nerden çıktı, öyleyse şimdi bu *bazı*, azıcık açıklayım, açıklamayı deneyeyim daha doğrusu.

Özgeçmişime çevrilmem gerekiyor. Ne zaman "felsefe" kitaplarından sözedilse, kırıklık, öfke, sevinç, üzüntü kaplıyor içimi. Basınçlı bir duygu-düşünce kargaşası allak-bullak ediyor insanı.

Aşağı yukarı yarım yüzyıl önce, Felsefe öğrenmeye karar verip bu kararımı, ilkin liseyi bitirmem gerektiğine göre bir-iki yıl bekle-

dikten sonra, gerçekleştirmeye giriştiğimde, beni en çok heyecanlandıran şey, geçim ile yaşamayı uyumla birleştirmemdi. Şöyle kurup tasarlıyordum geleceğimi. Zevkim mesleğim, mesleğim zevkim – tüm felsefe kitaplarını okuyacağım. Gerçekten de çocukluktan çıkarken karşılaştığım öğretmenlerin, beni çevreleyen özel-toplumsal olayların; kişisel heves ve umutların etkisiyle, "felsefe kitapları" denen bu kitaplardan, ya da daha uygun bir niteleme bulamadığım için, benim de kimi düşünüp taşınmadan, kimi sallantılarda yuvarlana yuvarlana "felsefe kitapları" adını taktığım kitaplardan, bu kitapların hepsinden büyük beklentilerim vardı, hem de ne büyük.

Nitekim Ünivesitede Felsefe Bölümü'ne adım atar atmaz, ders ile tat kolkola, okumalara bıraktım kendimi. Coşkuyla okurken okurken sendeliyordum aradabir, ilkin seyrek sonra daha sık. Zamanla engebelerin biri biterken öbürü dikilmeye başladı önüme. Öğrenimin okumamı istediği felsefe kitapları ile benim okumayı istediğim felsefe kitapları arasında çatışmalar başgösterdi, arta arta sürdü de sürdü. Yanıltılara düşmek kaygısıyla sağduyudan ayrılmamaya çalışıyordum gene de. Yani, içten isteyeyim istemeyeyim, öğrenim gereği okuyor, öğrenim gereğidir diyerek dikkat ve özeni eksiltmiyor, yüzeysellik ve atlamayla okumama hile karıştırmıyordum. Bazan okuldan gelen gereksinimler özümden gelen tutkulara rastlayınca sevinçten uçuyordum doğrusu.

İşyerimdeki yönelişlerim azçok bağımsızlığa erişir erişmez, nerdeyse on yıllık bir deney birikimiyle, yeniden çekidüzen verdim okumalarıma. Göz açıp kapayıncaya dek ne göreyim: izler birbirini izlemiş, ordan burdan birbirine ulaşmış okuma yolları.

Ogün bugün belli bir okuma tutumu içindeyim, ayrıcalık tanıdığım sapmalar olsa da, felsefedeki okuma dikkatimi içkımıldanışlarımla bağdaşan kitaplarda topluyorum genellikle. Felsefe diye, kimi, felsefenin dışına sıçramış olan; kimi felsefenin kıyıbucağında saçılmış olan; kimi, felsefeden sayılsa da, pek okur bulamayan kitaplara dalıp gittim. Öğrenim-öğretim açısından: mızıkçı; gelenek-görenek açısından, doğru yoldan sapmış; akıllı uslu bazı çevreler açısından, ortama yabancılaşmış biri olup çıktım diyebilirim.

Düzçizgiden başka herşey benim felsefe okumalarım. Kişi-ötesi önem ve değerine inandığım için, öğretimde "akademik" olanaklar elverdiği oranda derslere yansıttığım bu okumaların, okuma denizindeki yerini şöyle özetleyebilirim: Ustaların yazdığı başvuru

kitapları biryana, filozof kaleminden çıkmadıkça, ikinci elden derlemelere, sözümona "yardımcı" akıl-karıştırmalara, karmaşık girişlere, iyisi olmadıkça felsefe tarihi kitaplarına güle güle! Felsefe dışında nasıl olsa yığın yığın müşteri buluyor bu kitaplar. Benimse, filozof yapıtlarım var, – çağı, ulusu, ünü, dili, geleneği ne olursa olsun. Özellikle insan, dil, kültür, mantık, sanat sorunlarını "felsefece" işleyen kitaplar benim kitaplarım. Doğrudan doğruya felsefenin yöntemini, anlamını, bilgi ve toplumca değerini çepeçevre inceleyen kitapları okumayı seviyorum. Zormuş, kolaymış, aldırmam; felsefeye özgü kavram yükü azmış çokmuş aldırmam; felsefe-ötesi yükler yüklenmek gerekiyormuş, gerekmiyormuş, aldırmam. Zıplayıp uçtuğu zamanlar olsa da, felsefe okumalarının kendine özgü bir gidişi; durup gerilere bakmayı, akarken derlenip toplanmayı, sağı solu unutmamayı gerektiren bir gidişi; cansıkmayan yavaşlıkta tatlı bir gidiş var. Görüş açıklıklarında yayılmayı, düşünceleri temellendirmede keskinleşmeyi, yayılışlarda derinleştirmeyi, olabilirliklerde havalanmayı yeğliyorum hep felsefe kitapları okurken. Belki de bu nedenle, laf paralamayan, çalım atmayan ama sığlıklarla ilişkisi olmayan felsefe yazarlarıyla başbaşa kalınca keyfime diyecek yoktur. Hele filozof bilgelik yollarında yürüyen biriyse, eteğini yakasını bırakmam, tüm varlığımla yoldaş olmak isterim onunla.

Sevdiğim, en çok sevdiğim felsefe kitapları: "yaşama felsefesi" diye adlandırdıklarım. Kendim de bu başlığa sokulan şeyler yazıp çiziyorum diye, malzeme toplamak için bu "tür" kitaplara elattığım sanılabilir. Sözcüğün tasarlanabilecek her anlamında "yanlış" bir sanı bu. Kimseyi kınamak amacıyla böyle konuşmuyorum. "Yanlış", gerçekliğe ilişkin bir saptama, gerçeklik karşısındaki yargıları değerlendiren bir niteleme benim sözlüğümde. Sözünü ettiğim sanı, düpedüz yanlış, gerçekliği dile getirmiyor, gerçekliği çarpık dile getiriyor da ondan. Sözkonusu gerçeklikse, benim gerçekliğim. Yapyalın bir söyleyişle, gerçeklikteki durumum şu: Salt gönlümü doldurduğu, kafamı işlettiği için: insan-olma serüvenimde vazgeçemediğimi algılar, duyarlıklar, tutamaklar, bilgiler sağladığı için yaşama felsefesi kitaplarıyla nikâhım kıyılı; şimdiye dek edindiğim deneyleri bildireyim, tuhaf karşılansa da, boşanma tanımaz bir nikâh bu. Kuşkusuz, bu tür okumalardan kendi vardığım kitaplara da bazı esinler getiriyorumdur. Ne var ki, yazarlığımın basamağı gözüyle bakamam yaşama felsefesine. Kitap araç oldu mu, tadını

yitirir, benim okurluğumsa araç avcılığı değil, insan-olmada tadı tatlı tatlı kaynağından-içmek. Yazar olarak da bu doğrultuda okumak isterim doğrusu. (Yazar, yazarlığı hiç bırakmaz ama, belli bir anlamda yazarlığı bırakalım hadi.) Hem sonra, yaşama: okumayla öğrenilmez. Ben de zaten yaşamayı sözümona kestirmeden öğrenmek için okumuyorum ki. Yaşama felsefesine ilişkin kitaplar, yaşamanın eşleri onlar, yoldaşlarım dedim ya.

Şunu da açık-seçik günışığına koymadan yapamayacağım: sözünü ettiğim yaşama felsefesi kitaplarımın, felsefenin belli bir türünü oluşturduğu; dolayısıyla da, felsefede "yaşama felsefesi" diye özel bir kitap bölgesi olduğu yanıltısından kaçınmamız gerekir. İnsanı kolaycacık sürükleyip götüren bir yanıltı bu. Oysa gerçekte, filozoflar, hepimizin anladığı anlamda, yani tanımlayamadığımız ama varoluşumuzu ve duygumuzla bildiğimiz anlamda, yaşamı konu yapmaz kendine. Çağımızı genellikle kırıklığa uğratsa da bu böyle. Nitekim yeryüzünün neresine gidersek gidelim, felsefe öğrenimine de yansır bu. Felsefe'ye girdikten bir süre sonra tasarladığım bir eylemi gülümseyerek anımsıyorum: Tüm yeryüzünde felsefe okutan kurumları yargıç önüne çıkarmıştım: "Biz herşeyden önce yaşama felsefesi okumak için geldik; bizi bu kurumlara getiren dürtü bu. Dersler, konular, kitaplıklarsa bambaşka havada. Neden?" Gel gör ki, kendime gelmeye başlayıncaya dek, ben de işleyip sürdürdüm bu durumu; neyse ki zamanla, çoğun, özel okumalar ve okutmalarla kendimce giderdim.

Genellikle doğrudan doğruya değil de yandan yandan bir sokuluşla "yaşama felsefesine" elatıyor filozoflar. Bu başlıkla hiç ilgisi olmayan kitaplar, kitap bölümleri, bir de bakıyorsun ki, yaşama'da felsefece şaşırtıcı derinlere inmiş. Kuşkusuz, tutumun "haklı" ya da "haksız" diye nitelenebilecek birçok gerekçeleri var; bunları deşmenin yeri burası olmadığı için, konu beni ne denli candan çekerse çeksin, kendi felsefe okumalarıma ilişkin önemli bir zorunluğu saptıyorum yalnız: Yaşama felsefesi diye diye akla gelebilecek eski yeni kitaplardan hangilerine erişebildiysem, onların birinden öbürüne, hepsinin tadı damağımda uzun uzun yaylandım durdum bu bölge tanımayan kitaplarda.

Böylece, kulaklarımda yakından uzaktan çınlayan iğnelemelere, taşlamalara, paylamalara, karşı-koymalara, aradabir hüzünlensem de, pek aldırış etmeden felsefedeki *okuma tarlamı* sürdüm de sürdüm: – "Şuna bak, gereksizce çetrefil şeylere batmış gitmiş",

"Ortaçağ kitapları bu okudukların!" "Sapık ideolojilerle ne alıp vereceğin var senin?" "Biz seni Avrupa'nın bilimsel Felsefesinde biliyorduk, sense kalkmış nelere merak sarmışsın!" "Bütün bu günübirlik şeyler felsefe mi, kuzum, elinden hiç düşmüyor bu ozanlar, romancılar, sanatçılar, – sen nesin, kuzun?" "Herkesleri uğraştıran öğretilere sen neden bakım göstermiyorsun?"

Evrenin yapısı, canlının işleyişi, dil-kültür-toplum-tarihin oluşum ve düzenlenişlerini çeşit çeşit köken, süreç, gelişme, ilişki bağlamlarıyla felsefenin bir yanından öbür yanına götürdü okumalarım beni, isteye dileye, ateşli ateşli sorunlar içi sorunlara: bu gerekli, o kaçınılmaz, öbürü olmadan-olmaz diye diye sevgiyle dolandım kaldım, başka şeyler yanında kitaplara.

Şimdi şimdi bakıyorum da, nice onyıllar önce zorunlulukla beni felsefeye götüren gereksinimlerin birinden öbürüne, oldukça uyumlu okumalar yaşamışım. Beliren şu: yalnızca düşünsel-bilgisel bir eylem değil okuma. Tutku-direnç işi okuma. Dışarda edinilecek şeyler çok ama, birtakım modalara ayak uyduracağım diye, özünü çiğnememeli okur. Hele felsefe okumalarını öyle hileler tuzaklar bürüyebilir ki, hiç gevşemeden ayık uyanık olmak gerek. Felsefe okuruna en çok yaraşan bu zaten. Bir bakıma, ayık bilinç demek felsefe.

İçten gelen okuma çağrılarına açmak gerekiyor kulakları, özellikle felsefede. Türlü türlü sınamalara karşın, bir kez bu davranışı benimsedin mi, güzel sağduyunla oku git! Böyle okuyunca da, çalımlı okumalardan sana ne. Şunun bunun, "Ben okudum, sen de oku!" dediği kitaplardan sana ne, gönül rahatlığıyla boş verebilirsin hepsine. Bu okuma güvenime bakıp "Üniversitede keşke Felsefe öğreniminden geçmeseydim" gibilerden bir sonuçta karar kıldığım sanılmasın. Değerbilmezliğin en büyüğü olurdu bu. İyi ki, çevresel kişisel koşulların elverdiği oranda da olsa, Felsefe öğrenimi gördüm. Doğrusu hem kendi çabalarım, hem beni bulan güzel talihlerle, bu öğrenimden ötürü pekçok yararlar derledim okumalarımdan. Felsefe alaylılarında sık sık izlediğim densizliklerden, yüzeyselliklerden, orantısızlıklardan, şişinmelerden, bilgiçliklerden, gülünçlüklerden, ezikliklerden, çarpıklıklardan daha da başka birçok donatım eksikliğinden başalamazdım yoksa.

Tehlikeleri göze almakta doğuştan üşengecim, n'apıym böyleyim, gibilerden kendini bağışlamaya kalkışmasın felsefe okuru, özlemler yürekten fışkırdı mı yürekli herkes. Sonrası kolay, birbirini

izler adımlar, yeter ki ilk adım sağlam olsun. İlk adımsa, Felsefe'de doğru dürüst öğrenim, yalnız felsefede değil, tek tek bilimlerde de. Sonradan karşı çıkmak gereğini duysan da, bu birikimleri gerçekleştireceksin bir kez. Her "meslek", her uğraş için geçerli olan, Felsefe için de yürürlükte.

Hangi insan-kültür alanının içine girersen gir, o alanın kendine özgü, özgür sorumluluklarla biçimleyeceğin okumaları, başka atılımlarla birlikte değerlendire değerlendire yeni yeni bilgilere, tatlara, sevgilere, ufuklara açılmak gerek.

Hem Anadilimdeki Kitapları Hem Anadilim Olmayan Dillerdeki Kitapları Okumayı Seviyorum

Hepimiz anadilimizin kucağına doğarız. Herbirimiz için yaşamak: belli bir uzay zaman aralığınca anadilde yaşamaktır. Okumak da büyük ölçüde öyle. Kitap, yazıya dönüştürülmüş dil olduğuna göre, okuma deyince, herşeyden önce anadilde okuma anlaşılır. Ayrıca belirtilmezse, "okudum", "anadilimde okudum"la eşittir; öylesine kendiliğinden bir eşitlik bu. Nitekim çok kişi için, "dil" nasıl doğallıkla "anadilse" okumak doğallıkla anadilde okumaktır. Okumayla özümüze ne sağlarsak, anadilimizden, anadilimizle sağlıyoruz bunu. Kitaplar yetesiye oluşup kitap olarak yazılmışsa, okuyanlar okur olarak gerekli algı ve anlayışla yönelmişse, nice bilgiler, deneyler, tatlar devşiririz anadilimizle kitaplardan. Bir bakıma, anadili yazıda toplayıp dağıtan yer kitap. Genellikle, anadil ile anadil karşılaşıyor bu yerde, yazar ile okur dilde buluşuyor kitapla. Okuru beklemekte kitap.

Çoğun, kitabı seve seve okunur kılan incelikler, renkler, derinlikler hep anadilden taşan, anadilden ötürü varolan gömüler, anadile ilişkin bilgi ve duyguyla edinebildiğimiz gömüler. Bu gömülerin kitapta kotarılması, kitaptan benimsenmesi, yazanın da okuyanın da anadilce belli bir güce erişmeleri gerekir. Gerçekten de ayrıcalıklı durumlar biryana, yazar ile okurun, ya da birinden birinin dili kendi anadili. Böyle olmazsa, gömünün niteliği de, gömüden payalma niteliği de hemen sırıtıverir.

Okurluğun tüm tadı, anadil tatları. Anadille öyle içten yoğrulmuş ki bir dil yapıtı olan kitaptan bize kalan güzellikler, sanki varlığımızın bir yanından öbür yanına akan güzellikler, – ister yaşantı, ister bilim, ister felsefe, ister edebiyat densin bunlara, biçimce değ-

şiklikler gösterse de öz hep aynı, dil. Bu dilse, anadil oldu mu, yoğun eğitim ve çabayla birçok andırışlar, geçişler, seçimler, buluşlar, esinler, dokunuşlar, hepsi, hepsi okuyana açık, okuyanın artık.

Her kitap anadilin bir olanağı; her kitap okuma, bu olanakla insan-olmada böylesi önemli bir yöneliş. Sözcüğün birçok anlamında, gittiğimiz heryere anadilimizle gider, kendimizi, yerimizi anadille verimlendiririz. Yaşama açıklığıdır anadil bizim için. Dilsiz başka güdük, kitapsız başka güdük varlığımız.

Bütün bu saptamalar anadil-kitap bağlantısı için geçerli; daha doğrusu, kitap okurluğunu yalnızca anadilde gerçekleştirenler için geçerli. Oysa bazı insanlar anadilden başka dilde, hattâ dillerde kitap okuyorlar. Ben de bu tür insanlardanım. Ayrıca, kendine özgü değerine yürekten inandığım anadilimden başka birkaç dile birden, kitap okuyacak kadar bulaştığım için kendimi mutlu sayıyorum. Çok rastlanan, alışılmış bir başarı olduğundan, sık sık gözardı edilir anadilde okumanın değeri. İnsanın anadilinde okuması, bir mutluluk gerçekten. Anadilden başka dilde, başka dillerde okumak da bambaşka bir mutluluk.

İnsanların pek çoğu, sayısal verilerim olsaydı daha yakından belirtecektim, yalnızca kendi anadilinde yaşar. Gene de, çok eskidenberi anadilinin dışına çıkanlara hep rastlanmıştır. Özellikle çağımızda, pek çok alana yayılan gezegenleşme süreci, bu *dışa*-çıkışı epeyce arttırmıştır. Nitekim genellikle "yabancı dil" diye adlandırılan anadil-dışı dil öğrenenlerin oranında açık-seçik yükseliş izlenmekte. Meslekte ilerleme, kazanç sağlama, gezileri kolaylaştırma, yurtdışında güç elde etme, göç ya da sürgün zorluklarını hafifletme gibi çeşit çeşit nedenlerden ötürü yabancı dil öğrenilmekte.

Tuhaf gelecek ama ben, bu nedenlerden bazılarını sonradan yadsımadıysam da, herşeyden önce, salt kitap okumak amacıyla anadilimin dışına elattım. Buysa, anadilime henüz aktarılamayan, aktarılsa bile ününe değerine yaraşır biçimde aktarılamayan ozanları, yazarları, düşünürleri kendi anadillerinde okumak dileğiyle gerçekleşti. Böylece, anadilim Türkçe dışına uzanışlarım: kitap okuma isteğimin, yabancı denen dilin yabancılığını ortadan kaldırma uzanışlarım diye özetlenebilir.

Özlem gidermek benim için, anadilimden başka dile geçmek; kaçınılmaz bir çağrıya tutkuyla sarılmak. Sesini soluğunu *doğrudan* algılamak istediğim; tenini kendi ellerimle okşamadan edemediğim; düşüncesini duyarlığını düşüncemde duyarlığımda aracısız

tatmadan yapamayacağım yazarları içime almak için Türkçenin dışına uzandım. Bu hayranlığın basıncını buram buram yaşamasaydım, Türkçemin ötesine atlamaya kalkışmazdım sanıyorum. İyi ki kalkıştım.

Başka dilde özlem gidermek, başka dili özümsemek demek. Hiçbir zaman olası değil, biliyorum, gene de başka-dili ana-dilim kılmaya çalıştım durdum. Bazan yer yer, azçok, anadilim gibi olmaya başladığını görünce de, sevinçten ne yapacağımı şaşırdım. Gene de yanılsama. Anadilin herkeste durumu ne ise bende de o: anadilim *benim* dilim, bir başka dile, ne denli yakın olsam da o dile, çalışıp çabalamayla, esinle, talihle ne denli girsem de, anadilim anadilim. Güzel olan şu: anadilimden başka dilde kitap okudukça, o dilin kendine özgü bilgeliğine ısındım, ısındıkça da yabancılık duymaz oldum. Hattâ zamanla, o "başka" diye sözünü ettiğim başka, çoğullara dönüştü, birden çok başka dilde okumalar günlük yaşama gündemimin değerli bir ögesi oldu.

"Ben anadilimi çok seviyorum, anadilim bana yeter!" "Yabancı dil öğrenmek, yabanın etkisinde kalmak!" "Başka dile yönelmek özü yitirmek demek!" "Ne denli yırtınırsan yırtın, başka bir dilin hakkını veremezsin!"... – bütün bu karşı-koymalar, kimi yoğun kimi cılız karşı-koymalar, zaman zaman önüme dikilmedi değil; bazı doğrumsu görüşler içerseler de aldırmayıp geçtim, bu yüzden, sıkıntı n'olursa olsun, üstlendim gitti. Açık-seçik söylüyorum: katlanmak zorunda kaldığım sıkıntıların kat kat ödülünü aldım.

Ne özümü elden kaçırdım, ne sığıntılık-sıkışıklık çektim anadilimin dışında. Ezmedi beni bazan sinsice "yaban" denen "yabancı" diller. Öğrenmeye gelince, gönlümün dilediği gibi değilse de öğrendim diyebilirim. Ne var ki, anadilim Türkçeyi de dilediğim gibi biliyor muyum? İyi bir okur-yazar olmak için hiçbir çabadan çekinmesem de, anadilime sevgim sonsuz, bağımlılığım sonsuz, eniçten, doğal, vurgulamaya ne gerek, en doğal sevgim anadilim. Gelgelelim anadilime hiçbir zararı dokunmadı öğrendiğim yabancı dillerin. Tam tersine: insan-varlığıma en büyük katkıyı dil'de buldum, bu katkının en can bölümüyse, anadilim ile öbür diller arasındaki akışlardan kaynaklanmakta. Sürekli zenginlik devşirdim başka dillerden anadilime. O diller olmasaydı, bu denli sever miydim anadilimi? Anadilimin tadına varmada büyük yardımcım o diller, tıpkı o dillerdeki yönelmelerimde anadilimin yardımına nice şeyler borçlu olduğum gibi. Yabancı denen dillerimi de sevdim. Kim ne derse

desin, yabancı gözüyle bakmıyorum onlara. Yetişmem güzelliklerle bezendi; anlayışım genişledi; hoşgörüm ufuklar atladı; bilgilenmem hızlandı; özümlemelerime yenileri eklendi; duyarlığım arttı; beğenim zenginleşti anadilim dışında. Anadilim olmasaydı, ben olmazdım; anadilimin dışına seğirtmeseydim, ben ben olmazdım.

Okuma olanaklarım anlatılmaz biçimde çoğaldı anadilimin dışına attığım adımlarla. Orası doğru, insan miniminicik bir darlık anadili yoksa, varolmama gibi birşey bu darlık. Anadil, dünya insan için. Anadiliyle *dünyalaşıyor* insan. Bu unutulmaz bir gerçek. Anadil dışındaki başka dil-dünyalarına bir bir dalınca, "Ne güzel açılış, bu dışarlara açılış! " diye sevinçle kendi kendine seslenmekten kendini alıkoyamıyor insan.

Anadil dışı okumalar ne denli özveri gerektirse de, değer. Ancak tadalanların bilebildiği, anlatılmaz zevkler armağan ediyor insana. Tatlar değil yalnız: bilgiler, duygudaşlıklar, istençler, derinlikler. Nice nice sevgiler anadil-ötesi-dillerden çıkıp sarmakta insanı. Güneş, varolma dayanağımız ama tek güneş yok evrende, anadilimiz de bir güneş, birçok anadiller var ama.

Çoğun gözardı edildiği için, ayrıca belirtmek zorundayım: çeşit çeşit bağnazlıklar var, çabayla, eğitimle, kimini aşıyoruz, aşıyoruz da, ola ki tümünü aşmak elimizde. Biricik anadil bizimki diye düşünmek böyle bir bağnazlık işte. Oysa anadilimizin *nice öteleri* var, bir adım öte bile bunu içten anlamaya yeter. O zaman bağnazlık diye birşey kalmaz. Anadilimizde okuyabildiğimiz çeviriler bile bunu gösteriyor zaman zaman. Ama en doğrusu, anadilden başka dilde, neden olmasın, başka dillerde kitap okumaktır. Anadilin dışına, salt kitap okumak için çıkmayanlara da, gerekenler yerine getirildikten sonra, açık bir yol bu.

Başka yaşam yörelerinde neyim, ne değilim bilmem ama, kitap okuma yöresindeki durumum apaydınlık kanısındayım: Başka konulara yansı ve yankıları biryana, hem anadilimde hem anadilimin dışında kitap okuyabildiğim için talihli bir insanım doğrusu.

Çok Uzak Uzaklardan Seslenen Kitapları Okumayı Seviyorum

Adı, içeriği, yazılış biçimi ne olursa olsun, henüz okumadığımız her kitap, önceden bildiğimiz birşeyi, tamtamına değil kuşkusuz, ama azıcık bildiğimiz birşey söylemekte. Okuduğumuzda bizi tuhaf, şaşılası başka bir dünyaya da götürse kitap, kitap olduğuna göre, birtakım olaylar, gerçekler, bilgiler, hayaller kapsar. Kestiremesek de, okuyunca bunları, nerdeyse tümüyle, kimi bazı değişikliklerle benimser, kimi de baştanaşağı kendimizden uzak tutabiliriz. Benimsediklerimiz, şöyle ya da böyle bizim olur, daha önceki okumalarımızdan kalanların yanında yeralır, böylece okuma-çizgimiz kesintisizce beslenir. Bazı aykırılıklara karşın, okumalarımız arasında, büyüyen, gelişen, ileri giden bir ortaklık kurulur. Kültürümüze, kültür duygumuza derinlik, anlayışımıza anlayış eklenmiş olur. Her okumayla, bilmediğimiz bir bildiği katmaktayız dağarcığımıza.

Nitekim ben de kitap okumalarımda, başlangıçlarım açısından, bugünlerim açısından epeyce eskilere doğru böylesi bir okuma eğrisi içinde buldum kendimi. Gel gör ki, üniversiteyi bitirmemi izleyen ilk yıllarda, okuma-dışı okumalardan gelen birtakım karşılaşmalarla allak-bullak oldum. Öylesine etkin, öylesine kalıcı bir devrim ki bu, ogün bugün bu devrimi yaşıyorum, okumalarımı hep belirliyor, çünkü bu okuma-*dışı* okumaları hep sürdürmekteyim. Bu nasıl böyle, onyıllarca süren devrim? O da ne o öyle okuma-*dışı* okuma? Çelişmeli gerçeklik bizim yazgımız, hem kitap olarak kitabınki, hem okur olarak benim yazgım.

Kuşbakışı saptadığımda: yönce çeşit çeşit, oylumca birbirinden ayrı okumalarım, ergeç bir dünya oluşturuyor, – daha doğrusu oluşturuyordu benim için. Başka, bambaşka bir okuma-dünyam *daha* var ama. Çoğun ne bağ, ne geçit bu iki dünya arasında. Bu ikin-

cinin salt bir "okuma" dünyası olduğunu söylemekten çekiniyorum bazan. O ilk dünyamın ötesinde bir dünya olduğu için, azçok belirgin kılmak amacıyla, okumalar-*dışı* bir okuma-dünyası diye niteliyorum. Hoş ne belirleyici deyime, ne tanıma gerek gösteriyor bu dünya; okumaya dile ilişkinse de, dille hiçbir derleyip toplamaya sığmayan bir dünya; "dünya" denebilirse kuşkusuz; öyle ya, "dünya" ne de olsa bir bütünlük, hiç değilse tasarımda; oysa okumalardışı-okuma-dünyam paramparça birşey, samanyolu samanyolu okumalardan topaçlanmalar sanki.

Çabalamalara karşın herzaman açık-seçik bağ kuramadığım söylemeler; derinlerini kestiremediğim eski bilgiler; çok kimsenin "yaban", "ilkel" damgasını vurduğu yaşayışlar; ilk okuma-dünyamla bağdaştıramadığım birtakım duygu-öğreti yumakları; ortak değer-yargılarıma ters düşen çekim odakları; her yönelişimde hayranlığımı artıran düşünce-eylem ipuçları; çoğun gizemine akıl erdiremesem de anlayış gerçekleştirmek için yanıp tutuştuğum yaşantı-öyküleri; beni alışageldiğim okuma-dünyalarından çıkarıp bambaşka evrenlerde dolaştıran okumalar bunlar, kendilerine çevrilir çevrilmez yitip gittiğim okumalar. Başka türlüsü de olamaz zaten.

Ben okumalardan sözederken neden sözettiğimi azçok görmeye başladığımıza göre, ilk diye andığım okumalar sislere karıştı çoktan. Kendiliğinden oluyor bu. İşte böyle okuma bunlar, benime, birikimlerime, kültürüme güle güle, güle güle herşeye. Daldıkça daha da artan kıvamla böyle bu okumalar, önceki hiçbir okumaya benzemeyen yoğun-gerçek bir kıvamla böyle.

Çok çok uzaklardayım bu okumalarla. Sesler geliyor kulağıma. Belleğimi apak eden sesler, anlayışım yepyeni bir anlayış, belki anlayış diye birşeyden sözetmek saçma artık, yokluk gibi birşeyler açılıyor önümde, zamanla yokum, eskisi yenisiyle okumalar da yok, hiçbir şey yok artık.

Anlatılmaz, anlatılmaz ama nasıl anlatsam, bilmem ki? İlk okumalarımı, tüm dayanaklarıyla unuttum, hepsini, ya da öyle geliyor bana, tutunacak her ipucu gereksizleşiyor kaşla göz arasında. Boşluktayım tepetaklak, – üzüntü, bunalım engin, sonra sonra duruluyorum dingin dingin. Umurumda değil o ilk kültür. Yabancıyım o ilk okuma geleneklerime. Ben'imden oldum, "ben"den sözetmem saçma. Çok çok uzaklardayım.

Uzay açısından: "Uzak", "Doğu" diyorum kimi bu *ötelere*; kimi Kolomb'dan habersiz "Amerika"; kimi "Eski Afrika"; kimi "Avru-

pa'ya yakın Doğu'nun kıyıbucağı".

Zaman açısından: çoğun, binlerce yıl öncesi okuma-uzaklarım. Kimi de zamanca yakınımdaki bu uzaklara gömülüyorum. Önemli olan, bilinen doğrultuda zaman olarak zaman değil; ilk okuma dünyamın geleneklerinden başkalık, bambaşkalık.

Alıştığımızla sıkılınca, olağan şey, oyalanmak için azıcık da yabancı ortamları gezip görmeye gidenlere özgü bir uzaklaşma değil benim ilk okumalarımın ötesine geçmem. Böyle bir kaygı gütmeyen, yıllaryılı alabora benimki. Belki de ilk okuma dünyamdaki hiçbir sözcüğün yansıtıp kavrayamadığı kökten bir bambaşkalık. İlk kültürden ötelere hepten aykırı düşen bir yuvarlanış, beni öncesiz kılan bir tuhaflık.

Gene de anlatamıyorum, en iyisi, kendimi nasıl birdenbire bu okumalarda bulduğumu dilim döndüğünce anlatayım. Birdenbire mi, yavaş yavaş mı, gel de söyle. O ilk okumaların içinden içinden birşeyler çekti beni, bambaşka yörelere doğru çekildim çekildim, ya da itildim itildim, bazan dipdiri bir bilinçle, bazan da sisli. Heryanda övülüp sevilen ne varsa, onları hep öve seve değilse de bol bol dağarcığıma yerleştirmeye yönelmiştim. Kıyı-bucağına dek bir kültür-çevresini önem ve değeriyle özümsemekti amacım. Kültür çevremi önem ve değerleriyle zaman zaman eleştirsem de kafama gönlüme denk bulduğum bu önem ve değerlere, şeylere dörtelle sarılmış gidiyordum. Öyle de, biryandan da bambaşka 'şeylere' gözkırpmadan edemiyordum. Sonra sonra, tat almaya başladım o şeylerden. Zamanla, okuma kültürümün tümüne vazgeçilmez bir çeşni olarak sindi pekçoğu. Daha sonraları, nasıl oldu bilmiyorum, bilinçli-bilinçsiz arayışlarım birtakım *karşılaşmalar* sağladı bana, – tedirgin tedirgin, yürekli yürekli. Eski Doğu'dan gelen gösterişsiz bazı yapıtlara elattım rastlantılarla. Birşeyler çarptı beni, yandım, tutuştum, öldüm, dirildim.

Bir de ne göreyim: ilk gençliğimin öncelerinden beri "felsefe" "şiir", "yaşam" diye diye içmek istediğim pekçok şey bu *yeni*-'eski' kitaplarda. Ne var ki bu kitaplar, bu kitaplardaki söyleyişler, çağrılar, önemler, ağırlıklar o ilk okuma geleneklerimden habersiz, onlara aldırışsız, onlara boşveren bir havada, birçok açıdan hiç mi hiç ilgisi yok onlarla. Bilgileri bilgilerim değil, kültürleri kültürümden başka, bambaşka. Amaçlarıyla, özlemleri, değerleriyle hepten değişik bir okuma dünyasına, bir yaşama dünyasına ayak basmış oldum işte böylece.

Bu dünyada epeyce yolaldım, diyebilirim. İlk-dünyamı büsbütün bırakmadım ama. N'aptım, n'oldu, peki? Birinden öbürüne gittim geldim, gelip gidiyorum işte. Aslında ikilik çoktan sona erdi. Tek bir dünyam var artık okumada, yaşamda. Nasıl mı?

Nelere kalkışmadım ki o tek dünya oluşurken. Onyıllardan beri yaşadığım, onyıllardan beri beni yaşatan, artık ikisi de eski, ikisi de canlı, artık "iki" diye sözetmeme gerek kalmayan o dünyalarda, o dünyalarla. Şimdiyse, okuma dünyamdayım, nicedir. Eskisi yenisiyle tek, tıkız bir okuma coğrafyam var. Türlü türlü kalkışmalardan, sınamalardan, yanılgılardan geçmeden olmuyormuş meğer. Çok, çok uzaklara dokunur dokunmaz: büyülenme. Ardından: korku, renksiz renksiz, biçimsiz biçimsiz korkular. Korkularla ilk okumalara sığınma çabaları. Caymalar, yeniden dönüşler. Dönüşten dönüşe yeniden yenilenmeler. Uzağın kendine özgü dili, uzağın kendine özgü yaşamıyla kendimden geçerken ilk okumalarıma özgü nesnel sağlamlığa yapışmalar... Okuma dünyalarımın kimi birini kimi ötekisini silkip atar atarken, artık çoktan, bağdaşır-bağdaşmaz erdemleriyle, ikisine birden yapışık yaşadığımı anlıyorum. Tuhaf belki, bunu anladıkça duruluyorsun, durudukça toparlanıyor, toparlandıkça yaygınlaşıyorsun. Okumalardaki dünyaca yırtıklık siliniyor az az. İki-dünyalı-okuma diye birşeyin senin için olamazlığı açık seçik kavrıyor tüm anlayışını.

Birbirini tutmayan seslerin, kafa-gönül parçalayan kazmaları gittikçe gerilerde kaldı. Aradabir burulsan da, bölünmüşlükle şaşırmışlık değilsin sen. Onyıllarca git-gel, gel-git: sevinçli okumalara bıraktın devingenliğini. Yapay bağlar, gözboyayan yamalar, hokkabazca oldu-bittiler, düzmece uyumlamalar, zorlama karışıklıklar ötesi bir birliktelik artık okumaların. Hangi yapıtın hangi dünyadan çıktığı bir sorun değil senin için. "Bu uzak", "bu yakın" diye ayırmalar, saçma şeyler. Uzak, meğer yakınmış; yakın'da tüm uzaklar; uzak yakın, hepsindeyim, hepsi bende, benimle, okurum çünkü. İnsan-oluş gelmiş geçmiş, gelecek tüm insanları kapsayan ortaklaşa bir serüven, herkesin payı var, herkesin payalmasına açık bir oluş bu. Tüm insanlığı kuşatan bir kültürde ne uzak var ne de yakın.

Özümsediğimce bu oluş-dünyasının içindeyim. Özellikle, *bu kuşatıcı* okumalarla, bu okumalardan devşirdiklerimle varım.

Bazan kopuk izlenimler uyandırsa da, tüm okumaların birliği ben kendimim. Uzak-yakın diye nitelemelerinde, nerden baksan,

kültürde yaşamda olduğu gibi okumalarda da güdülen uzak-yakın sınırlamaları, okumanın o herşeyi kuşatma istencine aykırı, hem de nasıl. Yapıt nerden gelirse gelsin, dünyayı dünyadan ayıran da, dünyayı dünyayla birleştiren de okur. Okuma başarısının cana can katan canı okur.

Şimdi burda karanlıklara sarkamıyorum; özgeçmişimin alacakaranlık dönemlerine, dönemeçlerine şöyle bir değinmek bile, okurluğumun ne umulmadık açmazlara dolandığını belgelemekte. Nicedir kendime özgü açım olan açıdan bakınca: okurluğumun *hiçbir sınır tanımadığı* inancındayım. Aydınlanmasını birbirine karşıt dünyalardan derlediği ışınlarla sağlayan bir açılma okurluk, başıboş bir okurluk değil okurluk.

Batı Doğu demeden, akıllı deli aldırmadan, düzenli dağınık umursamadan, nesnel kişisel demeden, gerekçe sınır koymadan gerçekleşen bir serüven okurluk.

Böyle işte benim okurluğum. Tıkız, bölünmez, gediksiz bir okuma dünyam var, birdi iki oldu, sonra, nicedir yok öyle şeyler. Daha başka dünyalar varsa, onlara da varım, okurluk birlik, önünde sonunda; yeter ki açık tut kendini, çileden yılma, birlikle tatlanırsın, nasıl olsa okudukça, okuman bitince de yoklukla.

Okur, doyar mı hiç? İnsan-olmanın görünür görünümlerinden değil mi okurluk! Hep-açlık, bencileyin okurluk. Hangi dünyanın kültür bahçelerinden derlersen derle, besin özün, nesnel bir topolojiden kronolojiden çok senin özümseyişin. Önemli olan bu kişisel özümseyiş. Dediğim gibi: ben kendim, toptan, "ilk" diye adlandırdığım okuma-dünyasından edindiğim bilgiler, duygular, deneyler, beceriler, güvencelerle kurmaya yöneldim varlığımı, – dikkat, çaba, sallantı, merak. Daha sonra içine daldığım o bambaşka okuma dünyasının algıları, özgürlükleri, kuruluşları, derinlikleriyle *bir* ettim dünyamı.

Ayrı gayrı yok benim için. Çıktığı kültür-tarih-toplum dünyasına bakmaksızın yapıttan yapıta seğirtiyorum. Okurluk *yaşamı* biriki dünyayla sınırlandırılamaz ki. Erdem gömüsü kitaplar. Okuyan katkılanır.

Tüm kitapları bırakınca erişilen, artık kitap okumayan yaşama uzayı yok mu, peki? Olmaz olur mu, o da var. O da çok şey borçlu bu aşamadan önce gerçekleştirilen okumalara. Okumadan payını almayanın yaşamı; insanın okumasız payına düşen yaşam, hiç-

okumasız sona eren tek tük kişilerin yaşamı biryana, pek öyle imrenilecek bir yaşam değil inancındayım.

Bir dikişte kana kana içtiğim kitaplar var. Eksik ama kısa bir deyişle Batı-kitaplarım bunlar. Susuzluğumu giderdim mi, çoğun, bir kez daha içesim gelmiyor, beni çeken başkalarına uzanıp onlarla göneniyorum.

Nicedir lıkır lıkır içmekte olduğum kitaplar var. Kesin tanımlarla oyalanmadığım için bildirimdeki eksikliği bile bile: Doğu kitapları diye nitelediğim bu kitapları, susadıkça yeniden içesim geliyor.

Bazan da uğramıyorum hiçbirine. Yıllardan beri, Doğu-Batı türünden ayrımlara boşverdim gitti. Okuyorum, okumuyorum, okuyorum, az az, çok çok, çok çok, az az.

Deneme Kitapları Okumayı Seviyorum

Konuşup yazarken fırsat buldukça sözü denemeye getiririm. Konuşmamla, yazmamla tüm davranmamla, baştan sona yaşamıma bir deneme gözüyle baktığıma göre, kendi açımdan, pek şaşılacak birşey yok bunda. İster düşünüp taşınarak, ister düşünüp taşınmadan sözü denemeye getireyim, öyle açık-seçik sonuçlara vardığım görülmemiştir. Ortam deneme, hele konu deneme olunca, bundan doğal şey olamaz zaten. Biri olmazsa öbürü, – başka bir denemeyle akmayı bekler gönül. Nitekim şimdi de böyle bir fırsatın içindeyim ama yalnızca okur olarak eğileceğim denemeye. Gerçi bu eğiliş yazıyla gerçekleşiyor, deneme yazarlığım gündemde. Gene de dikkatimi deneme okurluğumda topluyorum.

Bir yazı gerçekten denemeyse, sevinmemem olanaksız. Benim o artık, ben de onun. En kutsal şeyim, zamanım onun; ona adadığım zamanlarsa duyguların en hoşu, yaşamak-ne-güzel-şey duygusu onu tatmanın açıkça dile gelmese bile, bendeki yansısı.

En çok sevdiğim denemeleri irdelemeye gelince, kesiliveriyor soluğum. Sanki sevgi gerekçeleri kotarmaya kalkmışım gibi oluyor, susmayı yeğliyorum. "Çok-seviyorum-çünkü" türünden tümce kalıpları karşısında nerdeyse tiksintiyle irkilirim. Denemeyi kendimce başkalarına bir kez de akılla benimsetmek gibi bir kaygının ardına takılacağım da n'olacak? Orası öyle: ancak denemeye ilişkin iki yaklaşıma parmak basmadan okur olarak durumumun azçok aydınlığa çıkabileceğini sanmıyorum. Biri, kitaplara, yazılara verilen "deneme" adı karşısındaki tutumum; öbürü, okuduğumu denemeleştirme eğilimim.

Yerinde başvurulduğunda, özellikle ustalar, eski-yeni ustalar başvurduğunda "deneme" sözcüğü, hangi dilde olursa olsun, beni gizemle çeken bir sözcük. Benim için, üstüne yok bu sözcüğün. Ya hemen herşeyimle ordayım, ya da, hep aklımda artık, ne yapıp edip oraya döneceğim. Gene de "deneme" nitelemesinin, her ortaya

çıktığı yerde, yerliyerine oturduğunu söyleyemem. Sözcükle yapıtı niteleyen, yazarın kendisi, yayıncı, eleştirmen de olsa, böylesi bir niteleyişte hepsi birleşse bile, kitaba yazıya yapıştırılan "deneme" yaftasıyla *deneme*'ye dönüştürülmez hiçbir yapıt. Gelgelelim, başkaları deneme diye nitelendirmese de, deneme olarak okuduğum, seve seve okuduğum yapıtlar var. Uzunmuş, uzun değilmiş; düzyazıymış, düzyazı değilmiş; çağdaşmış, çağdaş değilmiş – genellikle dikkat edilen ayrıntıların hiçbirine kulak asmam. Ders-dışı şeyler okumaya başladığım okul yıllarımda, yavaş yavaş biçimlenmeye başlayan, sonraları arta arta kıvam tutan bazı özellikleri olduğunu göreyim yeter. "İşte bir deneme" diye sarılıyorum okuduğuma. Kırıklığa uğramayacağımı anlayınca da, denemeyi okumayı sereserpe sürdürüyorum.

Okuduğum şeyin, benim gözümde *deneme* olabilmesi için, bir yazı olması gerekir en ilkin. Her yazılana "yazı" diyemiyorum çünkü. Okuyamadığım yazılar yazı değil, demek istiyorum. Yazı diye önüme konan savruk, özensiz, beceriksiz bir söz-'dizisiyse', n'apabilirim böylesi bir yazıyla. Her satırında şurasına burasına takılıp kaldığım bir yazıyı nasıl okurum? "Ne diye böyle demiş, şöyle demeliydi!", "Bu dil de ne, kılçık ayıklamaktan başalamıyorum!", "Bu böyle gitmez, işinin dille olduğundan haberi yok!" Bu tür engellenmeler sık sık çileden çıkarıyorsa, yandım. Okur olarak kendimi ortadan kaldırmış olurum o zaman. Okur olmayınca "yazı" diye birşey de yok. Okuyamadığım yazının, başka şeyler biryana, "deneme"yle hiçbir alış-verişi olamaz bence.

Ne var ki, yazı olma önkoşulu, gerekli bir temel ama her önüme çıkan yazıyı deneme kılmaya yeterli değil. Yazı olan bir yazıyı deneme olarak okumam için, deneme olarak okuyup sevmem için, en azından bir-iki özellik bulmalıyım o yazıda. Neresinde mi? Yazının heryerinde. O özelliklerle yoğrulmuş olmalı yazı, baştanaşağı o özellikler oluşturmalı yazıyı. Okurken o özellikleri algılamalı, onlarla dolmalı, onlarla gönenmeliyim.

Neyi, nasıl işlerse işlesin, "işte sana bir yazı!" diye okuduğum yazının, bir *kişi*-yazısı olduğunu anlar anlamaz, hiç çekinmeden deneme olduğunu söyleyebilirim. Yazıdaki kişi'lik, ne denli gönlümce görünüyorsa, o denli sevgiyle özümserim denemeyi.

"Kişi" derken hepimizin aklına gelen şeyi vurgulamakta değilim şimdi. Ona ne kuşku, her yazıyı (genellikle) bir insan yazar, her insan da, insan olarak, kendince bir kişi, bir kişilik, şöyle ya da böy-

le. Deneme yazısında "kişi" derken, benim belirtmeye çalıştığım şey başka.

Kişilik derken, bir *yazı olarak* denemenin: kendisini ve çevresini duyan, düşünen, anlayan, biçimleyen bir canlı varlığı açığa vurması gereğine inanıyorum. Böyle bir ortaya çıkış: bireyi, ben, ben diye böbürlenmeye götürmez. Bu tutum kişiliğin anlam-değer yapısına aykırı bile. Tam tersine, bir yazı: olanca algı, yargı ve seçimleriyle kendi benini yazısından esirgemeyen; heyecanlarını, ikirciklerini, sallantılarını işlediği konu ve amaçların gerektirdiği oranda yazıya yansıtmaktan çekinmeyen; olanca varlığıyla kendini dile getirmekten ürkmeyen bir istencin oluşturduğu bir yazıysa, o yazı kişiliğin damgasını taşıyan bir denemedir. Olup biteni, olabilirlikleri başkalarından başka türlü bir algılama ve tasarlama bilinciyle gösteren; yazısal girişimlerinde, değer biçmelerinde düzen arayışlarında tüm acı ve tatlarıyla kendini sergileyen bir bireydir denemeci. Herkes gibi olduğu zaman bile, buna, kendine özgü, bireysel yapı ve tutuma özgü deyiş ve gerekçelerle tanıklık eden kişidir o. İşte deneme bu tanıklığın yazılı belgesi. Bir yazar, söylediğiyle, kendini de söylüyorsa; hiçbir sınır kaçamak aramadan söylediğinin sorumluluğunu, doğrudan doğruya kendisi yükleniyorsa, gerçekten bir deneme o yazarın yazısı, – işte böyle bir *kişilik-yazısı* deneme. Yazıda sevdiğim bu, başka türlü tasarlayamıyorum denemeyi, çünkü yazmak bu.

Böylece, okur olarak baktığımda, deneme, yazarın, neden nasıl sözederse etsin, dönüp dolaşıp kendisini anlattığı bir yazı. Bundan, denemede, yazarın kendisini konu olarak aldığı; kendisinden başka bir konuya elatmadığı; dolayısıyla da, deneme-yazılarının, bencil odaklı söylemeler olduğunu çıkarımlamak yanlış. Denemeci, yalnızca kendisiyle uğraşan bir saplantılı değil. Gerçek denemeler apaçık ortada: denemeci kimliğinin özü, her konuya uzanabilmesi. "Konu" diye nitelenen hiçbir şeyi kendisine uzak görmeyen; dilediği her konuyu işleme özgürlüğü gösteren bir kimlik denemecininki. Yerleşik uzmanlıklar karşısında pısırıklığa kapılmayan bir merak insanı, bir atılım insanı denemeci. "Bu-budur-başka türlüsü-düşünülemez" çeşitinden kesip atmalara başkaldırıp kendi gönlünce düşünmeyi görev bilen; bilmeyenlerin, ya da çok-bilmişlerin yoldan çıkma, yetkeli ortamdan ayrılma diye dudak büktüğü yörelere doğru yönelmeyi göze alan; konunun hatırı için tehlikelere dalmaktan zevk deren kişidir denemeci.

Konu konu, diyorum, pek hoşuma giden bir kavram değil ama kalemime takıldı bir kez. Dediklerimden, herkesçe bilinen konuları, sanki önceden iyice belirginleşip yanyana diziliymişler, işlenmeyi bekliyorlarmış gibi tasarlamak; denemecinin, bu hazırlop konuları denemeye uygun bir yaklaşımla deşen bir yazar olduğu izlenimine kapılmak doğru değil bence. Ne yazar bekleyen hazırlop konular var, ne de denemeye uygun bir yöntem, bir yazma kalıbı, bir yaklaşım var. Gerçi denemeci başkalarınca elealınan konulara çevirir dikkati. Gene de onun yaptığı, bilimce incelenmiş bir konuyu denemeye aktarmak değil. Dıştan gelen isteklerin pek bir önemi yok denemeci için. Bilinen konulara yönelse de, bunu içten gelen bir tutkuyla yapar çoğun. Bırakın ki, genellikle, konusunu kendi seçer; bazan bilinen bir konuyu da seçse, konunun nedense kapalı kalan yerlerine sarılır; böyle yapmadığı zamanlardaysa, dikkatini yoğunlaştırdığı yöreyi, kendine özgü bir konusallaştırma duygusuyla, kendi oluşturur konusunu.

Gelgelelim bütün bu uzanışları *kendi* açısından, *kendisi* için, yapar. Salt kendisini kollama amacıyla değil ama. Kişiliğinin gerektirdiği bir sağduyuyla; çoğu kez "delilik", "çarpıklık" diye nitelenen o kendine özgü sokuluşlarıyla, konularını işler denemeci. Öyle ki, deneme, neden sözederse etsin, ögeleri yapısı nasıl olursa olsun, yöneldiği herşeyi, tüm varlığıyla kendi süzgecinden geçiren, kendi kişiliğiyle yoğuran yazardır denemeci. İşte bu anlamda, denemeci: neye el değerse değsin *herşeyi*, kendi bağkurmalarıyla günışığına çıkarıp anlatan; ama böylece çoğu kez kendisini *de* anlatan bir yazardır. Deneme: kendi yaşadığı konuyu, yazısında yaşatan yazarın, bu okurun da yaşamasını sağladığı ortamdır.

Bu çerçevede şöyle bir saptamanın, deneme varlığına önemli bir yönden parmak bastığı kanısındayım: Bütün bu yaşamalar, bir yazı olarak denemede dille gerçekleşir; okur bu yazılı dilden payaldığı oranda deneme gerçek'leşir. Denemede okur olarak sevdiğim bu gerçek'leştirme işte.

Tadına doyamadığım birşey de, okuduğum denemeyi dilediğimce uzatma olanağım. Şöyle: deneme kitabımı, ya da kitaptaki denemelerden birini okuyup bitirsem bile, gene de bitmiş değildir o deneme benim için. Deneme: okur olarak yayılmama en uygun yazıdır. Yeter ki tutkumu beslesin, ilgimi pekiştirsin, ne çok zaman ayırsam değer denemeye. Karşılığım, güzel zamanlar çünkü. Denemeye özgü okuma keyfi bu. Öyle ya, deneme, yazıya dökülen kişi-

liği kucaklama serüveni. Bütün'e saygı, geniş'e anlayış, sınırdaş'a özen, kuşatıcı'ya dikkat diriliği bu. Böyle bir boyuttan yoksun yazıya, "deneme" demek, sözcüğü yersiz kullanmak demek. Bu yapısal özelliğe sıkısıkıya bağlı başka bir özellik daha var ama, – ayrıntı sevgisi. Gerçekten de, ayrıntıların şaşırtıcı önemini bilmeyen; ayrıntıların içerdiği niceliklere hayran kalmayan, ayrıntılardaki esin ile aklın hakkını vermeyen yazının nesi deneme? Böylece deneme: bilgileri sarıp sarmalayan bütün ile, bütünü oluşturan tek tek ögelerin dengelendiği canlı bir bileşkedir.

Nitekim deneme okumak, benim için tümden ögelere, ögelerden tüme heyecanlı bir kımıldanış; düşünce duygu, duygu düşünce sürekli bir gidip gelme, boğum boğum zamanlarla zenginleşe zenginleşe. Bu yönden şiir okumayla akraba deneme okuma. Ne var ki, sevdiği bir şiiri okuya okuya ezberlercesine içine buyur eden okur; çoğun, dizeleri okumaksızın yinelerken türlü türlü anlam derinliklerini sesli sesli bir söyleyişle yüzey yüzey aşıp geçer. Denemeyse, her kez, ayrı bir derinleşme istenciyle, tat tat uyanıklık ister okurdan.

Bütün-parça içiçeliğinin bir gereksinimi olarak deneme, bir resmi andırır çok kez. Gözlerimizin önünde duran bir sanat evrenidir deneme, çizgi çizgi, renk renk, geçişli geçişli, kat kat, oylum oylum, ardarda yanyana, yakın yakın, uzak uzak, birbirine bağlı göndermeler, andırışlar, bakışımlar, çağırışlarla dolanı dolanı. Nasıl resmi seyretmek bu yayılışların birinden öbürüne koşa konaklaya gezinmekse, deneme okumak ona benzer bir tat. Kuşkusuz, resmi parçalara ayırmak tatlanmayı engelleyebilir; resmi parçasız tasarlamak da öyle. Parça-bütün birlikteliği olmadan, resmi bir sanat yapıtı olarak algılamak sözkonusu değil, keyfini çıkaramazsın. Aynı gerçekler, bir yazı olduğu unutulmaksızın, deneme okumak için de geçerli. Deneme bir evren; evrene evrence yaklaşmak yaraşır.

Çoğun, bir deneme kitabını elime alınca, evrene çevirmiş gibiyim gözlerimi, baktıkça bakasım geliyor, baktıkça bakacak bir oylum uzanıyor önümde. Hele denemem, gönlümce bir denemeyse öyle kaptırıyorum ki kendimi ben evrene bakıyorum, evren bana bakıyor sanki. Evrenin bir ögesiyim artık: evren'le doygunum, evren'le yokolup gidiyorum.

Tek yerde değilim deneme okurken, iki yerde birden varım. Ne denli gerçeğe mantığa aykırı düşse de, deneme okumak bu işte. Toptancı bir deyişle o iki yerin biri bilim, öbürü sanat. Deneme bu

iki dünyayı birleştirdiği için, ikisini birden yaşıyorum denemede.

Deneme okurken: bir ayağım bilimde, öbür ayağım sanatta: duyarken biliyor, bilirken duyuyorum denemeyle. Deneme yazısında bu iki çağrı birarada yankılanmakta. Böylece deneme, bazan birbirinden apayrı, bazan birbiriyle uzlaşmaz iki insan-yönelimini biraraya getirmeyi başaran bir Herakles ürünü. Öylesine zor ama güzel bir başarı deneme, hem okur hem yazar için.

Gerçekten de bilme: gözlemle, mantıkla, yantutmazlıkla, nesnellikle oluşturulan bir insan verimi. Çalışma sabrı, kılıkırk yarma inceliği, eleştiri gücü, çıkarım keskinliği, etkiyi sonuca bağlama becerisi gerekmekte. Şimdiki varlık-durumunu, olayları, kuralları, yasalarla öğrenmek; uzak yakın varlık-durumlarını önceden ölçüp tartıp ona göre önlemler almak, işlemlere girişmektir bilgi, bilim. Kendine özgü çeki-düzeni kotarmaksızın sağlanamaz bütün bu gereksinimler.

Sanatsa, bambaşka bir anlayıştır, yaşayıştır. Özünün istediği duyumlar, esinler, heyecanlar, duyarlıklarla yüceltir dünyasını. Bilimden edinilen nesnel açıklamalar ve amaçlamalarla yetinmeyen bir dünya. Tek tek sanat yapıtlarıyla insan yaşamının, birtakım değerler, yargılar, hayaller, özlemler, biçimler, yorumlar, içerikler kazandığı bir dünyadır sanat.

İşte deneme, insan varoluşunun bu iki yönünü *birden* elealmaktır. İster umursamazlıktan, ister yalınkat bakıştan, ister bilgi duyuş güdüklüğünden kaynaklansın, bu iki yönden birinden birini gözardı etmeye ya da birini öbürüne indirgemeye başkaldırmaktır deneme. Olumlu bir bildirimle söyleyeyim: En geniş çapıyla *tüm* insanı, *tüm* varolma çevresiyle çepeçevre kucaklamaktır deneme.

Bu da beni deneme okurken: hem-bilim-hem-sanat okuması gerçekleştirmeye götürüyor. Oysa, bilim-okumasının gerektirdiği davranış başka, sanat okumasınınki başka. Bu okumalar, çoğun, birbirlerini dışta bıraktıklarına göre, denemeye yönelen okur, okuma gerçekliğinde, nasıl olup da bunları bir uzlaşıma, uyuma, birliğe ulaştırır?

Ne denirse densin, ne tür sorunlar öne sürülürse sürülsün yadsınmaz örnek var ortada: Deneme kitapları okuyan, denemenin hakkını vere vere deneme okuyan nice insan var. Sık sık değilse de, heryanda rastlanır böyle okurlara. Ben de onlardan biriyim. Tam da, bazılarının o zor, o çelişik, o açmazlı diye nitelediği yaklaşımları birarada yaşadığım için öyleyim. Deneme okurken, çeşitli insan-

olma etkinliklerimi birbirine sürtebiliyor; insan-olma yetilerime bol bol gelişme fırsatı buluyorum. Eşsiz kazanımlar derleye derleye okuyorum deneme kitaplarını, – okurken okuyasım geliyor, okudukça seviyorum, sevdikçe seviyorum, sevdikçe okuyorum.

Bir deneme kitabıyla başbaşayken, kendimi, biryandan, denklemli gözlemli laboratuvarların, araçlı gereçli araştırma merkezlerinin, tartışmalı eleştirili bilgin toplantılarının tam ortasında buluyorum. Öte yandan da: yaşamım günlük akışıyla akıyor; insan yaşamını insan yaşamı kılan sıradan ve sıra-dışı uğraşlarda, üzüntü ve sevinçlerde, atılış ve alışkanlıklarda, başarı ve acımasızlıklarda buluyorum kendimi deneme kitaplarıyla.

Bir ordayım, bir ordayım denemeyle. Yığın yığın bilimsel bilgilerden damıtılan sonuçlarla, içiçe yaşantı ilişkileriyle yoğrulan yaşama biçimleriyle karşı karşıya getiriyor beni denemeci. Her an uyanık olmaya çağrı deneme. Deyim yerindeyse, sık sık, bilinç-süzgeçimi değiştirme gibi bir ödevim var. Deneme okurluğu, çeşitli dünyalardan bilinç edinme süreci. Hem aklımla hem duygumla, hem çözümleye çözümleye, hem toparlaya toparlaya okumam gerekiyor. Ne aceleye gelir deneme, ne de uyuşukluğa. Denemenin eşliğinde gittiğim bilgi ve yaşama yörelerini, ne zaman ne yapacağımı şaşırmadan gereğince tanımak amacıyla: kimi alıcı, kimi etken bir sokuluşu gerçekleştirmeye yatkın olmalıyım; kimi yörelere ayaklarımı sıkıca basmam, kimi yöreleriyse uçarcasına geçip gitmeyi becermem gerek. Bazan hiç yakınlık duymadığım şeylerle dürüst bağlar kurmam kaçınılmaz. Bazan da saplandığım sevgileri gözden geçirmeyi göze almalıyım. Zorla başarılacak, yalapşap üstesinden gelinecek şeyler mi bunlar?

Çok yönlü merakları olmayan, deneme okumasın. Desene, okurundan: tek okur olmayı değil, *çok*-okur olmasını ister deneme. Okurluk görevi bu, gelgelelim okur bu görevi, kendi güle isteye kendi kendine yüklediği için, yük olmak şöyle dursun, mutluluk hafifliği bu.

Deneme kitaplarıyla çok yönlü bir okumalar evreninde gönenmekteyim ama, bu böyle diye, artık herşeyin özüne inme olanağına erişmiş biri diye görmüyorum kendimi. Okumanın amacı, okumayı sona erdirmek değil. Bu genelde okuma için böyle, hele özelde deneme-okuma için çok daha böyle.

Gerçekte eksiklik bilinci deneme; bu bilinci paylaşmak deneme okumak. "Hepsi-bu!" "Bu, budur!" türünden bir kesip atma değil

deneme. Sereserpe yayılma ve alabildiğine derinleşme istencine karşın, deneme yazısı, adı üstünde, bir sınayış. Dilediğine, dilediğince yaklaşsa da, bir bitmemişliktir deneme. "Ben yazdım, bitti, ötesi yok artık!" diye birşey aklından geçiren yazar, ona ne kuşku, denemecilikten uzaklarda oyalanmakta. Yazar için doğru olan okur için haydi haydi doğru. "Ben okudum, okunacak başka şey kalmadı!" türünden bir davranış, sözümona okurun, deneme okumayı bilmediğine göstergelik etmekte. Denemenin ne olduğunu azçok bilen okur, tam da okuduğu denemelerden ötürü, duyuş duyuş, görüş görüş bilincinin ne denli değişimlere, yapılanmalara, onarım ve yeniliklere itelendiğini bilen bir okurdur.

Okunan denemeler, gerektiği gibi okunursa, okunacak başka denemelerin özlemini doğurur hep. Deneme yazısının pekçok şey dile getirme gücü olduğunu; ya da, dile getirilecek pekçok şeyi kültürün birçok yöresinde yaratıcı bir bağlamda sunma gücü olduğunu; ama herşeyi sarıp sarmalamaktan ötede dönenmediğini hiçbir zaman gözden yitirmemek gerekir. Yalnızca denemeye özgü bir sınırlılık değil, tüm başarı doruklarıyla birlikte adı ne olursa olsun her yazı için böyle. Ama deneme yazısı, deneme olduğu için özellikle böyle. Belki de bundan, deneme kitaplarıyla sarmaş dolaş yaşıyorum. Başka deneme okurları için güvenli birşey söyleyemeyeceğime göre, özüm için apaçık söyleyebileceğimi söyleyeyim: bana tam da eksikliğimi tattırdıkları için tadına doyamıyorum denemelerin.

Bir orkestra deneme yazısı; deneme okumaysa, orkestra eşliğinde dansetmek. Yazıdan anlayışına akan sözcük dizimlerini biçimli-içerikli bir dansa dönüştürür okur. Şaşmaz adımları canlı tutan göz kulak denemenin ritminde melodisinde, okuya okuya kendini yaratır, tüm varlığıyla kıpır kıpır. Öyle kapsamlı bir süreç ki deneme okurluğum, gönlüme-kafama tostoparlak yumuluyor, ama daha yumulurken, kültür uzaylarına sığamıyorum. Bilincimin tüm kıvrımlarını genişlete genişlete boğum boğum birbirine örgülüyorum. Deneme dansında, yaygın yoğun melodilerle okuma dansımda parça parçayım, bütün bütünüm, dolu doluyum, eksik eksiğim, şiir şiirim, bilgi bilgiyim, kitap kitabım, yaşam yaşamım. Mantıkla bilim gergin-apaydınlık denemede. Şiirle sanatla yazıda dingin duran hep aynı deneme, dans eşliğinde başka bir müzik her okuyuşta. Yalnızca denemeleri değil, karşılaştığım tüm kitapları, denemeler elverdiği oranda, kendime özgü bir deneme-dansına çevirme eğili-

mindeyim. Bir deyime *denemeleştirmek*, okur yaradılışım benim.

Başta deneme yazıları, okuduğumu deneme kılmakla okuduğumu çarpıttığımı sanmıyorum. Tam tersine, böyle okumakla, her okuduğumu, tepeden tırnağa buyur ettiğim inancındayım. Böylesi dansla birlikte-yaşama, yazıya da katkılar kazandırmaktır. Kendine özgü bir eleştiridir şiir; şiir okurken dizeden dizeye şiire özgü yanmak gerek. Durgun kabarık bir ırmaktır roman, roman okurken bu ırmakla akmak gerek. Bütün bu gerekler, başka türlü de olsa dansçı eklemleri bekler okurken. Denemelerle deneyliysen, her okumaya ayak uyduracak bir esnekliğe kavuşmuşsundur. Ona ne kuşku, yazıya zor kullanmak, okumamak demek yazıyı. Bu anlamda, okuduğumu derinleştirmem: yöneldiğim kitapla okurca uyumlaşmam demek.

Bazan kendi kendime soruyorum. Sormaz olur muyum hiç: neden böyleyim? Neden böyle okuyorum deneme kitaplarını? Neden deneme okurluğumla yaklaşıyorum tüm öbür kitaplara? Hepsi birbiriyle kaynaştığına göre, bu soruları kendime bile açmakta zorluk çekmiyorum bazan. Ama bazan da olanca aydınlığıyla ortada yanıt, ne soru var o zaman, ne zorluk. Kendim bir yazar, bir deneme yazarı olduğum için böyle bir okuyuş tuturmuş gidiyorum işte, diyorum kendi kendime. O zaman da, denemecilik gereği, bu kanıtım kandırmıyor beni. "Peki, neden denemeciyim? diye sormaktan alamıyorum kendimi. Nerden evirip çevirsem, bu soruya yanıtım yok oysa. Böyleyim işte, gibilerden, ya da, nasıl bilebilirim ki, gibilerden birşey geçiyor içimden.

Hep yanıtsız kalacak sorularıma yanıt değil belki, gene de açık seçik kendim için saptadığım bir gerçeklik var, başkaları ne derse desin, başkalarının umurunda mıyım sanki, benim gerçeğim. O da şu: Deneme okumayı sevdiğim için yazıyorum; deneme yazdığım için deneme okuyorum, – ne var ki yazmasaydım da okuyacaktım; okumasaydım da yazardım.

YAŞAMDAN KİTABA,
KİTAPTAN YAŞAMA

Kitapların yaşama-bilgeliği sağlamadığına inananlar, bu görüşlerini, karşı konmaz kanıt gözüyle baktıkları birkaç sava dayandırıyorlar.

Biri şu: sözümona en bilge kitapların hepsini içsen bile, olsa olsa "okumuş" kılar bu seni. Okumuşsa, yaşamca, dönüp dolaşıp: hımbıl, çekingen, renksiz.

Başka bir sav da, özetle şu: öyle bir cehennem, öyle bir kargaşa, öyle bir orman ki insan yaşamı, bir-iki kitapla kötülüklerin iyiliklere, düzensizliklerin düzenlere, karanlıkların ışınlara dönüştüğünü söylemek, saflık, kafasızlık, boşgurur – al yazarı vur okura!

İşte kanıtlandı: demek ki kitaplar yaşama bilgeliği sağlamaz!

Böyle diyenlere, öne sürdükleri, sürebilecekleri tüm "kanıtlarına" yanıtım, karşı-kanıt türünden birşey değil, dolambaçsız yanıtım şu: Yaşayan bir varlık olarak bazı şeylerden haberim var; bunca yıl, şöyle ya da böyle yaşamın içinde yuvarlanıp giden bir insanım; gene de, gerekli olduğu sanısıyla, zaman zaman, tekyanlı izlenimi veren bazı önerilerde bulunsam bile, "Yaşam işte böyle birşey!" diyecek durumda değilim.

Bütün bunlara karşın, yaşamı yaşamamızı, ne yapıp edip daha yaşanır kılmanın yolunu yordamını aramaktayım, herkes gibi ben de, sürekli. Bu yöndeki en küçük yardım kafama gönlüme bayram. İşte kitaplar bu yönde başvurduğum değerli pınarlar. Şimdiye dek, bir biçimde, yararını gördüm, bundan sonra da böyle olacağını umuyorum.

Biliyorum: ne her kitapta bilgelik dolup taşıyor, ne de ilgi ilişki kurabileceğim kitaplar, gönlümce-kafamca bilge. Hangisi olursa olsun, her kitabı, bilgeliğin eksiksizce kutsadığını söylemeye kalkışmam hiçbirzaman.

Bu böyle ama, kitap ile bilgeliğin ilişkisi olamaz diye kestirip atmak da, yaşadığım kadarıyla, gerçekliğe aykırı. Kitaplarda gön-

lümce bilgelik bulamıyorum diye onlardan yüzçevirmek şöyle dursun, tam tersine, elimden geldiğince özenle onlarlayım her fırsatta.

Latince bir deyimle, kitaplar, '*mirador*'larım benim, seyir kulelerim. Yaşamın da, insan-yaşamının da burgaç burgaç akıp gittiği evreni seyredebileceğim, Latincesiyle *mirarer* yerlerim, evren-içi *yükseltiler* oraları. Oralara çıkmadan nasıl gözlemleyebilirim o beni, itip kaksa da, hayranlıktan hayranlığa sürükleyen evreni. Kırıntısının kırıntısının kırıntısı olduğum evren-yaşamı, şaşılası seyirlik derin bir uzanış, bir *miraculum* ise, seyirlerimi, en yoğun, kitaplara borçlu olduğum bilincindeyim.

Hazırlop bilgelikler devşirmesem de, iyi ki varsınız kitaplar! Bilgelik olası değilse, sizde mi bunun suçu? Bırakın ki, sizler olmasaydınız, en azından bazılarınız olmasaydı, insan kuşaklarının yaşamda gerçekleştirdiği pekçok güzellikler olur muydu? Sizlerle: kafalar oldukça ışıklanıyor, bilgiler epeyce artıp güven bağlıyor, beceriler oylum oylum genişliyor, acıların acılığı diniyor epeyce. Bütün bunların yaşama-bilgeliği olup olmadığı tartışmaya açık bir konu; – gene de ışık, güven, beceri, dinginlik, bütün bunların genellikle en verimli yürütüldüğü yer, kitaplar kuşkusuz.

Herzaman, "bilgelik" diye nitelenebilecek yararlar edindim diyemesem de, yaşamı yaşanır kılan öyle çok şey devşirdim ki kitaplardan.

Bir-iki dokunuşla sonuçlandırılası şey mi yaşam-bilgelik ilişkisi. Yaşam nedir? Bilgelik nedir? İnsanlar yaşadıkça hep yeniden ele alınıp incelenecek bu açmazlar, – düzen kargaşa, bunalım mutluluk, bilgi karanlık, tat uğraş ve benzeri anakavramlarla birlikte, ama en iyi gene kitaplarda, kuşkusuz.

*

Okumayı elden bırakmadan *yaşamak* bilgelik, – elden geldiği kadar bilgece. Salt okumakla bilge olunmaz, yaşamda eylem eylem gerçekleştirmekle bilge olunur.

*

Bilgelik nedir? Kimler bilgedir? Bilgeliğe götüren yollar nelerdir? Bilgeler ne yapar? Bilgeler ne yapmaz? – Ne tuhaf, hemen de karmakarışık dolanıveriyor sorular, düşünceler.

Hiç tuhaf değil gene de. Sorulması, düşünülmesi gereken daha yığın yığın sorular var, kitaplar yazılalı beri kitaplarda tartışılıyor bu sorular.

*

"Kitap bilgeliği" pek sevilesi şey değil. Öyle de, bilgeliğin o çok önemli dilsel izdüşümü, özde, kitaplarda.

*

Ne denli kutsal sayarsan say, tek kitapla tüm yaşamı sarıp sarmalayabileceğine inanan, yaşamın kutsallığını aşağılamaktan başka birşey yapmaz.

*

Nerde kitap-sofrası varsa, oraya çökesim geliyor. Kitap-sofrası: yaşama sofrası.

*

Kitaplar teknelerim: yaşamaya çıkıyorum onlarla.

*

Kitaplar kıyılarım: güç topluyorum oralarda.

*

Benim serüvenlerim kitaplar.

Bunu işitince, bu adamın da, kitaplar dışında başından birşey geçmemiş, demeyin. Tam tersine: kitaplardan edindiklerimle bir bir önüme seriliyor kitapların dışında başımdan geçenler.

Serüveni serüven yapan tüm ögeler kitapların da ögeleri; hepsinin değil kuşkusuz, bana serüven yoldaşlığı edenlerin. Bilinmezlik, bunalım, güzellik, tehlike, değişim, yenileşme, bilinmezlik, güzellik, tehlike, değişim, yenileşme.

Kitaplara iyice bulaşmayanlara, ya birçok serüven kapalı, ya da, serüven dediğin yüzeysel bir gelip geçici yerdeğişimi.

Kitaplar doğru dürüst seçilir, doğru dürüst okunursa: görmeler, duymalar, düşünmeler, için yeni yeni olanaklar katar insana.

Başarısız serüvenlerin suçunu kitaplara yüklemek (sanki her serüven başarılı olmak zorundaymış gibi, – serüven serüven olur muydu o zaman?) evet, başarısız serüvenlerin suçunu kitaplara yüklemek, kitap yaşamından yana bir talihsizlik, – bir "serüven", desenize.

*

Dalabiliyorsan, kat kat serüvenler kitaplarda.

Artık okyanusun en karanlık yerindeyim, dediğin zaman bile, başkaları artık orda birşey yoktur dese bile, nice balıklar ödülün, senin kitaplarda yaşadığın nice canlılıklar.

Serüvenci; herzaman heryerde serüvencidir.

*

Yaşama ermişinin kitaptan elçekmesi başka şey, kitaba düş-

man kesilen birinin kitaptan elçekmesi başka şey.

Yetkinlik türünden şeylerle hiçbir bağı olamaz kitap düşmanının. Kitaba düşmanlık, ergeç, yaşama düşmanlık.

Gerçekten erdemsever kişi, bu duruma kitapsız erişmişse, kitapların da dolaylı payı var bunda. Bırakın ki, yaşama sanatı gerektiriyorsa, hiç çekinmeden kitaplara başvurur.

*

Adına, dilerseniz "Nirvana" deyin, dilerseniz demeyin, en yüce mutluluğa erişmeyle kitapların bir ilgisi, ilişiği yok sanıyorum. Yüce mutluluğa erişmiş birinin, kitapmış değilmiş, ne ilgisi olsun bu gibi şeylerle.

Öyle de, yüce mutluluk diye birşey varsa, yüce mutluluğa erişirken, belli aşamalarda kitaplara tutunamaz mı insan? Neye tutunmasın, onlara da tutunur, yeter ki, gereken kitabı gereken yerde bulsun.

*

Üç taneymiş, beş taneymiş, yedi taneymiş – tanesi, sayısı, ölçüsü, ölçümü olur mu hiç bilgelik kitaplarının?

*

Kökleri, şurda burda kitaplara da uzansa, çevreleri ardılları bazan çokça kitaplara da gitmiş olsa, *ne* yazmış *ne de* okumuş Sokrates gibi Buda gibi hayranlıkla bağlı olduğum bilgeler, unutulmaz bilgeler.

*

Kitapların tehlikeli olduğunu sananlar cehennemde yaşamaktalar.

Kitapların tehlikeli olmadığını sananlar cehennemde yaşamaktalar.

*

En acınası okur, okuduğunu aptallığa dönüştüren okur.

En övülesi okur, okuduğunu akıllılığa dönüştüren okur.

*

Kimse bile bile özüne kötülük etmez, diyor Sokrates. Kötü kitaplar okuyanlara, bu işi, bile bilmeye sürdürenlere ne demeli, peki?

*

Kitap varolmasaydı, yaşamın tartışılırlığı yoğunlaşa yoğunlaşa sürüp gitmezdi. Ne çok yönü var basım teknolojisindeki ilerlemelerin.

*

Kimsenin, benim yerime yapamayacağı birkaç *temel* yaşam etkinliğinden biri benim için kitap okuma.

*

Tüm insan varoluşunun doğrudan doğruya zorunlu kıldığı şeyler var: soluk alıp verme, beslenme, ölme gibi. Böyle birşey değil kitap. Eskiden kitapsız geçen çağlarımız var; bugün kitapsız yaşayanlarımız var; gelecekte hiç kitap olmayabilir de.

Öyleyse zorunlu değil kitap, öyleyse yokolsun, demek yanlış gene de. Kitabın, zorunlu varoluş koşullarımıza sıkıca bağlı olması, o koşulları en iyi biçimde değerlendirip verimlendirmemize olanak sağlamasıdır. Öyle ya, çevremizi yaşanır kılmadan varolamayız; bu da ancak kendi çabamızla sağlanabilir. İşte kitap, varoluşumuzun daha iyi, daha güzel sürüp gitmesine etkin bir yardımcıdır.

*

Bunca sevgime karşın hasta çıkmadım kitaplardan. Tam tersine, sağlık kazandım onlardan.

Okudun diye (niçin geçmiş kipiyle konuşacakmışım?), okuyorum diye, övünmek, sağduyuyla bağdaşır birşey değil. Gel gör ki, kitaplarla sağlığımı kendimce koruyup artırma talihine eriştim derken, zor tutuyorum göğsümün azıcık kabarmasını.

*

Doğru dürüst yolların geçmediği haritada, adı sanı olmayan eşsiz güzellikler gibi bazı kitaplar. Kalabalıkların toplaştığı yerlerden ayrılıp gerekli zahmetlere katlanmadıkça uzanamazsın oralara. Bir vardın mı ama: gür hava, güzel ışık, dost ses, – yalnız da kalsan, hoş, kim nerde yalnız ki, en umulmadık bir durumda senden öncekilerle, yazgı arkadaşlarınla birliktesin, senden sonrası da olacak o kitapların.

Hangi kitaplarla? Birbir sayamazsın ki. Gene de apaçık nitelikleri var, nitelik denirse bunlara, kuşkusuz. Can okurları için yüce önemdeler bu kitaplar, yaşam enerjisi taşıyor onlardan.

Yaşam enerjisi istiyorsan, *güneş*-kitaplarına doğru kalk yürü! (Saflık ama benimkisi, nitekim ben de onyıllar önce böylesi bir sevgi ve saygıyla *Güneşle*'yi yazdım, hem kendime hem başkalarına.)

*

Diller: yaşamdan derlediği özlerle kitapları yeşerten su.

Yaşamdaki pekçok şey, ortam değiştirmiş biçimde de olsa, bu-

nun için de çoğun daha belirgin anlamları, önem-bağlamlarıyla kitapları bezemekte.

İşte buram buram *yaşam* kitap: kargaşa, düzen, kargaşa, düzen; heyecan, eğilim, hüzün, sevinç, sallantı, sapma, azalma, çökme; akıl, tartışma, öğreti, açıklama; büzülme, kıvrılma, yoksullaşma, gerileme; yorum, kurgu, değerlendirme, yargılama; istek, hayal, gizem, örtü; eski püskülük, aşınmışlık, bıkkınlık, yerinde sayma, görüş, buluş, duyuş, atılış; kargaşa düzen, düzen kargaşa; rastlantı zorunluluk, zorunluluk rastlantı.

*

Okuduğu kitaplar, kiminin gözlerini okşar oyalarken şöyle bir uyarıp geçiyor, hani günübirlik konuşmalarda sözcüklerin bir kulaktan girip öbüründen çıkması gibi birşey. Benimse içimi deldi kitaplar, içimi yaktı benim kitaplar, – bazı kitaplar.

*

Zaman zaman kendi kendime sormamazlık edemiyorum: İnsanların mı, olayların mı, sevgilerin mi, tiksinmelerin mi, acımalarımın korkularımın mı, özenlerimin özleyişlerimin mi, bedensel güdülerimin, kalıtımsal itilişlerin mi, geçimdeki kısıtlığın mı, anadilimin mi konuştuğum öbür dillerin mi en çok etkisinde kaldım yaşamım boyunca?

Şimdi burda bu sayıma katmadığım başka etmenler de var, kuşkusuz. Neyin, nerde, ne oranda yaşamımı belirlediğini bilmiyorum. Bildiğim birşey var, açık-seçik bildiğim birşey var: Başka etmenlerin yanında, bazan onlardan çok, kitapların *da*, duyuşum, düşünüşüm, eyleyişimde, özetle yaşamımda ağırlıklı bir rol oynadığı kanısındayım.

*

Okurken dağılıyorum. – biryandan da derlenip toplanıyorum.

*

Keşke hiç varolmasaydı diyebileceğim o kadar çok kitap dolaşıyor ki ortada. Kitaptan zarar görenlere bile rastladım. Ama kim ne derse desin, kitabın, pekçok yönden pekçok yarar sağladığı inancındayım. Hadi, kanıtla bakalım, diyene yanıtım şu: Kanıtlayamam, kimse de kanıtlayamaz. Bazı gerçekler kanıta gelmez çünkü. Anlar anlamaz kitaba karşı olmayan herkesin azıcık içine çevresine bakınca, inancımı paylaşacağı görüşündeyim. Yanılıyor muyum, dersiniz; yanılmıyorum.

*

Her okura, kitapla *başka* bir ilişki.

Senin "soylu", "özlü", "bilge" diye bağrına bastığın kitap, içinde nice aptallık, bayağılık, yavanlık da barındırsa, önemli *senin için.* Benim için de öyle olmasını kimse zorla sağlayamaz ama. Kitapla ilişkilerimizde hepimiz *başka* bir beniz.

*

Yeryüzünde hiçbir şeyin değeri yoksa bile, canımın çektiği kitabı, canım çektiği zaman okumak, kendine özgü bir değer benim için.

*

Bazılarının gözünde, hâlâ epeyce okuduğum doğruysa da, güngüne azaltıyorum okumalarımı, yeter ki hergün okumadan edemeyeceğim kitaplarla karşılaşmasam...

Bazan tersi gerçekmiş gibi görünse de, ne okumadan bıkılır, ne değerli kitaplar tükenir. Seçimden okuyuşa, okuyuştan değerlendirişe dek, okuma sanatında bazı yararlı beceriler edinmek olası gene de.

Büyük oranda, önceki okumaların dıkım dıkım damıtıp armağan ettiği bir sanat okuma sanatı.

Az-okuma, çok-okuma çizgisinin ötesinde belirgince gelişip oluşan bir sanat okuma-sanatı.

*

Okuya okuya kafası ambara dönenlere acımak gerek.

*

Tekbaşına kitap-kültürü tüm kültür değil, kuşkusuz. Ama tüm kültürün önemli bir ögesi kitap okumak benim için.

*

Kitaplarla büyümek...

*

Herşeyin kölesi olunabilir: taşın, toprağın, suyun, bitkinin, hayvanın, insanın, düşüncenin, inancın, toplumun, makinanın. Bu arada kitabın da, kuşkusuz. Ama gerçekte kitabın iyisi, okurda azıcık anlayış varsa, kimseyi köle yapmaz. Tam tersine, köleliğin herçeşitinden kurtulmada yardımcı olur.

*

Nice kültür varlıkları yok olsa, yanına onsuz-olunmaz birkaç ögeyi de katın, yalnız şiirler kalsa, onlardan da yeni bir dünya doğsa, – böylesi bir dünyada yaşanır doğrusu.

*

Bilgi, savaş, ölüm, dostluk, sevgi, korku, – yaşamın en önemli ögeleri, kitapların da başkonuları.

*

Her kitap herşeyi söylemez.

Yakışıksız birşey değil bu. Yakışmayan: ister sanat, ister etkileme adına olsun, söylenmesi gerekeni, bile bile gizlemek, – işte bu yakışıksız, hem de nasıl.

*

Kitap işlerinde genellemelerle kestirip atmakla kitap gerçekliği yansıtılamaz.

*

Hiçbir kitap, hiçbir zaman, hiçbir yerde, hiçbir insanın yerini tutamaz.

Can, değer yönünden doğru bu. Bilgi, yarar yönünden doğru olan şu: Bazı kitaplar, bazı yerlerde durumlarda, bazı insanların yerini tutabilir.

*

Gerçek yalnızca kitaplardadır, diyenin ne cansız dünyası var!

*

Tüm dünya kitaplardan meydana gelir, diyen kafa-sız, can-sız da aynı zamanda.

*

Bilinçlenmek için sarılıyorum kitaba. Ama öyle doyumsuz ki bilinç, birinden sonra öbürüne sarılıyorum.

*

Özde belli-meslekler için gerekli bazı okumalar, sözgelimi nota okuma, harita okuma. Bir meslek aracı olmayı çok çok aşan bir başarı kitap okuma: tümüyle yaşamaya içkin bir başarı.

*

Kitaplar gelip geçici önünde sonunda. Doğru. Ama bildiğimiz kadarıyla uygar yaşamımızda hep var kitap.

*

Ah, keşke okuduğum tüm kitaplar: *İlyada, Odysseia, Don Quijote, Eski Sözleşme*, (saymakla biter mi, bitmez), keşke okuduğum tüm kitaplar, bu gibi yapıtlar olsaydı! Yaşamak o zaman daha mı kolay olurdu, sanmıyorum. Ne var ki, bu durumda önemli birşey açık-seçik ortada: yaşamak, benim için, birçok yönden daha güzel olurdu.

*

Bazı kimseler koruyucu bir yatakmış gibi kitabın içine uzanı-

yor, kat kat anlam-yorganlarına sarınıp tehlikelerin uzağında uyumak, dinlenmek istiyorlar. Bense, kitaplara, henüz yaşamadıklarımı yaşamak için tırmanıyorum – ayağımın altı ne denli engebeli, yeller ne denli sertse, hava, ışık, çimen, çiçek o denli gönlümce, kafamca.

*

Kimi kitap, yerini yurdunu aramana, kapısını falan çalmana gerek yok, çoktan buyur etmiştir seni içine. Güvenli bir ev, dilediğince yaşa git. Canın mı sıkıldı, dayalı döşeli bir başkası bekliyor seni.

*

Yaşamı örtüyor, unutturuyor, yokumsuyorsa, kötü o okuma.

*

Her kitap kendine özgü bir ev-kurma serüveni. Yazarın sunduğu birtakım ipuçlarıyla kurulur bu ev.

Sevdiğim kitaplarla kurdum *Walden*'deki kulübemi de, Pantagruel'in sarayını da.

*

Tümüyle yaşama gerçekliğini bir çırpıda kitaplara dökemiyorsak, bundan, okuyup yazmaya, dolayısıyla kitaba özen göstermeye gerek olmadığı doğrultusunda bir sonuç çıkarmak, son derece yanlış bir tutum olur.

Tam tersine: tüm-gerçekten, toptan diye nitelenebilecek bir gerçekten yoksun olduğumuza göre, kendimize anlayabileceğimiz bölük-pörçük gerçeklerin üstüne ne denli titresek yeridir. Ayrıntıların en büyük bakım gördüğü odaklar onlar.

*

Hepsi değilse bile, kitapların bir bölümü, iyi kötü yaşamı yansıttığına göre, bir kitap okudum diyebilmek için birçok kitap okumak gerekiyor.

*

Okumak, yaşamak: dağılmak, toplanmak; iç'lenmek, dış'ta dolaşmak; denge şaşırmak, kıvam tutmak.

*

Okumak, okulda okul dışında iyi kitaplar okumak, hattâ bir bakıma (ama bir bakıma) iyi okumak, iyi-olmanın yeterli koşulu değil.

İnsan, insan kaldıkça, herzaman heryerde sağduyunun tartışmasız "kötü" (hem de ne kötü, yani başka sözcük bulunmadığı için

"kötü") damgasını vuracağı ne seçkin kitaplar okuyor.

*

Örneklerden bir örnek— unutulmasına suçların en büyüğü gözüyle bakabileceğimiz bir örnek. Kinler sönmesin, kendimize başkalarına vicdan erinci hep sürüp gitsin demiyorum, unutulmasın, ne zaman nerde unutursak unutalım, kim olursak olalım suçluyuz, diyorum, işte böyle bir örnek: 1940 ortalarında Avrupa'nın çeşitli yerlerindeki Öldürme Merkezlerinde insanları diri diri yakanlar ile diri diri yakılan insanlar, çoğun, aynı yazarların okurlarıydı. Dante'yi, Pascal'ı, Dickens'ı, Tolstoy'u, Rilke'yi, Hamsun'u okumuşlardı.

Bunu, yalnızca bu yazarları okurken değil, kimi okursam okuyayım, okumadan ne zaman nasıl sözedersem edeyim, hiç, ama hiç mi hiç gözden yitirmemek istiyorum, yitirmeyelim istiyorum.

*

Okumayı, yaşamaya hazırlayan, yaşamayı kolaylaştıran düpedüz bir eğitim aracı durumuna indirgemek, *okumaya* yöneltilebilecek en anlayışsız yorumdur, en anlayışsız değerlendirmedir.

*

Nice tanrılar yaratsa, tanıtsa da kitapları tanrılaştırmak yanlış, tam da bu böyle diye yanlış.

*

Tam okumayı öğrendim, diyorsun, bir de bakıyorsun ki, yaşamınla birlikte okuma-zamanın da bitti, bitiyor.

*

– Okusan da, okumasan da bir gün öleceksin.

– Ne yaşıyorsun, öyleyse?

– Yaşıyorum işte.

– Seni zorlayamam ama, ben kendi hesabıma okudum azıcık. Okuyorum da, yaşıyorum da.

*

Kitaplar, bir bakıma, gerçekten gerçek, hattâ gerçekten daha gerçek, – *ama* bir bakıma.

*

Yaşayan kitaplar, onları yaşatan okurlarla yaşar.

*

Bunca tozdan, köpükten, özentiden, gürültüden, çirkinlikten sıyrılıp bakıyorum: Bin yıl da yaşasam, hep hayranlık uyandıracak bende kitaplar.

Yaşama saygılı-sevgili-şaşmalı bağlılığımın vazgeçilmez koşutu kitap hayranlığı.

*

İnsana yakışan hakça bir varoluş ortamında, güzel kitapların yazıldığı, güzel kitapların okunduğu bir toplum: işte benim özlediğim ülke. – Hepimizin böyle deyip böyle yaptığı gün, gerçekten büyük yol almış sayılır insanlık.

*

Önünde sonunda insan yapımları kitaplar. Orası öyle de, "yapay" olmaları gerekmez bunun için. İnsana, bile bile: yaşamı örten; allayıp pullayan; yaşamı insan yaşamından kaçıran kitaplar "yapay", hem de sözcüğün en kötü anlamında yapay.

*

Kitabın, yaşamda yolaçtığı yıkımı en iyi onarıp aşan, gene kitap. Tıpkı bir insanın yolaçtığı çöküntüyü, kırıklığı, en iyi yine başka bir insanın onarıp aşması gibi.

*

Birçok güzel kitapla bezedim yaşamımı. Ama yaşam bu: birçok güzel kitabı kaçırdım gibi geliyor bana. Nerden mi çıkarıyorum bunu – okuduğum kitaplardan.

*

İyi kitap okumak iyi yaşamak için yetseydi, ne kolaydı işimiz. O zaman da yaşamın tadı tuzu kalır mıydı ama?

*

"Besin" adı verilen herşeyin, senin yaşamına yaradığı gün, "kitap" adı verilen herşey de senin yaşamına yararlı olacak.

*

Kitaplar
Yaşarken yaşarken
Ayağıma takılan çelmeler

Kitaplar
Yaşarken yaşarken
Varlığımı hızlandıran güçlendiricilerdir.

*

Zor yaşam – kolay yaşam karşıtlığı, epeyce gözde bir karşıtlık kitaplar sözkonusu olunca. Belki de bundan, heryanda kestirip atan atana:

Kitapsız yaşam zor, kitapla yaşamak da zor ama.

Gerçekse, çok daha kaypak mı kaypak:
Gözümüzü yaşam zorluklarına açıyor kitaplar.
Gözümüzü yaşam zorluklarına kapatıyor kitaplar.
Bazı yaşam zorluklarını kolaylaştırıyor kitaplar.
Bazı yaşam zorlukları yaratıyor kitaplar.

*

Ne yapıp edip birşey elde etmek için okuyan tümen tümen. Bazan ben de onlardan biriyim, bazı yönlerden onlar gibi değilsem de. Ne var ki, zamanı gelince, ne çok sık gelirse bu zamanlar o denli mutluyum üstelik, salt tadalma dışında kitap okumayla pek bir alış-verişim olmuyor, bu tatlara başkaca katkılar eşlik etse de böyle.

Tadalma da, birşeyler elde etmeyi amaçlamak sayılmaz mı? diye karşı çıkmaya kalkışanlara açık-seçik yanıtım şu: Tadalma amacı güdünce belki öyle, ama ben hiçbir tat amacı gütmeksizin, kitaplarıma, yaşama sarılır gibi sarılıyorum, – doğallıkla, kendiliğimden.

*

Kalıpçı-toptancı bir tutumla: kitap olarak kitabı "kutsal" bir varlık diye nitelemek ne denli çarpıksa; kitap olarak kitabı, bulaşık suyu diye nitelemek de o denli çarpık.

Isırır, güdümler, sömürür, köle eder kitap; hile, kötülük, ağı, yanlış saçar kitap; çirkinlik, kandırmaca, kin, umutsuzluk üretir kitap.

Okşar, düzenler, hakça donatır, kardeş eder kitap: dürüstlük, iyilik, sağaltma, doğruluk dağıtır kitap; güzellik, güven, sevgi, mutluluk armağan eder kitap.

*

Kitapların da katkısıyla edindiğim anlayışı, başkalarının da payalmasını sağlamak için ille de kitaba dönüştürmek gerekmez. Sen o anlayışla yaşamını sürdür yalnızca; yaşamda ışıyacaktır o. Salt tekkişinin yaşamı diye birşey yok çünkü; tek-yaşam da ortak yaşam.

*

Kitap, yaşamın yalnızca kolaylaştırması için değil, anlaşılması için var.

*

Sevdiğim kitapları hep seveceğim. – Dağlar var, bu "hep" ile hep bildiğimiz "hep" arasında. Nitekim: sevmediğim kitapları hep sevmeyeceğim... – böyle diyemiyorum işte. Hep mi? İlerde sevmem, ilerde belki severim, yaşam bu, belli olmaz.

*

Değişe başkalaşa, kabara durula, atıla sine, genişleye darala, oluş oluş yaşamda: kitaplar yazılacak, okunacak, unutulacak, anımsanacak, birbirine karışacak; sonraları yenileri, eski-yenileri, yeni-eskileri yazılacak – ve onlar da okunacak, unutulacak, anımsanacak... Belki daha da sonraları, belki de çok geçmeden (kimi öyle kimi böyle oynuyor terazinin kefesi): Kitap-olmayan ama kitap yerine geçecek olan "kitap"lar yazılacak, okunacak, unutulacak, sonra gene...

*

Kişinin tüm yaşama-zamanı gözönüne alarak sorulduğunda: ne zaman okumalı? sorusu, hiç kuşkusuz, kişiden kişiye, kişiye özgü yaşam serüvenine göre çeşit çeşit yorumlara yolaçar: Çocukken okumalı. Gençken okumalı. Olgun yaşta okumalı. Yaşlıyken okumalı.

Biçimsel uzlaşımlarla ilgim yok. Ne zaman okumalı? sorusuna, olabildiğince sallantısızca yanıtım şu: herzaman okumalı, – ayık ayık, tadını çıkara çıkara.

Kendi çalışkanlığımın yansısı değil yanıtım. *Yaşam gereği* her zaman okumalı. Ne güzel şey gereken ile isteneni bağdaştırmak.

*

Kültür, kitaba sığmaz. Sığsaydı, ne kolaydı işler. O zaman da kültürde iş olmazdı. Kitaba sığan, yalın, tekdüze kültürü n'etsin insan? Gene de vargücüyle kitaba seğirtmek, sözcüğün her anlamında kültür gereği *bu*.

*

Önünde sonunda, yaşama-biçimi durumundaki bir kültür çökünce, kitaplar da çöker, – kimi paldır-küldür, kimi sessiz-soluksuz. Arda kalanlar, sonraki kültürü yaşatan, ancak sonraki kültürde yaşayan kitaplardır.

*

Değil mi ki içindesin yaşamın, "giriş"lere gerek yok. (Değilsen, – sana ne bundan, sen yoksun zaten.)

Yaşadığın sürece, doğa-ben-toplum-kültür binbir etkinliğe zorluyor seni. İşte kitaplar var, kitapların var bu ortamda, – başka şeylerle birlikte.

Kitaplardan yoksunsan çok şey yitiriyorsun yaşamda. Yoksun değilsen, ama değerce-önemce dengeli bağ kuramıyorsan onlarla, boşa gider okumaların. Boşa gitmekle kalmaz, onarılmaz yanıltıla-

ra da götürür seni. Sözgelimi, yaşama "giriş" diye yorumladığın kitaplarda (herkes kendi açısından dilediği nitelemede özgür: yaşama hazırlık, başlangıç, altlık, öncül ne dersen de) sonuç aynı: Yaşamın dışında gördüğün kitaplar yaşamın dışına götürür seni, insan için bundan da korkunç birşey yoktur.

*

Bazı kitapları iyice içimize çeke çeke okumamız gerek. Yaşama *gücümüz* onlar.

*

Batı, kitaba dayanan bir kültür.

Buram buram yanlış, düşmanlık, üç-kâğıt, bayağılık, alçaklık tütüyor kitaplardan. Nitekim bazıları yerin dibine batsın bütün kitaplar, diyor. N'olacak, peki, o zaman kitaplardaki bunca doğru, sevgi, dürüstlük, soyluluk, erdem?

Kitaplarda böyle olumlu şeyler yok ki, deyip geçemiyorsak (geçilmez zaten) kitapları birbir "kötülüklerden" ayıklamaya girişmek gerekecek. İyi-kötü sınırının, kesin çizgilerle ayrı ayrı kitaplardan geçtiğini sananlar; ya da, kendi çıkarları uğruna, işi kolayından "kesin çözüme" kavuşturmak isteyen her güç, kişi de, kurum da, devlet de olsa, hak-ahlak-düşünme yönünden, en ağır insan-kültür suçlarından birini işlemekte.

*

Toplum, başka şeyler yanında, kitaplarını da kendisi kendisiyle birlikte ortaya koyar; birey-kültür yaşamını onlarla tatlandırır; değerlerini onlarla korur; varlığı tehlikeye düştü mü, onlara sarılır.

*

Toplumun, kendi başkitaplarına gözü gibi bakması kadar doğal birşey yok.

Kişileri kurumlarıyla her toplumun kendi kendisine sorup elden geldiğince açık kılması gereken soruların önünde geliyor şu soru: Hangi yapıtlar benim başyapıtlarım?

Türk toplumunun bir insanı olduğuma göre, benim de şimdi, her Türk gibi, Hangi yapıtlar bizim başyapıtlarımız? diye sormam gerek bu soruyu; hepimiz için değilse de, kendim için yanıtlamam gerek.

*

Yalnız kitaplarla yaşayanın işi bitik. Kitapsız yaşayanın da öyle. Gerekli olan: *birlikte*-yaşama.

*

Yaşamak, okumak.
Okumak, yaşamak.

*

Günümüzde, eskisinden daha nitelikli, daha etkili olması gerekiyor kitapların. En çok da: uyandıran, dinçleştiren, akıllandıran, onaran, yenileyen kitapların. Bizler için kaçınılmaz bir zorunluluk bu. Hele gelecek kuşaklar, kimbilir ne zor onların işi.

Yaşamayı unutan, unutturan, çelimsizleştiren, çökerten, öldüren kitapların, duvar duvar heryanı daralttığı dünyada, yazar da okur da (olası değil ya) ölü-diriltici güçlerle bile donansa, yapacak birşey kalmıyor bu gidişle.

*

Yaşamın ne dışında, ne ötesinde, ne karşısında kitaplar: Kitaplar, yaşamın bir parçası.

*

Her insanda, gerçekte değilse bile, güçte, insan-olmanın tüm olanakları var. Gelgelelim, birbirinden başka her insan.

Tıpkı bunun gibi, her kitap, kitap olmasına kitap ama, her kitap başka.

*

Yorgun bedene: döşek.
Meraklı göze: yeniden yeni.
Susamış ağıza: su dolu serin testi.
Uçuruma düşen birine: tutunacak ip.
Rahatla aptallaşmış birine: iğneli fıçı.
Kitap herkese başka
Herkesin kitabı başka.

*

Ona ne kuşku, bazı kişilere sayıca çok görünebilir okuduklarım, bazı kişilereyse az. Kendim için, kendim bile bu görüşteyim: Kimi, gerçekten çok okudum, diyorum; kimi de, çok okumadım, diyorum.

*

Kitaplar bizim, biz kitapların.

İşte yasalar, yöntemler, yönergeler, açıklamalar, bilgiler, şiirler, felsefeler, dünya görüşleri, buyruklar, buyrultular.

Kitapları yoğuran biziz; bizim yoğrulduğumuz yerse kitapteknesi.

*

Kitaba süs diye bakanın, gözü değil anlayışı kör. Bu görme çarpıklığını gidermenin en iyi aracı gene kitap. Ne var ki kitabı yalnızca bir araç diye görmek, kitaba ilişkin anlayış-karanlığını büsbütün gidermiş sayılmaz.

*

Ana-doğrultular gücünü yitirince, ana-kitaplar güçten düşer. Buysa, birçok kitabın gözden düşmesi demektir. Bu da, nerdeyse doğal bir kültür-insan olayı.

*

Toplum-yönetim yaşamında, düşürülmesi gereken maskeler: düşürülmesi gereken maske-kitapları, bile bile düşürmeyen kitaplar; hele bunların sayısını bile bile artıran kitaplar.

Zararlı otları ekinleri biçecek pekçok tırpan-kitabın yazılması gerek zaman zaman.

*

Dara düşen herkes başvuracak bir kaynak bulur. Sıkıntının ciddiliğine, türüne, çeşitine göre değişir bu kaynak. Kimi kesesine, kimi dayısına, kimi müziğe, kimi eğlenceye, kimi sokağa bırakır kendini.

Bunalımların en ağırından şöyle-böyle açmazlara dek, kitaba başvuranlardanım ben: ergeç, çoğun, ilkin, hemen. Bu, benim doğam, yaşama-biçimim. Yalnız benim mi, o kadar çok eşim, akrabam var ki.

*

Gerçekten kötü kitaba dinç zaman ayıranlar (sözüme kulak vermeyeceklerini bile bile söylüyorum) kendilerine büyük kötülük ediyorlar. Kolay kolay bağışlanası değil böyleleri. Hele bazıları var ki, can insanların kimini küstah, kimini kafasız, diye damgalayıp bir sürü ıvır-zıvır kitapla çarçur edip duruyorlar nice güzel zamanlarını. Gel de kızma böylelerine. Gene de abartı yok; bakıyorsun, bunca özene karşın, zaman zaman kendin de dolanıvermişsin böylesi kitaplardan birine.

*

Yaşam olgunluğu, bu olgunlukla çoğun birlikte-gelişen *okuma olgunluğu*, bir bakıma. Bu olgunluksa, kötü kitap okuma sayısını, süresini elden geldiğince azaltmak.

*

Pahalı, yasak, tehlikeli, ne işe yarıyacak, zamanım yok – türünden engeller karşısında gevşemeyen okur, aklını istencini ne denli

denetim altında tutsa yeridir. – Tutmazsa n'olur, peki? Güle güle okuma alışkanlığı, alışkanlıkların en güzeli!

*

Okuduğu kitaplar ne denli seçilmiş olursa olsun, bu kitaplarda yaşamın kendisiyle yüzyüze geleceğini sananlar, düpedüz kendilerini kandırıyorlar: Ya yaşamı haksızca küçümsüyorlar, ya da haksızca büyültüyorlar.

*

Düşünüp değerlendirmesindeki iyi-kötü ikilemini kitaplara da uygulayan: ister, kitaplar, yaşamı (kesinlikle) iyi kılar, desin; ister kitaplar yaşamı (kesinlikle) kötü kılar diye kestirip atsın, gerçek, daha az, çok daha az kesinlikle düşünüp değerlendirme yörelerinde.

Birçok olanaklar tasarlayabileceğimiz açık; birkaçına değinmek yeter gene de. Şöyle ki:

Kitap, yaşamı daha iyi yapabilir.
Kitap, yaşamı daha kötü yapabilir.
Kitap, yaşamda kötüyü daha çok kötü kılabilir.
Kitap, yaşamda kötüyü daha az kötü kılabilir.
Kitap, yaşamı iyiye daha yatkın duruma getirebilir.
Kitap, yaşamı kötüye daha yatkın duruma getirebilir.

*

Bağırıp çağırmadan da olsa, bir zamanlar alaşağı ettiği kitapları, bir süre sonra baştacı ediyor insan.

Bunu yapabiliyorsan, erdeme doğru gözüpek bir adım attın demektir.

*

Taş, toprak, bitki, hayvan kitaba gereksinimsiz sürdürüyor yaşamını. Şöyle ya da böyle, dünyaya yerleşmiş durumdalar da, ondan. İnsansa, bir türlü yerleşemiyor şu dünyaya. Kitaplara tutuna tutuna dünyasına yerleşmeye çalışıyor insan, – düşe kalka, sarıla yalpalaya, sevine üzüle, ite kaka.

*

İnsan-kültür yaşamının sınırlarını genişleten biricik değer değil kitap. Kent, mutfak, gezi, müzik, resim, heykel, sahne... Daha nice başarılar var. Unutulmaması gereken bir gerçek bu.

Unutulmaması gereken bir gerçek de şu: Genellikle kitap, hele bazı kitaplar özel mi özel bir önem taşıyor dirimi-kültürü-anlayışıyla insan-varoluşunda. Bunun böyle olduğunu anlamak için, her-

kesin, okur-yazar olarak kendi kendini azıcık gözlemlemesi yeter de artar.

*

Bilgelik: başsız sonsuz karmaşıklıktaki insan-yaşamı, çözümlenmek üzere düzenlenmiş denklem alıştırmalarının toplandığı yapay bir çizelge *değil*.

Bazı kitapları "bilgelik kitapları" diye niteleyip tam güvenle onlara sarılanlar, iyiden iyiye bilgelikten uzaklara götüren yollarda koşturup durmaktalar.

*

Kitapsız yapamam, diyen, kendisini bir dışdünya nesnesine bağımlı kılmıştır. Bu kesin. Öyle de, ün, para, sözgeçirme düşkünlüğüyle aynı şey mi bu?

Kitapsız yaşayamam, diyenin durumu, havasız yaşayamam, diyenin durumuna benziyor. Hangimiz, kendimize, ben hava kölesiyim, diyoruz?

*

Kitap okumak yaşamda çokşey değiştirir, – pek birşey değiştirmese de.

*

– De bakalım, bir çift sözle: ne edindin bunca okumadan?

– Ölümü unutma; gene de boşver, gitsin.

– Başka;

– Yaşamak güzel şey; tüm acılara karşın ama.

*

Her kitabın etkileyişi, her kitapla etkileniş, her okurda hiç de aynı değil. Kitabın okur yaşamındaki yankıları, irili ufaklı ayırımlarıyla, birbirinden başka başka.

*

Okunan kitap sayısı ne denli azsa: kitaplara karşı, kitapların ötesinde, kitapların üstünde düşünüp eyleme olanağı da o denli kısıtlı.

*

Gözüm gönlüm aydınlandı. Dünya umurumda değil: günümün en ayık zamanı, benden güzel çabalar isteyen, bu nicelerin nicesi özlediğim kitapla birlikteyim *şimdi*.

*

Okumanın okulu yok. En iyi okul, okumayı okul-dışında ger-

çekleştirmeye götüren, okumanın başlıbaşına sanat olduğunu sezdiren okul.

Peki, nerde bu okul? Olsa olsa, insanın, kendi kendisini yetiştirdiği yaşamın kendisi bu okul.

*

Hangi anlamda olursa olsun, yalnızca yükselmek için okuyan, dilediği yere ulaşsa da, yerinde saymış sayılır.

*

Kitap, yaşamın yerini tutamaz. Ama, kitaptan başka birşey de kitabın yerini tutamaz, – doğrudan doğruya kitaptan esinlenen bir beyaz perde uyarlaması da olsa, sahne oyunu da olsa, müzik de, resim de, bale de olsa hep böyle bu.

*

Sevdiğim kitap: güzel eylemlerime güç veren; canıma can katan; beni bana öğreten, seni bana sevdiren, okundukça birbir peçelerini sıyıran kitap – tadına doyamıyorum böyle kitabın.

*

Yüzyıl sonrasını tasarlamaya çalışıyorum, 2090'ın ortalarını. Okuduğum kitaplardan kaçı hâlâ okunur olacak o zaman? Kimler okuyacak? Nasıl okuyacaklar? Nasıl değerlendirecekler okuduklarımı? Kuşkusuz, okuduklarımdan birçoğunun ne adı kalacak, ne sanı. Peki, o zaman yaşasaydım, neler okuyacaktım ben?

Boşa mı geçti okumaya giden bunca günler, geceler? Çok öncelerden kalan bazı kitaplarım, sonraya da kalacak. Öncekilerin görmediği bazı kitaplarımızsa ortak, gelecektekilerle.

Bir de şu var, asıl bu benim için çok önemli: güzel geçti okumalarla geçen zamanım. (Gelecek yüzyıldakiler için de böyle olsa keşke!)

*

Okumuş diye bir insanı: "kültürlü", "bilge", "iyi", "erdemli", "becerikli" nitelemeleriyle bezemeye kalkışmak, düpedüz çarpıklık.

*

Kafan karmakarışıkken, en karmakarışık kitabı okumaya giriş, pek birşey anlamasan bile, yavaş yavaş düzenlenmeye başlayacak kafanın içi.

*

Devletin hoşgörüsüne, insancılığına ilişkin ölçütler, özellikle, bireyin: toplum yaşamındaki saygınlığıyla; angarya, tekelcilik, ağalık türünden çeşitli sömürülere karşı korunup savunulmasıyla;

yargılama biçimcilikleri ve hapislik koşullarında ufalanıp gitmesini önlemeyle kendini açığa vurur. Bu ölçütlerse kulağa tuhaf gelen şeyler, doğru. Öyleyse, tuhaflığı daha da artırma pahasına, aynı bağlamda unutulmaması gereken bir ölçütü daha anıyorum. Devletin hoşgörüsü, insancılığı: kitap yasaklarında, yazarlık ile okurluk etkenliğine gösterdiği özende kendisini açığa vurur.

*

Kitabın iyisi, iyi kitap olsaydı; kötü kitap, kitap olarak kötü olsaydı; o zaman: iyi yazar, iyi insan: kötü yazar, kötü insan olurdu. Gerçek bambaşka oysa, çoğun beklenenin tam tersi. Gerçeği gerçek kılan da bu beklenmediklik.

*

Okumayı yalnızca kitaplara kapamak yanlış.

Börtü böceğiyle doğayı; günü gün yapan değişmeleri; insanları, olayları, toplumu da okumak gerek. Ne var ki, kitaplar olmasaydı, kitapların dışına nasıl açardı insan kendini?

*

Yaşam bu, ilkin: aklımı gönlümü, bilim ağırlıklı kitaplarla yıkayıp şiir hafifliğinde kitaplarla duruladım.

Yaşam bu, sonra: bilim-şiir-felsefe demeyip kaldırıp kendimi denemelerin içine fırlattım.

*

İlk bakışta tuhaf gelecek ama neler yapmazsın ki kitaplarla: Onlarla hoşbeş edersin; gizemlere girersin; at koşturursun; onları içine alıp gidersin; özünü onlara kilitlersin; onlarla unutursun kendini; kendini onlarla bulursun.

*

Kitaplarla ilgili tümen tümen yanlışlar kolgeziyor heryanda.

Tüm kitaplar değerli, demekten daha yanlış ne var.

Tüm kitaplar değersiz, demekten daha yanlış ne var.

Kitaplar her işe yarar, demekten daha yanlış ne var.

Kitaplar hiçbir işe yaramaz, demekten daha yanlış ne var.

*

Aşırılığa varan okuru, kötü vurur kitap – şaşılası bir adaletle, her aşırılık derecesine uygun düşen ayrı bir ceza biçmiştir okura:

Okurun kattığı hile kadarını, ne eksik ne fazla, olduğu gibi okurun kendisine verir.

Kitaba pislik bulaştıran okuru, pisliğe bulaştırır kitap.

"Kitap" olduğunu unutasıya mı içeriğe tutkulandın, kötü kita-

ba dayanan çeşitli davranış bozuklukları bekler seni.

*

Kaldıramayacağından çok okuma yüklenen, akıl-bulanıklığına uğrar.

*

Yaşasın kitap, yokolsun yaşam, diyecek kadar aklını yitiren sözümona okur, gerçekten tutarlıysa, canlılığını yitirip ölür zaten.

*

Büyük kitaplar
İçse içse de
Gene de sonsuz kitaplıklar gerek
Hiçbirşey kurutamaz yaşam okyanusunu.

*

Bazı kitaplar var ki, ilkokul sıralarında okumuşuzdur. Çocukların yaşına başına uygun kitaplardır bunlar. O zamanlar okumadıysak, yaşamda çokşey yitirmişizdir. Şimdi okumaya kalkışsak (okuyamayız ya, neyse), yaşamımıza hiçbir katkısı dokunmaz bu okumanın.

Herşey zamanında, deyişi özellikle kitaplar için geçerli, desene.

*

Tersini söyleyenler çıksa da;
Yaşamak için okumak gerek; okumak için, yaşamak.
Kanıt mı, işte kendi yaşamım, kendi okumalarım.

Şimdi de: sen kendin için konuşabilirsin; söylediklerin bizi bağlamaz, diyenler çıkacak.

Yanıtım şu: Kendi yaşamınıza, kendi okumanıza keskin gözle bakın, dediğimin doğruluğunu anlayacaksınız.

Baktık, anlamıyoruz, diyenler de çıkacaktır sanıyorum. Söyleyeceğim yeni birşey yok onlara. İlle de birşey söylememde direnirlerse, şunu derim: Yeniden deneyin keskin bakışı, kolay değil ama değer doğrusu.

*

Öyle kısa ki yaşama-zamanımız, kitap okumayla çarçur ediyoruz demektir.

Öyle kısa ki yaşama-zamanımız, kitap okumazsak çarçur ediyoruz demektir.

Tıpkı bazı şarkılar, heykeller, resimler, söylenceler gibi, dünyayı, nedense büründüğü pastan arındırıp sevinçle yaşanır kılmak

amacıyla, ellerinden geleni yapıyor bazı kitaplar. Epeyce başarıyorlar da, ötesi cansağlığı: kitap bu, insan işi.

*

Gittiğimiz okulda *okuma* öğrenmesine öğreniriz ama, talihimiz varsa, *kitap*-okumayı, sonradan, yaşamda öğreniriz.

*

Yaşamak için okuyorsan, yaşıyorsun. Okumak için yaşıyorsan, ölüyorsun.

*

Büyük önem verdiği kitaplarla işini bitiren okur, kendisini yokumsamış olur.

*

Yetkin varlıklar olsaydık, kitaba gerek yoktu.

Ne Tanrı ne meleğiz, düpedüz insanız. Okuyacağız öyleyse. İlle de yetkinliği devşirmek amacıyla değil ama. Kitapları yazanlar da bizlerden; ne denli yetkili, bilgili, duyulu, sezgili olurlarsa olsunlar, onlar da insan.

*

İki uç var kitap-yaşam ilişkisinde, ikisi de gerçekliği abartısız yansıtmaktan uzak. Sava dökersek, uçlardan biri: kitapların, yaşamaya karşı, yaşama yabancılaştıran, yaşamı çarpıtan hileler olduğu savı. Öbürüyse, kitapların: yaşamın en güvenli dayanağı olduğu savı.

Her iki savı belgeleyen birçok kitap üretiliyor, üretilecek de. Doğru yönleri yanları bulunsa bile, iki savın ikisinin de ötesinde gerçek.

*

Hem yaşamın, hem de kitabın hakkını yememek istiyorsak, ölçüyü elden kaçırmamak zorundayız. Pekçok başka alandan çok daha özen isteyen bir zorunluluk bu.

*

Kitaba kapısını açanın yaşamı ile kitaba kapısını kapayanın yaşamı arasında, bu yaşama ilişkin pekçok önemli, pekçok önemsiz ögeyi de katın, büyük ayrılıklar çıkacaktır, önünde sonunda.

*

Yaşamın doğasına uygun
Bir dağ yamacı kitap
Tırman
Aşağılara bak

Yukarıları seyret
Dereler aş
Gölcüklerde hayal kur
Çayırlarda koş
Dik çiçeklerle ışı
Yelleri dinle
Gönül gönül soluk alıp ver
Taşları sev
Sisle öpüş
İn
Yukarıları seyret
Aşağılara bak.

*

Yaşam: ısı, yalım, ışık, devingenlik, karanlık, ilk-madde, etkileşim, gökadaları, soğuma, çekim, samanyolları, yıldızlar, Güneş, Yeryüzü, su, yosun, hava, toprak, bitkiler, hayvanlar, insanlar, topluluklar, teknikler, kültürler, – kin, sevgi, kavga, barış, sanat, düşünce, yani ben'ler, sen'ler, onlar, sonrakiler, sonrakilerin sonraları. Yani: kitaplar, kitaplar...

*

Yaşamı konu alan kitapları özellikle seviyorum.

Doğrudan doğruya yaşamı konu almayan kitapları da severek okuyorum ama, yaşam-kitaplarının yeri başka.

Orası öyle de, yaşamın özdeğerini bir kez de kitapla tadıp anlamak, yaşamın özdeğerini kitapla acılanıp anlamak.

*

Sevdiğim kitaplar yaşamı salt konu aldığı için değerli değil yaşam.

Tuhaf gelecek ama, bu bağlamda hemen ilk akla geleni biryana bırakan dönemeçle şöyle diyeyim: Yaşamın üstüne eğilmeseydi sevdiğim kitaplar, nerden bilecektim yaşamın böylesine değerini?

*

Yaşam geliştikçe, genellikle, okunan kitaplar da değişir.

Önemli olan: bu gelişim-değişimin yaşama uygun bir gelişim-değişim olması.

*

Evren evrimi, kalıtım, toplum-tarih-kültür konumu gibi etmenleri kendi elatışlarımızla yoğurup oluşturduğumuz bir kitap herbirimizin yaşamı. Yapıca kitapla akraba bu yaşam. Kitap gibi

onu da okuyoruz, yorumluyoruz. Hem de en iyi biçimde başarmak zorundayız bu okumayı, sözkonusu olan bizim kendi yaşamımız.

*

Kitapların içine kaykılıp kalanlardan değilim.

Yaşam tırmanışlarımda çadır kitaplar benim için. Ayrılamadıklarımı dürüp dürüp sırtıma alıyorum, – hafifçecik, ben onları değil, onlar beni taşıyor. (Kendimi kandırmadığım kanısındayım; gerçek dağcılar bilir bunun ne demek olduğunu.)

*

Okuma aptalından yaşama akıllısı çıkar mı hiç.

*

Sereserpe yaşayana, okuduğunu, yaşamıyla iç'leyerek okumak yaraşır.

*

Yaşamadan anlıyorsan: bir gözün hep kitapta olacak.

Kitaptan anlıyorsan: bir gözün hep yaşamda olacak.

KENDİ KİTAPLIĞIM

Üstüste dizileri boydan boya ölçecek olsam, birkaç kilometreyi aşar. Taşıta yüklemeye kalksam, kara yollarında görünür görünmez ürküten türden bir uzunaraç gerekir. Birden çıldırıp satırlardan hiçbirini atlamaksızın hesaba katsam (gel de atla, bazan neyse ne de çoğun çılgınlık), nice ülkeleri baştanbaşa dolanacak.

Yerkaplarmış, ağır çekermiş, bana mısın demeyen bir bağla bağlıyız birbirimize. Sayı-üstü bir varlığa dönüşür benimle. Evdeki ev, kentteki kent, dünyadaki dünya benim için. Bakkalın tezgâhı, manavın sergisi, değirmencinin taşı neyse, benim de kitaplığım o. Kitaplığım, varlığım, zorunlukla: işyerim, pencerem, ilişki odağım, yaşama tabanım, yönelme odağım, – nereye gitsem birlikteyim. Şöyle de diyebilirim: Kitaplığımda dönenirken yaşım yaşıma ekleniyor; kitaplarımı düzenlerken kendime çeki düzen veriyorum; kitapları anlarken, bir deyime, kendimi de anlamış oluyorum. Kitap sevmeyenler yapıştırıverecekler hemen: İşte bir kitap-zavallısı daha! Yaşamıyor, okuyor, çürüyor; sözümona yaşasa bile, herşeyle arasına kitapları sokuyor – al sana bir kitaplık budalası daha, hem de kendi çöplüğünün budalası!

Herşeyim tanık, dalaşmayı sevmem. Şimdi burda yaptığım dalaşma değil zaten, kendi kendimle konuşma; olumsuzlukları bastıra bastıra söylemekten de çekindiğim yok. Kitaplığım: yaşamımın ne karşıtı, ne engeli, ne karartıcısı. Vazgeçilmez değer-derinliğim kendi kitaplığım: sevinç, ayıklık, bilgi, güzellik sağlıyorum orda kendime, umarım başkalarına da. Yaşamı bozan, örten, çarpıtan, yaşamı yaşamdan yoksun kılan şeyler mi bunlar? Kitaplığımda hepten içiçeyim yaşamla. Kitaplığımda yaşama, yaşamda kitaplığıma bükülüp duruyorum. Tüm özgürlükler burda. Burda yapıp ettiğim herşeyi sereserpe yapıp ediyorum.

Kütlük, ufalanma, kapalılık, ezilme, dikensizlik diye hiçbirşey yok bu uzayda. Görünmeyen, ama dinç bir hava. Rahatça oturmak-

tayım. Ne güzel şey, insanın şöyle rahat mı rahat oturması. Oda dörtgen. Soldan sağa, sağdan sola yürüyorum, iki yönden benim adımlarımla altı adım. Sert değil taban. Düz, renksiz bir halı var duvardan duvara. Başlangıçta tahtaydı yer, sonradan kondu, hiç yadırgamıyorum. Tavan beyaz badana. Tam karşıda, oturduğum yerden, yağlıboya kapının buzlucamdan üst bölümcüğünde zaman zaman gözlerim. Sağ yanım boyluboyunca pencere, cam. Açıklık. Ötede sokak aşırı yüksek apartımanlar. Yanımızdaki bahçede havuz var, yuvarlakça. Daha doğrusu yirmibeş yıldır böyleydi, nice kitaplarla koşut bir yaşamdı onunki. Bahardan bahara yaza akardı kurbağa vraklamaları ilk sıcak günlerde. Başımı azıcık kaldırıp baktım mı, yıldan yıla büyüdüğüne tanıklık ettiğim iki alımlı palmiye, ne uzun ne bodur. Geçen gün birileri palmiyeleri kesiverdi, havuzu doldurmaya başlıyorlar. Arka yanda denize doğru uzanan bildik evi yıkıverdiler. Hoşgeldin gürültü. Bugünlerde durdu; ölçüp biçiyorlar. Yakında bakalım ne tür bir yapı bakacak üstten bize. Uzun sürelerden beri, gencimsi dönemlerimden beri gönlümceydi odamın çevresi. Ben gene hep öyle kalacakmış gibiyim şimdi burda. Karşımdaki duvar, sol yanımdaki duvar, arkamdaki pencereye dek duvar: hep kitaplar, kitaplar. Açıkta hepsi. Yanyana, üstüste tünemişler.

Sağımda, hemen elimin altında sözlükler. Nerdeyse başımı çevirmeden yanımdakileri uzanıp çekebiliyorum. Dil-içi, dilden dile, dil-altı bölgeler, müzeler, köprüler, madenocakları bunlar. Yüzyıldan yüzyıla göndermeler, sözcük-ailelerinden sözcük-uluslarına bağlanmalar, akışlar. Üstlere doğru: dilsel vurgulu, tarih, yazın, bilim, kültür ansiklopedileri. Okşana sevile iyiden iyiye eskimiş çoğun. Yunanca sözcükler Latincelerle yanyana. Almancalar Türkçelerle, Fransızcalar İtalyancalarla, İngilizceler İspanyolcalarla dolanı dolanı. Ayrı gayrı yok aralarında, biri öbürüne gönderiyor beni, birinden öbürüne gidip-gelmedikçe ne gönlüm ne kafam dinç.

Hiç vazgeçemediğim özel-alan sözlükleri de hemen burda: Bilim, altbilim, altaltbilim, bilim-bölümleri, öte-bilim, karşıt-bilim, bilimler-arası yazın, sanat, tarih, felsefe yapıtları. Çığır çığır, dil dil karmakarışık, – gel de sözümona akılcı bir tutumla yanyana diz. Dilsel kültür bu, içiçe orman. Meyvaları derlerken, pıtrak gibi çiçeklerin rengiyle kokusuyla kendinden geçiyorsun; kökenlere doğru seğirtmişken simgeler alıkoyuyor seni, dolambaçlarda yitip gittin, zor bulursun kendini. Hangi dildeyim? Hangi kültürdeyim?

Hangi çağdayım? Seni kasırgalara itelemişken, bir de ne göresin, bir deyim, bir deyimciğin çentiği otlaklara sürmüş seni, ötelerde çöller. Oysa önünde beklemekte içinden içinden sıçradığın kitabın açık sayfası.

Yıllar yılları izlerken, zorunluluk yeni alanlar bulmaya götürdü beni, başka ne diyebilirim. Diziverdim kitapları başımın üstüne. Hiç elimin altında eksik olmasını istemediğim kitaplar, yavaş yavaş okumak istediğim kitaplar bunlar. Biri giderken kitaplıktaki asıl yerine, öbürü geliyor kitaplıktaki asıl yerinden. Hoş, başımın üstünde iğreti bir kitap yeri değil bu çerçeve çıkıntısı, bazan yıllarca kalıyor orda kitaplar. Montaigne, Leiris, Pessoa, Michaux... Hangisini bir çırpıda okuyabilirsin. Bahçeye bakan sağımdaki pencerenin alt kayıdı da kitap dolu, ödünç aldıklarım, yani kısa sürede okuyup vermem gerekenler.

Ne diyordum, masamda küçücük bir kitaplık, benden yana olmayan gözüyle kuşkusuz. Ortadaki boşluğun iki yanında, yukardan aşağı, sağlı sollu iki bölme var. Şaşırtıcı bu bölmelerin kitap alma gücü, hem de büyük boyutlu kalın kitaplara elverişli konumdalar. İyi ki öyle: bölmelerden birine Düşünce Tarihine ilişkin elkitaplarımı yerleştirdim, – Russell ortada. Öbüründe de cilt cilt Felsefe Tarihleri var, Überweg ortada.

Ne diyordum, masaya dönük oturduğumda, tam karşımda odanın camsız iki duvarından biri uzanıyor. Şunu da söyleyeyim, "masaya dönük oturduğumda" derken, herzaman yapmadığım birşey bu, doğal oturuşum değil bu, demek istiyorum. Nedeni de şu: bu eve geldik geleli, onun için çoğun masaya yanlamasına oturuyorum, oturuşum böyle. Işık balkondan, olanca parlaklığıyla soldan, daha rahat okuyorum böyle. Peki, yazarken, şimdiye dek, çok çok eskilerden beri, daha ilkokuldayken okuyup yazarken bile şöyle bir alışkanlığım vardı: küçük hafif bir tahta elimin altında; alt uç dizime dokunur çoğun, masam olmadığı zamanlardan kalmış bir anı; kaykılınca karnıma değer tahta; kâğıt ya da kitap tahtanın üstünde hep – oldu bitti. Liseye başladığımda üç tane tahta kestirmiştim köydeki marangoza, kenarları yuvarlağımsı, ogün bugün kullanıyorum. Boy bir-buçuk karış, en bir karış. (Şimdi ölçtüm. Desene, kestirdiğimde, boy iki karış, en yarım karıştı.) Tahtanın üstü kurşunkalemle kirlendikçe yumuşacık silgim yardıma koşuyordu eskiden. Gene de zamanla "Beni artık değiştir!" çığlıkları gelmekte gecikmedi. Yazıya-çiziye dost ak-kaygan mukavvalar işimi görüyor.

Sık sık eskiyiveriyorlar, kurşunkalem lekelerinden; silgiyle başaçıkamayınca, yeniliyorum mukavvayı.

Nerden mi bu kurşun kalem? Epeyce kafa patlattım bu konuda, sonunda ortaya çıktı neden: yazarken, yazdıklarımı özellikle ilk kâğıda döküşte, sanki daha nice nice düzeltiler gelecek, bu yazdığım ilk karalama, kalıcı birşey yok ortada, diyerek yazma-kasıntısını giderme amacıyla kurşunkalemciyim, sanıyorum. Gerçek bu. Çünkü ilk karalamadan sonra daktiloya dek, kaç kez işlersem işleyeyim, oyunsu bir gevşeklik içindeyim artık. Öyle ya, dolmakalemin düzgünlük, çekidüzen olduğu yönünde bir inanç işlemiş içime. (Yazarken tırnak denen şeyleri sevmesem de, tırnak açacağım şimdi burda: "tükenmez" denen şeyi, kişiliksizliği yüzünden kalem diye niteleyemediğim için pek elime almıyorum.)

Hani okumadan sözediyordum, yazarlıkta koşturup duruyorum. Hoş, yazmak ile okumak kesinkes ayrılası şeyler değil benim için. Gene de şimdi okumada yoğunlaştırmam gerekiyor dikkatimi.

Ne diyordum, yüzüm masaya dönük oturduğumda, kitap yerleşim coğrafyası bakımından, üç bölgeye ayrılmış bir duvarla yüzyüzeyim. Tam karşı sağıma düşen bölge, pencerenin uzantısındaki sağır duvara dayalı yedi katlı bölge "Uzak Uzaklara İlişkin" kitapların dünyası, – şimdiye dek belirgin bir ad koymuş değilim, tutamak olsun diye böyle diyorum. Yedi rafın herbirinde ortalama 60 kitap var. Daha doğrusu ilk izlenim bu. Oda konuklarım çoğaldıkça, darlık başgösterdi bu bölgede. Neyse ki rafların derin olması, bunalımdan azçok kurtardı: bazı sakıncalarından dolayı hiç sevmesem de, çift sırada buluverdim kendimi.

Uzaklara ilişkin kitaplardan yana bir sıkıntım yok, diyebilirim. Gerçi ne Palice, ne Çince, ne Japonca, ne Arapça, ne Farsça biliyorum. Bilmede öğrenmede sınırlı varlıklarız, herşeye yetişemiyor insan. Bulaştığım dillere yansıdığı kadarıyla eksiklerimi gidermeye çalıştım. Özellikle, bir dildeki boşluğu, başka dille doldurmaya yöneldim. Sözünü ettiğim "Uzaklar" yalnızca uzaysal uzaklar değil, çevreme genellikle uzak kalan konular; Avrupa'ya oranla, Doğu kıvamlı, ülke ülke, çağ çağ mistik felsefe davranışlarına özgü yaşam biçimi kitapları bunlar. Dillerim yönünden talihliyim doğrusu; çünkü o "yörelerin" insanları bile, herzaman değilse, çoğun, zengin mistik damarlarını, Batı araştırıcılarının, İngiliz, Alman, Fransız, İtalyan filologların, filozofların, din bilginlerinin kültür kazılarından edindikleri bilgilerle verimlendiriyorlar. Talihim talihle pekişti

baştanberi; gerek yurtiçinde gerek yurtdışında yazgımı belirleyen bazı karşılaşmalar sonucu, günümüzde sağlanabilecek ciddi, güvenilir kaynakları odama getirmek için hiçbir çabayı esirgemedim. Hindistan'dan, Çin'den, Japonya'dan, İran'dan, Arabistan'dan bana açık dillere yansıyan yaşama "güzellikleri" karşımdaki duvar. Yedi katlı bir düzyazı-şiir, sözlük, öğreti ırmağı. Kültür-yaşam yolları beni nereye götürürse götürsün, yüzlerce ağızdan kaynayan pınar pınar gittikçe gürleşen bu ırmakların yamacında yaşıyorum.

Bu bağlamda bir oldu-bittiye de dokunayım. Şöyle 10 yıl kadar önceydi. Yanımdaki pencere çıkıntısını, gelip gidişimi kısıtlamayacak biçimde bir ağaçla genişlettim. Bir radyo-kaset çalar oturttum oraya. Nasıl olduysa oldu zamanla çoğaldı kasetler. Başta klasik müzik, folklor, seçme konçertolar, operalar derken derken bol bol caz, klasik caz, özellikle de çocukluğumdan beri beni kendimden geçiren saksofon ve klarinet. Ruhi Su, Anadolu ve Rumeli'den havalar... Sığamaz oldum radyomun arkasındaki boşluğa, yanlara. Günün birinde Uzak Uzaklar'da, rastlantı ya, kısa boylu kitapların yayıldığı bir rafa dizdim kasetleri. O gün bu gündür beğendiler orayı. Kaset dediğin sarmaşık örneği, gene de sığışacak bir yer buluyorlar kendilerine. Neyin nerde olduğunu bildiğime göre, bölgeiçi dağıtımı boysırasına çevirdim, cazla *Shiva, Bhagavat Gita*'yla Anadolu türküleri sarmaş dolaş.

Duvar yüzeyince yaygın bölgelerden sözediyorum, bakışlarımı azıcık sola doğru çevirince, bu bölgelerin ikincisindeyim. Başta Türk yazını, tüm dünya yazınından düzyazı antolojileri; yazar özgeçmişleri. Hem sayı hem çeşit bakımından ilk bölgeden aşağı kalmıyor bu bölge. Yazın değince akla gelen önemli özelliklerden biri, renkli yoğunluk, ya da yoğun renklilik değil mi zaten? Ulus ulus, çağ çağ, dönem dönem, akım akım, kişi kişi değişik dillerden, kimi geniş, kimi dar, kimi çok dar antolojiler karşımda. Dış görünümüyle en göze çarpanlar arasında, nerdeyse 50 yıldan beri *Des Granges* dediğim *Morceaux Choisis des Auteurs Français du Moyen Âges à nos Jours*: "Ortaçağdan Günümüze Fransız Yazarlarından Seçme Parçalar". Eline alıp baksan, yapraklar öyle yıpranmış ki, ak-sarı yeşilimsi-kırmızımsı lekecikler yer yer. Tektük ak çiçeklerle bezenmiş masmavi bir kâğıtla sarıp sarmalamışım. Kitap kaplamayı sevmem ama gerekiyormuş bu kez. Paris'ten, Librairie Hatier'den tıngır mıngır gelmesini ne sabırsızlıkla beklemiştim, bu nerdeyse 1600 sayfalık tıknaz kitabı. 1940 yılbaşısıydı, yeni çıkmıştı. Cildi hafif so-

luk mavi. Kapak, kırmızı bir çizgiyle çepeçevre belirlenmiş. İç kapakta, kalın harflerle, "Classes des Lettres", "Edebiyat Sınıfları" yazıyor. Üç yıl boyunca okumuştuk sınıfta bu kitabı. O zamanlar okulca yeni yeni benimsenmiş çağdaş yazarlara, Zola, Maeterlinck, Loti gibi "çağdaş" yazarlara 'bile' yer veren bu kitap, onyıllar sonra hâlâ bende, kedi enceğini taşır gibi hep birlikteyim onunla, nicedir bana ayak uyduramayan bu canyoldaşıyla.

Hep aynı duvarın kapıdan yana bölümü: Şiir, yalnızca şiir kitaplarına ayrılmış. Evdeyken, bu bölgeye elatmadığım gün yok. Tıkış tıkış, – bana gereken pekçok şey burda; kuşkusuz bundan gözüm hep burda. Eski Mısır'dan, Girit'ten beri, tek tek ozanlarım hangi dilin, ülkenin insanı olursa olsun, hangibirini sayayım, hepsi yanyana. İnsanlığın çeşit çeşit sesleri onlar, soluksuzum onlarsız. Ne yazı-çizi, ne üniversite, ne ders – bu bölgeye bir bıraktım mı kendimi: hafiften de hafifim, kimi sualtı mağaralarına dalarken kimi karların üstünden yüce doruklara yürüyorum.

Kapının hemen üstü, kapının girince sağ yanı da, üst hizadan iki sıra yanlara doğru denemelerle çevrili. Yalnızca İngilizceler bunlar, öbür dillerdekiler başka yerlerde.

Her rafta nerdeyse 100'ü aşkın can barındıran 9 katlı bir kitap evreni odanın kapıdan yana sağ duvarı baştanbaşa. O yöne oturacak birşey konmadığı için tavandan yere iniyor geniş aralıklı raflar. Odanın en ilk bu raflarını çatmıştık daha eve eşyalarımızı taşımadan. Durup durup birinden öbürüne bakışlarımı gezdirdiğim buradaki kitaplar, sabahtan ikindilere dek güneşle pırıl pırıl. Balkon ışığı için, elektrik düğmesine elatacak küçücük bir duvar parçası dışında duvar diye birşey yok, heryeri örtüyor kitaplar. En solda, görmeden edemediğim resimler, zaman zaman içeriğini değiştirdiğim bir çerçeve. Üst kısma da, sonradan, uzunca iki raf ekledik. Bazı yorumlayıcılarıyla birlikte, yalnızca Platon ile Aristoteles sığabildi oraya.

Azıcık dikkat edildiğinde, uzunluğuna duvar, dikine inen raf kayıtlarından belli olduğu üzere, üç bölüme ayrılıyor. Benden yana ilk bölümü, hep yanında olmayı istediğim filozof metinlerine ayırdım, filozof-yorumlayıcısına çokaz yer var burda. İkinci bölüm: Dile, Mantık Felsefesine ilişkin eski-yeni metinler ile "vazgeçilmez" diye nitelediğim sistematik yapıtların.

Kapıdan yana bölüm, yukardan aşağı: toplum-tarih-kültür felsefesinin birbirine karşıt, birbiriyle barışık filozofların, araştırma-

cıların alanı. Çeşitli diller, eski ünler, yeni dehalar, – yüzlercesi burda, ad anamayacağım. Balkondaki kitaplar, öbür odadakiler bekliyor beni. Acelem, yoruldum diye değil tam tersine, hızımı alamadığım için. Evdeki kitap evrenimin içiçe dolanan bölgeleri, masamdan yönelen uzay-geometrime meydan okumakta, kolay kolay akıl ermeyen karmaşık burgaçlı içiçe çekim-ağlarının oluşturduğu bir kitaplık ev-kitaplığım. Odam, bu ağın azçok belirgin bir oylumu. Bırakın ki, bu oylumda bile yetesiye yavaşlıkla dolaşamıyorum şimdi. Atlaya sıçraya gidiyorum. Başka çare yok. Kendimi, gönlümün akışına bir bıraktım mı, gerçekliğe titizce sarılan o salt betimleme istencim kimbilir kaç yıl çiviler beni bu odaya. İlk karşılaşmalardan, yeniden buluşmalardan, umutlu acılı kitap kitap gecelerden, gündüzlerden, şaşırtıcı çağrışımlardan, yaralayan sevindiren etkilenmelerden gel de sıyır kendini.

En iyisi, balkondan yana döneyim ben. Ama daha önce, şimdi burda birkaç adım ötemden gözüme ilişen onyılların sevgilerinden birkaçını olsun selamlamadan balkona geçmek istemiyorum. Tam karşımda: Apollinaire, Baudelaire, Dağlarca, Goethe, Hayyam, Keats, Lautréamont, Mandelstam, Michaux, Nâzım, Pessoa, Puşkin, Rilke, Shelley. Sol yanımdaki duvardaysa: Bergson, Buber, Burckhardt, Descartes, Husserl, Kant, Alain, Kierkegaard, Ortega, Unamuno, Sartre, Schopenhauer.

Bu güzel adları andığıma göre, içim rahat balkondayım şimdi. Hem masamın odasından hem bitişik odadan yana tüm duvarların elverişli yerleri tavana dek kitapların yaşamasına adanmış uzun bir balkon burası. Öyle düşünüp taşındıktan sonra değil, zamanla kendiliğinden gerçekleşti balkonun düzeni. Oda-balkon ayrımının üst kör duvarındaki raflar, dile bakmaksızın fenomenoloji'ye ilişkin kitaplarımın bir bölümüne salıncaklık etmekte. Genelde balkon, sözcüğün genişçe anlamında Çağdaş Düşünce dünyasının özel konularını yakından işleyen kitapların ülkesi. Kiminin en uç sayfaaltına dek sessiz-bağırışlı konuşmalarım var bu kitapların çoğuyla, yılların yılı sürüp gidiyor bu konuşmalar.

Az önce bitişik odanın sözü geçmişti, şimdi kendimiz geçelim oraya. Herşey bellek gözümün önünde olduğu için, yerimden kalkmadan göz gezdirelim oraya. Balkon kapısından, heyecanla içeri süzülüyoruz. Darca, dikdörtgen bir alandayız. Dışa çift penceresi var. Felsefe-Dil-Kültür, insan-bilimleri kitaplarımı koyduğum raflar boydanboya bir duvar. Karşı duvar: Fransız, Alman, İngiliz,

Amerikan Edebiyatı. Her edebiyat kendi dilinde. Yapıtın özgün diline erişemediğim durumlarda çeviriler. İki duvarın üst katları boydanboya Türk yazın dünyası. Pencere üstleriyse raflardan taşan kitaplar ile özgün metinlere ilişkin açıklama kitaplarının oluşturduğu yardım istasyonları.

Elimi çabuk tutmaya kararlıyım; evin öbür yanlarına bakalım, diyorum. Darca koridora adım attık şimdi de. Başımızı kaldırıp yukarı bakmazsak, Rus edebiyatını atlamış oluruz. Üstümüzdeki uzun boşluğun derinliğindeyse Balkan ülkelerine ilişkin yapıtlar sıralanıyor.

Salona geçerken küçük yuvarlak masanın bulunduğu alanda, sokak kapısı yönünde, dört kapılı üçsıra: İtalyan, İspanyol ve Güney Amerikalı yazarların. Pléiade'larım da burda. Herbiri ortalama 1500 sayfalık, ipince kâğıtlı, elokşayan ciltli kitaplar Pléiade'lar. Hepsi Fransızca; herbiri 5-10 yapıt. Fransızca aracılığıyla insanı dünyanın dört bucağına götüren bilimden sanata, felsefeden edebiyata, – yetkin, güvenilir kaynaklarım benim. Güzel, pahalı kitaplara düşkün olduğum için değil, yer kazanmak kaygusuyla Pléiade'lara yöneldim. Lise'den birkaç yıl sonraydı. Sık sık ev (oda desem daha doğru olur ya) değiştirmem gerekiyordu o zamanlar. Özellikle *nrf*-yayını Valéry'lerim pıtrak pıtrak artıyordu. Uzun diyemeyeceğim bir süre geçmeden istediğime kavuştum: bendeki inceli kalınlı tüm Valéry'leri, aşağı yukarı 30 kitabı elden çıkarıp Pléiade'daki tüm yapıtlarını aldım, iki ciltte tüm yapıtlar. Haftalarca öğle yemeklerini ekmek-peynire indirgemeye değdi doğrusu. Her Pléiade bir kitaplık. Ancak çok sonraları, para durumlarımın soluk aldırmaya başlar gibi olmasıyla birlikte, kâğıt inceliği okumamı olumsuz kılıyormuş gibi gözüme batmaya başladı. Gözler hep genç kalmıyor. Neyse ki sayfa aralarına kondurduğum ak bir karton epeyce rahatlatıyor beni. Bütün gün Pléiade okumadığıma göre, sayıları hep artıyor. Geçenlerde, Gracq'tan sonra René Char'ı aldım, tek ciltte tüm yapıtlar. Böylece evin biricik camlı-kitapdolabı, özellikle Pléiade barındıran bir kitaplık oldu çıktı zamanla.

Evdeki bu tek camlıdolap, aslında başka amaçlarla yapılmıştı ya; katlar-arası kalorifer borularına dayanıyor mutfak yönünde, onun için derin üç güzel raf oturttuk oraya; teknik, turizm, tiyatro gibi çeşitli alanlara giren kitapların barınağı orası. En çok da yemek kitapları orda. Yemek kitapları dedim de, ee bunca yeri özümün buyruğunda tuttuğuma göre, evin ortak gereksinimlerine de hakta-

nımam, bir deyime, eziklik azaltan bir görev benim için. Gene de yemek kitaplarının rafına, övünmek gibi olmasın ama belki de yalnız kitaplar konusunda insana küçük dilini yutturacak bir beceriyle, sofraya yabancı düşmüyor ki kanıtını ileri sürüp yararlı bitkilere ilişkin kitapları, çöl, kır, orman, deniz, dağ kitaplarımı kimi dikine kimi yanlamasına dizdim.

Salon önündeki alanı tavana dek fırdolayı saran çift kanatlı kapıları şöyle bir aralamakla yetiniyorum. Başta Çin, Hindistan, Japonya, Asya ülkelerine, Polonya, Portekiz, Güney Amerika yazınına ilişkin yapıtlarla uluslararası bir kültür dünyası burası.

Salona gelince, dar uzun dikdörtgen odayla ortak duvarın bir bölümü, hemen kestirmeden söylemem gerekiyor artık, şöyle bir görünümde: Eski-çağdaş bilim ve kültür tarihine ilişkin kitaplar; sanat tarihi kitapları; çoğu iri boyutlu coğrafya elkitapları. Hem Türkçe hem başka dillerde resimli-çizimli, çoğu renkli görsel-bilgisel otlaklarım, – herbiri güzel bir okuma zamanı bu kitapların. Birkaç dizi ansiklopedim de var. Her evde rastlanan ansiklopediler az; tek tek uzmanlık alanlarına giren yapıtlar benimkiler daha çok.

Nasıl şey bu benim kitaplığım?

Gel de, nice onyıllar, bu raflar arasında dönen dur, birini okur okurken elinden bırakıp öbürüne yönel, sonra da bütün bu gerçekliklerin ne tür bir düzenleniş gösterdiğini, yapıca ne biçim bir kuruluşu olduğunu, içerikçe varlarını yoklarını açık-seçik dile getiremediğine şaş dur. Halka açık kitaplıklar hiç de böyle değil. Yeryüzünde genellikle uygulanan dizgeler uyarınca, özetin özeti, yazar adlarına göre, yani önce A'lar, ardından B'ler, C'ler yanyana tüm girdiler, sonradan gelenlerse aralara, kendilerini 'bekleyen' yerlere konuşlanır. 0'dan 10'a önemli başlıklarla belirtilen kültür-alanları bunlar. Benim kitaplığımsa, kendi gereksinimlerime; merak ve ilgilerime; en çok da, eşyalarla birlikte evin konumuna bağımlı bir düzende.

Kuşkusuz, oldukça yararlı bir düzen benim için kendi kitaplığımın düzeni. Salt-kitaplara özgü bilgi, kaygı, deneyim ve amaçlarla uzaktan yakından alıp-vereceği yok gene de. Şöyle diyebilirim: benden başka birinin gözüyle, epeyce düzensiz, iyiden iyiye dağınık, hattâ karmakarışık bir yer. Laf olsun diye anmıyorum bu niteleyişleri, benim için bile öyle, hem de nasıl. Zaman zaman "Ne ner-

de?" diye uzun uzun aranıyorum kitaplığımda, – çoğun, dilediğimi *yerinde* buluyorum bulmasına, buluyorum da, bazan, artık alıştığım öfke ve hüzünle vazgeçecek gibiyken erişiyorum bu mutluluğa. Ama bazan, günlerce kafamın içini oysa da, düşüne yorula nice çabalar da yüklensem, bende olduğunu kesinkes bildiğim kitabı, bir türlü yakalayamıyorum kendi kitaplığımda. Aramaktan vazgeçtim, işte kafaya takmıyorum artık desem de, içten içe, evcek şeytan-aldı-götürdü yakarışına çıksak mı diye 'yardımlar' geçiriyorum aklımdan. Neyse ki, bu başarısız arayışlarla, kimi günler süresince okuma zindeliğim bulansa bile, kimbilir kaç kez önünden geçtiğim kitap, tam da en umulmadık yerde saatte, beni çağırmaz mı, – kalkıp alıyorum, bir sevinç, bir sevinç, anlatılamaz.

Evdekiler, dedim de, tek başıma yaşamıyorum bu evde. Gelenimiz gidenimiz oluyor, çok şükür; eh, gündüzü geceyi kolaylaştıran eşyamız da var. Ama kitaplar, – gür bir orman onlar, her yeri kaplayan bir canlı gücüyle, dalbudak üreyip yürüyorlar evin içinde. Evdekilerle öyle soluk kesici tartışmalara iteliyorlar ki insanı. Mutfağa, banyoya, bir de yatakodasına izin alamadım kitaplara yer açmak için. "Bizi kovuyor bunlar, birgün biz çıkıp gitmek zorunda kalacağız!" – evden *tepkiler*, hepsi haklı tepkiler, ciddi ciddi düşündürüyor bunlar beni. Evdeki haklarımı kötüye kullanıyorum doğrultusunda tuhaf bir erinç sivri sivri batıyor yüreğime. Öyle ya, eve taşınmadan önce, yalnızca küçük odaya yerleşecekti kitaplar; ilkin orayı onlara ayırmıştık. Böylece, bol bol yer vardı hepimize. Gel gör ki son anda, azçok haklı birkaç gerekçeyle, ütü-dikiş işlerini yerce paylaşma önerilerimi de ekleyip tatlılıkla şimdiki büyük odaya yerleştim. Bir oldu-bittiyle ısmarlanan ek raflarla genişledi yaşama alanım. "Odam" diye nitelendiriyorum bu alanı. Yandaki küçük odaya kaldı dikiş-ütü. Gel gör ki, orayı da sardı zamanla kitap sarmaşıkları, ordan da evin başka yerlerini, yörelerini. Hâlâ direnen bölgelere, bölgeciklere gelince, – bilemiyorum, bilemiyorum...

İşte böyle: nesnel bakışa tutarsız, bölük-pörçük, kargaşalı izlenimler uyandırsa da, düzeni yönünden, benim doğal bulduğum, kendime yakıştırdığım, kendimi öyle büyük sıkıntılarda duymadığım bir ortam evdeki kitaplığım. Kartotekten yoksunmuş, henüz bilgisayar işlemlerine kavuşmamış – ne çıkar bundan, önemli olan uyumla birlikte-yaşam, o da gönlüme göre doğrusu.

Kendi kitaplığımda bazan kitap arıyorum diye yakınmalarıma gelince, yakınmak değil ki bu. Kitap kovalamacalarımın tek sorum-

lusu ben kendimim, diyemem. Gel de ev koşullarının zorlayışına boyun eğme. Ne de olsa duvar, köşe, durumundan dolayı kimi rafın dar oluşu, kimi bölmenin küçük tutulma gereği, böylece yanyana gelmesi gereken kitaplarımın, A B C'ye meydan okuya okuya, ev-engebeleri uyarınca dönüşlü kıvrımlı atlayışlar göstermesi kaçınılmaz bir gerçek. Hem sonra, yitik ardında koşarken öyle güzel karşılaşmalar, öyle beklenmedik buluşlar yaşıyor ki insan. Şuymuş-buymuş, şöyleymiş-böyleymiş, yaşam bu, nerde yok ki bütün bunlar, yaşamın tuzu biberi hepsi. Kitaplığımdan yakınırsam, yüzüme gözüme durur gene de. Bir zamanlar, sokaklara açılan pencerelerin yarı örtük perdeleri arasından kitap dizili bir raf sezince keşke-benim-de böyle-olsa diye heyecandan sallandığım yığınla günler hep içimde.

Sağduyudan ayrılmaya iteleyen görünür görünmez hiçbir neden olmadığına göre, kitaplığımda çağrışım çağrışım akıp giden düşüncelerimi, gem vurmayı aklımdan geçirmeden, yalpalamaya bırakıyorum. Sesimi duymasalar bile, Montaigne'in, Erasmus'un, Cicero'nun, Seneca'nın, kulakları çınlasın demekten alıkoyamıyacağım kendimi. Kişisel kitaplıkların yasası bu: sıkı çeki-düzen olmuyor. Herzaman heryerde, kitapları eve sığdırma, ya da evi kitaplara uygun genişletme sorunları var. Gerçeklikteki sıkıntılar yetmiyormuş gibi, işleri bir de düşüncede arapsaçına döndürmemek kaygusıyla; kendi kalemimden çıkan kitapları, önceleri zarflarda çekine çekine görünen, sonraları cilt cilt kitaplaşan fotokopileri; hele artık kullanılmayan yorgan dolaplarında hüzün ve sevinçle birşeyler bekleyen ders-dosyalarını biryana bırakalım şimdi.

Bir de, zaman zaman, benden-sonra-n'olacak kaygısı gündeme gelmiyor mu? Benimkilerle akraba bir kuruluşa bağışladım epeyce önce kitaplığımdan küçük bir bölümünü. Bir de ne göreyim, hoş, iyi ki gördüm, toprak altında nemli bir ambarı boylamış hepsi. Yanlış yazılmış kartların izini süre süre oraya ulaştığım gün, ölüm terine benzeyen terler döktüm desem abartınış olmam durumumu.

Maddesel açıdan bakınca, kitaplığım: tuğla-harç-sıva duvarına yapışık bir kâğıt duvarı, evin içalanını küçülten bir ek. Genel izlenimle: şurası yeni ötesi eski, kimi solgun kimi parlak, alacalı bulacalı lekeler, üstüste yanyana.

Cilt meraklısı değilim. Kitabın ucuz olmasına bakarım, yeter ki

rahat okunsun; gerekince, pahalısını da edinmek için, özveriden yana, çevremdekileri bazan gülümsetecek bazan kızdıracak kadar kitaba karşı eliaçığım.

Biriktirme içgüdüsü diye birşey duymadım içimde. Mal-mülk adıyla anılan taşınır-taşınmazlar nedense hiç çekmedi beni, nedense hiç çekmedi, bir çöpüm bile yok. Kitaba gelince, iş değişiyor ama: kitap elinin altında değilse, elin kolun gibi senin değilse, yandın, en güzel fırsatlar kaçar, en elverişli zamanlar boş geçer, en onsuz-olunmaz bilgiden duygudan uzakta kalırsın. Gereksinim giderme aracı olarak alacaksın kitabı, kaçınılmaz. Gereksinimler yaygınlaştıkça kitaplar da artıyor. Bir de bakıyorsun, senin de birşeylerin var. Hoş, satsan pek para etmez; hırsız girse, bu evde değerli birşey yokmuş diye, boşelle çıkıp gider.

Kişisel açıdan bakınca: bir deyime, sanki ben kendim ordayım, nasılsam öyle: dünüm, bugünüm, özgeçmişimle kitaplığımdayım. İlgilerim, heveslerim, tutkularım, özlemlerim yansıyor orda. Çocukluğumdan bugünlere, talihlerimin, rastlantılarımın, arayışlarımın, sevgilerimin izlerini sürmek olası orda. Yaşamımı ören akılsızlıklar, sınayışlar, sapışlar, şaşırmalar yer yer damgasını vurmuş oraya. Başarılı tırmanışlarım, verimlenen çabalarım, unutulmaz tatlanışlarım, bencileyin yengilerim – daha nice şeylerin hepsi, başkalarının diliyle dile gelip kurulmuş oraya.

Yazgımın beni uzun kısa sürelerle ürkek, gözüpek, dinç, yorgun, hüzünlü, sevinçli, İstanbul'dan ötelere dolaştırdığı çeşit çeşit kentlerde, Ankara, Köln, Leyden, Bruxelles, Paris, Londra, Cambridge, Floransa, daha da başka kentlerde, zamanın elverdiği ölçüde, kimi de zamana meydan okuma sarhoşluğuyla az mı taban teptim kitapçı sokaklarında, hem de bazan yakınlarda oturanlara bile tanımlamakta zorluk çektiğim sokaklarda, – ne için olacak, hep kitap için kuşkusuz.

Başkalarını koşturmakta da üstüme yoktur hani. New York'a, Tokyo'ya, Bombay'a, Johannesburg'a mı gidip gelecek bir tanıdığım, ya da nazım geçen bir tanıdığın tanıdığı mı var, ya da oralardan mı dönüş var İstanbul'a, çok önceden hafif hafif yoklamaya başlarım, sözlü yazılı. Bir kitap gerek, tam da orda çıkmış, zahmet olmazsa, – gel gör ki çoğun, "adını ver" gözkırpışlarını bir kez algıladım mı, kitap sayısı sıçramalar bile gösterir.

Nesnel açıdan bakınca kitaplığım: birçok güneşler, samanyol-

ları, gezegenler, uydular, kuyruklu yıldızlar. Bilim, felsefe, şiir, roman, deneme, daha da başka anlam-adalarıyla yazılar uzayının sonsuzluğunda, çoğun aklımın ermediği kendine özgü çekim-itim, büzülme-genişleme, ışıma-gölgeleme yasalarıyla yörüngeleniyorum. Neyim ben, böylesi evrenler içinde? Kalkmış, şimdi dışı varmış gibi böylesi bir evrenin içinden sözediyorum. N'apabilirim, evren de kitap da çelişmesiz konuşmaya elverişli değil ki, burgaç burgaç savrulup gideceksin ordan oraya.

Ben kitaplığımın efendisiyim, gibilerden kasılanlara; kasılmasalar bile, kurdukları özel kitaplıktan ötürü, kendimi tutamıyorum söyleyeceğim, göğsü kabaranlara pek iyi gözle bakmam. Gerçi ben de, zaman zaman evde, içten içe fışkıran kitap keyfiyle, ee işte bütün bunlar benimle var, nice emeklerle burda hepsi, türünden güvenle, bir hoş oluyorum doğrusu kitaplığımda. Gelip geçiyor ama bu; şımarıklığın en hafifine bile boşveren bir kitap-utancıyla omuz silkip işime bakıyorum: Saygı ve coşkuyla, dikkatle okumamı sürdürüyorum. Yani bir bakıma kitapların suyunda yürüyorum. Sözgelimi, yıllar önce, Locke beni, hiç aklımda yokken Shaftesbury'e *göndermişti;* tıpkı geçenlerde, ağaç eşyayı konu alan bir kitabın, beni, tepeden inme, demir-estetiğine yollaması gibi; nitekim bugünlerde güzel bir yapıt var elimde, demir-ağaç uzlaşımını işleyen güzel resimleri, çizimleri, metinleriyle ne mutluluk böyle bir kültüranıtını sayfa sayfa seyredip okumak.

Gerçekten de kitapların biraradalığı, kitaplık evrenine dönüşür dönüşmez, bir bakıma, kendi kendisinin efendisidir artık. Gizemli diye nitelenebilecek birtakım etkileşimlerle, kitap kitabı çağırır, iter, dışlar, benimser, büyütür. Sonrası hep tanık olduğumuz şey: kendisine efendi diyen o başlangıç çekirdekçiğinin yokolmasıyla da insan-tarih-kültür uzayında kimbilir nerelere saçılır gider kitaplar.

Oluşumsal açıdan bakınca, kitaplığım: katıların aktığı bir ırmak. Uzunca zaman-aralıkları bile pek birşey değişmiyormuş gibi bir izlenim uyandırabilir. Oysa sürekli değişimler ırmağı kitaplığım. Bir *şimdi* değil kitaplığım, tarihsel bir varlık. Bir deyime, öznel tarihim yazılı orda. Daha doğrusu, payaldığım insanlık tarihinin özgelişmemle içiçe dolandığı bir kesişmeler bütünlüğü orası, dünden bugüne, kısmetse yarına uzayıp giden durağan görünümlü bir kımıltı birlikteliği.

Elimi götürdüğüm her yer bir başlangıç bu kitaplıkta, sonra

gelen kitapların başlangıcı. Her başlangıç göreli ama, onun da dönüp dolaşıp bir başlangıcı var.

Anımsadığıma göre, bir kitaplık çekirdekciği bile diyebileceğim şöyle gözdolduran birtek kitap rafı bile kalmadı babamdan. İlk ders kitabımı, kırmızı kâğıtla kaplarken, neyi ne yapacağını şaşırmıştı saygıdan "Biz ordan oraya savaştık, okumayı sizlere bıraktık", derdi, ben okurken umutlu bir hüzünle babam. Hangi kitabı istesem, dar durumumuzu düşünmez, sorusuz sorgusuz, alıp getirirdi. Kül renkli üç ciltlik *Büyük Nutuk*, koca koca harfleri, parlak akkâğıdıyla elinden düşmezdi hiç. Ben ilk okulu bitirmeden yanan evimizle birlikte kül oldu çok sevdiği *Dar Kapı*, – Gide'den özet-çeviri. Ben ortaokulun sonlarına doğru gelirken en çok okuduğu kitap, emekli bir subay arkadaşından ödünç aldığı bir İzmir tarihi'ydi, kendisinin de katıldığı bir kurtuluş anlatısı.

Annemse, kenarlarını cami avizelerine benzettiğim eski harfli *Kur'an-ı Kerim*'den başka bir kitabı olmadı onun, – duvarın yüksekçe yerine çakılmış, iki ucu tahta dayangaçlı, birbuçuk dirsek uzunluktaki rafta dururdu, üzeri tülbentle sarılıydı hep. Birtek bu tülbentle içindeki kurtarıldı geçirdiğimiz yangından.

İlk satın aldığım kitaplardan da birşey göremiyorum şimdi kitaplığımda. Nerde *Ferhat ile Şirin*'im? Nerde *Kolsuz Kahraman*'ım? Ya Jules Verne'lere n'oldu? *De Bello Gallico*'yu ne yaptım? Onyıllardan beri rastlamadım *Kızılcık Dalları*'na? *Havaya Çizilen Dünya*'nın o ilk basımını bir türlü bulamıyorum. *Le Petit Chose* yer yarıldı da içine girdi sanki. Çok ev değiştirmek zorunda kaldık çocukken de delikanlılık yıllarımda da. Ne demişler her taşınma bir deprem, özellikle kitaplar için geçerli bu.

Yitikler gözden uzaksa da gönüllerde sürdürür varlığını. Şimdi anmadığım başkalarıyla yanyana olacaklardı bugün olsaydılar. Sımsıcak bir akrabalıkla onlara da yer vardı kitaplığımda. Gene de, fıldır fıldır, rafların birinden öbürüne gidip geliyorum oturduğum yerden. Çocukluğumun, gençliğimin başdöndürücü bir özlemiyle yılıar yılı beslene beslene iyice tutarlı bir yönelime ulaşan kendi kitaplığımı kurma istencimin ilk somut başarılarından ne var, peki, şimdi burda? Tam okuyacağım, seçemiyorum gene de, tuhaf, işe yarayacakmış gibi geliyor, yakın gözlüklerimi takasım geliyor. Derinlerdeki özlem kıpırdanışlarından nice sonraya da rastlasa, yarım-yamalak bir odada, yer bulunamadığı için, açık kapakları hep arkadaki duvara dayalı iki küçük sandıkla, şurası burası patlak, bir

mukavva bavulda üstüste sıralı kitaplar – üniversite dönemimin bir bölümü. Çok şey yok ama beklenmedik zamanlarda "İşte ben hep burdayım!" diyor biri. Dün akşam üzeri Powys'in o çok sevdiğim *Autobiography*'sini yanlışlıkla üç raf üste, Dickens'ların oraya koymuşum, birden ilişti gözüme. "Nelson Edition"dan *Pickwick Papers*, – üniversiteye yazılmak için gittiğim sabah elimdeydi. İki kalın kitap arasında sıkışa sıkışa, dışarıya doğru çıkık bir kitap bakıyor bana. Onun ne olduğunu biliyorum, yine o dönemden bir derleme, Fahir Onger kendi vermişti bana. *Bugünkü Şiirimiz*. Cumhuriyet Türkiye'sinin gençlerine ayrılmış en ilk antolojilerden biri bu. Belki de otuz kişi hepsi hepsi. Kaç tanesi çoktan öldü. Kimisiyle yaşıttık. Çığır açtı bir-ikisi. Öbürleri benim bile belleğimden çıkıp gitmiş. Hey gidi günler hey! Soyadının Akgün olmasından anlaşılan, Nahit Ulvi başta. Bizden birkaç sınıf ilerdeydi o; kendisine ayrılan sayfaların herbirine kocaman kocaman imzasını atmıştı, seminer odasında kitabı elimde görünce sevine sevine. Cahit Sıtkı Tarancı'ya doğru, yukardan aşağı ortalarda Orhan Veli Kanık. Kitap, topu topu 80 sayfa yoktur sanıyorum. Kötü kâğıtlı, kötü yapıştırıcılı kitabın önyüzü kapkara, iç sayfalar, zamanla, kirli sarı.

Öncemle, daha öncemle; sonramla, daha sonramla birbirinden kolay kolay ayrı tutulamayacak evrimlerle bu kitaplıktayım. *Kolsuz Kahraman*'dan kalkıp nerelere, – Platon'lara, Kant'lara, James'lere Stendhal'lara Beckett'lere geldim işte. Bir bakıma, çeşit çeşit yetili, becerili olan arkeologlar gerek kitaplığımın oluşum-tarihini, kendine özgü yapısına yaraşan gerçeklikle bulup ortaya çıkarmak için. Benim istediğim bu değil ama şimdi; başka kimsenin de böylesi bir girişime kalkışacağı yok zaten.

Bir kez, kendi kitaplığım diye bir oyalanışa kapıldığıma göre, açık-seçik şunu belirtsem, diyorum. Şunu: kitaplığımın benim için "canlı" bir varlık olduğunu. Eski zamanlarımdan yeni yepyeni zamanlara dek süregelen, bundan böyle de sürüp gitmesini dilediğim bir canlılık bu. Duruma koşula göre, kendini kimi uysallıkla, kimi dirençle sunan bir canlılık kitaplığımın oluşumu. Nasıl kalbim, midem, akciğerim, böbreklerim benimse, ama heryerine istediğimce buyruğumu geçiremiyorsam, kitaplığımda da öyleyim. Tüm görünümüyle burda, hiç olmazsa önyüzüyle karşımda: dilesem, birbir katmanlarının, içine bile dokunabilirim; hattâ görünüşte gizli anlam-derinliklerine bile inebilirim; gene de bu can, tümüyle gizemli bir can benim için.

Öbür 'kişiye özel' kitaplıklardan bir ayrılığı yok, benim kitaplığım da onlar gibi: *biricik* bir oluşum, yalnızca kendine özgü bir gelişim. Herkes gibi beni de kişisel-duygusal birtakım bağlar bağlıyor kitaplığıma. Böylesine yakınız birbirimize; ola ki bundan, varlıkça bana gizli gibi birşey, tıpkı kendimin kendime hem açık olması hem örtük kalması gibi birşey.

Genel açıdan bakınca kitaplığım: çeşitli nedenlerle yolu bizim eve düşenlerin kitaplığıma ilişkin izlenimleri, soruları, düşünceleri, değerlendirmeleri uyarınca biçim kazanan birtakım görüşlerde yansıyor; bunlarsa tek bir nitelemede toplanıp özetlenemez. Genelin rengini azçok vermek amacıyla bu bağlamda yapılabilecek en doğru şey: kitaplığı görünce, şöyle ya da böyle bir ilgi duyanların bu ilgiyi çekinmeden açığa koyma fırsatını buldukları zaman, kulağıma çarpan bazı ünlemleri anımsamam, bazı sorulara değinmem gerekiyor.

"Ne çok kitabın varmış!" türünden bir şaşırmaya kapılıyor konuklar kitaplığımda. Pek haksız olduklarını söyleyemem. Bana da sayıca çok gelmiştir bazan kitaplarım. Bazan ama, çünkü bazan da, bak şu eksik, bak bu eksik diye diye gözlerimi başka kitaplıklara ya da kitap satan yerlere çevirince, hiç de çok gelmiyor bana kitaplığımdaki kitaplar. Daha doğrusu, şimdi değil, eskiden beri hep öyle, ikircil bir duygu içindeyim kitaplığımda.

Düpedüz dile getirmeseler de, kitaplığımda konukları kolay kolay bastıramadıkları bir şaşkınlık kaplıyor: "Yer yer ne partal görünümü var bu kitaplığın!" der gibiler. Alıştığım için olacak, şaşırmamakla birlikte ben de böyle düşünüyorum.

Türkçe kitaplarımın nerdeyse hepsi ciltsiz. Konunun yabancısı tuhaf bulabilir ama seyrek rastlanıyor anadilimizde ciltli kitaplara. Kâğıt pahalı, okuyan az, ederlere bir de cildi bindirmemek için bu böyle olsa gerek. Daha tuhafı, kalıcı değerinden, ya da özel durumundan ötürü cilt gerektiren bazı kitapların, ne yazık ki, ciltten yoksun olmasına karşın, birçok değersiz yayın, nedense salt satınalan bulunduğu için, gelir artırmak dileğiyle, çalımlı ciltlere bezeniyor.

Yalnızca Türkçe kitaplar değil, Fransızcalar, sayısı zaten az olan İtalyanca ve İspanyolca kitaplarımın da çoğu ciltsiz. Gelgelelim onları sarıp sarmalayan kaplar bizimkilerden, çoğun, kat kat dayanıklı. Gene de, okumaydı, ışıktı, nemdi, sıkışıklıktı, iyiden iyi-

ye hırpalanıyor bu kitaplar da; Türkçe akrabaları gibi dökülmeseler de bir gerçek bu.

Almanca kitaplarımın, belki yarısı ciltli, özellikle kalınlar. Başka çare var mı, ucuz olsun diye, ben gerçi Almanca kitap edinirken, ciltsiz olmalarına, aykırı geleceğini sanmadığım bir deyimle, özen gösteriyorum.

Aynı durum, ister İngiltere'de ister Almanya'da basılmış olsun, İngilizce kitaplarım için de geçerli. Gerçekliğe pek uygun düşmeyebilir ama, İngilizce kitapların, az basılan dönemlerden kalma bir gelenekten dolayı, ya da yanıltılı bir yüksek değer-biçmeden dolayı, çoğuna cilt vuruyorlar.

Eski Yunanca, Latince kitaplarımın büyücek bir bölümü ciltliyse de, kitaplığımın genellikle bıraktığı izlenim: kimi hafif renkli, kimi soluk renkli dizi dizi kitap sırtları.

Birara, kitaplığımın durumu, başkalarına bugünkünden daha içleracısı görünebilirdi. Aldığımda ister ciltli ister ciltsiz olsun, epeyce kitabımı, kuşkusuz hiç elimden düşürmediğim için yıprandıklarından, sağlamlamak amacıyla bir güzel ciltlettim. Hangileri, nerden bileyim, ancak şimdi gözüme ilişen bir-ikisini anabilirim: Sokrates'ten öncekilere ilişkin Yunanca-Almanca, Yunanca-İngilizce metinler; bazı Shakespeare'ler; Cervantes'ler; Latince-Fransızca Sözlüğüm Quicherat, bir-iki Goethe, Gogol gibi şeyler işte. Kimi yeniden cilt istese de, başka okurluk görevleri beni beklediğine göre, zor artık ciltleme atılımlarına kalkışmak. "Atılım", diyorum, "yenileme" diyemem: görünen yüze çeki-düzen vermekle yenilenmez ki kitaplık.

Ağırladığımız konukların hemen hemen hepsi, kitaplığıma şöyle bir gözattıktan sonra, bir-iki ünlemle geçiştiriyorlar, kuşkusuz. Konukluğun elverdiği ortamda kitaplarla daha yakından bağkuran kişiler de var. Bu çerçevede zaman zaman yanıtlamam gereken sorular, kendime sorduğum soruları andıran sorular bazan.

İşte bunlardan biri şu: Nasıl şey bu kitaplığın düzeni? Var mı, yok mu, bilmem. Yoksa, birşey diyemem. Varsa, çok yerde uygulanan türden birşey değil, kuşkusuz. Sanki benden bağımsız ama bana uygun; sanki bana karşı çıkan, ama bir bakıma pekçok yönden beni kollayan bir samanyolunun içindeyim kitaplığımda. Buranın güneşi doğallıkla kendimim. Gene de, ben çekim-kaynağım der-

ken, dörtbir yana uzaylanan kitaplar evreninin kıyıbucağına ilişmiş bir taşralıyım. Hem düzen hem düzensizlik kolgeziyor burda. Bir kargaşadır alınış başını giderken, ince ince hesaplanmış yörüngelenişler çıkıveriyor ortaya; önü-ardı, sağı-solu iyice belirgin bir derlenip toplanış yerli yerine oturmuşken dıştan bakanlara delicesine saçılmışlık gibi gelen dağınıklıklar sarmış ortalığı.

Kitaplığımda bana yöneltilen soruların oldukça başında "Kaç kitabın var?" sorusu geliyor. Gerçekten bilmiyorum. Bilmek istemiyorum da. Bileceğim de n'olacak sanki? Tuhaf ama başkalarının en çok merak ettiği soru bu. Sayıya vurulası şey mi bir kitaplığın niteliksel niceliği? Ya da, niceliksel niteliği? İlle de bir sayı söylememde diretenler çıkıyor bazan. Değil mi ki geldi buna dayandı, hani ben de bilsem, bunda ne kötülük var, diyorum. Hattâ kimi, hızlı bir saymaya girişip atlaya sıçraya bir sayıya erişmeye çalışıyorum. Gel de kestirip at. Sayıca kabarıklık benim için önemsiz olduğuna göre, dört, beş bin gibi yaklaşık kesinlikte bir sayı bir türlü ağzımdan çıkamıyor. Yüzlerle bir yaklaşım sınasam, "Çok az söyledim, şuracıkta kaba bir hesapla, yalnız şu karşımdaki duvarda yüzlerce kitap var" çeşidinden bir karşı-koymayı göğüslemem gerekiyor. Neyse ki, kitaplıkla ilgilenenleri, sayıdan ötelere götürmek kolay: "Tam saymadım; zaten sürekli değişiyor; sayım yapmak zamanı geldi artık, bir yardımcı bulsam..." Ne de iyiliksever herkes: "Ben yardım ederim" diyenlerden, "Elim bu işlere yatkın değil ama birini ayarlarım" diyenlere dek öneriler, öneriler.

Oldukça tedirginlik yaratan bir soruyu da şöyle dile getirebilirim. "Ödünç kitap veriyorsun, değil mi?" Kuşkusuz nesnel bilgi edinme dileğinden çok, soranın, tanıdığım kadarıyla, kişiliği, özel gereksinimleri, doğrultusunda yoruma açık böylesi sorular. Kitaplarımın en az birkaçını alıp gitme dileği, ricası, hattâ buyruğu gizli bu soruda. Ne diyeceğimi şaşırıp kalıyorum: "Kitap burdan dışarı çıkmaz!" desem olmaz, daha önce vermiş olabilirim kendisine; hoş, büyük bir olasılıkla geri dönmemiştir kitap. "Artık vermiyorum" desem, "Ne zamandan beri?" sorusu dikilecek karşıma. Daha da ötesi: "Ama ben başkayım" diye kendisine ayrıcalık tanınmasına son derece doğal birşey gözüyle bakmaya eğilimli herkes.

Şimdi burda, yaşadığım yaşayacağım hertürlü tehlikeden uzakta, kitaplığıma ilişkin soruların şöyle bir dökümünü yapmak bile canımı sıkmaya yetiyor; iyisi mi keseyim. Dirençli yüzler gözümün önünde gidip geliyor gene de. Kimsenin beni kitaplık psikolo-

jimi enine boyuna sergilemeye zorladığı yok. Kitabın okunmasından, kitap değerlerinin paylaşılmasından yana olduğuma göre, değil mi ki kitaplığıma girecek kadar yakınımız, istekliyse, sonunda kitabı veriyorum da, geri-dönüşü sağlayacak bir süre-sözü de almaya bakıyorum genellikle. Aksamalar olunca, dışardaki kitabımı izliyorum doğrusu. Gel gör ki her zaman sağlayamıyorum geri-dönüşü. Bu yazgıya kurban giden nice güzel kitaplarımın özlemini çekmekteyim hep. Bir kez uçtuktan sonra, çeşitli nedenlerle yerine koyamadığım kitaplarım yüzünden, ne diye saklayacakmışım, hem üzgün hem öfkeliyim. Bunu, kitapları gözümden bile kıskandığım, anlamına çekenler çıksa da, aslında hiç öyle olmadığım için, bu kitaplar nice kitap-sever utanmazlarla nice kitap-sevmez utanmazları beslediği için, hiç çekinmeden söyleyeceğim: Bazan öyle oluyor ki, tam ödünç verdiğim kitabı, daha ödünç verirken ne yapıp edip ille de okuyasım geliyor. Bu tutku öylesine biliyor ki izleme gücümü, boş yeri durmadan bir diken gibi içime batan kitabıma, ne yapıp edip yeniden kavuşuyorum.

En çok yalpalamalara neden olan soruysa, "Bu kitapların hepsini okudun mu?"sorusu. "Okudum" desem, kim inanır; herkesin karnı tok çalıma; beni yetesiye tanıdığı için, böylesi 'böbürlenmelerden' uzak olduğumu bilenler var neyse. "Okumadım" desem, kimine göre gösteriş düşkünüyüm o zaman, kimine göre, geçim durumunu boşuboşuna hiçe sayan bir dengesiz. Bırakın ki, doğru da değil bu "okumadım" yargısı, – nasıl okumadım. Yanıtım ne olmalı öyleyse? "Okudum da okumadım da". Gerçek bu, hem de gerçeğin ta kendisi. Beklenen yanıt değil oysa, beni bilsin bilmesin, çok kimse için yanıt bile sayılmaz bu. Yinelemeden edemiyorum ama kitaplığımla ilgili en doğru okuma gerçekliğine bir bakıma en uygun saptama gene de bu. Gerçi mantıkça bir çelişme, okudum-da-okumadım-da, bu gerçek gerçekten gerçek olduğuna göre, kendi gerçeğimi dobra dobra söylemekten başka ne yapabilirim.

Okumaya azçok bulaşanların yabancısı değil sanıyorum, sözü binbir dereden dolaştırmaya ne gerek: okumak var, okumak var. Her türlüsü başka okumanın, hepsi okuma ama. Kitabın içine, içeriğine, yazarın, yazının davranışına, okuma koşullarına, okuma sürelerine, okumaya götüren gereksinimlere; okumadan umulan amaçlara, daha da başka durumlara göre sonsuz kılıklara bürünen bir eylem okuma. Herkes gibi benim de, yeri geldiğinde şu bu yönden açık kılmayı denediğim için, şimdi şuracıkta sayıp dökemeye-

ceğim bir okuma tutumum var. İşte bu doğrultuda açık-seçik söyleyeceğim şu: bu kitapları okudum, – ama kimi şöyle kimi böyle, hepsini birbiriyle uzaktan yakından akraba bir tutumla okudum. Hem de nasıl, – kimini birkaç kez okudum; kimini daha çok okudum; kimini okumamışım gibi geliyor bazan; kimini ne yapıp edip okumak istemekteyim; kiminin bir tutamcık sayfasını okumuş olsam da, tümünü okumuşum gibi geliyor bana; kimine kaç kez şurasından burasından yöneldim ama bir türlü bitiremedim; kimiyle günün bir bölümündeyim; kimiyle de nice nice günler birlikte; kimini onyıllardan beri elimden bırakmıyorum.

Özetle: Kendi kitaplığımı okudum, desem de yalan, okumadım, desem de yalan. Yarım-yamalak bir deyişle: bu kitaplıkta bilmediğim birşey yok kanısını besliyorum bazan; bazan da, kendi kitaplığımda kitapların hiçbirini okuyuşum içime sinmemiş gibi bir izlenim kaplıyor içimi. İşte böyle: kitaplığım benim, ben kitaplığımın.

"Burdaki kitapların hangisi en değerli kitap?" – En'le başladığına göre, en'le sürdürüyorum: kitaplığımda en az sorulan soru bu. İçerdiği ya da içerebileceği çeşitli anlamlardan dolayı epeyce kaypak bir soru. Konuğum ister şöyle bir aklından geçirsin, isterse seslendirip dışa vursun, doğrudan doğruya bana yöneltilen bir soru diye yorumluyorum bu soruyu: "Kitaplıktaki kitaplarının hangisi *sence* en değerlisi?" Değer-sorularına bayılırım ama, birden içim büzülüyor bu soruyla. Tek bir kitap adı bildirme gereği yok mu, işte bu dapdaracık ediyor. Tek bir kitap göstereceğime birkaç tane göstersem olmaz mı? Ne diye olmasın. "Hangisi?" öylesine bir soru sözcüğü. Bunca kitabın ortasında, en değerli ha bir olmuş, ha birkaç, pek birşey değişmez özde. Gelgelelim, bir yerine birkaç taneye de çıkarsam en'lerimi içim rahat değil gene. Her günüm aynı gün mü? Her yaşım aynı yaş mı? Durmadan değişmiyor muyum? Ben hep benim, desem de, ben ben miyim? Amaç, özlem, ilgi, duygu, akıl, sevgi, coşku – akıp akıp gidiyor içim, çevremde sürekli değişen dünya ile birlikte. Kitap sayısını çoğaltsam da en'in sivriliğini gideremem sanıyorum. "En değerli"deki değer'le, gözönünde bulundurulan şey para olsaydı, kolaydı işim. Tıkış tıkış kitaplardan birkaçını çekip çıkardım mı, yanıtlamış olurdum soruyu.

İşte Oswald Spengler'in, kardeşinin oğlu Alexander'e verdiği *Untergang desAbendlandes.* 1953 yılbaşısındaydı, kendisi bana armağan etmişti. "İşte bu..." sussam daha iyi, alım-satım değeri değil ki

şimdi burda sözkonusu olan. Çok sevdiğim Suat Baydur'un, hocamız Walter Kranz'tan çevirdiği *Antik Çağ Metinleri*, ilk çıktığı gün, Felsefe'nin ikinci sınıfında öğrenciydim o zaman, o kişilikli elyazısıyla: "Genç dostum, gözbebeğimiz Nermi Uygur'a, bir yanlışımı düzeltmeye katkısından ötürü teşekkürle, saygıyla." Hep denetim altında tutardı heyecanını bu bilge ağabeyim. Ben hâlâ ağabeyim, diyorum, oysa olgunluk çağına varamadan ayrıldı aramızdan o güzel insan. Kuruya kuruya bu gidişle zor okunacak, vargücümle gerçek kılmaya çalıştığım o sözler. Gel de bir kitaba "Bundan daha-değerlisi yok!" de. Ne var ki, her tür değere yapışıp kalanlardan değilim.

Her konuda olduğu gibi kitap konusunda da çok-değerciyim. Her değer başlıbaşına bir kültür olduğuna göre, başka türlüsünü tasarlayamam zaten. Kitaplarımın hangisini, ya da hangilerini, "Bu en değerli kitabım", "Bunlar benim için en değerli kitaplarım", diye niteleyebilirim?

Benim için *her* kitabım en değerli: değerli bulmasaydım okur muydum! Yaşama-zamanımın hilesiz-hurdasız bir bölümünü adadığıma göre, kitaplığımdaki her kitap en değerli kitabım. Bir tanığım var: kitabı nedense yitirdiğim zaman, yitirmesem bile arayınca bulamadığım zaman duyduğum anlatılmaz acı. Gereksiz ama güvenilir. Rasgele eşyalar değil, kitaplığımdaki kitaplar, değerler onlar, herbiri dönem dönem en değerli canyoldaşlarım, en değer verdiğim varlıklar herbiri, öyleyse hepsi.

Düşünsel gel-gitlerle kitaplığımın içinden içine, çevresinden çevresine dolanıp dururken, önüne geçilmez bir soru güm güm sesini yükseltmekte: "Peki, n'apıyorsun sen kitaplığında?" Şimdiye dek ne kimse sordu bunu bana, ne de ben kendi kendime sordum: "Peki, n'apıyorum ben kitaplığımda?" Kimse sormadı, çünkü n'apılır kitaplıkta, – okunur, bundan doğal n'olabilir ki. Benim böyle bir soruyla oyalanmamamsa, hep aynı nedenden kaynaklanmakta: Ona ne kuşku, kitaplığımda en çok yaptığım şey okumak. Genellikle kitaplığın varolma gerekçesi bu. Genellikle ama, özellikle durum başka. Nitekim burda şimdi benim kendi kitaplığım sözkonusu olduğuna göre, okumanın ötesine geçen, okumayla hiç ilgisi olmayan, hattâ okumaya karşı çıkan birçok şey gerçekleşiyor bu odada,

– kimi elimde bunların, kimi de, elimde mi değil mi, bilmeden yaşadığım şeyler.

Burası benim kitaplığım. Öyleyse yalnızca okuduğum yer değil, yazdığım yer de. Burda okumadığım zamanlar, çoğun yazdığıma göre, bu kendiliğinden anlaşılır birşey zaten. Bırakın ki, yazmadığım zamanlar, çoğun okuyorum; bu odayı kitaplık kılan kuşatıcı gerçeğin öbür yüzü bu.

Oda dediğin dipsiz kile boş ambar: oylumuna uysun uymasın, hiçbir eyleme "Olmaz!" dediği duyulmamıştır.

Otur, yat, kalk, gezin, uzan, gerin, giyin, soyun, başını dinle, ıslık çal, türkü tuttur, telefonla konuş.

Gelgelelim oda kitapların da yaşadığı bir evalanıysa, geometrik niceliklerinin ötesinde türlü türlü niteliklerle bezenir.

Hem özde hem biçimde buraya en çok yaraşan okuma ile yazma dışında, tüm varlığımı duyumluyorum ben burda, hem de nasıl, öylesine yalın aracısız bir içtenlikle ki, bazan kendim bile şaşıyorum buna.

Şimdi sırası geldi diye, bir tekerleme kalıbına doldurup şöyle demeye eğilimli çok kişi: bana kitaplığını göster, sana kim olduğunu söyleyeyim. Oysa ben şöyle düşünüyorum. Kitaplık, kişiliğin olsa olsa biçimsel yönden aynası olabilir. Kitaplardan çok, kitapların oluşturduğu kitaplıkta, kişinin neler yaptığı, neleri nasıl yaptığı, neler yaşadığı, neleri nasıl yaşadığı – asıl bunlar kişinin kişiliğine tanıklık eder.

Kitaptı, kitaplıktı, kitaplığımdı derken, ister istemez, kişi olarak bir-iki özelliğime, kendi öz anlayışım doğrultusunda değinmek zorundayım öyleyse. Kişiliğiminse, pekçok kişiye ortak etkenlikler biryana, bazan onlardan da ağır basan üç yönümü belirtiyorum şimdi. Hattâ bazan kendime, bu üç yönün kesiştiği bir etkenlik-edinginlik alanı gözüyle bakma eğilimindeyim.

İlkin: kendi kitaplığımda son derece *özgürüm* gibi geliyor bana. Kitaplığıma girer girmez, öyle sereserpeyim ki. İstediğim herşeyi yapabilirim gibi geliyor bana. Sonsuz olanaklar ülkesindeyim sanki. Bitimsiz ufuklu bir uzay burası. Yarası beresi, yarığı gediği olmayan, eşine pekaz yerde rastlanabilecek güvenli bir güvenlik bu uzay aynı zamanda. Genel kitaplıklarda içi daralanların, ısmarlama işi kitaplıklı odalarında, toplantı odalarında bir anlamsızlığa batar gibi olanların kulakları çınlasın, kendi kitaplığımda yığın yığın kitaplar, güldür güldür beni eziyormuş gibi bir duruma kapılmadım

hiç. Gerçi kitaplarımın büyük bir kısmı sorup sormakta, arayıp araştırmakta, kurcalayıp deşmekte. Düzmece kanıtları hoşgören, yüzeysel rahatlığın maskesini düşüren, uyuşukluğu silkeleyip atan yapıtlardan yana diyecek yok doğrusu kitaplığıma. Uyku ninnisi değil kitaplarım, uyandırma üvendiresi. Tuhaf görünecek ama, benim hem özgürlüğüm, hem güvenliğim burda. Fırdolayı kitaplarımda kabara kabara akan meraklar, kuşkular, tehlikeler, tedirginlikler, bunalımlar – işte bir bakıma benim özgürlüğüm – güvenliğim.

İkinci olarak, sözünü ettiğim bağlamda, kitaplığım, benim için, sınırtanımayan kitaplıklar evreni. Şöyle dile getireyim: Boyu bosu şuracıkta besbelli olan kitaplığım, gerçekte, bir kitaplık değil, *birçok kitaplık birden* kapsıyor. Bol bol tuhaflıklar, bu arada beklenmedik nice güzellikler içeren bir konumuz olduğunu unutup "Al sana bir abartı daha!" türünden bir irkilmeye kapılabilir bazıları. Oysa hiç gerek yok buna. Mayası içten gelen bir gereksinimle tutan, özen saygı, dikkat ve tutkuyla oluşan tüm öbür kişisel kitaplıklardan bir ayrılık göstermiyor benimki. Belli bir kıvama azçok eriştiği geçmiş yıllardan bugüne, kabara kabara içinden çeşit çeşit kitaplıklar çıkarmaya hazır. Ununu katkısını esirgemedikçe, ister açma, ister puf böreği yap. Yoğurup biçimlemeyi öğreniyorsun nasıl olsa zamanla. Nitekim ben de kendi kitaplığımdan, değişen gereksinimlerim uyarınca, dilediğimce kitaplıklar oluşturuyorum.

Herhangibir sayıma girişecek değilim şimdi. Tersini düşünmek, yani kitaplığımdan yaratabileceğim kitaplıkları sayıp dökmek; daha doğrusu, hak yemiyeceğim, kitaplığımın nerdeyse bensiz yaratabileceği olası kitaplıkları saymaya girişmek çıldırmaktan da öteye sıçramak gibi birşey. Kendini bırakmaya görsün, kendi kitaplığı çıldırtır zaman zaman insanı. Çoğun kimselerin ayırdına vardığı yok, sakarlıklarımı kendim bilirim, genellikle yazı-çizide gizeme gizliliğe duyarlı duyarlıyken, çabalarla eriştiğim bazı güzellikleri, kendim güle oynaya işleme mutluluğuna erişmeden, pattadak elden kaçırıveririm. Öyle de, şimdi burda sözkonusu, bir bakıma, kuşkusuz bir bakıma, denemeden çok kitaplığımın kendisi, kendi kitaplığımdaki yaşamım.

Ne diyordum, aklım gönlüm şöyle bir kımıldamayagörsün, isteye istemeye yeni kitaplıklar düzenleyiveriyorum kendim kendi kitaplığımdan. Daha ilk yönelti içimde belirirken, gözümün önüne ilkin tek tek sonra küme küme kuşlar duvardaki rafların birinden

öbürüne uçuşmaya başlıyor. Değişik havalarım, çizimlerim, yuvalarım var artık.

Hep-aynı diye birşey yok, hep-başkanın ormansı evreni kitaplığım. Burda hiç canımın sıkıldığını anımsamıyorum. Kitaplıkta canı sıkılanları hiç anlamadım doğrusu. Öyle sonsuz yollar gidiyor ki kitaptan kitaba, böylecene "kalk yürü!" demekten alamıyorum kendimi. Yolunu kendin açmadıkça, ne yolda geçen zamanın, ne varılan amacın tadı var. Bir süre sonra tekdüzeleşen kitap dizelerinin içdarlığına sıkışıp kalmamak için, keyfince koşturacaksın kitaplığında. Elini kolunu uzatmak, merdivene çıkıp inmek yorduysa seni, hele kalemi kâğıdı eline al; zaman yitirmek istemiyorsan, hele hele yerlere, geçici de olsa, üstüste kitap yığmanın çeşitli sakıncalarını yetesiye gördüysen, çizelge çizelge kur yeni kitaplıklarını. Sonra? Sonra gönlünce başbaşa kal onlarla. Duvarlar alıştığı düzeni koruyup gitse de, için eski tas eski hamam değil artık.

Birçok dahiyle, nice uzmanla, ozanlarla, yazın ustalarıyla yepyeni söyleşiler oluşturdun. Seni bu söyleşilere götüren yaşama duygun hep yeni özlemlere hep yeni kitaplık-*söyleşilerine* götürecektir seni.

Üçüncü olarak, kitaplığımın bir yönünü daha günışığına koymak, hem onun hem benim ortaklaşa bir yönümüzü vurgulamak olacak. O da şu: Herbirinin, kimi birbirinden uzaklaşır gibi görünen, kimi birbirinin içine giren iki boyutun ikisine birden rahatça yaşama-alanı var burda. Bu boyutlardan biri *akıl*-yürütmelerle ilgili, öbürü doludizgin *hayal*-kurmayla. Uzatmadan özetleyeyim durumu, çünkü oldumolası benim özüm bu, bırakın ki, akıl da hayal de, insanı alıp götürmede güçlü mü güçlü güçler.

Nerden bakılırsa bakılsın, kitaplığımın büyük bir bölümü, doğrulama dayanakları, yargılama ölçekleri, çıkarımlama sağlamlıkları ardından koşan kitapların barınağı. Bu kitaplar türlü türlü bilim ve felsefe dallarına giren bilgilenme, bilince kavuşma, beceri elde etme, uygulanım geliştirme arayışları, vargıları. Bu boyuttaki kitaplarım düşünce, kanıt, yetki, bilgi, ölçü, nesnellik ve benzeri türden anakavramların dolayında kıvam bulmakta.

Kitaplığımın öbür büyük bölümüyse, hayalgücüyle oluşan boyut. Çünkü özümün öbür boyutu bu. Ne ayak, ne at, ne ışık hızıyla birimleyebilirim hayalgücümü. Kuşkusuz benim için kitaplığımda en çok yaptığım şey, çoğun kendi istencimle kalkışmadığıma göre, kitaplığımda en çok başıma gelen şey, *hayalkurmak*. Kimi bir kitap-

taki tek bir sözcükle, kimi kitaptan kitaba koştura koştura, bazan oturduğum yerden raflara uzaktan göz dolaştırırken, bazan da önümdeki, elimdeki sayfaya göz gezdirirken; kimi gözüm yarı-açık, kimi yarı-kapalı, kimi de gözler büsbütün-kapalı – hayaller, hayaller... Ne zorlama, yani bilgiçlik; ne yapaylık, yani yavanlık. Sen onları güdersin, gücün yettiğince; onlar seni güder, güçleri yettiğince.

Kulaklarımda bazı sesler: Koskoca adam, kalkmış, hayal kuruyor kitaplığında. Bilimadamı sanıyorduk biz onu. Yarım yüzyılı üniversitede geçti, saygın bir kurumdan bilim ödülü bile aldı. Ciddi bir kişi olarak tanırdık kendisini. Bazı derslerini dinleyenler seminerlerine katılanlar söylüyor, anladığımız kadarıyla bazı yapıtları da öyle. Yer yer Mantık, Fizik, Biyoloji, Matematikle yoğrulmuş bir bilme-düşünme çizgisi onun çizgisi...

Bilime bulaştığımı yadsıyacak değilim. Hiçbir emek esirgemeden, heyecanlı bir saygıyla sarıldım bilime, bilimin erişebildiğim bazı kollarına. Hem bilimsellikle beslendim, hem bilimsellikle hesaplaştım yıllar yılı. Bilim ödülüne gelince, doğru; gençliğimdeydi o, ilk ve son; başım hoş değil zaten ödüllerin her türlüsüyle. Ne var ki, salt bilimci diye bir damgalanmayı, kendim için övünülecek birşey saymam.

Bilim, tüm varoluşumu kapsayamadı hiçbir zaman. Kestirmeden dendikte, bilim, belli bir donatım, belli bir amaçla gerçeğe eğilmekse, gerçek kadar gerçek-*ötesine* de eğilmeden edemedim. Bazı derslerim kitaplarım, yaşamım, başka şeyler yanında, bunun göstergesi. Bar bar bağırmasam da, ben bir denemeciyim diye sesimi yükselttim. Denemeciyim, yani bir ayağım bilgi yöresinde, bir ayağım hayal yöresinde. Hem bilgiye hem hayale bana bana yoğurdum herşeyimi, hem bilgiyle hem hayalle yoğrulup gidiyorum işte.

Gel de şimdi kitaplığın bir *yazgı* olduğuna inanma. Bak, benimki nerden nereye götürdü beni. Kitaplığımın yapısı, benim kendi yapım; aynı özdeniz onunla. Ordan geçiyor çeşitli yönlere giden yollarım; beni çeşitli yönlerden getiren yollarla işte burda-buyum.

Şaşırtıcı bir yasası var sözün, söyleşinin. Yeter ki kulağı gözü olsun insanın, apaçık ortada bu yasa: kimi çevrelerde sürüne sürüklene gidiyor; kimi de, kitaplara özgü gizemli burgaçlardan ötürü uça uçura götürüyor.

"N'apıyorum ben kitaplığımda?" derken, nerelerden nerelere

savruldum. "Canım hiç mi bu kitaplıktan dışarı çıkmak istemiyor" gibilerden bir izlenim uyandırdım, uyandıracağım. İlk izlenim başka, içi saran kanı başka oysa. Tartışmaya açık tutmakla birlikte, sallantısızca belbağladığım kanı şu: Kitaplığım herşey değil, kitaplığımın *dışı* da var; gerçekte kitaplığım, dünyanın, çoğun "dış-dünya" diye adlandırılan canlı-cansız doğa-insan-kültür evreninin bir parçası. Tümen tümen direnişler, etkileyişler, meydan okuyuşlar üşüşüyor dışarlardan üstüme; özleyişler, sevgiler, hayranlıklar uzanıyor kendimden dışarlara. Yüreğim kafamla yaşamım kitap-ötesi serüvenlere dolanmış durumda çoğun. Hangi sevgi, kitap-sevgisine indirgenebilir? Hangi kitap, insanın yerini tutabilir? Ressamın boyadığı yüzeyler, bestecinin can verdiği sesler nasıl doğaya birer katkıysa, kitaplıklar da öyle yaratılar. İnsan gücüyle biçimlenmedikçe yok hiçbiri. Varolunca da, uzaylı-zamanlı evrenin bir köşeciğini kaplamaktalar. Düpedüz doğaya benzerliklerinden dolayı ne denli yeni, değerli ve önemli olurlarsa olsunlar, açık-seçik bu böyle.

Nice kitaplıklara ulaştıran güçte kitaplarla da bezenmiş olsa, kapalı yerlerin kuşu olamam ben. Yalnızca okur-yazar değilim çünkü, yaşayan bir insanım temelde. Okumak da yazmak da insan-olmanın bir görünümü. Kitaplık dışına götürüyor öbür görünümler beni. İşte kitaplık bu öbür görünümlerin sereserpe gerçekleşmesine yardımcı olmalı bence, engelleyici değil. Kitap bağnazı olmak, insan-olmanın önünü kesmek demek. Kurban olsun kitaplıklar insana; başta benimki bana. Kendini yalnızca kitaplara mı kapadın, bitiksin artık sen, ister senden ister başkalarından gelen alkışlı övgüler odandaki kitap raflarında yankılansa da. Kitaplığı dış-dünya sanmak, yaşam yoksulu, kitaplık bağnazı olup gitmektir.

Kitaplığın havası uyarmadan çok ezmeye eğilim gösterir gibi olduğu zaman, çek git kitaplığından, dışarlara.

Dışarlardaki yaşantılarımın çoğuna kitaplardan selam var. Kitaplığımdaki pekçok serüvense dışarlardan bir selam. Dışarsı hep sorar gibi: Kitaplıkta işler nasıl? Kitaplık hep merakta: Dışarlardan sözet bize? Öyle yapışıklar ki birbirlerine, nerde olduğumu şaşırıyorum bazan: Bana "Hoşgeldin!", bana "Güle güle!" diyen ağaçlar mı, sözlük mü, köprü mü, şiir mi, roman mı, sokak mı ayırt edemiyorum, öylesine birlikteyiz.

Kimi aralıklarla kimi sık sık, kitaplığın kapısını arkamdan vurduğum gibi dışarlarda alıyorum soluğu. Duruma göre uzunca, duruma göre kısa süreler için ver elini taştoprak, kır, dağ, çiçek, ağaç,

insan, sanat, kültür: canlı canlı canlılar; hayvanıyla insanıyla, kentler; yeller, dereler, denizler; sertliği, bunalımı, tehlikesi, acımasızlığıyla, yumuşaklığı, kolaylığı, güvencesi, rahatlığıyla dünya.

Gel gör ki, bu çıkışlarımda, başkaca gerekli şeylerle birlikte, çoğun, götürebileceğim kadar kitap da eşlik ediyor bana. Hiç kitap almasam da yanıma, uzak yerlere de gitsem, hem giderken hem oralarda kitaplığımdan pekçok öge benimle birlikte hep: bilgi, sezgi, hoşgörü, merak, soru, sevgi, düşünce, yöntem, yönerge, ipucu – ne ad verirsen ver bu ögelere. Hattâ bazan öyle oluyor ki, "Şimdi tam da okurken nerden çıktı bu gidiş!" diye söyleniyorum kendi kendime, oldukça üzgün üzgün. Ama sonra "İyi ki kitaplığımın dışındayım!" diye sesli sesli seviniyorum kendi kendime.

Çoğun tam çıkacakken, bir kitap çarpıyor gözüme: nicedir okumak istiyordum da, bir türlü elim değmemişti. Okumasam ölürüm. Zaman yok ama. Gece gündüz karşı karşıya otur da, elin değmesin bu güzeller güzeline. Kendimi olumsuz nitelemelerin hangisiyle adlandıracağımı bilemiyorum. "Seni gidi ahmak!" desem, sarmaş dolaş olduğum öbür kitaplar gücenecek. N'apıp edip o kitabı götürmek için çırpınıyorum. Olmuyor, olamıyor bazan. Neyse ki bu ayrılık, kitaplara tümden gözlerimi kapadığım anlamına gelmiyor. Sonram da var benim. Kitabı yerinden çektiğim gibi masamın üzerine koyuyorum. Çok özel bir bekleyenim var artık. Kavuşmaların en eşsizini tadacağız, o da ben de.

Gene mi yanlış-anlamalar, – herşeyin orta yeri kitaplığım sanki, dedim, diyorum ama hiç de değil. Dünyanın içindeyim orda, dünyanın taraçasındayım kitaplığımdayken. Başkalarına göre, hele nesnel açıdan ne denli kıyıbucak sayılırsa sayılsın, çevrenin, içimin her mevsiminde uygun, canıma can katan bir taraça burası. Varlığı dünyadan, güzelliği dünyadan, vazgeçilmezliği dünyadan kaynaklanıyor buranın. Güven, eylem, akıl, hayalgücü – tüm zenginliğiyle hepsi dışardan besliyor kitaplığımı. Hepimiz, zaman gelip çattığında, bir bir bırakıp gitsek de, biz yaşadıkça, asıl vazgeçilmez olan dünyanın kendisi. Herşeyiyle birlikte dünya temelde benim için, sayısız başka şeylerle birlikte, canım kitaplığımla birlikte canım dünya.

Neyse ki olası değil kitaplığa kapanıp kalmak, yaşarken candan olmak. İşte bunun için kitaplığı bırakıp dünyaya açılıyorum. Hoş, kitaplığım da dünyanın içinde yeraldığına göre, dünya-yaşantımda ondan da birşey var hep, ondan uzakta bile. Tüm okumala-

rım, uzaklaşmalarım, gidiyorumlarım, dönüyorumlarım: *dünyaca* yaşama öykümün birer aşaması. Kitaplıktan ayrılıp dünyaya dönmek, kitaplık-dünyaya kavuşmak; kitaplığa dönmek, kitaplı-dünyaya kavuşmak. Dön babam dön: işte dünya-kitaplık, işte kitaplık-dünya.

Maksim Gorki, en özlü yaşama kaynağını *Üniversitelerim* adını verdiği kitaplarında topluyor. Benim üniversitelerimse, üniversitelerimin büyücek bir bölümü durumundaki bilgi-görgü-tasarım kapsayan kitaplarım.

Ne diye anlatıyorum bütün bunları, başkalarına ne bütün bunlardan?

Kitaplığıma ilişkin yazdıklarıma, dilerse bir güldürü, bir drama gözüyle baksın okur. Tiyatroya bürüsün herşeyi, gönlü isterse. Libretto diye algılıyorsa kitaplık-yazımı, hangi çalgıya yatkınsa ona sarılsın. Kitaplığıma bir koreografi gözüyle bakarsa, kalkıp oylum oylum dansla yaşasın onu. Kitaplık söyleşiyse, şiirse gözünde, canının çektiği gibi seslendirsin yazılı sözcükleri. Bütün bu öneriler benim kendi hevesim değil yalnızca, kitaplığın çokyanlı dünyasından esen gereksinimler.

Binbir çaba, hesap, rastlantıyla; binbir tasarım, akıl-yürütme, özeleştiriyle; binbir düş, beceri, umutla bir yapıt ortaya koyuyor sanatçı, sözgelimi bir resim – çizgiler, lekeler, benekler, renkler. Sanatçının yaşadığı, yapıtında sergilediği bir heyecan dizgesi bunlar. Seyreden, bunlarla içini doldura doldura, işte bu heyecanı kendine özgü yaşama koşullarında yeniden yaşamaya yönelen kişi. Benim kitaplık anlatım da, sanatçınınkinden başka bir doğrultuda kımıldanmıyor. Bazan onunkini andırmasa da, söyleşimle yaşama heyecanımdan bir tutamı yansıtmaya çalıştım burda. Hiç girişmeyebilirdim böyle bir serüvene, bazan "Sus artık!" dediğim bile oldu kendi kendime. Elinde mi insanın? İçten dışa, dıştan içe bir basınç yaşama heyecanı, duygu duygu, düşünce düşünce.

Şöyle ya da böyle, tadalınasa yazar mı yazar? Gene de yalnızca kendi tadımı gözönüne alıp kaleme-kâğıda sarılmadım. Şimdi konuşma odağım: kitap, kitaplık, kitaplığım; herşeyden önce, okurum ben, tanımlayamayacağım tatlar damağımda, okuma tatları. Gerçi bu tatları yansıtmaya girişince, okurluğumu unutur gibi olup yazarlığa dönüşüyorum. Ne var ki, apaçık okurum, öyleyse okur kol-

lama türünden yapaylıklarla alıp-vereceğim yok. Yok ama, benim aldığım yazarlık tadı ile okurun alabileceğini umduğum okuma tadının yazıda buluşması, yüce mutluluk doğrusu diye biliyorum. Hem okur hem yazar olarak, dileklerimin başında geliyor tat anlarımın çok olması. Başkalarıyla birlikte tatlanmak gibi güzel şey var mı?

SÖZLÜĞÜMSÜ

- Döne Dolana Kitapça -

I. *A*'dan *Z*'ye

II. Ötelere

I
A'DAN *Z*'YE

Açıklık

Kapalı bir kitap
Doğru düzgünse
Açılınca sonsuz açıklık.

Başka

Kitap başka
Yazar gerçekten
Başkaysa.

Her kitabı özlüyorum
Çünkü her kitap kitapsa
Başka.

Canlı

İnsan varlığının en belirgin yönü, *canlı* bir varlık olmak. Bir canlı-varlığım herşeyden önce, herşeyim can, herşeyimle can'ım, can'dan, can için. İşte kitap bu can'ın: eşi, keyfi, köpüğü, işlemesi, yardımcısı.

Çeviri

Sözcüğün benim anladığım anlamıyla: tüm yazarların yaptığı "çeviri", tüm okurlar, ne okursa okusun, "çeviri" okumakta. Bir bakıma, okur-yazarlık "çeviri"-uğraşı, *çeviri*-başarısı. Değil mi ki bir canlı-varlığız, canlı-varlık olarak insanız, bu bizim, herzaman hepimizin yaşamı, yaşamayı sürdürme yazgısı.

Dediklerimi azıcık yayıp daha düpedüz söyleyeyim. En iyisi, içten içe inançla yaptığım konuşmaları, yıllar önce sereserpe gerçekleşen bir söyleşide, o söyleşiyle birlikte yayınlanan deyişlerde (*Metis Çeviri*'nin 1989 Bahar sayısında) dile getirdiğim bir-iki tutamağı olduğu gibi buraya aktarayım:

İnsanın öbür adı *çevirici* olmalı. *Yaşamak* çevirmektir. Çevirerek yaşar insan. Çevirmeden yaşam yok. Daha biyolojik, fizyolojik aşama bir çeviri. Alınan besin ile içe çekilen havanın nasıl enerjiye dönüştüğünü şöyle bir düşünmek yeter. Bir havanız sanki biz. Aldığımızı, karıştırıp öğüterek sindiririz. Kesin sınırlarla birbirinden ayırt edilmese de, biyolojik aşamanın ötesi, insan-toplum-kültür-tarih boyutumuzsa: algılar, duyumlar, kavramlaştırmalar, düşünmeler, insanlar-arası ilişkiler, toplumsal yapıtlar, hukuktan ekonomiye, eğitimden yönetime her türlü kurmalar, kuramlar, kurgular, kuruluşlar, hepsi hepsi; karışık, karmaşık, katkat, boğum boğum bir çeviri. İnsan-kültür varlığı: sürekli işlemek, birbirine çatmak, yoğurmak, düzenlemek – çeviri. Yorum, katkı, yaratı: çeviri – "şu şu", "şu şöyle", "şu böyle" türünden en yalınından bir saptama bulmak bile bir "çeviri" ortaya koymak demek. Olanı olduğu gibi aktarmak, bir yerden başka bir yere taşımak değil çeviri. İçten dıştan değiştirmek, içi dışı yapıca biçimlendirmek.

Azçok aydınlandı sanıyorum: İnsana özgü, insanı insan kılan bir edim çeviri. Bu edimi yoksaydığımız an, insan da yok. *Bu* anlamda *çeviriyle* insan insan.

İşte dil, tek tek diller, bu çevirinin gerçekleştirdiği önemli alanlardan başlıca biri. Dil, varlığı çevirmek, varlığı dile *getirmek*, varlığı *dilde* varetmek, varlığı dile, *dilsel varlığa* dönüştürmek. Her dil, bir dile ulaştırma, dilde yansıtma denemesi. Dilden başka, kültürdeki tüm kotarmalar; teknik araçlar, töresel alışkanlıklar, dinsel törenler, yönetim tutumları da birer çeviri. Matematik de, tek tek bilimler de, çeşit çeşit sanatlar da öyle. Herbiri yorumlayıp yaratan, yoğurup işleyen bir insan etkenliği, böyle bir etkenliğin ürünü, verimi.

Kuşkusuz, tüm canlılar, hayvanlar da çeviriyor çevirmesine. Ama başta dil, insana özgü çevirilerin pekçoğundan yoksun onlar.

Çeviri, insanı insan kılan yaratma etkenliğine tanık. Demek ki çeviri: insanın kendince, çevresine bir *anlam-verme* eylemi. Çeviriyle damgasını basıyor insan evrene. İnsan dünyası doğuyor böylece insan çevirilerinde.

"Çeviri" deyince genellikle anlaşılan, en çok kullanılan anlamıyla, yaygın kullanışıyla çeviri: Bir dilden başka bir dile atlamak. Bir dildeki belli içi biçimi, başka bir dilden içi, biçimi olarak sunmak. Bir dilde bildirileni, varolanı, bir dilde görüleni, bir dilde ulaşılanı, *başka* bir dile dönüştürmek.

İnsana özgü temel başarı açısından bakacak olursak; dilden dile çeviri, aslında: ilk değil, ikinci sırada gelen bir işlem; daha önce temel bir çeviriyle dile getirileni, şimdi de özel bir çeviriyle dilden dile aktarmak. Dilsel çeviri, böylece, çevirinin çevirisi. Diyelim ki, önümüzde doğrudan doğruya İngilizce yazılmış bir metin var, bunu Türkçeye çeviriyoruz, çevirdik. Bu yaptığımız, aslında, daha önce bir çeviri ile İngilizce sunduğumuz bir "görüşü", bu kez de İngilizceden Türkçeye götürmemiz demek. Böylece İngilizce konuşanların gördüğünü, Türkçe konuşanların da görmesini sağlamak bu.

Bir ilkemden sözedeyim: her yazıyı, her yapıtı yazıldığı anadilde okurum. Sertçe uygulanabilir bir ilke değil bu, kuşkusuz. Ne gezer. Sık sık mızıkçılık gerekiyor. Böylesi daha iyi.

İnancım şu: bir yazı, herşeyiyle, ancak o yazıldığı dilde. Öyleyse o dilde, özgün dilinde okumalı. Gel gör ki, sınırlı varlıklarız. Kaç dil bilebiliriz ki? Hele kaç dile derinden sokulma olanağımız var

ki? Bu konuda sınırlıyız demeye yeltenmek bile küstahlık. İnsan, olsa olsa, bir tek kendi anadilini azçok bilebilir. O da eksik mi eksik bir biliş. Yaşam, anadile yetmeyecek kadar kısa. Gene de, kendini avutuyor insan, benim gibi bir yaradılışta olunca. Tüm yaşamı, tüm dilleri kucaklamak istiyor. Delilik. Hem de ne delilik. Şu bu dile bulaşıyor. Öylesine tutkuyla sarılıyor ki dile, anadiline de, –yaşama zamanının dar oylumuna bakmaksızın– yabancı dillere de, kimi ölü denen, kimi konuşulan dillere. Boyunun ölçüsünü alsa da, boyundan büyük işlere kalkışmadan edemiyor insan. Ne denir: bu, insana özgü, insanın özünden gelen, bu özü yapan bir durum.

Genellikle kaçınılmaz bir etkenlik çeviri-yazı okumak. Yalnızca meslek kaygısıyla böyle değil bu. İnsan olmak bakımından böyle: çeviri okumadan edemiyorum. Hattâ bazan, özgün dilinde okuduğum bir yapıtı, tümüyle değilse de yer yer iyi bir çeviri varsa elimde, kendi anadilimde okumak eğilimindeyim. Çeviriyi denetlemek türden birşeyle ilgisi yok bunun. Salt kendimi genişletmek, bilgi, görgü, duyuş, düşünce dünyamı daha bir derinleştirip renklendirmek için atılıyorum bu işe. "İş" dedim, yanlış; başlıbaşına bir zevk – özellikle çeviri güzelse. Özgün yazı yeşilleniyor, özgün yazıyı yeniden canlandırıyorum böylelikle. Öylesine rahat ediyor ki içim.

Bazan da Türkçesi olmayan bir yazıyı, özgün dilinde okuduktan sonra, bildiğim başka bir dilde de okuduğum oluyor. Bu, özellikle, dilinde birkaç kez okuduğum, yer yer artık sıkılmaya başladığım yapıtlar için geçerli. Öylesine eşsiz bir dinçliğe erişiyor ki böylece metinler. Sözgelimi Goethe'nin *Faust*'u, Birinci Cilt, yıllarca elimden düşmediydi; birkaç açıklayıcı yardımcı kitapla birlikte. Sıkıldım birden. Gérard de Nerval'in Fransızcasıyla yeniden döndüm *Faust*'a. Bir sevgiliden iki sevgili oluştu böylece. Birinden öbürüne gidip geliyorum. Poe'nun İngilizce öykülerini Baudelaire'le Fransızcada gençleştirdim kendimce. Daha nice örnekler verebilirim. Bu kadarcıkla yetineyim.

Dünya

Nerden bakarsan bak, kitap: dünyadan, dünyaya, dünyanın, dünyayla. Çünkü insan dünyalı. Tasarımda, eylemde ne denli dünyaötesine uzanırsa uzansın, bir dünya yaratığı insan. Kültür bilginlerinin kotardığı sonuçlardan öğrendiğimize göre: canlı-varlıklar yalnızca dünyada, bir canlı-varlık olarak insan da yeri yurduyla bir dünya yaratığı. Nesnelliğinden kuşku duyulmayan bu bilgilerin ışığında dünya-kitap bağına ilişkin temel gerçek şu oluyor böylece: Kitabı bulup oluşturan insanın, kitapta işlediği en önemli konuların başına dünyayı koyması gerekir. Çıkarı, gücü, umudu, güveni "dünya"yı kendine anakonu yapmasını buyurur insana. Dünyayı tanımada, dünyayı işlemede, dünyayı insan için daha çok yaşanır kılmada yoğunlaşması gerekir kitabın. Bu doğrultuya uymayan kitap, kitap sayılmaz, bir bakıma. Gel gör ki, ortalıkta dolaşan nice "kitabın" ne dünyadan haberi var, ne de dünyalılara sesleniyor; sanki dünya nedir bilmeyen dünyaya-aşkın varlıklar kaleme almış hepsini.

Özellikle dünyaya yapışık binbir sorunun basıncı arttıkça eskisinden daha çok göze batıyor bu durum. Sözgelimi: ülkeden ülkeye nüfus artışlarındaki ya da azalışlarındaki hız başdöndürücü boyutlara ulaştıkça; taşı, toprağı, suyu, havası, yiyeceği giyeceğiyle doğa dengesi tehlikeden tehlikeye boyutlarda bozuldukça; özgürlük eksiklikleri, eğitim çarpıklıkları durmaz tükenmez tedirginliklere sürükledikçe; işsizlik, pahalılık, milyonlarca insanın yaşama alanını daralttıkça; bağnazlıklar, adaletsizlikler din-dil-gelenekçe gönülleri kafaları kararttıkça; üretim, tüketim, hizmet, eşya, bilgi aktarımındaki tekelcilikler ortalığı kırıp geçirdikçe; gelir dağılımındaki eşitsizlikler, toplum yönetimindeki tekyanlı çözümler mutsuzluğu yaygınlaştırdıkça; kentler hapishaneye dönüştükçe; teknoloji, tüm dünyayı aşağılaştıran yanetkileriyle kıyımlarını artırdıkça; böylece,

sözümona en güvenli yerleri, kesimleri, kişileri topluca yokeden düzenler en acımasız biçimde nerdeyse hiçbir gücün önüne geçip dur diyemeyeceği oranda gelişe yoğunlaşa genişledikçe ne yapıp edeceğini bilemiyor, yaşamını hepten şaşırıyor insan.

Şimdi böylesi bunalımlı bir ortamda, dünyaya sırtını düpedüz dönmüş birçok kitap var: Masallar, romanlar, şiirler, felsefeler, tümen tümen kitaplar dünya'dan başka kesimlere yönelik. Kalkmış şimdi bir de kitaplar insanı dünyadan uzak tutuyor. Kendimizi gezegenimizi bir de kitaplarla sömürerek birlikte yeşerdiğimiz dalı, kendi yapıtlarımız kitaplarla kesecek kadar mı aklımızı şaşırdık biz?

Gözükürde öyle. Gelsin öyleyse kaçınılmaz kararları, yaptırımlarıyla en ağır yargılamalar, varsın boşlansın dünyayı boşlayan kitaplar. Suçlu onlar olduğuna göre, ivedilikle kökleri kazınsın hepsinin. Yakalım yakabildiğimizce, yasaklayalım yasaklayabildiğimizce.

Ne var ki, keskin sirke küpüne zarar. Hep aynı şey değil gözüken ile gerçek. Azıcık serinkanlı düşünelim: Dünyayı, dolayısıyla da insanı saran bunalımlı burgaçların sorumlusu diye kitapları ortadan kaldırmaya yönelmek, içine düşebileceğimiz en onarılmaz yanılgı – n'aparız o zaman?

Genelde kitabın insan dostu, yani dünya dostu olduğuna, bunca kitaplıklar, bunca aydınlık kuşaklar, bunca insan-kültür geçmişi tanık. Gerçi insanı, dünyayı hiçe sayan kitaplar eksik olmamış hiç. Öyle de, onların bozduğunu düzelten nice kitaplar yanında ne ki onlar.

Dünyaya aldırış etmez görünen, konuca bakışlarını dünyadan ötelere çeviren kitaplıklara gelince, yalnızca değilse bile çokça bu kitapların, insanı dünyasızlıktan kurtarabileceği, tekbaşına kurtaramasa bile sayısız yardımlar sağlayabileceği inancındayım.

Kestirmeden dendikte, gerekçem şu: o dünyaya aldırışsız olduğu öne sürülen; insanıyla dünyanın batışını körüklediği söylenen kitaplar var ya, sözgelimi masallar, romanlar, şiirler, felsefeler insanın aklını başına en çok getiren kitaplar bence onlar. Onları yoketmek şöyle dursun, niteliklerini yükselterek sayıca çoğaltmalıyız onları, zorlamasız, elden geldiğince kuşkusuz. Hoşgörülü kültür-içi çok-kültürlülüğün gereği bu. Bu tür kitaplarla ufuklarımızı genişlettiğimizi; bu tür kitaplarda bazı kıt anlayışlı kimselerce, uyduruk diye yaftalanan anlatı, irdeleme, tasarım ve varsayımlarla

kendimizi, dünyamızı daha iyi kavrayıp değerlendirme olanaklarına kavuştuğumuzu gözden yitirmemeliyiz. Birtakım günübirlik yavan ve güdük dünya "gerçeklerini" bıktırasıya yineleye yineleye ufuk kısmaktansa, bırakın o "uyduruk" denen atılımlarla, dünyadan ötelere uçalım. Dünyanın dışına çıkmak da dünyaya dönmek. Dışa-*çıkmadan* asıl yerimizi nasıl bileceğiz? Kendimizle birlikte gezegenimizin, uzay ve evrenindeki kıyıbucağını hayal hayal kurcalamadan, olanca biricikliğiyle kendi üstümüze nasıl titreyeceğiz?

Dünyaya, dolayısıyla da insana ilişkin dar-açılı bakışlardan türüyor çoğu bunalımlarımız. Vargücümüzle, kitaplarda kendimizi aşalım ki kendimizi bilelim, bulalım. Dünya-konulu miskince kitapların ıvır-zıvırına değil, dünyayı *her*-yönden *gören*, dolayısıyla gerçekliklerle olabilirlikleri uyum içinde verimlendirebilen masallara, romanlara, şiirlere felsefelere gereksinim var bugün, hem de herzamankinden çok. Bunalımların dayanılmazlığı zorunlu kılıyor bu kitapları.

Ek: Örnek mi? Örneklerden geçilmiyor. Gene de işte örnek: Franz Kafka. Zamanında Kafka'yı iyice anlasaydı insanlar, Avrupa'nın göbeğinde bunca Toplu-Öldürmelere girişilir miydi?

Ekmek

Kitap karın doyurmaz, diyenlere çeşit çeşit yanıtlar verilebilir. Benim yanıtım şu: bir bakıma asıl açlık, karınlar doyduktan sonra başlıyor. Mideler guruldarken, çoğun, ekmek yeter. Mideler doluyken, çoğun, değişik doyumlara gerek var. İşte kitap, bu değişik "ekmeklerden" biri.

*

Çeşit çeşit undan sudan
Çeşit çeşit yazarın kitabını
Yedim şimdiye dek.

Fesleğen

Sevdiğim kitapları okurken, fesleğen yapracıklarının beni kendimden geçiren o anlatılmaz kokusunu andıran bir koku yayılır içime.

Okurun okurluk değeri, hayran olduğu kitaplarla ölçülür, diye düşünsem de, gel şimdi fesleğen kokusu türünden bir ölçek-birimle saptamaya kalkış, aradabir, ah bir saptayabilsem dediğini!

Göz

Gözlerim hep
Tanımadığım yazmadığım görmediğim
Kitaplarda.

Size sevgim hüznüm süngü düşüklüğüm
Size sevgim varlığım güzelliğim
Size sevgim özlemim bekleyişim.

Haber

Canlıya dışardan ulaşan bilgidir haber. Canlının özvarlığını sürdürüp geliştirmesi için vazgeçilmez yaşama koşullarının başında gelir. Bu bilgileri işlemeyi bilmeyen; böylesi işlemlere dayanarak çevreyle bağ kurmayan; bu bağları, yorumlayıp değerlendirmeyle kendine ve çevresine çekidüzen vermeyen bir canlıvarlık tasarlanamaz.

İnsan, canlı bir varlık olduğuna göre, o da haberlere, bilgilere borçludur bu varlığını. Öbür canlılara oranla, çok daha karmaşık bir yaşam olduğu için de, onlara gerekenden çok daha karmaşık, çok daha çeşitli, çok daha incesinden belirginleşmiş bilgiler olmadan edemez. İşte bu ortamda dörtelle kitaba sarılır. Çünkü kitap: çevreden sağlayabileceği hertürlü haberi, günübirlik gerekçeleri, belgeleri, bağışlayabileceği tatlar, sorunlarla yolaçabileceği uygulamaları, etkileri kotaran yaşama araçlarıdır.

Kuşkusuz, sözünü ettiğimiz "haber", "bilgi", "bilim", bilimsellik doğrultusundaki bilgileri kapsamıyor yalnızca. İnsan için her haber, her bilgi, insanın yaşama-evrenine göstergelik etmekte. İnsandan kalkan, insandan ötelere, insanı aşan, ama dönüp dolaşıp hep insanda düğümlenen: gerçekler, meraklar, eylemler, tatlar, beceriler, tasarımlar, düşünceler, duygular, düşler, yapabilirlikler, yapamazlıklar bu haberler, bu bilgiler. İşte kitap, bu tür bilgi ve haberlerin odağı, en güzel odaklarından biri insan için.

Kimi gecikse, kimi yanıltsa, kimi yanlış algılansa, kimi kötüye kullanılsa da, genelde kitap: yaşama kattığı başlıca güzelliklerle birlikte, yararlı bir bilgi-haber aracı. Uzun uzun bakınıp aramaya ne gerek, çeşit çeşit örneklerle dolup taşıyor her yanımız. Gel gör ki, kitaptan korkuyoruz çoğumuz, çünkü bilgiden, haberden korkuyoruz. Bunun içindir ki, sık sık yakınmalar tırmalıyor kulaklarımızı: Ne çok haber, ne çok bilgi yağıyor üstümüze! "N'apacağız bu

haberlerle, bilgilerle! Bu gidişle kitaptan yıkılacak dünya!" Tam tam kol gezmezse de, ne de olsa, kitabın yararlarını anımsayıp sesini kısıyor çok kişi, gene de iyiden iyiye *kitap korkusu* var ortalıkta. Böylece, açık açık söyleyelim, kendi varoluşuna aykırı düşen bir tutum benimsiyor insanlar; hemen duyumsamasalar da, bu davranışının zararlarına katlanmak zorunda kalıyorlar ergeç. Okumadığı "bilgiler'den" haberi olmadıkça, o bilgilerde dilegelen gerçeğin de varolmadığını düşünür çok kimse; böylelikle, çeşitli tedirginliklerden sıyrılmanın, dolayısıyla da korkulardan uzak kalmanın ustası kesildiğine inanıyor. Bütün bunların temelinde, hiç kuşku yok ki, kitaplarda enine boyuna yazılan "bilgilerin", birçok okura "olumsuz" gelmesinden, birçok okurun canını sıkmasından ileri geliyor. Durum meydanda, o zaman geliştirilen özsavunu şu: okumadığım benim için var değil; bilmezsem, yok; öyleyse, bilmesem daha iyi; varsın haberim olmasın.

Ne yazık ki, canlı-çevre bağlantısı, dolayısıyla da insan-evren ilişkisi: bilgiden haberimiz olsa da olmasa da; bu arada kitap okusak da okumasak da, tüm güzelliği-çirkinliğiyle, kimsenin yadsıyacağı bir gerçeklik değil. Kısa ya da uzun bir süre bu "gerçeklerden" kaçsak bile varolma koşullarımız bunlar bizim.

Hepimizin, hemen şimdi yapması gereken ne öyleyse: Başka haber alma yollarıyla birlikte, özellikle bazı erdemlerini gözönüne alarak, kitap okumak, okumayı sürdürmek. Bundan dolayı, kitap korkusunu yenme doğrultusunda hiçbir çabayı esirgememek; kitap korkusu aşılamak isteyen herçeşit güce karşı direnmek; kitabın yaşama sağlayabileceği güzelliklerin seve seve altını çizmek hepimizin en önemli görevlerinden biri.

Sözü hep edilse de, çabucak içine düşülen yüzeysellikler yüzünden yetesiye açık-seçiklikle günışığına ulaştırılmayan bir ödev var şimdi önümüzde. Vargücümüzle üstlenmemiz gereken ödev şu: *Kitap Aydınlanması* gerek bize – kitaba ilişkin herçeşit hantal gelenekleri yıkan; kitabın değer ve anlamına ilişkin önyargıları hiçe sayan; nedense kitaptan kaynaklandırılmak istenen korkuların maskesini indiren bir aydınlanma bu. İnanın, ağır, ama ağır olduğu kadar da tüm tadıyla süreciyle doyumu olmayan, hele derlediği çiçeklerle yaşamı gerçekten güzelleştiren bir ödev bu, – insanı *insan kılan* sorumlulukların en güzeli.

Çok şeyde olduğu gibi, durum burda da öyle, kendini eyleme bırakmayanlara kapalı bütün bu güzel yapıp etmeler.

Kitap okuyalım, doğru dürüst okuyalım. Ayrıca, yarım yüzyılı aşkın uğraşım olduğu için mi nedir, "felsefe" sözcüğünü fırta-zırta kullanmayı pek istemiyorum ama, deyim yerinde olduğu için şöyle söyleyeyim: okumaya yapışık yüzeyselliklerden öteye geçip kitabın yeri, önemi, değeri üzerinde *aydınlık bir kitap felsefesi*'ne yönelelim.

Bu bir çağrı, yani düpedüz bir haber; her haber gibi, canlı varlıkça algılanıp işlenmedikçe, gereği gibi değerlenmedikçe bir hiç. Gel gör ki, haberlere, hele bazı haberlere gözünü kulağını tıkayan canlı varlıklar da, kısa denebilecek bir zaman içinde hiç, hiç mi hiç – başkalarının yüzü suyu çabasıyla yaşamlarını sürdürseler bile, gene de kendileri bilir ama, bilirlerse kuşkusuz, öylesine bir yaşam işte haber-siz, kitap-sız yaşam.

Ikınma

Nerden geldi aklıma? Durup dururken, kitapla, okuyup yazmayla nasıl çağrıştı *ıkınma*? Başlama-harfi, başlama sesi olarak "ı"nın, Türkçede, dağarcığı bol bir harf (ya da ses) olduğu söylenemez. En kalın sözlüklerde birkaç sayfayı doldurmaz ı'lar. Çoğun tuhaf izlenim bırakan sözcükler bunlar. Oysa ben ı'lara haksızlık etmeyi gönlüme sığdıramıyorum. Başkalarını bilemeyeceğim ama beni nedense ılık bir havaya büründüren ı'lı sözcüklerim var – ıhlamur, ılgın, ıslak, ısı, ıssız gibi sözcükler. Gelgelelim, ı'lar beni bazan düşündüren tuhaflıklara bürünür. Bunları deşmenin yeri burası olmadığı için, biryana bırakalım şimdi bunları. Kitap yönünden en çok aklımı çelen sözcük, *ıkınma* sözcüğü – sözcük, düpedüz anlamıyla ne oranda sözcükse kuşkusuz. "Ikınma", genellikle "ıkınıp sıkınma" diye geçiyor; ondan hadi gelin "ıkınıp sıkınma"ya çevirelim biz de bakışlarımızı.

Ikınıp sıkınmayla alış-verişi ne, peki, kitabın? Dilsel durum, benim açımdan şöyle özetlenebilir: Konu, kitap oldu mu, ıkınıp sıkınma, bence, en olumsuz niteleme.

Ne zaman yazar olarak ıkınıp sıkınır gibi olsam, kaldırıp atarım kalemi kâğıdı elimden. Ne zaman, okur olarak ben kendim bir yazarın ıkınıp sıkındığını görsem, hoşgörülü bir anlayışla azıcık sabreder, sonra baktım ki olmuyor, kaldırıp biryana koyarım kitabı. Bazan zorlanabilir yazar yazma sürecinde, ne var ki, konu ne denli "çetrefil" diye yaftalansa da, yazıya ıkınıp sıkınma yansıtmaz iyi yazar.

Okura gelince, *okurun* da güçlüklerle karşılaşınca, hemen sayfaları sıçrayıp geçmesi; yazardan vazgeçmesi gerekmez. İyi okur, okuma güçlüklerine, güç okunur yazarlara kendini açık tutan okurdur. Bununla birlikte, okurun, bol bol ıkınıp sıkınmalarla, olanca okuma tadını bir daha onarılmaz biçimde zedelemeye hakkı yok

doğrusu. Sürekli ıkınıp sıkınma, okuru okurluktan bıktırıp kaçırır. Yazarlar, anlatıyı sulandırıp okuru aşağı düzeyde tutsun demiyorum. Yazarlar, okurların omuzlarına ille de ıkınıp sıkınmayı yüklemekten tad alan kişiler olmasın, diyorum. Yazmadaki beceriksizliğini sözümona "konu" – ağırlığının üstüne atan yazarların da karşısındayım. Ne var ki, azıcık zorlanınca, şu ıkınıp sıkınmalara bak, "İşte beceriksiz bir yazar daha!" suçlamasıyla okumayı kesip okurluğuna kıyanların da karşısındayım.

Okur dediğin: okuma güçlüklerinden hangisinin konu'dan, hangisinin yazardan, hangisinin kendi özünden geldiğini bilen; bu doğrultuda tutamaklar geliştirip olgunlaştıran; bu tutamakları tatlara dönüştürme sanatını başaran kişidir.

İç

Katı kaskatı
Ya içi
Tam senin içmen için.

*

Kitaplar
Nerden girdiniz böyle içime
Sizinle doğdum anlaşılan.

Jandarma

Kitap yasaklamak kötü.

İnsan kuşaklarını, toplumları kısmak, kısıtlamak, büzmek, üzmek, eğmek, bükmek demek kitap yasaklamak. Tüm eylemi yaratısıyla kişiyi atılımından eder, ürkek kılar, geri iter çoğun kitap yasakları. Neyse ki demokrasiler, yavaş yavaş da olsa, düzmecilikten kurtula sıyrıla yeryüzüne yayıldıkça, devlet katından inen kitap yasaklamaları, aradabir coşsa da, gittikçe azalır gibi görünüyor.

Tümen tümen yasağın bekçisi yapılmış dinsel denen alışkanlıklar, gereksinimler uyarınca, kutsal denen kitaplar. (Bırakın ki, dinin "kutsal" diye yücelttiği gerekçe ve çekimlerle değil, yazın ve düşünce nedenleriyle, benim de zaman zaman tutkuyla okuduğum "kutsal" kitaplar var.) Birçok çevrelerce baştacı edilse de, hiç yakışmayan durumlara düşürülmüş böylece kitap. Kuşkusuz bu tür jandarmalığa da başkaldıranlar çıkmış seyrek de olsa heryanda. Ne yazık ki salt kutsallıkları yüzünden insanı insana sömürten; bireyi içten çökerten; toplumları ileri yönelişlerinde alıkoyan; ulusu ulusla savaşa sürükleyen; kültürü kültüre ezdiren kitapların neden olduğu yıkımlar önlenememiş. Ne yazık ki, kitap yasaklamaya karşı gösterilen duyarlığa ulaşmaktan uzak mı uzak bu konumda insanlık. "Yani kutsal kitapları yasak mı edelim?" diye karşı çıkar gibi birtakım bağırışlar kulağıma çalınıyor şimdi burda. Hiç de değil. Yasağın herçeşiti yasak getirir. Hangisi hangisinden ak-pak?

Gereken şu aslında: binbir yasak, yasaklama ortamında, insanları aydınlatmak, daha aydınlatmak, daha da aydınlatmak gerek durmak nedir bilmeyen bir süreçle. Bu da, en iyi, jandarmayla değil, hele kitap-jandarmalığıyla hiç değil, jandarmalığın hiçbir türlüsüyle ilgisi olmayan kitaplarla gerçekleşebilir. Bu kitaplarsa, tartışma, eleştiri ve karşı-koymanın hiçbirine engel tanımayan; engel ne

demek, hattâ tartışmalı çürütme denemelerinin önünü alabildiğine açık tutan; her türlü yasaktan sıyrılmış, düzmeceliklere bulaşmamış kitaplardır.

Kış

Öyle kitaplar var ki
Yazdır hepsi
Kıştan sözetse de.

Lamba

Kitap ile ABC'nin basamakları arasında, ayık bilincin dayanaklarını aşan sezgisel bağlar kura kura gelişiyor SÖZLÜĞÜMSÜ. Nasıl oldu bilmiyorum, kendiliğinden yanyana geliverdi *kitap* ile *lamba*. Türkçemin *L* yöresinde belleğimin şurasına burasına bakınırken kitap-lamba, ya da şöyle diyeyim, lamba-kitap oluşuverdi.

Gerçekten de, ışık saçan lambalar kitaplar: güneşten, gazlambasına, elektriğe, başka türden lambalara, çağa ortama göre ne tür olanak-görünümlerine bürünürse bürünsün öyle.

ABC-düzeninin bir cilvesiyle birleşiveren sözcük-kavram-kitap-lamba, mantıklı-mantıksız tepedeninme, uyumlu-uyumsuz, rastlantısal-zorunlu bir simgeye dönüşüverdi.

Orası öyle de "lamba" tuhaf düştü gibilerden tedirginlik duyanlara, *lamba*'nın, burda, gerçek-üstücü güçte bir anlam boyutu olduğunu söyleyeceğim.

Nitekim, doğru anımsıyorsam, şöyle diyor bir yerde Magritte: Başlık ile resim arasındaki bağ, şiirsel bir bağ; bilincin haberi bile olmayan özellikleri yakalar bu bağlar; aklın hiç mi hiç açıklamayı başaramadığı şeyleri sezinler bu bağ.

İşte bana öyle geliyor ki, resim ile resmin adında yaşadığımız gerçeküstücü yakınlığı kitap ile lamba birlikteliğinde de yaşıyoruz. Nerden nereye dense de, bu durumun görmemizi sağladığı aydınlık, çoğumuzun ilk aklına gelen şeylere benzemese de, lamba-kitabın aydınlığı şu:

Devletin bütünlüğü korunacak, törelerin düşmesi önlenecek, eğitimin verimi artacak diye, haydi kitaplar kilit altına, haydi kitaplar yargıç önüne, haydi kitaplar yalımlara... İşte geçmişten günümüze sık sık izlediğimiz tüyler ürpertici erdemsizlikler. Özgürlük, din, toplum, töre, gençlik adına ötedenberi sürüp giden uygulamalar bunlar. Hep söylendi, keşke bitse artık sözümona kültür hatırı

için bu kitap yoketmeler! Bitmez bu gidişle, öyleyse hep söylenecek:

Bırakın kitapları, kendine özgü yaşamı yaşasın kitaplar. Çünkü onlar insanın önünü ardını aydınlatan lambalar. Bu gün yasaklanan ola ki baş-yapıttır yarın. Bugün istenmeyen belki kutsaldır yarın. Bugün kültürün özü diye üstüne titrediğimiz kitap, sürüm sürüm süründürülmüştür dün. Örneğe ne gerek, kültür tarihine rasgele uzat elini, şaşırtıcı örnekler dolacak avucuna.

Kitap korkusu, kitabın kültür yaşamındaki gücünü belgeliyor. Kitaba saygı, kültüre saygıyla eşdeğer. Doğrudan doğruya kendine kıyar, kitaba kıyan. Durmadan yeni lambalar yakalım karanlığımıza. Lamba söndürmek, karanlıkta yitip gitmek. Kitaba saygı insana saygı. Kitabı yaratan insanın *kültürce* yaratıcısı kitap.

Masal

Kitap'tan sözedilen hiçbir yerde, düşünce akışının nesnelliği zorunlu kılsa bile, masal'ın, özüne yaraşan önem-anlam bağlamı içine oturtulduğunu görmedim.

Yetesiye ciddiye alınmıyor masal. Oysa ben, dileyen istediği kadar yadırgasın, bir okur-yazarın gönlüme göre olup olmadığını öğrenmeye yönelince, çoğun, *masal* karşısındaki tutumuna bakarım. Masala aldırışsızsa, masalı aşağısıyorsa, kendi kitap dünyasında masal'a yer yoksa, eleştiriyle azıcık sınanınca hangi ağırlıklı nedenlere sığınmaya çalışırsa çalışsın, akıl erdiremem bu biçim yazarların yazarlığına, okurların okurluğuna. Çok geçmeden, kalmaz bu gibilerle pek alış-verişim.

Masalla bağ kuran kişilerin büyük bir bölümüyse, genellikle masala şu açılardan bakıyorlar. Masal onlar için: çocukları, yani henüz aklı gelişmemiş gözüyle baktıkları, dolayısıyla da, tam insan olmaya erişmemiş sevimli-sevimsiz canlı yaratıkları oyalamak; bu arada onlara uydurulmuş anlatılar, ilerde işlerine yarayayacak bazı ilk bilgiler, ilk alışkanlıklar kazandırmak; ilk göstergelerle donatma amacı güden yazılı-çizili anlatılar sunmaktır. Böylece masal, küçük bir yazın türü olarak niteleniyor dört bir yanda. Eğitim-geçim durumları yoğunluk ve yaygınlık yönünden ilerledikçe; üretilenleri basıp satanlar, okuyanlar yoğunluk ve yaygınlık yönünden ilerledikçe de, çeşit çeşit tanıtımlar, toplantılar, törenlerle bir iş alanına dönüşüyor masal. Okuyan çocuklar sevine güdümlene, ilgili büyükler kimi az az kimi çok kazana kazana bazı analar-babalar özlem gidere gidere yaşayıp dursun, masal da böylesi bir ortamda yaşamını sürdürüyor işte.

Bu hem karmaşık hem yalın ortamda, kendini gerçekten masala adamış kimselere gelince, onlar da: ya yetice pek parlak olmayan yazarlardır, başka birşey beklenebilir mi zaten; ya da, masaldan

başka dallarda önemli yapıtlar ortaya koymuş olan, ama masalda da dehasını gösteren, ne var ki bu yönleriyle yetesiye ilgi ve değer bulamayan yazarlardır.

Kabataslak bakınca, çağımızın genel yaşam-dokusunda gerçekten de, masala ayıracak yer yok. Günübirlik geçim kişiye özgü uğraşlardan; ille de ağırbaşlılık gerektirdiği sanılan savaşlı, sömürülü bunalımlı ülke ülke ilişkilerden; tüm gezegeni saran çeşit çeşit kolaylıkları ve tedirginlik verici yanetkileriyle teknik başarılar ile başarısızlıklardan yer mi var çağdaş yaşam düzeninde masala, masallara.

İşte sözünü ettiğimiz bu ağırbaşlı görünümlülerin (hepsi somurtkan değil de ondan böyle diyorum, pekçoğunun işi yolunda giderken nasıl somurtkan olurlar zaten) ne masalı değerlendirişlerini; ne de aslında hakyemekten başka birşey olmayan bu değerlendirişi kanıtlamaya yönelik dayanaklarını beğeniyorum.

"Al sana bir 'masalcı' daha; durup dururken işleri bulandırıyor" türünden paylamaları duyar gibiyim şimdi. Onun için, onların neyi nasıl söylediğini, duygudaşlığım elverdiğince dilim döndüğü kadar açık-seçik belirteyim: Dünyamızda masala yer yok, çünkü bizimki sağlam temellere dayanan, kalıcı, gerçekçi bir dünya; bir süs masal, olacak da n'olacak yani, olmasa da olur!

Bense, o kös dinlemişlere vızıltı gibi gelse de, kısaca, şöyle düşünüyorum: Çağdaş insan-yaşamında hakettiği yere koymak zorundayız masalı. Çağın gerekleri böyle şey istemiyor, diyerek silkip atamayız masalı. Birtakım zorlamalardan dolayı, yazın dünyasında 'mini-tür' diye yaftaladığımız bir bölmeye de tıkamak yanlış. Kendine özgü konuları olayları, düğümleri, çıkarımlarıyla masal: *her* zaman, *her* kültürde, *her* yaşta, hem kendisini hem çevresini anlayıp yoğurmasında, insanın en vazgeçilmez yardımcılarından biri. Ne akla karşı, ne akla düşman; ne teknolojiye aykırı, ne teknolojiyi horlayan bir insan başarısı masal.

Başka kesimlerinde az rastlanan doludizgin bir hayalgücüyle kotarılıyor diye, masalı kınamak kadar akılsızca birşey tasarlayamıyorum. Hayalgücü insanı insan kılan en değerli dayanağımız. O olmadan ölürüz, – hele bu sığı aklın başa çıkamadığı karmaşık çağımızda, hayalgücüne başvurmadan yaşama diye birşey yok bize. Aklavurma-kurgulamalarının doruğu matematikten, sağlam diye bildiğimiz doğa bilimlerine, ordan da güvenilirliği arttıkça artan kültür bilimlerine, ordan da evde sokakta kentte kırda günübirlik

varoluşumuza kişice toplumca binbir çeşit beceri ve uygulamalarımıza dek, her yerde, her yörede, her durumda, her konuda hayalgücümüzün damgasını taşıyor tüm yapıp etmelerimiz. Akıl-hayal karşıtlığı gibi basmakalıp eğitim ve öğrenimlerden edinegeldiğimiz karşıtlıkları biryana bırakmanın zamanı çoktan geçiyor. Gerçekte, hayalgücü-akılgücü, bunlar birbirinin dostu. Hayalgücünden yoksun bir akılgücüyle hiçbir yere gidemez insan. Akılgücünün genişliğinde hayalgücünün yeri.

Masalı, hâlâ yazın dünyasının kıyıbucağında bir köşeciğe tıkamaya kalkışanlara sözüm şu: tüm yazın, düşünce, yaşam, varlık bir masal. Günü gelince, bir-varmış-bir-yokmuş olacak diye değil, tüm yazınlar-düşünceler, azıcık deşmeyegörelim, nice masallar, nice masallar bunlar.

Şimdi, bu yazdıklarıma "masal" deyip geçeceklerin kulakları çınlasın – bir horgörme nitelemesi değil benim için masal. Gel de bu bağlamda yakın-uzak bazı çağrışımlara kapılma: gel de bu bağlamda, bu da masalsı bir çekip çekiştirme diyenlere boşverip Hayyam'ı anımsama:

Ne bilginler geldi, neler buldular!
Mumlar gibi dünyaya ışık saldılar..
Hangisi yarıp geçti bu karanlığı?
Birer masal söyleyip uyuyakaldılar.

Nermilemek

Nermilemek diye bir sözcük yok sözlüklerde, kesinlikle söylüyorum. Beni tanıyanların çoğu bilir: ne konuşmamda ne yazmamda pek rastlanmaz "kesinlikle"ye. Gene de burada kesinlikle söylüyorum: *Nermilemek* diye bir sözcük geçmiyor hiçbir sözlükte, kesinliğe yakın bir olasılıkla da, bilegeldiğimiz sözlüklere girmeyecek de. Sözcük diyorum ama gramer açısından tuhaf görünümlü bir fiil *nermilemek*. Daha doğrusu, fiilsi bir dil-kuruluşu gözüyle bakmak gerek *nermile*'meye, öyle ya *Nermi*'den türüyor *nermilemek*, *Nermi*, adım olduğuna göre özel bir ad *Nermi*, büyük harfle yazılmasının nedeni de bu kuralca. Bu özel ad, aslında, benim adım olduğu için, bana göre: adların en özeli, adların adı, adların, sözlerin, sözcüklerin temeli. *Nermi*, eyleme dönüşüyor *nermilemek*'le. Nermi-*dili*'nin, *nermice*'nin en önemli eylemi kuşkusuz, eylemlerin eylemi.

Ne algılasam, neden haberim olsa; neye bulaşsam, neden uzak olsam, neyle ilgiliysem, neye başlasam, ne yapıp edersem edeyim, başıma ne gelirse gelsin, hep *nermilemek* işini sürdürmekteyim. Geçmişte *nermiledim*, şimdi *nermiliyorum*, gelecekte *nermileyeceğim*. Yaşamım: *nermilemek*. Bu, *Nermi* olarak yalnızca bana yapışık birşey değil. Herkes, her birey kendi yaşamının eylemcisi, dolayısıyla da, dilsele yön yansıtılınca, herkesin yaşamı, kendi adının belli bir fiil çekiminden başka birşey değil. Ortaklaşa özellik: herkesin varoluşu kendi yaşam eylemlerinin toplamı; çünkü herkes, adının eylemlerinde toplanan, birikimiyle bu eylemlerde özlenen bir özel eylemler süreci. Nitekim ben *nermiliyorsam*, Doğan *doğanlıyor*, Gönül *gönüllüyor*.

İşte bu anlam-kuşatımında *nermilemek* benim yazgım. Böylece sayısız *nermileme*'lerin bir bütünüyüm ben. Hoş, bütün müyüm değil miyim, zaman zaman bunu kendim de pek iyi bilemediğim için, çeşit çeşit etkenliklerin, edilginliklerin bölük-pörçük bir ağı, bileş-

kesi, düzeni, dağınıklığıyım ben, – ne derseniz deyin. Eylem, etkinlik derken, bir de edilginlik girdi işin içine; doğru, *nermilemek nermilenmek* de demek. Karmaşık mı karmaşık bir sözcük, öyledir. Yaşam karmaşık da ondan, nerde düpedüz bir sözcüğün kantarına vurabiliyorsun, ne denli incesinden tutarsan tut, firesi çok yaşam bağının. Söz dönüp dolaşıp dile dolandı, başka türlü de olamaz zaten, kendi kendime takoz koymazsam, kimbilir nerelere yuvarlanıp giderim, – bu da *nermileme*'nin, *nermileme*'min, *nermilenme*'nin bir cilvesi.

Ne diyordum, her yaşama-yöremle, her şeyimle *nermileyen* biriyim, bu açık-seçik. Buna göre, açık-seçik birşey daha var: her yönümle neysem okumam yazmamla da oyum. Konu okur-yazarlık olunca, dörtyana saçılmamak amacıyla konu okumak olunca, belli nitelik doğrultuları olan, kişiye özgü bir üslup olan bir *nermileme'ler* tutumu yürürlükte. Bu tutumu, çeşit çeşit bağlamlarla yeryer eşme fırsatı bulduğum için, birkaç çizgiye dokunmakla yetineceğim şimdi burda.

Toplu-yapıtlar okuyorum ben. Okuma-*nermileme*'sinin göze çarpan çizgilerinden biri bu. Durum, kitaplığımdaki kitaplardan belli. Başını kaldırıp şöyle bir bakan: *Bütün Şiirleri*, *Bütün Düzyazıları*, *Oeuvres Complètes*, *Gesammelte Werke*, *Complete Works* ve benzeri nitelemelerle bezenmiş dizi dizi kitaplarla karşılaşır – tek tek yazarların tüm yapıtları. Gerçekten de, tek bir yapıtıyla bir yazarı sevdim mi, başka yapıtına da elatarım zaman geçirmeden; bu, zincirleme sigara içmek gibi kötü bir huy değil bence. Sevgim sürdü mü de, kendimi tutamayacağımı anlayınca da ne yapıp edip yazarımın, ozanımın, düşünürümün tüm yapıtlarını edinirim. (Çoğun, toplu yapıtlardan önce okuduğum tek tek kitapları elden çıkarmamı gerektirir, yer darlığı hep sorun. Öyle ya, kaygılarımca ne olduğunu söylemeye gerek yok, tüm yapıtları birarada satmayı yeğliyor yayıncılar.) Toplu Yapıtları okumayı sıkıştırmama, okuyuşumu yayma doğrultusunda eşsiz bir özgürlük kazandırır bu bana.

Toplu yapıtları edinir edinmez, gevşekçe ama çekidüzenle okumaya giriştiğim yazar, çoğun hayalkırıklığına uğratmaz beni. Gel de Shakespeare'leri, Valéry'leri, Dostoyevski'leri şu-şu kitapları iyi, bu-bu kitapları iyi değil diye niteleyip bir-iki kitabıyla geçiştir. Az rastlanır bir doğa görünümüne, çok kişinin baktığı yerden bir kez daha bakıp "İşte oldu, neyin ne olduğunu artık biliyorum!" demek türünden yakışıksız birşey bu.

Toplu Yapıtların varsa, elindeki "Ah bitmese!" diye okursan da onu devirince, öbürü hazır nasıl olsa. Rahatça yeniden okursun. (Yazarlığım depreşti birden, imreniyorum Toplu-Yapıtları'na kavuşan yazarlara, çoğununki ölümünden sonra gerçekleşse de.)

Gerçi çok seyrek de olsa, Toplu-yapıt okuma sevinci kursağımda kalır. N'apalım, güzel bir alışkanlık, tatsız bir oyunun ortasına alıp götürür insanı; hattâ acılı bir çekiye bile neden olabilir. Bir serüven değil mi okumak, katlanacaksın. Hele dur bakalım. Neler de neler beklemez ki serüvenci okuru: kitaplıkta uğradığın yer yitimine katlanmak mı istersin; seni bekleyen başkaca okumalardan yoksun kalmanın acısıyla yanmak mı istersin...

Nerde Toplu-yapıt okuyan biriyle karşılaşsam (üzülerek söylüyorum, öyle çok azaldı ki bu tür karşılaşmalar) "İşte *nermileyen* biri daha!" demekten alamıyorum kendimi. Kuşkusuz böyle birine en iyi kendi adının eylemi yakışır ama, alışkanlık benimki, kırk yılda bir olsa da, *nermilemek* diye niteliyorum başkalarının eylemlerini de.

Toplu yapıtlarla siz de azıcık *nermilesenize!*

İkinci bir *nermileme*-çizgisiyse, az kişiyi çok çok okumak. İlk çizgiye içiçe dolanık bir özellik gerçekte. Gelsin Kafka, gitsin Kafka. Biri çıkıp "bulamadın mı bu Kafka'dan başkasını?" diyecek olsa, yanıtım şu: "Yalnızca Kafka yok ki, başkaları da var, sözgelimi ("sözgelimi" yerine "zorunlukla" demem daha doğru) Cervantes de var – ama gelsin Cervantes, gitsin Cervantes, ama *hep* Cervantes, – başkaları da var kuşkusuz."

Yığmayı sevmem. Gezilerde yaptığımı yapıyorum okumada da. "Bir haftada Rusya!" "Beş günde Paris!" Ne saçma şey! Yaşarken yayabildiğince yaymalı insan soluk alıp verişlerini. Beden sağlığı için doğru olan, kafa-gönül sağlığı için de yürürlükte. Yaşamayı sıkıştırmak, görmeyi top topaç etmek, anlayışı dar tutmak, ne denli kendimden uzak tutmaya çalışıyorsam bu gibi önemli şeyleri, okumayı çabucak sona erdirme, kitabın sözgelimi Lao Çe'nin bir okuyuşta işini bitirme... – olur şey mi bunlar, söylemesi bile tüylerimi ürpertiyor. Elli yılı aşkın bir süredir Fransızcaya bulaşmış biriyim. Şimdi kalkıp 15-günde-Fransızca kampanyası kılımı kıpırdatır mı benim? Ya da şöyle diyeyim, böyle bir kampanyadan yeni çıkmış biriyle, herhangibir kitap düzleminde, elim ayağım birbirine dolandı gitti, yanyana geldim mi, ne yaparım, – gel gör ki, benzeri kişilerle, benzeri durumlarda sık sık birliktesin.

Herkesin gündemini tıkabasa doldurduğu bir ortamda, okuma-*nermilemesini* pek iyi anlatamasam da, anlatabilsem şaşarım zaten, şöyle diyeceğim. Sözünü ettiğim çizgideki *nermileme* tuhaf mı tuhaf bir yapıp etme. Şöyle ki, az şeyi çok çok okuyan, çok şey okumaz sanılır genellikle. Hiç de öyle bir anlam-kuşatımı yok bu *nermileme*'nin. Çok okuduğunu sananlardan daha çok okuyorsun, daha da çeşitli bir okuma oluyor seninki.

Çelişmeli bir sav mı bu benimki? Sav'lamakla alıp vereceğim yok; çelişmeye gelince, bak doğru olabilir. Ne var ki, konumun hem okuma hem *nermileme* olduğu gözden kaçmasın, – bu eylemlerin ikisi de aynı şey olduğuna göre, okuma eylemi: çelişmelere açık, çelişmelerle varolan, çelişmeler kuşatan, dolayısıyla da çelişmeleri aşan eylemler. Nasıl mı?

Olayı yaşamak gerek, – azıcık *nermilesenize!*

Yine *nermileme*'ye giren bir özellik daha var: herşeyi, ama herşeyi kitap-okurcasına "okuma" eğilimi. Öylesine doğal ki bu benim için. Daha doğrusu, böylesi bir doğanın içinde kımıldanıp gidiyorum; başka bir doğa yok bana, olsa olsa başkalarının gene kendilerine özgü doğaları var. Nitekim, durumumu algılar gibi olan herkes, *nermileme*'nin bu özelliğini son derece yadırgayıp "Bunun nesi özellik, tuhaf mı tuhaf bir özgünlük, al sana bir orijinallik daha!" diye dudak bükmekte karşımda.

Dıştan değerlemeler biryana, sözünü ettiğim *nermileme*, aşağı yukarı şöyle bir eylem-yöneltisi: Günübirlik ilişkilerimi, uzak-yakın çevremle bağlarımı; hastalık, eğlence, geçim, yönetim, resim, heykel, şiir, tiyatro, müzik, ev, sokak, bilim, felsefe etkenliklerimi; bütün bu kesimlerin özyapılarını oluşturan görünür görünmez kıvrımları; taşın toprağın, kırların, çiçeklerin, kuşların, kedilerin, köpeklerin, geçmişin kültürün, yüzlerin, omuzların, ellerin sırtların, boyunların göğüslerin, bacakların varlığını, neliğini, nasıllığını hep kitap okur gibi izlemek, işlemek, herşeyin erişebileceğim heryönüyle birleşmek, – işte benim için *nermilemek.*

Bütün bu "okumalarda", okumak yaşamak. Böylece, yaşamak okumaktan başka birşey olmadığına göre, bütün bu yaşamalarda yapıp ettiğim, ya da bütün bu yaşamalarda olup biten: *nermilemek* işte. Öyle bir *nermilemek* ki bu, yerine göre alıyor, özümsüyorsun; yerine göre, itip dışlaştırıyorsun. Her okumayı okuma kılan, o sürekli sürekli içten-yorumlama işlemi hep etken. Bu *nermilemeyle*: yaşamı kendince yoğuruyor, seni sen yapan algı-değer süzgecin-

den geçiriyor, bu arada ayrımına bile varmadan süzgecinin gözeneklerini değiştiri değiştiriveriyorsun. Özüne uymayan herşeye güle güle diyor; özüne uyanı içine, bazısını da en içine buyur ediyorsun.

Kararlamadan dendikte: böyle birşey *nermilemek*, böyle yaşamak.

Düpedüz yaşamak varken, bu da nesi böyle? diyenlere, gerçekte birşey diyen yok ya, tasarımlarımdı diyebileceklere, şöyle diyeceğim: Ne yitirirsiniz, zaten bu değil mi yaptığınız, yapar gibi olduğunuz bu tür birşey. Öyleyse gelin şimdi, ama bu kez elden geldiğince bilinçle, hem de tadına vara vara, sanki kitap-okumaymış gibi sürdürün, o biryere dek sürüp gideni. Bakın yaşamınız ne katkılar edinecek. Bir bir sayayım mı? Kalıba döküme sığar mı yaşam.

İyisi mi, gelin azıcık *nermileyin* siz de!

Uzatmaya ne gerek, havayı şöyle bir içe çekmek, binbir dereden su getiren irdelemelere benzer mi hiç. Onun için *nermileme*'nin bir çizgisine daha dokunup bırakıyorum.

Baştanaşağı yaşama eylemi, bir bakıma, okuma benim için. Başka herşeyden kitaba; kitaptan da, başka herşeye uzanan, herşeyi sarıp sarmalayan bir yaşama-biçimi okuma, – bu geniş, bu köklü anlamda *nermilemek*: okumak.

Ona ne kuşku, tüm insanlar için, genellikle, okumak, ne olduğu besbelli bir etkenlik: alırsın eline kitabı, gözlerini satır satır gezdirirsin, oldu bitti. Oysa apaçık, böyle birşey olmanın ötesinde, değindiğim çizgisiyle *nermilemek*: Kendine özgü kitap okuma biçiminin tüm yaşama yayılması, yaşamın tümünü kuşatması. Karışık ve karmaşık yaşamın binbir ögesinden birini meydana getiren kitap-okuma, yaşamın tümü için bir tutamak, bir yöntem, bir gösterge, bir simge oluyor böylece bir bakıma, parçanın bütüne kılavuzluk etmesi. Öyle bir etkenlik ki geniş anlamıyla okuma, bu arada kitap okuma: biçim ve içeriklerle, sürekli akan, kimi acımsı acı, kimi tatlıdan tatlı akıp giden bir evren.

Okumanın, yaşamın bu doğrultusunda, azıcık *nermilesenize!*

Kitap mı okuyacağım, "Şimdi nermileyeceğim" diyorum kendi kendime. Kitap mı okudum: "Gene nermiledim", diyorum. Öyle özel-*öznel* bir sanat ki okumak, kitapla insanın kişisel bir iklimde yuvarlanıp gittiğini azçok tanımak için başkalarına anlamsız gibi gelebilen bir kuşdiline başvurmak gerek nerdeyse.

İşte okumaya ilişkin dört çizgili *nermileme* bunlar. Gel gör ki,

okuma, ne de olsa, sayısız *nermilemelerin* bir tutamcığı. Ya öbürleri, *nermilemeler*, *nermileme* eylemlerimizin, bir deyime, sonsuzca uzanan öbür örnekleri, okuma dışındakiler, okuma ötesindeki *nermilemeler*. Onlar n'olacak, peki? Ne mi olacak, herşey yerliyerinde kalacak, tıpkı herkesin kendine özgü yaşamsal eylemleri, herkesin kendi "nermilemeleri" kendisine kaldığı gibi.

Kitap-okumaya ilişkin bir SÖZLÜĞÜMSÜ bu, – evrence diller, sözcükler ortamında ne ki? Herbiri milyonlarca bireysel güneşlerin oluşturduğu o akıllar şaşırtan samanyolu kümelerinin devingenliğinde varla yok arası bir parçacığın parçacığının parçacığı.

Büyükten küçüğe herşey, büyüğün küçüğün anlamı kaldıysa artık, evrenin varolma düzeni ya da düzensizliği uyarınca, herşey kendi yaşam-dilince "...mek", "...mak", ben kendim bencileyin nermilerken.

Okyanus

İki okyanus var: biri yazarlar, öbürü okurlar. Ya kitaplar? Onlar da okyanusların birinden öbürüne akan ırmaklar, dereler.

Ölüm

Herzaman kafamı kurcalamıştır kitap ile ölüm arasındaki ilişki. Kimi seyrek, kimi sık sık mantık dizgelerini başıboş bıraktığım dalışların hemen hemen hepsinde, *tüm* kitapları mahmuzlayan korkulu gizemli güç, ölümden başka ne olabilir ki diye düşünmüşümdür. Bu hep böyle olsa da uzun sürmez. Çabucak aklım başıma gelir gibi olur, tüm kitaplardaki *ana*-konunun dönüp dolaşıp yaşamdan başka birşey olmadığı, olamayacağı gerçeği dikilir durur karşıma. O zaman da, o derinlerden kaynayan yaşama-filozofluğum ağır basar: Herşeyimizin temel tabanı yaşam, dolayısıyla da ölüm, yani yaşam-ölüm, ölüm-yaşam, öyleyse tüm kitaplar: yaşam-kitabı, ölüm-kitabı, yani yaşam-ölüm, ölüm-yaşam kitabı diye o herşeyi kuşatan gerçek, gerçeklerin gerçeği dank eder kafama.

Gene de o vazgeçilmez kitap-ölüm bağlılığında, düşünce-kültür tarihinden bildiğim üç kitaptan sözetmeden geçemeyeceğim burda. Adıyla sanıyla ölüm-kitabı, yani yaşam-kitabı, yaygın nitelemeleriyle de "ölüler-kitabı" bunların herbiri: *Eski Mısırlıların Ölüler Kitabı, Tibetlilerin Ölüler Kitabı, Avrupa Ortaçağının Ölüler Kitabı.*

Yeryüzünün değişik bölgelerinde, tarihsel gelişmelerin çeşitli kültür aşamalarında eski-uzak birçok kuşağın,"dünyagörüşüm" diye canla başla sarıldığı yapıtlar bunlar. Kendiliğinden anlaşılacağı üzere, hiçbiri bugün bizlerin dünyagörüşü değil. Ne var ki, eski kültür-gömülerini, onlara yaraşan özenle değerlendirdiğimizde, kendi özümüze katkılı pekçok ögeler derleyebileceğimizi akıldan çıkarmamalıyız. Nitekim ben de, sözünü ettiğim yapıtlardaki bilgeliklerden doğrusu, epeyce dayanaklar sağladım kendime. Artık içinde yaşadığımız çağa özgü o durmadan akıl şaşırtan yüzeysellikler furyası kitap yığınlarından, kolay olmasa da, yakayı sıyırabilecek adaylarım, birkaç çizgicikle, bu ölüm-kitaplarım.

Mısırlıların Ölüler Kitabı, üç-dört bin yıl öncesi papirüslerden

derlediğimiz bir anıt. Ölümü bir gezi olarak tasarlamakta. Ölüm gezginlerine seslenen yazıların oluşturduğu bir kitap. Ölüme ilişkin işlemler, şarkılar, ağıtlar dolu. Hayalgücüyle olduğu kadar gerçeklerle de bezenmiş yer yer. Ölülerin, yüce Tanrı Osiris'e en son varış aşamasında "yaşadıkları" mutlu karşılaşmalarla bezenmiş bir kitap *Eski Mısırlıların Ölüler Kitabı*.

Tibetlilerin Ölüler Kitabı ise, daha çok, ölenlere, 'yardımcı' durumunda. Bu yardım kitabının başlangıçları da en az ikibin yıl öncesine geri gitmekte. Bu kitap, ölümün zorluklarını hafifletme amacı güdüyor, diyebiliriz. Ölümün içerdiği tuzaklar karşısında alınması gereken etkin önlemlere ilişkin öğütleri, ardarda dizmekte bu kitap. Ölenin en sonda varacağı umulan "yeni yaşam"a yaraşan epeyce kapsamlı bir çizelge gözüyle bakılabilir *Tibetlilerin Ölüler Kitabı*'na.

Avrupa Ortaçağının Ölüler Kitabı'na gelince, çok çok, beş-altı yüzyıl öncesinden beri oluşagelen bu kitap, genellikle "büyük" diye nitelenen dinlerin, can ile teni özce birbirinden ayırma felsefesine dayanmakta. Şöyle ki, yaşama süreci boyunca şeytanca güçlerin, genelde, tene, vücuda yönelik aşağılatıcı sınayışlarla insanı ne tür çilelere sürüklediğini anlatmayı seven bir kitap. Bu arada, insanı insan kılan bazı erdemlerin birbir nasıl ufalandığına acı acı parmak basıyor bu kitap. Özellikle boş ün, hasislik, umut yitimi, tanrıya inançsızlık diye nitelenen birtakım "düşkünlüklerin" üzerinde durarak, inanç tazelemeye önemle sarılıyor. Kitabın aldırışsız kalınmayacak yörelerinden biri, belki şuracıkta tuhaf görünecek ama, 'iyi ölmeyi' bir 'sanat' olarak işlemesi, – kitaptaki Latince sözcüklerle *ars bene moriendi*'yi önplana koyması. Nitekim eskiden çok yerde bu adla anılıyordu bu kitap.

Birbirinden başka üç ayrı yaşama-kültürünün, bir bakıma, özeti durumunda bu andığım ölüm-kitapları.

Şimdi, ister istemez, ilk akla gelen şu: Peki, bizim yaşama-kültürümüzün ölüm kitabı ne? Bu konuyu deşmeye kalkışacak değilim burda. Herkes herşeyi o kadar iyi biliyor ki, varsın kendi söylesin kendi ölüm-kitabının ne olduğunu. Gelgelelim çok kişinin bu tarakta bezi yok. Genellikle yaşama üzerinde düşünmüyor, düpedüz yaşama bilinci yok da ondan sanıyorum. Herşeyi herkesten çok önce bilen, bunun için de hep ortalıkta gözüken okur-yazarlarsa: aman halk anlamasın diye, boğum boğum ağırlaştırdıkları birtakım cakalı kavramlarla örüp örgüledikleri felsefelerden başalama-

dıkları için, yaşama-felsefesine, dolayısıyla da ölüm-felsefesine ayıracak zamanları yok onların.

İş kalıyor gene bize, sana bana.

Sana karışmam gene de; aklını kullanması gereken bir canlı-varlık insan. "Ben bilmem, öğretmediler ki!" diye sen de kıyma kendine. Öğretmemiş olabilirler o alçaklar, kişice, kurumca adları, konumları ne olursa olsun. Zaman geçiyor, – hem de nasıl, elini çabuk tut. Bize ne deyip geçsek de, başka kültürlerin ölüm-kitapları bile buna tanık. Ne yapman gerektiğini sen kendin bulup buluşturacak, bulduğunu hilesiz-hurdasız kendi yaşamına uygulayacaksın: Yaşamın, ölümün, içerdiğini unutmak ya da unutmamak senin bileceğin şey.

Bana gelince, böyle sözler söyleyenlerin çoğun yaptığı gibi, gizemli, çarpıcı, ürkütücü çağrılarla geçiştiremem. Sana hilesiz-hurdasız dedikten sonra, kendi yaşamımı düzmecilikle yürütecek değilim. Nitekim, şimdiye dek yazıp çizdiklerimin, bir bakıma tümünü, birçok çevrelerce önemsenmeyen o konuya, yaşama-düşüncesine adamış biriyim. "Yani yazıp çizdiklerini açıp okuyalım, bunu mu istiyorsun!" türünden bir karşı-çıkışı göze almamış değilim. Hoşuma bile gider bu. Direnme, yaşamı pekiştirir.

Gene de ben, şimdi burda, hep yaptığım gibi, başka türlü yapabilir mi bencileyin yazar, kendim için konuşuyorum, dinleyici bulsam da bulmasam da. Dilediğini okusun, dilediğini yazsın herkes. Gene de: yaşamı-ölümü akıldan çıkarmayıp kitaplı-kitapsız hemen şimdi yaşamaya baksın! Kimi yazdığım, kimi okuduğum kitaplarla, canım çekince kitapsız, kendi yönümde yolumda yaşamaya bakıyorum ben. Yaş-baş ne olursa olsun, ölüm içeren bir yaşam bu bizimki, – yaşamaya bakıyorum kendi yönümde yolumda.

Pırıl Pırıl

Gel kitap'tan sözet de, o pırıl pırıl insandan, "aydın" diye nitelenen insandan sözetme.

Batı'da sofist'ler ile Sokrates'ten beri, Doğu'da Buda'dan beri, 2500 yıldır gündemde aydın. Özellikle Batı'da: Yeniden Doğuş Çağının Leonardo ve Descartes'la eriştiği heyecanlı-dingin doruklarla pekişmiş; Aydınlanma Yüzyılı diye anılan 18. Yüzyıldaysa, Locke'lar, Voltaire'ler, Diderot'lar, Rousseau'lar Leibniz'lerle o zamanın tüm gelişmiş Avrupa'sını kuşatan bir yaşayıp düşünme, tasarlayıp eyleme tutumuna dönüşmüş aydınların yaratıp yoğurduğu bu akla dayanan "felsefe", bu kişisel-toplumsal varolma biçimi. Günümüzse, dallıbudaklı bilimleriyle, kılıkırk yaran teknolojisi, yönetim düzenleri, düşünce akımlarıyla düşünüş ve uygulayışın en karmaşık başarılarından günübirlik yaşamın kıyıbucağına dek olanca kültür kesimleriyle önceki Aydınlanma'ların hem ardılı, hem genişleticisi, hem eleştiricisi durumundadır.

Böylece Aydınlanma, zamanla belirginleşen bazı gölgelerine karşın, içten-dıştan uğradığı bol bol hırpalanmaya karşın; gerekli kıldığı kimi dar kimi geniş kapsamlı onarım deneyişlerine karşın, dünyanın pekçok yöresinde, genellikle, olumlu bir yaklaşımla benimsenen çağdaş bir kültür düzenidir.

İşte dünü bugünüyle bir-iki çizgicikle belirttiğimiz Aydınlanma çağının en vazgeçilmez dayanağı "aydın"dır, aydın insandır. Aydını aydın kılan pırıl pırıl yönse, akıl, akılgücü.

Bu "aydın" dediğimiz, kim peki? Kime aydın diyoruz? Kim kime "aydın" diyor? Aydın'ın aydın'lığı neresinde? Nasıl ortaya çıkıyor bu aydın'lık? Kim aydın, kim aydın değil? Aydın neden aydın? Değilse, neden aydın değil? – Ne çok tanım arayışları bunlar; ne çok birbirine dolanan, birbirini güçlendiren, birbirini dışlayan tanım arayışları! Tuhaf şey ama gerçek: akıl karıştırıcı soru yöneltileri

bunlar. Nice yüzyılları, ülkeleri, anlayışları, karmaşıklıkları hesaba katmadan, "aydın"a ilişkin tanımlara değinmek; bunları güvenilirlik derecelerine göre yanyana dizmek, delicesine bir uğraşa kalkışmak olur. Burası yeri değil diye böylesi bir uğraştan uzak duruyorum şimdi.

Ama bu böyle diye de, aydın insandaki o pırıl pırıl ışığı görüp anlamamızı sağlayan kaynağa gitmeden, bu kaynağı kaynadığı yerde görmeden geçemeyiz. İşte bu kaynak da, nerde, ne zaman, hangi amaçla, nasıl tanımlanırsa tanımlansın, aydın'daki pırıl pırıl varlığın hemen hemen herkesçe onaylandığı üzere, kitaptır, kitaplardır. Gerçekten de aydın ile kitap arasında hep sımsıkı bir bağ kurulmuştur. Hattâ "aydın" çoğun: düpedüz *okur-yazar* diye tanımlanmış; böylece: aydının varlığı, koparılmaz bir biçimde, kitaba, kitabın varlığına dayatılmıştır. Nitekim, özellikle 18. yüzyıl ve sonrasını baştanaşağı kaplayan Aydınlanma çığırı, basım-yayım tekniğine, basım-yayım özgürlüğüne, basım-yayımla beslenen eğitim ve öğrenimle açıklanmıştır...

Bu anlayış uyarınca: yazarın yaratıcılığı ve çalışkanlığıyla kitaba işlediği akıl güneşi, okurun, anlayış ve çalışkanlığıyla yeniden akılları aydın'lamıştır. Böylece: yöntem, bilgi, bilim, bilgelik, yönetim, yargıgücü, beceri, erdem ve benzeri insan-kültür başarıları kişiden kitaba, kitaptan kişiye kesintisiz bir akışla gönüllerin dilediği kadar çok yerde değilse de, dünyanın, pekçok yerinde birbirini yalımlamıştır. Bilinç, anlayış, yüreklilik, hoşgörü, eşitlik, özgürlük ve benzeri çeşit çeşit düşünsel-eylemsel-toplumsal başarı, hem kaynak hem araç olarak kitaplarla varlık, süreklilik, saygınlık kazanmıştır. Kendini çevresini yetiştiren insanın vazgeçilmez yoldaşı olmuştur kitap. Böylece kitaba: aydının hem kendi aydınlanmasını sağlamada hem de başkalarını aydınlatmasında vazgeçilmez koşul gözüyle bakmak gerekir. Bu önemli ve yaygın gerçek, günümüzde herzamankinden çok yürürlüktedir.

Aydın'ın aydınlığını abartısızca kavramak istiyorsak, geçmişe bugüne ilişkin saptamalardan *çıkarılmaması gereken* iki sonuç olduğunu gözden yitiremeyiz. Bunlardan biri aydının yalnızca: kitap yazan, kitap okuyan, ya da her iki eylemi birden, yoğun yoğun gerçekleştiren bir kimse olduğudur. Öbürü de, aydının büyük ölçüde: kitaplar dışında kalan kültür kesimlerinden bir aydınlık derlemediğidir. Gerçekte: müzik, heykel, resim, yönetim, eğitim, din gibi kültür alanları, kültür veren, alan, taşıyan, ileten alanlardır. Ayrıca, ni-

ce "aydın" denenler, bazı çevrelerce tartışmalara yolaçsa da, nice aydın bahçıvanlar, bakkallar, evkadınları, Buda, Sokrates, Yunus Emre gibi çağlaraşırı aydınlar, bütün bunlara gelince, ne kitap-yazarıdırlar, ne de kitap-kurdu. Bu gibi parlak yıldızlar, hem başkalarını hem kendilerini yetiştirip olgunluğa eriştiren ustalar. Hepsi de ayrıcalıklı dehalar kuşkusuz. Gene de biryandan bu ayrıcalıklı kişilere; öteyandan, okur-yazar olsun olmasın kitaba boşveren "aydın"lara karşın, herkes, her çağda, ama özellikle kitap-kültürüne büyük önem veren Batı'da, en çok da günümüzde, kitaplara pekçok şey borçludur. Özellikle insan-olma yolundaki bilgi ve bilinç edinme sürecinde, dönüp dolaşıp kitaplara gerçekten de çokşey borçlu olmayan aydınlara rastlamak pek olası değil artık.

Kafalar ne denli pırıl pırılsa, kitaplar o denli pırıl pırıl. Kitaplar ne denli pırıl pırılsa, kafalar o denli pırıl pırıl. Kafalar ne denli pırıl pırılsa, tüm dünyasıyla insan, insanlar, insanlık pırıl pırıl.

Reçete

Dilden düşmeyen bir deyimle, kim "her derde deva" inancıyla bir kitaba sarılıyorsa: yanlıştan yanıltıya, bunalımdan ağılanmaya, yıkıntı yıkıntı yıkıntılar bekliyor onu sonunda.

Neylersin ki, tümen tümen politikacı, yönetici, filozof, eğitimci, dinadamı, ne gerekirse gereksin, böylesi bir kitabı bulup buluşturmaya vermiş kendini. Elden geldiğince kısa sürede bulup buluşturunca da, her-derde-deva-kitabı vargüçleriyle benimsetmeye girişiyorlar. Çünkü onlar için, akla gelebilecek her konuda biricik çare, böylesi kitap.

İşte bundan, reçete-kitapların içerdiği herşeyi: kaba ince demeden zorlaya korkuta uyguladıkları her yöntemle, reçete-kitapların içerdiği herşeyi, halka içirmeye kalkışıyorlar.

Pekçok bireyin, koca koca ulusların, kuşatımlı çağların yazgısını belirleyen reçete-kitaplara *dikkat!*

Sevişme

Sen bana ben sana bir değdik mi
Aralanır kapak
Kapak üst dudak
İkili tek-yaşantı ötesi.

Beni içine almışken
Canım senin
Senin içindeyken
Canımsın benim.

Şimdi

Bazı nesnel temellere oturtulsa da, çoğun sınıflamalar: bireysel, toplumsal, bilimsel, eylemsel birtakım gereksinimleri yerine getirmek amacıyla yapılır. Bu bağlamda kitapları sınıflama bir ayrıcalık göstermez. Nitekim kitaplar, istek ve koşullar uyarınca, konu, dil, tür, akım, çağ, dönem ve benzeri başlıklar altında birtakım dizilerde toplanır.

Oysa ben kitapları sınflamaktan yana değilim. Bazı pratik uygulamalar dışında, kitapları sınıflamanın, çoğun, kafa bulandırıcı bir girişim olduğuna inanıyorum. Gene de kolay kolay vazgeçilmeyen bir alışkanlık kitap sınıflamak. Şöyle ki, aldığımız her kitabı, bir bakıma, belli bir sınıfa sokmadıkça, rahat etmiyor içimiz. Bazan ben bile, ilkin, belli bir yönden ('sınıftan' dememek için böyle diyorum) kitaba yönelmekteyim. Eğitim ve öğretimin nerdeyse koparılmaz bir ögesi durumuna gelen böylesi sınıflamalardan, kurtulamadığımıza göre, yapmamız gereken en doğru şey, belki de şu: Gelin, kitaplara ilişkin sınflamaları alabildiğine çoğaltalım – böylelikle tek tek sınıflamaların tekelciliğinden kurtuluruz. Gelin, sınıflamaları harmanlayan bir yaklaşım getirelim, – böylelikle hem tek tek sınıflamalar kalkmasın, hem yenilensinler, hem de bir bakıma gereksiz kılınsınlar, tam tam değilse bile bize öyle gelsin; yani bir bakıma değişik bir sınıflamayla, ama sınıflamayla, ama sınıflama gibi olmayan bir sınıflamayla, zaman zaman başvurmayı sürdürsek bile, boşverelim alışageldiğimiz sınıflamalara.

Kestirmeden söyleyeyim: sınıflamalar ötesi bir sınıflamayla, kitapları üç-dört büyük bölükte derleyip toplayabiliriz sanıyorum. Üç-dört –öyle şey olur mu, bu ne kararsızlık–, dur bakalım, öyle mi?

Okuduğum, okuyacağım tüm kitapları (herkesin okumaları için de geçerli bu) gösterdiği belirgin bir ağırlıktan ötürü, ilkin, üç sınıfın birinden birine yerleştirebiliriz. Her kitap ya geçmişe, ya ge-

leceğe, ya da şimdiye giren bir kitaptır.

Buna pek sınıflama denemez doğrusu. Denemez. Çünkü, tartışmasız, bir insan-başarısı olan kitabı sınıflama-üstü bir açıdan, *insan*-açısından elealıyor. Nitekim, kitaplar, insanın yaşama-zamanının üç kesitinden birini işlemekte; ağırlığını, zamanın üç kesiminden bir tanesinde bulmakta.

Birçok kitap: türü, çağı, dili, ya da başlıca alışılagelmiş sınıflama-temeli ne olursa olsun, *geçmişe-ilişkin* bir kitap. Yalnızca tarih kitapları değil bunlar. Hem canlı varlık hem kültür-varlığı olarak insanın evrim ve gelişmelerini de katın, tüm evren oluşumunun, bilinen-bilinmeyen evren varlığının bugünkü durumundan önceki öncelerini; kısaca, herşeyin geçmişini konu yapan kitaplar geçmiş kitapları. Hangi dilde kim yazarsa yazsın; düşünce yazın türlerinden hangisine girerse girsin; hangi değeri, amacı ve etkiyi gözönünde bulundurursa bulundursun, geçmişe yönelik kitaplardır bu kitaplar. Uyduruksal bir anlatımla da olsa, geçmişi aydınlatmaya önem veren; değerlerini geçmişten çekip çıkarmaya sarılan; anlatımsal tutumu geçmişle ilgilenmese bile, geçmişe yeni hiçbirşey eklemeyen kitaplar da *geçmiş*-kitaplarıdır bir bakıma.

Kitapların gene büyük bir bölümüyse, *gelecek*-kitapları diye adlandırabileceğimiz bir oylumda kendilerine özgü yerlerini alırlar. Bunlar: ister bilim, ister felsefe, ister yazın alanına girsin, hepsi de gelecekte olabilecek olayları, bugünden sonraki varlık durumunu, canlısı cansızı, tüm yaşam ve kültürüyle birlikte, insana evrene çevrili kitaplardır.

Bir de *şimdi*-kitapları diye niteleyebileceğimiz kitaplar var. Öbür iki öbeğe yerleştirdiklerimizden sayıca ve önemce geride kalmayan bu kitaplar: evrenin, doğanın, canlının, insanın, kültürün bugününe ilişkin gerçekleri, düşünmeleri, değerleri, etkileri ve etkinlikleri çepeçevre görmeye, göstermeye, anlamaya anlatmaya, bilmeye, korumaya, değiştirmeye adanmış kitaplardır. Kuşkusuz, bu kitapların ille de günübirlik bilgiler, meraklar, kaygılar, düşüncelerle, ya da bugünkü zamanın ıvır-zıvırıyla kotarılmış olduğunu sanmak yanlış. Bunlar: tür, düzey, anlatım özelliklerine bakmaksızın, ağırlığı şimdiki-zamanda yoğunlaşmış yapıtlardır.

İşte ben, kitap okurken, okuyup bitirdikten sonra, okumaya girişmeden önce, aşama aşama sorarım hep kendi kendime: Nasıl bir kitap bu, – geçmiş kitabı mı, gelecek kitabı mı, yoksa bir şimdi-kitabı mı? Tam karara varmadığım durumlar yaşasam bile, ne çıkar

bundan, insan-açımın anlayışça hiç mi hiç vazgeçemediği zaman-kesimi bakımından, kitabın, zamanı zaman kılan boyutlardan hangisine ağırlığını koyduğuna dikkat ederim doğrusu. Bazan sallantıda kalsam bile, genellikle, gevşemez dikkatim.

Çoğun zorlamasız, doğallığımla sürdürdüğüm okumaları, kişi-toplum-kültür akışındaki çeşit çeşit tedirginlik ve bunalımlarla yalpalasa da, üç zaman boyutunun üçüne de ayrı ayrı özenle sarılmaktayım, hiçbirini öbürüne yeğ tutmam. Herbiri, özyaşamımda ayrı bir önem tutmakta. Hangi zamanla yoğrulursa yoğrulsun, yeter ki zamanı gelmiş olsun, *her* zaman boyutuna ilişkin kitaba, hem de kitabın kendine özgü sevgi ve saygıyla yönelirim.

Bu bağlamda, kendime özgü kitap okuma tutumumu dışavuran bir eğilime parmak basmadan edemeyeceğim: okurken en çok tat aldığım kitaplar, geçmiş-gelecek-şimdi boyutlarının hepsini birden kuşatan yapıtlar. Üç zaman boyutunun birinden birine değil de, hepsine birden giren, hepsini birden kucaklamaya yönelen kitaplar bunlar. Bir deyime, zaman-üstü, zaman-dışı, zaman-sız kitaplar bunlar. Yanlış anlaşılırsa suç benim, söylemek istediğimin tam tersini söylemiş olurum da ondan. Zaman boyut yönünden hiçbir bağı bağlılığı olmayan, ya da her-zaman-için yürürlükte olan matematik, mantık kitaplarından sözetmiyorum burda. Gerçeklikle doğrudan doğruya bir alıp vereceği yok ki onların. Benim sözünü ettiğim kitaplar, hangi gerçek-uyduruk alanında yeralırsa alsın, hangi zaman-kesimini işlerse işlesin, kapsadığı özler, değerler, güzellikler, bilgiler bakımından tek-zamanı aşan, tek bir zaman boyutuna sıkışıp kalmayan kitaplar. Okuduğum kitap, ne denli kafamı gönlümü doyuran bir kitapsa, o denli zamanca *çok*-boyutlu bir kitap.

İlle de sınıflama, denecekse: zamanca-'sınıflama' diyorum ben de. Zamanca çok-boyutlu, zamanca üçte-birlikli bir sınıflama, benim kitap sınıflamam. Önerim: hiç-sınıflama diyebilirim. En iyisi, şöyle diyeyim, kitabın sınıflanamazlığı: işte benim kitap-sınıflamam. Olmadı, bunlar çelişkili şeyler, denirse, azıcık bir sezdirme dışında zaten hiçbirşey demedim ki, diyorum.

Sınıflama-ötesi apaçık dediğim şu: yazar okur, herbiri kendine özgü kaygıyla, alıp başını zaman boyutlarından hangisine yönelirse yönelsin: bir şimdi olarak yazar ile, bir şimdi olarak okur, bir şimdi olarak kitapta uyumla buluştu mu, çek gitsin sınıflamaların kuyruğunu. O ne güzel şey öyle şimdilerin birleşmesi.

Tılsım

Sıçrama tılsımı kitap
Ortalıkta görünmeyene
Görünmeyen'den ortalıklara.

Umut

Kiminizi sevmesem de
Sizlerle herzaman barışığım
Kitaplar.

Umutla bağlıyım sizlere
Sonu hayal kırıklığı olsa da
Elimde değil.

Üretim

Yazmayı, özellikle kitap yazmayı, üretim kavramı altına sokmaya yeltenmek, bilerek de olsa, bilmeyerek de olsa, yazarlık eylemine karşı girişilmiş en anlayışsız nitelemelerden biri.

Çağdaş kültür ortamında pekçok şeyi üretim-tüketim başlığı altında toplama alışkanlığının bir sonucu bu. Mal değiş-tokuşunda, ekonomi, ticaret, işletme ve benzeri alanlarda olup biten etkenlikleri açıklama amacıyla, kuşkusuz belli ölçüde yardımcı olabilir üretim-tüketim kavramı. Ama yalnızca, her yönden "mal" deyiminin yürürlükte kaldığı alanlar için, çarpıklıklara yolaçmadan başarılı olabilir. Oysa kitap yazmak, mal üretmek *değil*. Önceden belirlenmiş eder-ölçekleriyle çeşitli kişiler ve kurumlarca ölçülüp biçilen, sayılıp tartılan bir malı üretmekle aynı şey değil kitap yazmak. Gerçi kitap, sonradan, sözgelimi alınıp satılırken bir malmış gibi işlem görebilir. Ne var ki, kitap yazmanın özüne ilişkin bir nitelik değil bu.

Şaştığım şu: bazı yazarlar bile, hangi akla sığındıklarını bilemem, belki de, gerçekte hiç gereksinimleri yok ama, kendilerince çağdaş bir izlenim uyandırmak için olacak, şöyle de diyebilirim, modern, modernlik-ötesi bir izlenim uyandırmak için olacak, yazma etkenliklerini, açıktan açığa, "kitap üretme" diye niteliyorlar.

Bu gidişle, daha da şaşılacak şeylerle karşılaşacağız gibime geliyor: Yakında, okurlar da, çoğun tattan tada gerçekleştirdikleri o güzel başarıyı, ille de zedelemeye kalkışıp "okuma üretme" diye niteleyebilirler.

Var

Hemen hemen her kitap var'lar kitabı: her irili-ufaklı birimi tanıklık eder buna. Her tümcesi: "Bende bu var!" "Bu da var!" "İşte bende bu da var!" der gibi.

Hangi kitap yok'lar kitabı, peki? "Bende şu yok!" "Şu da yok!" "İşte bende bu da yok!" diyen kitap.

Zaman zaman tiryakileri çıksa bile, pek sevilmez yok'lar-kitabı, pek göze çarpmadığı için sevilmez. – Benimkiler, kendi yazdıklarım bu türden şeyler işte. Nitekim her tümcem: "Keşke bu bende de olsa!" "Keşke bende şu da olsa!" "Ne yazık ki yok, gene de olsun diye çırpınıyorum, – belki de azıcık vardır, varsa, bundan ötürü var belki!" yöneltisinde bir tümce.

Yenilenme

Elime aldığımda çoğun yeniydiniz
Sizi eskittim
Beni yenilediniz.

Zıpkın

Şöyle bir okuyup geçmiyorum; onlar benim içimi delip geçiyor: zıpkın bazı kitaplar.

II
ÖTELERE

Sözcüklerin sayılmaz bolluğuyla oranlandıkta, bir solukta sayılan ögeler harfler. Gene de, her konuşmada, dolayısıyla da her yazıda geçen tüm harfleri başlangıç diye almayan sözcükler var. Örnekse, *Türkçe* ile sürdürürsek, *ğ* ile başlayan bir sözcük yok; olsaydı, onu da kitapla evlendirecektim. Gene de, bu gibi şeylere zaman ayıranların tadabileceği gibi, bir albenisi var *ğ*'nin – yumuşak *g*'nin, serti de var, bir bakıma öyle de, pörtük, pörsümüş, kimseye yararı olmayan bir yumuşaklığı var bu *ğ*'nin, özellikle sözcük içinde. Nitekim kitabın, bir bakıma mayası hamuru *kâğıt*, nice öykülere romanlara, kültür tarihlerine değen kâğıt, "Papirus"tan sonra ama ondan daha yaygın yararlar sağlamış insanlığa.

*

Okumalarım yalnızca Türkçenin güzel ufukları içinde kalsaydı, burda bitmişti işim. İyi kötü birkaç dile bulaştığıma göre, azıcık daha dolanacağım.

Okuduğum *Fransızca*'daki ABC Türkçeyi büyük ölçüde andırsa da sesler, sözler, anlamlar Türkçeden bambaşka bir iklime götürüyor insanı. Benim en çok ilgimi çekmiş olan harfse *q* (kü). Yarım yüzyılı aşkın süredir beni yakalamış götürüyor dersem, gerçekte yaşadığımı abartılı yansıtmış olmam.

Diyelim ki, elimden az düşen Rabelais'mi okuyorum. *Q*'den yana pıtrak bu dil. *Qui*'ler (ki'ler), *que*'ler (kö'ler) bal bal, kendinden geçiriyor insanı. Gene de, Fransızca'da doğru dürüst yol almaya başladığım yıllarda, düzyazı ezberleme saatlerimizde sınıf korosunda ses ses okuduğumuz bir Rabelais sayfasının şu *qui*'li son bölümcüğünü hiç unutamıyorum:

> "Quand Pantagruel fut né, qui fut bien esbahy
> et perplex, ce fut Gargantua son pere..."

Fransızca okumayanlardan özürlerle, olduğu gibi aktarıyorum buraya. *Qui*'leri belirttim, öylesine tiz vurgulu sesler ki bunlar.

> "Pantagruel doğunca, ağzı açık kalıp ne yapacağını
> bilemeyen biri varsa o da, babası Gargantua'ydı."

Que'ler (kö'ler) içinse, sık sık salıncağında sallanıp durduğum *Que*'leri (kö'leri) belirtmek içinse, bir rastlantı, şimdi elimin altındaki Descartes'tan (hep aynı hoşgörüye sığınarak) iki tümcecik aktarıyorum:

> "Et ainsi je pensai que les sciences des livres, au
> moins celles dont les raisons ne sont que probables,
> et qui n'ont aucunes démonstrations, s'étant composées
> et grossies peu à peu des opinions de plusieurs diverses personnes, ne sont point si approchantes de
> la vérite que les simples raisonnements que peut
> faire naturellement un homme de bon sens touchant
> les choses qui se présentent. Et ainsi encore je
> pensai que, pource que nous avons tous été enfants
> avant que d'être hommes, et qu'il nous a fallu
> longtemps être gouvernés par nos appétits et nos
> précepteurs, qui étaient souvent contraires les
> uns aux autres, et qui, ni les uns ni les autres,
> ne nous conseillaient peut-être pas toujours le
> meilleur, il est presque impossible que nos jugements soient si purs, ni si solides qu'ils
> auraint été, si nous avions eu l'usage entier
> de notre raison dès le point de notre naissance,
> et que nous n'eussions jamais été conduits que par
> elles."

Seminerlerde başvurduğum yaklaşık Türkçesiyle:

> "Böylece birbirinden ayrı birçok kişinin kanılarıyla
> yavaş yavaş kurulup çoğalan kitaplardaki bilimlerin

> – hiç değilse kanıtları ancak olası olan hiçbir doğruluğu bulunmayan bilimlerin – sağduyulu bir adamın, karşılaştığı şeyler üzerinde doğallıkla yürüttüğü çıkarımlar kadar gerçeğe yakın olmadığını da düşündüm. Gene böylece düşündüm ki, yaşlıbaşlı adam olmazdan önce çocuktuk, uzun süre istek ve tiksinmelerimizce, eğitmenlerimizce yönetildik, oysa bunlar çok zaman birbirine karşıt olduğu gibi, belki de hiçbiri bize en iyi davranış biçimi göstermiyordu, dolayısıyla da yargılarımızın, çocukluğumuzdan beri bütün aklımızı kullanmak ve ancak onu kendimize kılavuz edinmekle varmış olacağımız yargılar kadar yanlıştan arınmış ve sağlam olması hemen hemen olanaksızdır."

*

Nerdeyse yarım yüzyıla yakın *İngilizce* kitaplarla, nerdeyse hergün gider-gelirim. Gene de İngilizcenin cilvelerine değinmeye kalkışmayacağım burda. İnanın ki, yüreksizliğimden değil, anlatmam gereken şeylerin çokluğundan: bir girişmeye gör, kolay kolay kurtaramazsın yakanı. Tek bir örnekçik, peki. "The reading", "okuma", İngilizcede, – İngilizcem iyidir, diyenlerden geçilmiyor ya, neyse, daha şu *the reading* bile başlıbaşına bir konuşma kaynağı. Sesi, seslendirilişi, anlamıyla *the*'ya "dı" deyip geçemezsin, fonetik yazımla yansıtınca da omuz silkip geçecek çok kişi, öyleyse "the"ya "dı" deyip geçelim biz de. Ne var ki *reading*'in iç-sesindeki *r* ile *d*' arasında sıkışmış "ea" ise *i* olup çıkıyor çoğu kez, azıcık uzun bir "i" kuşkusuz.

*

Yoğun yoğun *Almanca* okumalarım, kırk yıl geçmiş olsa bile, durup durup sözcükleri harfleri seslendirme, harf-ses-biçimlenişlerini gözlemleme, seslerdeki oylumları dinleme bakımından hâlâ şaşılası görünümler içermekte benim için.

En uçarcasından iki değiniş: Schopenhauer'in ilk üç harfi *sch*, tek bir *ş* sesi. "Skopenhaver" diye okuyanlar artık seyrek çıksa da, büyük bir yoğunluğu var benim için *Sch*openhauer'deki *ş*'nin. En çok okuduğum düşünür-ozanlardan Nietzsche ("Niçe", – gerekmese böyle yazmak sapıklık doğrusu), ne diyordum, Nietzsche'nin beşibiryerde t-z-s-c-h'si yalnızca "ç"-sesi.

Alışmasına alıştım da, ne çok şaşılacak şey var, dilde, yazıda,

yazımda; kitaplarda çok kimseye ıvır-zıvır gibi gelse de önemli mi önemli bunlar benim için. Sanki olasıymış gibi, sözcüklerin seslenişine omuz silkip tüm dikkatini gerideki düpedüz anlamlarda yoğunlaştıran okurlara şaşıyorum doğrusu.

*

Ne pala çaldım şu *obra completa* dizilerini edinmek için. Her dili gönlünce kucaklayamıyorsun ki, başka çıkar yol bulamadığıma göre, Ortega'yı, Unamuno'yu, Cervantes'i, Lorca'yı, *İspanyolca*'dan başka Avrupa dillerinden, bazan da yer yer Türkçeden okumak yıllar yılı güzellikler saçtı iç-dış mevsimlerime. Ama en güzeli gene de, kitabı kitapla karşılaştırmaya dayanan yardımlarla da olsa, hem adını andığım hem anmadığım İspanyollarımı kendi dillerinden okumak. Öyle ya, *obra oeuvres*'le, *Werke*'yle, *Works*'le akraba akraba da, *obra* bambaşka bir evren. *Obra, yapıtlar*'a bambaşka bir ses, bir anlam boyutu getiriyor. İspanyolcanın kendine özgü derin, çölümsü, boğuk, gururlu boğazsı ses'leri var. Bu seslerle ilk başbaşa kaldığım gündenberi, herbiri ayrı ayrı "Ben İspanyolum" diye akıyor kulaklarıma.

Hele o *ll*'ler, *ñ*'ler, – gerçek sesleriyle seslendiremediğim, işte böyle yazıyla yansıtmaya çalıştığım ll'ler ñ'ler, işte bu sesler yok mu, genizden damaktan döne dura, dura döne yuvarlanmaya başlamasınlar, hüzünlü bir yaşama coşkunluğu sarıyor heryanı, her yanımı.

Lorca'nın "Cancion de jinete"sini kendi dilinde ilk okuyup tadına erer gibi olduğum anı unutamıyorum. Ayazağa'dan Boğaziçine bakan bir çadırda, girişe yakın bir yere çömelmişiz gencecik arkadaşlar, gecenin serin sessizliğinde, korkunçluğunda desem daha doğru belki, elfenerimi küçük bir kâğıtta gezdire gezdire bizleri yeni bulan şiiri dolduruyorum içime, yanımdakilerle paylaşa paylaşa.

Dayanamıyorum, bu bölünmez ses-heykelini olduğu gibi aktaracağım buraya:

Cancion de jinete

órdoba.
Lejana y sola.

Jaca negra, luna grande,
y aceitunas en mi alforja.

Aunque sepa los caminos
yo nunca llegaré a Córdoba.

Por el llano, por el viento,
jaca negra, luna roja,
La muerte me esta mirando
desde las torres de Córdoba.

! Ay qué camino tan largo!
! Ay mi jaca valerosa!
! Ay que la muerte me espera,
antes de llegar a Córdoba!

Córdoba.
Lejana y sola.

Pek yakışmayacak, biliyorum, gene de, başka sesler, anlamlarla birlikte hiç olmazsa, o *ll*'den bir tutam ağız-kulak çiçeğini ses ses başkalarına da koklatmak amacıyla, tam uymasa da, Türkçe okuyuşa aktarmayı deneyeceğim, – özürler, özürlerle kuşkusuz, azıcık da olsa bir soluk tat-sevinç hatırı için. İşte birkaç 'dize':

Kordoba
lehana i sola

Haka negra, luna grande
i aseytunas en mi alforha
Avnke sepa los kaminos
yo nunka liyegare a Kordoba...

Olmuyor, – olduğu kadar, ama olmuyor. En iyisi Türkçe seslerimle bazı şeyler sezdirmek:

Atlının Şarkısı

Kortoba
Uzakta ve yalnız

Kara kısrak, büyük ay

Heybemde de birkaç zeytin tanesi
Yolları biliyorsam da
Varamayacağım ben Kortoba'ya.

Ovalar boyunca, yeller içinden
Kara kısrak, kıpkızıl ay
Ölüm gözlüyor beni
Kortoba'nın kulelerinde.

Ah, öyle uzun ki yol
Ah, öyle yiğit ki atım
Ne yazık ölüm bekliyor beni
Ben Kortoba'ya varamadan.

Kortoba
Uzakta ve yalnız.

*

Latince'yi unutur muyum, nerdeyse çocukluğumun Latincesini, çocukluktan sonralara da, nice dayangaçlarla da olsa, hep zevkle götürdüğüm Latinceyi. ABC'si Türkçeninkinden pek ayrılmıyor, sayıca az bile, sözcükleriyle, ses-anlamı, düşünce yüküyle öylesine başka ki.

Tek bir tutamakçık, işte GLORIA, bir zamanlar, ola ki şimdilerde bile, büyük kentlerin ana caddelerinde bazan bir dükkân adı, bazan umulmadık yerde karşımıza çıkan bir kadın adı.

Kuşkusuz Latincenin etkisiyle bende hep kendine güvenen, parlak, güzel, etkili, olgun, vardakosta, albenili duyumlar uyandıran bir sözcük *Gloria*. Latincenin inebildiğimce içtiğim özünden neler yok ki bu *Gloria*'da. Hep büyük harfle yazıyorum, elimde mi, böylesi ışınlı-görkemli sesine daha bir yaraşıyor. Bu inancımın etkisiyle böyle yapıyorum diyebilirim.

*

Daha küçük yaşta *İtalyanca*'yla doluydu kulaklarım. Köydeki evimizin dereye bakan bahçe komşuları Rimini'liydi; yörenin biricik gazoz fabrikasını dere ötesine onlar kurmuştu. Onlardan sözederken "Bizim şarkıcılar" diyorduk hep. Kalabalık ailede her yaştan bir şarkıcı vardı. Şamata kolgezerdi evlerinde bahçelerinde. Şarkı başladı mı ama, bıçakla kesmiş gibi biterdi şamata da. ("Şamata" dedim de, Arapça kökenli bu söz, komşuların etkisiyle olacak, yüzde-

yüz İtalyancaymış gibi bir izlenim uyandırır hep bende.) İtalyanca şarkılardaki seslerin de sözlerin de hayranıydım. Hoş, neyin şarkı neyin konuşma olduğunu birbirinden ayıramazdım bazan. Hele kadın sesleri hep şarkıymış gibi gelirdi bana.

Eriyip gidiyorum kimi İtalyanca seslerle: yayvan ç'ler, okşayıcı ş'ler, yerine göre gümbürtülü, yerine göre tok *g*'ler; akışlı *li*'li, kaydırmalı *mi*'li sözcükler, saygın *a*'lı, sert-yumuşak *o*'lu, *zione*, *zione* sözcük-sonları, – hiçbirine hayranlığım değişmedi.

Örnekse, pıtrak pıtrak. Gel de bir-ikisini anmadan yap: *gamba* (Türkçe söyleyebildiğimce yazayım 'gamba': ayak), *giorna* (yaklaşık söyleyiş hatırı için barbarca yazımı sürdürüyorum, 'corna': gün), *oggi* (oci: bugün), *pesce* ('peşe': balık), *attentione* ('atensiyone': dikkat), *bicchiere* ('bikiyere': bardak) ... Ya *soprano*, *gondola*, *tempo*, *opera*, *virtuoso* gibi koroyla sözcüğe ne demeli: birçok dil buyur etmiş ama nicesini, İtalyanca İtalyanca sese-getiremiyor gene de.

*

Yunanca en sonda, dillerimden en az sereserpe kımıldandığım evren, eski, renkli, ses-söz biçimlerindeki zenginliklerden ötürü, insanı çabucak içine alıp değiştiren, deyiş orman'larında çabucak yolumu yitirdiğim, derli toplu bütünleri görüleyince de gençleştiğim Yunanca. Kimi, yıllar önce, aracıya nerdeyse gerek duymadan okur gibi olduğum; kimi, başta anadilim, öbür dillerden okumalara kendini kaptırınca, elde sözlük dilbilgisi belleğimde arkeolojik kazılara girişmeyi gerektirecek kadar unutur gibi olduğum, çevirilerle karşılaştıra karşılaştıra yürütebildiğim Yunanca; ABC'si öbür dillere benzemeyen, büyükten küçük harfe, benzemez benzemezken, pattadak bildik harflere benzeyiveren Yunanca.

Tek örnek: bir harf, alıp alıp beni karanlıklara, bilinmezliklere götüren bir ad, – Herakleitos'u, Demokritos'u, Platon'u, Aristoteles'i, Plotinos'u da okusan, her zaman, her kitapta, her satırda karşımda: Ω ("omega")

Yunancayla göz göze geçirdiğim yıllardan sonra, azçok haberi olanların yaptığını yapmam doğrusu, işte bizim *o* deyip geçemem Ω 'ya. Hey omega hey, ne derin, ne gizemli bir ses, bir harf Ω'lı (omega'lı) sözcükler.

İşte Ω 'lı bir sözcük *ogugios* (Dizeni-basanı-yayanı-okuyanı yıldırıp üzmemek amacıyla, elimden geldiğince yaptığım üzere, Eski Yunanca yazımı bırakıp, Latince harfleriyle yazıyorum. Ω yerine *o*'dan ötürü özürler diliyorum, ayrıca.) Çok eski, saygı uyandıran

eskilikte değerli demek *ogugios*. Ya *odeion*'a ne demeli, şarkı *odeion*; nitekim sık sık karşılaştığım *ode* da şiir. Yadırganacak birşey yok burda, şiir ile şarkı, çoğun öyle içten akraba ki, hele eskiden. Gerçi *odismos* (*o*'ların ikisi de Ω ile yazılıyor, gerçekte, Eski Yunanca gerçeğinde, kuşkusuz), – gerçi *odismos*, o her çağda rastlanan kavga, dalaşma, gürültü patırdı, ünlü *polemos* gibi birşey. Çok şükür ki, *opheleia* da var: kurtuluş demek. *Opheleia*'yı nerde görsem, Hamlet'in *Ophelia*'sıyla birleşip eriyor. Bir türlü kendimi alamadım bu birleşiklikten. Sonra sonra, *opheleia* ile *ophelia* arasında gizemli bir bağ bile bulur gibi oldum. Öyle ya *opheleo*, yardım ediyorum demek olduğuna göre *Opheleia* yardım, kazanç, katkı, zenginlik, kurtuluş *Ophelia* gibi, keşke yalnızca Hamlet'in değil, bunalımdaki her erkeğin, her kadının bir *Ophelia*'sı olsa.

Ora'ya gelince, *ora* başlıbaşına bir tat ve düşünce sözcüğü benim için. 'Özen' anlamına gelen *ora* değil, daha çok 'zaman' anlamındaki *ora*: Neler yok ki Yunanca'nın *ora*'sında: saat, iklim, gelip geçicilik, an, 'güzel zaman' anlamı yapışık çoğun *ora* sözcüğüne. Genellikle kötümser yönleri ağır basan Eski Yunanlılar, şaşılacak şey (hoş azıcık durup düşününce, durumu anlamak o kadar da zor değil sanıyorum) *ora* deyince, genellikle iyi zaman, güzel zaman kesitlerini gözönüne getirmeye eğilimliler. Böylece *ora*: 'ilkbahar' gibi, 'yaz' gibi tadına doyum olmayan mevsimleri, 'hasat' dönemini, 'gençlik' çağını, birşeyin tam zamanında gerçekleşmesini, dolayısıyla da 'uğurlu' zamanları dile getirmekte.

GÜZEL BİR GÜN

En son söyleyeceğimi ilkin söyleyeyim: Benim güzel bir günümde kitap okumanın da yeri var.

Işın ışın görünüyor ama azıcık oyalanınca gölge gölge kıvrımlara bürünüyor bu saptama, böylece de saptama olmaktan çıkıp değer-yargılı bir dilek-ünlemine dönüşüyor nerdeyse. Gel de duralama, sağa sola, alta üste, derinlere ötelere uzanma öyleyse.

"Güzel" ne demek? Nasıl şey "güzel"? Kötü günlerin de kendine özgü ağırlığı olduğunu akıldan çıkarmamalıyız; onlarsız, güzel günlerin ayırdına varılmaz ki. Aslında kimi "güzel" kimi "kötü" diye nitelediğimiz gün'ün ne tür bir gerçekliği olduğunu gözönüne getirmeden, "güzel bir gün" derken, belirgin tutamaklardan yoksun bir anlam ortamında gider geliriz.

"Gün" dediğimiz şey ne, peki? Özde, bir "şey" değil gün, öz'den falan sözedilebilirse, kuşkusuz. Sayısız söylemenin, pekçok konuşma olanağının taşıyıcısı "gün". Yaşamda yapılıp edilen tüm algılar eylemler: bir bakıma, bizi biz kılan herşey bir "gün'ün içinde", "günlerden bir gün", "günler boyunca" gerçekleşmekte. Anlamlı-anlamsız sözünü ettiğimiz herşey, bir deyime, anlam-ortamını "gün'le", "gün'de" bulmakta. Düpedüz bir takvim birimi, yani toplumsal bir uzlaşım odağı olmakla kalmıyor, çok daha kapsamlı. Varoluş odağımız olarak Gezegen Dünya'nın yörüngeleniş ilişkilerinde köksalmakta gün; canlı bir varlık olarak tür-birey gelişmelerinde insana özgü bir yaşama-durumu, bir yaşama oylumu "gün", "gün" diye adlandırdığımız gerçeklik. Öyle ya, insan varlığımız günlerden, herbirimizin payına düşen günlerden örülmüştür – hani şu bitimli olduğunu bilmemize karşın herkesin kendi günlerinden, saymaktan çekindiğimiz, ama gene de sonu hiç gelmeyecekmiş gibi çarçur edip gittiğimiz günlerden. Gecesi gündüzü, sabahı öğlesi, akşamı gecesi, koşturması dinlencesiyle, ayık bulanık algıları, sevinci üzüntüsü, binbir girdi-çıktısıyla günler, günler dizisi. İşte "güzel" diye belirttiğimiz bunlar.

Yalnızca "güzel"le öne çıkaramıyoruz ama bazı günlerimizi. "Mutlu", "iyi", "unutulmaz", "keşke yeniden yaşasam", "hep böyle sürse" diye anladığımız da oluyor bu günleri. İnsanın çokaçılı, ka-

rarsız varoluşu kadar sözcüklerin kaypak, çokanlamlı dokusunun rolü var bunda. Nitekim "kötü" dediğimiz günleri, zaman zaman, "korkunç!", "keşke yaşamasaydım!", "ah bir unutabilsem!" deyimleriyle yansıtırız.

Sallantısızca söyleyeceğimiz şeyi özetleyeyim: Herkesin "güzel günü", "kötü günü" kendine, kendinin. Herkese göre başka bir rengi başka bir alımı-çekimi var günlerin. Benim sarıldığım günü sen atarsın, senin ardına düştüğün günden ben kaçarım. Güzel bir günü anlamak zor mu zor. Uzaktan yakından ağaç görmemiş birine ağacı; şurasından burasından sevgi yaşamamış birine, sevgiyi anlatmak gibi birşey. Gene de, kendimce güzel bir günü, dilim döndüğünce günışığına getirmek için çırpınıp duruyorum.

Bedence bir yakınmam yoksa, nesnel sağlık bulgularımda bir yaramazlık saptanmış değilse; sevdiklerim de içten "iyiyim" diyorsa; kırda tepede, suda havada, yerde yeraltında doğal olumsuzluklar sözkonusu değilse; içinde yaşadığım toplumdan, bu toplumu çevreleyen toplumlardan elimi ayağımı, gözümü kulağımı, istencimi özlemimi, algılamamı düşünmemi ezen bozan, çarpıtan basınçlayan etkiler beni kasıp üzmüyorsa, gerçekten sevinilecek bir armağan bu durum. Böylesi bir kıvamdaki uzay-zaman birlikteliğine "kötü bir gün" demek, dengesizlik doğrusu. Kim için olursa olsun, onun için "güzel bir gün" böyle bir gün. Gerçekte az mı az rastlanır bir gün üstelik. Öyle ya, bedenim her an bir yanardağ, görünür görünmez binbir iç-dış etkileşim ortamında sağlıkça dengede kalması şaşılacak şey, hem de nasıl. Doğaysa, akıl erdiremediğimiz dağınık düzenle kuşatmış her günümüzü. Nerden, ne tür, neyin, ne zaman başımıza geleceğini kim kestirebilir? Toplumsa, bazı okşayıcı güvencelere bakmayın, bireysel varlığımı hiçe sayarcasına kendi hoyrat doğrultusunda çarkını döndürmekte. Bildiklerimizden tutun da tanımadıklarımıza dek, bazı ayrıcalıklar varsa da, kim kimin umurunda. Çoğun insan sıcaklığına aldırışsız yasalar, yönergeler, ilişkiler sarmış her yanımızı. Tümen tümen insan, ayık bilinçten yoksun, sözcüğün her anlamında bir gürültü-patırdı ki sormayın. Türlü türlü savaşlar, açlıklar, sömürüler, yıldırmalar, küçültmeler dünyası bizimki. Gel de şimdi "güzel bir gün"den söz et böylesi bir dünyada. Hoş, çağımıza yapışık bir özellik değil bu, dünya, insanın dünyası oldu olalı, işler hep böyleydi, somut biçimler içerikler başka başka kılıklara bürünse de aşağı yukarı hep böyleydi, bazan daha kötüydü, diyebiliriz. Gene de, "güzel bir gün"den, dizi dizi güzel

günlerden sözediyoruz. Hattâ, güzel bir güne olağan bir gün, güzel günlere, olağan günler gözüyle bakıyoruz genellikle. Bu da, insan yaşamına özgü olağan bir tutum.

Neler yok ki güzel bir günde: Bana sana ilişkin, doğaya topluma ilişkin akla gelebilecek tüm olumsuzlukların, yani varolmaması istenenlerin gerçekte varolmaması gerekir, herşeyden önce. Sonra, ille de olmasını istediğin bazı şeyler olması gerekir. Birkaç genel başlıkla: dostlarla söyleşi; zenginleştirerek beni bana tanıtan, hayranlık uyandıran gizemleriyle evreni bana açan sevinçler, algılar, duygular; gönlü yücelten bir müzik; şimdiyi bezeyip geleceği istenir kılan, kendime başkalarına katkılı eylemler; yaşanır geleceği hazırlayan türlü türlü düşünceler, yapımlar; başta kendimi, kimseleri kandırmayan başarılar... Gerçi ortalama başlıklar bunların hepsi. Gerçekte herbirinin, rengi, yönü, doğrultusu, kıvamı yalnızca kendine özgü. Özelin özeli, öznelin özneli – nasıl anlatırsın. Dilsellik dokunur dokunmaz ürperiveriyorlar, çiçekler gibi kapanıveriyorlar, tanınmazlığa kaçıveriyorlar. Bütün bunlar benim kendime böyle, başkalarına nasıl, varsın onu da başkaları tasarlasın.

Desene, eşi benzeri yok güzel bir günün: insanı alıp götüren bir avuç koku; iççeken akışlı bir ırmak; büyüleyici bir yüz; özlenen bir armağan sepeti.

Gene de tam güzel değil benim için, bu kadarıyla güzel bir gün. Güzel ama tam değil, tam olmayınca da, güzel olsa bile pek güzel sayılmaz. Bir güne eksiksiz güzel diyebilmem için, kitap da okumalıyım o gün, – şöyle gönlümce. Birbir saydıkların yetmedi mi, diyenler çıkabilir, sayılası şey mi güzelin içerdikleri? Hem sonra, kitap okuma ne eksiltir günün güzelliğinden, – eksiği artısı olur mu güzelin. Uzun uzun bir okuma, demiyorum, başka güzellikleri örter bu. Ne bileyim ben, hiç değilse, şöyle birkaç sayfa, bir tek sayfa yerine göre. Gün dolu dolu mu güzel, öyleyse bütünlüklü birkaç tümce yeterli.

Dediğim gibi, güzel bir günün güzel bir okumayı da içermesi gerekir. Gündeki öbür güzelliklerin anlamını burmaz, önemini azaltmaz bu. Tersine: hepsini, dolayısıyla tüm güzel günü başka bir görkemle bezer: güzel bir gün, güzel okumayla en güzel gün. Abartmalı konuşmalardan çekindiğim için, "en"li konuşmayı biryana bırakıp düpedüz "güzel'le" yetinelim şimdi. İşte, kitap-okumayla düpedüz güzel bir gün, görkemli bir yaşam kesiti. Kimsenin görüp onaylaması gerekmez, kendimle başbaşayken, içten bilip yaşa-

dığım bir görkem bu. Cılız, acı, düşkün, dağınık, sallantılı durumlarıma karşın, ne mutluluk, güzel günlerim var, herkes gibi benim de, hele içine bir de kitap girince.

Ona ne kuşku, güzel bir günü yapan çeşit çeşit ögelerle bir tutamayız kitap okumayı. Zaten okuma, başka birşeyin yerine gerçekleşince, başka birşeyin yerini alınca günü güzel kılmaz. Kendi başına bir varlık olarak günün güzelliğinde yerine oturunca yerli yerinde herşey. Güzel gelişen bir güne ek, bir süs, bir değişiklik, bütünleyici bir öge değil kitap-okuma; kısa bir kesimini bile kaplasa, güne baştanaşağı bir ışık, bir tat, özel bir koku kitap-okuma.

Günü neler dokursa dokusun, tek bir özellik var ki, güzeller güzeli yapıveriyor günü: İstediğim kitabı, istediğim zaman, istediğim gibi okuduğum gün, *güzel* bir gün, – başka ne denli olumsuzluklar içerirse içersin, böyle bir güne kötü gün demeye dilim varmaz. İçe diken gibi batan şeyler de yaşasam, dilediğimce okuduğum gün, benim için mutlu gün. Mantıkça çelişik görünse de: çirkini güzele dönüştüren etkili bir güç yayılır özlenen bir okumadan. Kitap-okumanın tadı sürdükçe, tüm tadını yitirmemiştir yaşam.

Öyle bir güneş fışkırır ki bazan okumadan, günün ölülüğünü diriltir, duru dingin sarılırız yeniden acılı yaşama. Çoğun okunan şeyin ne sayfa hesabı, ne de nesnel değeri bir önem taşır bu bağlamda. Azıcık da okusam, şunun bunun dudak büktüğü birşey de okusam, okumanın yaşamımdaki değerine benim kendimden başka ölçü-ölçek yok. Okumanın ağırlığı yalnızca benim kendimde, kendi varlığım, bireysel, biricik yazgım. Bazan, kimse ayırdına varmasa bile, saniyenin binde birinde, içimde ya da dışımda olup biten birşey, sözgelimi bir pıhtı, bir patlama, bir sözcük, bir bakış – özellikle benim için nasıl yalnızca bana özgü bir ölüm-dirim değerine bürünürse, kitap okuma da öyle, yalnızca özüme eş, yani eşsiz bir yaşantı. Okuduğum, topu topu birkaç satırcık bile olsa, gözlerim sözden söze uçarken öyle bir yaşama-anlamı kıvam tutar ki, günün başında da, ortasında da, sonunda da gerçekleşsin, tüm günü kendi rengi-ışığıyla kuşatıverir. Günü dokuyan tüm öbür ögeleri, mantıkça doğrudan bir ilgisi olsun olmasın, kendine özgü bir anlam-önem salgısıyla bezer.

Bazan tek bir okuma tümcesi, ya hemen o gün, ya da sonradan geriye yankılanıp duyum duyum, akıl akıl, sezgi sezgi, benzetiş benzetiş, günün uzanmadık kıyı-bucağını bırakmaz. Yeter ki tüm varlığımla okumaya bırakayım kendimi; kitabı, hem istediğim hem

istediği gibi okuyayım: yazılı sözcüklerden ötelerdeki seslere anlamlara uzanayım, satırların ayrı ayrı yüzü arkası, yanı yamacı, tüm özüme değsin okuma: Geçmişim geleceğimle kendime, kendimden, canlısı cansızıyla, kültüre, tarihe evrene gidip geleyim, gidip geleyim, varolurken yokolayım, yokolurken varolayım kitapla.

Desene, başka şeylerle birlikte, ama kimi onlarla elele, kimi onlara karşın, günler kitaplarla güzel.

Sık sık gerçekleşiyor mu yaşamımda böyle kitaplı güzel günler? Gerçekleşiyor gerçekleşmesine, gene de doyamıyor insan güzel günlere. Ben de herkes gibi, bazan uygun bazan uygunsuz zamanlarda, tutkuluyum, heyecanlıyım ama, genellikle vazgeçme nedir bilenlerdenim sanıyorum. Türlü çekiler, bunalımlarla giderek daha da yumuşacık, daha kendiliğinden vazgeçmeler içinde buluyorum kendimi. Vazgeçmekse, insanın erişebildiğinden hoşnut kalması, daha-fazla için akılsızca zorlamalara kalkışmaması demek bir bakıma. Kitaplı güzel günlerin akılçelen albenisi, nice özveriyle öğrenir gibi olduğumu sandığım vazgeçmeyle barışık yaşamımı allak bullak etmiyor artık. Epeyce eskiden, o kitaplıktan bu kitaplığa koşuşturduğum günler sislerde yitti gitti. Daha-şunu-okuyamadım, daha-bunu-okuyamadım diye içimi kararttığım günler değil şimdiki günler. Elime alıp kana kana içtiğim, elime geçmedi diye yanıp üzüldüğüm o kitaplı günlere benzemiyor epeydir günlerim. Eskiden çokçuydum şimdi azcıyım demiyorum. Doyulur mu kitap okumaya?

Başkalarına karışmam, ben gene kendim için konuşayım. Okumayla geçen dizi dizi binlerce günümden sonra yalpalamadan düpedüz şöyle diyeceğim: Güzel olsun diye, günü ille de okumayla doldurmaya, güne şu bu kitabı sığdırmaya uğraştığım yok. Zorlanacak şey mi okumadan tüten mutluluk. Akan ırmakta hangisi olursa olsun, payıma düşen okumadan mutluyum. Bu yönde raslantı ile çabanın o gerçekleşebilen mutluluğuyla yetinebiliyorum.

Güzel güne düşen okuma, saatla ölçülesi birşey değil. İnsana ilişkin pekçok önemli yaşantıda olduğu gibi, azmış çokmuş ne önemi var bunun. Önemli olan: yaşantının insan için *değeri*. Bu da okumanın insan yaşamına sağladığı nitelik. Ne var ki nitelik nitelik diye ortalığı kasıp kavuran bir tutumdan sakınmışımdır hep. Günün, istencime eylemime açık bölümlerini kendi doğrultumda biçimlendirmeyi bir görev bilirim. Ancak, günün elimde olmayan örtük yanlarına da saygıyı eksik etmemeye bakarım. Her günün özkana-

viçesine uygun oylum oylum gelişmelerini, yön yön uzanışlarını eğip bükmeye yeltenmem. Hangi yaşam-akışı cendereye sığmış ki, gün adını verdiğimiz buram buram fiziksel- dirimsel-bireysel-toplumsal-tarihsel yaşam akışı, önü ardı önceden belirlenip bölümlenmiş bir kalıba sığsın.

Günü kitap okumaya indirgemek ne denli saçmaysa, ne olursa olsun, günde kitap okumaya ille yeraçmak da öyle saçma. N'eymiş o, kitap okuma uğruna içi-dışı burup çarpıt – olmaz öyle şey! Günün gözalan, gönül dolduran, kafa gönendiren bir çiçeği okuma. Her günün ikliminde yetişmez, yetişse bile hergün derlenmesi gerekmez.

İşte bu ortamda, herbirimizin, her kurumun, örgütün, toplumun, devletin ne yapıp edip kollaması gereken şey: şu her yaşta, her düzeyde, herkesin kitap okumaya hakkı olduğunu bilmek, özel-ortak varoluşu bu bilinçle kollayıp düzenlemek!

Yalnızca politikacıların, kültür görevlilerinin, kütle iletişim yöneticilerinin değil, nicelerimizin kulağını çınlatmak gerekiyor şimdi. Bol bunalımlı çağdaş dünyanın gürültü patırdısında, bir de kitap-okuma kollamacılığı diye işi savsaklamak isteyenlere bir tek sözüm var: Yaşam, herşeyimiz bizim, kendi yaşamımız herşey, ayrı ayrı her bireyin yaşamı kutsal. Yaşam kutsal – tek tek günlerden, herbirimizin *kendi* günlerinden meydana gelen bir yeryüzü kutsallığı bu. Her gün kutsal. Kim *her* gününün, kutsallığa yaraşan güzel bir gün olmasını istemez ki! Bilenler biliyor, sayımız az değil, kitap okumanın *da*, ama şöyle ama böyle, bir katkısı var güzel günün güzelliğinde. Henüz bilmeyenler de denesin, gerçeği görüp anlamakta gecikmeyecekler sanıyorum. Yok istemiyorum, diyenlere kitap okumayı buyurmak olası değil. Yok istemiyorum, diye diretenler, yaşam güzelleştirici bir uygarlık etkinliğinden yoksun kılıyorlar kendilerini. Buna göre, kitap okumaya engel olabilecek her türlü işlemden kaçınmak herkesin görevi, ister kitap sevsin ister sevmesin. Hem tek kişi hem toplum açısından, gün-kitap ilişkisinde yapayuygunsuz hızlandırışların da iler tutar yanı yok.

Her insan yaşamı, bu yaşamada her gün ayrı olanakları gereksinimleri, ayrı rastlantıları, zorunlulukları, ayrı genişlikleri darlıkları birlikte getirmekte, – insana özgü yaşama zamanı gibi göreli birşey var mı? Tumturaklı bir izlenim uyandırsa da, gerçekliği yansıttığına inandığım için söyleyeceğim; *her* günün bilgeliği *başka*, gizli kapaklı yanı yok: günlük yaşam bilgeliği, yaşamaya içkin bir-

şey; ne yaşam akışına zorla buyurulan, ne de bu akıştan zorla koparılan birşey.

Herkes gibi ben de herkesten başkayım kitap okuyan biri olarak. Ben de hergün, o günkü durumuma uygun, o günün elverdiği oranda okumaya zaman ayırırım. Kuşkusuz, günün örtük-açık sunduğu okuma fırsatlarından yararlanma, gerektiğinde fırsatlar *yaratma* bakımından karınca kararınca, deneyişler geliştirdim. Şöyle sereserpe kitap okumak için: ordan burdan zaman kaydırmakta; okumaya yönelik beceriler, dikkatler, kolaylıklar bulup buluşturmakta hiçbir özveriden çekinmem; hep kendimi aşmaya hazırım.

Böylece özüme düşeni yaptıktan sonra gerçekleştirdiğim her okuma, o günün gerçek bir sevinci benim için. Okuyamadığım gün hüzünlüyüm. Hele o gün sevgi, yalnızlık, yazı-çizi, söyleşi, doğal yardımlaşma, düşünme, sanat, duygudaşlık da pek gönlüme göre değilse, ne saklayayım, beni tanıyan tanımayan kimsenin gözünden kaçmaz, içten dıştan tedirginim. Çoğun uzun sürmez ama bu karanlık sallantı. Öyle ya, günün bilgeliği hem dünün, hem daha önceki günlerin okumalarından nice tatlar estirir içimde, atlaya sıçraya ama yoğun yoğun satırlar anlam anlam öbeklerle içimi doldurur. Bellek gözüyle esin esin okurum şurasından burasından eski gözağrılarımı. O gün de eksik kalmaz kitap övünüm. Bazan da, geçmişteki satırları birtürlü seçemez bellek gözüm. Ne çıkar bundan: gelecek günlere seğirtirim o zaman. Okumayı isteyip de nedense okuyamadığım kitapların, yarından tezi yok okumaya başlayacağım kitabın öntadına kapılıp gitmişimdir çoktan.

Olur a, gün güne uymaz ki, heyecanlı bekleyişlerde yön güdüktür bazan. Şuraya koş, buraya koş, ya da nerde koşturmak, diyelim ki acıyla tostoparlaksın o gün, gece var o zaman da. Düşler, kitaplı düşler, bezer bazan geceleri. Gece yatağı neler çekip çıkarmaz ki geçmişte köksalan okuma belleğimden. Gece yatağı neler kotarmaz ki geleceğe yönelik hayal gücünden. İşte böyle: okumaya ilişkin bilgelik içi bilgelikler alanı her gün. Peki, hayal gücü de o gün için kütleşmişse? Yaşamım günler-üstü süregiden bilgeliğini gösterir o zaman. Tek günlük yaşam değil ki bizimki; kucak kucak günler yaşam. Bugün olmadıysa, yarın var. Özlemek de güzel. Özellikle kitap okumada heves biler, değer arttırır, akıl keskinleştirir.

İlk söylediğimi aşağı yukarı yine söyleyeceğim. Güne ilişkin, okumaya ilişkin bazı kıvrımlar boyunca ordan oraya dolandığıma

göre, birkaç gölge-ışığa şurasından burasından parmak basarak söyleyeceğimi söyleyeceğim:

Her yaşama-günüm, payına düşen ya da düşmeyen okumayla yaşama-günü benim için.

Azı çoğu biryana, hangi günde okuma varsa, boşa geçmiş sayılmaz o gün benim için.

Okuma barındırmayan düpedüz günler bile okumayla sarmaş dolaş benim için.

Gönlümce okuduğum gün, bazı olumsuzluklar içerse de, kötü bir gün sayılmaz, iyi bir gün benim için.

İlle de doruklar gerekmez, güzel şeyler varsa günümde, hele bir de güzel okumayla bezenmişse, ne güzel bir gün o gün benim için.

AYRILMADAN ÖNCE

Adını anmak istemiyorum
Nasıl isterim
Burda kalacak tüm kitaplarım
Açık söyleyeyim gene de
Öldükten sonra bile kitaplarlayım
Tadı damağımda

Dinç sabahlar düşünürlerle birlikte
Sıcak ikindiler ozanlarla başbaşa
Akşamüstleri romancılarla elele
Kışın gece yellerinde masallarla kucak kucağa
Bir de denemeler var denemeler
Her saat her mevsim
Şiir kuram kurgu canlılık
Düşlerde onlarla sarhoş ayık
Yürürken sevinçli gözkırpışlarıyla
Gürültüde usulca sesleriyle dingin
Yalnızken anlayışlı dostluklarıyla dopdolu
Hep okuduğum okuyacağım kitaplarlayım
Sezi sezi özlem hiç okuyamayacağım kitaplar
Yazdığım yazmayı tasarladığım
Yazmadığım yazamadığım kitaplarlayım hep
Tadı damağımda.

NERMİ UYGUR, TÜRKİYE'NİN DÜŞÜNCE YAŞAMINDA BİR ÖĞLE GÜNEŞİ GİBİ DURUYOR; HER YAPITI, FELSEFENİN BİR DİL İLE, 'DİL' İLE, DİLLERÜSTÜ OLAN İLE YETKİN İLİŞKİSİNİ İÇERİYOR. HEPSİ BU KADAR MI, DEĞİL: NERMİ UYGUR, TÜRKİYE'NİN EDEBİYAT YAŞAMINDA BİR DOLUNAY GİBİ DURUYOR: HER YAPITI, YARATMANIN BİR DİL İLE, 'DİL' İLE, DİLLERÜSTÜ OLAN İLE YETKİN İLİŞKİSİNİ GELİŞTİRİYOR, GENİŞLETİYOR.

YAPI KREDİ YAYINLARI, YARIM YÜZYILA YAKIN BİR SÜREDİR, GÜNEŞ VE DOLUNAY, BİZE IŞIK TUTAN NERMİ UYGUR'U "BÜTÜN YAPITLARINA DOĞRU" DİZİSİYLE SUNUYOR. İLK KİTAP, İLK KEZ YAYIMLANAN BU "OPUS MAGNUM": NERMİ UYGUR, NERMİ UYGUR'A DA IŞIK DÜŞÜRÜYOR.

ISBN 975-363-365-3

9 789753 633659